4° H. sept. 73.

Scheffer

D. 21.16.

IOANNIS SCHEFFERI
Argentoratensis
LAPPONIA
Cum Privileg: Reg: Majest: Sveciæ
Francofurti & Lipsiæ
Impensis Christiani Wolffii Bibliop.
A: 1674.

10899183

JOANNIS SCHEFFERI
ARGENTORATENSIS

LAPPONIA

Id est,

REGIONIS LAPPONUM ET GENTIS NOVA ET VERISSIMA DESCRIPTIO.

In qua multa

De origine, ſuperſtitione, ſacris magicis victu, cultu, negotiis Lapponum, item Animalium, metallorumque indole, quæ in terris eorum proveniunt, hactenus incognita

Produntur, & eiconibus adjectis cum cura illuſtrantur.

FRANCOFURTI

Ex Officina CHRISTIANI WOLFFII

Typis JOANNIS ANDREÆ.

ANNO M. DC. LXXIII.

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.

Sacr. Reg. Majest. Regnique Sueciæ

Senatori, Consiliario, & Cancellario Magno, Judici Provinciali Westro-Gothiæ & Daliæ,

nec non

Academiæ Upsaliensis Cancellario,

ILLUSTRISSIMO EXCELLENTISSIMOq;

COMITI AC DOMINO,

DOMINO

MAGNO GABRIELI DE LA GARDIE

COMITI

in

Leckőő / Arenßburg / & Pernau /

LIBERO BARONI

in

Eckholmen /

DOMINO

in

Hapsal / Magnuschoff / Helmett / Hőientorp & Wennegarn

&c.

ILLUSTRISSIME COMES,
GRATIOSISSIME DOMINE.

QVam ante hoc biennium cœptam, ſed poſt cauſſis variis, præſertim valetudine minus proſpera intermiſſam, nunc demum perduxi ad finem, gentis Lapponicæ terrarumque, quas inhabitat, deſcriptionem TIBI, Comes Illuſtriſſime, antiqua formula, do, dedicoque. Cauſſas habeo graves plurimaſque, quas TU ſatis noſti, ut ſi TE reſpicerem, verbo nunc defungi poſſem meo munere. Ac licet non ignorem, gravem me modeſtiæ futurum TVÆ, quæ ex recte laudabiliterque factis nullam, præter bonæ conſcientiæ, deſiderare ſolet mercedem; intereſt poſteritatis tamen, ne ſepeliantur ſilentio, quæ commemorata in exemplum patriæ honorificum, & ſalutare

re

re Reipublicæ possunt abire. An enim futuros arbitramur omnes tam negligentes bonæ famæ, tam inimicos virtutis atque gloriæ, ut postquam TVA voluntate, cura, suasu, opera potissimum intelligent tot egregia luci donata monumenta, quibus jam non minus, quam paulo ante ferro armisque, res Suecorum incipit clarescere, nullos plane sentient in animis suis stimulos, ad ejusdem laudis studium desideriumque? Sed de cæteris quidem alii vel dixerunt jam, vel dicturi sunt in posterum. De præsenti hoc labore affirmare ausim serio, ne quidem suscipi à me potuisse unquam, nisi TV illius auctor mihi extitisses. Ecquid enim gentis est Lapponicæ, Suecis licet tributariæ, quod sit Suecis ipsis satis vulgo notum? Jacet involuta tenebris, ad paludes sylvasque relegata suas, ut ne quidem, qui vicini ejus sunt, sciant satis, dicereve valeant, qui qualesve sint, licet nomine decantatissimi illi Lappi Lapponesve. Itaque hic mea quidem omnis, quantacunque etiam, frustranea fuisset industria, nisi TV auctoritate TVA succurrisses atq; submovisses obstacula, & subsidia suppeditasses necessaria. Quorum primum, ac præcipuum, quod TE auctore hortatoreque impetravi à nonnullis viris, fide dignissimis, Lapponum quippe sacerdotibus, præfectis, inspectoribus, descriptiones gentis ejus, cura singulari diligentiaque compositas, de quibus post

dicetur. Deinde ex Muſæo TVO liberalitate TVA conſecutus ſum non pauca ſupellectilis Lapponicæ, quæ conferrem cum meis , ut ex præſenti omnium conſpectu contrectationeque certius quid tradere de ſingulis valerem. Aperta mihi quoq; TVA indulgentia eſt via ad Archivum Regium, communicataque mecum , quæ huic inſtituto videbantur neceſſaria. Quod ſi quem præterea indagare poteras, quacunq; harum rerum notitia inſtructum, ipſum etiam conciliaſti mihi. Deniq; paratus eras ire longius, morasq; operis & impedimenta TVO ſubmovere argento, ſi facilitati TVÆ pudor meus potuiſſet reſpondere. Non itaq; donatur TIBI labor hic, ſed tot nominibus jam ante TVVS redditur. Cum unico, ſed calidiſſimo ſimul voto, ut probare ſeſe poſſit judicio TVO. Quod tametſi velut intelligens, acre, perſpicax, jure merito revereor, tamen erigit me bona ſpe ſingularis iſta incredibilisque gratia, qua me ſtudiaque mea per tot annos nutantia ſubinde alleváſti, allevata confirmaſti. Qua de re ſi pauca dixero, in beneficiorum TVORVM peccavero magnitudinem; ſi multa, in ſcriptionis hujus leges atque modum, ut fortaſſe rectius fuerit hoc argumentum alias differre in occaſiones, pioque interim ſilentio culpam vel ingratitudinis, vel ruditatis atque imperitiæ redimere. Cum præſertim ſint tam manifeſta, ut in omnium incurrant oculos, nonnullorum etiam odium invidiamque. Qua jam pri-

pridem fuissem subversus, nisi eadem benignitas gratiaque, quæ me fecit unice capacem istiusmodi bonorum, fecisset etiam invidiæ securum. Non ignoras, quæ subinnuam, COMES Illustrissime, bonitatis TVÆ pignora erga me, argumentaque, tam certa, grandia, evidentia, ut si ea haberem unica solaq;, jure possem dicere Sospitatorem TE, an Conservatorem meum. Sunt tamen & alia innumera, quibus totum me devinctum TIBI tenes. Ut quod semper, postquam in has terras providentia Divina sum delatus, optime benignissimeque de me judicasti; quod me censuisti non indignum, qui Parentis TVI, summi belli ducis, atq; imperatoris maximi, sermone publico delibarem virtutes, justaque funebria clauderem oratione; quod labores meos Academicos, non semel, verum aliquoties præsentiæ TVÆ lumine illustrasti; quod petitione TVA & suffragio apud Serenissimam Majestatem Regiam novos impetrasti mihi honores, auxisti salarium, rem amplificasti familiarem, uxori etiam meæ solatium aliquod in casus futuros attulisti Denique quod curæ meæ ipsos Filios commisisti TVOS, hocq; tam raro, tam certo judicio TVVM de vita moribusque meis testimonium pulcherrime obsignasti. Cui TVO de me tam honorifico judicio, ut ne posset culpa erroris alicujus, aut præproperæ facilitatis imputari, feci equidem, quantum in me fuit, semper, effeciq; apud TE, ut penitus con-

fido. Num & apud alios nonnullos, dubitare cogor, cui non potest esse ignotum plane, quam sit sęculum fingendis criminibus ingeniosum, ubi nulla reperit, ipsiq; innocentiæ non raro struat insidias, & vel suspicionibus, si aliter non datur, detrimentum afferat. Sed fatiget sese livor, quantum volet. TVVM mihi judicium labefactare (confidenter assero expertus) frustra conabitur, quo salvo integroq;, molestas hasce quidem, sed nil ultra nocituras nugas animo erecto, optimeque sibi conscio contemnam. De cætero, quamdiu vixero, impendam operam, ut ne dici jure queam, fefellisse. Quo pertinet hic quoq; labor, si non effectu, voto tamen atque destinatione mea. Quem proinde, COMES Illustrissime excipies, ut alia consuevisti mea, obsequentissimeque devoti TIBI animi hoc pignus, proque tot beneficiis TVIS gratissimæ mentis argumentum extare apud TE permittes. Deus TE servet Regi, Patriæ, litteris, bonis ad postremum omnibus quam diutissime. Vale. Scrips. Upsaliæ a. d. 1. Maji An. M. DC. LXXIII.

Illustriss. Excellentiæ Tuæ

Obsequentissime devoto animo perpetuum addictus

JOANNES SCHEFFERUS
Reg. Jur. Nat. & Gent. Prof. Honorarius, nec non Eloq. & Polit. Skyttianus.

LECTO-

LECTORI BENEVOLO
S. D.

Quid impulerit me ad suscipiendum hunc laborem, alibi jam dixi. Nempe Illustrissimus Excellentissimusq; Regni hujus Academiæque Cancellarius, Comes MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE *&c. cum videret circumferri pluscula de Lapponibus apud exteros, quædam fabulis anilibus, quam veritati propiora; quædam etiam in odium gentis Sueticæ, & diminutionem gloriæ, quam armis victricibus per tot annos sibi peperit, labemque conficta; interesse Patriæ putavit, ne sineret diutius in tenebris latere, quæ ad mores hujus gentis, indolemque, ad ingenium regionis, in qua degit rectius noscenda possunt pertinere. Voluit autem meo istoc fieri calamo, non quod essem maxime idoneus, potuisse namque alios rectius & melius hoc facere, cur abnuam? sed quod minime difficilis ac cunctabundus. Utinam autem votis tanti viri satisfactum esset aliquatenus. Nam ut in omnibus, ne sperare quidem debeo, qui peregrinus sum in terris hisce, in quibus ipsi Lappones sunt peregrini, ad-*

eo difficilis mihi fuit indagatio morum geniique , quo utuntur. Dedi tamen operam, ne desiderari possit quid eorum, quæ unquam hac de gente prodita leguntur. Adjunxi quoque his non pauca nostri ævi, quædam hoc fine nunc demum composita, quæ imprimis mihi profuere. Qualia ante cætera & seorsum hic laudanda veniunt, quæ M. Johannes Tornæus, *Pastor & Præpositus Tornensis, &* Dn. Samuel Rheen, *Pastor quondam Lapponicus in Lapponia Pithensi, nunc vero in Bothnia degens, huc transmisere. Accessit &* Olai Petri Niurenii *labor pridem conscriptus, & nunc communicatus mihi per filios ipsius, Zachariam & Ericum Plantinos. Consului postremo ipsos Lapponas non semel, eosque, qui quacunque occasione istis quondam versati sunt in regionibus. Atque ita istæc omnia inter sese contuli, studio diligentiaque, quanta potui, inque sententiis diversis, quæ videretur vero maxime vicina, ostendere conatus sum. Errores non paucos aliorum aperui, veritatem, & certissimorum hominum fidem bonam studiosissime sum secutus, ut jure videar gloriari posse, per me demum orbi Lappones Lapponiamque vere innotescere. Quo fine etiam, quæ non satis explicari poterant sermone, imaginibus prodidi, quas ipse ad rerum ipsarum viva exemplaria delineavi. Verba quoque*

attulī

attuli ubique fere illorum, unde quæque hausi, primum ut intelligi posset, qua à me dicantur fide, quæ adfero; deinde ut ne laudi alienæ quid à me decerperetur. Atque licet sermo Sueticus, quo illa plæraque sunt consignata, peregrinis vulgo non sit notus, dandam tamen mihi operam putavi, ne cuiquam fingere aliqua pro arbitratu meo possem videri, quod fieri necesse est, si vel per alios intelligent, quam recte singula sim assecutus, verbisque reddiderim Latinis. Scio fore, qui me nimiam nonnullis tribuisse fidem dicent, iis maximè, quæ de magicis hujus gentis circumferuntur. Sunt enim non pauci nostri ævi, qui ut sapere cordatius, quam vulgo alii, videantur, istæc omnia pro meris habent somniis, & anicularum credularum nugis ac commentis. Scilicet, diabolum se ita mancipaturum ajunt homini contemptissimo, ut ad nutum ejus, tam varia & prodigiosa efficiat. Audent ergo provocare hos, experimenta ab ipsis exigere, diabolum cupere videre, ipsorum opera evocatum. Qui si crederent diabolum, & ejus artes tot tantasque, quas nullum assequi potest ingenium humanum, nulla cogitatio comprehendere, & studium ejus incredibile decipiendi homines, quo quidvis facit, ut unius, contemptibilis fortasse aliquibus, à DEO tamen creati, à Christo sanguine morteque acerbissima redempti animam in laqueos

inducat suos , à sermonibus istis parum piis credo abstinerent. Equidem non negaverim, multa fingi, multa in majus attolli. Nihil tamen viribus humanis altius superiusve arte diabolica posse effici, hoc dicere quid est aliud, quam omnium temporum experientiæ, ipsisque sacrarum Litterarum historiis se opponere. Et cur negant tandem? An quod diabolus non possit talia efficere, qui præditus est ingenio perspicacissimo, qui tot sæculorum instructus est experientia, qui naturam totam habet cognitissimam. An quod nolit? qui noctes diesque saluti hominum insidiatur, qui ut damno quem afficiat, omnem operam impendit. Sed non facit tamen istis exigentibus. Nimirum quos jam ante habet captos per impietatem, non vult eò inducere, ut visis hisce ejus artibus, incipiant credere diabolum, eum metuere, ac quærere quo pacto sese liberent à vinculis ipsius. Quo magis desinere debebant suis illis objectiunculis irridere artes diabolicas, & tanquam stolide confictas, stolidiusque creditas contemnere. Non sunt contemnendæ illæ, sed oranda gratia & misericordia Divina, ne nos illis sinat corripi, & in damnum aliquod valetudinis, vitæ, quodque longe majus est, ipsius animæ induci. Alias quis credat, omnium falli mentes oculosque omni tempore? Sic viderunt ante annos non ita multos plaustrum rusticum onustum fœno in medio foro Holmensi una cum equis correptum turbine, ac

eductum

eductum in ſublime, mox ſuo repoſitum loco, ſicut Lappo futurum promiſerat nonnemini experimentum artis ejus viſere deſideranti, cum alia omnia manerent immota inconcuſſaque, quæ circa erant. Non poterant tot hominum ſpectatorum oculi ſic falli ut crederent eductum in ſublime, quod ſtabat in terra, ſi vel maxime illum unum iſtæc cernere deſiderantem Lappo fefelliſſet. Non poſſum igitur cum iis facere, qui hæc omnia, tanquam ſtolide conficta, rejiciunt, maloque nimis credulus in aliquibus videri, quam tot annorum hominumque experientiam in haud ita pium dubium vocare. Verum iſta jam ab aliis ſunt uberrime expoſita, & ego tantum attuli, ut me liberarem à ſuſpicione falſitatis, ſi quæ ſcripſi, quæ fortaſſis fidem non invenient apud omnes. Vale, atq; me meaq; ſtudia favori tuo commendata habe.

NOMINA

NOMINA EORUM, QUORUM FIDEM
secuti sumus in concinnatione hujus operis.

Adamus Bremensis.
Albertus Magnus.
Anonymus Sueticus. Ms.
Arngrimus Jonæ.
Auctor Herrods sagæ.
Auctor S. Olaffs sagæ.
Bartolomeus Cocles.
Jo. Baazius.
Andr. Buræus.
Johan. Buræus. Ms.
Phil. Cluverius.
Damianus à Goes.
Andr. Frisius.
Hugo Grotius.
Sigism. ab Herberstein.
Jo. Jonston.
Paul. Jovius.
Lomenius Briennæ Comes.
Magnus Olai Islandus.
Johan. Magnus.
Olaus Magnus.
Seb. Münsterus.
Nicolaus Aronis.
Ola. Petri Niurenius Ms.
Casp. Peucerus.
Eric. Plantinus Ms.
Zachar. Plantinus Ms.
C. Plinius.
Procopius.
Sam. Rheen Ms.
Saxo Grammaticus.
J. Cæs. Scaliger.
Servius.
Sigfridus Aronis.
Ol. Matthiæ Sirma Lappo.
Spirzi Nils Lappo.
M. Matth. Steuchius Ms.
Tabula Peutingeriana.
Tacitus.
Jo. Tornæus Ms.
Isa. Vossius.
Mich. Wexionius Gyldenstolpe.
Ol. Wormius.
Jac. Zieglerus.

JOAN-

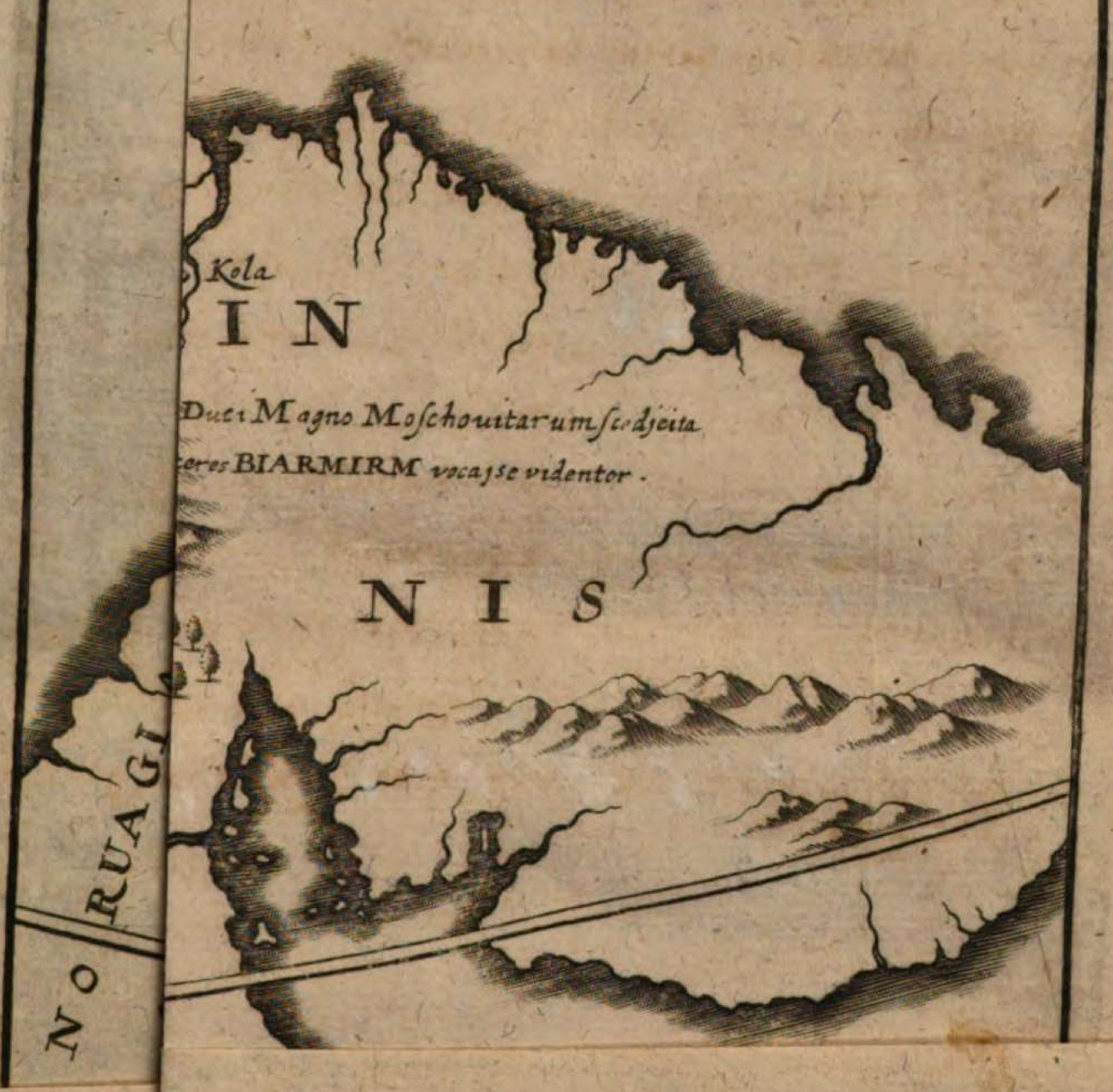

Kola
IN
Duci Magno Moschouitarum subjecta
teres BIARMIRM vocasse videntor.
NIS
NORUAGI

JOANNIS SCHEFFERI
Argentoratensis
LAPPONIA.
CAP. I.
De Vocabulo Lapponiæ.

LApponiæ non idem apud omnes nomen eſt. Nonnulli *Lappiam* dixere, inter quos Johannes Magnus, ut videmus ex præfatione, quam Hiſtoriæ præmiſit ſuæ. *Deinde*, inquit, *verſus Auſtrum utraque Lappia conjungitur*. Poteſt accepiſſe à Saxone, qui ſic habet lib. V. *Provincias Helſingorum Iarnberorum & Iamtorum cum utraque Lappia, Dimaro cuidam procurandas attribuit*. Et non ita multo poſt; *Præterea Helſingiam ei, cum utraque Lappia contribuit:* At vero aliis eſt *Lapponia*. Olaus Magnus frater Johannis, in explicatione tabulæ Geographicæ, qua Scandinaviam eſt complexus: *C. ſub hac litera tres inſignes regiones reperiuntur, Scrieſinnia, Biarmia, & Lapponia*. Et jam ante ipſum Jacobus Zieglerus in libello de regionibus Septentrionalibus inter titulos provinciarum, quas deſcribit, unum fecit *de Lapponia*. Qui & in ſubjectis illi titulo: *His per rapidiſſimos fluvios inter montes Lapponiæ deferuntur*. Neque aliter Ericus Verſalienſis, qui utrumque anteceſſit: *Finlandia*, inquit, *cum adjunctis ſibi regionibus, quæ ſunt Tavaſtia, Carelia, Lapponia, &c.* vel Andreas Buræus, qui ſcripſit poſt utrumq; *Lapponia ſeptentrionalium provinciarum extrema*. Pari modo ſe res habet cum vocabulo eorum, qui Lapponiæ ſeu Lappiæ ſunt incolæ. Nam nonnulli vocant eos *Lappos*, ut Herberſtenius in Deſc.

Moſchovia. *Feris tamen Lappis ſunt manſuetiores.* Item: *Delicta poſtea Lapporum terra* & Wexionius lib. IV. Sueciæ c. 6. *Lappi agreſtes ſunt.* Aliis ſunt *Lappones*, ut Jovio in Deſcr. Moſchoviæ. *In extremo ejus Oceani littore Lappones exiſtunt.* Item Zieglero, in libello de Regionib. Septentr. *Sunt vero Lappones ſtaturæ modicæ.* Cluverio ſunt *Lappii* & *Lappiones*. Ita namque ſcribit Lib. III. Introduct. Geogr. c. 2. *His proximi ſunt verſus Orientem Lappiones ſive Lappii.* Sequitur ipſum Comes Lomenius, qui ſic habet in itinerario: *Subſtitimus Vmæ, unde Lappionum tractus nomen habet.* Olao Magno *Lapponienſes* uno loco ſunt, qui occurrit lib. IV. c. 9. Herberſtenius nonnunquam *Loppos* dicit, credo quod ſic nominari audiviſſet a Moſchoviis. Hi namque ita vocitant. Cluverius lib. III. c. 41. Germaniæ Ant. *Finnis contermini Ruſſis dicuntur Loppi, Svedis, Danis, ac Norvegiis Lapper.* Herberſtenii hæc verba ſunt: *Venerunt dein in Diki Lopporum, qui feri Loppi ſunt, regionem.* Item; *his Loppi vice jumentorum utuntur.* Et aliquanto poſt: *Loppii quamvis pane, ſale, aliisque gulæ irritamentis careant &c.* Damiano Goës neſcio qua cauſa ſunt *Pilapi.* Titulus epiſtolæ ad Johannem Magnum legationi Indorum ſubjunctæ. *De Pilapiis.* Et regio, *Pilapia.* Verba ejus in epiſtola ipſa. *Memini ſub Archiepiſcopatus tui ditione eſſe regionem, quam Pilapiam vocant.* Verum hæc Pilapia planè incognita eſt. Num audivit quippiam de *Pitha Lappia* & *Pithalappis,* aut Pithlappis, hoc eſt, Lappia territorii Pithenſis? Ita ſuſpicor, indeque credo natam iſtam vocem. Damianum ſecutus eſt Peucerus in de divin. p. m. 202. ſine ratione, ut jam dixi. *Inter reliquas*, inquit, *ultimæ oræ gentes Pilappii, extremam Scandinaviæ peninſulæ partem, ad mare glaciale inhabitant.* Sueci ſermone populari *lapper*, ut jam eſt teſtatus Cluverius, regionem *Lappmarkiam* conſueverunt nuncupare, id eſt, terram Lapporum. Suecis enim terra, *Mark* eſt, Dani & Norvegi, *Lapplandiam*, ſignificatione ſimili. Quanquam his non minus ſit *Findmarkia*, quod colligitur ex deſcriptione Norvegiæ à Petro Claudi concinnata. Ita enim legitur in ejus cap. 38. *vdi de fiarder in Findemarken falde ſtora Elfvver ned af fieldet.* h. e. *In regiones Findmarkiæ labuntur flumina ingentia e montibus ſuperioribus.* Et paulo poſt. *vdi Findmarken brugis*

gis & Laxfiskend paa Kongen uegne h. e. *In Findmarkia locus, ubi Regio nomine Salmones capiuntur.* Non aliam intelligere terram per Findmarkiam, quam Lappiam cæteris dictam, vel Lapponiam, intelliget quilibet, qui caput illud totum volet consulere. Indicatque ipse, quando in ipsius fine plura se propositurum ait, *vdi Laplandis beskrifvvelse*, h. e. *in descriptione Lapplandiæ.* Ac de Findmarkiæ appellatione quidem postea nonnihil tradam: De Lapponiæ vero, aut Lappiæ vocabulo nunc agere aggrediar. Id qua ratione ita dictum fuerit, non satis certum est, vel exploratum inter eruditos. Zieglerus putat factum a Germanis, quod in Lappia sint homines Lappi, hoc est inepti & insulsi. *Lapponia,* dicit in libello peculiari de Regionibus Septentrionalibus, *dicta est a populo, quo habitatur. Vocant vero Germani Lappones eos, qui parum idonea rei præsenti dicunt, & faciunt.* Sed qui possit ita dicta esse a Germanis, quibus serò admodum innotuit? Nemo certe ex vetustioribus, qui Germaniam aut res Germanicas consignavere, ullam Lappiæ aut Lapponiæ fecit mentionem. Deinde nec Germanis solis ita dicitur, sed & Suecis & Finnonibus, quorum linguæ non modo a Germanica, sed & inter sese differunt plurimum. Ipsi ad postremum Russi aut Moschovii sic nominant, qui utuntur lingua ab his omnibus diversa. Non potest vocabulum a Germanis, gente longius dissita, ipsi impositum transiisse in linguas, tot & tam diversas gentium magis vicinarum, cum præsertim Germani cum his nulla, vel exigua quondam colerent commercia. Sed nec gens Lapponiæ usque adeo inepta insulsaque est, quod Zieglerus ipse agnoscit, quando mox de illa in libello eodem: *Pars artificia exercent, pingunt acu ad delicias, & faciunt vestes intextas auro & argento.* Itaque non potest hæc consistere sententia ipsius. Neque tamen assentiri ausim Wexionio, quando nomen Lappiæ censet esse Sueticæ originis, quippe incolas ipsius ita esse dictas, quoniam utantur pellibus. Certè *Lapper* & *Skinlapper* apud Suecos, unde Lappos, & eorum regionem Lappiam, velut pellitorum terram putat nuncupatam, nunquam pelles denotant, sed pellium vestiumve pannos, Græcis ῥάκυς, qui non parum differunt a pellibus. Unde Olaus Petri Niurenius, qui de Lapplandia temporibus

Gustavi Adolphi scripsit, potius, ex eo nomen ipsorum derivat, quod laceri pannosique quotannis excurrerent in Sueciam. Verba ejus sunt in c. 1. *Ex ea regione magna mendicorum copia in vicinas Septentrionis provincias quotannis & olim irrumpens, sese in conspectum ruricolarum projecit, qui cum omnes laceris & fractis visebantur vestibus, à plebe Suecica Suecum nomen, nempe Lapp, sunt merito sortiti.* Quanquam nec excurrant Lappones tam frequentes, nec sint tam pannosi, ut præ aliis hoc nomen eis potuerit imponi; Finnonibus puta, & similibus. Sed nec pelliti semper Lappi, ut videtur velle Wexionius, verum contra frequentius amicti vestibus ex lana, ut ostendam in sequentibus. Grotius putabat Lappos dictos a currendo. Verba ejus sunt in Indice Nominum propriorum apud Procopium & Scriptores Gothicos: *Lappi, Loppi, Lupiones, in Tabula Peutingeriana. Cursores gens est cursu valida.* Sed nec hoc probare possum, cum vocabulum, quod cursum notat, unico scribatur per, quod gentem duplici. *Læpa* enim apud Suecos *currere*, pro quo Germani duriore sono *lauffen, Lapp* autem *Lappus*. Præterea nec Lappi currunt simpliciter, sed in nivibus & glacie, certis ad id factis calceis insistentes, sineque cursu, ipsa lubricitate celerrime se protrudunt. Alii existimant, non regionem ab incolis, sed incolas a regione ita dictos. Quomodo & Norvagi, & Esthones, & alii non pauci sic a regione appellati. Videturque hoc juvari eo, quoniam qui Lappi aliis, incolæ regionis, *Lappomanni* sunt Olao Magno, sicut nominantur & *Nordmanni*, & *Westmanni*, & *Sudermanni*. Quibus in vocabulis cum illud *manni* signet viros, regiones istas habitantes, Lappomanni quoque credi possunt sic vocati, quod sint quasi viri, hoc est, incolæ, habitatoresve Lappiæ. Regionem vero Lappiam sic putant dictam propter situm, quod sit ultima extremave portio Scandinaviæ, illique velut pannus & appendix aliquis adhæreat. Quinimo existunt, qui τὸ Lappu, Finnonicum affirmant esse, ac significare extimum vel extremum, Lappiamque appellatam, quod extrema sit in sinu Bothnico. Joh. Tornæus: *Lykare ær dett, att the skole nämbde vvare af dett Finska ordet Lappu, dett ær, ett slut, eller een ænda uppao nagot. Lyka som desse vvore ændan, slutet eller dhe aldraytttersta*

af

af alt folck, som dhe Nordiske orterna bebao. Hoc est: *Vero magis similes, sic dictos (Lappones) a Finnonico vocabulo Lappu, quod significat clausulam sive finem rei alicujus, quasi Lappones sint finis & conclusio, ultimique populorum omnium, qui terras septentrionales incolunt.* Quanquam autem hæc sententia sit admodum probabilis, tamen meo animo verissima, quam cum vocis *Lapp* significatio apud ipsos Lappones, tum rei gestæ fides subministrant. Dictam nempe Lappiam regionem non per se ac in respectu ad situm, quod sit ultima extremave sinus Bothnici aut Scandinaviæ, sed ab incolis, quod Lappi eam habitent. Quippe si à situ nominari debuisset, *Lapp* fuisset dicenda, ut illius incolæ appellarentur *Lapper*; vel incolæ vocandi fuissent *Lappmarker*, si à regione debuissent nominari. Nam à Lappmark vera analogiæ ratione sunt *Lappmarker*, quomodo cum nusquam scripti appellative fuerint Lappones, non *Lapper* à *Lappmark*, sed vice versa, *Lappmark* à *Lapp*, & in plurali *Lapper* erit nuncupata. Lappos verò velut extorres, ejectos, exules censeo vocatos. Istoc enim *Lapp* vocabulum in lingua Lapponum significat. Quod me primus docuit vir Reverendus & doctissimus, Dn. Zacharias Plantinus. *Innotuit mihi*, ait, *Lappe in lingua Lapponica significare rejicere, extrudere.* Nimirum gens Lapponica ex Finnonicis est orta, interque ipsas nata, sed dein ejecta expulsaque è Finnonia, ut dicetur in sequentibus. Et quia solum patrium reliquit, abiitque velut in exilium, inde nomen hoc accepit. Non à se ipsa, alio enim sese ipsos Lappi vocabulo compellant, ut mox dicam, sed à suis civibus prioribus, id est Finnonibus. Nam sic & Finnonicum vocabulum, de quo in superioribus, accipiendum, quod nimirum eum innuat, qui venerit ad extrema, qui peregre in terras ultimas abierit, qui ad extrema sit ejectus. Quicquid enim ejicitur vel expellitur, extra id, unde ejicitur, collocatur. Atque quoniam Lapp idem, ac ejectus sive exul, ideo ex Lappis nemo est, qui se Lappum dici æquis auribus accipiat, si paulo fuerit præstantior. Olaus Petri Niurenius dicto loco: *populi primates, cum eo se salutari titulo* (Lapponum puta) *audiunt, non parum stomachantur.* Item filius ejus Dn. Plantinus in præfatione quadam Lexici Lapponici, ad me missa nuper, calamo conscripta.

Displicet, inquit, *honoratioribus nomen Lappe, illi nescio quod accusantibus subesse convitii.* Convitium quod inesse conqueruntur voci Lappe, non est aliud, quam quod arguantur ea, tanquam patriæ suæ desertores, profugi, conjecti in exilium, ut dixi. Ab his ergo ejectitiis exulibusque Lappia est dicta, idque non ipsorum voluntate quadam, sed cum exprobratione ac convitio, auctoribus Finnonibus, qui primi eis hoc vocabulum imposuere, ac deinde tradiderunt usibus cæterarum quoque gentium. Unde non Sueci modo, qui haud dubie acceperunt à Finnonibus, vel Germani, qui didicere à Suecis, sed & Moschovii Lappos nominare perseverant. At vero ipsis Lappis Lappia est *Sabmienladti,* ut loquuntur in Lapponia Vmensi, vel *Sameednan,* ut usurpant in Lapponia Tornensi, à vocabulo *Sabmi,* sive *Same,* quo se atque gentem suam sua lingua dicunt nominari. Quid sit illud *Sabmi,* atque unde Lappi acceperint, in sequentibus aperietur. Quando autem primum Lappi dici cœperint, & regio ipsorum Lappia, haud facile est demonstrare. Illud plane certum, vocem esse minime antiquam. Nemo enim paulo vetustiorum est scriptorum, apud quem occurrat. Nusquam legitur apud Tacitum, qui tamen Finnones (vicinos eorum, atque primos auctores, ut liquebit ex sequentibus) commemoravit. Nusquam apud Ptolomæum, Solinum, Antonium Augustum, Rutilium, aliosve. Ac ne domestici scriptores quidem aliquam Lapponiæ faciunt mentionem. Nihil de Lapponia (ut Jornandem, Paulum Warnefridi, & id genus alios nunc taceam) habent scriptores prisca lingua Islandica, Norvagica, Gothica utentes, quales qui Res Heraudi & Bosæ, vel Gœtrici & Rolfi, vel Olafi Regis, vel his similes tradidere. Nihil de ea invenies apud Adamum Bremensem, diligentissimum alias scriptorem, & qui nil omisit eorum, quæ vel fando de his regionibus cognovit, quod abunde Scandinavia ipsius testatur. Nihil apud Sturlesonium, qui septentrionis res vernacula lingua studiosissime composuit. Adeo non possum, quæ produntur viro eruditissimo Cluverio, cui & Grotius facilitate quadam fidem tribuit, comprobare, qui putabat Lappones in tabula Peutingeriana memorari. Verba ejus sunt Germaniæ Antiquæ lib. III. cap. XI. *In tabula Peutinge-*

tingeriana hæc leguntur verba: LUPIONES SARMATÆ. VENADI SARMATÆ. BASTARNI. *Ex his Bastarnos a Ponto quondam usque ad Vissulæ fontem coluisse, hisque conterminos fuisse Venedos & Venedicum sinum, & his porro Finnos infra docebo. Vnde apparet,* LUPIONES *istos nullos alios esse, quam qui hodieque Finnis conterminі, Russis dicuntur Loppi, Suecis, Danis, ac Norvagis Lapper cæteris Germanis Lappen.* Autor hujus tabulæ vixisse creditur saltem ante tempora Theodosiana, id est annis sexcentis amplius ante Adamum Bremensem. Qui ergo possit fieri, ut Lapporum Lappiæque ipse habuerit notitiam, peregrinus licet, longissimeque ab his oris constitutus, nec Geographiæ usque adeo peritus, quod Welserus pridem docuit; Adamus Bremensis, tanto vicinior, & qui regiones hasce cognovit ab eis, qui in illis ipsis sunt versati, non habuerit? Adde quod Lupiones in tabula Peutingeriana Sarmatæ vocentur, Lappi vero nil commune habeant cum Sarmatis. Sed nec quisquam est Scriptorum veterum, qui venisse Sarmatas in Septentrionem testetur. Itaque Lupiones in ista tabula sunt quivis potius, quam Lappi, cum Laporum Lappiæque nomen eo tempore, quo Auctor ejus vixit, ne scriptoribus quidem Gothicis, Norvagicis, aut Danicis, hoc est, iis ex gentibus oriundis, quarum Lappi vel vicini, vel subditi fuere, innotuerint. Primus qui Lapponiæ seu Lappiæ fecisse mentionem videtur, Saxo est Grammaticus. Is enim ita habet lib. V. Danicæ Historiæ: *Provincias Iarnberorum & Iamptorum, cum utraq; Lappia.* Item post: *Præterea Helsingiam ei cum utraque Lappia contribuit.* Vixit Saxo, Historiamque suam scripsit circa annum Christi M CXC. atque sic Adamum, qui floruit circa annum Christi M LXXVII. annis centũ circiter & tredecim est secutus. Quo proinde intervallo primum Lappiæ vocabulum cœpisse usurpari, necesse fuerit. Nam quod Saxo eam commemorat jam diu ante, ac temporibus Frothonis Tertii, Alrico Regi apud Suecos æqualis, quem non multo quidem, ante Christum tamen nostri volunt floruisse, fit non eo, quasi tum exstiterit Lapponia sic nominata, sed quod postea sic dicta fuerit, ætateque ejus dici consueverit regio terraque, cujus ibi fecit mentionem. Manet enim mihi certum, si

quid

quid aliud, & indubitatum plane, Adamum Bremensem non fuisse omissurum nomen ejus, si ætate ipsius habuissent notum. Post Saxonem Lappiam memoravit Ericus Upsaliensis, qui circa annum MCDLXX. hoc est annis trecentis pene post Saxonem & ducentis ante nostram ætatem scripsit. Ita namque habet in descriptione Sueciæ, quam Historiæ præmisit suæ. *Primum regnum Sueciæ & Russiæ proximum erat Finlandia cum adjectis sibi regionibus, quæ sunt Tavastia, Carelia, Lappia, Nylandia.* Post Ericum non nominavit solum, sed descripsit etiam Jacobus Zieglerus in libello antea à me laudato. Atque sic deinde ejus apud cæteros Europæ populos notitia invaluit. Ut ut enim Lappia occurreret apud Saxonem, quæ tamen esset ea regio, quique Lappi, qui eam incolerent, ante temporaZiegleri extra Sueciam Finnoniamve cognitum fuisse credo pæne nemini. Atque hæc de Lappiæ vel Lapponiæ vocabulo sufficiant.

CAP. II.

De situ Lapponiæ.

Lappiæ quis situs fuerit temporibus antiquis, non videtur esse satis exploratum. Jamtiæ vicinam fecit Saxo, in verbis capite superiori allatis. Jungit enim ipsi, quando ait, *Provincias Helsingorum, Iarnberorum, & Iemtorum, cum utraque Lappia, Domaro cuidam procurandas attribuit.* Ex eodem colligas, quod ad Helsingiam quoque Finnoniamque se protenderit. Nam inter ipsas memorat in subsequentibus. *Præterea Helsingiam ei,* dicit, *cum utraque Lappia, Finniam quoque & Estiam annuo stipendiorum jure contribuit.* Ponit velut mediam inter Helsingiam Finnoniamque suo tempore, quæque hinc Estiam, illinc Jamptiam habuerit vicinas. At Ericus Olai, seu Upsaliensis partem Finniæ statuere videtur, *Primum regnum, Sueciæ & Russiæ proximum, erat Finlandia cum adjectis sibi regionibus, quæ sunt Tavastia, Carelia, Lappia, Nylandia.* Hic Lappia est pars illius regni, quod ab una parte Sueciam, & altera Russiam contingens, Finnia seu Findlandia vocatur. Videturque Ericus locum ei constituere Careliam inter & Nylandiam, quia inter duas

iſtas memorat regiones. Olaus Magnus collocat ſupra Bothniam occidentalem, ut ex tabula ipſius liquet, ac vicinas ei facit Scrikfinniam & Biarmiam. *Sub hac litera,* inquit in expoſitione literæ *C. tres inſignes regiones reperiuntur, Scrikfinnia, Biarmia, & Lapponia.* Et Scrikfinniam quidem locat ultimum, Septentrionem verſus, Biarmiam ponit verſus orientem, infra has, & occidentem verſus magis conſtituit Lapponiam. Atque ſic Johannes, frater ejus, in præfatione operis Hiſtorici. *Habet Suecia à Septentrione Biarmiam ſuppolarem regionem, quæ in ulteriorem & citeriorem dividitur, habuitque olim, ut Saxo teſtatur, regni titulum. Ad cujus Orientale latus eſt vaſtiſſima Scrikfinnia, de qua Procopius multa fabulatur. Deinde verſus Auſtrum utraque Lappia conjungitur.* Verum ſunt, qui putant Scrikfinniam eſſe nullam. Buræus in deſcriptione Sueciæ: *Scrickfinnia, quam Saxo Sialandicus, aliique veteres hic uſpiam poſuerunt, nulla eſt.* Ac profecto nulla hodie in iſtis oris, hoc vocabulo notata. Nec tamen temerè contempſerim, quod tot viri docti, ac præſertim Saxo, rerum Septentrionalium non profecto imperitus, tam conſentienti calamo prodidere. Adde quod non nude nominent, ſed deſcribant, incolarum oſtendant ingenia, mores, & habitus, addant conſtitutionem Reipublicæ, res poſtremo enumerent. Quanquam pro *Scrikfinnis*, aut *Scricfinnis*, quod occurrit apud Johannem & Olaum Magnos, *Scritofinni* videatur legendum. Nam quod de *Skidfinnis* ſuſpicatur Andreas Buræus, eo minus poteſt placere, quod in hoc vocabulo R. litteram agnoſcent omnes veteres, tametſi non conveniat in cæteris. Jornandi quippe ſunt *Screteſenna,* Paulo Warnefridi Diacono, *Scritobini*, permutatione *f* in *b.* de qua cum aliis hujusmodi peculiari aliquando agam opere, Adamo Bremenſi *Scritefinni.* Nec recedunt Græci, quorum ſcriptura facit, ut non audeamus dubitare de Latina. Procopius profecto nunc Σκριθιφίκους, nunc Σκριθιφίνους vocitat. Præterea res ipſa arguit, quando Scritefinni non ſunt, niſi Finni, *qui à ſaliendo juxta linguam barbaram Etymologiam ducunt,* uti auctor ipſe Paulus Warnefridus. *Saltibus enim utentes* inquit, *arte quadam ligno incurvo ad arcus ſimilitudinem feras aſſequuntur.* Non ergo nomen acceperunt à *Skidh,* ſoleis illis ligneis,

ſed à ſaliendo, id eſt, perniciſſime currendo iis ſoleis, quod vix poteſt eſſe dubium, quin apud veteres *Skriida* dictum fuerit. Cum præſertim firmet auctor Warnio citatus in Lexico p. 46. ubi refert formulam juramenti, præſtiti ab Hafur, qui ſe pacem jurat ſervaturum, quamdiu *Finnur Skriidar*. Nam quæ ibi reddita eſt explicatio, quod ſignificet *Finnos corpus exuentes, & ſic late circumvagantes*, plane aliena eſt. Certe *Skridsko* hodieque calcei lignei, ſive ſoleæ, quibus in glacie decurrunt. Nec abludit *Skirida* apud veteres poſitum pro *ſerpere*, quando non procedunt pedibus ſublatis alternatim, quod fit in curſu vulgari; ſed nivibus congelatis inhærentes, ut ab iis fit, qui ſerpunt, ſeſe promovent, qui hoc genere utuntur, ut in ſubſequentibus oſtendetur. Nec fortasſis alia eſt cauſa, quare à quibusdam Himantopodes ſint dicti. Non enim alii intelligendi apud Adamum Bremenſem, quando ait; *Hi ſunt illi, quos Solinus dicit Himantopodes, uno pede ſalientes.* Solinus ſic de his cap. mihi 44. *Himantopodes fluxis niſibus crurum repunt potius, quam incedunt, & pergendi uſum lapſu magis deſtinant, quam ingreſſu.* Quæ cum noſtris Scritofinnis optime conveniunt, ſcilicet, qui audibant *Skriida* eſſe *ſerpere*, quid poterant ex Scritofinnis facere, quam homines non ingredientes, ſicut vulgo ſolent homines, uno pede ſublato poſt alterum, ſed pergentes lapſu, ſicut loquitur Solinus, id eſt more Serpentium. Sed de hac re dicam pluribus, cum ad curſum glacialem Lapponum erit ventum. Illud tantum agimus hoc loco, ut appareat, Scritofinnos recte dici, atque regionem Scritofinniam vel Scritfinniam, quam incolunt. Nec eſſe illam plane habendam pro nulla, quando hodieque ſunt Scritfinni, hoc eſt Finni ſoleis ligneis decurrentes per nives, quorum proinde regio non inepte Scritofinnia dicetur. Neque aliter fortasſe cenſendum de Biarmia, quam & ipſam ſunt, qui dicant eſſe nullam. Repugnat enim pariter mentio ipſius facta ſcriptoribus ſat antiquis. Inter quos eſt is, qui Heraudi & Boſæres ſermone vetere Gothico ſeu Islandico compoſuit, cui non uno loco *Biarmaland* nominatur. Quinimo appellat Regem ejus *Hereker*, capite ſeptimo, filiosque ejus, unum *Ræril, Siggeir* alterum. Pari modo Regem quendam ejus Saxo memorat, lib. IX. quem tenuiſſe imperium tempore Regne-

Regneri Regis apud Danos teſtatur. Facitque Saxo eam vicinam Finlandiæ, quando dictum Regem Biarmiæ confugiſſe ait ad Matullum, qui Finnoniæ tunc præerat. Quanquam autem & Biarmia ſit apud veteres, & Scritfinnia, utrum tamen fuerint provinciæ diverſæ diſtinctæque, dubitari poſſe videtur. Certe nusquam, niſi apud Olaum & Johannem Magnos poni deprehendes eo modo, ut aperte conſtet de diverſitate. Nam Procopius, Jornandes, Paulus Warnefridi, & Adamus Bremenſis, qui Scritfinniam commemorant, nusquam mentionem faciunt Biarmiæ. Contra Scriptores veteres Boreales, qui Biarmiæ meminerunt, nullam nominant Scritfinniam. Saxo quidem memorat utramque, verum ita, ut in unica præfatione ſui operis Scritfinniam nominet, Biarmia omiſſa, locis aliis loquatur de Biarmia, neque ullam mentionem faciat Scritfinniæ. Quæ res facit ut propè cenſeam, eandem regionem à domeſticis ſcriptoribus Biarmiam, ab exteris Scritfinniam eſſe dictam. Facit huc, quod ſicut Scritfinnia regio vicina Helſingiæ apud Adamum Bremenſem, pari modo & Biarmia apud Hiſtoriæ Heraudi & Boſæ ſcriptorem, quando memorat in ea Sylvas atque fluvios, exonerantes ſe in ſinum Ganduie qui nunc Bothnicus vocatur, & vicinus eſt Helſingiæ. Item quod, quemadmodum Scritfinni gens eſt Finnica, quod non modo nomen arguit eorum, ſed & vetus Chorographicum Grotio laudatum, quod diſtinguit Fennos in *Scritfenos* & *Redefenos*; pari modo credere de Biarmis liceat, cum ob vicinitatem de qua ſupra, tum præcipue ob Deum, quem ſub Jomalæ vocabulo coluiſſe, prædictus Hiſtoriæ Heraudi ſcriptor teſtis eſt. Nam Jomala Finnonica eſt vox, quæ Finnis hodieque Deum denotat. Sed & cætera Biarmenſium ſimilia Fiñonicis, ut vis ſagittarum emittendarum, artes magicæ, ac id genus, quæ in eis Saxo pluribus eſt perſecutus. Ut Biarmia Colonia Finlandiæ videatur, cujus incolæ dicti Scritofinni fuerint à peregrinis, qui hoc eis nomen à conſuetudine currendi per gelatas nives impoſuere. Cæterum tametſi hæc ſe ita habeant, & Biarmia veterum & Scritfinnia non diverſæ fuerint provinciæ, ſed una eademque, tamen illud manet dubium, videlicet, an ea extiterit alia ab ipſa, quæ deinde dicta eſt Lapponia. Nam hoc

quidem ſtatuunt Olaus & Johannes Magni, quod partim ex tabulis eorum Geographicis, partim ex deſcriptionibus ſuperius allatis patet. At repugnat, quod ſic ſpacium Lapponiæ non datur. Etenim ſi Scritfinnia & Biarmia extendant ſe ab una parte verſus Helſingiam, Jamptiamque, ab altera verſus Finnoniam, hasque habeant Provincias vicinas, ut demonſtratum in ſuperioribus, ſi ad ſinum Bothnicum etiam procedant, quod & ipſum antea docuimus, nihil ſupereſt ad Lapponiam. Neque recte faciunt Olaus & Johannes, quod Biarmiæ ac Scritfinniæ ſubjiciant meridiem verſus, cum veteres Biarmiam Scritfinniamque etiam ultra terminos Lapponiæ ab ipſis conſtitutos dilatarint. Nam quod quidam putant, eam ſolam veteribus fuiſſe Biarmiam, quæ à Suecis hodie vocatur Trennes, erroneum apparet ex ſuperioribus. Buræus in deſcriptione Sueciæ. *Quæ regio Suetice Trennes, Lapponice Pyhinienni, Ruthenice vero Tarchana Voloch hodie appellatur, quidam putant eandem eſſe, quam veteres Biarmiam appellarunt, quod nomen detortum videtur à Finnonico varama, quod montuoſam regionem ſignificat.* Si Trennes ſola veterum Biarmia, quomodo in ea fluvii, qui in ſinum Bothnicum decurrunt? quomodo Finlandiæ vicina? Itaque in ea ſum ſententia, non eſſe aliam & tertiam provinciam, quæ hodie Lapponia vocatur, à Biarmia & Scricfinnia diſtinctam, quod putabant Johannes & Olaus, verum eam ipſam, quæque primum ab incolis Biarmia à peregrinis Scritfinnia eſt appellata, mutato deinde nomine ob certas cauſas Lappiam ſeu Lapponiam eſſe dictam. Nulla certe nunc in oris iſtis noſcitur Scritfinnia nulla Biarmia, ſed quicquid unquam Biarmia vel Scritfinnia terrarum habuiſſe colligitur ex veteribus, id totum hodie factum eſt Lapponia. Incipit profecto Lapponia à Jamptia & Angermannia, longoque tractu ambit Bothniam utramque, & in Careliæ demum ac Finnoniæ finibus terminatur, ſic ut quicquid eſt terrarum verſus Septentrionem usque ad Oceanum & mare Album & Ladoga Lacum complectatur. Qui ſunt ipſiſſimi Biarmiæ ac Scritofinniæ veteris termini. Quod dixi ad Oceanum ſe protendere, veteribus ſatis notum fuiſſe non videtur. Ac ne Olao Magno quidem, aut Johanni fratri ejus, quoniam in iis partibus

Scrit-

Scritfinniam & Biarmiam collocarunt, à Lapponia diverſas. Sed & Damianus Goës *procedere* ait *ad ignotas regiones*, qui quæcunque de Lapponia ſcivit, didiciſſe omnia ex Johanne & Olao, quibuscum familiariter verſatus eſt, videtur. Ita namque habet in Hiſpania ſua: *Lappia mari Bothnico interjecto, in orientalem & occidentalem dividitur, cujus æquoris extremum Tornia eſt. Ab Oriente Lacum album tangit, ad Septentrionem varias provincias amplectens, ad incognitum ſe extendit.* Dicit *ad incognitum* quia quodnam genus hominum in ulterioribus regionibus Septentrionem ac Oceanum verſus degeret, ignoravit. Et præter Scritfinnos veteres ibi collocarunt Cynocephalos, Buſios, Trogloditas, Pygmæos, Cyclopas, & nonnullos alios, ut de Himantopodibus nunc taceam, de quibus dixi in antecedentibus. At vero hodie eſt nemo, qui id ſpatium omne dubitet occupatum à Lapponibus. Neque invenerunt alios, quam Lappones, qui terras illas circumnavigarunt, ut ex Periplis & Itinerariis recentioribus eſt notum. Confirmatque Petrus Claudi cap. 27. Deſcript. Noru. *Alt langſt ved Siœkanten,* inquit, *nord till Findmarken oc œſter om igen, hafvve Siœfinnarne beſatt alle Iorde.* Hoc eſt *Finnones maritimi* (ſic Lapponum partem vocat, ut & ſupra monui, & amplius oſtendam in ſequentibus) *omnia maris littora tenent occupata verſus Septentrionem, atq; deinde verſus Orientem.* Denique hoc ipſum tradidere, qui authoritate publica miſſi ad rem omnem explorandam Anno M. DC. Carolus enim Rex, cupidus noſcendi habitum totius Lapponiæ, ablegavit eo quendam Aronem Forſium, cum Hieronymo Birckholten, qui negotium hoc expedirent. Niurenius c. 3. *Carolus IX. Sueciæ Rex excelſæ memoriæ, Zelo veritatis commotus, variis temporibus duos inſignes Mathematicos M. Aronem Forſium Suecum, Profeſſorem, & Hieronymum Birkholten, Germanum, cum idoneis inſtrumentis & comeatu ad luſtrandam Lappiam & terram continentem ultimam Scandiæ ablegavit. Ii feliciter iter abſolverunt & extra gradum elevationis poli 73. nullam continentem ad Septentrionem, ſed Oceanum glacialem immenſum eſſe renunciarunt, ultimumq; continentis promontorium penes Oceanum eſſe Norkum* (rectius, Norkap) *non procul à caſtello Wardhus.* Sed de

ea, quæ protenditur ad Oceanum, Lapponia viderint, qui volent. Nobis de illa hic maximè propositum est agere, quæ imperio Suecorum est subjecta. Est hæc regio vastissima & patens in immensa spatia, unde toti Sueciæ, quæ sic seorsum nominatur, comparat Paulinus in Histor. Arctoæ l.1.c.16. *Lapponum sedes*, inquit, *ipsi Sueciæ magnitudine fere par est.* Andreas Buræus longitudini ipsius miliaria tribuit Germanica centum atque amplius, latitudini non multo minus. *In longitudine*, inquit, *ultra centum miliaria Germanica complectitur, in latitudine vero nonaginta.* Omnis ista regio Lapponiæ vocabulo nunc venit, ut consensu tradunt omnes, quot quot eam descripserunt. Quod si hæc vastitas cum cœlorum habitu est conferenda, liquebit incipere à gradu latitudinis sexagesimo & quarto, tendereque ad septuagesimum & primum, in longitudine vero meridianis terminari viginti septem, ac fortassis pluribus. Andreas Buræus in descriptione Sueciæ. *Lapponiæ maxima pars meridionalis scilicet & mediterranea ad regnum Sueciæ tota pertinet. Regio vastissima à gradu latitudinis sexagesimo quarto, ad septuagesimum & primum extensa.* Pari modo Wexionius lib.1.c.21. *Incipit Uma Lappmark, paulo ultra gradum sexagesimum quartum, & ad gradum septuagesimum primum extenditur, quæ Sueciæ ditionis est, ut notavit Pontanus ex Buræo.* Non de Uma Lappmark sola, sed & cæteris Lapmarkiis & Lapponia in universum, quatenus ad Suecos pertinet, hoc est intelligendum, quod colligitur ex Buræo, quem hic laudat, licet parum plane aperteque loquatur. Atque hi de latitudine sunt testes. Longitudo discitur ex ipsis itineribus. Et consensu quasi in hunc diem initia Lapponiæ, quantum ad ipsam ponunt in meridiano trigesimo & octavo circiter, finem in sexagesimo quinto. Atque hoc de situ partim universæ, partim ejus, quæ subjecta est imperio Suecorum. Damianus Goës, eques Lusitanus sic illius terminos delineavit, in Hisp. Descr. *Lappia mari Bothnico interjecto, in Orientalem & Occidentalem dividitur, cujus æquoris extremum Tornia est. Ab oriente Lacum Album tangit, ad septentrionalem varias provincias amplectens, ad incognitum se extendit. Ad Occidentem Islandiam respiciens, parti Norvegiæ est contigua: ab altera Nor-*

Norvegiæ parte Suecia & Finlandia , ac ab utraq; Bothnia cingitur. Quanquam cum interjectum dicat ei mare Bothnicum, recte revellatur ab Olao Petri Niurenio, qui ſic habet c. 2. *Hoc ſi vero eſſet conſonum, utique Lappiæ pars in Finlandia vel Oſtrobothnia, pars in Weſterbothnia eſſat invenienda. Quod quam à veritate ſit alienum, etiam iis liquet clariſſime, qui non dum ære lavantur. Nuſpiam enim Lappiam mare Bothnicum propius , quam 18, vel 20. miliaria accedere lippis & tonſoribus notum eſt.* Etſi & hoc extendi ultra Damiani tempora non debeat, cum fateatur alibi Niurenius ipſe, antiquitus habuiſſe ſedem ſuam Lappones circa mare Bothnicum, ſed poſtea inde ejectos eſſe , qua de re & in ſequentibus agetur. Nunc tantum tabulam ſubjiciam, qua continetur latitudo longitudoque locorum præcipuorum, ſicut obſervarunt Sigfridus Aronis, & Hieronymus Birckholten An. M. DC. ut eſt teſtis Olaus Petri Niurenius.

	Longit.	Latit.		Longit.	Latit.
Uma	38, 0.	65, 11.	Piala	41, 40.	60, 15.
Pitha	40, 0.	66, 14.	Siguar	38, 35.	68, 59.
Lula	40, 30.	66, 30.	Tingwar	38, 0.	69, 40.
Tœrna	42, 27.	67, 0.	Rounula	39, 30.	69, 47.
Kimi	42, 20.	67, 1.	Koutokrine	42, 0.	69, 17.
Lappijærf	42, 33.	70, 9.	Waranger	45, 0.	71, 35.
Antoware	44, 4.	70, 26.	Lanzord	45, 35.	71, 26.
Tenokiile	46, 0.	70, 50.	Hwalſund	42, 40.	71, 12.
Porſanger	44, 2.	71, 42.	Skriſœ	38, 50.	71, 18.
Porſanger	43, 35.	71, 35.	Trumſœ	35, 52.	70, 55.
Lingen	37, 30.	70, 30.	Andacæs	32, 0.	70, 30.
Trœnees	32, 30.	70, 25.	Sergen	32, 20.	69, 3.
Euvenes	33, 35.	70, 0.	Wardhuus	52, 0.	71, 55.
Titiſare	37, 55.	69, 40.	Norkaap	45, 30.	72, 30.

Sed ad alia iſtius regionis veniendum, ut quæ ejus ſit natura indolesque, cognoſcatur. Si tamen prius hic ſubjecero delineationem ejus geographicam, quæ eſt hujusmodi.

CAP.

CAP. III.

De Lapponiæ cœlo, reliquaque natura.

SItum vidimus Lapponiæ, nunc indolem ingeniumque memoremus regionis ac terrarum. Docet autem situs ipse, polo admodum vicinam esse. Ita fit, ut solem habeat æstivis mensibus nonnullis non occiduum, & hybernis vice versa nunquam orientem. Observavit pridem Zieglerus in libello de regionibus septentrionalibus. *Sol occidit illis locis & ducit noctem unam, continuam, perpetuam per tres fere menses brumæ.* Quam hic rationem ait noctis continuæ per tacitum tempus mensibus hybernis, eadem est diei continui mensibus æstivis. Utriusque enim rei similis est causa. Testaturque Petrus Claudi in Noruagiæ descriptione cap. 27. *De sem der bo, hafvve om Sommaren paa nogen maaneders tid altid dag, oc Kunde udi klart vvær see Solen saa vvel om natten, som om dagen: oc om vvinteren nogen maaneder er idel morck natt.* hoc est. *Qui habitant ibi, tempore æstatis per menses aliquot diem habent continuum, & si purior est aër, solem æque nocturno cernunt tempore, ac diurno; tempore vero hyemis per nonnullos menses mera densaque nox est.* Herberstenius quadraginta tantum dies ait Solem non occidere. *Dicebant etiam in ea regione quæ à feris Loppis habitatur, Solem æstivali solstitio quadraginta diebus non occidere, tribus tamen noctis horis corpus Solis caligine quadam obductum, ut radii illius non appareant eidem, tantumq; luminis nihilominus præbere, ut nemo à labore suo tenebris excludatur.* Nempe non ubique eadem Lapponiæ est ratio, cum pars ejus polo sit vicinior, pars remotior. Sed & ex his ipsis pars una magis versus Orientem, alia magis versus Occidentem, ex quo fit, ut sint, qui ne quidem tot diebus Solem habeant continue supra horizontem. Etsi autem tempore æstivo infra terras non descendat Sol, tamen nec adscendit multum, verum partem

maxi-

maximam eas lambit quaſi, atque radit. Quemadmodum nec tempore contrario multum infra eas premitur. Ex quo evenit, ut tametſi noctem habeant per menſes aliquot continuam, ſentiant nihilominus diebus ſingulis vicinitatem Solis, per quam crepuſculi cujusdam inſtar ea nox utcunque redditur illuſtris. Zieglerus hac de cauſa in prædicto libello; *per tres menſes non habent lucem, niſi quædam crepuſcula, clariſſima quidem, ſed in pauciſſimas horas, qualesq; lunares ſplendores faciunt.* Et Johannes Magnus lib. VIII. c. 36. *Reſtant abſente Sole duo crepuſcula, videlicet matutinum & veſpertinum, in quibus paucula diei reliquiæ noctes ipſas, ne penitus noceant, illuſtrant.* Quanto autem Sol tum inconſpectior, tanto luna eſt illuſtrior, quippe quæ & ſupra terras multum ſe attollit, lumineque ſuo omnia efficit conſpicua. Itaque quod alibi de die, hoc de nocte in Lapponia ad lucem lunæ ſolet expediri. Johannes idem prædicto loco: *Compertum eſt, lunare ſydus pauco intermiſſo tempore nocturnos congreſſus parum minus, quam Solem ipſum diuturnas operas adjuvare.* Similiter Petrus Claudi ante laudato loco: *Om vvinteren nagon maanader er der idel mærk nat, uden huis mannen Liuſer for dennem, ſaa at de da ære ud at fiske ved maaneskin, oc giære huis andet, de hafvve ude at beſtille.* Hoc eſt; *tempore hyemis ibi per nonnullos menſes mera denſaque nox eſt, excepto eo, quo ipſis lucet luna, ubi exeunt piſcatum ad lunæ lumen, cæteraq; expediunt, quæ extra domum veniunt eis expedienda.* Quod ſi lunæ lumine ſunt deſtituti, ne tum quidem ſemper craſſis involuti jacent tenebris, ſed non raro cum ſerenior & purior eſt aër, ſyderum ſplendore noctis ille horror mitigatur, & in uſus aptatur humanos. Adjuvatque ac auget eum candor nivium non parum, qui receptum ſplendorem illum ſtellarum latiſſimè diffundit. Olaus Magnus lib. III. c. 2. *Lunæ lumine propter interlunium deficiente ſub lucidiſſimis ſtellis nivium candore clarius micantibus, quæcunq; negocia ſua etiam diurno tempore diſponunt.* Et lib. IV. c. 9. de Lapponibus: *Laborant vel clariſſimo lumine lunæ, vel ſtellarum reflexa luce in nivibus utuntur.* Porro cœlum in Lapponia ſerenum fere, aër purus nitiduſque, ac propterea non inſalubris. Idem auctor lib. I. c. 2. *Aër Findmarkiæ, ſicut & vicinarum regionum, ſemper frigidus eſt, & ſe-*

renus, innocuus tamen humanis corporibus. Et Olaus Petri Niurenius c. 9. *Saluberrimo & purissimo ibi fruuntur aëre, quippe qui in editissimis illis locis vehementibus sæpius, quam alibi ventilatur & purgatur ventis.* Illud habet singulare, quod mutetur mira celeritate, ac exiguo temporis intervallo contra expectationem omnem fiat alius. Venti frequentes ibi atque validi. *Magna ventorum austeritas,* inquit ille ipse Olaus, *& sevitia in locis septentrionalibus.* Unum genus est, ut testati mihi sunt, qui viderunt, exsurgens à mari, quod cum flare incipit, densas crassasque media etiam æstate dieque creat nebulas, quibus omnis longior prospectus intercipitur. Hyberno autem tempore tantam nivium dejicit vim ac copiam, ut si quem deprehendant in campis, illi non aliud supersit remedium adversus eas, quam ut projectus in terram veste se operiat, obruique sinat nivibus, donec tempestas desevierit; atque tum cessante, illa velut ex altissimo emergat sabulo, & ad proximum aliquod se recipiat tugurium, deletis omnibus viarum vestigiis. Sed potissima ventorum vis in montibus, ubi obvia quæque apprehendunt, secumque avehunt in loca remotissima, ut eorum neque vola, neque vestigium supersit. Contra quod malum Lappones non habent aliud remedium, quam ut se conjiciant in antra & speluncas; Olaus Petri c. 12. *Lappi perhibent, quod ingruente sæpius tempestate montes ipsos nubes tangant, & quicquid ibi mobile reperitur, secum auferant, ut nescias, ubi consistant. Quapropter illi, & eorum animalia, quæ in alpibus tum peregrinantur, se condere, & occultare in cavernis & rupibus, donec abeant, necessum habent.* Quod Lappi nubibus tribuunt, id vere pertinet ad ventos atque tempestates, à quibus nubes propelluntur. Pluviæ nunc crebriores, nunc minus crebræ, pro diversitate annorum, sicut solet alibi, rarissimæ tamen fere in adulta æstate. Olaus Magnus lib. I. c. 2. *Aer illius regionis, sicut & vicinarum, rarissimas pluvias tempore æstivo admittit.* Nives frequentiores sunt, quæ hybernis mensibus terras omnes operiunt; neque parva est utilitas earum, cum ad illustrandam noctem, tum ad expeditiora reddenda itinera, quoniam, ut Olaus ait lib. IV. c. 13. *nivium reverberatione, lunaris splendor sublimes & declives campos illustrat, ut etiam montium*

præcipitia, ac noxias feras prospiciant evitandas. Et cap. 9. *Hyemali tempore omnia quasi plana & apta sunt, pro quibuscunq; itineribus commode perficiendis. Imo tam opportuna utilitas, & agilitas, ut plus oneris duo jumenta in trita nive, quam decem equi in campestribus plaustris pertrahere soleant.* Durant autem in quibusdam locis, & præsertim montibus editioribus, perpetuo, neque ullo Solis resolvuntur calore. Petrus Claudi c. 26. *Ofvvan paa de hœyeste field ligger evig snee.* Hoc est: *In summis montium altissimorum jugis nives jacent æternæ.* Samuel Rheen in superius laudata descriptione. *I den æfvverste dehlen af Lapmarken are snæde och ganska hœge field medh Sniæ æfuertæcht, Winter och Sommar, den aldrig bortgaer eller foersmelter.* Hoc est. *In suprema parte Lapponiæ paulatim, sed in summam altitudinem surgentes montes sunt, tecti nivibus æstate juxta atq; hyeme, quæ nunquam abeunt, aut solvuntur.* In cæteris vero partibus quotannis terra liquefactis nivibus detegitur. Pruinarum quoque non exigua vis & copia, quæ non raro ita opplent aërem, ut visus omnis obtundatur. Annotavit Olaus Magnus lib. I. c. 20. *Tanta est plerumq; in aquilonibus terris vis pruinæ, tamq; vehementes caligines aëra obscurantes, ut viatores proximum quemq; obvium, etiamsi amicus vel inimicus sit, agnoscere vel evitare non possint.* Frigus hybernum, quod pro se cuivis manifestum, prorsus ingens & acerrimum, neque sustinetur, nisi ab iis, qui à teneris perferre didicerunt. Scilicet constringit ibi omnia. Non fluvii, quamvis rapidissimi contra valent, verum glacie induuntur validissima, ut cujus crassitudo, duos, tres, & plures quoque cubitos exæquet humanos. Ipsi lacus spatiosissimi, ipsa profundissima maria jacent gelu condensata in robur firmitudinemque tantam, ut onera quantacunque perferant. Nec debilior multo calor æstatis, quod fortasse paucis persuaderi poterit. Etsi enim Solis radii & ex obliquo imminentes, minus validi, quia tamen per tot menses continuò perseverant, nec à frigore nocturno temperantur, vis eorum crescit. Johannes Tornæus: *Am Sommaren, nær Solen træder i Kræfvvetan, kommer dær een mæktastoor heeta, hvvilken uthan tvvifvvel der utaf fororsakas, att emædan Solen dem icke nedergaer, uthan heela natten igenom klaar skyner, derfære*

inthe heller vværman færſvvinna kan, uthan vvarar æfvvenſao am natten, ſom om dagen. Hoc eſt; *Tempore æſtivo, quando Sol ingreditur cancrum, calor ingens exoritur, cujus ſine dubio cauſa eſt ex eo, quia Sol nunquam occidit, ſed tota nocte lucet clariſſime, atq; ita ne calor quidem ceſſare poteſt, verum durat æque tempore nocturno, ſicuti diurno.* Unicum caloris ejus eſt temperamentum ex vaporibus ſurgentibus è vicino mari, & nivibus qui æſtate, ſicut hyeme jacent in receſſibus & ſinubus montium, ut ille ipſe Tornæus teſtatur. Veris & autumni ſpatia ibi ignorantur diebus pauciſſimis à frigoribus hybernis, diſtat calor æſtatis, ut ſit imperitis loco miraculi, videre late virentia, ubi ante hebdomadem unam alteramve glacie ac nivibus contecta erant omnia. Samuel Rheen: *Emellan deſſe fiæll æro dahlar, i hvvilka vvæxer mykit græs oc ærter, ſom haſteligen i nogra vvekor oprinna.* Hoc eſt; *Inter hoſce montes ſunt valles, in quibus magna graminis & herbarum copia, quæ pauciſſimarum ſpatio hebdomadum pronaſcitur.* Eſt inprimis memorabile, ac notandum, quod hac de re habet Olaus Petri Niurenius per propriam experientiam c. 9. Verba ejus hæc ſunt: *Anno M. DC. XVI. acceſſi paræciam & templum Torno d. 24. Iunii, tum primum vidi arbores germina emittere & gramina è terra ſuos oſtendere aculeos. Elapſo deinde menſis ſemiſſe, herbarum flores & arborum folia ad ſuam perveniſſe vidi naturalem quantitatem naturamq; quaſi brevis æſtatis præſciam ita feſtinaſſe, ut ſi illud alius quiſpiam mihi narraſſet, vix ei fidem abhibuiſſem.* Terra non pinguis quidem, ſed nec macra omnino, verum mediæ propemodum conditionis. Interim ſilicibus eſt mixta interſtrataque habetque paſſim ſaxa rupesque eminentes, quarum aſperitate atque inæqualitate cætera quoque corrumpuntur. Nominatus ſæpe Samuel Rheen: *Lapland ær mehrendels ett ganska, ſtenogt land, med bærgh och dahlar.* Hoc eſt; *Lapponia regio eſt ubiq; fere lapidoſa, montibusq; frequens & vallibus.* Johannes Tornæus: *Lappland ær mæchta bærgachtig, ojæmpt, och faſeligit.* Hoc eſt: *Lapponia valde montuoſa eſt, inæqualis & horrida.* Solum locis plurimis uliginoſum, molle, ac veſtigiis cædens, propter paludum, fluminum, & rivorum copiam incredibilem. Itaque nec ibi ſpatia ſat idonea

culturæ

culturæ ac formandis agris, si quis etiam impendere operam, ac sumtus facere proponeret. Censet equidem diversum Olaus Petri, præsertim de Australi parte *Palam*, inquit c.11. *ostendere volo, Laplandiam australem, quæ cum Bothnia eadem Zonæ parte, & sub iisdem climatibus posita, eadem gaudere cæli clementia, & licet agricultarum non exercet, tamen ad fruges ferendas non magis esse ineptam, quam Bothniam Occidentalem.* Verum ægre persuadet, cum cæli clementia non sufficiat, nisi accedat & soli terræque. Salebrosam, arenosam, lapidosam ipse etiam fatetur c.12. *Lappia* inquit, *in æstate salebrosa & minime pervia, alibi per aliquot miliaria est arenosa, densis pinis & ericis obsita, alibi lapidosa, nunc paludes, nunc stagna montes succedunt, invicem.* Porro talis minime ad agros apta, urget tamen pascua lætissime virentia. Sed ne ista quidem ratio videtur sufficiens. Non enim terra quævis, quæ producit gramen copiosum, aratra etiam & cultum cæterum admittit. Gramen tamen copiosum profert, optimumque, quo facilius & citius saginantur pecora, quam ullo alio: item herbas varias lætissimè virentes, quod ex verbis Samuelis Rheen superius allatis patet. Quin imo compertum successu incredibili, omne propemodum genus olerum ibi seri felicissimè. Frutices quoque varii nascuntur ibi sponte sua. Item Sylvæ crebræ profundæque, præsertim qua Norvagiam spectat, & in pede montium, qui Lapponiam dividunt à Norvagia. Samuel Rheen: *Nedan fœr omrærde fiell begynnes Skougland.* Hoc est: *In parte inferiore prædictorum montium regio sylvestris suū capit initium.* Illud tamen speciatim observat, non densas esse sylvas illas, verum rariores. *doch ær det icke nægon fast, uthan læs skoug,* ait; Hoc est; *Sylvæ tamen illæ non sunt constipatæ, verum infrequentioribus arboribus consitæ.* Montes cum rupibus creberrimi ac editissimi, maxime Norvagiam versus, quam à Suecia dividit perpetuum eorum jugum. Olaus Magnus lib.IV.c.13. *Tunt inter Septentrionalia regna Sueciæ, ac Norvegiæ montes alti limitanei, Doffrini dicti, ac alij similes.* Samuel Rheen. *Alle fiæll æro ganska hæga, och mehrendetz hiskeliga. Pao dæsse fiell vvarar slætt ingen skoug.* Hoc est: *Montes omnes sunt prorsus alti, ad stuporem usq;, nec in cacuminibus eorum Sylvæ crescunt*

ſcunt ullæ. Quod de nudis montium illorum docet cacuminibus, id confirmat Petrus Claudi, cauſſamque conjicit in violentiam ventorum, cui expoſita ſint illa cacumina. Verba ejus c. 26. *pao dſe hoyeſte fiæld ligger evvig ſnee, och vvinden falder dſer ſao haordt pao, att dær kand ingen træd voxæ.* Hoc eſt; *In montibus editioribus æternæ jacent nives, ventiq; tanta illis vi incumbunt, ut in ipſis arbor nulla poſſit creſcere.* Montes porro deſcendunt ſubinde in valles amœniſſimos. In his fontes lympidi plurimi, & rivi numero incredibili. *Rivulos Lapponia poſſidet innumeros, totidem & fontes,* ait Olaus Petri. Et Joh. Tornæus; *Springande kællor ære hær hopetals till finna, hvvilka mæchta reent och igenom klart vvaten giuta:* Hoc eſt; *Salientes hic in magna copia, quæ fundunt aquas claras & pellucidas.* Hi deinde ſe exonerant in fluvios, ſicut fluvii in lacus, donec in ſinum Bothnicum devolvantur. Samuel Rheen *alleſtædes finnas ſmao ælfvver, ſom læpa neder af fiællen, och komma ſao tillſamman i ſtoora ælfvver.* Hoc eſt: *ubiq; rivi exiſtunt decurrentes ex jugis montium, qui deinde conveniunt in fluviis majoribus.* Aqua bona: Olaus Petri Niurenius c. 9. *Aquam quod attinet, ea gaudent dulci, ſalubri, lympida, & optima.* Lacubus & paludibus abundant Sylvæ potiſſimum. *Skoglandt ære monga træſk och ſiæær,* ait idem, hoc eſt; *in regione ſylveſtri plurimæ paludes ſunt ac lacus.* Atque iſta quidem ſunt, quæ compendio commemorat & Andreas Buræus de Lapponia in deſcriptione Sueciæ. Ita namque naturam ejus delineat: *Lapponia Septentrionalium provinciarum extrema, regio eſt latiſſima, Sylvis, montibus, paludibus, lacubus, fluminibusq; frequentiſſima. Agros nullos habet, pabula tamen, quibusdam in locis largiſſima.* Regio hæc vario ferarum animaliumque genere abundat, non æſtivis magis quam hybernis temporibus. Aves habet plurimas. Piſces in tanta copia, ut non paucis incolarum ſoli fere, ſine aliarum rerum acceſſione, victum præbeant. Ferarum multitudo, minutarum præſertim, pene incredibilis, & quæ non ſufficit ipſis ad uſus quotidianos ſolum, ſed & exercenda cum vicinis gentibus omnibus prolixa commercia. De quibus omnibus ſeorſum in ſequentibus dicetur. Id hic addimus, non eſſe aliam Biarmiæ

veteris,

veteris, aut Scritofinniæ descriptionem apud auctores, quam qualem hic Lapponiæ prodidimus, ut hoc quoque confirmare possit, quod superius est dictum, regiones istas non natura & situ inter se differre, verum nudis solisque nominibus. De Biarmia sic habet Saxo lib. VIII. *Regio est perpetui frigoris capax, prætaltis offusa nivibus, ac vim quidem fervoris præsentiscit æstivi, in viarum abundans nemorum, frugum haud ferax, inusitatis alibi bestiis frequens.* De Scritofinnia Paulus Warnefridi: *Scritobini etiam æstatis tempore nivibus non carent. Item his in locis circa æstivale solstitium per aliquot dies etiam noctu clarissima lux cernitur diesq; ibi multo majores, quam alibi, habentur, sicut è contrario circa brumale solstitium quamvis diei lux adsit, sol tamen ibi non videtur, diesq; minimi, noctesq; quoq; longiores existunt.* Et ante ipsum Procopius lib. II. sicut eum vertit H. Grotius: *Scritofinni vitam agunt feriną haud dissimilem. Nec viris mos agros exercere, nec fœminis notus labor. Solus venatus utriq; sexui sufficit. Nam animantium mansuetorum immansuetorumq; numerum incredibilem præbent Sylvæ, non alibi majores, & qui inter eas surgunt, altissimi montes.* Omnia sunt similia eis quæ à nobis de Lapponia sunt prolata. Sed jam ad divisionem ejus veniendum.

CAP. IV.

De Divisione Lappiæ.

LAppia non eodem modo solet dividi. Saxo, cui videtur primum memorata, partes ejus facit duas, vocat enim *Lappiam utramque.* Verba sunt in lib. V. *Præterea Helsingiam ei cum utraque Lappia contribuit.* Atque ad hunc modum alibi quoque loquitur. Secutus idem est Johannes Magnus in descriptione Septentrionis. *Deinde versus Austrum utraque Lappia conjungitur.* Sed quæ utraque hæc Lappia? Id vero prodere ambo omiserunt. Suspicor tamen ita divisisse in respectu aliquo ad situm, unamque intellexisse Orientalem, alteram Occidentalem. Ita sane divisit Damianus Goës, qui sua habuisse à Johanne Magno videtur. Verba

sunt

ſunt ipſius in Hiſp. *Lappia mari Bothnico interjecto, in Orientalem & Occidentalem dividitur.* Quibus verbis ſimul conſtat, quem utriuſque illius fuerint limitem, ſinum Bothnicum videlicet, ut quicquid Lappiæ ab ipſius una eſſe parte, id orientale, quicquid ab altera, id occidentale diceretur. Præter hanc Lappiæ diviſionem alia eſt à natura locorum, quos frequentant ejus incolæ. Alia quippe pars illius adjacens littoribus Oceani, alia vergens ad mediterranea; Illam vocant *Siœfindmarken*, hanc vero *fiældſindmarken*, quaſi diceres, *Lapponiam maritimam, & Lapponiam mediterraneam.* Illa ſæpè nude atque ſine addito eſt *Findmarken*, ſicut hæc ex adverſo *Lappmarken.* Ita ſane duas haſce partes diſtinguit etiam Petrus Claudi c.27. *Alt langſt vved ſiækanten nord till Findmarken oc veſter om igen hafvve Siœfinnarne beſatt alle Iorde, oc paa det ſtœre field vvanke de Lappefinner, oc Kaldis derfor Lappemark eller vvildſindland.* Hoc eſt; *Littora omnia longo tractu in Septentrione ad findmarkiam, & verſus Orientem tenent Siœfinni, ſive Finni maritimi; at montuoſa & campeſtria Lappfinni, quæ ideo vocantur Lappmarkia ſeu Wildſindlandia*, Hoc eſt; *Finlandia fera.* Facit aliam Lappmarckiam, & aliam Findmarckiam; illam ait eſſe regionem littoralem, ſpectantem ad mare, hanc montuoſam, ſylveſtrem, feram, & ſpectantem, ad mediterneas partes. Eſtque plane obſervandum, quod hanc partem *Wildſinland* appellet, quæ eſt alias Lappmarkia. Credo, quod illius incolæ ſe alant ex venatione ferarum, ſicut vice verſa alterius ex captura piſcium. Et ſequitur ſtatim apud ipſum poſt ſuperiora: *oc ære dſær mange tuſende mænniſkior, ſom dær lefvve, æs fæde ſig med vvild:* hoc eſt; *Suntque ibi multa hominum millia, quæ ſe carnibus ferarum alunt.* Et profecto alii quoque illos demum pro Lapponibus habent veris, qui ex feris & præſertim Rhenonibus manſuefactis victum ſibi quærunt. Unde Samuel Rheen dicti ſæpius opuſculi c.2. *fær uthan deſſe lapper oc Scrickfinnar ære oc naogre andre fao rette Lapper, ſom fæda ſig allena af reenar.* Hoc eſt. *Exceptis his Lapponibus aut Scrickfinnis* (ita vocat ipſe, qui Petro Claudi ſunt Siœfinnes) *ſunt nonnulli quoque veri Lappones, qui ſe alunt ſolis ex Rhenonibus.* Quia itaque hi ſeſe ſuſtentant ex feris, quæ Septentrionis

trionis populis ſunt *vvild*, hinc *Wildfinland*, quæ alias Lapponia, appoſita Findmarckiæ, cujus incolæ ſe alunt ſive piſcibus, ſive pecoribus. Quanquam nomen iſtoc accepiſſe potuit ex eo etiam, quod pars hæc abundet Sylvis. Videturque ideo non uno loco Lappones Olaus Magnus appellaſſe *homines ſylveſtres*. Quomodo habemus in inſcriptione capitis tertii libri IV. *de ſylveſtrium hominum ferocitate*, quo tamen capite Lappones deſcribit. Et in capite ſequenti verbis apertis : *Sylveſtres vero Lappones variarum ferarum pretioſis pellibus veſtiuntur.* *Feros Lappos* appellavit Baro Herberſtenius in Moſchoviticis, oppoſuitque *Finlappis*, quos vicinos facit mari & ſic eos ſe oſtendit intelligere, qui cæteris *Siæfinner*, hoc eſt, *Finni maritimi* nuncupantur. Verba ejus : *Dicebat, ſe ad populos Finlappiæ perveniſſe, qui etſi humilibus in caſis paſſim ſecundum mare habitant, ferinamq; propemodum vitam ducant , feris tamen Lappis ſunt manſuetiores.* Feri ergo Lappi, qui non ſecundum mare habitant, ſed ab eo longius ſunt diſſiti, in regionibus mediterraneis, quos videtur ſic putaſſe dictos à feritate quadam morum. Unde ſtatim de iisdem. *Iam conſuetudine hominum externorum, qui quæſtus gratia eo commeant, innatam feritatem deponere, ac manſuetiores fieri incipiunt.* Feros vocat etiam in ſequentibus. *Dein in Diki Lopporum, qui feri Loppi ſunt, regionem, ad locum Dront nomine, qui ducentis à Duina in Septentrionem miliaribus abeſt , navigaſſe dicit.* Ubi *Dikiloppi* Muſchovitico ſunt ſermone. Ita enim hodieque feros Lappos ſolent appellare, ut jam alibi oſtendi. Eſt & tertia Lapponiæ diviſio, ex ratione diverſitatum eorum, quorum ſubjecta eſt imperio. De hac diviſione agit Andreas Buræus iſtis verbis. *Lapponiæ maxima pars meridionalis videlicet , & mediterranea ad regnum Sueciæ tota pertinet. Ad Norvagiam tractus ſaltem maritimus , ſecus Oceanum, quem Firmarkiam nominant, cujus incolæ Siæfinni, id eſt Finnones maritimi vocantur , quod ſola piſcatione victitant. Rhutenorum imperio parent reliqui, tractum illum à caſtro Warhuus, uſque ad oſtia maris albi incolentes. Quæ regio Suetice Trennes, Lapponice, Pyhinienni, Rhutenice vero Tarchana voloch hodie appellatur.* Verum de imperio in Lapponas diverſorum principum ac Regum amplius dicemus, cum

D ad

ad rationem reipublicæ, in qua vivunt, ventum erit. De Norvagica Danicave parte, item Russica vel Rhutenica agendi loco alio se præbebit occasio. Illius partis solum exequemur hic divisionem, quæ subjecta Sueciæ, *meridionalis mediterraneaque* dicitur Buræo. Petro Claudi est *Lappmarkia*, proprie ac speciatim sic vocata. Hæc enim in partes alias minores sex distingui solet, quas peculiari nomine appellant *Marker*, id est, *terras*. *Territoria*, vel *præfecturas* reddere Buræus maluit. Singulæ hæ marker, sive terræ suas habent & peculiares appellationes, nam vocantur *Aongermanlandslapmark, Vmalappmark, Pithalappmark, Lulalapmark, Tornalapmark, Kiemilapmark.* Ita Samuel Rheen, c.1. *den Svvenska Lappmarken færdehlas i Kiemi, Taohrnaa, Lulea, Pithea, Vmea och Aongermannelands Lappmarker.* Hoc est: *Lapponia Suecica dividitur in Kiemensem, Tornensem, Lulensem, Pithensem, Vmensem, & Angermanlandensem, Lappmarkiam.* At vero Buræus quinque tantum ejuscemodi recenset præfecturas. *Hæc*, ait de Lapponia, *in quinque territoria vel præfecturas, Lappmarkias vocatas, dividitur, videlicet, Vmalappmark, Pithalappmark, Lulalapmark, Tornelapmark, & Kimilapmark.* Nempe Aongermanlandensem ipse comprehendit sub Umensi, cujus rei causa, non quod una sit & eadem, sed quod utraque ab uno regi soleat præfecto, atque sic pro uno territorio haberi. Cæterum ex hisce præfecturis quælibet id nomen suum ex fluminibus accepit, quæ per unamquamque decurrunt. Quod testatur Wexionius in desc. Sueciæ lib.1.c.21, ubi ait: *Lappi Suecia Regno tributarii in quinque præfecturas, ex fluminibus denominatas dispescuntur.* Situs earum est ejusmodi, ut Angermanlandensis prȩfectura sit vicina Angermanniæ & Jemptiæ, hanc contingat Umensis, Umensem Pitensis, Pitensem Lulensis, omnesque hæ sunt occidentaliores, unaque parte pertineant ad id jugum montium, quo Suecia dividitur à Norvagia, altera ad Bothniam occidentalem. Sequitur deinde Tornelapmark, quæ Septentrionem spectat, & ab angulo extremo sinus Bothnici se extendit longissime versus mare Boreale, quod à nautio Noort Caep appellatur. Tornelapmarkiam excipit, quæ Kimilapmark dicitur. Hæc flectit se ex Septentrione versus Orientem,

desi-

desinitq; ab una parte in Bothniam orientalem, ab alia in eam Lapponiam, quæ subjecta est imperio Russorum, à tertia in Cajaniam Careliamq;. Cæterum & præfecturæ istæ, quæ nunc dictæ sunt, suas habent partes, quæ à Suecis *byar* nominantur. Ita Samuel Rheen, in supra indicato capite: *desse Lappmarker, som kallas sochner eller Lapmarker, færdehlas i aotskillige* BYAR. Hoc est: *Hæ Lapmarkiæ, quæ vocantur præfecturæ aut territoria Lapponiæ, dividuntur in diversas partes, byer dictas.* Sunt vero *byar* apud Lappones, qui antiquis *pagi*. Quomodo apud Cæsarem est *pagus Tigurinus*, item *pagi Suevorum*, non vici aliqui, aut junctæ aliquot agrestium ædes, sed partes spatiosæ regionis alicujus, quales Græci appellarunt *nomos*, & jam olim antiquissimis temporibus in divisione Ægypti fuerunt receptæ. Unde Glossæ veteres toparchias reddidere. *Pagus* τοπαρχία, χώρα, νομός. Tales nomi, seu pagi plures sunt in præfecturis istis singulis, excepta præfectura Angermanlandensi, quæ non habet pagos plures, verum ipsa per se pagus est, qui vulgo *Aosahla* solet appellari. At in Umalapmark, pagi numerantur quatuor: *Vma*, *Lais* sive *Raanby*, *Granby*, & *Vapsteen*. In Pithalapmark septem, *Graotreskby*, *Arfvvejersby*, *Lochteby*, *Arrieplogsby*, *Wysierfby*, *Norrvesterby*, *Westerby*. In Lulalapmark, quinque; *Iochmoch*, *Sochjoch*, *Torpinjaur*, *Zerkislocht*, & *Rautomjaur*. In Tornealappmark occurrunt octo, quorum ista sunt vocabula; *Tingavvaara*, *Siggevvaara*, *Sondevvara*, *Ronolaby*, *Pellejerf*, *Kantekiemo*, *Avviovvara*, *Tenouthsejochki*. In Kiemilapmark totidem, his nominibus; *Enarabii*, *Sanbeaobii*, *Kiemikyla*, *Koulajerf*, *Kiedkajerf*, *Mansialka*, *Saodankyla*, *Kithilaby*. Hos in pagos, numero triginta tres, præfecturæ sive territoria sunt divisa. Estque talis illorum ratio pagorum, ut in singulis occurrant & numerentur familiæ aliquam multæ, quas Sueci *rækar*, Latini *focos* nuncupant. Habetque quælibet familia suum certum definitumque terræ spatium in pago, unde se pecoraque sua alat, non ad modum prædii alicujus rustici, ne quis erret, verum patens quaquaversum longissimè, sic, ut includat rivos, lacus, sylvas, alia id genus, quæ omnia ad unum certumque focum referuntur. Tales foci ferè tot sunt quolibet in pago, quot sunt familiæ, quæ de suo vivunt, nec ob paupertatem

 tem

tem aliis ſuas operas addicere coguntur. Quomodo in pago Aoſahla hujus generis foci numerantur quinquaginta circiter. In pagis aliis plures, in aliis pauciores ſunt, prout major eſt vel minor, & vel latioribus, vel anguſtioribus limitibus circumſcribitur. Habentque illi ipſi foci quoque, ſive rockar, ut appellant Sueci, ſua nomina, quæ hic pluribus commemorare non neceſſe videtur. Et hæc eſt diviſio Lapponiæ tertia, non recens facta, (niſi quod ſub Carolo IX. certis familiis certi aſſignati ſint foci, ut liquebit ex ſequentibus) ſed jam olim priſcisque obſervata temporibus, quod ex eo licet credere, quia nulla alia lapponibus eſt nota, ac ne Suecis quidem conſignata, ab illis inde temporibus, quibus ſub imperio ſuo Lapponiam habuere; ſed nec vocabula ſunt recentia, vel ex rebus capta ejusmodi, quæ ſua novitate dubium aliquod poſſent movere, quod propterea obſervo, ut nativa ſimplicia, & antiquitati ſuæ convenientia eſſe omnia gentis hujus manifeſtiſſime apparet.

CAP. V.

De Lapponiæ gentis habitu cum corporis tum animi.

LApponiam gens tenet, quæ à vulgo *Lapponum* ſeu *Lapporum* nuncupatur. Habet gens hæc ante alias Septentrionis id peculiare, ut breviſſimæ ſit ſtaturæ. Obſervarunt, quotquot ejus aliquam fecere mentionem. Paulus Jovius in deſcriptione Moſchoviæ. *Lapponibus exigua corporum ſtatura.* Zieglerus loco alias laudato. *Sunt vero Lappones ſtaturæ modicæ.* Damianus à Goës: *Indigenæ iſtius provinciæ mediocris ſtaturæ ſunt.* Ita peregrini, nec aliter Scriptores ſeptentrionales. Olaus Magnus lib. IV. c. 11. *Gens hæc ut plurimum puſillæ ſtaturæ eſt.* Olaus Petri Niurenius. *Lappi ſunt plerique mediocris ſtaturæ.* Firmatque hoc experientia quotidiana, ex qua nuper admodum Lomenius Briennæ Comes in Itinerario ſuo: *Gens breviſſimæ ſtaturæ.* Iſacus Voſſius

ſius facit plane inconcinnos, atque plurimum tricubitales in ſuis ad Pomponii lib. III. c. 8. obſervationibus. *Lapponibus*, ait, *Samoyedis, & ſi qui ii magis ſeptentrionales, iſtis plane inconcinnum eſt corpus, & tanquam in nodum contortum. Non tamen Pygmæi ſive cubitales ſunt, ad ternos ut plurimum cubitos, nonnunquã altius excreſcunt.* Quod addit, tamen non pygmæos eſſe, fit, ut illos arguat, qui pygmæos aliquos in hiſce locis ſtatuerunt, doceatque, factum occaſione hujus gentis. De tricubitali longitudine ſubdit amplius: *Apud Lappones legitima ſtatura eſt trium cubitorum.* Et profecto tales vulgo cernuntur; quanquam quidam ſint minores, quidam etiam excedant iſtam longitudinem; quod agnoſcit ipſe, quando addit poſt verba priori loco adducta: *Vidi etiam, qui quatuor cubitos, hoc eſt, juſtam ſtaturam, æquarent.* Firmat idm Olaus Petri. *Vidi inter trecentos, quos contemplari licuit ſimul, aliquos proceritate nullis gentium cedentes.* Quanquam ii pauci ſint. Tornæus. *Monga ſtoora hittas dær intet.* Hoc eſt: *Multi proceri non reperiuntur.* Cauſam brevitatis hujus conjicit Voſſius in frigus intenſiſſimum, quod videtur vero conſentaneum. Nimirum ubi calor naturalis oppugnatur ab externi frigoris violentia, ſic ut in defendendo ſeſe adverſus eam pene unice cogatur eſſe occupatus, fieri profecto nequit, quin decedat multum concoctioni juſtæ, atque ita brevia exiliaque maneant corpora. Quanquam mea ſententia non parum iſtuc faciat, quod utantur cibo parum apto ad alendum, atque faciendum corpus, ſicut ex ſequentibus liquebit. Licet vero Lappones ſint parvi, ea tamen inconcinnitas, quam notat Voſſius, non depræhenditur in ipſis. Et colligitur vel ex agilitate ipſorum, cæteraque aptitudine ad negotia diverſa, de qua poſt dicetur. Certe ubi membra ſunt diſtorta, neque ſibi mutua convenientia reſpondent, fieri vulgo quidem ac communiter nil tale poteſt, quod fit à Lapponibus. Quanquam non neceſſe ſit, ut adferamus rationes, cum ſe offerant quotidie conſpiciendos, in quibus ad proportionem juſtam omnium membrorum nihil deeſt. Sed nec deformitas in eis, qualem notavit Lomenius, ſi naturæ habitum attendas. *Gens,* inquit, *natura deformis.* At nos iſtiusmodi deformitatem hactenus in eis obſervare non potuimus.

Neque nostrum modo hoc judicium de forma ipsorum, sed & ante nos aliorum. Quin imo pulchras facit Lapponum puellas Olaus Magnus lib. IV. c. 11. *Mulieres ac puellæ earum regionum valde fœcundæ & pulchræ sunt, ea potissimum causa, quod candore & rubedine opificio naturæ præcipio, formosiores habentur.* Et Joh. Tornæus. *Kroppen ær dem hehl hasiter, och cliest quinfolken tæmlig vvæl skapade.* Hoc est: *Corpus habent candidum, mulieresque satis sunt formosæ.* Neque possumus diffiteri, quin & nos viderimus non semel fœminas forma satis bonas. Scilicet hæ formam à natura sibi datam cura majori custodiunt, quam viri, ut nihil sit mirum, horridiores hos videri. Sed hoc vitium est non naturæ, verum negligentiæ, aut ruditatis. Ad quod venit, frigoris diuturnitas, & injuria cœli aërisque, contra quam neque muniunt se satis, idoneo amictu; nec munire sciunt aut possunt, item fumus, tuguria, in quibus degunt, opplens quotidie, ut fieri nequeat quin perdant multum ex forma sua naturali. Neque alia est causa cur viri pleriqu sint coloris fusci. Paulus Jovius in superius nominato libello: *Lapponibus exigua corporum statura, luridi contusiq; vultus.* Item Petrus Claudi in Desc. Norveg. c. 28. de ipsis: *De ere megit sorte oc brune paa deris krop.* Hoc est: *Nigri admodum ac fusci sunt coloris in corporibus suis.* Scilicet inde à prima nativitate jacent in fumo, quod quid mirum est, si tandem corpora colorentur. Johannes Tornæus, Pastor & Præpositus Tornensis, colorem eum nominat rufum, in libello Ms. de Lapponibus. *Color faciei,* ait, *varius, celeberrime tamen subrufus.* Sicut autem brevis sunt staturæ Lappones, sic plerumque macilenti, estque res prorsus rara, inter ipsos, homo obesus. Petrus Claudi dicto loco de ipsis: *De ere maugre oc skrinde folk. h. e. gens est macilenta & sine succo multo.* Nempe frigus, quod non sinit eos pervenire ad justam magnitudinem, illud ipsum succum quoque sanguinemque minuit in ipsis. Addenda huic & levitas in eis summa, si cum aliis conferantur, quod putant fieri, quia sale non vescuntur. Olaus Petri. *Quia salitis non vescuntur leviores sunt aliis.* Et hic quidem corporis habitus apud ipsos, in universum. Privatim capita habent crassa, frontem porrectam, oculos cæsios reconditio-

ditioresque ac Lippos, nasum brevem planumque, unde *vultum contusum* Jovius in eis annotavit. Os plerorumque patens est, & prolixum. Johannes Tornæus ita describit: *Vader ægonen ech af ansichte æra dhe breda, med toma Kinder, och langa hakar. Dhe hafvva stoora hufvvuden, roeda och bloeta ægen.* Hoc est: *Faciem habent planam, genas macilentas, menta longa. Capita eorum magna, rufi & lippientes oculi.* Crinibus vestiti sunt brevibus & rectis, prorsusque raris, barba quoque rara & brevi, & quæ non bene mentum teget. Color utriusque niger est, contra consuetudinem septentrionalium reliquorum. *Crines utriusque sexus atri, & duriusculi,* ait Tornæus, uno loco. Et alio: *Dhe hafvva gemenligen svvart och stræfft haor, och hafvver jag aldrig ænnu sedt mehra an en Lapp, med gaoldt haor.* Hoc est: *Capillos plerumque habent nigros & spissos, nec præter unicum, unquam vidi Lapponem cum capillis flavis.* De barba testatur Johannes Buræus in Libro variorum Collectaneorum Ms. quam inscripsit Sumla p. 231. *Lapper hafvva tunt och litet skieg.* Hoc est: *Lappones barbas habent pilis raris brevibusque.* Pectus habent latum fere, ventrem modicum, crura pedesque graciles, & ad cursum aptos mireque veloces, quod & ipsum in eis Jovius, ut peculiare quid, notavit. In membris robur est & vis, quam ob causam Damianus Goës eos appellavit nervosos. *Indigenæ istius provinciæ,* inquit, *nervosi & mediocris staturæ sunt.* Idem docet Petrus Claudi. *de ere megit sterke, re end andre menniskior, saa som mand kand profvve paa deris buer, hvvilka en Norsk mand kand icke drage halfparten saa lenge op, som dse.* Hoc est, *Longe validiores sunt, quam vulgo homines alii, quod intelligitur ex arcubus ipsorum, quos Norvagus aliquis vix ad dimidium ejus potest intendere, quod ipsi faciunt.* Sunt autem Lappones non modo membris firmis atque validis, sed & promptis & agilibus. Quod testatur etiam Zieglerus. *Sunt,* inquit, *Lappones corpore usque adeo agili, ut accincti pharetra & arcu transmittant saltu sese per circulum diametri cubitalis.* Quanquam quod de circulo hic addit, per quem transmittant sese, id fortasse viderit in agyrtis aliquibus. Gens ipsa ludicra ejusmodi ignorat. Interim contendere cum aliis cur-

su,

ſu, invia ſuperare ſaxa, in ſumma eniti arborum cacumina, quotidianum illi exercitium. Ut non immerito Jovius; *Lapponibus ſunt pedes velociſſimi.* Et Scaliger Exerc. 213. *Scimus nos, Lappones eſſe corpore vegetiſſimo, agilitate inſigni.* Licet autem firmi ſint, ac agiles, tamen nunquam incedunt erecti, ſed inclinato ad anteriora corpore, quod accidere ipſis putant ex frequenti ſeſſione, humi ſuis in tuguriis Dn. Joh. Tornæus: *Corpus totum antrorſum, quodammodo ſubcurvum exiſtit, aſſidua quippe ſeſſione inflexum.* Et loco alio: *Dhe æra och Kut-eker Krokryggda.* Hoc eſt: *Dorſo quoque ſunt incurvo ſeu inflexo.* A corpore venio ad animum, in quo illud ante omnia occurrit, quod Lappones ad omnem ſuperſtitionem ſint proclives. Nempe cum in ſylvis inter feras vivant, nec ſocietatem colant mutuam, ſed familiæ ſingulæ agant ſeorſum pro ſe, remotæ à cæteris, non eſt adeo mirum, quod in ſuperſtitiones varias prolabantur. Sed de ſuperſtitionibus eorum ſeparatim agam. Deinde gens eſt ſupra, quam quis credat, meticuloſa & imbellis. Obſervavit pridem Paulus Jovius, quando ſic de ipſis in Moſchoviæ delineatione. *Lappones exiſtunt gens ad omnis externi hominis veſtigium, navigiique conſpectum fugax.* Idem factum ab Olao Magno, lib.IV.c.11. *Gens hæc,* ait, *ut plurimum puſillæ ſtaturæ eſt, animoq; puſillo.* Firmat hodierna etiam experientia, ex qua Joh. Tornæus: *Till Krigsvvæſendet hafvver Lappen i alla ſina dagar een ſkræk och faſa dragit.* Hoc eſt. *Militiam Lappo omni tempore abhorruit, & timuit.* Samuel Rheen c. 14. *Lapparna æra & ſedant folk, ſom ſtærſta deehlen till Krigh alldeles oduglige æro. Ty hoos dem ſinnes ingen manlig frimodigheet, uthan æro gemeenligen færſagde och kleenmodige.* Hoc eſt; *Lappones plerique omnes ad bella prorſus ſunt inutiles; nullum enim animi virilis robur in ipſis, ſed timiditas plerumque ac puſillanimitas.* Neque deſunt rationes, quare ſint puſillo animo, quia nempe ſanguinis ſpirituumque copia deſtituuntur propter frigus, atque victum tenuem, ſuccoque bono carentem. Eſſe autem animoſiores, quorum corpora ſanguine ſpiritibusque plena, vetus dogma eſt, & obſervatum omni tempore: contra minus animoſos, quibus iſta deſunt. Ideo & Barptolomæus Cocles Phyſio-

Physiognomiæ c. 2. de iis; quorum corpora naturaliter sunt frigida: *Facile timent, & expavescunt.* Et quoniam meticulosi, nullus hodie ipsorum usus est in bello, neque ullum Suecis præbet militem Lapponia, cum ex cunctis cæteris provinciis scribantur. Ac ne ante quidem unquam præbuit cuiquam Regum, quod ex monumentis publicis, & cathalogis, in quibus extant scripta militum à multis retrò annis nomina, est apertissimum. Adeo est commentitia, calumniæque, quam historiæ propior eorum fabula, qui Lapponum etiam vexilla pluscula in castris secum habuisse Gustavum Adolphum, supra omnes positum calumnias, tradere non erubuerunt. Sed nimirum erat aliquid excogitandum, quo excusarentur clades tot, quibus hostes suos ad stuporem orbis universi Heros invictissimus affecit. Hoc si opera & arte Lapponum diceretur procuratum, egregium & fidem inventurum facilem apud imperitos videbatur. Quasi vero artibus Lapponicis impetrari victoriæ ullæ possent, vel si possent, ea fuisset apud hostes pietas, ut non prius ipsa commovissent Tartara, & ex imo, quicquid est virium infernalium, evocassent, quam subiissent tanta mala. Itaque, ut dixi, absurdissimum hoc est commentum, cui repugnat non modo notatus pridem scriptis etiam publicis signorum omnium, quæ secum habuit in bello, numerus, & vocabula gentium ductorumque, qui sub eis militarunt; Verum ipsa gentis Lapponicæ natura, penitus à bellis omnibus abhorrens, atque aliena. Quo accedit illud etiam quod durare nequeat extra regionem patriamque suam, verum incidat in morbos, atque extinguatur extra eam, quippe cum non ferat cœlum mitius, neque magis salem, panem, & id genus cocta cætera cibaria, quæ nobis usitata, possit pati, quam nos pisces exsiccatos aëre, carnesque crudas ipsorum. Quod non semel usu comprobatum est, his etiam in terris, in quas nemo venit Lapponum, quibuscunque evocatus præmiis, ut non malit vivere in patria, vel si carendum ea ipsi, tempore brevissimo moriatur. Multo magis vero fieri hoc solet aliis in regionibus. Cujus rei legitur exemplum apud Olaum Magnum lib. XVII. c. 27. Verba hæc sunt: *Illustrissimum Principem Sueciæ, Stenonem Sture juniorem Duci Holsatiæ Friderico sex hujusmodi*

 anima-

animalia (rangifero,) *misisse notatum est, duosque masculum & feminam Lapponicæ gentis conjuges eisdem animalibus adjunxisse custodes. Quibus è sua nativa terra translatis, atque alienæ directioni subjectis, quia optata quies vivendique ratio subtracta erat, nec ipsis, nec bestiæ, singulari aura destitutæ diutius in vita mansere.* Cæterum quæ dixi de imbellia eorum, infirmari eo videtur, quod de ipsis habet Zieglerus. *Gens*, inquit, in descriptione Lapponiæ, *validissima est, & diu libera fuit, & arma sustinuit Norvagiæ Sueciæque.* Ac secutus est in exercitat. 213. Joh. Scaliger (nam aliunde vix habere potuit, cum de gente hac nemo alius hoc prodiderit) ubi ait; *Scimus Lappones esse adversus hostes fortissimos.* Equidem & apud Petrum Claudi cap. 27. legas, hosce populos fuisse quondam sui juris, ac ne ab Haraldo Pulchricomo quidem, Rege Norvagiæ, potuisse subigi, qui tamen cæteras regiones omnes suo imperio subjecerit, habuisseque tum Regem suum qui vocatus *Motle* fuerit. Verum quicquid de hoc Motle gentisque hujus libertate habet, hoc est istiusmodi ut nihil probet de ipsius fortitudine. Videlicet desumsit omne ex historia Snorronis, quæ de Motle, artibusque magicis ipsius non pauca, de virtute fortitudineque bellica verbum habet nullum, ut ex pag. 56. editionis Haffniensis Anno 1633. in lucem missæ manifestum est. Neque fors Zieglerus aliud respexit. Unde namque ipsi potuisset innotescere de libertate ista, nisi ex historiis, quæ nescio an extent aliæ, quam Snorronis magis certæ. Nam ipsius quidem tempore jam Lappones imperio Suecorum erant subditi. Nisi malumus putare Lappones & Biarmos habuisse pro iisdem, atque tribuisse illis, quod de his repererat. Biarmorum enim bella quædam apud ipsum etiam Saxonem memorantur. Quanquam ne in his quidem prædicet animositatem. Quin imo contra sic de ipsis lib. 1. *Biarmenses arma artibus permutantes, carminibus in nimbos solvere cælum, lætamque aëris faciem tristi imbrium aspergine.* Ut proinde non sequatur, diu fuit libera hæc gens, idcirco armis ac virtute se defendit, atque ita inter gentes animosas referenda est. Quicquid autem sit de Biarmensibus, de Lapponibus non potest dubitare, nisi qui tot seculorum experientiæ, duranti ad hunc

diem

diem,& naturæ ipsi velit repugnare. Præter imbelliam & meticulositatem in Lapponibus est promptitudo ad suspiciones omnes, & facilitas. Scilicet qui suæ conscii sunt infirmitatis,& ex eo sibi metuunt, non possunt aliter, quin habeant suspecta omnia. Wexionius lib.IV.Desc.Suec.c.6. *Lappi agrestes sunt, & valde suspicaces.* Et sic ante ipsum Paulus Jovius: *Lappones existunt gens, supra quam credibile sit agrestis, & suspiciosa.* Jam ex ista suspicandi promptitudine aliud in ipsis vitium, quod sint faciles ad injurias occultas, student nempe declinare malum, quod suspicantur sibi imminere, cum damno atque etiam exitio, illius, à quo sibi metuunt. Hinc artes ipsorum clandestinæ machinationesque magicæ, quibus mutuo se petunt, sæpe minimis ex causis. Qua de re Petrus Claudi: *Det skeer ofte, at de blifua in byrdes vens, oc forgiære huer andre.* Hoc est: *Sæpè accidit,ut inter se fiant discordes, alterque alterum circumveniat.* Et subjungit ibi memorabile exemplum unius, qui cum alium diu frustra tentasset lædere, quod alter artibus similibus instructus ei obstaret,tandem saxum ingens,sub quo alter capiebat somnium, arte magica ruptum in eum conjecerit. Atque ita Samuel Rheen: *At bedrifvva hemligen mord æro een part myckit begifne, hvvarfære det i lændom och af dem noge skicer,* hoc est: *ad cædes clandestinas pars eorum admodum est facilis, & committuntur ab ipsis haud infrequenter in occulto.* Neque fortassis aliud volebat Petrus Claudi, quando sic de ipsis prodidit: *De ære hastige, och een sinde folk, liege som dse hadhe een biorne natur.* Hoc est: *Præcipites sunt, & iracundi, velut ursinam nacti essent naturam.* Non enim per ursinam naturam innuere fortitudinem & audaciam videtur, sed truculentiam immanem, à qua nihil eos queat revocare, postquam semel facti sint irati. Quod posterius præcipue in feminis eorum observat Joh. Tornæus, si ætate fuerint provectæ, quod nimirum facile commoveantur ad iram, iratæque agantur velut in furorem ut nihil quidquam pensi habeant. Verba longiora sunt, quam ut Suetice possint apponi. Latine sic se habent; *De feminis Lapponum hoc observandum, quod earum pars maxima, cum ad provectam venerint ætatem, ferre nequeat ullam repentinam motio-*

nem, mutationem aut perculsionem. Sed si eas quis commoverit ad iram, verbo asperiore aut inciviliore, digitum intenderit in eas, per ludibrium verba earum gestusve fuerit imitatus, ex inopinato eas attigerit, aut scintilla subito in illas exsilierit, velut furor quidam animos eorum invadit, in eum, cujus causa tale quidpiam evenit, irrunt, lacerant ejus crines, verberant ipsum titionibus, aut obviis quibusque rebus aliis. Et licet adesset spectatissimæ dignationis quispiam, non vererentur tamen ea etiam in furore isto revelare, quæ natura voluit esse obvelata, uno verbo similes sunt iis, quos morbus gravissimus omni rationis usu penitus privavit. Notant quoque studium fallendi alios in eis, quod fortassis ex his ipsis causis oritur. Nam doli, fraudes, & deceptiones clancularii in magnum animum non cadunt quod jam olim Aristoteli est demonstratum. Johannes Tornæus: *fallere & veritatem subticere, interdum contingit.* Et alio loco, *uthi all beställning äro dhe klooka och ill sluge, uthi handell bedragelige.* Hoc est: *In omnibus negotiis sunt callidi & astuti, in commerciis fallaces.* Samuel Rheen; *Lapperna äro i sin handell mykit bedrägelige.* Hoc est: *Lappones in negotiis suis admodum dolosi & fraudulenti.* Item fors respexit & Damianus, quando sic de ipsis: *In suis permutationibus sagaces & expertissimi sunt.* Nisi credimus fuisse alios priscis temporibus. Nam Paulus Jovius de eis: *Cum absentibus & ignotis sincerissima fide permutationes transigunt.* Firmat idem etiam Olaus Magnus lib. IV. c. 5. ubi de Lapponibus. *Hæc gens Lapponum sine dolo omnia communicat, cui sola contentio est, paupertatem fugere, & diutius non amare. Nesciunt populi illi esse lucripetæ, ne se aliqua negotiationis calliditate discrutient.* Et paulo post; *bonæ & fideli permutationi inhærent.* Ac fortasse, postquam decipi cœperunt, metu, ne decipiantur, ipsi alios decipiunt. Quod non alienum est, ab ingeniis meticulosis, qui, quod semel instituerunt metuere, student evitare quacunque possunt ratione. Jam ut sunt dolosi, sic ad gaudium ex dolo propensissimi. Quod idem Samuel Rheen docent istis verbis; *När the them bedregit hafvva, bespotta the them, hvvilka the saoledes bedragit hafvva.* Hoc est: *Postquam eos fraude circumvenerunt, ultro irrident, quos sic deceperunt.*

runt. Scilicet non potest non placere ipsis, si cum rebus cæteris agnoscant se inferiores, aliqua tamen vincere alios se posse intelligant. Nec fortassis alio referri debet, quod exagitare alios, & in colloquiis privatis soleant traducere. Qua de re testis est is ipse, quem jam nominavi. *Till sin nastes færtahl, æro the mykit begifne, sao att nær tvvoa eller tree Komma till samman, sao kunna the ey annat æn færtahla.* Hoc est: *ad calumnias aliorum adeo sunt proclives, ut si duo tresve conveniant, vix possint aliud, quam alios traducere, ac exagitare.* Speciatim vero annotat, quod exagitare, & convitiis proscindere gentes, diversas à sua, consueverint. Adeo nimirum nulla est, ne Lapponia quidem excepta, quæ se non putat optimam ac præstantissimam, longeque positam supra cunctas alias, prudentia, vel alia virtute. *Serdeles færtahla the folk af andra nationer, gifvvandes dhæm œknampn eller till nampn*, ait. Hoc est: *præcipue vero aliarum Nationum populos traducere consueverunt, dareque eis peculiaria cognomenta.* Accedit hisce, primo studium habendi aut corradendi prorsus inexplebile, profectum & ipsum ex metu, quam paupertas, rerumque ad vitam pertinentium indigentia eis incutit non exiguum. Joh. Tornæus: *Deres natur bestaor utaf een omaottlig girigheet.* Hoc est, *à natura eis inhæret immensa avaritia.* Deinde ignavia, quæ videtur oriri ex eo, quia, cum ob alimenti pravitatem minus firmo durove sint corpore, labores perferant ægerrimè. Olaus Petri tam amantes otii desidiæque ait, ut tametsi regio earum non uno loco admittat cultum, maneat tamen horrida & sylvestris. Verba ejus c. 19. *Amor desidiæ & agricultura, & pecorum usu animum eorum avertit. Per ignaviam fertiles aliquibus in locis campos illis colere & serere penitus ignotum. Turpi ita otio vitam exigunt, & incommoda ex barbarie malunt patientia, quam labore evincere.* Sed & alias in comparando victu, quoties laborem postulat, sunt parci, nec procedunt ad venationes aut piscationes, nisi per defectum & inopiam rerum necessariarum compulsi. Ex quo suspicor & id oriri vitium, quod sint erga parentes suos, senio præsertim morbisque con-

fectos, duri atque impii. Nec contemnant modo eos negligantve, ſed & odio penè proſequantur. Partim quia, ſi quæ habent bona, poſſidere ea malunt, quam exſpectare; partim quia victum comparare his, à quibus nulla habent commoda, moleſtum putant atque tædioſum. Sic narrarunt mihi ipſi, qui cum eis ſunt verſati. Quanquam diſſentiat Jo. Tornæus: *Færældrarna*, inquit, *haollas uthi tillbærlig vværdning och æhra, ja ſåo, at nær the aoldriga vvarda, laota dem barnen aldrig vvaordlæſa, uthan till dædedagarna medd ſtærſta aohaoga underdaolla och ſkiæta.* Hoc eſt; *Parentes debito proſequantur cultu & honore, adeo, ut, cum conſenuerunt, liberi curam eorum deponant nunquam, ſed uſque ad obitum ſollicitudine ſumma alant, & foveant.* Licet autem forte hoc obtineat apud Lappones Tornenſes, obtinebit magis ex bona diſciplina, quam ingenio indoleque, cum contrarium ipſi etiam obſervaverimus in aliis. Supereſt libido, de qua notanter ſæpe Samuel Rheen. *The æro och inclinerade till andra ſtoora laſter, doch ſærdeles till ſkiærlefnat.* Hoc eſt, *ſunt & ad alia propenſi vitia magna, ſed peculiari modo ad libidines.* Diverſum quidem habet Wexionius in Deſcriptione ſua Sueciæ; nam, *adulteria*, inquit, *& fornicationem Lappi oderunt, ipſique vindicant.* Verum, ut conceſſerim de adulteriis, & probabo in ſequentibus aliorum teſtimoniis, ſic cauſa nulla eſt, cur fidem dicti ſcriptoris, quique diu inter ipſos eſt verſatus, & verſatur hodieque, elevemus. Cum præſertim idem tradat Herberſtenius de ipſis in Hiſtoria rerum Moſchovitarum. *Loppi*, ait, *quamvis pane, ſale, aliisque gulæ irritamentis careant, multum tamen proni in libidinem eſſe perhibentur.* Adde quod ſit ſtudium ingens atque incredibile, apud ipſos procreandæ ſobolis, de quo agam in ſequentibus, quod in tugurio unico ſine diſcrimine ſexus, ætatisque, viri, fœminæ, juvenes, puellæ verſentur, jaceantque noctes atque dies, unde ad hæc varias frequentesque dari atque accipi occaſiones, verò admodum eſt conſentaneum. Quin imo exempla ſunt in promptu eorum, qui ſtudiorum gratia hic, & alibi verſantes, compeſcere libidinem non potuere, ac ne quidem curam magnam impenderunt, ut compeſcerent, quaſi eſſet vitium non uſque adeo pudendum.

Quan-

Quanquam forte non ubique ſe habeant eodem modo, ſive cœli quædam faciat hoc diverſitas, ſive diſciplinæ. Nam & Joh. Tornæus de Lapponibus Tornenſibus: *Scortationes & concubitus clandeſtini raro apud eos audiuntur, ſic ut plures ſæpe anni circumeant, priusquam proles ex ſcortatione concepta habeatur ad Baptiſmum.* Vel ſi mavis ipſa ejus verba: *Hoordocus laſt och læn skelæger hæres icke heller ofta hoos Lapparna, ſao, at maouga aor fœrlæpa, at intet oæchta barn bars fram till Chriſtendoom.* Niſi credas, mirum non eſſe, proles concipi raras ex ſcortatione, præſertim in gente, quæ natura ſua parum eſt fœcunda. Atque iſta quidem ſunt, quæ in ipſis repræhenſionem promerentur. Sunt verò & aliqua, quæ laudem. Quale primum, ut ajebam modo, quod matrimoniorum ſanctitatem cuſtodiant. Sic Wexionius docuit, qui ſua hauſit ut opinor, ex Buræo. Buræus ita habet: *Sunt apud Lappones adulteria rara.* Idem firmat Olaus Petri: *Conjugium videatur ſacroſanctum venerari, & caſte ſervare.* Joh. Tornæus: *Euthenskap haulla the æhrligit och gott, ſom andre ratta Chriſtne.* Hoc eſt: *Conjugium honeſte ac probe colunt, ſicut alii vere Chriſtiani.* Damianus à Goës; *matrimonia obſervant*, & *mire ſunt zelotypi.* Deinde ignorant furta; ſuam quisque rem poſſidet imperturbatam. *Furta,* inquit, Buræus, *rariſſima ac pænè inuſitata.* Pari modo Wexionius: *Furta ignorant.* Sic Joh. Tornæus. *Till ſtoeld och Tiufvverii draga the een ſtyggelſe.* Hoc eſt: *Furta plane abominantur.* Et ante hoſce Olaus Magnus lib. IV. c. 5. *His inſigne piaculum eſt aliquid rapere.* Hinc *conſuetum* eſt, pergit Buræus, *non modo Lapponibus, verum etiam mercatoribus, ſuas merces illinc transportantibus, eas ſtragulo ſaltem contra nivium injuriam obtectas, ſine aliquo cuſtode ſub dio relinquere, proque negotiorum expeditione ad alias hordas longiſſimo itinere abire, nullamque prorſus curam habere, ne vel loco moveantur, nedum auferantur.* Atque ita opus erat apud eos, qui nullis Clauſi oppidis, aut domibus verſantur. Nam ſine tecti munimento res ſuas habentibus, quid ſalvum eſſet, ſi furari liceret. Etiam hoc commendandum, quod benefici ſint ferè erga pauperes, tecto eos excipiant, alantque ſæpe longo tempore. Jo. Tornæus: *Dhe fattiga*

ga hyſa dhæ gærna, och dem hoos ſig i heelt, halft, fiærdendels aohr, meera ellen och mindre efter foerraodet och lægenheeten uppehaolla, och ſedan mædh egna reenar till een annan foera; Hoc eſt: *Pauperes libenter excipiunt domo, eosque alunt per annum integrum, dimidium, partem ejus quartam, pro facultatibus ſuis, poſt Rangiferis propriis devehunt ad alios.* Quin & juvant eos modis variis, præſertim per Rangiferos ſeu Rhenones ſuos, quos vel ad operas faciendas præbent gratis, vel ad capiendum qualemcunque ex ipſis. Samuel Rheen, cap. 24. *Emoot the fattiga æro ſomblige aff them myckit vvarkundſan, ſao att om een fattig Lapp, ſom ingen Reenar æger, kommer till the ryka och foermoegne Lapper, och begærar tvvoa tree, tyo, eller tiugu rhenar, eller vvæyor till-læns at molka oefvver ſommaren, eller att drifvva naogot arbete med, vvarder honom ſellan af them rykom foervvægrat.* Hæc Latine ita ſonant: *Erga pauperes aliqui ex ipſis admodum ſunt condolentes & miſericordes, ita ut ſi Lappus pauper, qui rangiferis eſt deſtitutus, veniat ad ditiores atque opulentiores, & ab eis poſtulet duos, tres, decem, viginti rhenones maſculos feminasve, ad colligendum Lac ab eis per æſtatem, aut faciendum quoddam opus, eos raro ipſi negent.* Addendum eſt & illud, quod ſint erga peregrinos humani, libenter eos recipiant ſub tectum, victum præbeant, quem poſſunt, aliaque omnia ei præſtent officia. Quod teſtatur Joh. Tornæus. *Till att undfao eller befordra dhe frammande eller reſende aro the myckit beuægna och vvilliga:* Hoc eſt; *Ad excipiendos peregrinos, aut facientes iter, admodum ſunt proni facilesque.* Idem docet ante dictus auctor de ipſis in hunc modum. *Emot the fremmande æro the myckit bevvaogne, och gærna meddehla och aflaota, alt hvvad i deras förmogenheet finnes: Spyſandes them med then maat hoos them ær brukligh.* Hoc eſt: *Erga peregrinos valde ſunt propenſi, eisque libentiſſime concedunt præbentque quicquid habeant in ſuis facultatibus, cibum offerendo, qualis eſt in uſu apud eos.* Et occurrit bona copia exemplorum apud illos, qui navigationes Septentrionem verſus deſcripſere, oſtenduntque non raro naufragos, vel alias errantes ab eis exceptos benigne, ac humaniter habitos, recreatosque fuiſſe. Quo fortaſſe reſpexit & Scaliger Exer. 2. 13. ubi ſic

de

de ipſis: *Scimus nos, Lappones eſſe erga hoſpites innocentes.* Hæc ſunt fere, quæ & laudem in Lapponibus promerentur, atque inter virtutes earum debent numerari. De cætero gens eſt, non uſque adeo civilis atque polita, ſi cum aliis conferatur populis Septentrionis. Quo intuitu jam Paulus Jovius de ipſis, *Lappones exiſtunt gens, ſupra quam credibile ſit, agreſtis.* Pari modo Wexionius Lib. IV. Suec. c. 6. *Lappi agreſtes ſunt.* Amant tamen munditiem; iccirco aqua ſeſe lavant, & faciem, & manus frequentiſſime. Teſtis eſt, quem ſæpè jam laudavimus, & laudabimus in ſequentibus Dn. Samuel Rheen c. 14. *Ehuruvvæl the altyd vviſtas i rækekottor, haolla de ſigh liikvvæl reene, tvvættandes ſina hænder och anſichten hvvar dagh ganska vvæl.* Hoc eſt: *Licet habitent in tuguriis fumo plenis, tamen operam dant ut ſint mundi lavando manus faciemque ſingulis diebus ſumma diligentia.* Contra Jo. Tornæus: *Mæſtendeels æra dhe ſkaorfvvoga, effter dhe ſig ſcillan tvvætta, och hufvvudet intet rychta eller borſta.* Hoc eſt: *Sunt plerumque ſcabioſi, quia raro ſeſe lavant, caputque non pectunt aut comunt.* Sed fortaſſis ſpeciatim de Lapponibus Tornenſibus hoc accipiendum, nam in cæteris nil iſtiuſmodi obſerves. Nec ingenio ſunt omnino deſtituti, verum ejus quoque vi non nulla pollent. Quod apparet facile, quia ipſi omnium ſuorum utenſilium ſunt fabri. Ipſi veſtes ſibi ſarciunt, ipſi ſuunt calceos, ipſi nent, ipſi vaſa lignea, inſtrumentaque omnis generis, ſive ad iter ſive ad venationem, aucupium, piſcationem ſibi conficiunt. Et ſunt quædam prorſus artificioſa, ſicut ſuo loco indicabitur. Itaque non ipſi ſibi ſolis accommodant, ſed & aliis, qui ab ipſis expetunt, & in uſus ſuos quærunt. Zieglerus, *naves, dolia, omne inſtrumentum domeſticnm probe fabricant, & exportant in viciniam.* Memoria etiam & judicio valere, teſtatur Johannes Tornæus. *Sunt*, inquit, *tenaces memoria, judicio acres.* & loco alio. *Af færſtaondet æro dhe godha, till minnet ſtarka.* Hoc eſt: *uſu rationis præſtantes ſunt, memoria validi.* Sed hæc melius intelligentur ex deſcriptione ſingulorum, atque iis quæ prolixe dicemus in ſequentibus, ubi de diverſis Lapponum opificiis ſimilibusque ſermo erit.

CAP. VI.

De Origine Gentis Lapponicæ.

GEns Lapponica unde ſuam duxerit originem, & quibus cauſis, quave ratione venerit in terras, quas nunc tenet, nemo prodidit memoriæ, quod ſciam, neque nobis divinare promptum eſt. Ex Suecorum gente nata eſſe nequit, cum nil magis ſit diſſimile, quam Lappo atque Suecus. Non forma corporis, non animi ingeniive conſtitutio, non lingua, non veſtitus, nihil denique in hoc, quod cum illo ulla ratione conveniat. Neque poteſt dubitare quisquam, qui vel ſemel viderit, Lappones eſſe diverſiſſimæ originis. Sed nec ex Ruſſis ſeu Moſchoviis putari poſſunt proveniſſe, quando non cum ipſis magis, quam cum Suecis conveniunt. Ruſſi fere omnes ſunt proceri, Lappones contra breves. Ruſſi corpulenti & obeſi, Lappones macilenti & exiles. Ruſſi denſis crinibus, barbis prolixis, Lappones brevibus & rariſſimis. Ruſſi vultu bene colorato, Lappones fuſco. Ipſa denique repugnat lingua, in qua nihil, quod cum Ruſſica vel tantillum conveniat. Idem cenſet etiam Jo. Tornæus, in Lapponiæ deſcriptione Suetica: *uthaf Ryſſarne kunna the icke heller vara, emædan Ryſſen bygger ſigh huus, brukar aoker och ængh, hafuer fæ och bookap, huilket alt Lappen huarken æger, eller ſkiæter. Der till medh ær ingen gemenshap emillan ſpraken.* Hoc eſt: *Ex Ruſſis oriundi eſſe nequeunt. Ruſſus enim extruit ſibi domum, exercet agrum & prata, alit pecora & jumenta, quæ omnia Lappo neque poſſidet, neque curat. Præterea, nec eſt ulla inter linguas utriuſque populi convenientia.* Superſunt ex vicinis Norvagi ab una parte, ab altera Finnones. Ex Norvagis orti eſſe non poſſunt, qui quæ Suecorum differentia eſt à Lapponibus, eadem eſt & Norvagorum. Sunt enim originis ejusdem Sueci & Norvagi. Reliquum igitur, ut credamus ex Finnonibus eſſe oriundos. Id quod cenſuit & Wexionius in Deſcr. Sueciæ lib. II. c. 15. ubi ait: *Lappi, Finnorum, ut videtur, proles.* Item lib. III. c. 27.

Gens

Gens Lappica ex Fenningia orta videtur, ubi quædam parochia Lappio dicitur. Quod de parochia Lappio Wexionius hic addit, quasi ea Lapponibus prima originis nominisque dederit initia, conjectura eſt, nullis ſubnixa fundamentis. Et diverſum demonſtravimus jam in ſuperioribus. At quod ita generatim cenſet, originem debere ſuam Fennis, admodum eſt veroſimile, credideruntque viri alii doctiſſimi. Quos inter eminet ὁ πάνυ Conringius, qui in libro de antiquiſſimo ſtatu Halmoſtadii ſic hac de re: *Lappones in borealem Europam ex Aſia adventaſſe veroſimilius eſt, quandoquidem ejusdem cum Fennis & Samojedis videntur originis eſſe.* Multis idem probari poteſt rationibus. Jam primum enim ipſa gentis utriusque arguit appellatio, quæ eadem: Lappo quippe ſua lingua *Sabmi*, ſive *Same* dicitur, ut ſupra indicatum eſt; Fenno *Suomi*, ut eſt notum, jamque publicatum Wexionio lib. II. Deſ. Suec. c. 9. At vero iſta duo inter ſe nil differunt, niſi ſola dialecto. Deinde traditio eſt vetus de gentis utriusque conditore, quem communi nomine appellant *Iumi* Joh. Tornæus: *den ena alderen effter dhen andra, uthaf en gammal berættelſe och inbillningh, hafuer kallat Lapparnas Storfader eller Patriarch, Iumi.* Hoc eſt: *Ætas una poſt aliam ex traditione veteri opinioneque Lapponum primum conditorem ſeu Patriarcham nominavit Iumi.* Idem de Finnonibus: *Finnerna hafua fordomdag, ehrkundt Iumo fær deras ſtorfader.* Hoc eſt: *Finnones olim habuerunt Iumo pro primo ſuo conditore.* Idem igitur conditor auctorque non poteſt niſi eandem produxiſſe gentem. Docet hoc & ſermo. Licet enim non ſit idem plane per omnia utrique genti, tamen convenit reſpectu fontis & originis, quod pluribus in capite peculiari de ſermone Lapponum firmabitur. Vocabula profecto pleraque ſunt ſimilia propemodum. Ut *Deus* Fennis *Iumala*, Lapponibus *Iubmal. Ignis, tuli* Fennis, Lapponibus *tolle. Mons* illis *Wuori*, his *Warra*, & ſic res ſe habet in plerisque aliis. Idem poteſt colligi ex forma corporum habituque. Fenni conſtipata habent membra; ſimilia & Lappones. Fenni capillos nigros, lata ora, vultus torvos; pari modo Lappones. Quod ſi quid diſcrepat in cæteris, id eſt exiguum, & tale, ut appareat, ex cauſa victus

 cœli-

cœlique, ſub quo habitant, conſtitutione, non origine prima in Lapponibus provenire. Ne veſtitus quidem multum differt, contra quam non nemo cenſuit. Ecce enim tibi Finnonem antiquum, ſicut delineatus extat hodie, in Storekyro templo, Oſtrobothniæ, ubi cædes Epiſcopi Henrici, commiſſa à Finnonibus, eſt expreſſa.

Veſtitum hujus ſi conferas cum veſtitu Lapponum, ut à me delineatus eſt cap. XVII. apparebit nil differre. Ad poſtremum ipſa populi utriusque conveniunt ingenia. Fenni quando domi ſunt & inter ſuos, otio fere dediti. Wexionius lib. IV. c. 6. *Fenni foris, quam domi & in natali ſolo laborioſiores.* Lappones quoque non laborant, niſi victus penuria compellantur. Fenni, quod teſtatur idem Wexionius, tenaces propoſiti. Faciunt hoc ipſum Lappones, præſertim capti ſuſpicione, aut offenſione læſi, ut ſuperius eſt indicatum. Fenni ſuperſtitioſi magicisque dediti. Nihil apud Lappones frequentius. Ideo de utrisque junctim Olaus Magnus Lib. III. c. 16. *Aquilonis regio Finlandia ac Lapponia ita erat maleficiis olim in paganiſmo, ac ſi Zoroaſtrem Perſam in hac damnata diſciplina præceptorum habuiſſet.* Ad poſtremum, quicquid de antiquis Fennis tradidit olim Tacitus, id hodieque durat in Lapponibus. *Non arma, non equi, non penates ipſis. victui, herba; veſtitui, pelles; cubile humus. Sola in ſagittis ſpes, quas inopia ferri oſſibus aſperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Paſſim enim comitantur, patremque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc ſenum receptaculum.* Neque diverſimode deſcribit Saxo, quam ut Lapponas hodiernos cenſeas delineari: Verba extant lib. V. *Sunt Finni ultimi Septentrionis populi, vix quidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac manſione comple-*

XI. *Acer iisdem telorum est usus, non alia gens promptiore jaculandi peritia fruitur, grandibus & latis sagittis dimicant, incantationum studiis incumbunt, venationibus callent, incerta illis habitatio est, vagaq; domus, ubicunq; feram occupaverint locantibus sedes, pandis trabibus vecti conferta nivibus juga percurrunt.* Habes plane eadem ingenia, eosdem mores in Finnonibus antiquis, hodiernisque Lapponibus, ut eandem esse gentem, si origo attendatur, dubium vix queat haberi. Huc accedit, quod à Danis Norvagisque *Fenni* nuncupentur hodieq;, qui sunt Lappones. Inde habes apud Petrum Claudi in Des. Norvagiæ titulum capitis vigesimi octavi, quod agit de Lapponibus Regno Daniæ subjectis, *om Finnerne*, h.e. *de Finnonibus*. Ex eadem causa Finnones hos dividit in duo genera, & alterum quidem nominat *Siofinnar* h.e. *Finnones maritimos*, alterū vero *Lappefinner*, id est, *Finnnones Lappos*, sive *Lappofinnos*. Idem præcedenti capite de his ipsis Lappofiñis. *Pa dhet stora fiald vanha de Lappefinner ors kallas dherfære Lappmark.* Hoc est; *In jugo montium* (qui Sueciam Norvagiamq; intercedunt) *existunt Lappofinnones, hinc illa pars Lappemarkia vocatur.* Nam *Lappofinni* nō sunt alii, quam qui alias simpliciter *Lappi*, sic vocati sine dubio, quod ex Finnis nati sint & oriundi. Licet simile quid intelligere ex appellatione Lapponū apud Russos. Nam præterquam quod vocentur *Loppi*, sive *dicti-Loppi*, id est *Lappi*, aut *feri-Lappi*, etiam *Kajienni* nominantur, regioquè, quam inhabitant, *Kajenschaja semla.* Cujus appellationis ratio quæ possit cogitari alia, quam quod habeant eos pro Kajanis? Est autem Kajania pars una Finnoniæ, quæ vocatur magna. Wexionius in Des. Sueciæ Lib. I. cap. 22. *Tenet magnus ducatus* (Finlandiæ:) *Principatus seu Ducatus minores, Fenningiæ specialiter sic dictæ, Tavvastiæ, Careliæ utriusq;, comitatus Cajaniæ, &c.* Unde sequitur, etiam Russis Lappones haberi pro Finnonibus. Sed hic dicat aliqus, qui ex Finnonibus possint esse Lappi, cum hi sint imbelles, illi bellica virtute celeberrimi; hi macilenti & exsangues, illi crassi plurimum & obesi? Verum ista non videntur posse infirmare sententiam priorem. Nam ut de posteriore primo loco agam, quis ignorat corporum habitus pro victus ratione immutari?

Sunt Finnonibus non pauca ſaginando corpori idonea, quibus omnibus deſtituuntur Lappones. Itaque hoc quidem argumento nihil in contrarium efficitur. Neque magis valet, quod affertur de ingenio Finnorum militari. Longe alia eorum fuit ratio temporibus antiquis, quibus in Lapponiam miſiſſe colonias videntur. Quod apparet vel ex eo, quia Tacitus gentem nominat inermem, *Non arma,* inquit, *non equi ipſis.* Adeo, vult dicere, à conſuetudine bellorum alieni ſunt. Sed & hodie non uſque adeo proclives. Quin potius, quod experientia compertum eſt frequenti, publiceque notum, quando dare nomina coguntur, abdunt ſeſe, ac effugere hoc vitæ genus, quanta poſſunt opera, conantur. Itaque non tam ex indole ingeniove, quam uſu atque diſciplina, cujus Fenni ſunt obſervantiſſimi, putandum, quod virtute militari polleant. Nam natura quidem inter ipſos Lapponasquè quo ad iſta, differentia eſt admodum exigua. Et quid tandem opus eſt, ut revellamus hanc ſententiam, cum ipſi Lappones, quorum ſine dubio hac in parte fidei tribuendum plurimum, ſe ortos à Finnonibus teſtentur. Durat enim apud ipſos hodieque hæc ſententia, quam longa ſerie acceperunt à majoribus, ipſorumquè ducum inter eos extant vocabula, per quos migrationem in Lapponiam fecere. Sic teſtatur Olaus Petri Niurenius de quodam (*Mieſchogieſche*) relatum ſibi. Verba ejus. *Ipſimet Lappi derivant ſuam proſapiam à Mieſchogieſche. Sciſcitanti mihi, quis, & unde ille fuerit, nihil aliud ex parentum & majorum traditione ſe hauſiſſe reſpondent, quam eum jam olim ex Finlandia in oras ſuas migraſſe.* Idem quanquam mutato ducis vocabulo, prodidit ante annos aliquos civis quidam Pithenſis, Andres Andreſonius vocatus, qui poſt factus eſt œconomus Scholæ Lapponicæ, & ex quotidiano cum Lapponibus convictu converſationequè iſtæc didicit, adeoque fidem promeretur exceptione omni majorem. Hic Andreas, inquam, ait, ipſos memorare *Thins Kogreh,* à quo ducti ſint in regiones, quos inhabitant. Qua de re, & Dn. Zacharias Plantinus in præfatione Mſ. cujus alibi feci mentionem. *Confeſſi ſunt illi ex noſtris intelligentiores, interrogati, eductos ſe ex Finlandia, ductore*

ctore quodam Thins Kogreh. Quanquam quod de hoc utroque dicitur ductore, id videatur esse novum, nec accipiendum, nisi de migrationibus postremis. Ecquis enim credat, nomen ductoris antiquissimi servatum apud Lappones tam certa fideliquè memoria? Oportet sane ipsum floruisse ante Saxonem, cum is Lapponum faciat mentionem. Vixit porro annis quadringentis octoginta circiter Saxo ante nostram ætatem, quo tempore quæ gesta sint apud sese, ne Fenni quidem ipsi certo noverunt, adeo ejusmodi notitia sperari à Lapponibus haud potest. Deinde arguit hoc nomen *Thins*, quod esse vetus Finnonicum, nemo mihi equidem persuaserit. *Thins* enim, quod Suecis *Thinis*, Batavis *Thinius*. At hoc Batavorum nemo dubitat, quin sit *Anthonius*. Porro Anthonii vocabulum innotuisse Fennis ante notitiam religionis Christianæ, nemo dixerit. Idem judico de causa migrationis suscepta, quam nunc produnt. Ajunt enim se Finnonia egressos tædio tributorum onerumquè similium. Sic enim habet idem Zacharias Plantinus: *Traditur, primum suscepisse migrationem sui ingratiis magistratus. Nimirum oneribus pressos, quam essent ferendis, gravioribus, relictis avitis suis in Tavastia circa Brokarla & Rengoaruis, vastam, quæ Tavastia dicitur, penetrasse primum sylvam, nec ante, quam ad tum incultum australe, quod in Ostrobothnia tenet, sinus Bodici substitisse littus. Ibi primas post primos errores cepisse sedes.* Pugnant istæc omnia cum Lapponum vocabulo. Si Lappones sic dicti, quod fatentur ipsi, & nos supra demonstravimus, quoniam expulsi ac ejecti, qui migrasse ultro, & ad evitationem onerum aut tributorum possunt dici? Sed respondent, sic vocatos, quoniam expulsi post ex illis primis sedibus ad remotiora. Pergit enim ante nominatus Plantinus, & addit post nonnulla interjecta: *Ipsi ipsorum antea conterranei, sive justa impulsi ob desertas improbe pristinas sedes, ira, sive perdito aliquo perditarum sororum avaritiæ atque invidiæ perciti æstro, sive etiam utroq; ipsos, duce quodam, ut fertur, Matthia Kurk, bello adoriuntur internecivo, cædunt, spoliant, totoque demum latissimo illo lætissimoque tractu pellunt: primum quidem misere ad inclytos Salmonum piscaturæ*

tura fluvios, Torna & Kimi, mox vero miserrime in ipsa usque. quæ jam tenent, Alpes utrinque contingentia deserta. Ita Dn. Plantinus ex commemoratione ipsorum; qui hoc addit amplius, testatum esse ante dictum Andream Andresonium, se vidisse literas veteres, in quibus unus ex Præfectis Lapponum *Kurk* nominetur. Habet eadem & pater eius, Olaus Petri Niurenius. Verba, licet longiora, non pigebit exscribere. *Præfato tempore nativitatis Christi evenit, aliquot familias Finlandiæ ex Birkala & Rengo parœciis exiliisse nemus Tavastiæ, & ad littora Ostrobothniæ, ubi jam Nerpis & Mustasara, tum temporis à nullo mortalium habitata, stativa & sedes suas fixisse, ibidemque sine ulla, qua Finni vexabantur in patria, tributorum molestia, summa in tranquillitate multas acquisivisse merces easque quotannis reportasse; & venales proposuisse patriotis. Inde cœperant excellere mirum in modum splendido amictu, delicato victu, opibus & ornamentis, ut exinde eos summâ frui felicitate verissime concluderent. Peragre id videntes & ferentes Tavasthi, quarum provincia fuere egressi, Matthiam quendam* (Kurkium intelligit) *sua gente clarum in directorem & ducem elegerunt, qui magna Tavasthorum multitudine stipatus, in eorum domicilia irrupit, omniaq; rapinis involvens, non prius destitit, quam eos ex suis sedibus ad fluvios Chimi & Torne pepulisset. Nec diuturna interjecta mora, cum aliquot elapsis duntaxat annis facti sunt certiores, ejectos & dissipatos non incommode apud præfatos fluvios vivere, iterum eos summo adoriuntur nixu, & tum eos tam inhumaniter tractarunt, ut sine jumento quopiam, vel quibusdam pecoribus in ea, ubi jam vivunt, deserta, solis retibus retentis, cogerentur se recipere.* Sed quis non intelligit, hæc cuncta esse recentia? Nam ut nihil dicam de cognomento Kurkiorum, quod probabit nemo tam antiquum, cum hæc cognamenta nobilitati olim fuerint ignota; num quis dubitabis, saltem Matthiam illum floruisse diu, post institutam in Finnonia religionem Christianam? Unde enim alias Matthiæ nomen consecutus sit? Nullus est Matthias in tot nominibus paganicis, quæ occurrunt bona copia, sive apud veteres Historicos, sive aliis in monumentis. At vero Lappones tam sero pervenisse

in quas tenent, circa montes Alpesve, Norvagiæ regiones, quis crediderit? Oportet saltem regiones eas ante adventum ipsorum cultoribus fuisse destitutas. At vero constat tenuisse illas etiam ante tempora Christiana Biarmos & Skridfinnos, quorum hos posteriores ipsos quoque ex Finnonia oriundos, id est colonos Finnorum fuisse, vel ex ipsorum vocabulo colligitur. Quin imo leguntur ipsi Finnones in terris istis jam temporibus Haraldi Pulchricomi sive Harfageri, regis Norvagorum, filijque ejus Erici Blodœxe, qui vixerunt diu ante tempora religionis Christianæ. Memoratque Sturlesonius de hoc posteriore nominatim expeditiones ejus versus Septentrionem ex Norvagia, primum in Findmarkiam, deinde in Biarmiam. Verba hæc sunt pag. n. 56. *der næst seglade han Nord pao Finmarken, och alt till Biarmeland och holt en slachtning mot Biarmeland, och fick sæger, och itt stort byte.* Hoc est: *Postea faciebat vela* (Ericus Blodœxe) *Septentrionem versus ad Finmarkiam, & usque ad Biarmiam, ubi committebat prælium cum Biarmis, obtinebatque victoriam cum magnis spoliis.* Si ex Norvagia profectus est Septentrionem versus, & profectus est itinere maritimo, ut veniret ad Findmarckiam, necesse utique, ut ipsius ætate Finmarkia Norvagiæ fuerit vicina, ut fuerit magis septentrionalis, & fuerit propinqua mari, hoc est, illa ipsa extiterit Findmarkia, quæ hodieque ita dicitur. Quæ cum illo tempore habuerit suos incolas, eosque Finnones, quod nomen regionis indicat, frustra creditur primum occupata à Lapponibus, per Matthiam Kurkium ejectis & expulsis, ex Australi Bothnia. Neque hæc ejectio est illa, unde nomen suum Lappi accepere. Sane Lappi sic sunt dicti ætate Saxonis. At Matthiæ Kurkij expeditionem fuisse antiquiorem, nemo mihi facile persuaserit. Omnium autem minime illæ litteræ, in quibus nomen Kurkii continetur: cum per literas & scriptionem istæc talia confiicere, insolens & incognitum fuerit istis saltem temporibus. Quare alia nobis inquirenda sunt migrationis Lapponicæ initia, aliæque rationes, ut ejectos, id est, Lappones vocatos demonstremus. Puto autem Finnones non una tantum vice, verum aliquoties migra-

tiones in Lapponiam fecisse. Arguitque illud ipsum ductoris eorum vocabulum non unum idemque, sed diversum, quando alii *Tins Kogre* vocant, alii *Mieschogiesche*. Prima vetustissimaque videtur illa, quæ Biarmis sive Biarmensibus initia originemque dedit. Nam Biarmos esse Finnones respectu suorum majorum colligo, quia deos habuere Finnonicis vocabulis insignitos, quia ingenio moribusque cum Finnonibus antiquis plane congruerunt, quia peregrinis omnibus *Skridfinni* dicti sunt, hoc est, Finni super congelatas nives decurrentes, quales solos sine Biarmis cognoverunt veteres, atque adeo pro Biarmis nominarunt. Nempe Finnis dicti sunt Biarmi, quod in loca concessissent montuosa. Probe enim, quod Buræus ait, *Biarmiæ nomen tortum videri à Finnonico Varama, quod montuosam regionem significat.* At peregrini quoniam didicissent, eos soleis ligneis decurrere per nives, idque nominari populis Septentrionis, Suecis inquam, & vicinis, unde id de Finnis illis Biarmensibus didicerant, *att skriida*, ideo pro Biarmis, quod ignotum eis fuit vocabulum, Skriidfinnos appellarunt. Atque quoniam originis ejusdem Finnones & Biarmi hinc non raro & iisdem paruere Regibus, quod exemplo constat Cusonis, qui Finnoniæ Biarmiæque juxta tenuit imperium Holteri Regis ætate, uti ex Saxone novimus. Quæ vero causa fuerit migrationis hujus, nobis non est promptum dicere. Nisi credimus id factum metu Suecorum, qui jam Agni Regis temporibus ingenti clade Finnones affecerant. Sic enim Sturlesonius in vita Agni: *Han drogh till Finland, och stridde met Froste Findernas Konge och slog honom med naogot af sitt folck, och rofuade ryda ut hi Finland, och fick stort byte.* Hoc est; *Expeditionem bellicam suscipiebat in Finlandiam, ubi prælium committebat cum Froste rege Finnorum, quem superabat acie cum magna multitudine popularium ipsius & vastabat longe lateque Finlandiam, ex qua prædam faciebat ingentem.* Veniamus ad migrationem secundam. Eam vero suspicamur factam, cum ad Ladoga lacum usque Russi inciperent arma & imperium suum proferre. Vix enim est dubium, quin metu crudelitatis inusitatæ, qua omnibus temporibus grassati Russi sunt, patriam reliquerint nonnul-

nonnulli & concesserint in Lapponiam. Atque ut hoc eo magis credam, facit, quia Lappi Russis sunt Kajenni, sicut supra indicavimus, quod sine dubio hauserunt ex eo, quia ex Cajania sciverunt in Lapponiam transiisse. Scire vero istoc Russi, nisi propriam per experientiam, non potuerunt, qui adeo historiæ omnis, præsertim gentium aliarum, sunt ignari, ut ne proprias quidem res consignent, ullamve earum paulo vetustiorum habeant notitiam. Jam autem hæc experientia non potest esse, nisi per bella, quæ gesserunt cum Finnonibus, Careliis præsertim & Cajanis. Unde illud sequitur, quod attulimus de migrationis hujus causis. Fuerit autem hoc factum seculo circiter sexto, post Christum natum, quo demum Russi terras hasce invadere, ac imperium suum dilatare cœperunt. Atque hi fortassis sunt, qui simpliciter, quod ex Finnis essent orti, Suecis, Danis, & Norvagis *Finni*, vel cum addito *Siæfinni*, aut *Fieldfinni* appellati, obsoleto paulisper Biarmorum vocabulo, forte, quod Biarmos numero superarent. Maxime post tempora Haraldi Harfageri, Regis Norvagorum, quippe qui Biarmos clade maxima affecit, atque internecioni prope dedit omnes. Sicut discimus ex Snorrone, qui sic de Haraldo isto pag. n.56. *Der næst seglade han Nordpao Findmarken, ors alt till Biarmaland, och hælt en stacht ningh medt Biarmaland, och fich sæger, och itt stort byte.* Hoc est; *Inde navigabat versus Findmarkiam ad Septentrionem & usque ad Biarmiam, ubi committebat prælium, fiebatque victor, prædamque faciebat ingentem.* Manent hic intacti Finnones in Finmarkia sua, cæsis interim Biarmis, & ingenti afflictis clade, post quam verosimile est, non potuisse resurgere, atque sic invaluisse Finnos, nomenque Biarmorum cum priori potestate obscurasse. Atque istæ quidem sunt migrationes, antequam Lapporum nomen eis est impositum. Nemo certe Lappos ullos his temporibus commemoravit. *Finni* tantum, *Scritofinni*, & *Biarmi* nominantur. At sequentibus temporibus occurrunt quoque *Lappones*, quorum mentionem cum non faciat Adamus Bremensis, qui floruit circa annum Christi M LXXVII. faciat vero Saxo Danicus, qui floruit circa annum Christi MCC. verosimile fit, ter-

tiam migrationem, postquam Lappones sunt dicti, factam isto intervallo. Jam si quis examinet historias illius intervalli; vix inveniet, quod dare ansam potuerit Finnonibus ad aliquam migrationem, quam Erici vulgo Sancti nominati expeditio in Finlandiam, qua eam Regno Sueciæ fecit tributariam, & religione Christiana illustravit. Incidit autem ea expeditio in annum MCL. quo proinde Fenni non profecto pauci tertia vice patriam deseruisse suam, atque in Lapponiam concessisse videntur. Neque in obscuro causa est, nam & imperio subjiciebantur peregrino, & ad religionem compellebantur, quam hactenus, ut à sua majorumque suorum longissime alienam, odio persequebantur acerbissimo. Quod utrumque cum sit admodum intolerabile, quid mirum est, si effugere nonnulli quæsiverint. Sed nec illud cognitu est arduum, cur hi dicti Lappi fuerint à cæteris. Scilicet qui facti erant Christiani, & imperio Suecorum se subdiderant, habebant hos pro desertoribus, & quos metus virtutis Sueticæ, cum Religionis Christianæ aversatione patria ejecisset ac fecisset exules. Cum præsertim Regium accesserit edictum, quo ejecti ac expulsi revera, quotquot ejurare superstitionem paganicam detrectarent. Ut non sine causa dicti Lappi fuerint, nec hodieque nomen illud æquo animo possint audire. Atque ista mea quidem de origine gentis Lapponicæ sententia, variisque ejus in Lapponiam migrationibus. Nec me dimovent ab hac sententia viri docti, qui à Tattaris malunt credere oriundos. Tattarorum enim in Septentrionem nullæ usquam leguntur migrationes. Deinde vita Tattarorum militaris est ad prædatoria, raptu enim sese alunt. At vero Lapponum est pastoritia & venatoria, & à militia omni maxime abhorrens. Ad hæc studium Tattarorum positum in eo, ut multos & præstantes habeant equos, quibus & ad equitationem, & ad victum utantur. Lappones vero adeo ignorant equos omnes, ut ne vocabulum quidem habeant in lingua sua, qua equum significent. Ipsæ ad postremum gentis utriusque linguæ ita inter sese sunt diversæ, ut appareat cuivis, unam ab altera non posse esse derivatam. Quod postremum tametsi supra nominati viri docti tradant & de lingua Finnica Lapponi-

ca-

eaque, eoque magis ſibi dicant tribuendam fidem, quod ſint linguæ utriuſque periti, tamen apud nos aſſenſum difficulter inveniunt, quia ſcimus alios, qui & ipſi linguarum illarum ſunt periti, tradere diverſum, ut liquebit ex iis, quæ de lingua Lapponum à nobis ſuo loco tradentur. Neque ſequitur, quod volunt ipſi, multa reperiri vocabula Lapponica, quæ cum Finnonicis non conveniunt, oportere ergo linguas eſſe diverſas, cum illa diſconvenientia eſſe poſſit non à diverſitate linguarum, ſed longinquitate temporum, quæ in linguis quoque multa mutat. Quomodo reperiuntur multa vetera vocabula Suetica, quæ cum hodiernis nil conveniunt, nec ideo ceſſant eſſe Suetica, vel linguam faciunt diverſam. Nam quod addunt, ut à Finnonibus non eſſe ortos Lapponas oſtendant, fuiſſe hos in odio perpetuo apud illos, eo minus poteſt valere, quod illius odii ſint cauſæ notæ, traditæque nobis in ſuperioribus, nec à diverſitate utriuſque gentis petendæ. Idem ſtatuendum de nonnulla morum diſſimilitudine, ut quod agros colant Finnones, domos certas extruant, & id genus alia faciant, Lapponibus ignota. Debebant enim Lappones accommodare ſe ad naturam terrarum, quas tenebant, eaque dediſcere, quæ ipſis nullo uſui erant futura. Cæterum poſtremi, qui ſunt ex Finnonia egreſſi conſediſſe primum in profundis ſylvis Tauaſtiæ videntur. Manet enim hodieque ſedis illius eorum memoria prope lacum, quem nunc quoque loci ejus incolæ vocant *Lappiakaiuo*, id eſt, *fontem Lapponum*. Joh. Tornæus. *Mitt uppao then ſtora Tauaſta ſkogen ær till att ſee eett liitet rund træſk, alt omkring ophægt, och ſao ſkapat ſaoſom med menniſkio hænder giort, huilket aobyggiarna kalla Lappiakaiuo, det ær Lapparnas brunn.* Hoc eſt: *In medio ſylvæ Tauaſtiæ cernitur lacus parvus figura rotunda, circumcirca ſtructus aggeribus, velut arte humana factis, quem incolæ vocant Lappiakai uo, id eſt, fontem Lapponum.* Poſtea cum victus eis deeſſet neceſſarius, Finnones quoque paulatim fines ſuos proferrent ad Tawaſtiam, hactenus incultam deſertamque, ipſi ultro videri poſſunt conceſſiſſe magis verſus ſinum Bothnicum, ubi & tutiora eſſent omnia, & ad vitæ ſuſtentationem copioſiora & paratiora. Atque hæc migratio eſt illa, cujus hodieque apud Lappones

ſupereſt memoria. Sicut ex Plantino in ſuperioribus cognovimus. Habuiſſe namque Lapponas, hos inquam ejectitios, maximam partem ſedes ſuas eo loco ad tempora Regis Magni Ladulaos, id eſt, annum MCC LXXII. atq; ſic per ſeculum integrum & amplius, cognitum eſt nobis alia ex commemoratione, quam reperimus inter ſchædas Johannis Buræi, Regni quondam hujus Antiquarii, quæ ſic habet: *I Konung Magnus Ladulaos tiid voro Lapparne ſitt ægit folk, och efter han icke kunne vvinna them under kronan, boed han them, ſom vville vvaoga, och komma them under Svverikes krono, ſao vville han gifvva them, hina i hænder till egendom. Ty gingo Birkarlana till, ſom boodde i Birkala ſochn, och gaofvvo ſig in till them, och dagtingadhe med them pao ſao maonga dagar, eller tiid: och emillan, færraskade them, och slogo maonga ihiæl, och vvunno them under ſig alt in till norra och vvæſtra ſidan, och fingo ſao bref af Konungen, att the ſkulle hafvva Lapparna ſom æn tao boodde uth med Botnen, med allen ſkatten* &c. Quæ utcunque ita reddideris Latine. *Temporibus Regis Magni Ladulaos adhuc ſui juris erant Lappones, & quoniam ipſe ſubjecere illos coronæ non poterat, offerebat his, qui tentare rem, eosque coronæ Sueciæ ſubditos facere vellent, proprietatis jus in ipſos ſeſe conceſſurum. Qua re commoti Birkarli, qui habitabant in paræcia Birkala, conveniebant Lapponas, cumque ipſis habebant congreſſus & colloquia per dies aliquot, quos cum diebus pluribus ad hoc pacti erant. Interea inopinatum in eos faciebant impetum, multos trucidabant, cæteros ſubjiciebant poteſtati ſuæ uſque ad mare ſeptentrionale & meridionale. Poſt à Rege impetrabant litteras, quibus eis Lappones, qui tum adhuc habitabant in confinio Bothniæ, concedebantur cum tributis omnibus.* Vides, dici apertiſſime, quod temporibus Regis Magni Ladulaos adhuc ſedes habuerint ſuas juxta ſinum Bothnicum, hocque convenire ſuperioribus; Birkarlos vero eis feciſſe negotium, & intuliſſe magnas clades. Quibus ſimul ad ulteriora fuiſſe compulſos, omiſſis, quas hucusque tenuerant, circa ſinum Bothnicum ſedibus. Quanquam antequam vexarentur à Birkarlis, in ſuperioribus dicantur petiti à Tavaſtiis ductu Kurkii cujusdam, qui à ſinu Bothnico eos conjecerint ad ulteriora.

teriora. Quod tamen rem amplius examinanti possit quid recentius videri, saltem ad ætatem Christi neutiquam esse referendum, contra quam nonnulli censuere. Nimirum sicut fit in his, quorum notitia memoriæ solius fidei committitur, confundunt Lappones recentiora cum antiquis, exque omnibus, quæ temporibus distinctis Erici Sancti, Magni Ladulaos, & regum ante, postq; ipsos acciderunt, unam fabricant historiam, quam ut confusaneam & mutilam extricare, nemini satis promptum est. Olaus Petri sic commemorat prolixius. *Mentionem feci cujusdam Matthiæ, debellandis Lappis & depellendis in Septentrionis ultimam solitudinem ducis Finnorum. Hunc perhibent nonnulli fuisse ex nobilissima Kurkorum stirpe in Finlandia, & in impressione, & irruptione illa non desiisse eos vexare, priusquam ei annua polliciti sunt tributa. Pertæsus tandem molestissimi & longissimi itineris, fertur cum quibusdam in Birkarla Tavvastiæ parochia permutationem inchoasse, & pro subjectis Lappis ceu pacto vectigali pagos quosdam in Finlandia recepisse. Vnde subsequutum est, quod etiam verissimum, Lappos quotannis Birkarlis usq; ad annum 1554. pendisse pactum vectigal, & præter Birkarlos nemini licuisse cum eis mercaturam exercere. Senes aliquot in vivis sunt, qui se vidisse narrarunt literas & pacta Kurkorum à Iohanne Nilson in Ersnæs parochia Lulensi reservata.* Omnia hæc sunt ejusmodi, ut adeo non proximis à Christo nato temporibus (quod vult Olaus Petri) videantur facta, ut & recentiora Regis Magni Ladulaos queant haberi. Nisi plane putamus, ista sic cum cum Buræanis componenda, ut Tawasthii Olai Petri, sint Birkarli Buræi, cum & alias sint incolæ Tawasthiæ Birkarli, hique sibi elegerint Kurkium ducem, illiusque sub imperio Lappones è Bothniæ orientalis finibus ejecerint, fecerintque tributarios. Litteræ vero non tam Kurkii, quam Regis Magni Ladulaos, quibus tributum à Lapponibus pendendum concesserat Birkarlis, cum peculiari privilegio, exercendi mercimonii cum Lapponibus. Nam Kurkium, licet ducem, à se tamen electum, potuisse sibi soli vindicare Lappones, cum tributo simul ex eis, hocque per pactum transcribere Birkarlis, quis crediderit? cum Tawastii aut sui juris fuerint, & sic sibi ipsis, hoc, quicquid

erat,

erat, acquisiverint; aut sub imperio alterius, & sic quod ipsius fuit, alii concedere non potuerint. Quod si vero aliquid dedere Kurkio Birkarli, villas puta, vel id genus, hoc videtur factum non tam aliquo ex pacto, pro impetrando ab eo tributo, quam ut concederent ei, pro opera laboreque impensa in bello. Quicquid autem sit de Kurkio & Tavvastiis, illud saltem manet certum, gentem esse oriundam non ex Russis, nec, quod putant aliqui, ex Tattaris, sed plane ex Finnonibus, ejectam ex patria, quæ semel iterumque sedibus mutatis, tandem veniret in terras, quas nunc colit. Dictam autem ex ultima migratione Lapponicam, illam etiam, quæ ante Fennica est nominata, quia sic est dicta Suecis, qui illius partem maximam imperio subjectam suo habuerunt. Nempe postquam Sueci ex Finnonibus de profugis aut ejectitiis illis cognoverunt, noluisse scilicet amplecti religionem Christianam, ac iccirco coactos esse novas sibi quærere sedes, hosque ideo Finnonibus didicerunt Lappos nuncupari, nomen id & ipsi eis indiderunt. Inde acceperunt Dani, atque Saxo, post Zieglerus, qui versatus est in Suecia, tum Damianus Goës, quæ scripsit de Lapponibus, ab Olao & Johanne Magno accepit. Sic deinde nomen Lapponum invaluit de gente omni, quæ tenet occupatum, quicquid est terrarum à sinu Bothnico ad septentrionem, maxime cum omnis veniret sub imperium Suecorum, qui eam Lappicam, seu Lapponicam nominarunt, excepta parte exigua in littoribus Norvagiæ, quæ proinde nomen vetus servat, & Finnonica vocatur, item alia versus mare album, quæ à Moschis dicitur Cajanica. Quanquam hi & Loppos quoque vocent vocabulo, quod sine dubio & ipsi à Finnonibus vicinis acceperunt.

CAP. VII.

De religione prima Lapponum.

POstquam vidimus, quæ fuerint origines initiaq; gentis Lapponicæ, nunc ad ipsam veniendum. Ante omnia

vero

vero considerandareligio ipsius videtur,non modo qualis nunc est, sed & qualis fuit, antequam religionem Christianam cœpit audire. Fuerunt enim Lappones,aut saltem aliqui Lapponiæ nunc dictæ coloni,ante introductam in his oris Christianam pietatem, quales dicti Finni,Lappofinni,Scridefinni,vel Biarmi, uti liquet ex superioribus. Sed & ipsi Lappones proprie sic dicti sero admodum religionem Christianam admiserunt. Ut non sine causa quæramus, quæ tum fuerit religio ipsorum. Primum autem dubium vix potest esse, quin extiterint pagani Ethnicique. Tales quippe omnes alii Septentrionis populi tum fuere. At cum etiam pagani non eandem omnes observent religionem, qualis tandem fuerit illa Lapponum, quæri potest. Credo autem vix diversam potuisse habere à religione Finnonum, cum ex ipsis fuerint oriundi, atque ita sine dubio acceperint & religionem. At quæ ista vetus Finnonum extiterit religio,valde in obscuro est,cum nulla sint in promptu monumenta,quibus res illius gentis veteres explicentur. Ita ergo aliunde conjectura facienda nobis,ut ex Biarmis veteribus & Skridfinnis, item reliquiis,quæ hodieque durant in FinnonibusLapponibusque. Nam Biarmos esse antiquissimam Finnorum in Lapponiæ regionem, ut nunc dicitur, coloniam, jam in superioribus monstravimus. Habuerunt autem illi hoc præcipuum,quantum ex antiquis monumentis novimus, ut Deum quendam colerent, quem *Iumala* vocabant. Ita manifesta historia S.Olai Regis Norvagiæ. *I gardenom stauder god Biarma,er heiter Iumala.* Hoc est : *In arca stat Deus Biarmensium,qui vocatur Iumala.* Similia de Biarmensibus habentur in historia Herrodi c.7. ubi de ipsorum templo quodam: *Ther er gofg adgod,thed er Iomala heiter.* Hoc est: *In eo celebris est Deus, qui dicitur Iomala.* Liquet autem ex his verbis, vocem *Iumala* seu *Iomala* fuisse aliam, quam receptam usitatamque his, qui historias istas descripserunt; nam adducunt tanquam singularem, atque Biarmensibus, non sibi quoque cognitam. Qui cum Gothi veteres, aut Norvagi,vel Islandi fuerint,non veterum Gothorum ea vox necesse est ut sit, sed alterius alicujus gentis. Cujus autem, nisi ejus, apud quam & hodie in usu est, id est, Finnicæ, aut Finnonicæ.

Nam apud ipſam hodieque, qui θεὸς eſt Græcis, Latinis *Deus*, Suecis Gothisque, & qui ſunt ejusdem cum eis originis, *Gott*, vel *Gudh*, *Jumala* nuncupatur. Quia ergo hodieque apud Finnones Jumala eſt Deus, conſuetudine ſine dubio ſervata inde ex prima appellatione, qua temporibus antiquiſſimis notarunt Deum, licet falſum, ideo vix poteſt ambigi, quin hic Jumala ex Finnonia translatus ſit in Biarmiam, ſervatusque poſtea & à Lapponibus, cum & ipſi venerint ex Finnonia, & Biarmis fuerint ad poſtremum admixti, unamque gentem fecerint cum ipſis. Præter Jumala videntur Lappones habuiſſe Deum etiam, quam Sueci appellarunt *Thor*. Ita poteſt colligi non ex eo tantum, quod & hodie inter deaſtros ſuos colant venerenturque Torum quendam, ſicut oſtendetur in ſequentibus, ſed & inde, quod in numero Deorum, quos colebant Finni veteres, præcipue Tavaſtii, ſit *Turriſas*, qui non eſt alius, quam Torus. Docet hoc Sigfridus Aronis, qui de diis Finnonum ſcripſit carmine, ac qui ex eo retulit, Michael Wexionius, in Deſc. Suec. lib. X. c. 1. ubi ait: *Tavaſtii colebant Deum Turriſas, bellorum & victoriæ.* Hic Turriſas conjunctim nominatur, qui diviſim dici debuit, ac *Turris As* vocari, hoc eſt, Turris, Turrus, Torus (tam diverſe namque nomen ejus reperiri ſcriptum, jam oſtendimus in Upſalia noſtra) princeps Aſarum, id eſt Aſiaticorum. Aſi enim nominati, qui ex Aſia temporibus antiquis has in regiones pervenerunt, ſicut in prædicto opere monſtravi, quorum antiquiſſimus Turras ille fuit. Qui proinde cultus eſt à Finnis Turriſaſi nomine. Quod eo magis verum eſſe patet, quoniam Arngrimus Jonæ auctor eſt, regem Finnos habuiſſe antiquiſſimum, Torrum nomine, qui fuerit unus ex majoribus Nori regis, à quo ſunt, qui putant Norige, id eſt Norvagiam, accepiſſe nomen, atque velut *Nori rige*, id eſt, regnum Nori eſſe dictum. Nempe fuit hoc non infrequens antiquis Regibus, ut aſſumerent vocabula Deorum. Quomodo hac ex cauſa Joves multos & Neptunos apud Græcos veteres habemus. Ita ergo dictus quoque Torrus rex, à Torro, ſive Thurro vetere, quem pro Deo Finnones coluere. Sicut autem Turro, Torro, Tor eſt cultus à Finnonibus, ita ſine dubio ab ipſis acceperunt Lappones, ſimulque cum lingua,

cum

cum cultu cætero, & consuetudinibus aliis transtulerunt in Lapponiam. Ad hos duos Jumala & Turrisas, seu Thor (si fuere duo) addidisse puto tertium, nimirum Solem. Colligo ex eo, quia Solem hodieque referunt in numerum Deorum. Præterea est Solis cultus generalis quasi apud omnes gentes barbaras paganicasque. Quæ si coluerunt Solem propter splendidissimum ejus lumen, quo illustrat omnia, & calorem, quo fovet, licet degerent in regionibus, quarum cœlum est benignum, aër clemens; quanto putamus magis cultum à Lapponibus, qui haud brevi tempore versantur in continua quasi nocte, acerbissimisque frigoribus uruntur. Sed de Sole dicam amplius in sequentibus. Atque isti quidem dii Lapponum antiquissimi, sed majorum gentium, ut Latini nuncuparunt. An habuerint & aliquos minorum gentium, dubitari potest. Quia tamen hodieque colunt quosdam, ut liquebit ex sequentibus, atque coluerunt quondam Finnones, ut docet Wexionius, vix ambigo, quin & hoc detulerint secum in Lapponiam. Wexionius sic habet de his diis ex Sigfrido Aronis Lib. X. Desc. Suec. c. 1. *Fuerunt & Fennis olim sui deastri, ut Carelis Rongotheus, secalis; Pellonpeko, hordei; Wieracannos, avenæ sationi favens. Egres olera, pisa, rapas, linum, cannabimque protegere creditus est. Vko cum conjuge Roune tempestatibus praesse; Kækre pecudes à bestiis protegere; Hyse lupis & ursis imperare. Nyrcke Scyurorum, Hyttavanes leporum venationi favere.* Ex his quin nonnullos venerati sint & Lappones, vix ambigo, præsertim eos, quorum opera & auxilio ad negotia sua videbantur indigere, quales sunt præsertim, qui serviunt venationibus, qui tuentur pecudes à feris bestiis, & id genus. Nam cæteros, cum agros nullos colerent, nec sererent frumenta, tanquam parum sibi utiles, haud dubie neglexerunt. Cæterum an his coluerint nominibus, haud dixerim, cum nil extet de eo in memoriis antiquis, nec ex hodiernis eorum rebus certi quid possit colligi. Sed nunc est videndum, quali Deos, quos hucusque memoravimus, sint prosecuti cultu. Verum & de illo nihil certi dici potest, nisi ad præsentia respicere velimus, id est, ea tradere, quæ nunc quoq; à Lapponibus in hoc negotio attenduntur. At hoc fiet in sequentibus, ubi de re-

ligione, quam obſervant hodieque, agetur. Itaque vix aliud hoc loco occurrit annotandum, quam quod de Jumala legimus. Is primum repræſentabatur ſimulacro quodam, cujus ſpecies virilis, ſedens in ara, cum corona in capite, ac in ea gemmis duodecim, item torque aureo in collo. Verba hæc de re leguntur veteris Auctoris in hiſtoria Herrodi c. 7. *Their komu ad ſtalle theim, ſem Iomali ſat a. Af honum toku their Koronu med XII. gimſternum ſette, oc men thad, ſem kaſtadi thriu hundrud markur gulls.* Hoc eſt: *Tum veniebant ad aram ſive ſellam, cui inſidebat Iomala. Et detrahebant coronam, lapidibus pretioſis duodecim diſtinctam, item torquem, cujus pretium erant marcæ auri trecentæ.* In hiſtoria S. Olai pariter videtur fieri mentio torquis, ubi verba hæc leguntur. *Sidan rann Carliat Iuma lum:han ſa, at digurt men it var a halſi hanæum. Carli riedi till auxina, oc hic i ſunder tygil, er vvar aptan a halſinom, oc menit var feſt vid.* Hoc eſt: *Deinde accurrebat Carolus ad Iumala, videbat enim craſſam torquem in collo ejus. Et ſublata ſecuri, lorum diſſecabat ictu, quo religata erat ad collum, & firmata torques.* Ita reddunt locum iſtum. Sed an *men* ſit *torques*, poteſt dubitari. Forte rectius reddideris per *monile.* Scilicet & torques, & monile collo ſolent injici circumdarique, ſicut pridem demonſtravi in opuſculo de Torquibus. Non ita *men*, quippe quod ſuſpenditur à collo tantum, idque interventu lori, ſicut hic videmus. Inde ut demeretur, lorum prius erat diſſecandum ſecuri, quod neceſſe non fuiſſet, ſi fuiſſet torques. Quare magis cenſeo fuiſſe bullam auream, cælatam arte multa & diſtinctam gemmis. Unde forſan & illius pretium, non pondus memoratur in hiſtoria Herrodi, contra quam conſuevit fieri in torquibus. Bulla illa, ut exiſtimo, revincta loro ad collum, propendebat in pectus ſimulacri, ſive Jumalæ, ut ſolebat quoque alias, quod in opuſculo prædicto demonſtravimus, & fit hodieque, quando varia id genus ex auro revinciri tænia faſciaque ad collum videmus. Atque ita Wormius in Lexico: *Men, rotundum aurum ex monili ſuſpenſum, à mane, hoc eſt, luna cujus rotunditatem effigiat.* Nempe

pe, quomodo & *lunulas* Latini nominarunt, quas exposui in prædicto libello. Quicquid vero sit de *men*, id saltem constat, Jumalam fuisse cultum simulachro, sive signo speciei humanæ, quod in capite habebat coronam, cum gemmis duodecim. Ita enim signum id describit etiam historiæ S. Olai conditor. Qua quidem re, ut & habitu cætero non multum fuit dissimilis à Thorone, sicut apud Suecos colebatur. Quod liquere potest abunde ex his, quæ de signo Thoronis in Upsalia nostra memoravimus. Certe ipse quoque formatus fuit specie sedentis, & coronam habuit in capite, cum stellis, sicut Jumala cum gemmis, atque his duodecim similiter, ut alter. Unde propemodum adducor, ut existimem, Biarmenses ac post Lapponas sub duobus nominibus diversis idem coluisse numen, vel saltem duo numina inter se commiscuisse. Nempe Deum verum summumque, cujus qualemcunque partim per rationem, partim per famam à majoribus acceptam habuere notitiam, Jumala vocarunt. Postquam vero Tori nomen cœpit celebrari, eundem quoque appellarunt Torum, sive Toro Jumalæ vocabulum attribuerunt. Id quod colligo ex eo, quia Toro suo hodieque tribuunt Lappones, quod sine dubio ab initio tribuere Jumalæ. Potestatem scilicet ac imperium in deos minores, malos præsertim ac noxios, in aërem, fulmina, tonitrua, valetudinem hominum, vitam, mortem, & id genus, qua de re dicetur in sequentibus. Et hæc quidem de figura Jomalæ seu specie. Qua vero fuerit ex materia, non constat. Suspicor tamen fabrefactum ex ligno. Sane in historia Olai Carolus ictu securis, eoque unico amputat ipsi caput, quod haud potuisse videtur, si fuisset ex auro vel argento. *Vard haugg thad sua mykit, at haufud braut af Iumalunum.* Loquitur de ictu, quo scindere lorum voluit, in quo suspensum revinctumque ad collum Jumalæ fuit men, de quo ante, additque, *tam gravis autem fuit ictus, ut caput Iumalæ decuteretur.* Sed & in historia Herrodi Jumala crematur ignibus & redigitur in cineres cum omnibus, quod rursum videtur arguere, simulacrum ejus ligneum fuisse. *Epter thetta bera their ut gull oc gersemar, enn logdu ell di hosid, oc brendu alt till osku.* Hoc est: *postea efferunt*

 aurum

aurum & quicquid fuit rerum pretiosarum, templo autem ignes injiciunt, omniaque redigunt in cineres. Dicit *omnia*, & templum intelligit, cum Deo suo, cæteraque sacra suppellectile, excepto auro, & rebus pretiosis aliis. Aurum cujus mentionem facit, illud est, quo speciatim Deum ipsum honorabant. Nam huic suo Jumala Biarmi eum præstabant cultum, ut in sinum ejus mitterent auri, quantum possent. Habebat repositam in genubus pateram auream ponderis & magnitudinis ingentis. In eam conjiciebant aurum, velut stipem sacram, donumque Deo offerendum. Historia Herrodi. *Vr hnian hans toku their gullbolla so storan, ad fiorer menn haufdu nog ad dreka, the fullur var latin. Han var oc fullur af rauda gulli.* Hoc est: *Ex gremio ejus* (Jomalæ) *auferebant pateram auream tam magnam, ut caperet, quantum viris quatuor sufficeret in potum, si plena esset. Eratque illa plena rutilantis auri.* In historia Olai patera ista non est aurea, sed argentea, neque aurum in ea, sed argentum, verba habent ita. *Thorir vveik aptur till Iumala, oc tok silfurbolla, er stot in kniaum hanum: han var fuller af silfer nenigum* Hoc est: *Revertebatur ad Iumala Thorerus, & auferebat pateram argenteam, repositam in genubus ejus, plenam nummis argênteis.* Observa, non argentum nudum nominavi hic, sed nummos argenteos, ut sit verisimile, aurum quoque in superioribus sic intelligendum. Est autem argentea hic patera nummique argentei, quia pridem ante tempora Olai aurea cum nummis aureis fuit amissa, nec occasio deinde data Biarmis acquirendi auri, unde ista ad splendorem veterem reficerent. Colebant autem Biarmenses Jumala hunc suum locis non quibusque, verum certis paucisque, ac fortassis tantum unico, quo exstructum ejus habebant quoddam quasi templum. Ita sane colligi videtur ex historia Herrodi, ubi templum illud memoratur tanquam singulare cognitumque paucis, & loco remoto intra sylvas densas collocatum. Verba sunt puellæ rusticæ: *Hier i skogi thessum er hofmikid, thet a Harekar Konger, sa er hier rædefyrir, ther er gofgad god, thad er Iomala heiter.* Hoc est: *hac in sylva speciosum est templum, quod pertinet ad regem Harcker, in eo Deus est, quem longe lateque colunt, Iomala nomine.* Dixi tanquam tem-

templum, quia fuit non ad illum modum, ſicut vulgo ſolent templa fieri, cum tecto parietibusque clauſum, ſed circumdatum qualicunque ſæpimento. Id enim *hoff* eſt proprie, quod ex eo liquet, quia hodieque *hoff*, locus ſeptus in ambitum, de cætero licet patens, ſed & *monshoff* quod Latinis *halo*, id eſt, circulus, qui ambit lunam, ob ſimilitudinem haud dubie, quam habet cum ſæpimentis, quibus ſigna ſtatuasve deorum circumdare veteres ſolebant. Neque alia fuere templa veterum Romanorum, nam & illa patebant. Unde Feſtus: *Templum locus, qui ab omni parte adſpici, vel ex quo omnis pars videri poteſt*: Si fuiſſet locus iſte clauſus tecto, adſpici profecto ab omni parte minime potuiſſet. Atque tali templo clauſus Jumala fuit, etiam in ſylva ſive luco in Hiſtoria Olai: *Their Komo fram i rioder nokurt; i riodreno var mikit ſkidgarde, oc hurd firi læſt.* Hoc eſt: *ad lucum acceſſerunt quendam, & in luco altum ſæpimentum janua clauſum fuit.* Habes ecce hic ſæpimentum, habes quoque januam, qua excluduntur, qui non admittuntur ad Deum, & habes hæc in luco quoque, ut appareat, etiam in luco ipſo fuiſſe *hoff*, id eſt, templum, nec hoc poſſe luco opponi. Nempe veteres communiter in lucis deos habebant ſuos, nec tamen habebant ſic repoſitos, ut quæ propria maxime ſanctiſſimaque ſedes dei eſſe deberet, non limitibus deſcriberent quibuſdam, id eſt, facerent *hoff*, quod Latini appellabant *templum.* Hæc de Jamula, priſcoque ejus apud Biarmenſes cultu prodita veteribus. De Thorone vero, ſole, cæteris, nil legitur, niſi quod pertineat ad tempora religionis Chriſtianæ, atque ſuperſtitionem, quæ nunc etiam in ipſis durat, de qua capite peculiari agetur.

CAP. VIII.

De religione Lapponum ſecunda, ſive Chriſtiana.

UT gentes cæteras, ſic & Lapponicam, poſt diuturnas paganiſmi tenebras religionis Chriſtianæ lumen colluſtra-

lustravit. Quare nobis & de ipsa nunc dicendum. Ante omnia quærendum, quando id sit factum, quoque primum tempore nomen Christi cœperit à Lapponibus audiri. Sed hoc dictu admodum difficile, quia nil de eo consignatam litteris habemus. Equidem testatur Dn. Plantinus, seculo superiori demum ipsos dicere, se primum de religione Christiana cœpisse audire, indeque colligit, egressos à Finnonibus, priusquam ipsi Finnones fuerint conversi ad religionem istam. Verba ejus in præfatione memorata sæpius. *Constat cum præterlapso proxime seculo primum deprædicaretur Evangelium, Barbaris totum salutis negotium fuisse inauditum, ut ne fando quidem faterentur se de Christo inaudisse.* Verum ut ut istoc tradant, tamen fides eis adhiberi difficulter potest. Constat enim ex adverso, jam temporibus Ziegleri cognitum habuisse religionem Christianam, quosdam quoque ipsorum coluisse. Vixit autem Zieglerus ab initio proximo præterlapsi seculi, ut qui cladi Holmensi à Christiano tyranno factæ interfuerit, eamque descriptione luculenta memorarit. Quin imo Zieglerus sic de ea re, ut videatur memorare veterem, & ante ista tempora non ignoratam. *Religionem Christianam*, inquit, *subinde admittunt in gratiam regum, quibus parent.* Dicit, *Regum*, ut non modo Christierni tempore, & sæculo præcedente proximo, sed & ante ipsum, & sic sæculis superioribus intelligatur, nomen Christi, & religionis Christianæ cognovisse. Ac profecto quis crediderit, tot reges Christianos religionis Christianæ plane nullam habuisse curam in Lapponibus, atque licet sub imperio haberent suo, passos tamen esse ipsos vivere impietate paganica, & ne nomen quidem Christi, aut religionis Christianæ ipsis fecisse notum. Cum præsertim extent litteræ Erici Pomerani Regis, quibus monet Consistorium Upsaliense, ut mittat Sacerdotes ad erudiendos Lapponas. Quarum argumento postea & Carolus Nonus, suum Sueciæque jus in Lapponas contra vicinos asseruit, qui sic inter alia: *Sao hafvver och Konung Erich af Pommeren, o ansett att han vvar soa vvæll Konungi Dannemark och Norige, som Suerige, skrifvvet Upsalacapittel till att the skulle foer aordna præster uthi Lappmarken.* Hoc est: *Rex quoque*

que Ericus Pomeranus, licet æq; Rex esset Daniæ Norvagiæq;, ac Sueciæ, ad Upsal. tamen capitulum dedit litteras, ut destinaret sacerdotes in Lapponiam. Quid? quod vicinos habuerint Birkarlos, gente Finnonas aut Suecos, atq; pridem factos Christianos; quod cum his exercuerint commercia; quod tributa quoque ipsis pependerint, jam inde à Regis Magni Ladulaos temporibus, ut supra demonstravimus, & faciemus pluribus in sequentibus, qui rex Magnus vixit sæculo à præsenti quarto. Itaque non potest verum esse, quod de sæculo proxime præterlapso memoratur. Contra credo inde ab illis ipsis regis Magni Ladulaos temporibus fuisse semper inter Lapponas, qui aut essent Christiani, aut se esse simularent. Nempe tum subacta est Lapponia, & provincia facta regni Suetici, ut in sequentibus monstrabo, neque potest ambigi, quin cum imperio in Lapponas, notitiam religionis Christianæ simul Sueci propagarint. Quanquam si est vera conjectura nostra de migratione Lapponum ex Finnonia ob bella Erici Sancti, & religionem Christianam introductam in Finnoniam, etiam tum aliquid audiverint de Christo, & religione Christiana, licet neglexerint ac repudiarint. Maxime cum vicinos semper haberent Finnonas, quos nil eis per tot sæcula significasse de Christo & religione Christiana, prudens nemo sibi facile persuaderi patietur. Manet ergo mea sententia hoc potius verum, Lapponas jam inde à temporibus Erici Sancti, id est, sæculis quinque & amplius, nomen Christi audivisse, rupudiasse tamen pietatem Christianam & doctrinam, quamdiu juris sui fuerunt. Postquam vero venerunt sub imperium Suecorum sive sponte sua, & ut placerent regibus suis, sicut ait Zieglerus, sive causis aliis amplexos quoque esse nomen Christianum. Quod cum acciderit sub rege Magno Ladulos, qui vixit Anno MCCLXXVII. post nativitatem Salvatoris, liquet, quibus ex temporibus initia religionis Christianæ apud Lapponas sint repetenda. Et hoc primum est. Videamus jam quæ ista fuerit religio, ac qualis. Docet hoc Zieglerus, quando ait: *Religionem Christianam neque sequuntur, neque etiam refugiunt, tanquam Iudaico odio in eam offensi, sed subinde admittunt in gratiam regum, quibus parent.* Ostendit aperte, non fuisse studium

apud eos vel ardorem, nec secutos esse hanc religionem, quod præferrent suæ veteri, crederentque sibi necessariam ad salutem, sed exterius solummodo, & in speciem, ut haberent eam inter instrumenta aucupandæ gratiæ regiæ, & avertendi mali, quod imminuisset, si pertinacius obstitissent illi. Atque huc spectabat, quod conjugia celebrarent evocato & præsente sacerdote Christiano, quod liberos à se editos deferrent ad templa, Christianoque ritu curarent baptizari. Erantque ista duo præcipua, intra quæ religio ista subsistebat. Itaque & sola ab Olao Magno memorantur. Nam verbi divini prædicatio, & informatio cætera in religionis Christianæ capitibus præcipuis omnino pæne tum ignota ipsis. Quod apparet facile, quia testatur Zieglerus, *Præsules plerosq; curam instituendæ gentis ejus abjecisse*. Colligitur & ex notitiis antiquis diœcesium, & populorum, qui cuique sint adscripti. Nulla quippe ibi mentio diœceseos Lapponicæ, vel templi alicujus, vel in universum Lapponum ad diœcesin aliquam spectantium. Denique si fecissent ipsi officium suum, quod ita necesse fuerat, ut ab Erico Pomerano admonerentur per litteras, ad mittendos in Lapponiam sacerdotes, uti supra vidimus. Laborat equidem Olaus Magnus, hoc, & cætera, quæ affert de religione Christiana minus propagata in Lapponibus Zieglerus, revellere, lib. IV. Historiæ suæ. c. 19. sed tamen testari ipse cogitur, *extremi Aquilonis populos ad fidem catholicam in tot retroactis ætatibus & seculis integraliter haud vocatos esse*, id est, verbum Dei atque Evangelium non audivisse. Unde & in cap. 17. ejusce libri sperat tantum, fore, ut aliquando fiant Christiani, & verbum audiant divinum. *Spes est*, ait, *ut aliquando audita divini verbi vera prædicatione ad communionem Christi fidelium accedere non tardent*. Atque hic religionis Christianæ quidem status apud Lapponas ad tempora Gustavi usque. Miserabilis videlicet, & quià paganismo veteri differret nihil, nisi solo nomine, & externis ritibus quibusdam, quibus nomen Christianum Lappones utcunque studebant tueri. Ut non immerito conquestus fuerit Damianus à Goës, æqualis & amicus licet Johannis & Olai Magnorum, in Regionibus Lapporum *nullam Dei & Christi cognitionem esse*. Nam quod Olaus

Magnus

Magnus ſcribit lib. 4. cap. 17. *pia prævalente exhortatione Catholicorum Sacerdotum magna pars ſylveſtrium hominum* (ſic vocat Lapponas, ut alibi oſtendi) *inducta eſt, majorque ſpes oritur, ut à modo ſedatis alibi erroribus, unanimiter inducendi accedant ad religionem Chriſtianam*, id quo loco ſit habendum, & quo modo debeat intelligi, vel ex ſuperioribus cognoſcitur. Quid autem factum, poſtquam Rex Guſtavus venit ad imperium? Tunc ut cura major habita religionis veræ, quam ſuperioribus temporibus per regnum cæterum, ita & per regiones Lapponum. Quo in primis conducebat, quod cum ante Lappones eſſent tributarii Birkarlis potius, quam Regibus, & propterea à Regibus negligerentur, à Guſtavo revocati ſint ſub curam atque diſpoſitionem Regiam, ut dicetur amplius in ſequentibus. Tum enim inſtitutum, ut de anno certis convenirent temporibus, quibus ut tributa penderent regiis miniſtris, ita conciones audirent iis ipſis locis, & in verbo divino erudirentur. Memorat inſtitutum ipſum Buræus in Deſc. Sueciæ; *Hyeme*, inquit, *cum tributa ab illis exigenda ſunt, certis quibusdam locis, certoque tempore, quaſi in hordas congregantur. Illo tempore Sacerdotes adſunt, qui illorum infantes baptizant, articulosque fidei aliaque religionis Chriſtianæ exercitia Lapponibus proponunt, examinantque anno ſequente, quod priori illos docuerant, rationem poſcentes Chriſtianiſmi.* Inſtitum hoc initium ſumſiſſe ſub Guſtavo liquet, quia Reges ante ipſum tributa nulla à Lapponibus capiebant, ac proinde nulla erat tributorum cauſa congregatio eorum, nulli certi & ſtatuti conventus. Sed nec tale quidpiam ab Olao memoratur, quod non erat omiſſurus, ſi fuiſſet receptum. Imo contra Lapponas tum, ſi qui vellent baptizari liberos ſuos, fatetur coactos iter facere ad Eccleſias Chriſtianorum ducentis & pluribus miliaribus Italicis diſtantes ab ipſis. Verba ejus ſunt ex lib. 4. cap. 17. *Diſtant ducentis & amplius miliaribus Italicis ab Eccleſiis Chriſtianorum, ad quas ob eam immenſam diſtantiam, rarius valent appropinquare. Verum tamen qui Chriſtiano ritu ſeſe ſubdiderant, obedientiſſimi reperiuntur, licet ob prædictam diſtantiã ſemel aut bis in anno ſuas viſitent Eccleſias baptiſmales, liberosq; lactentes cophinis ſeu corbibus impoſitos poſt tergum ligatos ſecum baptizandos comportent.*

Nullos ergo ipsi tum in suis regionibus conventus habuere Lappones, nullus ad ipsos veniebat sacerdos, liberi non apud ipsos, sed in proximis Suecorum templis, Angermannorum puta, Helsingorum, & similium, quæ hic vocat *Ecclesias Christianorum*, *item Ecclesias baptismales Lapponum*, baptizabantur. Ad quæ templa nisi venirent ultro, liberosque deferrent suos, nemo erat, qui hoc nomine ipsos arguebat. Id quod intelligitur ex litteris Gustavi primi scriptis Holmiæ A.1559.d.24.Julii, ut in quibus queritur, non paucos esse Lappones non baptizatos: *os æhr foerekommet, huru ænnu en stor part ibland eder vara skall, som sig icke hafvva Laotet doepa*; Hoc est: *Allatum est ad nos, multos existere inter vos, qui nec dum passi sint se baptizari*. Fiebatque hoc magis, quod apud Lapponas crederentur mori, si qui baptizarentur adulti. Qua de re testatur Peucerus: *Dicunt*, ait, *quod si provectiores ætate baptismum suscipiant, ii communiter intra septimum aut octavum diem à baptismo moriantur*. At vero temporibus Gustavi una cum ministris Regiis tributa collecturis, in ipsas Lapponum terras penetrabant sacerdotes, ipsorum ibi baptizabant liberos, in religione Christiana informabant ipsos. Neque fuit nuda recitatio divini verbi. Auscultare id sollicite ac cum cura tenebantur, quia cogebantur reddere rationem auditorum, & profectus demonstrare suos in examine, quod sequebatur. Cœpit ergo vere tum audiri apud ipsos verbum Dei, bonaque fide atque serio coli pietas Christiana. Ut non sine causa hoc respectu quidem dicant aliqui eorum, sæculo præterlapso demum annunciatum sibi Evangelium, antea salutis negotium incognitum fuisse, uti supra vidimus. Cum præsertim certi tum ad Lapponas sint destinati sacerdotes, qui erudirent ipsos in religione Christiana. Quod ostendunt manifeste Gustavi primi litteræ superius laudatæ, quibus præcipit, ut missum ad ipsos Dominum Michaelem diligenter pieque audiant, quem existimo fuisse primum, saltem post religionis reformationem, quem Lappones acceperunt sacerdotem Anno M.D.LIX. verba litterarum, quia longiora sunt, Latine tantum adferam. *Igitur ut æque Lappones ac cæteri sanctam hanc Dei notitiam, animæq; suæ salutem queant consequi, huic nostro fideli, Domino Michaeli*

man-

mandavimus, sicut & eidem per præsentes mandamus, ut det operam quantam potest, per pias Christianasque adhortationes ac informationes, quo prædicti Lappones pervenire queant ad veram DEI agnitionem, Baptismum, & religionem Christianam &c. Longe vero magis hoc factum, temporibus sequentibus, & sub Carolo, Gustavo Adolpho, & Christina Regibus. Tum enim adjecta duo præcipua subsidia, sine quibus subsistere viresq; aut incrementa sua capere religio non potest. Templa intelligo & Scholas, quæ tum primum in Lapponia sunt constituta. Templa ædificari primus curavit Carolus Nonus, quod testatur Olaus Petri: Carolus IX. ait; *templa in singulis marchiis ædificanda, & cuilibet marchiæ pastores præficiendos, Regioque sumptu sustentandos & clementer, & diligenter procuravit.* Sic Andreas Buræus in Descriptione Sueciæ. *Templa*, inquit, *in quibus sacra peraguntur, Carolus Nonus iis locis ædificari fecit.* Idem Balius Lib. VII. Hist. Eccl. cap. 5. *Rex Sueciæ Carolus Nonus curabat templa ædificari in Lapponia.* Et Joh. Tornæus: *I Konung Carl den IX. efftersste regiments tiid begynte Kyrkior allarfoerst byggias i Torne Lappmark.* Hoc est: *Circa finem Imperii Caroli Noni primum cœpta ædificari templa in Lapponia Tornensi.* Qui & templa illa nominat, nempe Tenotekis & Jukasjærff, quorum alterum An. M. DC. alterum triennio post conditum, sumptu Regis. Secuta hoc exemplum Christina, quæ post inventam ibi fodinam argenti publico diplomate circa An. M DC XL. quatuor ibi extrui curavit in Arwitzierf, Arieplog, Silbojoch & Nasafiell, uti verba diplomatis illius manifeste testantur. Inde ergo templa Christiana etiam in ipsa Lapponia, numeranturque hodie in Aongermanniæ Lapponia unum, quod vocatur *Aosalo*, in Uma Lapponia unum, cujus nomen *Lyksala*, in Lapponia Pithensi quatuor, quorum nomina sunt *Graatræsk, Arvvitzierfs, Storasvvavvyks, & Arieplogs templa.* Fuerat & quintum ibi, *Silbojochs* vocatum, sed id ante annos plusculos à Danis dirutum & ignibus deletum est. In Lapponia Lulensi tantum unum est, *Iochmoch* dictum. Habuit equidem & alterum, *Nafrilocht*, vocatum. Sed id periit incendio fortuito ante tempus non ita diuturnum. In Lapponia Tornensi numeran-

tur tria, *Juckochsierss, Rounala, & Enotaches templum.* In Lapponia Kimensi tantum unicum *Enare* vocatum. Quæ omnia numero sunt tredecim ; hodieque duabus Silbojochs videlicet , & Nafrilochts exceptis, manent sarta tecta , & à gente Lapponum frequentantur. Sicut isthæc omnia testatur Samuel Rheen,in Lapponiæ descriptione calamo exarata,quam nunc aliquoties laudavi. Habent autem templa hæc conditores Reges,primumque Carolum Nonum,sicut dixi,qui ea sumptu publico curavit ædificari. Quod confirmat Jo. Tornæus,quando de extructione ipsorum : *Ochskedde detta alt ,pao Cronones omkostnao.* Hoc est : *& fiebat ea omnis sumptu Coronæ.* Unum solum est excipiendum,Rounala dictum, quod in Lapponia Tornensi structum sumptu privato à tribus fratribus gentis Lapponicæ,ornatumque campana. Quæ ipsorum pietas eo majorem meretur laudem, quod quicquid ad id ædificium requirebatur materiæ ac lignorum,id omne comparare sibi ex Norvagia,inque locum destinatum per rangiferos suos devehere coacti fuerint. Narrat rem Jo.Tornæus verbis,quæ sic transtuli : *In Marchia Tornensi pagus est in medio montium,qui dividunt Sueciam à Norvagia situs ,qui Rounala vocatur, in quo tum habitabant Lappones sat opulenti. E quorum numero tres fuere fratres,viri probi honestiq;, qui cum viderent hic illicque in Lapponia ædificari templa , ipsi quoq; amore studioque verbi divini ,suo sumptu in dicto pago templum aliquod extruere cœperunt. Materiam ligneam ad eam ex Norvagia devehebant trans dictos montes:, itinere longissimo, & plus difficili molestoq;, quam quis facile possit credere. Post & campanam ad id suo ære compararunt.* Est exemplum hoc eo magis memoratu dignum, quod paucissimi ex iis etiam,qui civiles, culti,& in pietate singulares ac eximii videri cupiunt, id hodie sequantur,adeo non æquent,multoque minus superent. Cæterum species formaque illorum templorum simplex quidem, ad hos usus tamen apta satis; Materia caudices lignei, quibus vulgo domus extrui per Sueciam consueverunt. Adjuncta quoque habent ædificia sustinendis campanis, item domicilia in usus sacerdotum , & procul adventantis multitudinis , tempore hyberno præsertim , ut se ignibus instructis in foco queat recreare. Quod videtur primum constitu-

tum

tum per Christinam circa annum M DC XL. cum ante sacerdotes aliunde adventarent, statis temporibus quotannis. Ita enim habet diploma ejus illo anno publicatum. *Wy ville och then foererdning giœra laota, att med hvvart Præstebool gode och doglige huus maogo upsættias &c. Ther emot skola Præster vara foerplichtade, hvvar med sitt foerordnade Præstebool stadigt blifvva boande.* Hoc est: *curabimus etiam, ut ad templum quodq; bonæ utilesq; extruantur ædes &c. ex adverso sacerdotes tenebuntur, quisq; ad suum templum constanter habitare.* Scholæ institutæ sunt à Gustavo Adolpho primum, uti suspicor, & in oppido Pithensi, ante annum hujus sæculi decimum & nonum. Illo certe anno in præfatione quadam Ritualis alicujus, ut appellant, Nicolaus Andreæ, Pastor Pithensis, gratias hoc nomine Regi Gustapho Adolpho agit, simul Rituale illud scribit ipsi sese dedicare, ut cognoscat orbis Christianus piam hanc Gustavi Adolphi curam. Verba ejus sunt, ut in Latinum verti ex Suetico; se ideo dedicare Rituale illud Regi, *ut omnes Suetici regni ordines, superiores inferioresq;, cum universo orbe Christiano intelligant, quanta commiseratione Majestas Regia sit complexa gentem illam (*Lapponum*) ut & populos reliquos imperio ejus subditos, ex gratia Regia, & quomodo Majestas Regia instituerit Scholam, inq; eam convocari curaverit liberos Lapponum, quo erudiantur, & in verbo divino, & in artibus litterarum.* De Gustavo Adolpho scholæ Lapponicæ conditore testatur & Olaus Petri, qui constituendæ ejus causam docet fuisse præcipuam, quod videret Rex, nil effici apud Lapponas per Sueticæ, id est, peregrinæ linguæ concionatores, quales hactenus habuere; nec si qui missi Upsaliam (quod Carolus pater ejus instituerat) aliam victus secuti essent rationem, reversos domum diu posse superesse. Verba ejus post commemorationem instituti Carolini, ex quo Upsaliam abire jubebantur: *Moritur in peregrino loco, aëre, & victu pars maxima, pars autem reliqua supervivens meliore victu & amictu assueta, ad deteriorem redire, patriæque inservire prorsus detrectavit. Cum hæc omnia fefellere, ecce DEO benedicente, majore zelo & prudentia Gustavus Magnus Rex noster rem aliter urget, alios, ne ut ante factum, tam vehementi aëris & victus mutatione perirent, aliquot annos in Schola Lappiæ proxima Pithensi, regio alit stipendio.*

Fuit

Fuit ergo prima hæc, quam unquam habuit Lapponia, litterarum atque pietatis ſchola, in qua obſervamus, primum, curam ejus fuiſſe commiſſam dicto Paſtori Pithenſi, *Dn.* Nicolao Andreæ, quod colligitur ex antenominata dedicatione. Deinde ut ſucceſſu majore juventutis eruditio proficeret, negotium eidem datum ab ipſo Rege Guſtavo Adolpho, ut libros ad hanc rem præcipue utiles ac neceſſarios verteret in linguam Lapponum ex Suetico, quod teſtatur ipſe in prædicto loco, ubi ait: *Majeſtas veſtra per litteras injunxit mihi, ut ex verbo DEI, librisque veterum doctorum excerptum verterem in ſermonem Lapponicum, quod Lappis poſſit eſſe ad notitiam ſalutis æternæ, vitæque Chriſtianæ informationem.* Nempe antea litterarum atque ſcriptionis omnis rudes erant Lappi, libros ſua lingua ſcriptos habebant nullos. Tum primum factum, ut Lapponico ſermone aliquid comprehenderetur litteris. Fuitque illud, ut exiſtimo, liber Alphabetarius, qualis ſolet pueris dari, cum præcipuis religionis Chriſtianæ capitibus, decalogo videlicet, ſymbolo Apoſtolico, Oratione Dominica, & ſimilibus, à prædicto Nicolao Andreæ concinnatus, de quo ipſe: *Igitur in honorem nominis divini, & ſalutem propriam Lapponum, compoſui atque reformavi librum Alphabetarium, cum ſolitis adjungi partibus ipſius.* Niſi quis ex eo, quod ſe *reformaſſe* librum eum dicat (*ſtelt och reformerat*) colligat, jam ante aliquem ejusmodi fuiſſe publicatum, cum nil reformari ſoleat, niſi quod jam antea eſt formatum. Quanquam videatur ipſe hoc feciſſe, librumque illum prius à ſe ſcriptum, denuo revocaſſe ſub incudem, & in eo emendaſſe, quæ reſpectu linguæ Lappicæ emendanda videbantur. Certe primus ipſe fuit, qui librum Ritualium Lapponico ſermone publicavit. Liber extat hodieque impreſſus Holmiæ, apud Ignatium Meurer An. M DC XIX. cum ejusmodi inſcriptione. *Een liiten ſaongebook, huruledes meſſan ſkall haollas, læſas, eller ſiungas pao lappeſke. Stælt och ſammanſat af Nicolao Andreæ, Paſtore in Pitha.* Hoc eſt: *Libellus cantionum, quomodo ſit celebranda Miſſa, quomodo orandum cantandumve, ſermone Lappico. Factus & compoſitus à Nicolao Andreæ, Paſtore in Pitha.* Et hi primi libri, editi ſermone Lapponico, ut ex eis elementa religionis Chriſtianæ

ſtianæ diſceret gens Lapponum. Primo dico, quoniam deinde ſecuti alii, publicati ab aliis, quos inter *Manuale* eſt, ut vocant, ex Suetico translatum in Lapponicum à Johanne Tornæo, Paſtore ac Præpoſito Tornenſi, continetque Pſalmos Davidis, Proverbia Salomonis, Eccleſiaſten, Syraciden, Cathecheſin Lutheri, Cantiones Sacras, Evangelia & Epiſtolas cum precibus ſolennibus, hiſtoriam Paſſionis Chriſti, vaſtationem urbis Hieroſolymorum, rituale, preces omnis generis, ſicut ipſe hujus rei auctor eſt in Lapponiæ deſcriptione. Tertium quod obſervamus, illud eſt, quod ut eo promptius faciliusque liberos ad Scholam ſuos mitterent Lappones, Guſtavus Adolphus certas decreverit pecunias, non in victum modo puerorum, ſed in amictum quoque aliaque neceſſaria, & in præmium illius, qui de educatione ipſorum curam eſſet habiturus. Sicut & hoc ipſum diſcimus ex dedicatione Nicolai Andreæ, ubi inter alia: *Et quo iſta melius expedirentur, Majeſtas veſtra indulſit conceſſitque, cum in juventutis Lapponicæ victum amictumque aliaque neceſſaria, tum pro meis obſequentiſſimis miniſteriis, curis, & laboribus, amplum laudandumque præmium ac ſtipendium.* His igitur ſubſidiis adjuta gens Lapponica majori cura cogitare cœpit de religione Chriſtiana, cum præſertim eam diſcerent non lingua peregrina, verum ſua. Olim qui erudiebant ipſos, lingua utebantur Suetica, ut dixi ſuperius, docetque Baazius Hiſt. Eccl. lib. 7. c. 15. *Rex Sueciæ Carolus Nonus curabat templa ædificari, ſed deerant concionatores verbi Dei, qui materna Lapponum lingua illis verbum prædicarent, neque aliam linguam vulgo intellexerunt.* Et Olaus Petri: *Clerus concionibus aſſiduis non in Lappica lingua, quam nemo calluit, ſed Suetica, quam Lappi perperam intellexere, rem ſe præclare geſſiſſe autumabat.* Itaque diſcebant quidem aliqua, verum ita, ut ne ipſi quidem ſcirent ſatis, qualia, quæ didiciſſent, eſſent. Dn. Nicolaus Andreæ, ſæpe nominato loco; *Quidam ex ipſis adulti pariter ac juniores hactenus orationes fundebant ſermone Suetico, ſed ignorabant ipſi, quid orarent.* Stabat aliquando Sacerdos in ſuggeſtu, cum interprete inferius collocato, cujus opera explicabantur, quantũ poterant, quæ Sacerdos docebat. Samuel Rheen: *Nær prædikan haolles af en hvvenſk*

præst, maoste tolhen stao nedan foere i predikstolen, och uthtolka, pao Lappisko, hvvad han predikar. Hoc est: *Cum concio habetur à Sacerdote Suetico, interpretem oportet inferius ad suggestum stare, atque reddere sermone Lapponico, quod alter concionatur.* At vero beneficio librorum prædictorum & ipsi incipiebant intelligere, quid orarent, & qui erudiebant ipsos, lingua jam non Suetica, sed Lapponica poterant hoc facere. Quin imo ex ipsa juventute Lapponica eo usque in litteris & religione Christiana profecere nonnulli, ut committi ipsis sacerdotia, & informationes popularium suorum possent. Qua de re sic Baazius: *Rex Magnus Gustavus Adolphus traxit pueros illorum ad scholas, quos ibi sustentavit, donec adolescerent, & in studiis liberalibus exercitati quidem, Academiam Vpsaliensem adirent, ubi cognitis fundamentis veræ fidei, rectaque religione illis confirmata, ordinabantur ministri Ecclesiæ, qui patriotas suos veritatem salutis docerent, & lingua materna verbū Dei illis prædicarent.* Olaus Petri tres potissimum commemorat sic institutos, qui propterea fuere primi Sacerdotes gentis Lapponicæ. Verba sunt ipsius, post ea, quæ de instituta à Gustavo Adolpho Rege Schola Pithensi supra retulimus: *Postea ita pedetentim assuefactos peregrina aura, in Academia tam diu sustentavit, quo ad tres ministerio fungi Ecclesiastico censerentur digni & idonei. Quilibet horum sua jam in assignata Marchia Lappis in Lappica lingua verbum Dei diligenter & sincere proponunt, Sacramentaque fideliter administrant.* Atque ita factum, quod sæpe dictus Nicolaus Andreæ testatur, ut quid esset religio Christiana, vere inciperent novisse, ut non pauci adhiberent ei fidem, & cum lætitia gaudioque Christum meritaque ejus amplecterentur. Verba ejus ista sunt, ut Latine sonant. *Lappones quoque nunc per misericordiam Divinam, circa finem mundi hujus facti sunt Ecclesiæ Christianæ membra per Baptismum & Evangelii sancti prædicationem, acceperuntque notitiam de Christo, quod ipsis æque atque cunctis cæteris Christianis propter cruciatus suos acerbissimos mortemque velit remittere peccata, concedereque vitam æternam. Quam ob rem ingenti gaudio num perfusi, plurimum lætantur.* Et huc-usque quidem curas primas Gustavi Adolphi, & per eam re-

ligionis

ligionis Christianæ, inter Lappones amplificationem explicavimus. Verum sicut omnium initia rerum sua inveniunt obstacula, ita factum & cum verbi divini prædicatione, & cum cæteris huc pertinentibus negotiis. Ante omnia res erat plena difficultatis ac laborum, scholam conservare, præsertim extra Lapponiam, & ad eam trahere Lapponicam juventutem. Igitur secunda vice actum de ipsa cum Gustavo Adolpho Rege, per illustrem virum, Dominum Johannem Skytte, liberum Baronem in Duderhoff, Regnique Senatorem, atque, quod ad immortales ejus viri laudes pertinet, de novo constitutum, ut deinceps esset Schola, verum ipsa in Lapponia, & Marchia Umensi, prope templum Lycksala, unde dicta schola est *Lyksensis*, ut ex testimonio examinis ibi instituti apparebit in sequentibus. Et Olaus Petri, de Gustavo Adolpho: *In ipsa Laplandia scholam introduci judicavit operæ pretium & necessarium, in qua suo cælo & aëre fruerentur, nec avito suo desuescerent victu, aut assuetæ vitæ tædio afficerentur.* &c. *Favit cœptis amplius clementia singularis Dei, quæ huic Regio, pio, & prudentissimo animo & conatui addidit calcar per Senatorem, Illustrem & Generosum Baronem, Dominum Iohannem Skytte &c.* Hæc secunda Schola gentis Lapponicæ, firmata Regio diplomate, cum Gustavus Adolphus esset in Germania bello implicitus gravissimo, quod non impediebat tamen, quo minus curam ageret Lapponiæ, ac in ea confirmandæ pietatis Christianæ, Anno MDCXXXII. Adscribam verba Regii diplomatis, licet longiora, ut Latine reddita sunt à Baazio: *Nos Gustavus Adolphus D. G. Suecorum, Gothorum Vandalorumque &c. Rex significamus, quanquam dilectissimus Pater noster, piæ memoriæ Carolus IX. olim Rex Sueciæ, sicut & nos ipsi, postquam divina providentia in solium Regni ascendimus, sedulo incubuerimus, ut subditi nostri in ultima plaga septentrionali habitantes, dicti Lappones, litteris & artibus liberalibus imbuerentur, recteque in negotio salutis informarentur, tamen difficultas temporum nostrorum, quæ tumultu bellico omnia liberalia turbat, pium nostrum propositum hactenus impedivit. Verum ne pia intentio plane concidat, ordinamus & constituimus Nostrum Regnique Sueciæ fidelem Se-*

natorem, Generalem Gubernatorem Livoniæ, Ingriæ, & Careliæ, nobis delectum, prælustrem Dn. Iohannem Skytte L. B. in Duderhoff &c. Directorem scholæ Lapponicæ in Vma instituendæ: Sicut se ipsum huic operi administrando obtulit, seq; hanc effecturum operam, quantum divina benedictio dederit successus, recepit. Hæc directio hujus scholæ erit in familia Skyttiana perpetua. Vt autem quid certi habeant tum præceptor, tum discentes hujus scholæ, unde vivant, donamus huic scholæ totam summam decimarum, quam parochiani in granarium Vmense quotannis inferunt, postquam ordinaria subtractio de allatis decimis fuerit facta. Has decimas segetum, cum aliis donariis, quæ bene nominatus Dn. Iohannes Skytte sua diligentia ac industria in hunc usum acquirere potest, disponet ipse in usum scholæ ad necessariam ejus sustentationem, pro ut necessitas requirit, tamen servata nobis, Coronæ, & Successoribus suprema hujus ordinatione, ac futura necessaria dispositione. In rei confirmationem, subscribimus nostram manum, & sigillum Regium imprimi curamus. Datum in veteri Stetino Pomeraniæ 20. Iunii Anno Christi MDCXXXI. Hoc diploma illud, quo nova instituitur in ipsa Lapponica Schola, & quidem in Lapponia seu Marchia Umensi. Nullam enim ibi antea fuisse liquet, quia dicitur INSTITUENDA. Quæ Schola hoc etiam peculiare habuit ante illam veterem, quod daretur ei Director non Pastor, sed Senator Regni, atque adeo auctoritate firmaretur ampliori. Deinde quod docentibus discentibusque ibi constitueretur non modo stipendium certum, sed & medium, unde sumeretur, decimæ videlicet Umenses. Habuerunt quidem antea quoque constitutum quid hujusmodi, ut patet ex superioribus, sed quia unde sumeretur, non erat definitum, ideo non raro mora, neque sequebatur solutio, quo necesse erat, tempore. Unde difficultas non exigua, & negocii suscepti interruptio. Huic malo allatum nunc remedium, constitutumque, ut quid CERTI haberent. Quod quum ne ipsum quidem videretur sufficere, concessum simul Illustri Domino Johanni Schytte, ut si quæ posset alia invenire media huc conducentia, conferendi ea jus & fas haberet. Neque destitit vir summus pro singulari sua

erga

ergaDeum pietate,ac amore erga bonas litteras,impendere omnem operam, qua deniq; conquisivit quinq; millia thalerorum monetæ argenteæ, id est, supra tria millia nummorum uncialium seu imperialium,partim ex sua propria,partim ex amicorum liberalitate,quam summam in usus Cuprifodinæ obtulit Reginæ CHRISTINÆ, ut pro usura ejus Schola Umensis reciperet quotannis, quicquid è villis aliquibus in parœcia Umensi pervenire redituum ad Coronam soleret. Neq; distulit Regina optima beneficentissimaq; precibus ipsius istoc indulgere,datis biennio post litteris novoq; diplomate, per Tutores Regni, quorum sine prædicatione comemoratio hic non est omittenda. Verba diplomatis illius similiter apponam,quia non sunt nota omnibus. *Nos Christina D. G. Suecorum, Gothorum, Vandalorum Electa Regina & Princeps hæreditaria, Magna Princeps Finlandiæ, Princeps Esthoniæ & Careliæ, Domina Ingriæ, significamus, quemadmodum Celsiss. Rex olim Sueciæ Pater noster dilectiss. singulari amore pietatis, & religioso affectu promovendæ Ecclesiæ Dei, præsertim ut converterentur barbari in extrema Septentrionis ora videntes ad plenam Dei cognitionem verumq; Christianismum ordinaverit institutionem Scholæ Lapponicæ in Marchia Vmensi, & Directorem ejus operis fecerit Nostrum Regnique Sueciæ fidelem Senatorem, Præsidem Iudicii Regii in Gothia Iune copiæ instituti, Cancellarium Academiæ Vpsaliensis & Legiferum citerioris Finlandiæ; nobis dilectum prælustrem Dominum Iohannem Skytte, L.B. in Duderhoff, Dominum in Grœnsiæ, Strœmsrum, & Skytteholm, Equitem Auratum, post cujus obitum concesserit ejus posteritati directionis ejusdem Scholæ potestatem, clementer additis illi exercitio decimis de granario Vmensi quotannis Coronæ debitis. Quare Nos potestate harum litterarum non solum confirmamus salutarem constitutionem, Nostri pie demortui Parentis, sed simul notum facimus, Prælustrem Dominum Iohannem Skytte comportasse in usum Scholæ Lapponicæ pecuniam de sua & aliorum piorum donatione collectam quinque millium thalerorum monetæ argenteæ, quam integram numeravit Compagniæ Cupreæ rogans humilime, ut ea summa in illa compagnia Nobis & Coronæ reservetur, nosque pro usura hujus pecuniæ quotannis, octo pro cento reddenda, demus Scholæ Lapponicæ usum villarum in Norlandia, ut coloni illarum,*

ſuas reddant nominatæ Scholæ contributiones. Quod clementer approbamus, dantes loco hypothecæ uſumfructum ex his noſtris & coronæ villis in Parœcia Vma & West Bothnia conſtitutis Roebæk 12. prædia $\frac{5}{8}$ Stækſioe duo $\frac{3}{16}$ Klabbiler tria $\frac{0}{16}$ Baggaboelet duo $\frac{27}{32}$ Kuddis duo $\frac{5}{16}$ Bræneland duo $\frac{11}{16}$ hæc prædia quotannis ſolvent Scholæ Lapponicæ ſuas exactiones ordinarias & extraordinarias hactenus impoſitas, idque facient coloni horum prædiorum ſine intermiſſione, quamdiu retinemus ſummam 5000. thalerorum compagniæ numeratam, donec illam reſtituerimus integram ſcholæ Lapponicæ. Quapropter mandamus noſtris officiariis, omnibusque quorum intereſt, ne præſcriptam hypothecam auferant eidem Scholæ ante redditam pecuniam, neve ullam injuriam aut præjudicium contra hoc Edictum nominatæ Scholæ inferant, aut inferri ſinant. In confirmationem hujus inſtrumenti ſubſcripſerunt ſuam manum noſtri reſpective Tutores & Regni Adminiſtratores, Regioq; ſigillo confirmarunt Edictum. Datum Holmiæ 5. Novemb. 1634. Iſta verba ſunt diplomatis Regii, ſicut in ſermonem Latinum verſa leguntur apud ſæpe nominatum Baazium. Qui vero ſubſcripſerunt Regni adminiſtratores, eorum hæc ſunt nomina: *Gabriel Oxenſtierna, Guſtavi F. R. Drotſetus, Iacobus De la Gardie, R. Archimarſchallus, Carolus Caroli Gyldenhielm R. Admiralius, Petrus Baner loco R. Cancellarii, Gabriel Oxenſtierna R. Theſaurarius.* Atque hæc jam Schola eſt, ex qua deinde prodierunt, prodeuntque etiamnum ingenia, per quæ gens Lapponica magis magisque diſcit intelligere ac ſectari religionem Chriſtianam. Nam & bona copia dein à Juventute Lappica eſt frequentata, & adhibita diligentia, ut in litteris pietateque deſiderata obtinerentur incrementa. Quod docet teſtimonium examinis in ea inſtituti eo ipſo anno, quo eſt aucta Regiis beneficiis prædictis. Verba ejus quoque placet apponere, quia meretur ſciri, uſusque Scholæ illius intelligi, pro ut ea refert Baazius Hiſt. Eccleſ. Lib. VIII. c.5. *Nos ſubnotati ſignificamus, fuiſſe nos vocatos à noſtro & Eccleſiæ Vmenſis Paſtore, Reverend. & Doctiſs. M. Olao, ut examini juventutis Lapponicæ, frequentantis Scholam Lykſenſem in marchia Vmenſi inſtitutam, intereſſemus. Teſtamur autem, nos huic petitioni ſatisfeciſſe, & audiviſſe,*

visse, examinatos fuisse pueros Lapponicos à suo Rectore, prædicto nostro Pastore. Primo cecinerunt recte omnes pueri conjunctim Psalmos Davidis in Sueticum sermonem translatos, prout in patriæ Ecclesiis sunt diu cantati. Deinde omnes ac singuli recitarunt librum dictum Abecedarium, continentem non tantum Elementa litterarum, sed partes Catecheticas, sc. Orationem Dominicam, Symbolum Apostolicum, decem Præcepta, cum verbis institutionis Sacramentorum, Baptismi & S. Cœnæ, item benedictionem ac gratiarum actionem ad mensam recitandas, additis precibus matutinis & vespertinis. Hunc librum omnes pueri legerunt, juxta formam in aliis Patriæ scholis propositam. At qui ingeniosiores, etiam recitabant distincte & sine hæsitatione quæstiones Cathecheticas, ad expositionem parvi Cathechismi à B. Luthero conscriptam. Ad hæc legebant hi ipsi in libro Evangelia Dominicalia & Festivalia stylo Suetico impressa. Omnes pueri in Schola nominata erant huic exercitio dediti, saltem octo illorum erant tardiores, qui cum minus valerent ingenio, æmulabantur tamen ingeniosos, quantum poterant. Nunc incipiunt omnes hi pueri discere partes cathecheticas idiomate Lapponico, ut fundamenta pietatis materno sermone suis patriotis ediscenda proponant. Hoc exercitium Scholasticum & fructus inde promanans, quia vicit opinionẽ nostram, dum intelleximus, juventutem barbaram brevi tempore didicisse gratia Dei fundamenta salutis, quæ alias solent pueri litterati longo tempore perdiscere, igitur singularis gratiarum actio erit ipsi Deo agenda, qui huic labori felicem dederit successum, piisq; hominibus, qui hanc scholam instituerunt, donariis auxerunt, hodieque sustentant, suus non erit denegandus honor; sed certe dabitur loco mercedis, juxta Dei promissionem, Divina benedictio. In veritatem rei sic peractæ, confirmamus hoc testimonium subscriptione nostrarum manuum, & impressione sigillorum. Datum & actum An. 1634. loco nominato. Iacobus Andreæ Buræus, Petrus Ionæ, Andreas Haquini, Iacobus Nicolai, Olaus Olai. Apparet ex hoc utique testimonio Scholæ istius Liksensis, seu, ut ego mallem appellare, Liksalensis frequentatio, non exiguo juventutis Lapponicæ numero. Intelliguntur & ingenia illius non omnino inepta ad studia literarum. Cura denique ipsorum hinc animadvertitur in discendis illis, quæ ad vitam Christianam recte colendam

sentiun-

ſentiuntur eſſe neceſſaria. Ad poſtremum ipſorummet Lapponum adultiorum hinc colligitur facilitas & promptitudo aliqua, ſine qua non mitterent profecto ſuos liberos ad ſcholam. Unde ſimul ſatis intelligitur, eſſe aliam religionis Chriſtianæ faciem in Lapponia, quam qualis fuit ſæculis ſuperioribus. Major quippe cura Regum, qua nunc ipſis abunde de templis, de Scholis, libris etiam, & per quos erudiantur, magiſtris & paſtoribus eſt proviſum. Major quoque circa ipſorummet ſacerdotum ac paſtorum, quos non habent nunc, ut olim, Suecos ſolum, unamq; linguam Sueticam callentes, ſed & peritos linguæ Lapponicæ, & ſæpe ſuimetipſius gentis homines. Qua de re ſunt teſtes hodierna die plurimi. Et Samuel Rheen, in Deſcriptione ſua cap. 23. ita inquit: *I Vmao Lappmark ær een Lapp præſt ther Lapperne i deras Chriſtendom vvæll informerade vvarda.* Hoc eſt: *In Lapponia Vmenſi unus Presbyter ſive Paſtor eſt Lapponicus, ubi Lappones bene informantur in religione Chriſtiana.* Pergit idem de Lapponia Pithenſi, & ait: *I Pithea æro tree Paſtores, ther och Lapperna vvæll underviſte vvarda i Lhudz ord.* Hoc eſt: *In Lapponia Pithenſi tres ſunt Paſtores, ubi æque Lappones in verbo Divino bene erudiuntur.* In Lapponia Luhlenſi major difficultas eſt, ob ſparſos Lapponas per ſpatia ingentia. Facit tamen ibi quoque Paſtor unicus, quantum poteſt. *I Luhlea,* inquit, *ær allenaſt een Lappræſt, ther han allena med mædo och ſtort beſvvær kan Gudstienſten foerrætta, foer ortens vviida begriipelſe ſkull.* Hoc eſt: *In Lapponia Luhlenſi unicus ſolum eſt ſacerdos Lapponicus, qui ſolus ægre magnaque difficultate poteſt expedire, quæ ad cultum divinum pertinent, propter partis ejus ſpacia ingentia.* In Lapponia Tornenſi & Kimenſi pariter Paſtores habent Lapponicos, quo cum quotannis Paſtor Sueticus Kimenſis Tornenſisque iter facit ad Lapponas longius diſſitos, eosque in verbo divino informat. *I Taornea Lappmarck diit reſer Paſtor Tornenſis een gaong om aohret, att doepa barn, och informera them i theras Chriſtendom. Sammaledes reſer och Paſtor i Kimi up i des Lappmarck en gaong om aohret ſampt med Lappræſten.* Hoc eſt: *In Lapponiam Tornenſem Paſtor Tornenſis ſemel de anno iter facit, ut baptizet infantes, Lapponasque erudiat in religione Chriſtiana.*

Idem

Idem facit Pastor Kimensis in Lapponiam suam semel de anno, cum pastore Lapponico. Addam de his ipsis testimonium Olai Petri Niurenii, qui vixit tempore Gustavi Adolphi. *Marchia Umensis concionatore templo, & schola administratur, ex qua liberi eorum ad informandas familias à templo remotas prodeunt quotannis. Marchia Pithensis tribus diversis locis tres pastoratus distinctos, & consequenter tres pastores possidet, hodie Regio sumptu suffultos. Ibi igitur Lappi à suis Pastoribus & templis non procul habitant, ut sæpius in anno convenire & audiri possint. Marchia Luhlensis quia templo & concionatore prædita est assiduo, & ex ipsis Lappis oriundo, inspectoreq; Præposito Luhlensi vicino, avide salutem eorum quærente & desiderante, non potest non optime administrari, ibique locus industria concionatoris inventus non ita pridem, quo sæpius in hyeme, tota autem æstate ad audiendum verbum Dei queant coalescere. Reliquæ Marchiæ binæ, Tornensis scilicet & Chimensis, magnitudine longe cæteras superantes, semel duntaxat in anno in nundinis, quæ in Februario celebrantur, à suo Pastore invisuntur. Tornensis gaudet duobus templis. Chimensis ex nullo dolet. Totus religionis cultus in utraq; Marchia in lingua, quam quodammodo videntur intelligere, Finnonica proponitur & exercetur.* Habes ecce testimonia de studio sacerdotum hac ætate, curaque quam in erudienda gente Lapponica in religione Christiana hodieque solent adhibere. Cum præsertim constituta sibi habeant & præmia certa laborum, unde se familiamque suam alant. Ex decimis enim rangiferorum, quas tenentur dare Lappones Coronæ, tertia pars assignata est in usus sacerdotis. Samuel Rheen: *Reenar the skole uthgiæra, deelas emellan Cronan och Kirkioherden, sao att Cronen tagar tvvao delar, och præsten tredie deeren.* Hoc est: *Rangiferi, quos tributi nomine tenentur dare, dividuntur inter Coronam & Sacerdotem, sic ut illa duas partes capiat, hic tertiam.* Similiter tributa ei portio de vestimentis piscibusque, quos Coronæ dant. Idem: *Lapparna giæra i tiende till Cronan och præsten antingen 2. paar skoor, eller een hvvit ræf, eller ett halft pund giæddor, huilket bxtes itu emellan Cronan och præsten.* Hoc est: *Lappones decimarum nomine dant Coronæ ac Sacerdoti vel duo paria calceorum, vel vulpem albam, vel pondo dimi-*

dium luciorum, quod in partes duas æquales dividitur inter Coronam & sacerdotem. Jam ut hæc, & alia, quæ ipsis à Regibus tributa sunt beneficia, sacerdotes faciunt alacriores, ita & ipsorummet Lapponum cura major, ut proficiant quotidie in religione dicta. Quo pertinet initio, quod sacerdotes dictos audiant excipiantque cum honore observantiaque. Nam & adventantes ad se, salutare solent inclinato capite, & deducere sua in tuguria, & præbere ipsis cibum, & quæ possunt alia humanitatis exhibere officia, postremo in signum reverentiæ appellare *Dominos*. Sic enim prædictus Rheen, ut verba ejus sonant Latine. *Verbi divini doctores ipsis adsignatos amant, & honorant, eosdemque vocant Herrai; hoc est, Dominos.* Et Wexionius in Desc. Suec. Lib. IV. c. 8. *Gens Lapponica sacerdotes honorat, circa festum natalitium Christi visitantes rhenonibus procul excipit ac provehit. In tentoria mollibus ramis betulinis, superstrata pelle rhenonis adornata deducit. Accurrunt omnes inclinato corpore Rhutenico more salutantes his verbis: Saa tervve tulemast Lappinmaa,* h. e. *gratulamur adventum in Lapponiam. Mensa est asser humi positus, fercula pisces aridi, carnes rhenonis arefactæ, ejusque lingua ad ignem tosta ossaque ad focum calefacta, quibus discissis medulla promitur. Hæc sine sale & pane, quem utrumq; verbi divini ministri secum afferunt, itemque vinum (cerevisia enim ob frigoris rigorem inutilis est) Lappi vero aquam in vasculo corticeo potui apponunt.* Deinde observant dies quoque sacros, ut Dominicos & festos alios. Olaus Petri: *Unanimes in observando Sabbatho sunt omnes.* Nec in eis labores suscipiunt graviores. *Dhe haolla sig ifraon alt arbete poco the dagerna,* inquit Tornæus de Lapponibus Tornensibus, h. e. *abstinent ab omni labore iis diebus.* Quin imo & pecoribus suis tum indulgent quietem. Multi à labore incipiunt cessare pridie ante diem Dominicum, quæ omnia testatur dictus Rheen his verbis, ut Latine quidem sonant: *celebrant omnes dies festos & Dominicos, iisque abstinent ab omni graviore opere, illo præsertim tempore, quo sciunt verbum Dei sacris in concionibus annunciari. Nec hoc diebus Dominicis tantum faciunt, sed & Saturni, quibus itidem non facile suscipiunt laborem graviorem. Diebus Dominicis etiam pecoribus & jumentis suis quietem concedunt.*

cedunt. Reperiuntur denique plurimi, qui ne quidem lac ex ipsis capere istis diebus sustinent. *Istis diebus*, ait, *rhenones suos nolunt emulgere, sed liberos otiososque sinunt ambulare*. Cum habetur concio, diligenter auscultant, cum canuntur Psalmi, canunt & ipsi, estque notabile, quod Tornæus scribit de Lapponibus Tornensibus: *Her uthinnan beviisa the sig gudeligen, sao att the tæsla sin emellan, hvvem af them bættre kan siunga*. Hoc est: *adeo in hoc negotio se pios præstant, ut & certent inter se, quis probitate cantionis alterum possit anteire*. Sacramenta quoque Christiana multo cum honore venerantur & usurpant. De Baptismo idem Samuel Rheen. *Sacramentum Baptismi in magna habent veneratione*. Ideo nec differunt, sed puerperę ipsæ octo vel quatuordecim diebus post partum perferunt infantes recens editos, per longinquas vias sæpe, ad sacerdotem. Quod testatur idem cap. 12. ubi habet ita, sicut verba ejus à me reddita sunt Latine: *Cum Baptismo suorum infantum quanta possunt festinatione properant, ita ut puerpera Lapponica octo vel quatuordecim diebus post editum infantem iter suscipiat longinquum per altissimos montes, amplos lacus, & profundas sylvas cum infante illo suo ad sacerdotem*. Non minori reverentia prosequuntur Cœnam Dominicam, & quæ præmitti solet, confessionem absolutionemque peccatorum. Olaus Petri: *Absolutione & Cœna Domini, quantum externe apparet, videntur magna cum devotione frui*. Cum præsertim sciant, nunc demum ejus vere fieri participes. Nam antea, & tempore Pontificiorum dabatur eis, verum nulla solenni adhibita consecratione. Quod colligimus ex Petro Claudi, qui hoc ita receptum in Norvagia testatur fuisse; unde verosimile fit, etiam in Suecia servatam illam consuetudinem. *Altarens sacrament bleff dennom uthi Pao vvedomens tiid, och en lenge der efter gifvvet vuiet och usacriret, som man mente*. Hoc est: *Sacramentum altaris dabatur ipsis tempore religionis Pontificiæ, & aliquanto post, absque consecratione, uti putabatur*. De devotione hodierna testis Samuel Rheen: *Ad confessionem absolutionemque veniunt devotione magna, ut & ad cœnam Domini sanctissimam*. Tornæus de Lapponibus Tornensibus. *Altarens och doepelsens sacramenter vværda*

dhe hoegt, aldeles saosom andra Christne: Hoc est, *Cœnæ Dominicæ & Baptismi Sacramenta magna veneratione colunt, plane sicut Christiani alii.* Sed & alia pietatis Christianæ capita non negligunt. Nam à juramentis, execrationibus, blasphemiis in Deum, & similibus abstinent religiose. Quod testatur idem. *Hoc*, ait, *commendandum in eis, quod à juramentis horribilibus, maledictis, & ejusmodi, sibi caveant, neque ista vulgo sint in usu apud ipsos.* Erga pauperes sunt benefici ac liberales, sicut loco alio jam dixi, ubi furta quoque plerisque ostendi esse ignota. Ipsi quoque inter se versantur multa cum humanitate, mutuo se invisentes, & confabulantes amice, præsertim qui sunt gentis unius & cognationis vel affinitatis. Qua de re ille ipse Samuel Rheen: *Mutuo sese crebro solent invisere, alterq; alterum excipere, qui sunt necessitate, vel affinitate, aliave amicitia juncti inter se.* Atque ista quidem faciunt omnia, quoniam abunde didicerunt, quæ qualisque sit religio Christiana, quid à singulis exigat non respectu modo fidei, sed & operum vitæque reliquæ. Quod testatur rursum dictus Scriptor cap. 24. *Sciunt optime Lappones, unum esse Deum, qui creavit cœlum & terram, nosque omnes per mortem Filii ejus esse liberatos.* Et post non pauca interjecta: *Fides hæc est Lapponum, ut intelligant unum esse Deum, in Divinitate tamen unica personas tres, Patrem, Filium & Spiritum Sanctum.* Jam ut hæc omnia ex præceptis religionis Christianæ observant, ita versa vice, quæ ad superstitionem spectant veterem, fugiunt & abominantur. Tympana tollunt abolentque; idola, stipites, saxa, quæ pro diis habuere quondam comminuunt & comburunt. Est exemplum elegans, quod memorat Johannes Tornæus in hunc modum. In pago quodam Lappmarkiæ Tornensis, Pældójærf vocato, Lappo habitabat aliquis, Petrus Pæiwiæ appellatus, homo probus, pius, & locuples. Is initio cum suis omnibus colebat Seitan idolum. Accidit quodam tempore, ut rangiferi ejus morerentur magno numero: iccirco Seitan implorabat suum, ut malo occurreret. Verum irritæ fuerunt preces; rangiferi nihilominus moriebantur. Postremo iter ipse suscipit ad locum, ubi Seita stabat erectus, cum familia omni, copiaque lignorum aridorum. Circa idolum spargit ramos virentes

tes piceæ, ſacrificia quoq; ipſi offert, pelles rangiferinas, cornua, crania, ſe deniq; cum familia omni proſternit, Seitæque implorat opem, ac ut ſigno aliquo teſtari velit, ſe verum eſſe Deum, rogat. Poſtquam vero ſignum accipit nullum, licet toto die devotione ſumma oraſſet, ipſe cum ſuis ſurgit, ligna arida conjicit in idolum, iisque accenſis Seitan totius illius pagi comburit. Cumque ob id vicini, ejus ipſum vellent occidere, cur inquit, non ſinitis ipſum Deum ſumere de me ultionem? Factus autem Pæiwiæ dein tam conſtans religionis Chriſtianæ cultor, ut cum alii minarentur ei damna magicis ſuis artibus, is contra caneret Symbolum Apoſtolicũ Orationem Dominicam, & id genus; Omnes Seitas, quotquot poſſet, cremaret, mitteret poſtremo filium, ætate maximum, ad Enareby, ut idola omnia ibi etiam exſtirparet. Quod ob factum is filius ejus, Wuollaba nomine, fugere in Norvagiam eſt coactus, metu inſidiarum, quas ſtruebant ipſi Tnarenſes. Jam ut hic Seitam ſuum, ita Clemmet quidam, Lappo Tenobyenſis, ſuum tympanum abolevit, de quo idem Tornæus teſtatur, quod admonitus non ſemel à ſacerdote, noluerit reddere tympanum. Poſtremo matrem ejus incidiſſe in morbum gravem, illum contra quæſiviſſe remedium per tympanum, ſed matrem nihilo ſecius eſſe defunctam. Itaque tympanum in fruſta conſcidiſſe minima, adjecto, ſe videre, tympani nullum eſſe uſum. Habemus itaque religionem Chriſtianam haud paulo melius excultam apud Lapponas, & ab ipſis Lapponibus receptam, & adhibitam in quotidianos uſus, quam fuit priſcis temporibus. Licetque hinc colligere, quantam adhibuerint curam, quotquot hoc negotium auctoritate ſua, conſilio, ſuaſu, miniſteriove potuerunt promovere. Quanquam ne ſic quidem eo res deducta ſit, ut de exſtirpata omni vetere impietate jure debeamus gloriari, ut nunc in ſequentibus monſtrabitur.

CAP. IX.

De Reliquiis nonnullis paganiſmi apud Lapponas hoc tempore.

QUæ ſit ratio religionis Chriſtianæ apud Lapponas, oſtenſum copioſe arbitramur. Neq; poteſt eſſe dubium, quin ad extirpandas ſuperſtitiones veteres, & annexa illis mala alia, quicquid potuerunt, operæ conſiliique adhibuerint, Reges juxta pii, atq; Sacerdotes. Verum manent reliqua non pauca, quæ ulteriorem curam & ſollicitudinem deſiderant. Qua de re teſtatur ille ipſe Rheen dictus nobis jam ſæpiſſime, in cap. 24. deſcript. Lapponicæ. *Dhet finnes hoos them ænnu myken vvidſkepelſe, och grofvva vvillfar elſer.* Hoc eſt: *Adhuc multa ſuperſtitio eſt apud ipſos, multi craſſi errores.* Unde in ſuſpicionem veniunt, quaſi tantum ſimulent religionem Chriſtianam plurimi, intus vero maneant pagani. Sic enim pergit ibi: *Ehuru-vvæll the vvillia ſynas dyrka, tiena, och troo pao Gudh, doch lykvall ælſka the myket ſina færfæders vvillfar elſer.* Hoc eſt: *Licet cupiant videri colere Deum, honorare, atque credere in ipſum, tamen amant plurimum errores ſuorum majorum.* Atq; ad hunc modum annis etiam ſuperioribus Petrus Claudi de Lapponibus Norvagicis. *Endock att the ſielfvva foera theras barn ut till præſterna, och laota dennom dæpa, och ſomma Komma om aohret ut till Kirker, och hoera predikan, och annamma och ſao altarens Sacrament: ſao bevvyſa the doch med theras afguderii, att ſao dant ær icke uthan ſkroempteri.* Hoc eſt: *Etiamſi liberos ſuos deferant ad Sacerdotes, eosque curent baptizari, & quandoque in anno proficiſcantur ad templa, concionem ſacram audiant, & accipiant Sacramentum altaris, tamen idololatria ſua ſatis oſtendunt, iſtæc omnia fieri non ſine mera ſimulatione.* Quanquam vero iſtoc credere de omnibus iniquum ſit, experientiaque aliud oſtendat, tamen quin exiſtat ficta magis, quam vera ſeriaque in non paucis profeſ-

professio religionis Christianæ, frustra quis negaverit. Caussa vero, cur tam difficulter superstitiones & impietatem deserant, non est una tantum, verum multiplex & diversa. Una vetus, de qua suo tempore Zieglerus: *Quo minus plures sint Christiani ex Lapponibus, culpa nonnulla est Præsulum, qui aut hanc curam instituendæ gentis abjecerunt, aut fidem Christi illic adolescentem evilescere rursus fecerunt, dum sub ejus fidei prætextu sua etiam vectigalia subinferre genti voluerunt.* Scilicet Lappi antea haud divites per Sacerdotum has exactiones reddi pauperiores, æquo animo utique non ferre poterant. Conatur quidem caussam hanc revellere Olaus Magnus lib. 4. cap. 19. ubi vocat *assertionem impiam & mendacem*; sed nil affert, unde contrarium appareat. Nam quod occupatos esse scribit Sacerdotes in docendis provinciis meridionalibus, quod Johannem fratrem suum venisse in extremam Iemptiam, pauperibus ibi erogasse stipem multam, magnoque sumptu salis coctionem instituisse, nil adversus ea, quæ à Ziegleo fide adferuntur haud deteriori in his, quam in cæteris, facere quilibet intelligit. Sed hæc caussa cura liberalitateque Regia nunc est sublata, ut ex præcedentibus cognoscitur. Alia sequitur, vastitas nimirum regionis, de qua idem Olaus meliori ratione c. 14. ejusce libri: *Quod vero Lappi tardare videntur, caussa est, & hæc evidentissima, quod maxime distant, ducentis scilicet & amplius miliaribus Italicis ab Ecclesiis Christianorum.* Quanquam autem & hæc caussa hactenus submota, quod in ipsis territoriis eorum sint ædificata templa, manet tamen illa vastitas, quam peragrare Sacerdotes raro possunt. Itaque nunc quoque de Lulensi sacerdote vidimus in præcedentibus, quod *ægre magnaque difficultate* possit expedire negotia sua, propter tractus ac territorii illius spacia ingentia. Et hæ quidem caussæ sunt ab una parte. Ab altera primum gentis ipsius est ingenium ad superstitiones pronum. Qua de re jam in superioribus est actum, testaturque quotidiana id experientia. Accidit hoc autem eis primum, quia vivunt in locis asperis & horridis, inter sylvas, inque iis feras bestias. Deinde quia vivunt extra consortia cum hominibus aliis, & seorsum singuli pro sese cum familia sua, interce-

tercedentibus ſpaciis magnis, aliquotq; interdum miliatium. Et denique quia vivunt vitam venatorum, quo in genere neſcio quæ facilitas ad ſuperſtitiones varias, & commercia cum dæmonibus eſſe conſuevit. Nempe qui ſic vivunt, cum ſint deſtituti fere ope ac conſilio aliorum, non infrequenter ad illicita & impia prolabuntur, quamque ab hominibus conſequi deſperant, à dæmonibus expoſcunt opem & ſalutem. Facitque promtiores, quia delinquentes ſine arbitris, pœnam nullam metuunt. Ut non ſine ratione inter ea, ob quæ duret hodieque in Lapponibus impietas & ſuperſtitio, ſæpe dictus Samuel Rheen connumeraverit hoc quoq;, *att the boo i fiælben, pao viida aſlægne orter, ifraon andre menniſkors omgiænge.* Hoc eſt; *quod habitent inter aſpera montium, & in locis longiſſime diſſitis à converſatione cum aliis hominibus.* Altera cauſa eſt opinio bona de majoribus ſuis, q... exiſtimant non fuiſſe tam ineptos, ut neſcirent, quid pro numine de... imo hanc putant ſe debere illis reverentia... pſorum inſtitutis, & per hoc inſcitiæ vel impietatis eos arguan... Quod commune habent cum plerisque omnibus gentilibus, neq; diffitetur ipſe Cicero, quando ait, *omnes Deos patrios, quos à majoribus acceperunt, colendos ſibi diligenter & retinendos arbitrari,* Samuel Rheen etiam de hac cuaſa. *The ælſka myket ſina foerfæders vvildfarelſer, och beropa ſig ther pao myket, att theras foerfæder, dem de Kalla gambla foer ældrar, ſao och ſao lefvvat, och ſaodanna ſeder brukat och oefvvat hafvva.* Hoc eſt: *Superſtitiones majorum ſuorum diligunt plurimum, ac pro ratione iſtoc afferunt, quod ſic vixerint & majores, quos parentes antiquos appellant, talesque ritus adhibuerint & uſurparint.* Accedit & tertia cauſa, inveterata conſuetudo. Nam & ipſa ægre traditur oblivioni, cum preſertim legis inſtar habeat. Quid? quod conſuetudo illa, plurimum recedat à pietatis veræ ratione, talibusque ipſos tenebris involvat, ut quid conſentaneum ſit vero, vel non ſit, nequeant deſpicere. Unde ſatis commode hanc quoque ſuperſtitionis apud Lapponas durantis Samuel Rheen dat rationem, *emædan the af oalder hafvva lefvvat i ett grufvveliget moerker och vvill farrelſe.* Hoc eſt: *quoniam ab*

antiquiſ-

antiquissimis temporibus inde in horrendis tenebris ac erroribus vixerunt. Ex his causis, & similibus jam sequitur, quod non parum reliquum sit apud ipsos superstitionis, idololatriæ, ac impietatis cæteræ, nec id extirpari omne potuerit brevi tempore. Quod videmus in plerisque rusticis ac plebeis non in Suecia solummodo, sed & Germania, Gallia & aliis regionibus evenire, apud quos reperiuntur copia ingenti, quæ ex superstitione, imo & impietate veteri paganicaque oriuntur, fideq; bona manent reliqua. Cæterum quæ apud Lapponas nunc supersunt, possumus ad duo summa revocare capita. In primo occurrunt superstitiosa, impia, paganica, & Ethnica; in secundo magica & diabolica. In priori capite nonnulla superstitiosa sunt, vana, & anilia, nonnulla prorsus impia & paganica. Primi generis est illud, quod observent tempora, diesq; alios habeant pro atris, alios pro candidis. Jnter atros numerant præcipue diem, Catharinæ festum, item Marci, quem appellant *Cantepaive*, ac Clementis. Itaque his diebus nihil agunt operis serii, cum primis vero à venatione abstinent. Causas ferunt duas, quod si venarentur tali die, arcus cum sagittis essent rupturi, alteram quod sic essent perdituri successum prosperum venationis toto illo anno. Qua de re sic Samuel Rheen, ut verba ejus à me versa sunt. *Dies habent quosdam, quos observant, ut Catharinæ, Marci vel Cante paive, item Clementis, quibus diebus nemo Lapponum venari vult aut sagittis feras petere, ferunt quippe ita fore, ut multa ipsis eo anno improspere eveniant, si quid tali die venarentur, sagittisve peterent, atque id imprimis, quod rumpentur arcus ipsorum.* Ad eundem modum pro infausto habent primam diem Natalitiorum Christi, quippe qua qui patres sunt familiarum, egredi è suis ædibus seu tuguriolis haud sustinent, ac ne templum quidem frequentant, sed filios filiasq; tantum mittunt cum ancillis famulisque. Idem: *Diebus quibusdam festis varias exercent superstitiones, ut præcipue prima die Natalitiorum Christi, qua ipsi patres familiarum ægre veniunt ad templum, sed mittunt filios filiasq; tantum suas cum ancillis.* Causa, quia sibi metuunt à nescio qua sive spectrorum, sive divorum multitudine, quam catervatim errare per aerem illa putant die, sibique placandam prius

esse certis sacrificiis, de quibus post videbimus. Suspicor autem natam superstitionem hanc ex male accepta narratione Sacerdotum, qua olim audiverant, ingenti agmine de cœlis descendisse angelos, cum Christus esset natus, atque terrorem magnum incussisse pastoribus. Dein attendunt quoque omina nonnulla. Inter alia observant quolibet mane occurrentem sibi bestiam, & ex ea de successu diei ejus omen quoddam capiunt. Qua de re testatus est Zieglerus pridem in Lapponiæ descriptione. *Quod*, inquit, *mane animantis occurit procedenti, ex eo capit omen eventus diei.* Pertinet ad superstitiones quoque quod mulierem exire nolint ea janua, qua vir egressus est venatum, quasi parum prospera futura illi sit venatio, si habeat mulierem vestigiis insistentem suis. Quod is ipse docet, quem prædixi: *Nefas inquit est, mulierem exire tabernaculum janua, qua vir eo die est ad venationem profectus.* Et hæc quidem, cum non paucis aliis ejusce generis in ipsis durant superstitiosa. Illa vero etiam sunt impia & paganica, quæ sequuntur, atque generis sunt secundi. Vt quod primum templa frequentent non eo studio, quo debebant, sed inviti pæne. Sic enim de iis Samuel Rheen. *Det skeer med tuaong att the skola Komma till Kiærkian, och Gudz ordz hoerande.* Hoc est: *Fit cum coactione, si venire debent ad templa, & audire verbum Dei.* Deinde, quod nonnullis Christianæ religionis capitibus ægre fidem adhibeant, imprimis vero illi, quod est de resurrectione mortuorum, corporis & animæ consociatione, animæque immortalitate. Nam hominum & pecorum perire pari modo animas existimant, nec persuaderi sibi patiuntur plurimi, superesse post hanc vitam aliam. Appono ipsa verba sæpe nominati scriptoris, ne quis dubitet de fide mea: *Lapparna ære ænnu sao grofvve, att the icke vvillia trov den Articulen om Kioettsens upstaondelse, och att siæl och Kropp skola aoter sammanso gade vvarda pao den ytter sta dagen; uthan mena, fæh nades och menniskiones anda, vvara ena handa.* Hoc est: *Lapponum adhuc tanta est ruditas, ut nolint credere articulum de resurrectione carnis, & corporis animæq; consociatione, die novissimo futura, verum pecoris hominisque spiritum putant esse generis ejusdem.* Ita cap. 24. quod & repetit cap. 28. *Lapparna*

parna æra maonga i den vvillfarande mening, att the framledne doede iche ſhola upſtas. Hoc eſt: *Multi Lapponum in hac erronea ſunt ſententia, quod mortui non ſint reſurrecturi.* Igitur & in Lapmarkia Tornenſi Sacerdotem quendam gente Lapponem, nomine Georgium teſtatur Dn. Johan. Tornæus ſepeliri ſe juſſiſſe inter ipſos, ut firmaret eos in fide de reſurrectione mortuorum. Verba Tornæi hæc ſunt, à me verſa in Latinum. *In hoc templo* (Raunala) *ſepulturæ mandavi veterem Sacerdotem gentis Lapponicæ, quia vicinus morti dixerat, ſe inter Lapponas ſepeliri velle, ut ſic firmaret fidem eorum de reſurrectione mortuorum, quodque ipſi una ſecum eſſent reſurrecturi in die noviſſimo, qua de re ſæpiſſime apud ipſos concionatus fuerit.* Addit tamen loco præcedenti Samuel Rheen, reliquum nihilominus manere arbitrari aliquid, quod ipſi, quale ſit, ignorent, poſtquam homines obiere. Quæ ipſiſſima eſt paganorum ſententia, qui ex ea Manes ſuos, quaſi qui maneant poſt obitum hominum, deformarunt. Hoc enim magis verum crediderim eſſe vocabuli ejus etymon, quam quod vulgo putant factum à manando. Verba Samuelis Rheen. *Men att nogot ær quar eſter dæden, troo thec.* Hoc eſt: *quod vero aliquid maneat reliqui poſt mortem, illud credunt.* Tertium eſt, quod Deo vero Chriſtoque ſuos addant Deos commentitios, junctimque cultu ac honore proſequantur, quaſi Deo & diabolo bene inter ſe conveniat, vel ex dimidio eorum quisq; coli poſſit atque velit. Habent autem Pithenſes & Luhlenſes Lappones Deos iſtiusmodi alios majores, alios minores. Majores quorumq; veneratio præcipua, tres numerant. Thorum ſive Thordoen, Storjunkaren, & Solen. Samuel Rheen cap. 25. *Theras færnæmſta afgudar æro deſſe tree, Thor eller Thordæn, Storjunkaren, och Solen.* Hoc eſt: *Præcipui eorum deaſtri ſunt hi tres, Thor vel Thordæn, Storjunkaren, & Sol.* Damianus à Goës ignem ſcribit colere, ac ſtatuas Lapideas. *Religio illius gentis*, ait, *ut ignem, & ſtatuas lapideas pro diis habeant.* Sed illæ ſtatuæ lapideæ non aliæ quam quibus honorant Storjunkaren ſuum, ut patebit ex ſequentibus. Neque ignis, niſi Solis ſymbolum. Nam revera ignem habuiſſe pro Deo, falſum eſt, ignoraturque ab omnibus. Joh.

Tornæus cap. 7. ſicut verba ejus habent translata in Latinum. *Ex Eccleſiæ noſtræ Doctoribus ſunt aliqui, qui dicant, Lapponas more cæterorum Orientis populorum coluiſſe ignem. Ego vero nec ex veteri traditione quadam apud Lapponas, nec alia ratione potui cognoſcere, rem ita ſe habere, quamvis ſummum ſtudium adhibuerim.* Eccleſiæ Doctores quos hic innuat, ignoro, niſi fors intelligat Paulinum, qui tamen quicquid hujus tradidit, ex neminis alterius tradidit ſententia, quam Damiani. Lapidibus Peucerus addit ligna. Verba ſunt in de Divin. p. m. 202. *Coluerunt hactenus pro diis ligna & lapides.* Sed ligna illa, quibus formant Thorum ſeu Thoronem, quod & ipſum poſt monſtrabitur. Manent ergo illi tres prædicti majores, ſaltem apud Lappones Pithenſes & Lulenſes. Nam Tornenſes atq; Kiemenſes ignorare hos dicuntur, eorumq; loco colere, quos communi nomine vocent Seitas. Teſtis Johan Tornæus nominatim de Stoorjunkare. *Stoorjunkaren*, ait, *vveta intet Tornao och Kemi Lappar af.* Hoc eſt: *Stoorjunkarum Lappones nenſes & Kiemenſes ignorant.* Contra de Seitis, ſicut verba ejus Tor- ex cap. 7. Latinè ſonant. *Stipites & Lapides coluerunt pro D... ſuis, quotq; erant familiæ, imo quot fere Lappones tot habebant idola, ſuis, collocata locis juxta lacus. Erat tamen unus inter hos præcipuus & ſummus, quem præ cæteris ſeorſum colebat pagus totus. Hunc ut & cæteros minores Deos appellabant Seitæ.* Quanquam cum vox Seita, numen quodvis denotet apud Lapponas, credi poſſint colere ſub eo, qui Luhlenſibus eſt Tiermes ſive Aüke, id eſt, Tonans ſive Avus, & ab aliis vocatur Thorus, præſertim majore illo Seita, & reliquorum velut capite. Sub reliquis vero minoribus, qui Luhlenſibus Stoorjunkare, eſſeq; non tam numinum quandam differentiam, quam vocabulorum, quod Tornenſes malint uti voce generali, cæteri vero ſpeciali. Illi majores minoreſq; juxta nominare Seitas, hi iſtos quidem Tiermes vel Aüke, hos vero Stoorjunkare. Certe ſi attendas cultum, & quæ cætera ſunt hujus generis, plane inter ſe videbis convenire, & quo Tornenſes, & quo cæteri utuntur, ſicut ex ſequentibus amplius conſtabit. Præter majores vero, quos in præcedentibus attulimus, Pithenſes, Luhlenſes, & vicini habent aliquos minores etiam. Idem facere Tornen-

nenses quoque jam ostensum est, licet cum majoribus eodem nomine appellent. Excepto uno aliquo, quem vocabant *Wiru Accha*, quod *anum Livonicam* significat. Est hic opinione mea ille ipse, de quo Olaus Petri Niurenius c. 19. *Kimensium Deus viresaka dictus, in summitate amputatæ arboris faciem hominis ostentabat.* Sed pro *Kiemensium, Tornensium*, & pro *Viresaka, Wirku*, vel *Wiru Accha* fuerat scribendum. Jo. Tornæus, sicut verba ejus Latine sese habent. *In medio marchiæ Tornensis olim celebris fuit Seita, Wirku Accha dictus, quod anum Livonicam significat. Hunc omnes circumjecti Lappones coluere, sacrificiaque obtulerunt ipsi longo tempore, donec Birklari Tornenses, quibus tum concessum erat exercere commercia cum Lapponibus, eum subverterent. Quanquam vero evertissent idolum, longeque à priori sede sua abjecissent, nihilominus exiguo post tempore inventum est repositum in eam, nunc vero carie penitus est consumptum. Habuit autem nullam speciem humanam, sed simplex fuit truncus, ut cætera esse solent.* Et hic unicus, quem peculiari nomine colebant Tor[illegible] ne nunc destructus & oblivioni pæne traditus. Cæterorum sunt communia vocabula cum diis majoribus. Quanquam autem qui minores illi sint, quove fine coluerint olim, vel nunc etiam subinde colant, tradere Tornæus omiserit, ex eo tamen fieri conjectura potest, quod de diis istis apud cæteros Lapponas invenimus annotatum. Colunt enim ipsi sub quocunque nomine deinde, primum illos ipsos, quos paulo ante Manes appellavimus. Hos enim pro deorum quodam genere habere, liquet inde, quia sibi metuunt à mortuis, teste dicto Samuele Rheen, tanquam id, quod superesse suspicantur ex defunctis, conditionis sit ejusmodi, ut nocere ipsis possit. Pæne ad eundem modum, ut Romani censuere de Manibus, de quo Servius ad III. Æn. *Manes sunt illo tempore animæ, quo de aliis recedentes corporibus, nec dum in alia transiere. Sunt autem noxiæ.* Verba Samuelis Rheen ea de re sunt ejusmodi. *Att nogot ær quar effter doeden, troo thee, hvvarfoere the och sky myket fær the doeda.* Hoc est: *Manere superstes aliquid post mortem, credunt, ac iccirco valde sibi metuunt à mortuis.* Idem traditum est à Peucero de Divin. p. m. 203. *Præcipue terrentur & exagitantur à*

 mani-

manibus cognatorum post mortem. Sed & hoc ex eo intelligitùr, quia ipsis offerunt sacrificia. De quibus alius Anonymus Ms. penes me. *The offra doeden, eller the framledne doede.* Hoc est: *Sacrificia morti, aut mortuis offerunt.* Sed de sacrificiis postea. Præter Manes vero habent spectra alia seu dæmonia, quæ vagari ajunt per rupes, montes, flumina, lacus, quæ & ipsa divino quodam prosequuntur honore, sicut veteres Romani Faunos suos, & Sylvanos, Tritonesque. De quibus idem Samuel Rheen: *Troll mena the vvara allestædes i fiællen, i bærg och sioear.* Hoc est; *Dæmonia quædam putant esse ubique in rupibus altis, montibus & paludibus.* Est & tertium quoddam genus sive bonorum, sive malorum geniorum, quod credunt versari in aëre, cum primis tempore Nativitatis Christi, de quo nonnihil jam in præcedentibus. Etiam de his prædictus scriptor testis est, post nonnulla, quæ de sacrificiis, offerri eis solitis. *Det the vvillia gifvva det omkring vvan drande Iuhlafolket, som the tao mena skola færdas omkring i luften.* Hoc est: *Hæc offerunt tum circumvaganti cœtui Iuhlio, quem eo tempore credunt errare in aëre.* Ubi cœtus Juhlius est à Juhl, festo natalitiorum Christi, sicuti nunc quidem vocem illam explicant. Priscis enim annum denotabat novum, ut jam demonstravi pluribus in Upsalia mea. Quo tempore quia multitudinem spectrorum geniorumve illorum vagari potissimum per aërem existimant, iccirco nomen istoc ei indiderunt. Atque hæc sunt numina pleraque, quæ Lappi etiam num simul cum Deo vero Christoque colere ac venerari sese posse arbitrantur. De quibus omnibus nunc sigillatim, & cujuscunque cultu agemus.

CAP. X.

De Diis Lapponum paganicis, eorumque cultu hodierno.

TRes hodieque deos, eosque majores cæteris ac præstantiores coli à Lapponibus, capite superiori demonstratum.

tum.

tum. Primus *Thor* est, sive Thordoen, Suetica translatione, hoc est Thorus, sive Tonitru. Ipsis sua lingua *Tiermes* dicitur, quo significatur, quicquid strepitus & fragores edit. Ut proinde Tiermes, si respicias vim vocis, ille ipse sit, quem Latini nominarunt Jovem tonantem, conveniatque plane cum Deo Tarami, sive Tarani, de quo in Upsalia est actum. Cum præsertim Tiermes specialiori notione referant ad tonitrua, quæ putant esse animata per virtutem singularem & eximiam, quæ sit in cœlis. Samuel Rheen. c. 25. *Thor eller Thordoen haolla the vvara ett lefvvandes ting, som sao dundrar i himmelen.* Hoc est: *Thorum sive Thordoen* h.e. *Tonitru rem putant esse viventem, quæ sic tonet in cælis.* Vocat Thor & Thordoen sive Tonitru, quod Lapponibus est Tiermes, ipsamque illam vim significat, per quam tonitrua eduntur. Neque aliud est aliquid, quam Deus tonans. Ideo iisdem etiam *Aijeke* vocatur. Nam *Aijeke* Lapponibus, qui Latinis avus, proavus, atavus. Nempe hoc vocarunt modo, sicuti Latini Jovem patrem, Sueci gubba, quod sit quasi pater bonus, avus, aut proavus noster. Qui cum tonat, est Tiermes, voce simili cum Scytharum Tarami, hoc est, Toro aut Torone apud Suecos. Hunc Tiermes sive Aijeke, quem ex fragore tonitruum, & vi fulminum sumptis argumentis intellexisse, ac iccirco Tiermes nuncupasse arbitror, Lappi colunt, quod in ejus potestate credant vitas hominum ac mortes, valetudinem ac morbos esse collocatos. Samuel Rheen: *Denne Thor mena the hafvva macht oefvver menniskiones hælsa och sundheet, liif och doedh.* Hoc est: *Thorum hunc* (quem nempe Aijeke vel Tiermes nominant) *habere credunt potestatem in valetudinem hominum ac salutem, vitam atque mortem.* Deinde facultatem ei tribuunt in dæmonia noxia, rupes, montes, lacus habitantia, quæ castiget ac coerceat, quandoque feriat fulminibus, ac interficiat, sicut apud Latinos veteres emittere fulmina in noxios & flagitiosos generis cujuscunque Jupiter credebatur. Idem: *Thordoens æmbete haolla the vvara, att doeda och dræpa alla troll.* Hoc est: *officium sive munus tonitruum arbitrantur esse, ut cadant atque interficiant omnes pravos dæmonas.* Atque isto fine Thoroni sive Tiermes suo quoque

arcum

arcum tribuunt, quo emittat ſagittas in eos, putantque iridem eſſe: Idem: *Regnbogan kalla the Thors bogan , ther med han ſkall ſkiuta och dræpa alle troll, ſom them nogon ſkada vilia tillfoga.* Hoc eſt: *Iridem appellant arcum Thoronis, quo petat & interficiat dæmones pravos omnes , qui damnum eis quærunt afferre.* Non quidem ſua lingua iſtis verbis nominant, cum ſint Suetica. Sed *Aijeke dauge* quod ſignificat, *arcum avi* ,h.e. Dei boni ac benefici qui ſic eos tanquam progeniem ſuam cuſtodiat , & adverſus prava dæmonia tueatur. Quin imo & malleum habere fingunt , quem appellant *Aijeke vvetſchera* , ut eo colla feriat dæmoniorum capitaque comminuat, quod ab Olao Matthiæ in Lapponia Tornenſi nato mihi indicatum eſt. Quia igitur tot beneficia expectant Lappones à Tiormes ſuo, quia credunt dare vitam hominibus, cuſtodire valetudinem eorum, ac ne mortem quidem ſibi, citra voluntatem hujus imminere ; quia putant, dæmones abigere, qui officiant venationibus ipſorum , aucupiis, piſcationibus, & ſi attulerint damna , merito eos punire ſupplicio, propterea huic cenſent cultum ante alios præſtandum. Alter Deus ex præcipuis *Storjunkare* vocatur. Quod vocabulum tametſi non Lapponicum, ſed Norvagicum ſit , ipſi tamen uſurpant Lappones , quod clariſſime teſtatur Samuel Rheen in ſupra indicato capite. *Detta ordet Storjunkare ær tagit af thet Norriſka tungomaolet, emedan the kalla ſina Landshoefdingar junkare, altſao kalla Lapparna ſina afgudar Storjunkare.* Hoc eſt : *Vocabulum hoc Storjunkare captum eſt ex lingua Norvagica, quoniam Norvagi præſides ſuos provinciarum Iunkare vocant, idcirco Lappones ſuos deaſtros nuncupant Storjunkare.* Docet manifeſte, ipſos Lapponas hoc vocabulo eſſe uſos. Quanquam forte ſerius hoc factum, & poſtquam aliqui eorum ſub imperium Norvagiæ venerunt. Certe non hoc unicum eſt nomen, quo deſignant illum Deum, ſed & *Stourra Paſſe,* hoc eſt *Sanctum magnum* nuncupant, ut ex cantilena liquet, quam in ſacrificiis ipſius adhibent, uti poſt oſtendam. Scilicet ipſius numen putant prorſus venerabile, majoremque ipſi, frequentiorem certe cultum exhibent , quam diis cæteris. Putant nimirum ipſum eſſe Aijeke vel Tiermes ſui vicarium , & quaſi Regium aliquem præfe-

ctum

ctum. Ita Samuel Rheen: *The haolla honom foer Guds Iunkare eller Staothaollare.* Hoc est: *habent eum (*Storjunkare*) pro Dei præfecto aut vicario.* Et quia pro Dei præfecto, ideo Storjunkare, quasi diceres præfectum magnum, & qui major sit præfecto Regio, appellant. Idem. *Altsao kalla Lapparna sina afgudar Storjunkare, som æra stoerre æn andra Landshoefdingar.* Hoc est: *Ergo Lappones deastros suos nuncupant Storjunkare, quod sint Stære, i. e. majores, quam præfecti alii.* Venerantur porro hunc Storjunkare propterea, quia ejus ministerio potissimum venire bona putant plurima ad homines. Censent enim arbitratui ac imperio ipsius subjectas esse omnes bestias, ferasque: ac Aijeke quidem, sive Tiermes regere deos dæmonasve, item homines; Storjunkare vero traditas suæ curæ habere bestias, ac feras. Dare igitur eas, cui velit, neque capi posse, nisi beneficio ipsius. Sæpe nominatus Samuel Rheen. *Storjunkaren tillskrifvva the then machten, att the sægia honom, saosom en Guds Staothaollare, hafvva macht utoefvver alla diur, som ære bioernar, vvargar, ræfvar, ottrar, rhenar, fiskar och foglar, att han kan gifvva god lyka dem att faonga.* Hoc est: *Storjunkaren eam tribuunt potestatem, quod tanquam Dei vicarius, præsit omnibus animalibus, ut ursis, lupis, vulpibus, lutris, rhangiferis, piscibus, avibus; efficiatque, ut feliciter possint capi.* Dicit aperte, quod existiment Lappones, fieri nutu voluntateque Storjunkare sui, ut quis capere queat feras, easque munere ac beneficio ipsius haberi, cum ad ipsum spectent & pertineant. Quibus pene solis cum se alant Lappones, ac vestiant, intelligit quilibet facile, quam putent sibi necessarium, ut hunc Stoorjunkare suum colant. Et hæc duo numina Lapponibus peculiaria, quorum alterum regit homines, alterum bestias, alterum præest vitæ, victui rebusque cæteris ad vitam necessariis. Ita Rheen de Stoorjunkare. Paulo alia de ipso memorat Tornæus, quæ tamen si recte lustres, non longe abeunt à prædictis. Verba sic Latine se habent. *Stoorjunkaren ferunt, sæpe piscationes vel aucupia exercentibus se præbuisse conspiciendum, specie viri proceri & spectabilis, cum vestimentis nigris eo formatis modo, quo gestare nobiles solent, & bombarda in manu, pedes solum habuisse avium pedibus similes. Qui*

 quo-

quotiens se ostenderit stantem vel in littore, vel in navigio apud ipsos, toties ajunt piscaturam effecisse felicem, aves quoque prætervolantes, dejecisse globis plumbeis bombarda sua emissis, & donasse præsentibus. Memorant porro ita primum esse cognitum aliis, præter Lapponas, quod cum præfectus quidam regius iter faceret præter montem, in quo putatur Storjunkare domicilium habere suum, Lappo, qui monstrare viam ipsi debuerat, substiterit, manubrium securis suæ demiserit in glaciem, securimque verterit in orbem, fassus id se facere in honorem ejus, qui domicilium suum ibi habeat, propter beneficia, quæ superius sunt dicta. Conveniunt hæc præcedentibus, quia pariter Storjunkare faciunt Dominum ferarum, avium, piscium, ejusque beneficio à Lapponibus hæc ostendunt obtineri. Neque obstat, quod unius tantum montis mentio hic fiat, in quo habeat domicilium. Plures quippe is præfectus non est prætervectus, ut de pluribus mentionem Lappo facere necesse non habuerit. Sed & à habitu vestituque ejus pariter, ut ab officio munereque nomen indidisse ipsi possunt, præsertim per Lapponias Norvagiæ viciniores, maxime Luhlensem. Quo habitu quia se non præbuit visendum in Lapponia Tornensi Kiemensive, fieri potest, ut nec isto nomine coluerint, sed generali appellarint Seitã, à quo aucupii, venationis, piscationis commoda se crederent habere. Venio ad Deum tertium, quem communem habent cum plerisque omnibus paganis. Ipsi *Baivve* vocant, quod Latinis Solem denotat. Hunc honorant primum, quia lucem eis affert, ac calorem: Olaus Magnus lib. III. c. 2. *Solem toto æstatis cursu eis lucentem adorant, gratias ei offerentes, quod lumen contra tenebras perpessas, & calorem contra immensa frigora adducit.* Deinde quia generationis omnis credunt auctorem, ipsiusque beneficio nasci omnia existimant. Dictus auctor: *Solen haolla the foer een moder foer alle lefvvande diur.* Hoc est: *Solem putant matrem esse omnium animalium.* Ante alia vero curare putant rangiferos, fovere eos calore prolemque ipsorum, ut cito succrescat pulchris incrementis, viresque ac robur accipiat. Idem: *Solen haolla the conservera theras reenfoster, och meddela them then naturlige vermen, att the vvælmao triifvvas.* Hoc est: *Arbitrantur Solem conservare fœtus suorum ran-*

rangiferorum, ac ſubminiſtrare illis calorem naturalem, quo poſſint bene creſcere. Quia ergo tanta Solem credunt præſtare beneficia, viventibus præſertim ſibi in terris frigidioribus, ubi calor nativus facile minuitur, & ſæpe penitus extinguitur, alimenta quoque ſua præcipue habentibus ex pecore rangiferorum: iccirco putant æquum, ut & ipſum honore maximo proſequantur. Quo accedit, quod ipſius reditu, recipiant diem, quem amiſerant receſſu, non per diem unum alterumve, ſed & hebdomadibus haud paucis. Quibus elapſis novo eos, ipſoque tanti temporis defectu gratiore quotannis afficere beneficio videtur. Cæterum hos Deos, quos jam dixi, maximos putare, ſic honorant, ut ſeorſum ſingulos ſuo certoque proſequantur cultu. Conſiſtit is in hiſce rebus, ut primum loca certa habeant, cultui cujusque conſecrata; deinde peculiaria ipſis erigant ſigna illis in locis, atque ſimulacra; & denique ſacrificia diverſa faciant. Locus, quo Thoronem ſive Tiermes ſuum colunt, eſt plerumque à tergo tugurii cujusque, qui eſt deditus huic ſuperſtitioni, diſtans tamen ſpacio, quantum unius fere teli jactu poteſt definiri. Eo loco ex tabulis erigunt inſtar menſæ majoris, ſubnixæ pedibus, in qua collocent deinde ſigna ſacra. Eſtque menſa hæc inſtar aræ alicujus apud ipſos, quam circumdant ramis arborum ex betulis & pinis. Neque minus viam à tugurio ad id Thoronis ſacrarium ornant, ſtratis ramis foliisque arborum prædictarum. Samuel Rheen, *The upreſa een lafvva baak foer ſine kottar, tree alnar hoeg fraon jorden, och upſættia vvackert bioerk och grahn riis rundt kring om Lafvvan. Item the ſtroe och bioerkriis alt ifraon ſina kottar in till Laafvvan pao marken.* Hoc eſt: *Poſt tuguria ſua erigunt tabulatum ad tres ulnas diſtans à terra, circum quod ramos betulinos atque ex pinu arbore collocant in ambitum ramis quoque betulinis viam ſternunt totam à tugurio ad tabulatum.* Eſt ergo Lapponibus id tabulatum pro ara, ſicut dixi, ſive baſi, rami vero betulini pro templo ſive ſacrario, ubi ſignum Thori ſui collocant. Pæne ad eundem modum loquitur de Seitha Tornenſium & Kiemenſium Jo. Tornæus, ut vix fuerit alius, nec à Thorone diverſus, præter ſolum nomen, niſi quod de tabulato nihil memoret. Verba ejus ita ſe Latine

ne habent. *Deos suos Seithas dictos collocant suis in lacis juxta lacus vel paludes. Ubi semper hoc observant, ut sit locus ille pulchre virens gramine, ubi collocatur. Æstate ipse pariter ac locus totus, ornatur ramis arborum virentibus, hyeme vero ramis piceæ minutim concisis, qui quoties arefiunt & pallescunt, alii novi recentesque in eorum locum debent substitui.* Nisi malit quis accipere pro Stoorjunkaris, cum ad lacus paludesque dicantur collocari, hic enim Stoorjunkerorum locus, ut mox dicam. Quanquam Seitas putem non ad lacus solum collocatos, sed & locos alios fuisse, atque sic utrumque retulisse numen sub vocabulo unico, ut & supra diximus, nec Tornæum tam sollicite voluisse ista inter se discriminare. Jam quod Thoronis sive Tiermes, idem Solis etiam est fanum. Docet dictus autor cap. 25. ubi loquitur de sacrificio, quod Soli offerunt. *Huilket the uphængia baak om kottan, ther the och offra Thoren.* Hoc est: *Id suspendunt à tergo tugurii, ubi & Thoroni faciunt sacrificia.* Non alio loco Solem venerantur, quam quo Thorum, sed utrique sacrificia in simili mensa, super simili tabulato offerunt. Quo fit ut suspicer, non diversa hæc, sed eadem esse numina, nec re, sed vocabulo distincta tantum, eundemque Deum dici *Tiermes* sive *Aieke*, cum pro vita saluteque, ac contra dæmonum insultus invocatur, *Baivve* vero, cum ab eo poscitur lumen, & calor, & si quid aliud contra frigora fovet corpus recreatque. At vero locus, quo Storjunkare honoratur, longe alius, montes nimirum certi ac peculiares, item littora paludum. Habent enim rupes quasdam ad hoc sacratas, easque singulæ fere familiæ suas & certas, destinatas huic negotio. De familiis docet Anonymus quidam hisce verbis: *Hvar och een familia eller slæckt hafvver sina Storjunkare staoandes i det land ther the vvistas och boo.* Hoc est; *Qualibet familia suos habet Storjunkare in ea collocatos regione, quam incolunt.* Atque ita quoque Samuel Rheen: *Hvvar och een slækt eller familia hafvver sitt besynnerliga æfferbærg.* Hoc est: *Gens qualibet seu familia suum peculiarem habet montem sacrum.* De montibus seu rupibus, præter postrema verba, jam allati loci, docet alius ejusdem, ita sese habens: *Thesse Storjunkare upressa the i fiell eller bærgsklefvvor.* Hoc est: *Storjunkare hosce collocat in rupibus aut cavernis montium.* Non autem rupes tantū ad hoc habent

bent aditu faciles, sed & plane invias, & ad quas eniti nemo potest. Idem. *The mena, att Storjunkaren pao somblige orter skall hafvva sin boning, men foer fiællens stora hoeg skull, kunna the intet komma till samma ort.* Hoc est: *Quibusdam in locis putant quidem domicilium habere suum Storjunkare, sed propter rupium ingentem altitudinem eo venire non possunt.* Liquet porro ex his verbis, quare in his rupibus existiment colendum, nempe quia ibi domicilium & sedem suam habet. Id quod non de solis rupibus & jugis montium intelligendum, sed & littoribus paludum ripisque fluminum, nam & in ipsis loca habent peculiaria, in quibus cultum ei exhibent. Ideo post verba superius de montibus ac rupibus adducta Samuel Rheen. *eller vid elfvver och siœar.* Hoc est: Erigunt non in rupibus & cavernis montium solummodo illos Storjunkare, sed & *in vicinia fluminum aut paludum.* Porro domicilium habere suum hoc istove, in loco colligunt & collegerunt ex observatis in eo spectris, qualia interdum tempore nocturno in ejusmodi rupibus, aut montibus, aut paludibus, præbuerunt se conspicienda. Quo pertinet id totum, quod de viso Storjunkero habitu nobilis viri cum bombarda ex Tornæo superius retulimus. Samuel Rheen. Hos Storjunkare suos collocant in rupibus illis, aut speluncis montium, aut littoribus fluminum paludumve, *ther the i foernatyden hafvva hoert nogot spockerii.* h. e. *in quibus quondam audiverunt quidpiam spectrorum.* Nempe per hæc indicare præsentiam suam Storjunkare illum existimant, & amorem loci ejuscemodi, quem idcirco habent pro sacro & veneratione magna prosequuntur. Deniq; peculiari vocabulo, si mons fuerit aut rupes, *Passevvarra*, hoc est *montem sacrum* nuncupant. Quod testatur rursum toties jam nominatus nobis scriptor: *The fiell, ther the thesse Storjunkare upsatt hafvva, kalla the alla i gemen Passevvari, dhet ær, helge bærg, eller Storjunkare fiell.* Hoc est: *Cunctas eas rupes, in quibus istos Storjunkare habent collocatos, Passevari nominant, id est montes sacros, aut rupes spectantes ad Storjunkare.* Quin imo non alio loco certius aut melius præstari cultum ipsi posse arbitrantur, cujus sententiæ ratio facile ex præcedentibus colligitur. *The mena,* inquit Samuel Rheen, *att*

the pao ſaodanne ohrter en ſynnerlig tienſt ſina afgudabelæten gioera. Hoc eſt: *Hiſce in locis arbitrantur ſe idolis ſuis peculiari modo præſtare cultum poſſe.* Solent autem & hæc Storjunkare ſui loco certis circumſcribere limitibus ac terminis, ut quo uſque ſancta debeant haberi, poſſit intelligi ab omnibus, ne quis per imprudentiam violet, ac à Storjunkare damno aliquo religionis neglectæ, ac non obſervati loci ſacri afficiatur. Idem. *The hafvva viſſa græntzemæren, huru vviida Storjunkarens græntzor æro.* Hoc eſt: *Certos habent limites, quibus appareat, quousq; territorium Storjunkarens ſe extendat.* Et hi quidem loci cultu Storjunkarens dicati. Qui cum ſui certiq; ſint familiæ cuilibet, quæ ſuperſtitione iſta tenetur, ut jam indicavi, liquet ſatis bonam eorum eſſe copiam per Lapponiam. Et recenſet Samuel Rheen per ſolum tractum Luhlenſem, triginta & amplius iſtis nominibus. *Primus* ad flumen Waikijaur, dimidio circiter miliari à templo Lapponum Jochmochs dicto. *Secundus* ad montem Piædnackvvari, miliari dimidio longius ſupra prædictũ templum. *Tertius* in quadam inſula fluminis Porkijaur quæ diſtat inde miliare unum cum dimidio. *Quartus* in vertice montis peralti, quem appellant Ackiakikvvari, hoc eſt patris, ſeu Thoronis montem, miliaribus quinque ſupra Jochmock prope Porkijaur. *Quintus* prope Skalkatræſk paludem, miliaribus octo à prædicto loco. *Sextus* ad Muſkoumokke cataractam miliaribus undecim inde diſtans. *Septimus* in vertice Skierphi montis altiſſimi. *Octavus* in vertice montis Tiackeli. *Nonus* ad montem Haoraoaos. *Decimus* in ſummo altiſſimi montis Kafla, prope lacum parvum, Sabbut dictum. *Undecimus* in alio monte, dimidio miliari à Wallavvari. *Duodecimus* in altitudinis horrendæ vertice montis, qui vocatur Darravvaori, miliaribus duobus à prædicto loco. *Decimus tertius* prope Kiedkievvari. *Decimus quartus*, prope lacum ad Wirrijaur, quem locum nobbel ſolent appellare. *Decimus quintus* ad lacum Kaſkajaur. *Decimus ſextus* ad montem Enudda verſus Norvagiam. *Decimus ſeptimus* ad montem Rarto, verſus eandem regionem. *Decimus octavus* in inſula lacus Luhlatræſk, quem vocant Hiertſhulos. *Decimus nonus* in monte altiſſimo verſus Norvagiam, qui Skipoivve dicitur.

dicitur. *Vigesimus* ad lacum Saiiuo. *Vigesimus & primus* ad Ollapassi, sinum quandam lacus Stoor Luhlatræsk vocati. *Vigesimus secundus* ad lacum Lugga. *Vigesimus tertius* in monte Kierkovvari. *Vigesimus quartus* in monte Kautom Jaurbii. *Vigesimus Quintus* ad cataractam Sao. *Vigesimus sextus* in vertice montis editi, qui vocatur Kaitzikiæ. *Vigesimus septimus* ad lacum Ryggtræsk. *Vigesimus octavus* ad montem Piouki. *Vigesimus nonus* in insula lacus Waikejaur, Lusbyshulos dicta. *Trigesimus* in monte vicino, flumine Juleo, vvarieluth vocato. Nec hi omnes sunt territorii illius loci sacri, sed & plures alii, qui nesciuntur, quia quantum possunt, dediti huic idololatriæ, student eos occultare, ne in suspicionem veniant impietatis hujus, & ad pœnas meritas trahantur. Longe vero major numerus eorum per Lapponiam cæteram, id quod ultro intelligitur, ut necesse non sit prolixa eorum commemoratione tædium legentibus creare. Cæterum hæc loca omnia sive Thoro & Soli, sive Storjunkaro sacra cultu prosequuntur maximo. Quo pertinet potissimum, quod ab eis feminas excludant omnes arceantque. Nec enim ulli feminæ fas putant ad tergum tugurii venire, versus locum Thoro sacrum. Samuel Rheen: *Baak om kottan faor intet quinfolk lof till att komma*: Hoc est: *ad tergum tugurii nulli concessum est feminæ venire.* Idem docet de finibus montis Storjunkaro sacri. *The hafvva vvissa grantzemæren, huru viida Storjunkarens grantzor æro, till huilket bærg manvvuxne quinnos personer fao aldrig lof att komma.* Hoc est: *certos habent limites, quibus territorium Storjunkari definitur, ad quos nunquam fas est feminis nubilibus adpropinquare.* Quod si quæ contra facere ausæ fuerint, eis credunt imminere mala multa, quin imo ipsa privari vita à dæmonio. Hinc addit, non posse feminas limitibus illis appropinquare, aut venire intra eos, *saoframpt the doeden, och annan olycka vvillia undfly.* Hoc est: *Si mortem, aliasve calamitates velint effugere.* Causa vero, cur à sacris illis locis arceant feminas, non videtur alia, quam quod sexum illum credant parum mundum, iis præsertim temporibus, quibus morbos patiuntur suos. Quod ex eo colligo, quia nominatim *nubiles* arceri scribit, quum ab illo tempore, quo iis sunt obnoxiæ morbis, nubiles habeantur

tur. Quia ergo certi nihil de ipſarum morbis illis poteſt definiri, aut citra omne dubium cognoſci tempus, quo eos patitur unaquælibet, ſexum omnem ejecerunt ab prædictis locis, ne per imprudentiam polluti Deos redderent iratos. Juvat conjecturam noſtram, quod à Damiano Goës proditur, putare Lappones, id genus excrementi, quod per morbum prædictum egerunt fœminæ, dæmones non poſſe ferre. Poſtquam enim oſtendiſſet, Lappos ſuis artibus naves medio retinere curſu, addit, illud malum emendari *ſolo virginum excremento foris navium & tranſtris illis, à quo ſpiritus illi natura abhorreant*, hocq; ait, ſe ab ipſis incolis accepiſſe. Venio ad ſimulacra, ſolent enim Deos iſtos colere & ſimulacris aliquibus, ſive ſignis. Ac Toronis quidem ſive Tiermes ſemper eſt ex ligno, unde *& muora Iubmel* h. e. *Deus ligneus* ab ipſis dicitur. Et quoniam non minus in Lapponia Tornenſi, quam in cæteris ex ligno habent, ipſos quoque Tiermes colere, tametſi Seitam nominent, vero conſentaneum videtur. Meminit illius etiam Petrus Claudi in deſcriptione Norvagiæ. *En part* inquit, *giæra ſig ett ſtort trabælete, och ſættia thet nogonſtædes hen i en Sula under ett field.* Hoc eſt: *Aliqui ligneum fabricant ſibi ſimulacrum bene magnum, idque ſub monte in ſpelunca quadam reponunt.* Lignum quo utuntur, betulinum eſt. Ita docet Samuel Rheen. *Quot* inquit *mactant victimas, tot idola erigunt in honorem Thori, eaque idola faciunt ex betula,* vel ſi mavis ipſa ejus habere verba. *hao maonge reenar Lappen till offer ſlachtar, ſao maonge af gudabelæten ſkall han upſættia Thortill æhra, deſſe belæten giorde the af bioerk.* Formant vero cum effigie ſpecieve prorſus rudi, ut tamen in ſummo utcunque caput humanum videatur referre. Ita namque Dn. Matthias Steuchius in ſuis ad me litteris: *Parens meus mihi retulit eſſe ingentes trabes.* (illa Thoronis idola, de quibus præcedit) *quibus addita eſt rudis aliqua figura, humanum vultum referens.* Is Steuchü parens, cujus iſta ſcribit auctoritate, Superintendens eſt Hernoſandenſis, cujus ſub cura conſtituta eſt pars maxima Lapponiæ, quantum pietatem & religionem attinet, ut non poſſit non peritus eſſe harum rerum. Addit amplius Samuel Rheen, formare caput ex radice, corpus reliquum ex ſtirpe. *Deſſe belæte gioera the af bioerk af thes root huſ-*

vvudet

-*vvudet och baohlen af then andra delen*.h. e.*Hæc idola faciunt ex betula & ex radice quidem caput, ex trunco ſeu caudice partem reliquã.* Nempe quæ præſertim locis in paluſtribus creſcunt betulæ, in imo deſinunt in globum veluti, qui deinde de ſe ſpargit radices cæteras, ut non ſit difficile, accommodare eum in humani oris aliquam figurã. Jam ut conſtet eſſe hoc Thoronis ſignum, malleo armant ejus dextram. Dictus auctor poſt ſuperiora, faciunt hæc idola ex betula, *med een hammar i handen*, hoc eſt, *cum malleo in manu.* Hoc inſigne veluti Toronis eſt, quo ab aliis internoſcitur. In capite infigunt clavum ferreum, cum ſilicis particula, ut ſi videatur, ignem Thor excutiat. Anonymus Mſ. *I af gudabelætens hufrud ſlao the en ſtaolnagel eller ſpiic och itt ſtyke flintſten, ther med Tor ſkall ſlao eld*, h. e. *capiti idoli clavum infigunt ex chalybe aut ferro, cum particula ſilicis, quibus ignem Thor excutiat.* Quanquã primi addidiſſe videantur potius, ut ſint quoddam ignis ſymbolum, quem una cum Sole in Torone coluere. Et hoc quidem Tori ſignum apud Lappones, cujus ecce tibi hanc delineationem.

Etsi autem tali modo forment, sunt tamen præsertim in Lapponia Tornensi, qui nudum venerantur stipitem. Tornæus: *Seiterna hafvva ingen skapnad eller figur, dhe af tra: æro antingen rotefaste stubbor, eller och paolar i jorden nedersatt*, h. e. *Seita nullam habent speciem aut figuram. Nam qui ex ligno, vel stipites sunt radice firmati in terra, vel trunci in ea collocati.* Solis signum habent nullum, sive quod per se spectetur, sive quod illius numen & Toronis idem est, secretiori sacrorum disciplina. At Storjunkaren repræsentant quodam lapide. Ideo Sam. Rheen: *Storjunkare æro stengudar*. h. e. *Storjunkare sunt idola lapidea*. Et Anonymus Ms. *Ther med the bestryka the stenar, them the kalla Storjunkare*, h. e. *Eo inungunt lapides, quos nominant Storjunkare.* Propterea de tali est accipiendus Petrus Claudi, quando in descriptione Norvagiæ memorat de Lappofinnis, *deastros suos habent collocatos in silvis ac locis desertis, quidem lapidem magnum.* Vel ut ipse habet, *somme hafvva en stor steen.* Lapis, quem hic nominat, non pertinet ad Toronē, quippe qui formatur ex arbore vel ligno, nec ad Deum alium, sed Storjunkare. Atque sic intelligendus quoq; Damianus à Goës, quando de Lapponibus. *Statuas lapideas pro diis habent.* Idem Jacobus Zieglerus. *Statuas lapideas erectas in montibus pro diis habent.* Bene erectas in montibus, quoniam is locus proprius, in quo Storjunkare honorabatur, uti ante indicavimus. Sed quæ species istorum lapidum? Qualis avium, si credimus Olao Petri Niurenio: *Lapporum Deus plerorumque*, ait, *ex lapide formatus avi cuidam assimilabatur*. Samuel Rheen ait referre imaginem nonnunquam hominis, nonnunquam alterius alicujus animalis. *The hafvva antingen menniskors, eller nogot creaturs liiknelse*, h. e. *hominis, vel alterius animalis alicujus exhibent speciem*. Sed est illa prorsus rudis species ac similitudo, ut vix possit agnosci, ipsiq; magis credant referre ipsam, quam aliis queant persuadere. Interea vel hoc ipsum Storjunkare suo putant esse sacros, quod in eis speciem ejusmodi se censent invenire. Nec enim ipsi ita formant arte operave, sed in littoribus paludum fluminumq; ripis repertos honorant, & pro signo Storjunkare erigunt statuuntque. Idem *Storjunkare æro stenguder, huilka the finna i fiellen, eller rid siocar*, h.e. *Storjunkare sunt idola lapidea, quæ inveniunt vel inter rupes & sacra montium vel ad littora paludum.*

Admi-

Admirantur ergò talem speciem, tanquam non temere lusuq; aliquo naturæ factam, verum procuratam singulari voluntate numinis, Storjunkare vocati, ut sit ipsi sacra & in ea colatur. Atq; ideo lapidē illius speciei erigunt, & pro signo ejus habent, postea q; *Kied Kie Jubmal* h. e. *Deū lapideum*, appellant. Quoniam autem species ista prorsus rudis, magisq; credita Lapponibus, quam vera, ideo in idolis istis eam negat Tornæus. *Seitæ nullam*, inquit, *habent speciem aut figuram, neq; manibus, neq; à natura formatam. Nam lapidei nil sunt aliud, quam vulgare saxum, rude, nigrum, fœdum, scabrum, plenum cavis, & à lapsu aquarum ad cataractas exesum.* Quanquam sine dubio scabricies illa cum exesis cavis occasionem præbuerit fingendæ alicujus formæ. Uno tamen loco ait repertos cum specie humana. Verba ejus hæc sunt: *Eo loco, ubi Tornatræsk ex se effundit fluvium, in insula quadam in medio cataractæ, Darra dictæ, reperiuntur Seitæ lapidei, specie humana collocati ordine. Primus altitudine viri proceri, post quatuor alii paulo breviores juxta ipsum collocati, omnes quasi pileis quibusdam in capitibus suis ornati. Et quoniam res est difficillima periculiq; plenissima propter vim cataractæ in dictam insulam navigium appellere, ideo Lappones pridem desierunt invisere istum locum, ut nunc explorari nequeant, utrum quomodove culti fuerint, aut qua ratione illi lapides venerint in istam insulam.* Non vero singulos solum erigunt, sed uni addunt alios aliosq; prout, credo, plures pauciores ve reperiunt. Ex his primum quidem ipsius Storjunkare venerantur titulo, secundū dicunt ejus esse conjugem, tertium filium filiamve, cæteros famulos aut ancillas. Idem Samuel Rheen: *Wed somblige bærgfinnes tuenne, trenne och flere stenar uprefta, och saodanna stenar Kalla the then foersta Storjunkare, then andra hans Acte eller quinna, then tredie son eller dotter, och sedan the flere stenarna, tiænare eller tiænarinnor*, h. e. *Aliquibus in montibus duo, tres, & plures lapides cernuntur erecti, quorum primum vocant Storjunkaren, secundum Acte ejus, id est conjugem, terium filium aut filiam, reliquos vero lapides, famulos aut famulas.* Faciunt hæc imitatione consuetudinis humanæ, sicut nempe viderunt & præfectos Regios habere suam conjugem, & liberos & famulos. Non enim deteriori conditione Storjunkare suum, id est præfectum Toronis, & vicarium Dei esse volunt. Ideo & ipsi tribuunt hæc omnia. Et hæc est imago statuave Storjunkare. Quæ hac cernitur effigie.

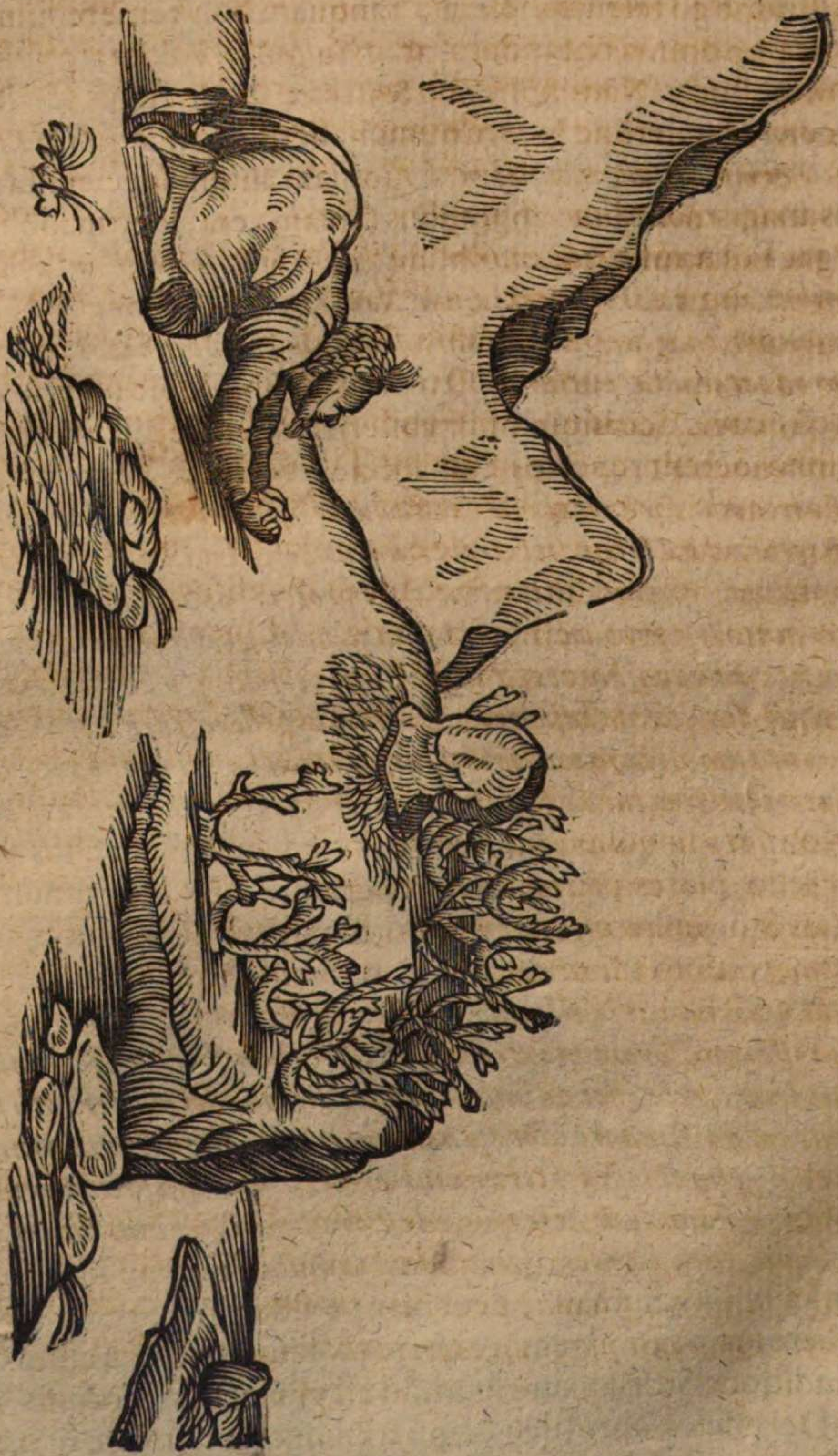

Venio

Venio nunc ad tertium, ſacrificia videlicet, ac honores alios. De quibus ante omnia notandum, quodà ſolis fiant viris, feminis excluſis omnibus. Nam feminam ſacrificare non magis fas exiſtimant, quam accedere ad locum quemcunque, deo conſecratum. Samuel Rheen: *Ingen quinnos perſon ær loſtigit till att offra.* Hoc eſt: *nulli feminæ conceſſum eſt ſacrificia offerre.* Deinde, quod ſacrificia fiant nulla, niſi prius explorata voluntate numinis, utrũ grata ſint, nec ne, futura. Quod fit inſtrumento peculiari, *Kannus* ipſis dicto, tympanis antiquis haud diſſimili, unde vulgò tympanum Lapponicum vocatur, & à nobis poſtea deſcribetur cum cura. Hoc tympano pulſato, additisque cantionibus, primum id, quod loco victimæ conſtituunt immolare, offerunt Thoroni, qui ſi dato indicio per annulum in tympano monſtraverit, placere ſibi victimam, ſolenni ritu mactatur. Sin vero ipſe eam noluerit, venitur ad Solem, & Stoorjunkare, juſto ordine, donec fuerit inventus, qui placere ſibi victimam indicio certo demonſtraverit. Quemadmodum hæc pluribus eſt executus Anonymus Mſ. cujus verba, quia longiora ſunt, Latinè tantum adferam: *Quum*, inquit, *Lappones ſacrificare conſtituerunt, tum victimas offerunt Stoorjunkare, unusque pulſat tympanum, cæteri, mares juxta feminæque, cantant junctis vocibus hoc modo: Maiide ſiæl kak tunſtourra paſſe ſeide*, h. e., *quid ais, magne ſancteque Deus? accipiſne victimam, quam immolare tibi deſtinavi? dumque ſic cantant, nomen montis addunt, in quo immolare volunt victimam. Quod ſi annuit Stoorjunkare, annulus in tympano ſtat immobilis eo loco, ubi Stoorjunkari picta eſt imago. Si Stoorjunkare non annuit, victimam offerunt Toroni priori modo, & ſic canunt: Maiide Aiikik Ietti, maiide vverro: hoc eſt: Quid vero tu pater Deus (id eſt Thorus) tunc vis meam victimam? quod ſi annulus ſtat in Thoronis imagine, ipſi victima eſt mactanda.* Et ſic res ſeſe habet in cæteris. Addit Samuel Rheen hoc amplius, ſolere pilum è collo victimæ evulſum alligare annulo, quo in tympano utuntur. Verba ejus ita habent, ſicut à me verſa ſunt Latine. *Quando explorare cupiunt, cui victimam offerre debeant, Thoroni nè, an Stoorjunkare, num Soli, faciunt*

id tali modo. Postquam victimam immolandam religarunt post tergum tugurii sui, quo nulli fœminæ fas est venire, pilum evellunt ex inferiori parte colli ejus, quem religant ad annulum unum eorum, quos plures habent colligatos, semperque usurpant in tympano. Tum pulsant tympanum, & fasciculus annulorum movetur circuitque, cumque annulus, ad quem revinctus pilus est victimæ, venit ad imaginem Toronis, Stoorjunkari, Solisve in tympano, stat immobilis fixusque eo loco, indicatque, victimam illam vel huic, vel illi esse gratam, nec recedit ab illa imagine, donec victimæ immolatio fuerit promissa illi Deo. Quod de tympano prædixi, pridem prodidit & Peucerus in de Divinat. p.m. 252. sed rem paulo aliter descripsit, vel quod male ipsi est narrata, ut fit, vel quod male intellexerit. *Tympanum*, inquit, *habent æneum, in quo depicta sunt ea quadrupedum, avium, & piscium genera, quæ ipsis non est difficile consequi. Habent & ranam æneam, ferreæ perticæ annexam, quam in medium tympani ad perpendiculum defigunt. Postea adjurationibus editis pulsant tympanum, ad cujus sonitum desilit rana in depictorum animalium aliquod. Illud animal, cujus effigiem petit rana, mactant diis.* Solent autem sacrificia offerre vulgo ex rangiferis, interdum tamen & ex aliis animalibus, testaturque Spirri Nils, qui & ipse gentis est Lapponicæ, adhiberi aliquando feles etiam, & canes, & agnos, & gallinas. *I Luleao Lappmarck*, inquit, *dyrkas Stoorjunkaren medh aotskyllige offrar, saosom kattor, hundar, lamb, och hoens.* Hoc est: *In Lappmarkia Lulensi Stoorjunkaren victimas offerunt diversas, ut feles, canes, agnos, gallinas.* Neque obstat, quod ex istis animalibus pleraque in Lapponia non alantur, petunt enim ea ex Norvagia, quod prædictus Spirri Nils testatur, quando post superiora de victimis illis: *som the kioepa i Norrie*, hoc est, *quas sibi emunt in Norvagia.* Pari modo Samuel Rheen c. 21. *Synnerligen Kiœpa Lapparna de creaturen , som the om hœsten ofra vvillia tillsina afgudar.* Hoc est: *Præcipue vero ea sibi emunt animalia Lappones* (in Norvagia videlicet de qua præcessit) *quæ in autumno idolis suis constituerunt sacrificare.* Tertium est, quod sacrificia plerumque diis suis offerant tempore autumnali. Quod præter alia colligo ex allatis proxime verbis, quando ait, emere Lappones sibi animalia

varia,

varia, *som the om hæsten offra vvilla till sina afguder.* Hoc est, *quæ in autumno constituerunt sacrificare deastris suis.* In autumno igitur præcipue solenniterque sacrificia faciunt; credo quod tum hyems sit vicina, cum nocte diuturna, quo tempore magis necessariam putare possunt sibi esse opem divinam. Nec fortassis alia est causa, ob quam eo ipso tempore quotannis renovent imaginem Toronis, ut nunc dicam. Nam post ista, quæ jam memoravi, speciatim hoc observant in sacrificiis, quæ Toroni offerunt, ut quotannis primum ejus novum fabricent simulacrum, id quod fit diebus quatuordecim ante festum Michaelis. Spirri Nils: *Foirton daghar foer Michaelis mæsse uthugge the sigh een ny trægudh.* Hoc est: *diebus quatuordecim ante festum Michaelis novum sibi sculpunt idolum ex ligno.* Deinde, ut id simulacrum certo dedicent consecrentque ritu, mactata nempe victima, cujus cruore idolum, ut & adipe pingunt. Idem: *Bredhe vvydh trægudenslachta the reenen, sedan thaga the alla beenen uthur Reen, och smoeria alt æfvver sin afgud, baode blood och Reenflaolt, den de sedan tillyka medh beenen i Iorden nedergrafvva.* Hoc est: *Prope idolum ligneum mactant rangiferum, è quo exempta omnia legunt ossa, tum sanguine adipeque: simul ejus, totum inungunt idolum. Postremo rangiferum una cum ossibus defodiunt in terra.* Hæc idoli Thoronis est solennis dedicatio, quotannis solita repeti. Quanquam præter hoc idolum alia plura in honorem ejus erigant, unum nempe, quotiescunque sacrificant rangiferum. Samuel Rheen. *Sao maonge Reenar Lappen till offerslachtar, sao maonga afgudabæleten skall han upsættia Thor till æhra.* Hoc est; *Quot numero rangiferos Lappo mactat victimas, tot idolo erigere debet in honorem Thori.* Collocant porro ista omnia unum juxta alterum in loco post tugurium sacro super tabulatum, de quo dixi supra, & cum victimam & sacrificium ipsi offerunt. Quod faciunt hoc modo, ut commemorat prædictus auctor. Primum victimam, quam placere Thoroni beneficio tympani cognoverunt, religant post tugurium suum. Solent autem Thoroni rangiferos offerre sexus fere masculini. Rangiferum ergo sic religatum mactant corde ipsius trajecto cultri acutissimi mucrone, vel ut ipse ait: *Reen*

sticka

ſtika the medh een kniif igenom hiertat; tum ſanguinem cordi proximum (*blodet, ſom ær nærmaſt hiertcot*) colligunt in vaſe, ut mox eo idolum Thoronis inungant. Poſt ſtatuto idolo (quod ſubinde aliud & aliud faciunt, quoties ſacrificant, ut dixi (ornatoque tabulato, accedunt cum reverentia, & idolum quidem ipſum in capite ac tergo delibutum ſanguine venerantur, in pectore vero ipſius decuſſatim pingunt lineas eodem ſanguine, figura crucium. *Træbelleten ſmæria the medh rehblodh*, inquit Anonymus. Addit Samuel Rheen: *ſampt medh nogro kors pao thes bræſt*. Hoc eſt: *una cum crucibus quibusdam in ipſius pectore.* At ergo Thori collocant rangiferi mactati cornua, item oſſa capitis præcipua, cum pedibus. A fronte vero capſulam ex cortice betulino factam, in qua ponunt carnis fruſtulum ex membris ſingulis rangiferi mactati, (*ett liitet ſtyke kiætt af hvvar ledemoth*) cum infuſo adipe. Anonymus hæc brevius iſtis verbis: *Hornan upſættia the pao Thora laſvvan, ſampt the færnembſte benen.* Hoc eſt: *cornua collocant in tabulato Thori, cum oſſibus præcipuis.* Carnes cæteras victimæ in uſus ſuos vertunt domeſticos, & hic quidem ritus Lapponum, quo ſacrificant Thoroni. At vero ſi victima offerenda eſt Stoorjunkare, quæ & ipſa fere rangifer maſculini ſexus, tum primum omnium (ut docet Samuel Rheen, quem hic ad verbum pæne reddimus Latine) filum coloris rubri per aurem dextram ejus trajiciunt, deinde religant eum à tergo tugurii, ubi religare victimam Thoronis ſolent, poſt mactant ipſum, ut Thoronis victimam, ſervato pariter ſanguine cordi proximo. Tum capitis, qui facit ſacrificium, cornua victimæ, cum oſſibus capitis collique, item ungulis ac pedibus, omniaque defert ad montem ſacrum Stoorjunkari ejus, cujus in honorem victima eſt mactata. Quo cum ventum eſt, Lappoque jam appropinquavit lapidi ſacro, caput reverenter primum aperit, mox inclinat corpus, flectit genua, cæteraque honoris facit officia, tum lapidem inungit ſanguine allato cum nonnullo adipe ex victima. Poſt tergum idoli collocat cornua. Ita Samuel Rheen, cui ſuperaddit Anonymus, quod in cornu dextro religent penem rangiferi, in ſiniſtro filum rubrum, inductum ſtanno, cum particula argenti. *Hornen*, inquit, *och the foernembſte halſſe*

halsse och husvvud benen bæra the till Stoorjunkare, huilka the honom till æhra opsættia. Kring om hægra hornet binde the det ting, der med reen færoekar naturen, och kring om det vvanstare hornet binda de rætt færgat garn med teen anspunnit, item itt liitet styke sælfvver. Hoc est: *Cornua & ossa præcipua capitis colliqve deferunt ad Stoorjunkare, qui in honorem ejus erigunt. Circa cornu dextrum ligant membrum, quo rangifer auget genus suum, circa cornu sinistrum fila coloris rubri stanno inducta, cum exigua particula argenti.* Quæ in cultu Storjunkari, ea & in cultu Seitæ observata, ut appareat, Tornensium deastrum solo nomine è Luhlensium & Pithensium differre. Johannes Tornæus: *Apud Seitas Lappones conveniunt certis temporibus, præsertim festis diebus, vel cum infortunio quodam aut damno affliguntur. Tum ornant sese vestimentis optimis, procedunt ad idolum, funduntque preces suas, cæteraque cultus devoti faciunt. Afferunt quoque omnis generis victimas, & quod optimum ex rangiferis, ut carnes, adipem, & cætera, item pellem cum cornibus & ungulis. E quibus hodieque cernuntur passim cumuli magni, ubi Seitæ honorabantur.* Habes plane cultum eundem Seitarum, quem Storjunkaris exhibuere. Cornua sic collocata circa lapidea idola ista interdum reperiuntur magno numero alia super alia, quibus velut sepimento cincta sunt, vocantque Lappones id *Tiorfvvigardi*, hoc est, aream cornibus septam. Samuel Rheen: *The kalla Tiorfvvigardi, eller horngaord, ty thet ær liika som een gaord kring om Stoorjunkaren.* Hoc est: *Tiorfvvigardi vel locum cornibus septum appellant, est enim instar sepimenti circa Stoorjunkaren.* Numerus ille tantus, ut alicubi millenarium excedat, quod prædictus Rheen testatur. Qui simul ostendit, solere qui sic adfert cornua erigitque, ante ista cornua suspendere quoque circulum ex ramo betulino flexum, cum affixo frustulo carnis ex quolibet membro victimæ mactatæ. *Item tagha the ett stiicke kioett af hvvar ledamoth af creaturet, som offras, och sættia thet pao een cirkelruundt ovvredin bioerkquist, hængiandes den sedan fram foer hornen.* Hoc est: *Capiunt & ex membro quolibet mactati animalis frustulum carnis, quod affigunt ad ramum betulinum in orbem circularem flexum, atque in eo suspendunt ante cornua.* Præbuit hæc res

P vel

vel præcipue, ut arbitror, errorem, ut traderentur Lappones pro diis colere & cornua rangiferorum. Qua de re & Johannes Tornæus, ſicut Latine ſeſe habent verba ipſius: *Nonnulli qui rem aliter ſe habere neſciunt, vel non intelligunt, memorant in Lapponia coli & cornua rangiferina. In quem errorem, ut ego quidem ſuſpicor, inducti ſunt, quia hodieque hic & illic cumuli reperiuntur magni ex cornibus rangiferorum. Qua vero id tradant ratione, id eis relinquo judicandum, qui meminiſſe volent eos cumulos eſſe ex victimis hic illicve Seitis oblatis. Fuit enim ea conſuetudo Lapponum, ut offerrent victimam rangiferum una cum ſuis cornibus & ungulis.* Quicquid vero ſupereſt carnium ex victima, id ipſi ſuos in uſus Lappones deinde abſumunt, vel ut ipſe ait, *Kiættet foertæra Lapperne ſielfue.* Atque hic communis quidem ſacrificiorum modus, quibus colunt Stoorjunkare ſuum. Alii ſunt duo minus frequentes, unus cum victimam vivam deducunt ad montem ipſum, in quo ſignum ſacrum collocatum eſt; alter, cum eo loco ſacrificare volunt, ad quem ob altitudinem & difficultatem viarum non poſſunt pervenire. Priori modo mactant victimam juxta ipſum idolum, deinde confectis cæteris, de quibus ante diſſeruimus, carnes victimæ ibi ſtatim coquunt, invitatisq; amicis abſumunt in convivio, quod *convivium Stoorjunkari* nominant, præſertim quæ in capite colloque ſunt; pellem vero ibi relinquunt jacentem. Fit hoc autem non in cunctis Stoorjunkari montibus, ſed peculiaribus ſolummodo certisque, ubi nempe ita ſeſe coli atque honorari deſiderat. Samuel Rheen, *Wiid naogra offerberg offra the lefvvandes reenar, huilka the ſlachta vviid offerbergen, och bruda ſina vvænner till offer, ther kooka och foertæra the kioettet, huilka the kalla Stoorjunkares giæſtebod, och ſiinnerligen det kioettet ſom ær vvid hufvvudet och kring om halſen. Skinnet laota the liggia qvvar vvid bemelte offerberg i naogra aohr.* Hoc eſt: *Ad nonnullos montes ſacros, vivos rangiferos mactant apud eos ipſos montes, invitatisque amicis carnes ibi victimarum coctas comedunt, idque vocant convivium Stoorjunkari, præcipue vero carnes capitis & colli. Pellem vero relinquunt jacentem apud eos montes per nonnullos annos.* Sequitur alter mo-

modus, cum ob montis ſacri altitudinem ad locum debitum cum victima nequeunt aſcendere. Tum enim lapidem, ſanguine victimæ inunctum, ad ſuperiora conjiciunt, ſicque pietate ſua defunguntur. Idem: *The ſmæria een ſteen medh dens reens blod, ſom Stoorjunkaren till æhra ſlachtat vvarder, och kaſta ſamma ſteen upp in emoth thett fiall, ther the mena honom boo.* Hoc eſt: *Lapidem quendam inungunt ſanguine rangiferi mactati, mactati in honorem Stoorjunkarens, eumque emittunt verſus ſuperiora jugi montisve, in quo credunt ipſum habitare.* Sicut autem præter victimas, honorare Toronem novis ſubinde, ac præſertim anno quolibet conſueverunt ſignis ac idolis, ita Stoorjunkerum novis ramis ex betula vel pinu, quos ſubſternunt ſacro ejus lapidi. Fitque illud bis in anno, ſemel tempore æſtatis per ramos betulinos, iterum tempore hyemis, per ramos è pinu. Idem ſcriptor: *Siina Stoorjunkare moſta Lapparna aohrligen bevviiſa den viirdnet, att the om vvinteren ſkola breda under them niitt graanriis, och om ſommaren leggia under dem læf och graes.* Hoc eſt: *Lappones oportet hiſce Stoorjunkeris ſuis eum exhibere honorem quotannis, ut hyberno tempore ſubſternant eis ramos è pinu, æſtivo vero è betula cum gramine.* Conveniunt cum his, quæ de Seitis ex Tornæo ſupra nobis ſunt commemorata. Atque cum hoc faciunt, ſimul explorant Dei ejus erga ſeſe voluntatem, utrum amica ſit ac benigna, num adverſa & inimica. Nam cum lapidem, quando gramen & id genus ſubſternendum, ſentiunt inter attollendum levem, deum ſperant propitium, cum verum gravem ſolitoque ponderoſiorem, metuunt iratum ac infenſum ſibi, quem proinde ut ſibi reconcilient, victimas aliquas ſe vovent ei mactaturos. Idem. *Nær the færnimma, ſtenarna vvara tunga emot naturen, ær ett tecken, att Stoorjunkaren ær obliid och miſsgunſtig. Aere ſtenarna emoot færrige vvanen lætta, ær et tekn, att Stoorjunkaren ær them bliid och gunſtig, och att færrebyggia Stoorjunkarens ogunſt, maoſte the honom lofvva & ſerdeles offer.* Hoc eſt: *Cum lapides præter naturam eſſe ponderoſos ſentiunt, hoc ſignum reputant irati & infenſi Stoorjunkari;*

der skæra i tree dehlar, och sættia them pao trenne spæd, them the medh blood beslryka, och sammaledes i jorden, alt i een kysta, giort som een ackia, nedergræfvva .h.e. *partem cordis & pulmonum capiunt, eamque discindunt in partes tres, quas figunt in bacillis tribus, sanguine delibutis, & tum eodem modo defodiunt in terra, juncta in cista quadam, specie trahæ Lapponicæ formata.* Quando ait, *eodem modo, respicit nonnulla, quæ præcedunt de ossibus victimæ.* Solent enim ossa omnia ex animali mactato eximere, eaque defodere in terra. *Alla beenen nedergræfvva the i jorden*, inquit, hoc est, *ossa omnia defodiunt in terra.* Samuel Rheen. *Te sanka alla beenen tillhopa, och gioera en kista, ther uti the leggia them och nedergræfvva.* Hoc est, *Omnia deinde colligunt ossa, ea componunt in cista quadam ad id facta, & defodiunt.* Sed de hac re amplius, cum ad ritus funebres Lapponum erit ventum, fieri namque ista fere solent in funeribus. Nunc in genere notamus, esse istum ritum placandarum Manium apud Lappones, quotquot hodieque dediti sunt superstitionibus suorum majorum. Venio ad cœtum Juhliorum, quem appellant *Iuhlafolket*, quod jam alibi ostendi. Ei quoque nullas habent positas imagines aut statuas, sicut Manibus. Locum ubi colunt, est post tugurium in arbore aliqua, inde ad unius teli jactum distante. Cultus fit per sacrificium, quod hoc modo describit Samuel Rheen, cujus verba, quia nimis longa sunt, Latine tantum proferemus. *Pridie festum Iuliorum, quod Nativitas Christi alias vocatur, ipsoque festo die superstitiosum faciunt sacrificium, in honorem usumve circumerrantis turbæ Iuliæ, quam vagari tum existimant per sylvas & montes, ipsis vicinas, isto modo. Pridie festum natalitiorum jejunare fere solent, vel potius abstinere ab omni esu carnium, de cæteris vero cibis, quos edunt sumere particulam & diligenter servare. Idem faciunt isto festo die, quo dant operam, ut lautissime vivant. Particulas ita per biduum servatas conjiciunt in arculam ex cortice betulino factam specie navigii, cum velis remisque, infunduntque aliquid adipis ex jure. Id deinde navigium plenum istis frustulis suspendunt in arbore post tugurium suum, unius teli jactus spacio distante, pro circumerrante tum in aere, per sylvas, montesque turba sive multitudine Iuliorum.* Habes & hoc genus cultus

tus ſacrificiorumq;, quæ ſunt quædam velut libamina geniis oblata à veteribus. Quare vero iſtæc offerant in navigiolo, ne ipſi quidem ſciunt, aut afferre rationem poſſunt. Nobis oſtendere videtur religionem peregre adductam, forte, quia primum coluerunt ita cœtum angelorum, Chriſti nativitatem denunciantium, ut dixi in ſuperioribus. Id enim non potuerunt ſcire, niſi per Chriſtianos, quos ad eos navigiis perveniſſe aliquos priſcis temporibus, non fortaſſis absque ratione omni hinc colligimus. Et hæc quidem de idololatria, cultuque ſuperſtitioſo Deorum apud Lappones, qui hodieq; durat inter ipſos, non quidem omnes, nec tamen paucos, quod abunde quotidiana experientia cognoſcitur.

CAP. XI.

De ſacris magicis & magia Lapponum.

Vetus eſt per orbem, ubicunque nomen Lapponum innotuit, ſententia, eſſe gentem admodum addictam ſuperſtitioni magicæ. Itaque non ſine cauſa hic de rebus magicis eorum agere conſtitui, tanquam altero præcipuoque capite impietatis, quæ ceſſare nondum prorſus apud ipſos deſiit. Ut autem à vetuſtioribus incipiamus, teſtis hac de re jam ſuo tempore Jacobus Zieglerus, quando ſic de ipſis: *Incantatores ſunt perefficaces.* Idem facit Damianus à Goës in ſua ipſorum deſcriptione. *Incantamentis*, ait, *ſic pollent, ut inter multa dictu mira, quæ prætermitto, naves, in media curſu retineant.* Neq; negant ſcriptores Domeſtici. Olaus Magnus lib. III. c. 16. *Hæc extremi Aquilonis regio Finlandia ac Lapponia ſic erat docta maleficiis olim in paganiſmo, ac ſi Zoroaſten Perſam in hac damnata diſciplina præceptorem habuiſſent.* Petr. Claudi pariter de Lapponibus Norvagiæ: *De æræ alleſammen grumme trollfolk, huis lige jeg ike troor at hafua nogenſtedis verit, eller endnu findis i verden, och Lappefinner*

ere

ere een part ærgere der med, end siæ finner, Hoc eſt: *Omnes magi ſunt truculenti, ut eis ſimiles antehac fuiſſe, vel nunc eſſe in terris haud crediderim. Et pejores aliqui ex Lappofinnis, quam Finnis maritimis.* Sic de Lappis proximiorum temporum ſcriptores; neque aliter de Biaronis, Lapponum anteceſſoribus, ut non ſit dubium, ejusdem omnes eſſe generis. Olaus Magnus, Lib. I. cap. 1. *Sunt Biarmenſes in faſcinandis hominibus inſtructiſſimi. Quippe aut oculorum, aut verborum, aut alterius alicujus rei maleficio homines ita ligant, ut liberi non ſint, nec mentis compotes, ſæpeque ad extremam manum deveniant.* Saxo habet ejus rei exemplum lib. 1. ubi poſt alia de ipſis: *Tunc Biarmenſes arma artibus permutantes, carminibus in nimbos ſolvere cælum, lætamque aeris faciem triſti imbrium aſpergine confuderunt.* Paria leguntur apud Sturleſonium, & Auctorem veterem Hiſtoriæ Heraudi, ut vix dubium eſſe queat. Licet autem his temporibus nec adeo frequenter Lappones, nec adeò aperte artes has exerceant (unde Andreas Buræus de ipſis: *Lappones olim, quam nunc magicis ſuperſtitionibus magis dediti erant*: Item paucis interjectis: *maxima pars Lapponum magicis ſuperſtitionibus caret.* Et jam diu ante Peucerus: *Hoc tempore minus eſt ibi incantationum, quam fuit antea, quod Sueciæ Rex ne iis amplius utantur, ſeveriſſime prohibuit*) nihilominus in non paucis durat hodieque ſtudium earum. Quod ſi quis requirat cauſas, præter eas generales, quas attulimus ſuperius de gentis hujus ſuperſtitione, non eſt alia potior, quam quod unus ſibi putet neceſſarium ex ea munimentum adverſus inſidias alterius. Fatentur ita vulgo, & jam pridem teſtatus eſt Petrus Claudi ſæpe nominato loco. *Det ær dem fornoeden*, ait, *att de alle och huer ſkulle kunde den konſt, eller blifvve de fortryllat oc forgiordt aff de andre.* Hoc eſt: *Scientia hujus artis prorſus ipſis neceſſaria, cum alias per eam in cæteris damnum & exitium ipſis afferatur.* Ex hac cauſa magiſtros atque præceptores habent ſuos, & parentes ad liberos per hæreditatem ſuis obnoxios miniſteriis ſpiritus malignos dæmonasque transmittunt. De priore teſtis eſt Tornæus. *Somblige*, ait *blifvva hærutinnan undervviiſte, och af æfningen færdige girode.* Hoc eſt: *Quidam in hac arte erudiuntur, uſuque fiunt docti.*

Petrus

Petrus Claudi: *De satte deris boern till lære hoos Lapparne.* Hoc eſt: *Liberos ſuos dant in diſciplinam Lapponibus*, ut nimirum eos in hac arte erudiant. Ita Sturleſonius memorat Gunildam quandam virginem, à parente ſuo Odzor Huide, qui habitabat in Halogaland, in diſciplinam miſſam ad Finmarkiæ, id eſt Finlapponiæ Norvegicæ regem Motle, *ut Læra Finnekonſt*, hoc eſt, *ad diſcendas artes Finnonicas.* Item Finnones duos alios, quorum artes ibi prolixè commemorat. Non raro hi magiſtri ſunt parentes ipſi, qui filios ſuos in his artibus erudiunt. Tornæus. *Dhe ſom igenom underviisning Komma till trullkonſten, blifvva antingen af ſin fader, eller naogon annan altiid ſtyckevviis lærde, oefvvade, och med hafde, nær ſaodan æfningh foerehafvves.* Hoc eſt: *Qui per informationem ſibi acquirunt artem magicam, vel à patre ſuo, vel ab alio erudiuntur per partes, exercentur, & adſciſcuntur, quotiens negotium ejusmodi conficitur.* Ita fiunt eruditi hujus artis, maxime ſi indoles ingeniumque aptum fuerit diſcipulis. Nec enim perinde omnes cenſent æqualiter idoneos, quosdam quoque prorſus incapaces, licet maxime erudiantur, quod à fide dignis mihi confirmatum eſt. Teſtaturque Johann. Tornæus iſtis verbis: *Saoſom Lapparna ike alla Kunne vvara af eüka natur, ſao ære dhe ike Iuller liika mæchtige i denna Konſten.* Hoc eſt; *Sicut Lappones non poſſunt ejusdem omnes eſſe naturæ, ita nec æqualiter potentes omnes in hac arte.* De poſteriori docet idem ſcriptor. *Dæris gaa guar i arg, ſaa at en slect er rammare oc ſtarkare i deris trolldoms konſt, end en anden.* Hoc eſt: *Dæmones apud ipſos partem hæreditatis conſtituunt, ita fit, ut familia una prævaleat alteram hac arte magica.* Conſtat autem ſimul ex hoc loco, habere integras familias ſuos dæmonas certosque, diſtinctos à dæmonibus familiarium aliarum, eisque adverſos ſæpe ac oppoſitos. Non vero familiæ tantum, ſed & ſinguli in eis aliquando habent addictos ſibi, modo unum, modo plures, alios, à quibus defendantur contra Dæmonum aliorum machinationes, alios, quibus ipſi aliis noceant. Quod teſtatur Olaus Petri Niurenius his verbis: *Certo Spirituum numero ſtipantur, tribus alii, alii duobus, minimnm uno. Hic duntaxat ſibi eſt defendendo: ille quævis mala potis eſt intentare:*

ere een part ærgere der med, end siæfinner, Hoc eſt: *Omnes magi ſunt truculenti, ut eis ſimiles antehac fuiſſe, vel nunc eſſe in terris haud crediderim. Et pejores aliqui ex Lappofinnis, quam Finnis maritimis.* Sic de Lappis proximiorum temporum ſcriptores; neque aliter de Biaronis, Lapponum anteceſſoribus, ut non ſit dubium, ejusdem omnes eſſe generis. Olaus Magnus, Lib. I. cap. 1. *Sunt Biarmenſes in faſcinandis hominibus inſtructiſſimi. Quippe aut oculorum, aut verborum, aut alterius alicujus rei maleficio homines ita ligant, ut liberi non ſint, nec mentis compotes, ſæpeque ad extremam manum deveniant.* Saxo habet ejus rei exemplum lib. 1. ubi poſt alia de ipſis: *Tunc Biarmenſes arma artibus permutantes, carminibus in nimbos ſolvere cœlum, lætamque aeris faciem triſti imbrium aſpergine confuderunt.* Paria leguntur apud Sturleſonium, & Auctorem veterem Hiſtoriæ Heraudi, ut vix dubium eſſe queat. Licet autem his temporibus nec adeo frequenter Lappones, nec adeò aperte artes has exerceant (unde Andreas Buræus de ipſis: *Lappones olim, quam nunc magicis ſuperſtitionibus magis dediti erant*: Item paucis interjectis: *maxima pars Lapponum magicis ſuperſtitionibus caret.* Et jam diu ante Peucerus: *Hoc tempore minus eſt ibi incantationum, quam fuit antea, quod Sueciæ Rex ne iis amplius utantur, ſeveriſſime prohibuit*) nihilominus in non paucis durat hodieque ſtudium earum. Quod ſi quis requirat cauſas, præter eas generales, quas attulimus ſuperius de gentis hujus ſuperſtitione, non eſt alia potior, quam quod unus ſibi putet neceſſarium ex ea munimentum adverſus inſidias alterius. Fatentur ita vulgo, & jam pridem teſtatus eſt Petrus Claudi ſæpe nominato loco. *Det ær dem fornoeden*, ait, *att de alle och huer ſkulle kunde den konſt, eller blifvve de fortryllat oc forgiordt aff de andre.* Hoc eſt: *Scientia hujus artis prorſus ipſis neceſſaria, cum alias per eam in cæteris damnum & exitium ipſis afferatur.* Ex hac cauſa magiſtros atque præceptores habent ſuos, & parentes ad liberos per hæreditatem ſuis obnoxios miniſteriis ſpiritus malignos dæmonasque transmittunt. De priore teſtis eſt Tornæus. *Somblige*, ait *blifvva hærutinnan undervviiſte, och af æfningen fær dige girode.* Hoc eſt: *Quidam in hac arte erudiuntur, uſuque fiunt docti.*

Petrus

Petrus Claudi: *De ſatte deris boern till lære hoos Lapparne.* Hoc eſt: *Liberos ſuos dant in diſciplinam Lapponibus*, ut nimirum eos in hac arte erudiant. Ita Sturleſonius memorat Gunildam quandam virginem, à parente ſuo Odzor Huide, qui habitabat in Halogaland, in diſciplinam miſſam ad Finmarkiæ, id eſt Finlapponiæ Norvegicæ regem Motle, *ut Læra Finnekonſt*, hoc eſt, *ad diſcendas artes Finnonicas.* Item Finnones duos alios, quorum artes ibi prolixè commemorat. Non raro hi magiſtri ſunt parentes ipſi, qui filios ſuos in his artibus erudiunt. Tornæus. *Dheſom igenom underviisning Komma tilltrullkonſten, blifvva antingen afſin fader, eller naogon annan altiid ſtyckevviis lærde, oefvvade, och med hafde, nær ſaodan æfningh foerehafvves.* Hoc eſt: *Qui per informationem ſibi acquirunt artem magicam, vel à patre ſuo, vel ab alio erudiuntur per partes, exercentur, & adſciſcuntur, quotiens negotium ejusmodi conficitur.* Ita fiunt eruditi hujus artis, maxime ſi indoles ingeniumque aptum fuerit diſcipulis. Nec enim perinde omnes cenſent æqualiter idoneos, quosdam quoque prorſus incapaces, licet maxime erudiantur, quod à fide dignis mihi confirmatum eſt. Teſtaturque Johann. Tornæus iſtis verbis: *Saoſom Lapparna ike alla Kunne vvara af eüka natur, ſao ære dhe ike Iuller liika mæchtige i denna Konſten.* Hoc eſt; *Sicut Lappones non poſſunt ejusdem omnes eſſe naturæ, ita nec æqualiter potentes omnes in hac arte.* De poſteriori docet idem ſcriptor. *Dæris gaa guar i arg, ſaa at en ſlect er rammare oc ſtarkare i deris trolldoms konſt, end en anden.* Hoc eſt: *Dæmones apud ipſos partem hæreditatis conſtituunt, ita fit, ut familia una prævaleat alteram hac arte magica.* Conſtat autem ſimul ex hoc loco, habere integras familias ſuos dæmonas certosque, diſtinctos à dæmonibus familiarium aliarum, eisque adverſos ſæpe ac oppoſitos. Non vero familiæ tantum, ſed & ſinguli in eis aliquando habent addictos ſibi, modo unum, modo plures, alios, à quibus defendantur contra Dæmonum aliorum machinationes, alios, quibus ipſi aliis noceant. Quod teſtatur Olaus Petri Niurenius his verbis: *Certo Spirituum numero ſtipantur, tribus alii, alii duobus, minimnm uno. Hic duntaxat ſibi eſt defendendo: ille quævis mala potis eſt intentare:*

ipsi autem nemo potest resistere. Ex his aliqui accipiunt per laborem & solicitationes, aliqui ultro, & à prima ætate. Qua de re prorsus memoratu dignum quod refert Dn. Joh. Tornæus. Verba quia longa, Latine solum proferam: *Sunt nonnulli, qui artem magicam ab ipsa quasi habeant natura, id quod est horrendum. Quandoquidem, quos diabolus idoneos sibi futuros intellexit ministros, eos in ipsa infantia corripit morbo, quo simul eis multas repræsentat imagines & visiones, è quibus pro ratione annorum ætatisq; discunt, quod ad artem illam pertinet. Quod qui secunda vice corripiantur morbo, longe adhuc plures eis offeruntur visiones, è quibus quoque capiunt plus artis, quam prima vice. Sin vero corripiantur vice tertia, quod fit difficultate tanta, ut in periculum simul incidant ommittendæ vitæ, tum eis manifestantur visiones atque apparitiones diabolicæ omnes, è quibus capiunt, quantum pertinet ad perfectionem artis magicæ. Suntque hi tam eruditi, ut & sine tympano possint prospicere res longe dissitas, sicque occupati à Diabolo, ut cernant eas, sive velint, sive nolint. Sic ante tempus aliquod Lappo quidam, qui adhuc superstes est, tympanum mihi offerebat suum, de quo sæpe ante fueram conquestus, fatebaturque mæstus, licet id à se submoveat, nec sibi fabricet aliud, nihilominus se visurum dissita omnia deinceeps, sicut ante viderit; Dabatque me ipsum exemplum, memorabatq; verissime specialissimeq;, quicquid acciderat mihi in itinere in Lapponiam. Querebatur quoque simul, nescire se quid facere cum oculis suis debeat, quia isthæc sibi omnia invitissimo offerantur.* Cæterum ut ad artes ipsas veniam, videntur eæ posse dividi pro diversitate instrumentorum, quæ ad exercendas ipsas adhibent, in classes duas, sic, ut una eas complectatur, ad quas tympanum requiritur, altera eas, ad quas nodi, tela, imprecationes, & id genus alia. De Tympano, quia est peculiare Lapponibus, initio dicemus. Lappones id vocant *Kannus*, ut nos docet Reverendus vir Dominus M. Joh. Tornæus, Pastor & Præpositus Tornensis in libello de Lapponibus. Verba ejus. *Sacra superstitiosa expedivere instrumento quodam materiali (ipsis Kannus) ad figuram tympani fabricato.* Idem *Quobdas.* Item in Descriptione Suetica: *Af Lapparna sielfvva kal-*

les

les det Quobdas och kannus men af os Lapptromma eller rättare, treoll-truma. Hoc est: *A Lapponibus vocatur Quobdas, item Kannus, à nobis vero tympanum Lapponicum, seu potius tympanum magicum.* Tympanum hoc fabricant ex ligno. Olaus Petri: *Tympanum usurpant ex excavato intus arboris magno trunco.* Lignum illud esse debet pineæ, abietis, aut betulæ certo loco natæ, vertentisque se ad cursum Solis. Ita docet res ipsa, & Samuel Rheen his verbis: *Lapparnes trumbor äre giorde antingen af graan, tall, eller bioerk, doch maoste det träe, af huilken trumben skall gioeras, vvara vväxter pao & serdeels rum, sasom och effter solennes gaong rätt omkring, och icke emoot des gaong.* Hoc est: *Tympana Lapponica fiunt vel ex pinu, vel ex abiete aut betula, sed oportet arborem è cujus lignis fabricari debet, certo & peculiari natam esse loco vertereq; sese recte ad ambitum solis, non contra eum.* Peucerus itaq; errat, quando facit ex ære. *Tympanum habent æneum* inquit in de Divin. pag. m. 297. Dicitur autem arbor sese vertere ad Solis ambitum, quando truncus ita flexas habet ligni fibras, ut flexuræ illæ ab imo percurrentes ad summum à dextra sese vertant in sinistram, unde forsan colligunt, arborem eam Soli esse gratam & amicam, quem in Torone secretiori religionis lege adorant atque venerantur. Porro lignum illud unicum est, ex caudicis per medium fissi una parte excavata, sic ut planum ejus præbeat summitatem, super quam intenditur pellis, id vero quod convexum, partem imam, & manubrium, quo tenetur. Solent enim partem hanc sculptis oblongis duobus foraminibus ita fabricare, ut inter duo ista foramina relictum lignum ansæ loco esse possit. Reliqua pars, quæ est à latere, pellemque intensam sustinet, est instar circuli, non rotundi, sed oblongi, figura pœne ovali, cujus diameter vix dimidium excedit ulnæ, sæpe minor est. Pellem seu membranam habet intensam non nisi unicam. Olaus Petri: *Hujus* (tympani) *alteram saltem partem superiorem membrana obducunt*; unde tympanis equestribus assimilat J. Tornæus; vocat enim *instrumentum ad figuram tympani, vel nostrorum Bukor* (sic appellant Sueci tympana equestria) *nisi quod oblongius aliquantum sit fabricatū.*

 Quan-

cum vero leves, signum benefici & propitii Stoorjunkari, cujus ut præveniant inimicitias, peculiare ipsi vovere sacrificium coguntur. Et de hoc accipiendum, quod legitur apud Peucerum in de divinat. p.m. 282. *Ituri venatum, aut piscatum, aut aliud aliquod incepturi, præmissis quibusdam adjurationibus, suos deos, quos consulunt, tentant loco movere. Hi si facile sequantur, annuunt instituto, & successum promittunt, si renitantur, successus negant; si omnino se loco moveri non patiuntur, offensos sese ostendunt.* Non fit hoc omnibus in negotiis, nec omni tempore, sed cum substernendum gramen, uti dixi. Alias Deorum voluntatem tympano explorant, de quo alibi est actum. Superest nunc tertium, quando sacrificium faciendum Soli. Fit hoc non ex masculino sexu verum fœminino, nec rangiferis adultis, verum junioribus. Quod testatur idem, quem in hisce unicum habemus auctorem, Samuel Rheen, his verbis: *The offra henne unga reenar, och serdeles the, som æro af vvaiio koenat.* Hoc est: *Victimas ei (*Soli*) mactant rangiferos juniores, & præsertim sexus fœminini.* Ritus pæne idem, qui expositus est in superioribus, nisi quod per aurem dextram rangiferi trajiciant filum album, in signum victimæ Soli destinatæ, cum in victima Stoorjunkari trajiciant rubrum. Idem: *The siiy een huit traod igenom rheens hœgra œra, till en beteknelse, at offret skall Sohlen tillhoera.* Hoc est: *Filum album trajiciunt per aurem dextram rhangiferi, in signum victimæ spectantis ad Solem.* Deinde circulum faciunt ex ramo non betulino, verum saligno, in quo carnium frusta suspendunt, eum collocant in tabulato simili Thoronis, post tugurium suum: *Nær rheenen ær slachtat,* inquit, *taga the ett liitet stiike kioett af alla des ledamœtar, thet the sættia pao een ovvredin vviidia som ær so vviid, som ett half tunna band, huilket the uphængia pao een hoeg lafvva baak om kotten, ther the och offra Thoren.* Hoc est: *Postquam mactarunt rangiferum, particulam capiunt minutam carnis de quolibet membro, eamque suffixam in circulo saligno tantæ magnitudinis, ut æquet circulum, quo vasa cerevisiaria, tonnæ dimidiæ vocata, solent vinciri, suspendunt in tabulato alto post tugurium eo loco, ubi sacrificia etiam Thoroni faciunt.* Non plane idem hoc est tabulatum sed simile, cum tabulato Thoronis, ut

jam

jam ſupra dixi. In eo differt, quod hic ſimulacrum nullum, ac ne cornua quidem eriguntur. Nempe victimæ quia ætate juniores, ideo cornibus ſunt deſtitutæ. Ne tamen plane nihil ſit, quod Solis referat ſpeciem, ideo præcipua ex oſſibus victimæ reponunt in dicto tabulato in orbem collocata ſive circulum. *Alle the færnembſte been læggia the i circkelvviis pao laſvvan.* Hoc eſt: *Cuncta oſſa, quæ præcipua ſunt, in circulum collocata ponunt in tabulato.* Atque hic eſt ritus, quo ſacrificia & Soli faciunt. Cæterum præter deos hoſce tres majores, habent quoque alios minutos, ac veluti minorum gentium, ut oſtendi jam in præcedentibus, præſertim manes defunctorum, & catervam ſive cœtum Juhliorum. Manibus nulla certa dans vocabula, ſed generatim mortuos ſeu defunctos, lingua ſua *Sitte* nuncupant. Sed nec figuris eos colunt ſingularibus erectisque, ut Thoronem vel Stoorjunkare. Tantum certa eis quædam offerunt ſacrificia. In quibus primum dant operam, ut voluntatem defuncti explorent per tympanum ſuum, an nimirum cupiat ſe iſta victima coli. Quod fit pulſato ritu ſuo tympano, adjectaque cantilena iſtiusmodi: *Maiite vverro jabmike ſite*, hoc eſt, *quodnam ſacrificium poſcitis manes?* Sic annulo indicante victimam, quæ ipſis placeat, deinde per aurem dextram animalis immolandi trajiciunt filum coloris nigri. Dictus ſæpe auctor: *Igienom reeneus hoegra æra, ſom ſaoledes offras ſkall till doeden, vvarder ſiidd cen ſvvart traod.* Hoc eſt: *Per aurem dextram rangiferi defunctis offerendi, filum trajicitur coloris nigri.* Anonymus, qui docet & de cantilena ſuperius allata, religari ſcribit filum illud circa cornua, idque eſſe è lana. *The reenar och creatur ſom offras doeden, om theras horn maoſte bindas een ſvvart ulle traod.* Hoc eſt: *Rangiferi vel animalia, quæ mactantur defunctis, habere debent filum laneum coloris nigri ligatum circa cornua.* Hoc modo ſignata dedicata victima veniunt ad mactationem ipſam. Carnes victimæ abſumunt ſuos in uſus, exceptis particulis una cordis, altera pulmonum, quas ſingulas dividunt in partes tres, & ſuffigunt in bacillis tribus, poſt ſanguine victimæ delibutos defodiunt in terra. Memoratus Anonymus: *The taga ett ſtyke af hiertat och lunga, tet de ſoen-*

der ſkæra i tree dehlar, och ſættia them pao trenne ſpæd, them the medh blood beslryka, och ſammaledes i jorden, alt i een kyšta, giort ſom een ackia, nedergræfvva .h.e. *partem cordis & pulmonum capiunt, eamque diſcindunt in partes tres, quas figunt in bacillis tribus, ſanguine delibutis, & tum eodem modo defodiunt in terra, juncta in ciſta quadam, ſpecie trahæ Lapponicæ formata.* Quando ait, *eodem modo, reſpicit nonnulla, quæ præcedunt de oſſibus victimæ.* Solent enim oſſa omnia ex animali mactato eximere, eaque defodere in terra. *Alla beenen nedergræfvva the i jorden*, inquit, hoc eſt, *oſſa omnia defodiunt in terra.* Samuel Rheen. *Te ſanka alla beenen tillhopa, och gioera en kiſta, ther uti the leggia them och nedergræfvva.* Hoc eſt, *Omnia deinde colligunt oſſa, ea componunt in ciſta quadam ad id facta, & defodiunt.* Sed de hac re amplius, cum ad ritus funebres Lapponum erit ventum, fieri namque iſta fere ſolent in funeribus. Nunc in genere notamus, eſſe iſtum ritum placandarum Manium apud Lappones, quotquot hodieque dediti ſunt ſuperſtitionibus ſuorum majorum. Venio ad cœtum Juhliorum, quem appellant *Iuhlafolket*, quod jam alibi oſtendi. Ei quoque nullas habent poſitas imagines aut ſtatuas, ſicut Manibus. Locum ubi colunt, eſt poſt tugurium in arbore aliqua, inde ad unius teli jactum diſtante. Cultus fit per ſacrificium, quod hoc modo deſcribit Samuel Rheen, cujus verba, quia nimis longa ſunt, Latine tantum proferemus. *Pridie feſtum Iuliorum, quod Nativitas Chriſti alias vocatur, ipſoque feſto die ſuperſtitioſum faciunt ſacrificium, in honorem uſumve circumerrantis turbæ Iuliæ, quam vagari tum exiſtimant per ſylvas & montes, ipſis vicinas, iſto modo. Pridie feſtum natalitiorum jejunare fere ſolent, vel potius abſtinere ab omni eſu carnium, de cæteris vero cibis, quos edunt ſumere particulam & diligenter ſervare. Idem faciunt iſto feſto die, quo dant operam, ut lautiſſime vivant. Particulas ita per biduum ſervatas conjiciunt in arculam ex cortice betulino factam ſpecie navigii, cum velis remiſque, infunduntque aliquid adipis ex jure. Id deinde navigium plenum iſtis fruſtulis ſuſpendunt in arbore poſt tugurium ſuum, unius teli jactus ſpacio diſtante, pro circumerrante tum in aere, per ſylvas, monteſque turba ſive multitudine Iuliorum.* Habes & hoc genus cultus

tus ſacrificiorumq; , quæ ſunt quædam velut libamina geniis oblata à veteribus. Quare vero iſtæc offerant in navigiolo, ne ipſi quidem ſciunt, aut afferre rationem poſſunt. Nobis oſtendere videtur religionem peregre adductam, forte, quia primum coluerunt ita cœtum angelorum, Chriſti nativitatem denunciantium, ut dixi in ſuperioribus. Id enim non potuerunt ſcire, niſi per Chriſtianos, quos ad eos navigiis perveniſſe aliquos priſcis temporibus, non fortaſſis absque ratione omni hinc colligimus. Et hæc quidem de idololatria, cultuque ſuperſtitioſo Deorum apud Lappones, qui hodieq; durat inter ipſos, non quidem omnes, nec tamen paucos, quod abunde quotidiana experientia cognoſcitur.

CAP. XI.

De ſacris magicis & magia Lapponum.

Vetus eſt per orbem, ubicunque nomen Lapponum innotuit, ſententia, eſſe gentem admodum addictam ſuperſtitioni magicæ. Itaque non ſine cauſa hic de rebus magicis eorum agere conſtitui, tanquam altero præcipuoque capite impietatis, quæ ceſſare nondum prorſus apud ipſos deſiit. Ut autem à vetuſtioribus incipiamus, teſtis hac de re jam ſuo tempore Jacobus Zieglerus, quando ſic de ipſis: *Incantatores ſunt perefficaces.* Idem facit Damianus à Goës in ſua ipſorum deſcriptione. *Incantamentis*, ait, *ſic pollent, ut inter multa dictu mira, quæ prætermitto, naves, in medio curſu retineant.* Neq; negant ſcriptores Domeſtici. Olaus Magnus lib. III. c. 16. *Hæc extremi Aquilonis regio Finlandia ac Lapponia ſic erat docta maleficiis olim in paganiſmo, ac ſi Zoroaſten Perſam in hac damnata diſciplina præceptorem habuiſſent.* Petr. Claudi pariter de Lapponibus Norvagiæ: *De æræ alleſammen grumme trollfolk, huis lige jeg ike troor at hafua nogenſtedis verit, eller endnu findis i verden, och Lappefinner*

ere een part ærgere der med, end siæfinner, Hoc est: *Omnes magi sunt truculenti, ut eis similes antehac fuisse, vel nunc esse in terris haud crediderim. Et pejores aliqui ex Lappofinnis, quam Finnis maritimis.* Sic de Lappis proximiorum temporum scriptores; neque aliter de Biaronis, Lapponum antecessoribus, ut non sit dubium, ejusdem omnes esse generis. Olaus Magnus, Lib. I. cap. 1. *Sunt Biarmenses in fascinandis hominibus instructissimi. Quippe aut oculorum, aut verborum, aut alterius alicujus rei maleficio homines ita ligant, ut liberi non sint, nec mentis compotes, sæpeque ad extremam manum deveniant.* Saxo habet ejus rei exemplum lib. 1. ubi post alia de ipsis: *Tunc Biarmenses arma artibus permutantes, carminibus in nimbos solvere cælum, lætamque aeris faciem tristi imbrium aspergine confuderunt.* Paria leguntur apud Sturlesonium, & Auctorem veterem Historiæ Heraudi, ut vix dubium esse queat. Licet autem his temporibus nec adeo frequenter Lappones, nec adeò aperte artes has exerceant (unde Andreas Buræus de ipsis: *Lappones olim, quam nunc magicis superstitionibus magis dediti erant*: Item paucis interjectis: *maxima pars Lapponum magicis superstitionibus caret.* Et jam diu ante Peucerus: *Hoc tempore minus est ibi incantationum, quam fuit antea, quod Sueciæ Rex ne iis amplius utantur, severissime prohibuit*) nihilominus in non paucis durat hodieque studium earum. Quod si quis requirat causas, præter eas generales, quas attulimus superius de gentis hujus superstitione, non est alia potior, quam quod unus sibi putet necessarium ex ea munimentum adversus insidias alterius. Fatentur ita vulgo, & jam pridem testatus est Petrus Claudi sæpe nominato loco. *Det ær dem fornoeden*, ait, *att de alle och huer skulle kunde den konst, eller blifvve de fortryllat oc forgiordt aff de andre.* Hoc est: *Scientia hujus artis prorsus ipsis necessaria, cum alias per eam in cæteris damnum & exitium ipsis afferatur.* Ex hac causa magistros atque præceptores habent suos, & parentes ad liberos per hæreditatem suis obnoxios ministeriis spiritus malignos dæmonasque transmittunt. De priore testis est Tornæus. *Somblige*, ait *blifvva hærutinnan undervviiste, och af æfningen fær dige girode.* Hoc est: *Quidam in hac arte erudiuntur, usuque fiunt docti.*

Petrus

Petrus Claudi: *De satte deris boern till lære hoos Lapparne.* Hoc est: *Liberos suos dant in disciplinam Lapponibus*, ut nimirum eos in hac arte erudiant. Ita Sturlesonius memorat Gunildam quandam virginem, à parente suo Odzor Huide, qui habitabat in Halogaland, in disciplinam missam ad Finmarkiæ, id est Finlapponiæ Norvegicæ regem Motle, *ut Læra Finnekonst*, hoc est, *ad discendas artes Finnonicas.* Item Finnones duos alios, quorum artes ibi prolixè commemorat. Non raro hi magistri sunt parentes ipsi, qui filios suos in his artibus erudiunt. Tornæus. *Dhe som igenom underviisning Komma till trullkonsten, blifvva antingen af sin fader, eller naogon annan altiid styckevviis lærde, oefvvade, och med hafde, nær saodan æfningh foerehafvves.* Hoc est: *Qui per informationem sibi acquirunt artem magicam, vel à patre suo, vel ab alio erudiuntur per partes, exercentur, & adsciscuntur, quotiens negotium ejusmodi conficitur.* Ita fiunt eruditi hujus artis, maxime si indoles ingeniumque aptum fuerit discipulis. Nec enim perinde omnes censent æqualiter idoneos, quosdam quoque prorsus incapaces, licet maxime erudiantur, quod à fide dignis mihi confirmatum est. Testaturque Johann. Tornæus istis verbis: *Saosom Lapparna ike alla Kunne vvara af eüka natur, sao ære dhe ike Iuller liika mæchtige i denna Konsten.* Hoc est; *Sicut Lappones non possunt ejusdem omnes esse naturæ, ita nec æqualiter potentes omnes in hac arte.* De posteriori docet idem scriptor. *Dæris gaa guar i arg, saa at en slect er rammare oc starkare i deris trolldoms konst, end en anden.* Hoc est: *Dæmones apud ipsos partem hæreditatis constituunt, ita fit, ut familia una prævaleat alteram hac arte magica.* Constat autem simul ex hoc loco, habere integras familias suos dæmonas certosque, distinctos à dæmonibus familiarium aliarum, eisque adversos sæpe ac oppositos. Non vero familiæ tantum, sed & singuli in eis aliquando habent addictos sibi, modo unum, modo plures, alios, à quibus defendantur contra Dæmonum aliorum machinationes, alios, quibus ipsi aliis noceant. Quod testatur Olaus Petri Niurenius his verbis: *Certo Spirituum numero stipantur, tribus alii, alii duobus, minimum uno. Hic duntaxat sibi est defendendo: ille quævis mala potis est intentare:*

ipsi autem nemo potest resistere. Ex his aliqui accipiunt per laborem & solicitationes, aliqui ultro, & à prima ætate. Qua de re prorsus memoratu dignum quod refert Dn. Joh. Tornæus. Verba quia longa, Latine solum proferam: *Sunt nonnulli, qui artem magicam ab ipsa quasi habeant natura, id quod est horrendum. Quandoquidem, quos diabolus idoneos sibi futuros intellexit ministros, eos in ipsa infantia corripit morbo, quo simul eis multas repræsentat imagines & visiones, è quibus pro ratione annorum ætatisq; discunt, quod ad artem illam pertinet. Quod qui secunda vice corripiantur morbo, longe adhuc plures eis offeruntur visiones, è quibus quoque capiunt plus artis, quam prima vice. Sin vero corripiantur vice tertia, quod fit difficultate tanta, ut in periculum simul incidant ommittendæ vitæ, tum eis manifestantur visiones atque apparitiones diabolicæ omnes, è quibus capiunt, quantum pertinet ad perfectionem artis magicæ. Suntque hi tam eruditi, ut & sine tympano possint prospicere res longe dissitas, sicque occupati à Diabolo, ut cernant eas, sive velint, sive nolint. Sic ante tempus aliquod Lappo quidam, qui adhuc superstes est, tympanum mihi offerebat suum, de quo sæpe ante fueram conquestus, fatebaturque mæstus, licet id à se submoveat, nec sibi fabricet aliud, nihilominus se visurum dissita omnia deinceps, sicut ante viderit; Dabatque me ipsum exemplum, memorabatq; verissime specialissimeq;, quicquid acciderat mihi in itinere in Lapponiam. Querebatur quoque simul, nescire se quid facere cum oculis suis debeat, quia isthæc sibi omnia invitissimo offerantur.* Cæterum ut ad artes ipsas veniam, videntur eæ posse dividi pro diversitate instrumentorum, quæ ad exercendas ipsas adhibent, in classes duas, sic, ut una eas complectatur, ad quas tympanum requiritur, altera eas, ad quas nodi, tela, imprecationes, & id genus alia. De Tympano, quia est peculiare Lapponibus, initio dicemus. Lappones id vocant *Kannus*, ut nos docet Reverendus vir Dominus M. Joh. Tornæus, Pastor & Præpositus Tornensis in libello de Lapponibus. Verba ejus. *Sacra superstitiosa expedivere instrumento quodam materiali (ipsis Kannus) ad figuram tympani fabricato.* Idem *Quobdas.* Item in Descriptione Suetica: *Af Lapparna sielfvva kalles*

les det Quobdas och kannus men af os Lapptromma eller rattare, treolltruma. Hoc eſt: *A Lapponibus vocatur Quobdas, item Kannus, à nobis vero tympanum Lapponicum, ſeu potius tympanum magicum.* Tympanum hoc fabricant ex ligno. Olaus Petri: *Tympanum uſurpant ex excavato intus arboris magno trunco.* Lignum illud eſſe debet pineæ, abietis, aut betulæ certo loco natæ, vertentisque ſe ad curſum Solis. Ita docet res ipſa, & Samuel Rheen his verbis: *Lapparnes trumbor äre giorde antingen af graan, tall, eller bioerk, doch maeſte det træ, af huilken trumben skall gioeras, vvara vvæxter pao & ſerdeels rum, ſaſom och effter ſolennes gaong rætt omkring, och icke emoot des gaong.* Hoc eſt: *Tympana Lapponica fiunt vel ex pinu, vel ex abiete aut betula, ſed oportet arborem è cujus lignis fabricari debet, certo & peculiari natam eſſe loco vertereq; ſeſe recte ad ambitum ſolis, non contra eum.* Peucerus itaq; errat, quando facit ex ære. *Tympanum habent æneum* inquit in de Divin. pag. m. 297. Dicitur autem arbor ſeſe vertere ad Solis ambitum, quando truncus ita flexas habet ligni fibras, ut flexuræ illæ ab imo percurrentes ad ſummum à dextra ſeſe vertant in ſiniſtram, unde forſan colligunt, arborem eam Soli eſſe gratam & amicam, quem in Torone ſecretiori religionis lege adorant atque venerantur. Porro lignum illud unicum eſt, ex caudicis per medium fiſſi una parte excavata, ſic ut planum ejus præbeat ſummitatem, ſuper quam intenditur pellis, id vero quod convexum, partem imam, & manubrium, quo tenetur. Solent enim partem hanc ſculptis oblongis duobus foraminibus ita fabricare, ut inter duo iſta foramina relictum lignum anſæ loco eſſe poſſit. Reliqua pars, quæ eſt à latere, pellemque intenſam ſuſtinet, eſt inſtar circuli, non rotundi, ſed oblongi, figura pœne ovali, cujus diameter vix dimidium excedit ulnæ, ſæpe minor eſt. Pellem ſeu membranam habet intenſam non niſi unicam. Olaus Petri: *Hujus* (tympani) *alteram ſaltem partem ſuperiorem membrana obducunt*; unde tympanis equeſtribus aſſimilat J. Tornæus; vocat enim *inſtrumentum ad figuram tympani, vel noſtrorum Bukor* (ſic appellant Sueci tympana equeſtria) *niſi quod oblongius aliquantum ſit fabricatū.*

Quanquam alio loco recte dicat ab his differre in eo, quod nec sit rotundum, nec tam profunde cavum, sed paulo planius, nec denique pellem seu membranam habeat affixam cochleis ferreis, sed claviculis ligneis. Licet nos viderimus & sine claviculis adfirmatam futura per fila ex nervis rangiferinis. Olaus Magnus haud ita commode *incudem* dixit, lib. III. cap. 27. nec enim aliud, quam tympanum intelligendum illis verbis: *ranam æneam, aut serpentem malleo super incudem præscriptis ictibus concutit*: ut liquebit amplius ex sequentibus. Quod pictor non intelligens in præmissa illi capiti pictura nescio quem incudem fabrorum, cum superposita serpente, assultanteque rata & malleo fabrili adjecto delineavit, contra omnem negotii illius naturam atque rationem. Non utuntur Lappones incude fabrili, verum tympano, quod quia malleo pulsatur, ut mox dicam, ideo incudem Olaus nominavit. Porro pellem eam seu membranam tympano intensam pingunt variis figuris, colore rubro, quem faciunt ex contuso & decocto alni cortice. Joh. Tornæus: *Skinnet ær alt oefvver med skapnader af alla handa ting oefvvær maolat, vvarandes færgen, som der till brukat ær, roedlicht, och af ahlebark tagen.* Hoc est: *Membrana picta est per universum imaginibus variarum rerum, colore ad id adhibito rubescente, facto ex cortice alni.* Samuel Rheen: *trumban oefuer drage the med skin, hvvaruppao the maohla med ahlbark, aothskillige figurer;* hoc est, *Tympano superinducunt pellem, in qua pingunt colore ex alni cortice figuras varias.* Quales illæ sint figuræ, idem explicat prolixe, cujus proinde verba Latine tantum proferam. *In medio fere tympani*, ait, *lineam ducunt transversam unam & alteram, in ea formant Deos suos quos præ cæteris religiose colunt, ut Thoronem cæterorum principem cum famulis suis, item Stoorjunkarum, cum suis. Atque hi in suprema quidem linea collocantur. Post ducetur inferior alia, superiori parallela, sed tantum ad tympani dimidium. In ea Christi est imago, cum quibusdam ejus Apostolis. Quicquid supra hasce lineas depingitur, aves significare debet, item stellas, atque lunam. Infra eas in ipso medio tympani formatur Sol, ut planetarum medius, cui imponunt fasciculum annulorum æreorum, quotiens pulsare tympanum debent. Infra Solem*

pingunt

pingunt res terrenas, & animantia varia, ut ursos, lupos, rangiferos, lutras, vulpes, serpentes, tum paludes, lacus, fluvios & id genus. Et hoc quidem tympanum, quemadmodum describit Samuel Rheen, cujus quoque istam dedit picturam.

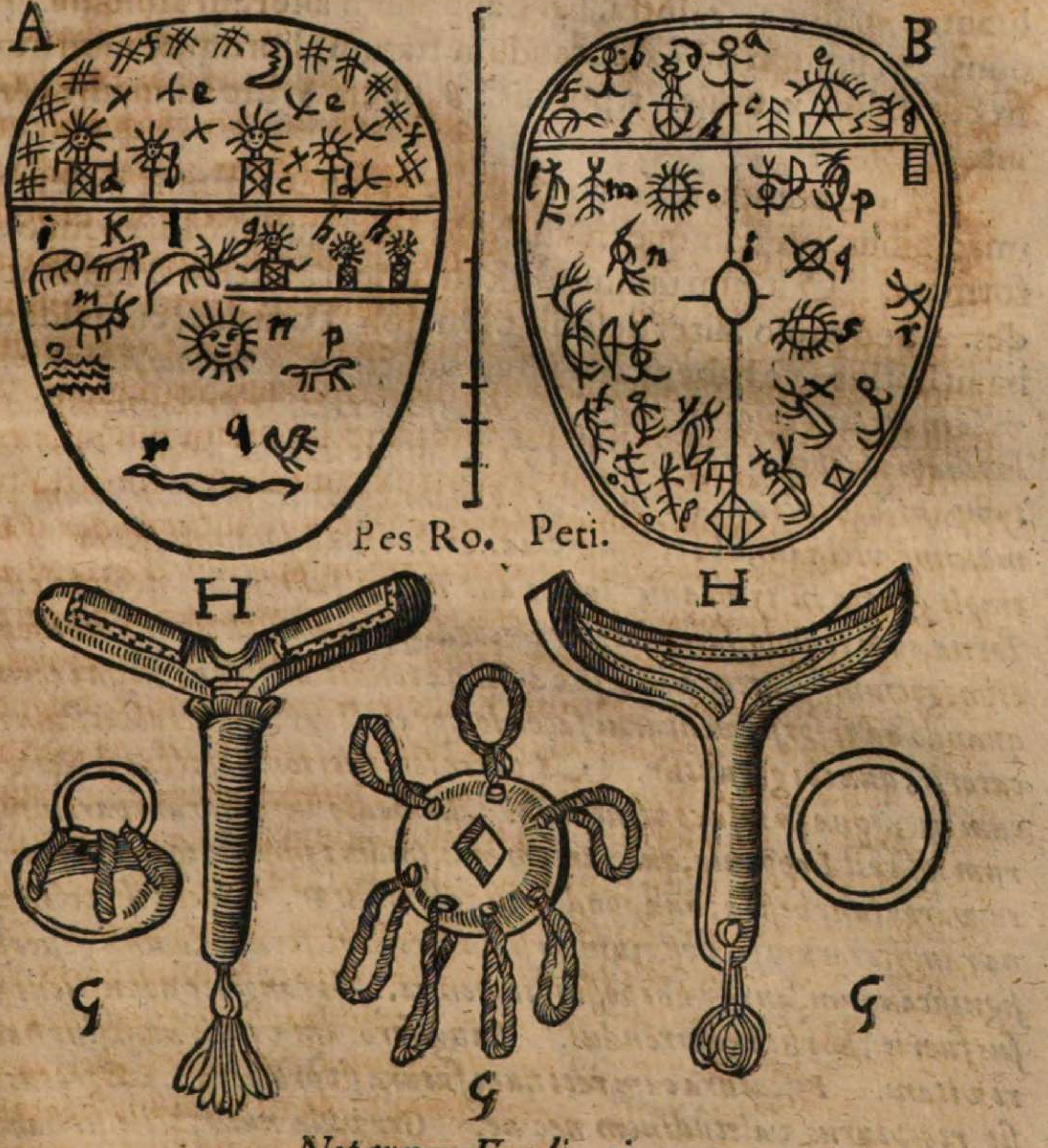

Notarum Explicatio.

In Tympano *A.* *a.* Thor. *b.* famulus ejus. *c.* Stoorjunkare. *d.* famulus ejus. *e.* aves. *f.* stellæ. *g.* Christus. *h.* Apostoli ejus. *i.* ursus. *k.* Lupus. *l.* rangifer. *m.* bos. *n.* sol. *o.* lacus. *p.* vulpes. *q.* sciurus. *r.* serpens.

In tympano *B*. *a*. Deus Pater. *b*. Jesus. *c*. Spiritus S. *d*. S. Johannes. *e*. mors difficilis. *f*. capra. *g*. sciurus. *h*. cœlum. *i*. Sol. *l*. lupus. *m*. piscis siik. *n*. urogallus. *o*. amicitia cum rangiferis sylvestribus. *p*. Anundus Eerici (cujus fuit hoc tympanum) occidit lupum. *q*. dona. *r*. lutra. *s*. Lapponum aliorum amicitia. *t*. cygnus. *v*. signum ad explorandum statum aliorum, & num morbus sit curabilis. *x*. ursus. *y*. porcus. *β*. piscis *γ*. hic animam defert ad infernum.

A · Cæterum observo non esse tympana omnia iisdem picta imaginibus, ipse namque tria habeo, servoque in Musæo meo aliter formata. Quorum unum additum priori, littera *B* signatum vides. Sed paulo aliter describit Dn. Joh. Tornæus, cujus ideo verba, ut Latine sese habent, nefas fuit omittere. *Omnes figuræ sunt divisæ in certas regiones, quales præcipue sunt tres. Prima significat Norlandiam pluresque regiones Sueciæ , atque locatur à parte meridionali tympani, distincta à cæteris linea quadam, continetque potissimum urbem maxime vicinam, ubi commercia exercere sua quotannis solent. Vt exempli gratia in tympanis Tornæ aut Kiemi fabrefactis depicta est urbs Tornæ, cum templo, sacerdote, præfecto Lapponum, aliisque quibuscum eis est negocium. Item via, quæ à Tornæ tendit ad ipsos, in qua cernunt, quando ad ipsos sit venturus sacerdos, præfectus, vel quis alius, cum rebus cæteris, quæ ibi geruntur. A parte septentrionali picta est Norvagia, cum iis , quæ in ipsa continentur. In medio vero harum partium duarum ipsa est Lapponia, quæ partem maximam tympani complectitur. In ea variæ sunt bestiæ, quæ apud ipsos reperiuntur. Stant ibi picta agmina rangiferorum sylvestrium, ursi, vulpes, lupi, feræque omnis generis, ad significandum, an, & ubi possint inveniri. Si rangifer domesticus amissus fuerit , ubi sit requirendus. Rangiferorum vituli num sint habituri vitam. Piscatura cum reti num futura sit prospera. Ægrotus num sit recepturus valetudinem nec ne. Gravida num facile sit habitura puerperium. Vtrum mors hunc illumque nec ne, tali, aliove modo sit oblatura, aliaque omnia, de quibus sunt solliciti.* Quæ diversitatis hujus causa sit, non satis scio , nisi quod acceperim nocentiora quædam, magisque servientia magicis negotiis tympana alia esse aliis. Unde suspicor, pro diversitate operum addi picturas illas aliquas vel demi,

quas-

quasdam forte prorſus immutari. Quod ut rectius intelligatur, ecce tibi duo alia delineata, quorum utrumque accepi ex Muſæo Illuſtriſſimi Regni Cancellarii.

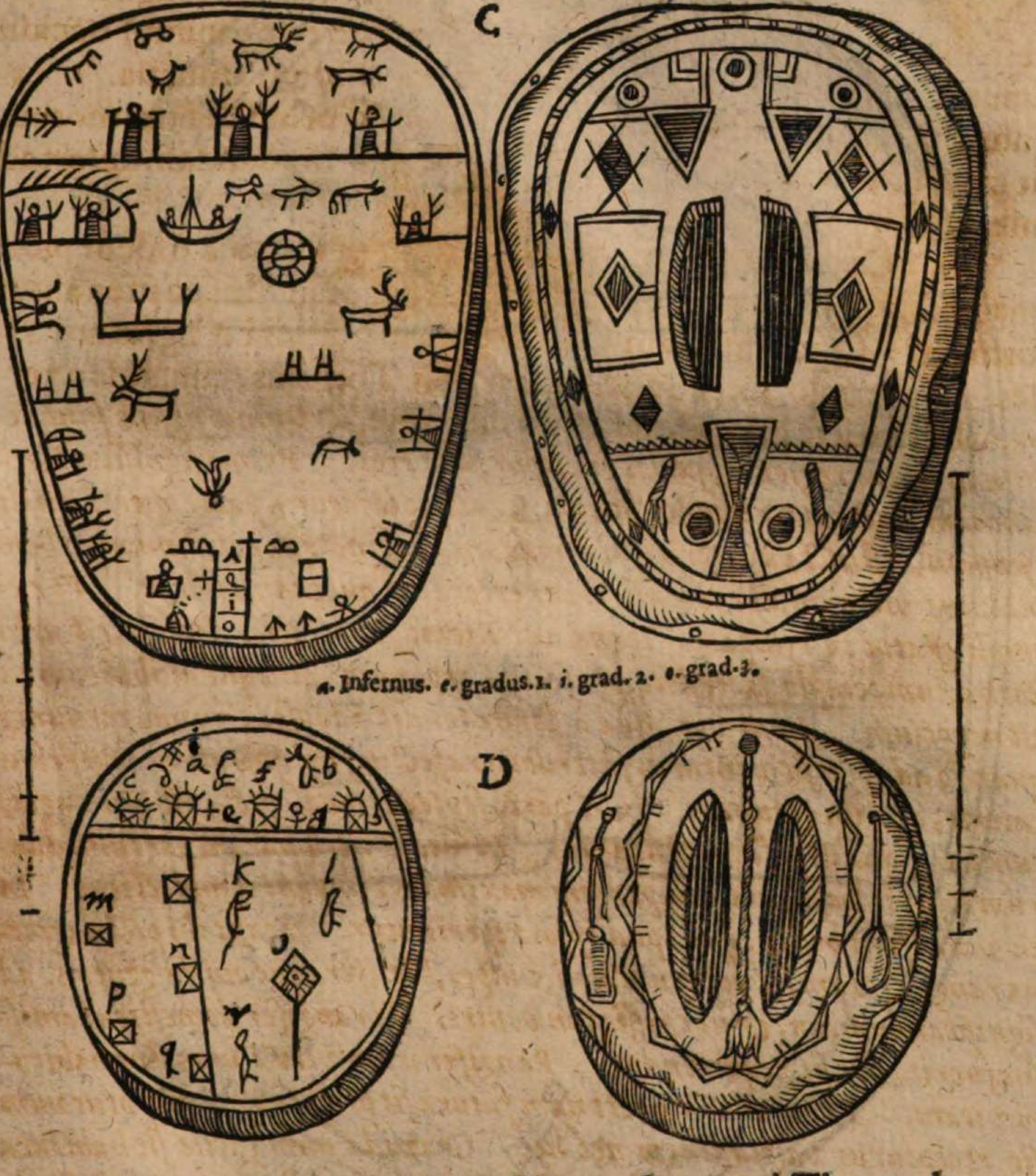

a. notat aves. *b.* vulpes nigras. *c.* Tiuur, deum. *d.* Thoor, deum. *e.* malleum Thoronis. *f.* Stoorjunkare. *g.* idolum ligneum. *h.* famulum. *i.* ſtellam. *k.* bovem. *l.* hircum. *m.* ſtellam. *n.* lunam. *o.* Solam, *p.* ſtellam. *q.* itidem. *r.* lupum. s. Norias fiord. i.e.

E

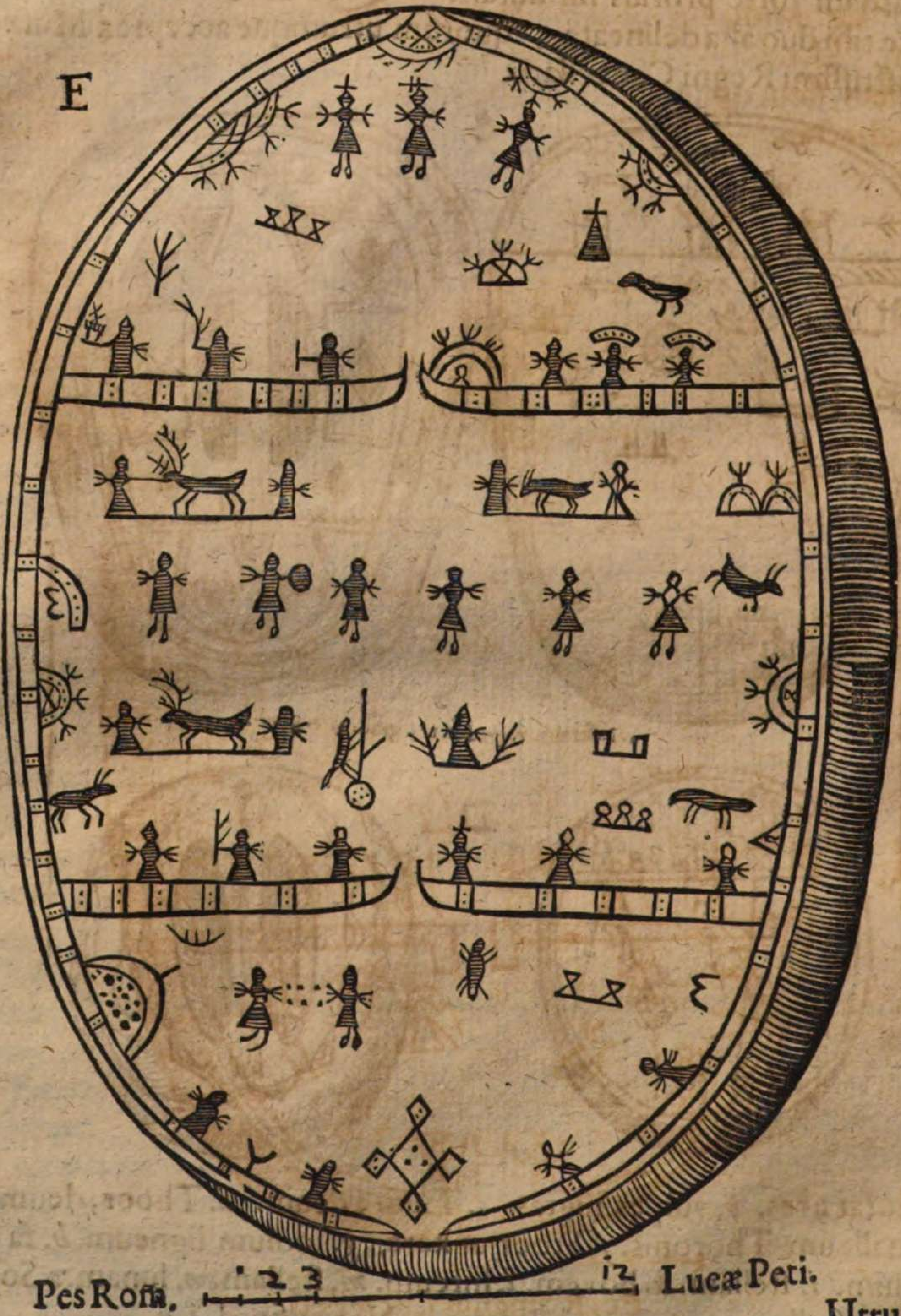

Pes Rom. 1 2 3 12 Lucæ Peti.

Utrum-

Utrumque exhibet adverſam faciem non magis, quam averſam. Utrumque præfert non ſigna magis, quam eorum explicationem, ſicut quidem eſt ad me perlata. Qualis & in tympano *B* eſt adjecta.

Facies adverſa tympani

F

Pes Romanus Lucæ Peti.

Nec hæc tantum mihi præbuit Comitis Illustrissimi humanitas, sed & tertium littera *E* signatum, magnitudinis tantæ, quanta credo nusquam alibi reperiri; cui adjicio & quartum, Perillustris Domini Baronis, Dn. Henrici Flemming, Chiliarchæ dono ad me perlatum, littera notatum *F*.

Jam ut tympana hæc suos usus habeant, duo postulantur, index, & malleus; ille, ut indicet rem desideratam, in picturis istis tympani, hic ut eo tympanum pulsetur. Indicem appello, quod Samueli Rheen in verbis antea allatis *fasciculus est annulorum æreorum*. Solent nempe hos in usus annulum unum majorem adhibere ex ære, illique addere alios minores, qui ab eo suspensi velut fasciculum efficiunt. Quanquam ne hujus quidem rei eadem sit semper species. Mearum enim una est ex crasso formata cupro thaleri imperialis magnitudine, cum foramine quadrato in medio, & loco annulorum adpendentibus catenulis æreis in orbem coeuntibus. Altera est ex annulo orichalceo, à quo in catenulis suspensa est lamella cuprea rotunda. Vidi & ex osse formatam figura Græcæ litteræ Δ, cum appensis annulis, item aliis modis. Meorum speciem tympanis *A* & *B* subjeci, notavique lit. *G*. Quia tamen annulorum usus etiam simplicium frequentissimus ad hoc negotium (neque habent indices alios tympana Illustrissimi Cancellarii hujus Regni) idcirco annulos simpliciter, vocavit scriptor Anonymus, sæpe jam à me laudatus. *Ringen*, *som ligger pao Spaotrumban stadnar ike*, ait, hoc est, *annulus tympano incumbens non stat fixus*. Olao Magno *Serpentes* sunt vel *bufones ænei*. Nempe quia sic appellant istos annulos, non quod sint revera bufones vel serpentes, aut speciem earum veram referant, sed quod annulis istis bufones, seu serpentes, bestias diabolo amicas, & quarum imaginibus sæpe uti solet ad negocia expedienda sibi proposita, repræsentent. *Ranas* appellavit Peucerus in de Divin. p. m. 282. *Habent & ranam æneam ferreæ porticæ annexam.* Nempe rana & bufo parum differunt inter sese. Sic Olaus Petri: *In centro autem Deum suum pingunt, quo ranam, vel aliud frustum ex orichalco formatum imponunt.* Ipsi Lappones appellant *Arpa*, ut nos docet Dn. Tornæus: Index, *den dhe Arpa*

kalla,

kalla, ær af allahanda. Koppar, Iærn, mæssing oc, sillfvver lænkior sammanfattat. Hoc est: *Index, quem appellant Arpa, ex variis catenarum annulis, cupreis, ferreis, orichalceis argenteis est constructus.* Quibus verbis discimus, non æs solum, sed & alia metalla eo fine usurpari. Malleus vocatur instrumentum, quo pulsare solent tympanum, quod apparet ex allatis exemplis Olai Magni, & Johannis Tornæi, quando ait, *genios familiares sollicitant, malleolo membranã pulsantes.* Est autem non fabrorum quidam malleus, quod existimasse pictor imaginum apud Olaum Magnum videtur, sed peculiare instrumentum ita dictum à Lapponibus, factum è cornu rangiferi, sicut rami duo extremi desinentes in furculam præbeant speciem ferri, truncus reliquus aptetur in manubrium. Instrumenti totius ea est species, quam subjeci tympanis *A* & *B* litteraque *H* signavi. Hoc malleolo pulsant tympanum non tam ut notabilem quendam edant sonum, quam ut pulsatione ista moveant annulum pelli seu membranæ impositum, quo tandem possit, circumeundo figuras in tympano pictas, monstrare, quod est scitu necessarium. Atq; ad hunc modum sese habet tympanum Lapponicum cum omni sua supellectile, indice inquam, & malleolo apud Lapponas Suecis tributarios. Usurpant aliquod & Finlappi, qui vicini sunt Norvagis, & imperio Danorum parent. Sed est id diversum non nihil ab iis, quæ à nobis sunt proposita, quemadmodum cognoscitur ex delineatione ab Olao Wormio, Viro doctissimo diligentissimoque publicata in Musæi ejus lib. IV. c. 12. Licet putem, eam etiam diversitatem esse, non quod alia habeant tympana illi, alia nostri; sed quod tympanum Wormianum esset generis alterius, & ad certos aliquos spectaret usus. Nos ne quid desiderari possit, quomodo à Wormio descriptum extet, videamus. Wormius sic habet: *Tympanum Lapponicum, quo ad modulos pulsato varia explorant, & magicam suam exercent, ex ligno constat ovali excavato, pedali longitudine, decem unciarum latitudine, cui sex insculpta foramina, & manubrium, quo commode sinistra teneri possit, dum dextra pulsatur. Annectitur ei nervis quibusdam membrana, variis & ineptis figuris sparsim sanguine, aut rubicundo colore pictis exornata. Huic adest æneum corpus rhomboi-*

 des

des, convexum paulùlum, in diametro duarum circiter unciarum, in singulis angulis & in medio catenula ænea onuſtum. Baptile ſeu inſtrumentum oſſeum quo tympanum pulſatur, ſex uncias longum, craſſitie minimi digiti figura litteram T *Latinorum repræſentat.* Cæterum hoc tympano Lappones utuntur ad res varias, ejusque beneficio expediunt opinione ſua plurima. Quapropter habent in honore atque reverentia, ſic ut includant & cuſtodiant, involvantque in pelle agnina, una cum annulo indice, ac malleo. Samuel Rheen: *Sin trumba ſkatta Lapparna hoegt, hafvva henna alltiid inſvvept i ſkin, ſampt ſina ringar och hamvvar i & Lammſkin foervvarade.* Hoc eſt: *Tympanum ſuum Lappones magni faciunt, habent id enim ſemper involutum pelle, annulos etiam & malleum, pelle agnina.* Ita meus habet liber, quanquam in alio depræhendam ſcriptum *Loomskin*, quod ſignificat non agni, verum avis certæ pellem, de genere earum, quæ perpetuo verſantur in aquis, inque his regionibus vocatur *Loom*, & propoſita eſt à Wormio in Muſæi pag. 304. deſcribeturque uberius fortaſſis à me, ſi quando publicare catalogum Rerum variarum, quæ ſervantur in Muſæo meo, valuero. Putant inſuper rem eſſe ſacram ac religioſam, itaque tangere eam non permittunt fœminam ullam nubilem. Idem: *Inge quinfolk, ſom manvvuxne ær, faor komma vviid henne.* Hoc eſt: *Nulla fœmina viri potens attingendi ejus habet poteſtatem.* Quin imo ſi transferenda eſt in locum aliquem, vel ultimo poſt res cæteras omnes, poſt omnes alios homines devehitur viri opera, vel aliud à communi cæterorum, & per avia iter inſtituitur. Idem: *Trumban foeras effterſt, och icke fræmbſt, och det af een mans, och ikē quinnes perſon: undertiiden vvarder hon och foerder pao den vvæg, der ingen annan framrecher.* Hoc eſt: *Poſtremo, non primo loco tympanum ducitur, idque viri opera, non fœminæ, quandoque etiam per vias tales, per quas nemo alius facit iter.* Cauſſam reddit idem Scriptor, quia metuunt, ne ſi forte alius, & præſertim fœmina nubilis poſt tympanum eadem via iter faciat, in periculum quoddam incidat vel valetudinis, vel ipſius etiam vitæ. Ita enim factum memorant non ſemel, exemplis probant plurimis. Durare vero periculum hoc autumant per integros tres dies.

Verba

Verba ejus: *The foere gifvva, at om naogon mannvvuxen quinna skulle reesa oefvver samma vvæg, pao huilken trumban vvohre framfoerd, foer æn tree dagers foerlopp, skulle hon antingen strax doe, eller naogot undt henne vvederfahres, som the med maonga exempel bevviisa skiedt vvara.* Hoc est: *Ferunt, si quæ fæmina nubilis iter faceret eadem via, qua sit ductum tympanum, ante triduum post deductionem elapsum, eam vel extemplo morituram, vel in aliud quoddam incasuram malum, idque factum esse multis comprobant exemplis.* Scilicet & diabolus vult esse serium sui cultum, legesque à se traditas contemni non sinit, citra graves pœnas, quousque ipsi hoc indulget Deus, ut de istiusmodi exemplis dubitare nulla causa sit. Quia tamen evenire potest, ut necesse habeat eadem via iter instituere fœmina, ergo tali casu præbet se benigniorem, si tamen ante obsequium testetur suum per oblationem annuli ærei ad tympanum, quod ea via est deductum. Idem *I fall dær ænteligen sao fordrades, att een quinnes person skulle reesa den vvægen, hvvarest trumban vvorre framfaren, sao maoste den quinna een mæssings ring till trumban foeræhra.* Hoc est: *Quod si accidat, ut fæmina omnino ea via iter facere cogatur, qua est ductum tympanum, tum ea fæmina donare teneatur in usus tympani illius annulum orichalceum.* Cæterum cum, sicut dixi, multa putent sese tympani hujus beneficio perficere, videamus, quænam ea sint, & quo ritu expediant. Tria refert Olaus Petri, spectantia vel ad venationes, vel ad sacra, vel ad explorationes rerum dissitarum. *Tympani hujus usus,* inquit, *triplex: Ad venationes, Sacrificia, & res procul dissitas cognoscendas.* Samuel Rheen quatuor potissimum commemorat; *Primum,* ut explorent, quid geratur alibi terrarum, etiam longe dissitarum. *Secundum,* ut cognoscant eventus prosperos vel improsperos susceptorum negotiorum; item morbi, si in eum inciderint. *Tertium,* ut sanent ægritudines. *Quartum,* ut discant, quibus sacrificiis Dii ipsorum delectentur, & quod cuiq; animalis genus debeat offerri. Modus non est similis in omnibus, sive ritus, quo explorant. Primum tamen hoc in omni observare istiusmodi negotio consueverunt, ut membranam tympani ante omnia reddant intensam per

admotum ignem. Olaus Petri: *Membranam, ut fiat distenta; supremam igni applicant*: Deinde, ut pulsent non uno loco, sed per ambitũ indicis. Tertio ut pulsent primo levissime, mox gravius & gravius, donec propositum confecerint. Tornæus, sicut verba ejus sonant Latine. *Tympanum paulisper attollit, mox pulsat id circa indicem in ambitum, primum leviter, donec index se incipiat movere, ac exultare, cumque sese longius ab eo spacio, ubi primum jacuerat, versus unum alterumve latus submovet, tum tympanista gravius graviusq; incipit pulsare, donec index veniat ad signum quoddam, ex quo quid divinare proposuerunt.* Solet & hoc observari, ne pulsetur à stante sed procumbente in genua, quod & cæteri faciunt, qui negocio intersunt. Idem: *den som uti vværket foerfaren ær, jæmpte dhe andre, faller dao pao Knæ, tagandes trumman.* h.e. *Is qui artis est peritus, juxta cum cæteris, procumbit in genua, capitque tympanum.* Quod res attinet, quarum causa tympanum pulsatur, earum postrema quidem jam in præcedentibus à nobis est exposita. Itaq; de cæteris solummodo agendum quorũ prima, exploratio eorum, quæ gerantur in locis longe dissitis. Qua de re Olaus Magnus lib. 3. c. 16. *Scire cupientes statum amicorum, aut inimicorum, longinquo terrarum spatio, quingentorum vel mille miliarium inde distantium, Lapponem seu Finnonem hujus rei peritum dato munere, lineæ scilicet vestis, aut argenti, rogant experientiam fieri, ubinam fuerint, & quid agant amici vel inimici.* Addit deinde modum negotii totius, de quo statim dicam. Similiter Petrus Claudi in Descriptione Norvagiæ de Finnlappis Norvagiæ. *De kunde oc fly naoget at vide, huad der skeer pao andra stæder laongt borte.* Hoc est: *Scire desiderantibus, quid aliis fiat in locis longe dissitis, id possunt indicare.* Modum & ipse apponit, ac post subjicit hoc exemplum, quod evenerit Bergis, in nobili Norvagiæ emporio, ibique annotatum reperiatur publice in libro, in quo consignantur acta mercatorum Germanorum. Fuisse quendam Iohannem Delling, ait, ministrum mercatoris Germani, Bærgis tunc constitutum, ad quem venerit cum quodam Jacobo Smaosuend aliquis ex Finlappis Norvagicis; rogasse igitur Johannem illum hunc Finlapponem, ut, si posset, indicaret sibi, quid

herus

herus ejus in Germania tum faceret. Id facturum se Finlappum illum promisisse, tum more ebriorum cœpisse vociferari, & repente exultantem, semelque ac iterum discurrentem in orbem procidisse in terram, ibi jacuisse instar mortui, postea velut recepta vita surrexisse, indicasseque ipsi, quid ab hero ejus ageretur. Id statim annotatum esse in libro publico mercatorum, remque postea depræhensam ita sese habuisse, sicut Finlappo ille memoraverat. Est insigne hoc exemplum, eoque minus trahendum in dubium, quod autoritate publica consignatum fuerit. Neque discrepant, quæ hodieque memorantur numero haud parva, inter quæ non prætereundum, quod commemorat Joh. Tornæus, de Lappone hodieque vivo, qui sibi ipsi commemoraverit omnia, quæ accidissent in via, dum primum iter facit in Lapponiam, nota Lapponi, priusquam unquam Tornæum dictum vidisset. *Memorabat*, inquit, *verissime specialissimeque, quicquid acciderat mihi in itinere in Lapponiam. Licet autem revera sese ita habuissent omnia, sicut Lappo de itinere meo narrabat, ego tamen omnia dicebam esse falsa & mendacia, ne se posset gloriari de his diaboli nunciatis, aut tribuere ipsi fidem, tanquam à quo didicisset vera.* Non est causa vel in speciem probabilis, cur suspectum habeam hoc exmplum, aut negemus fidem viro minime superstitioso, aut credatur in negotio, quod ipsi accidit. Modum tamen explorationis non eundem tradunt omnes. Olao Magno sic describitur prædicto loco: *Conclave ingreditur uno comite uxoreque contentus, ranam æneam aut serpentem malleo super incudem præscriptis ictibus concutit, carminumque murmure hinc inde revolvit, continuoque cadens in extasin rapitur, jacetque brevi spatio velut mortuus. Interea diligentissime à prædicto comite, ne quodvis vivens, culex, aut musca, vel aliud animal eum contingat custoditur. Carminumque namque potentia spiritus ejus malo dæmone ductore à longinquis signa (annulum vel cultellum) in testimonium expeditæ legationis seu commissionis reportat, illicoque resurgens eadem signa cum cæteris circumstantiis conductori suo declarat.* Petrus Claudi refert ita, ut Latine tantum verba ejus nunc proponam: *Projicit se in terram, spiritumque suum amittit, fitque similis mortuo, ater*

de

de cætero fuscusque in vultu. Ad hunc modum horam unam jacet, vel alteram, prout longius propiusve abest locus, in quo ei explorandum quiddam. Quod si deinde evigilaverit, memorare potest omnia, quæ gerantur eo loco, quidque hic aut ille faciat, de quo quis novisse cupiebat. Hic nil memorat de tympano aut de cantu, nil de sociis, nil de signis & indiciis itineris & negotii confecti. Sed nimirum alius hæc, alius ista refert, quæ cuique maxime videntur notabilia, ita tamen uti cætera non excludat. Ac de tympano quidem dubium non potest esse vel propter ea, quæ jam diximus in præcedentibus. Illud singulare, quod observat Olaus Petri, fuisse paulo aliter formatum in hos usus, quam vulgaria, cum manubrio nimirum, forma crucis. *Tympanum quidem eo habent*, ait, *quo dixi modo formatum, sed partem inferiorem cruce in quatuor partes distinctam, quam incantator manu altera apprehendit.* Vides manubrium in crucis specie formatum. Atque ita sese habet in tympano, quod ex singulari munere Illustrissimi Domini Baronis Henrici Flæming, Chiliarchæ legionis pedestris Finlandiæ possideo, specie, quam hic subjicio·

Addit & hoc, appendi ossa & ungues animalium ei solere. *In ipso instrumento*, inquit, *nervis alligati pendent variorum animalium ab iis captorum ungues & ossa.* Quod vero comites attinet, de iis firmat Samuel Rheen, sicuti & de cæteris, sed quia verba longiora sunt, quam ut Suetice proferri queant, recensebo tantum, sicut à me versa sunt Latine. *Quando scire volunt, quæ sit rerum ratio in locis peregrinis, tum Lappo unus pulsat tympanum hoc modo: annulos ex orichalco bene multos colligatos in catena orichalcea imponit tympano ubi Solis picta est figura, post malleo furcato ex osse pulsat tympanum ita, ut se annuli moveant in tympano. Interea qui sic pulsat, cantum adhibet clarissima voce, quem appellant Iouke. Addunt & cantilenas suas, quotquot adsunt ex Lapponibus, viri pariter ac fœminæ, illi clariore, hæ submissiore voce, quas appellant duura. Verba eorum certa sunt, talia præsertim, quibus significant locum, unde scire quid desiderant.* Habes hic tympanum in usus istos, habes quoque comi-

tes

Facies ejusdem tympani aversa.

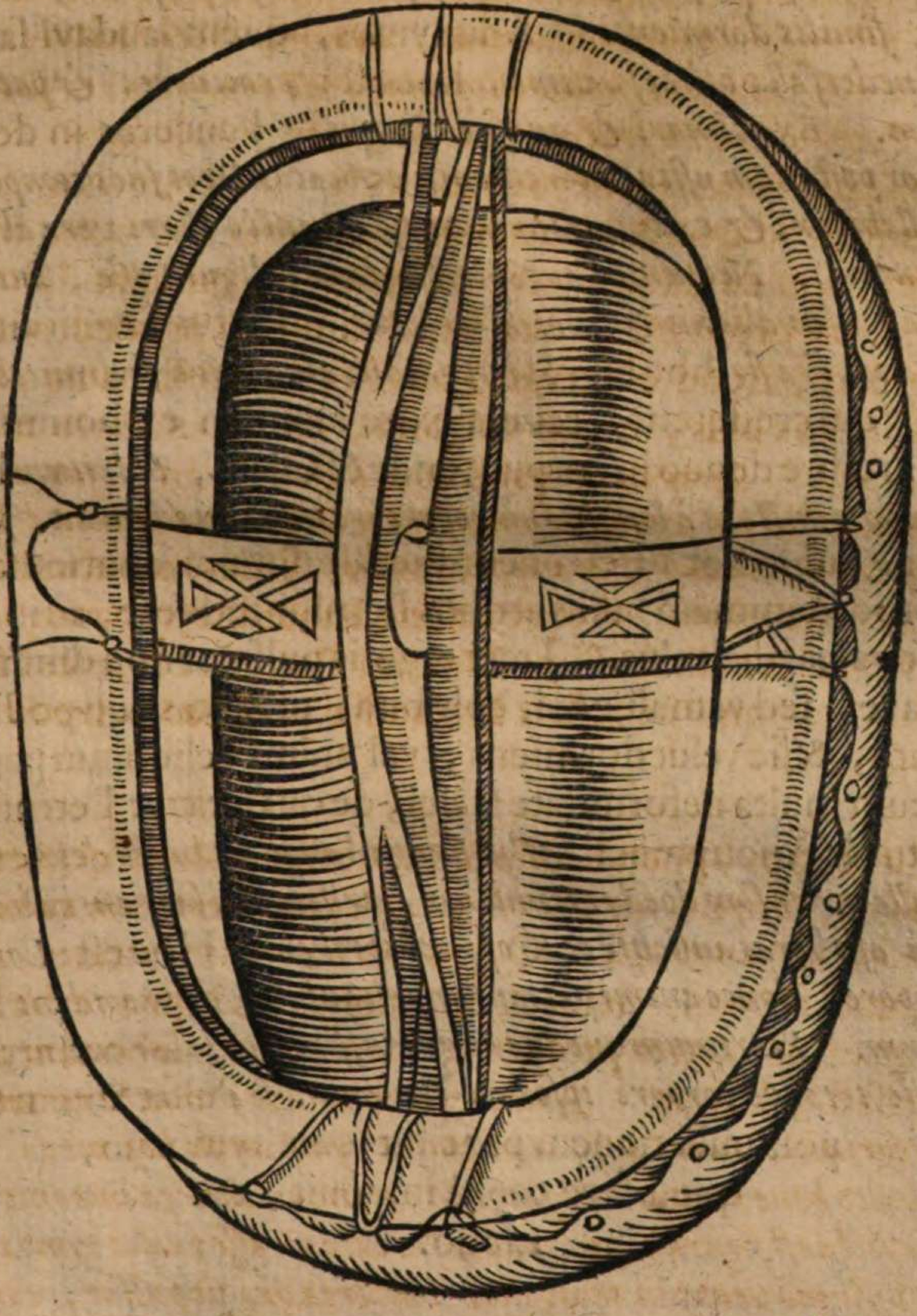

tes pulsantes, non unum tantum, cum uxore, quod Olaus tradit, verum plures, non modo viros, sed & fœminas, cantiones denique ab omnibus prolatas, pulsante pariter, & cæteris, comitibus ipsius. Quin imo cantiones diversas, quarum quæ pulsanti est in usu, *Ioiike*, quæ comitibus, *Duura* nuncupatur. Sequitur nunc

de prolapsione pulsantis in terram: nam & de ipsa testatur. *Postquam*, ait, *qui pulsat tympanum, ad tempus quoddam sic pulsavit, in terram procidit, similis dormienti.* Anonymus, quem laudavi sæpe, dicit eum *nederfalla och besvvima*, hoc est: *procidere, & pati animi deliquium. Exanimari & quasi extingui.* Peucerus in de divin: *Incantator postquam usitatis ceremoniis evocatos Deos suos compellavit, subito collabitur, & exanimatur, quasi extincto illo revera abscedat à corpore anima. Neq; enim aut Spiritus in eo reliquus esse, aut restare cum vita sensus aliquis & motus videtur.* Petrus Claudi ait, eum *gifua sin ande fra sig*, hoc est: *Spiritum vel animam à se dimittere*, quia fuerunt, qui crederent, revera exire animam ex homine istiusmodi, ac redire denuo in corpus, unde & Olaus, *Spiritum* hujusce *malo dæmone ductore à longinquis reportare signa quædam* ait. Quanquam sine dubio hoc sit erroneum ac falsissimum, cum semel egressam è corpore animam nullis artibus homini reddere, ac in corpus inducere valeat diabolus. Jacet ergo is pulsator non dimisso spiritu animave, sed vi mali genii cohibita, ut solitas non possit edere functiones, & sic velut dormiens, vel animi deliquium passus, jacetque cum multa deformitate faciei, de qua præter Petrum Claudi, testatur & Anonymus: *The siunga længe alt in till des de besvvima och falla neder som doede menniskor, arbete och sao ganska haord att svvetten af theras ansichte oc Kropp uthspriker.* Hoc est: *Longo cantant tempore, donec animi patiantur deliquium, & procidant, instar mortuorum. Plurimum quoque ac gravissime ita laborant, ut sudor ex facie totoque corpore ipsorum erumpat.* Pulsat autem & post pulsationem procidit cum tympano, quod fere capiti imponit, tali modo.

Addi

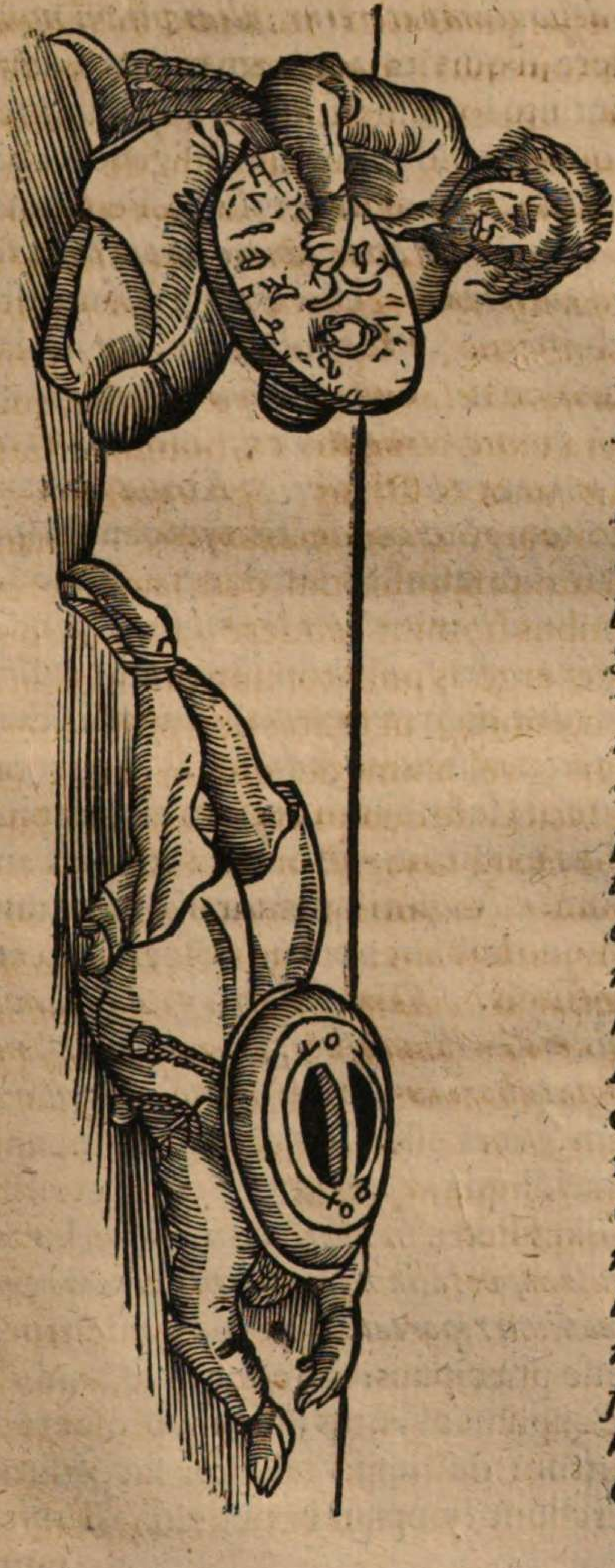

Addit hoc loco Samuel Rheen, ſolere cæteros, viros pariter fœminasque nil ceſſare de ſua cantione, ſed quamdiu alter jaceat, ipſam repetere, ne fors memoria ejus excidat negotium, cujus cauſa fuerit dimiſſus: Verba ejus ipſius. *I medler tiid maoſte the, ſom tillſtædes æhro, man ochquinnor, continuera med ſin ſaong, alt till des trumbs lageren opvvaknar af ſin ſoempn, huar med de ſkola paominna honom, huad hans begieren vvar, eller huad han vville vveeta.* Hoc eſt: *Interea cæteri, qui ſunt præſentes, viri pariter ac fœminæ, continuo pergere in cantatione ſua coguntur, donec ex ſomno ſuo experrectus fuerit tympaniſta, ut ſic ei revocent in memoriam id, quod habere vel ſcire deſideraverit.* Addit Anonymus, niſi hoc fecerint, tympaniſtam bona fide mori, neque unquam è ſomno evigilare: *The andre nærvvarande moſte ſiunga, ſao længe han ligger afſvvimat, och paominna honom, hvvad han begærade foer, æn han afſvvimade, ellieſt komer han ſig alldrig foer.* h. e. *Cæteri præſentes canere neceſſe*

habent quamdiu ita jacet in deliquio, eique revocare in memoriam id, quod desideraverit, priusquam deliquium pateretur, alias vitam nunquam recipit. Idem ferunt accidere, si quis ita jacentem manu pedeve voluerit velut excitare. Quo intuitu fortassis fit, quod ab Olao memoratum est, ut ab eo muscas quoq; ac id genus alia diligenter abigant, neq; patiantur illum ullo modo contingi. Meminit & Peucerus: *ut adsint semper aliqui, oportet, qui projectum & exanime corpus custodiant, quod cum non fit, dæmones id abripiunt.* Ubi tamen falsum est, quod ait, corpus dæmonas abripere. Hoc solum fit, ut prolapsus nunquam evigilet. Olaus Petri: *Custodes, qui projectum & exanime corpus custodiant, ne à minima tangatur re, adesse oportet, secus ad vitam corpus non esse putatur rediturum.* Atque ita tandem rebus omnibus non multo tempore confectis tympanista spiritum vitamque recipere videtur, & quæsitis satisfacere. *Tao beginner trumbslagaren foertælia, huad han med sin trumbslagh foerfarit hafvver, eller huru pao fierran orter tillstaor.* Hoc est: *Tum tympanista incipit commemorare, quæ didicerit tympani sui pulsatione, vel quæ rerum & negotiorum sit facies in locis longe dissitis.* Peucerus ait, fieri post horas viginti quatuor; sed nullum certum est tempus, modo enim citius, modo tardius evigilant, prout iter longius aut brevius ipsis fuerat conficiendum. Viginti quatuor illæ horæ tantum tempus sunt longissimum quo habent opus ad noscenda ea etiam, quæ absunt spatiis longissimis. Olaus Petri. *Ad quasvis res quæsitas (licet aliquot centenis miliaribus abfuerint) norunt respondere, idque intra quatuor & viginti horarum spatium possunt præstare.* Denique ne dubium sit cuiquam, vera esse, quæ narret tympanista, indicia quoque adfert ejus rei aliqua, quæcunque quis petierit, ut Olaus testabatur. Ita & Olaus Petri. *In uberiorem rei confirmationem, cultrum, calceum, annulum, vel aliam conducenti notam rem, in bene legationis expeditæ testimonium reportat.* Et hic quidem primus tympani est usus, ac pæne præcipuus. Sequitur secundus, quando negotiorum explorare cupiunt eventus, utrum prosperam habituri sint venationem, utrum destinata feliciter successura. Nam & hoc se indagare posse credunt tympani beneficio. Impo-

nunt

nunt autem ei annulos, tum addita cantione pulsant. Quod si circumeant in eo dextrorsum, ad modum cursus solaris, fausta omnia præsumunt; sin vero sinistrorsum, modoque contrario, omnia metuunt adversa. Idem Samuel Rheen. *Nær the vveela och foerfara om lycka och olycka, leggia the sammaledes sin tillsamman bundna ringknippa pao Soolennes figur; om nu ringerna loepa rætt omkring, och effter Soolennes gaong, nær the slao pao trumben, betyder det lycka, godt hælsa och vvaltrefnad, baode foer menniskor och andre creatur, antingen the ære nær eller fierran. Men om ringerne ike loepa rætt omkring effter Soolennes gaong, thet betyder olycka, ohælsa, och alt ondt.* Hoc est: *Cum eventus prosperos vel improsperos explorare cupiunt, eundem annulorum fasciculum imagini Solis imponunt in tympano. Si jam annuli recte circumeunt ad cursum Solis in tympano, colligunt ex eo fortunam secundam, valetudinem, & incrementa læta, cum hominum, tum animalium aliorum. Quod si circumeant ratione contraria, & adversum Solis cursum, colligunt inde infortunia, ægritudines, & mala omnia.* Ratio collectionis hujus non obscura. Solem quippe, ut est dictum in superioribus, causam credunt omnium incrementorum. Quando igitur annuli indices cursum ejus sequuntur, incrementa videntur læta monstrare, inhærendo ejus vestigiis, unde læta proveniunt. Vtuntur autem isto explorandi modo cunctis suis in negociis paulo gravioribus, ut cum faciendum iter, cum exercenda venatio, cum movenda sedes, vel quid simile agendum, sicut alias cognovimus, & liquebit amplius ex sequentibus. In venatione instituenda quando tympano utuntur, dant præterea operam, ut quo spectet annulus in eo, ortum, an occasum versus, observent, quia eo iter sese facere debere credunt, ut venationem habeant felicem. Olaus Petri: *Venatum ituri membranam: ut fiat distenta, supremam igni applicantes, ranam in centro positam frequenti mallei sui pulsatione tam diu exagitant, ut in aliquo pictorum animalium consistens, Ortum vel Occasum, Septentrionem vel Meridiem versus, vel præfatorum lineas intermedias aspiciens, doceat artificem & venatorem, quo eo die tendat, vel quodnam animal, pisces, aves, vel alias feras eo die insequatur.* Venio ad tertium tympani usum

morbos spectantem. Est is duplex, primum enim eo inquirunt in causam, utrum ortus sit, cum incidunt in aliquem, ratione naturali, an vero arte magica & incantatione inimicorum illatus. Ideo Samuel Rheen, ubi agit hac de re: *Tao foernimmer trumbslagaren, om siukdomen ær naturlig, eller af spaodomb paokommen.* Hoc est: *Ita tympanista intelligit, utrum morbus sit naturalis, an arte magica illatus.* Deinde adhibent in remedium, per explorationem certi sacrificii, quo hic aut ille ex deastris, ac præcipue StoorJunkerus aliquis est placandus, sine cujus nutu scilicet valetudinem recuperari posse haud existimant. Hinc addit: *Sedan maoste den siuka utlofvva att vvillia gioera naogot offer af nogot creatur, antingen et Rheentiur, oxe, bock, vvædur, eller nogot annat, och det till nogon vviss Stoorjunkare, saom staor i detta, eller detta fiellet.* Hoc est: *Deinde oportet ægrotum spondere victimam animalis alicujus, rangiferi, tauri, hirci, arietis, vel alterius rei, certo alicui Stoorjunkero, in hac ista ve rupe collocato.* Fit hoc autem non arbitrio ægroti, sed ex lege ac præscripto ejus, qui pulsat tympanum. Ipse namque monstrat, quid factu sit necessarium. *Hvad trumslagaren dæn siuka foereskrifvver, det moste hanc strax, antingen offra och utgigfvva, eller foerplichta sig till cen vviss tiid, huat han utlofvvat hafvver, fulkomna.* Hoc est: *Quicquid tympanista præcepit ægroto, id eum vel extemplo sacrificare oportet, vel polliceri se sacrificaturum certo tempore.* Nempe tympanista tympano explorat suo, sicut dixi, quis Deorum sacrificio sit placandus, quale adhibendum genus victimæ, cum non omni quisque gaudeat, ac ne eodem quidem omni tempore. Hinc præceptio illius, ad quam componere se ægrotus debet. Ac hic quidem usus. Modus vero qui est usitatus isto in negotio, sic traditur à sæpe nominato Samuele Rheen: *Quando morbos,* inquit, *vel ægritudines tympano curare proponunt, id ita solet fieri. Debet primum ægrotus ei, qui pulsat tympanum, dare annulum orichalceum unum, unumque argenteum, ac utrumque ligare circum dextrum ejus brachium, qui deinde ipsi cedunt in præmium laboris. Post eos annulos tympanista jungit cæteris in fasciculo, cujus usus est quotiescunque tympanum pulsari debet. Tum pulsat tympanum adjecta solenni cantiuncula.*

Ad

Adjungunt & suam cantionem viri pariter ac feminæ præsentes, illi altiore, hi submissiore voce. Ita denique ex annulorum motu situque, qui pulsat tympanum, ea colligit, de quibus dictum est in præcedentibus. Ac hi quidem usus tympani frequentiores. Superest adhuc unus, ut per id exerceant maleficia, inferant aliis damna valetudinis ac vitæ. Qui non usque adeo communis & vulgaris omnibus. Samuel Rheen: *Maonge Lappar, doch icke alle, bruuke denna trumban at spao med.* Hoc est: *Multi Lappones, nec tamen omnes tympano isto utuntur & ad maleficia.* Et hunc demum usum sunt plerique, qui solum putent illicitum, non cæteros, cum per eos nemini noceatur. Joh. Tornæus: *Dhe som dessa saker allenast soekia at vvetta, vvillia intet vvara ræknade liika med dem, som tillfoga andromskada der medh. Effter som desse goera det somont ær, men dhe tvvert emoot.* Hoc est: *Qui hæc tantum* (quæ præcesserunt) *per tympanum quærunt explorare, nolunt in eorum numero haberi, qui aliis per id afferunt damnum. Quoniam hi faciant malum, ipsi vero contrarium.* Quamvis autem usus hic non omnibus sit receptus, reperiuntur tamen, quibus nimis frequens est. Memoratque Johann. Tornæus Anno MDCLXXI. in Lapponia Kiemensi depræhensos plurimos, cum istis suis tympanis ingentis magnitudinis. *Desse,* ait, *gaofvvo ifraon sig sina trumbor, sao stoora oc vvii da at dhe der ifræon inte foeres kunde, uthan maoste der upbrænnas.* Hoc est: *Hi tympana offerebant sua tam magna lataque, ut inde non possent deduci, sed comburi deberent.* Subjicit & exemplum unius ex maleficiis ist s, quod se ita habet. *Inter istos Lapponas,* dicit, *unus erat annorum octoginta, qui se fatebatur adhuc ætate puerum didicisse artem istam à patre suo, annoque MDCLXX. propter unicum par manicarum arte malefica effecisse, ut rusticus Kiemensis in cataracta quadam suffocaretur. Damnabatur hic quidem ad ultimum capitis supplicium, inque vinculis deducebatur ex Lapponia versus proximum* Bothniæ *oppidum. Dum vero est in itinere, sibi ipsi afferebat mortem arte sua, ut in momento exspiraret, sanus valensque sedens in traha, sicut prædixerat futurum potius, quam ut veniat in manus carnificis.* Quo utantur ritu ad hunc usum tympani, quibusve verbis, gestibus, *signis*

hoc

hoc expediant, non est traditum ab iis, unde cætera hujus rei ad nos pervenerunt. Credo, quod & illi servent secreto, & explorare vel discere vix possit quis sine gravi suspicione impietatis abominandæ. Satis, nisi fallor, tympanum Lapporum explicavimus veniamus ad secundam classem artium, quæ peculiaribus exercentur instrumentis à Lapponibus. In hac primum occurrit funiculus, cum nodis aliquot, ad procurandos ventos. De quo sic habent Zieglerus: *Magicos nodos tres nectunt, pendentes à loro, ubi unum solverint, cient ventos tolerabiles, ubi alterum, vehementiores, ubi tertium, movent apertam tempestatem, quemadmodum & veteres fulmina eliciebant.* Quæ Zieglerus memorat de Lapponibus, ea Olaus Magnus tribuit Finnis lib. III. cap. 16. *Finni*, inquit, *inter cæteros gentilitatis errores negotiatoribus in eorum littoribus contraria ventorum tempestate impeditis ventum venalem exhibere, mercedeque oblata, tres nodos magicos non cassioticos loro constrictos iisdem reddere solebant, eo servato moderamine, ut ubi primum dissolverint, ventos haberent placidos, ubi alterum, vehementiores, & ubi tertium laxaverint, ita sævas tempestates se passuros, ut nec oculo extra proram in evitandis scopulis, nec pede in navi ad vela deprimenda, aut in puppi pro clavi dirigendo integris viribus potirentur.* Habes omnia de Finnis, quæ Zieglerus de Lapponibus. Et profecto nihil hujus generis in eis memorat, nec Samuel Rheen, nec Johann. Tornæus recentissimi Scriptores. Nec videtur plane posse fieri ab ipsis, cum sint homines mediterranei, nec ad mare veniant. Quare quicquid hujus artis est, id potius spectabit ad Finlappos Norvagicos. Et testatur de ipsis Petrus Claudi. Verba ejus. *Hand kand oc gioere oc upucke, huilken vind hand vvill.* Hoc est: *facere ac excitare potest ventum quemcunque voluerit Finlappo.* Addit autem valde notabiliter, eos potissimum ventos sua habere in potestate, qui tum flarunt, cum eorum quisque nasceretur, hunc iste, alius alium, quasi cum nascendi ratione juncta esset vis hæc diabolica & ab ipsa suam sortiretur efficaciam. *Hand kand goera sonderlig den vind, som hafvver bloest den tid han blef foedt.* Hoc est: *Eum præcipue potest excitare ventum, qui spirat tum, cum ipse ederetur*

tur in lucem. Modus plane talis, qualis explicatus est in superioribus. Ita enim eum describit post præcedentia. *De som Kiæbe boer af hanem, dem antuorder hand & moere eller band, mæt tree knuder paa, oc naar hand uploeser den foerste knude, faar han passelig boer, oc loeser hand den andra knude, da faar hand saa sterck vvind, som hand kand mest raade, mæn loeser hand den tredie knude, da gaar det ike aff uden skibbroede, oc mande miste.* Hoc est: *Eis, qui ab ipso* (Finlappone) *emunt ventum, vel funiculum tradit, vel fasciam cum nodis tribus, quorum nodorum si solverit primum, mediocrem accipiant ventum, si secundum, tam vehementem, ut tamen possint prævalere, quod si vero solverint tertium, tum res venit ad naafrugium, & hominum exitium.* Sicut vero istoc artificium ad Finnos & Finlappos Norvagiæ potissimum pertinet, sic & illud, quod conjunctum huic, videlicet, quo navigiorum impeditur cursus, redduntur immobilia & fixa in medio mari. Tribuit tamen & hoc Lapponibus Damianus à Goës. *Naves*, inquit, *in medio cursu retinent, sic ut nulla vi ventorum amoveri possint.* Videtur & Zieglerus innuisse, quando ait; *Ea arte isti utuntur in navigantes, ex arbitrio, ita ut his favere vel minus visum fuerit ita sistunt & movent flumina & maria.* Certe maria qui sistunt, reddunt non navigabilia, id vero alia, quam prædicta ratione fieri fix videtur. Valent autem Finni arte ista tantum, ut nil possit infirmare, præter excrementa virginis. Damianus: *Quod malum solo virginum excremento foris navium & transtris illito curatur, à quo Spiritus illi, ut ab incolis accepi, natura abhorrent.* Quæ hic illa excrementa sint, non nemo possit dubitare. Mihi persuasissimum, sanguinem menstruum innuere. Is enim valere contra incantationes, magicaque solvere jam pridem creditus est & ab aliis. Quod discimus ex Plinio, quando libro XXVIII. c. 7. sic de eo. *Id quoque convenit, quo nihil equidem libentius crediderim, tactis omnino menstruo postibus, irritas fieri Magorum artes.* Venio ad tertium, jacula, ut Zieglerus nominat, quibus morbos, dolores, aliaque inferunt, etiam longissime à se remotis. Verba ejus hæc sunt: *Faciunt & è plumbo jacula magica, brevia, ad modum digiti, ea emittunt per quamvis dissita loca in eos,*

de quibus vindictam expetunt. Hi oborto carcinomate à crure vel brachio, intra triduum vehementia doloris exanimantur. Memorat & Olaus Magnus, ſed ut ſua deſumſiſſe ex Zieglero videatur. *Nec minoris*, inquit, *efficaciæ perhibentur in hominibus diverſa ægritudine proſternendis. Faciunt namque de plumbo jacula magica, brevia, ad modum digiti, ea mittunt per quævis diſſita loca in eos, de quibus vindictam expediunt.* Ipſa ſunt Ziegleri verba, ut cum eum nominet alicubi, non dubitem, quin hac in parte ſit ſequutus. Valde autem metuo, ne deceptus ſit uterque, maleque plumbea illa jacula crediderit, ac poſteris deſcripſerit. Hodie profecto nemo eſt, qui ea novit. Nulla eorum mentio apud Samuel Rheen nulla apud alios, ac ne communi rumore quidem, qui differre alias hæc talia non omittit, circumferuntur. Et cur tandem plumbea ſint neceſſe eſt? Puto ego Zieglerum deceptum voce *Skott*, quo utuntur hodieque in ejus rei explicatione. Nam cum ſive homo, ſive aliud animal, cum ante videretur ſanum valensque, repentino quodam morbo ſic proſternitur, ut amittat vires omnes, aut prorſus etiam intereat, vulgus cenſet arte magica id factum, & appellat *Skott*, id eſt, *jaculum*, quo petitum tale arbitrantur. Quia ergo illud *Skott* audivit Zieglerus, ipſe jacula confinxit magica, eaque ex plumbo. At hoc plane noſtris eſt ignotum, alioque fieri artificio exiſtimant. Petrus Claudi vocat *gan*, quod emittitur, & ſpeciem habere muſcæ ait, ipſumque dicit eſſe dæmonem: Servare generis hujus plures in ſacco ſcorteo, qui hac arte pollent inter Finnonas Norvagicos, & emittere quotidie aliquos. Quam in rem laudat exemplum ſua factum memoria, his verbis: *Det hende foer faa aor, at en mand, ſom endnu lefvver pao Helieland, droog pao fieldet, oc foegte effter bioerne, och hand kom till een hæller, der fand hand i ſamme hæller & ſtoort groſe billede, ſom vvar een Finnegudh, oc ſtod der hos hannem Finnens Goneſke, oc der hand uplod ſamme eſke, da kroep den fuld af blaa fluer, huilke vare Finnes Gan oc Troldom, ſom hand dageligen ud ſender.* Hoc eſt: *Accidit paucos ante annos, ut quis, hodieque ſuperſtes, in Helieland, ſuſciperet iter ad montes Norvagiæ, urſos venaturus, veniretque forte ad cavernam ſub rupe. In caverna ſeu ſpelunca*

lunca illa reperiebat ſimulacrum ruditer formatum, quod idolum erat Finnonis cujusdam, prope ipſum ſtabat Finnonis Ganeſka, ſive pera magica. Quam cum aperiret, plenam videbat muſcarum repentium coloris cærulei, quæ Finnonis erant Gan, id eſt Spiritus, magicis ipſius ſervientes, quotidie emittit. Nihil aliud hoc *Gan* innuere, quam illud ipſum quo afferre damna ſolent vitæ aliorum valetudinique, docet ſtatim poſt, quando ait: *Finnen kan icke trifuis, uden hand huer dag ſender en Gan ud, det er en flue, eller trold aff ſin Ganeske elle Ganhiid, det er en ſkindpoſſe, ſom hand hafvver dem udi, oc naar hand ike hafvver menniskan at forgioere, oc ſende ſin Gand udi (huilket hand icke gioer, uden hand hafvver nogen ſag met hannem) da udſender hand den i vær och rind, och laader den ranne paa meniſckior, queg, eller diur, eller huar den Kand, oc ſtundum ſender han ſin Gan i fieldet, oc ſprenger ſtoore field ut, oc foer en ringe ſags ſkyld, ſkiude de deris Gan i menniſkior oc foergioer dennem.* Volui hæc ipſis ejus adferre verbis, licet eſſent longiora, ne de meo adjeciſſe quid videri poſſem. Eſt autem hæc eorum ſententia: *Non poteſt tranquille vivere Finno, niſi emittat quotidie unum Gand,* id eſt, *muſcam vel dæmonem ex ſua, Ganeſke vel Ganhiid, hoc eſt, pera ſcortea, in qua eos ſolet ſervare. Quod ſi hominem habeat nullum, cui afferat exitium, imittatque Gan ſuum, (id quod facere ſine cauſa nunquam ſolet) tum emittit eum in ventos, ut ſuo graſſentur arbitrio in homines, vel pecora, vel feras, & quicquid tandem poſſunt. Quandoque ipſum in vicinos ablegat montes, ibi rupes findit ingentes, opera ipſius. Solet autem levi de cauſa Gan ſuum ejaculari in homines, eosque perdere.* Quibus verbis vides aperte, Gan illum hominibus pecoribusque afferre exitium ac damnum, & hoc fine emitti, ac ne dubium ſuperſit, quin ſignificet, quæ Zieglero jacula vocantur, clariſſime ait, *de ſkiude deris Gan,* hoc eſt: *jaculantur ſuum Gan,* teli ſcilicet inſtar, de cujus emiſſione illud *ſkiuta* proprie uſurpatur. Atque hoc jam tertium eſt artis magicæ, quod exercent, non adverſus alios ſolummodo, ſed & ſe mutuo, illos etiam, quos valere pari arte non ignorant. Cujus rei adfert memorabile exemplum de Finnone quodam Aſbioern Gankonge, propter artis magicæ peritiam eximiam vocato, cui

cum alius afferre vellet exitium ob contentionem aliquã cum ipso, nec efficere id posset, prævalente nimirum illo Asbioern; tandem accidit, ut sub rupe quadam Asbioern iste somnum caperet. Ergo alter ille suum emisit Gan, qui ruptam rupem injicit dormienti, eumque ita necavit. Accidisse hoc ætate sua dicit, neque longo ante, quam ista calamo exararet. Quin imo quam arte sua unus immisit, alius sua interdum solet expellere. Ita idem Petrus Claudi. *De bedrifvva oc somme moegen arrigheet, med deris trolldom, saa at den ene skiuter eller sender sin Gan i & mennische, oc en anden bider den ud igien.* Hoc est: *Quidam multa cum malitia exercent artem suam magicam, sic ut unus ejaculetur vel mittat Gan suum in hominem, alius eum imperio suo expellat.* Illud singulare atque dignum observatione, quod credantur nemini hoc suo Gan nocere posse, nisi cujus Parentis cognitum habuerint nomen. *De hafvve icke mact*, inquit dictus Petrus Claudi, *at foergioere nogen, uden de uide hans faders naffn*, hoc est, *Non habent facultatem ullam afferendi exitii, nisi sciant nomen parentis ejus, cui nocere volunt.* Cæterum quod Petrus Claudi scribit fieri per Gan apud Finnos aut Finlappos Norvagiæ id Lappones alii dicuntur expedire quodam *Tyre.* Est autem Tyre nihil aliud, quam pila rotunda, nucis juglandis aut pomi mediocris magnitudine, ex tenera lanugine, sive animalis alicujus, sive musci conglomerata, levis, ubique æqualis, ponderis exigui, ut quæ intus videatur cava, coloris ex flavo, viridi, & cinereo quasi compositi, ac mixti, sic ut flavus pallide prævaleat. Talis enim, quam munere nobilissimi viri, Domini Johan. Otto Silverstroem, Collegii Rei Metallicæ Assessoris & fodinarum Salbergensis atque Fahlunensis Præfecti servo in Musæo, quæ cum sit conspecta paucis, publicè vero exposita nemini, haud pigebo hic delineatam, quantum possum, dare ipsius effigiem.

Hanc

Hanc Tyre ajunt animatam arte peculiari atque mobilem, vendi à Lapponibus, ut qui eam ſibi compararit, cui fuerit libitum, ei poſſit immittere. Solent autem ſibi juxta aliisq; perſaudere, ſe cum iſta Tyre ſua ſimul poſſe immittere, quicquid deinde velint, ſerpentes, bufones, mures, alia id genus, quibus crucietur miſerrime, cui malum hoc infertur. Pergere porro Tyre hunc itinere celerrimo, inſtar turbinis, aut emiſſi teli, ſive globi, quo in itinere ſi quid aliud occurrat animans, qualecunque fuerit, illud in id malum incidere loco alterius, atque adeo aberrare non raro à deſtinato, & innoxium plane affligere. Neque deſunt triſtia hujus rei exempla etiam noſtris temporibus. Quæ adferre quia nimis longum eſſet, ideo hic ſubſiſtimus, abſolutisque vel omnibus, vel certe præcipuis, quæ religionem cultumque attinent Divinum, ſive pium, ſive impium, & ſuperſtitioſum in Lapponibus, ad alia pedem promovemus.

CAP. XII.

De Republica Lapponum.

POſt res ſacras & divinas apud Lapponas videamus & humanas. Sunt hæ duplicis plerumqe generis, publicæ & privatæ. De illis primo loco agendum. Pertinet ad eas conſtitutio Societatis & imperii, quo gubernatur. Ea priſcis temporibus & priusquam Lappones appellarentur, videtur fuiſſe iſtiusmodi, ut ſubjecti eſſent nemini ex vicinis, verum ipſi rebus ſuis proſpicerent, ſub imperio tamen alicujus Regis, quem ex gente propria creabant. Hoc profecto genere imperii, utebantur tempore Haraldi, cognomenti, Harfageri Regis Norvagorum, qui æqualis fuit Erico apud Suecos; Victorioſo, cujus ætas incidit in ſæculum nonum poſt Christum natum, ſaltem ii, qui vicini ſunt Norvagis, & ad littora Oceani colunt, vulgoque Finni aut Finlappi nuncupantur. Ita namque docet Petrus Claudi cap. 27. *I gammel tiidh hafde Lappfinner och Siæfinnar dheras egen Konung, ba-*

ode foer Konung Harald Harfagers tiid, som tvvingade alt Norrig under sigh (undentagen desse Finner) och lang tiidh der efter, och heet han Mottle, Findkonge, som dher regerade oefvver, udi Harald Harfagers tiidh. Hoc est: *Lappofinni & Sioefinni, sive Fini maritimi, priscis temporibus suum proprium habebant regem, cum ante, tum post tempora Haraldi Harfageri, qui Norvagiam omnem suo subjiciebat imperio exceptis Finnis istis, nomenque regis qui regioni illi præerat, Motle vocabatur temporibus Haraldi Harfageri.* Hausit ita Petrus sine dubio ex Sturlesonio, qui describit expeditionem istam Haraldi & vastationem Biarmiæ ab ipso factam, salvis hisce Finnis. Sic enim appellat Sturlesonius eo loco, qui occurrit pag. 57. vel Gunilda quædam, apud ipsum ita loquens: *Han sænde migh till Motla Finnekoning.* Hoc est: *Mittebat me ad Mottla Finnonum regem.* Nempe illo tempore nomen Lapponum nondum fuit notum vel usitatum, sicut alibi ostendi, sed retinuerunt hi vocabulum, quod acceperant à majoribus, manebatque commune ipsis cum iis, ex quibus erant oriundi. Neque alia videtur facta sors eorum postquam Lappones sunt dicti, hoc est, postquam novis coloniis occupare cœperunt regiones mediterraneas ab altera parte montium, qui Sueciam à Norvagia disterminant. Duce profecto habuere opus, qui ex patria egressi, novas quærebant sedes. Quem deinde vix est dubium, quin occupatis terris illis habuerint pro rege. Quo proinde salvo, fieri vix poterat, ut concederent sub potestatem alienam, cum præsertim esset nemo illis temporibus, qui multitudinem fugitivam, pauperem, & solitudines sylvasque inter nives perennes, & inexpugnabilia frigora colentem, bello persequi proponeret. Quod testatur Paulus Jovius, & confirmat Moschovitarum saltem sententia, quando ita habet in Moschovia sua: *Ingenia eorum(*Lapponum*) ne ipsi quidem proximi Moschovitæ noverunt, quum eos parva manu aggredi, exitialis insaniæ esse dicant, magnis vero copiis inopem rerum omnium vitam ducentes lacessisse, neque utile, neq; omnino gloriosum unquam existimarint.* Ita bene longo tempore sui juris Lappones manserunt. Primus Regum Sueciæ, qui de iis subigendis cogitavit, Magnus Rex, cognomento Ladulaos fuisse

isse videtur, qui floruit circa annum MCCLXXVII. Docet Scheda, quam inter alias Johannis Buræi manu scriptam reperi in libro quodam ipsius, quem inscripsit *sumla*. Scheda ita habet: *I Konung Magnus Ladulaos tiidh vvoro Lapparna itt egitt folck. Och effter han icke kunne vvinna them under svverikes Krona, boed han them, som vville vvaoga och Komma them under Kronan, sao vville han gifvva them hina i hænder till ægendom.* Hoc est: *Temporibus Magni Ladulaos, Lappones sui erant juris. Qui quia eos Sueciæ Coronæ nequibat subjicere, iccirco si quis esset, qui rem vellet tentare, ipsosque subjicere, ei offerebat se daturum illos in proprietatem.* Videtur noluisse sumptus facere in expeditionem justam, cum præsertim persequendi essent haud aliter, ac feræ fugitivæ, non potuisse tamen æquo ferre animo, gentem tam vicinam, ac in medio prope civium suorum, habitantem (sedes enim suas tum ad littora sinus Bothnici habebant, ut supra docui) obsequium Coronæ Suecicæ detrectare. Itaque rem alia via est aggressus, ostensoque lucro privatos quosdam isthuc invitavit, ut viderent, quomodo gentem dictam subjugarent. Neque caruit res successu. Nam vicini Birkarli, spe illius lucri allecti, susceperunt negotium, & confecerunt felicissime. Memorabilis præsertim est solertia unius, quam ex narratione Domini Andreæ, Parochi atque sacerdotis in Pitha, retulit Ericus quidam vir honestus, civis & aurifaber Luhlensis, & memoriæ causa consignavit Johannes Buræus, qui cum aliis colloquiis interfuit, sermone populari, ego proponam Latino, quia longior est historia. *Ex Birkarlis quidam solus tendebat in Lapponiam, insidias Lapponibus structurus in via, qua ex Birkala ituri erant domum (ea enim ætate habitabat nemo à parte septentrionali dicti pagi) seque obrui nivibus jacentem in medio viæ, curabat per uxorem suam, ut Lappones non possent, nisi supra corpus ejus ita obrutum nivibus, iter facere. Qui cum nocturno tempore venissent, numerum eorum esse quindenarium, qui fuerunt præcipui ex Lapponibus auctoritate & potentia, cæterosque omnes habebant subjectos, intellexit. Qui cum abiissent, celerrime proripuit se ex nivibus, & per compendia quædam Lappones prævenit, sicque incautos nihilque metuentes, alium post alium*

um (ut solent longa serie iter facere) gladio, quem habebat secum, trucidavit, neminem sequentium cædem antecedentium intelligente, quoniam & nox erat, & intervallis longis à se mutuo distabant, donec postremus venisset prostratorumque observasset corpora, seque summa vi opposuisset. Ita gravis orta pugna, utroq; de vita certante, donec ad postremum Birkarla uxoris suæ auxilio evaderet superior, & hunc quoque neci daret. Ita superatis Lapponum præcipuis & potentissimis, cæteri facile imperata fecere. Sunt qui deceptos simul putent specie induciarum à Birkarlis, à Magno Rege ad subigendos eos incitatis, ut superius audivimus. Nam post ea, quæ ex schedis Buræanis prioribus à nobis ante memorata sunt, subjicitur: *Ty ginge Birkarlarna till, som bodde i Birkala sochn, och gaofvvo sigh in till them, och dagtingade med them, pao sao maonge daghar eller tiidh. Och thes emillan foerraskade the them, och slogo maonga ihiæl, och vvunno them under sigh, alt in till norra och vvæstra siæn.* Hoc est, *Ex hac causa* (quia Rex Magnus promiserat, se in potestatem ejus daturum ipsos, qui eos subjugasset) *Birkarli, qui erant incolæ parochiæ Birkala tendebant ad Lappones, cumq; ipsis faciebant inducias, ad certum numerum dierum. Interea nihil metuentibus superveniebant ex inopinato, cæsisq; non paucis eorum, cæteros subjiciebant sibi, usq; ad mare septentrionale, atq; occidentale.* Liquet simul ex his verbis, antequam subjicerentur Suecis per Birkarlos, fuisse belli alicujus instar inter Suecos Lapponasq;; quoniã induciæ hic nominantur, sed & in antecedentibus de Rege Magno dicebatur, *att han icke kunne them vvinna, under kronan*, h. e. *quod subjicere ipsos nequiverit coronæ.* Ac fortassis hoc est, quod attendit Zieglerus, cum de ipsis scripsit: *Gens validissima est, & diu libera fuit, & arma sustinuit Nordvegiæ Sueciæq;, donec concessit tandem sub imperium.* Quanquam quod Zieglerus putat factum virtute Lapponum, id nos arbitramur contemptum eorum fuisse. Ita sane vidimus fecisse Moschovitas, qui & ipsi sunt eorum vicini, nec putasse dignos propter rerum omnium inopiam, in quos subigendos bello justo, sumptus facerent. Nec de Suecis aliter censendum, quod apparet facile, quia post ab una tantum parochia Birkarlorum sunt subacti. Neque ideo subjicere Coronæ

næ

næ Magnus Rex nequibat, quod validiores essent Lappones Suecorum viribus, verum quod ad subigendos eos integro cum exercitu impensas facere inutile videret. Victi ergo Lappones dolo astuque à paucis privatis, & privata impensa, circa Annum Christi MCCLXXVII. atque ita victi, ut deinde obedire Birkarlis, & per hos Sueciæ Regibus compellerentur. Utrum vero ita victi omnes, illi etiam, qui trans montes Norvegiæ versus Oceanum tenuere littora, & Finni, seu Lappfinni sunt vocati, haud satis manifestum est. Nisi quis ex eo colligat, quod in Schedis antea laudatis memorentur, subacti ad *septentrionale juxta atque occidentale mare*. Quicquid vero sit de hac re, illud caret dubio, quod primi fuerint Sueci, qui gentem Lapponum subjecere. Ipsorum postea secuti exemplum cæteri vicini, partemque aliquam vindicarunt sibi Norvagi, partem Moschovitæ. Ita factum, ut deinde tribus diversis subesse Regibus cogerentur. Andreas Buræus: *Lappones nostro sæculo tribus parent regibus, Sueciæ videlicet, Norvegiæ & Russiæ.* Petrus Claudi in descriptione Norvegiæ: *Nu ære Siæfinnerne den Norske Kronen undergifvven, och Fielldefinnarne ære tre kongar skattskylldige:* Hoc est: *Nostro tempore Finnones maritimi Coronæ Norvegiæ sunt subditi, at vero Finnones montani tribus regibus tributa pendere coguntur.* Sed de cæteris solliciti non sumus. De Suecis constat, quod aliquot retro sæculis imperium habuerint dimidium inde à Tidisfiorden usque ad Walangar, in Lappofinnos etiam, seu Finnones maritimos. Quod tradit etiam Rex Carolus Nonus in mandato à se dato Legatis ad Regem Daniæ. *Det ær nogsampt bevviisligit, att Svveriges Crono hafvver af aolder ifraon Titisfiorden och till Walanger hafft halfparten uthi all rættigheet, sao vvæll andelig som vverdzlig, baode uthlagor, saakfall, landfolk, Fiskerij liika emoot Danmarks och Noriges Crono.* Hoc est: *Demonstrari sufficienter potest, Coronam Sueciæ inde à temporibus antiquis à Titisfiorden usque ad Walanger habuisse partem dimidiam omnium Iurium, tam sacrorum quam civilium, sive tributa, sive pœnas, homines, piscaturas concernant, in respectu ad coronas Daniæ Norvegiæque.* At vero à Malanger ad Waranger usq; tenuere tertiam, unam vindicantibus sibi Norvegis,

alteram Moſchovitis uſque ad annum M D XCV. quo à Moſchovitis per pacta publica ipſorum quoque partem conſecuti ſunt. Cætera montana & viciniora poſſederunt ſemper ſoli, atque etiam nunc poſſident, inque colonos eorum inde à temporibus Magni Ladulaos per annos quadringentos circiter imperium exercent. Fuit autem ea ratio imperii hujus ab initio, ut ex pollicitatione Regis Magni, Lapponibus præeſſent Birkarli, tributa & id genus eis imponerent, exercerent cum ipſis commercia, omnesque ex ipſis caperent utilitates. Regi vero quotannis in ſignum poteſtatis ſupremæ, darent certum pellium numerum. Sic enim habet ſæpe laudata ſcheda Buræana. *Birkarlarna fingo ſao breef af Kong. M. att the skulle hafvva Lapparna, ſom æn tao bodde uth med Bottnen, med allan skatten och Laxfisken, allenaſt att the goffvvo kronan naogra timber graoskin till een vvederkænnelſe.* Hoc eſt: *Birkarli impetrabant litteras à Majeſtate Regia, quibus Lappones, qui tum adhuc habitabant ad littora ſinus Bothnici, tradebantur poteſtati eorum, cum tributis omnibus & piſcatura Salmonum, modo in ſignum ſubjectionis Coronæ darent certum numerum pellium ex ſciuris griſei coloris.* Atque hoc jam eſt, quod dicit Olaus Magnus lib. IV. c. 10. de Lapponibus. *Præſides communi plebis conſenſu Bergchara, id eſt, viros montium appellatos, habent & venerantur, quibus etiam pelles pretioſas, piſciumque multa genera, tam vice tributorum Regi Sueciæ pendenda, quam propria liberalitate donata pendunt.* Vocat Præſides Lapponiæ Birkarlos iſtos, propter cauſas, quas ſuperius attulimus. Neque habuerunt ea tempeſtate alios, per quos regerentur nomine publico, ut conſtabit ex ſequentibus. Et ideo Ziegler us ait appellatos eſſe reges. *Præſidem*, inquit, *eligunt propriis arbitriis, quem Regem vocant, verum Rex Sueciæ jus adminiſtrationis donat. Is veſte rubra induitur,* hoc eſt, *ipſi inſigne regium.* Non eſt alius hic præſes, quam unus ex Birkarlis cæteros auctoritate præſtans. Quod apparet, quia veſte rubra dicit indui. Nam Olaus manifeſte de Birkarlis poſt ſuperius allata verba. *Et hi rubro veſtitu præ cæteris agnoſcuntur.* Birkarlorum ergo unus aliquis ætate iſta præerat Lapponibus, ac fortaſſe ſolus ab initio, cum adhuc ad littora ſinus Bothnici eſſent

conſti-

cõſtituti. Poſtea vero cum conceſſiſſent ad ulteriora, & in certas diviſi eſſent Lappmarkias, ſinguli ſingulis. Quod ex eo colligo, quoniam Birkarli nominantur Luhlenſes, Pythenſes & Tornenſes in litteris Guſtavi Primi, imperantes Lapponibus. *The Birkarla uthaf Luhla och Pytha hafvva icke hoegre ſkatt gifvvit udaff dhe Lappar, ſom the raoda uthoefvver.* Hoc eſt: *Birkarli Luhlenſes & Pythenſes non dederunt majus tributum de Lapponibus illis, quos ipſi habuere ſub ſuo imperio.* Item mox: *The Birkala ſom bœndes are i Tornoe hafvva och gifvvit ſao myckit.* Hoc eſt: *Byrkarli Tornæ habitantes & ipſi tantum dedere.* Fuerunt ergo Birkarli ſeu Birkali alii Tornenſes, alii Pithenſes, alii Luhlenſes, ex quibus Lappones Pithenſes ſuum, Luhlenſes ſuum, & Tornenſes ſuum deinde habuere præfectum, quem vocarunt Regem, rubra ornatum veſte in ſignum poteſtatis, idque uſque ad Guſtavi Primi tempora, ut poſtea monſtrabo. Et hæc forte cauſa, quod cum unum tantum nominet Zieglerus, Olaus loquatur tanquam de pluribus, nec Præſidem Lapporum memoret, ſed Præſides. Præerant autem hi Lapponibus, conſenſu communi Lapponum electi nominative, ſi qua Ziegléro, & qui ſequi eum videtur, Olao Magno fides; verum ita, ut ipſius poteſtatem firmaret Rex Suecorum, eſſetque ei etiam Lapponiæ ſuę nomine ſubjectus atq; tributarius, ſicut indicat Zieglerus, & oſtendit evidentius ſcheda Buræana, uti vidimus. Quærat aliquis hoc loco, qui ſint fuerintve hi Birkarli, per quos ſibi Suecia Lapponiam ſubjecerit. In Scheda Buræana nominantur *Birkarlarna, ſom bodde i Birkala ſockn.* Hoc eſt: *Birkarli habitantes in Parœcia Birkala.* Longe aliter Olaus Magnus, nam appellat *Bergchara*, & interpretatur *viros montium*, à *berg* videlicet, quod *montem*, & *charar*, ſive *karar*, quod *viros* denotat. *Præſides*, inquit, *communi plebis conſenſu Bergchara*, id eſt, *viros montium, appellatos, habent.* Quæ vero appellationis hujus cauſſa ſit, non addit, neq; nobis promptum, divinare. Quin imo vix impetrat, ut credamus, recte ita dici. Unde enim ita vocarentur, & à quibus montibus? Non enim à montibus Norvegiæ ubi habitabant nulli, præſertim illa ætate. At præter eos nõ ſunt, alii, unde potuiſſent dici. Ad hæc Birkarli fuere ſubditi Regis

 Seciæ

Sueciæ, & ex Suecia soliti accedere ad Lapponas. Postremo repugnant monumenta publica in quibus nunquam sunt *Bergeharli*, ut Olaus vocat, sed *Birkarleboa*. Instar omnium sint litteræ Canuti Joanson, Sueciæ Dapiferi, anno M CCC XVIII. exaratæ sermone Latino, in quibus manifeste sic habetur. *In perlamento Telgæ habito inter Helsingos ex parte una, & Birkarlaboa ex parte altera in præsentia nostra taliter extitit placidatum.* Et non multo post. *Ab his tamen, qui illic ad habitandum loca susceperunt, sive Birkala fuerint, sive alij* &c. Idem: *Extitit placidatum, quod homines sylvestres & vagos, vulgariter dictos Lappa, in suis venationibus nullus debeat impedire, nec etiam præfatos Birkarlaboa, ad eosdem Lappa accedentes.* Birkarli ergo non sunt viri montium, quod volebat Olaus. De Birkala Paroecia res est certior, cum eam Tavastiæ parochiam faciat Olaus Petri Niurenius, occurratque hodieque notata in tabulis Geographicis. Quod autem Birkarlos nominet non una solum in Parœcia Gustavus Primus in superius allatis litteris, sed in pluribus, nec Birkala, sed Luhla, Pitha, Torna nominatis, id ex eo fit, quoniam ex Birkarlis Tavastiæ deinde oriundi quidam, iique certi, per illa oppida constituti, qui præessent Lapponibus & comercia cum iis exercerent. Qui cum soli fas habebant commercia colere cum Lapponibus, inde à Buræo dicti mercatores. *Vbi etiam mercatores*, ait, *quos Birkarlos nominari dicebamus suas exponunt merces.* Quando ait, *dicebamus*, ad priora respicit, ubi sic de ipsis: *Bothniæ coloni, ii præsertim, quos Byrkarlos vocant, quæ Lapponibus aliisque sunt necessaria, à mercatoribus illuc navigantibus æstivo tempore coëmunt, hyberno autem cum lacus & flumina congelata sunt, ea in Lapponiam exportant.* Habes hic Birkarlos, revera mercaturam exercentes, resque Lapponibus necessarias illuc ex pagis oppidisve Bothniæ deferentes, nec unius Parœciæ tantum, sed totius Bothniæ colonos. Nisi arbitramur primum habitasse Birkala Parœciam, post transiisse ad ulteriora, & in cunctis sive pagis, sive oppidis servasse Jura sibi, quæ ab initio à Rege Magno impetraverant. Videlicet, ne quis præter ipsos in potestate sua haberet Lapponas, tributa exigeret ab ipsis, cum eis ex-

erceret

erceret commercia, & quæ alia sunt hujus generis. Quæ in Lapponas Jura servasse longo tempore est certum. Quod cognoscitur ex litteris Canuti Joanson superius prolatis, atque Regis Magni Smeck ætate scriptis, quando iis litteris cavetur, *ne quis Birkalaboa impediat ad Lappa accedentes, apud ipsos commorantes, vel ab ipsis denuo cum suis rebus revertentes.* Quin imo hoc ita mansit, usque ad Gustavi Primi tempora, cujus extat contractus cum Birkalis Anno M D XXVIII. Upsaliæ Aprilis prima die factus, de tributis Regi pendendis. *Om then ræntan Cronan skulle aohrliga hafvva uthaf them, foer then foerdeel och vvilckor the hafvva uthaf Lapparna.* Hoc est, *de reditibus, qui Coronæ quotannis debentur ab ipsis, pro commodis & utilitatibus, quas habent à Lapponibus.* Non enim alia hæc commoda seorsum pertinentia ad Birkarlos, quam fluentia ex Juribus peculiaribus, quæ usurparunt per tot annos inde à Magni Ladulaos temporibus. Fueruntque illa Jura istiusmodi, ut transirent à parentibus ad liberos, nec gaudere quisquam iis, nisi natus ex Birkarlis, posset. Quod sat docent illæ ipsæ litteræ Gustavi, quibus ait: *Och haffvve vvii them lofvvat och tillsagt, och med thet ta vvaort oepne breef lofvvom och fullkomliga tillsæiiom, att the maoge niuta och behaolla the vvellkor oefvver foerbemælte Lappar, effter thenne dagh, som the och foerældre foer them i foertiiden nutit och behaollit hafvva.* Hoc est: *Et promisimus pollicitique sumus ipsis, uti per præsentes hasce litteras promittimus, pleneque pollicemur potestatem retinendi jura in prædictos Lappones post hunc diem, qualia & ipsi, & ante ipsos majores eorum usurparunt atque habuerunt.* Nominatim dicit, Birkarlorum majores certa habuisse Jura in Lapponas, ab ipsis accepisse liberos eorum. Quæ proinde Jura simul cum Jure transmittendi ea ad liberos posterosque Rex Gustavus ipsis confirmavit, eo tantum immutato, ut tributi nomine darent alterum tantum, quantum olim consueverant. Memorat hoc idem Scheda Buræana, quæ auctorem habet Dominum Andream, Pastorem sive Parochum & Præpositum Pithensem. Nam sic habet, post explicationem artis qua Birkarlus unus Lapponas nocturno tempore ag-

 gressus

gressus circumvenit: *Och hade han sao all skatten under sigh, och hans barn effter honom, in till i Konungh Gustafs tiid.* Hoc est: *Ita ipse occupabat omnia de eis tributa, & ipsius liberi post ipsum, usque ad Gustavi Regis tempora.* Et hoc quidem Birkarlorum, sub Regibus Sueciæ tamen, est imperium in Lapponas, quæsitum solertia, firmatum auctoritate Regia, servatum in sola ista Birkarlorum gente, propagatumque ad liberos per tria sæcula propemodum, donec Rex Gustavus Primus abolevit. Causa fuit nimia quorundam ex Birkarlis insolentia, quam pepererunt opes, & oppressio sui generis pauperiorum. Quod nos rursum docet scheda Buræana. Ita enim memorat: *Der aff blefvve thesse Birkarlarna svvaore, mæchtige, och riike, gofvvo them fattigom allenast een smutt, och togo sao bæsta haofvvorna. Thetta foertræt them fattigom, och gingo sao till, och klagade fær Konung Gustaf. Han læt insættia Hinrich Larson i Tornæ, och taga myckit af honom. Och togh sao Konung sielf skatt af Lapparna, och læt them frid koepslaga med Lapparna.* Hoc est: *Hinc* (quia soli Lapponas in potestate sua habebant, & commoda ex iis, aliis exclusis omnibus) *Birkarli illi fiebant graves aliis, ut potentes, & nummosi, pauperibusque dabant quisquilias, sibi servabant optima. Quam rem ægre tulerunt pauperes, ipsosque accusarunt apud Regem Gustavum. Itaque Gustavus Hinricum Laurentij conjecit in carcerem, bonis eum multavit plurimis, denique ipse à Lapponibus accepit tributa, eumque ipsis exercere commercia permisit omnibus, qui vellent.* Fuit is Hinricus Laurentii haud dubie præcipuus ex Birkarlis ætate Gustavi Regis, ac fortasse frater Davidis Laurentii, qui nomine Birkarlorum una cum Nicolao Jonæ Anno M D XXVIII. pactum iniit cum Gustavo Rege de tributo cæterisque, ut superius commemoratum est. Unde intelligitur, hæc aliquanto post à Gustavo fuisse constituta, & in tempora incidere recentiora finem imperii, Juriumque, quibus usi hactenus fuere Birkarli. Non autem recte tantum Juribus & privilegiis privati sunt, quæ usurpabant iniquissime, atque ad oppressionem aliorum, sed & provide & circumspecte cum ratione potentiæ, quæ concessa erat nimia privatis paucis in

tantam hominum multitudinem, & tam ſpacioſum regni tractum, tum ratione opum, quarum uſus magis erat neceſſarius Regi occupato in ejiciendis hoſtibus patriæ, ac ſtabilienda libertate publica, quam iniquis paucis atque impotentibus Birkarlis. Finito igitur ſic Birkarlorum imperio, quorum ſinguli in ſingulis Lappmarkiis erant Præſides, Regioque nomine à Lapponibus honorabantur, Rex Guſtavus Primus illuc miſit Præfectos Lapponicos, qui tributa debita exigerent, & cætera Regio nomine ibi expedirent. Hi Præfecti Suecis *Lappfougder*, Lapponibus *Konunga Olmai*, hoc eſt, *Regis viri* ſunt vocati. Occurritque mentio eorum in litteris Guſtavi Primi Anno M D LIX. conceſſis Domino Michaeli, primo ſacerdoti Lapponico, ubi verba ſic ſe habent: *Biudandes foerdenskull hær med alle ther i foerbemalte Lappemark, ſao vvæll Lappefougtarne, ſom andre.* &c. Hoc eſt: *Præcipimus igitur cunctis in dicta Lapponia verſantibus tam Præfectis Lapponum, quam cæteris.* Videntur hi ab initio fuiſſe ſoli, poteſtatemque habuiſſe omnium negociorum publicorum, ut liquebit amplius ex ſequenti capite, neque tributa ſolum collegiſſe, ſed & jus dixiſſe Lapponibus; verum poſtea diviſa tota in certas partes, Lapponia per Carolum Nonum, & rebus ibi meliori ratione ordineque compoſitis, adſociatos eis alios, qui cognoſcerent cauſſas, alios, qui citarent reos, alios, qui alia obirent munia. Donec tandem veniretur ad hanc faciem, qua ſe hodie habet ratio reipublicæ apud Lapponas. Ubi poſt Regem habent primo ſuum Judicem Provincialem, Suecis, *Lagman*, dictum. Ordinis Senatorii virum & vicarium illius, *Vnderlagman*, legumque interpretem, *Laglæſaren*, & nonnullos alios, qui cognoſcunt cauſſas, & Jus dicunt. Deinde Præſidem Provinciæ, *Landzhæfdingh*, cum Præfectis Lapponicis *Lappafougten* & eorum miniſtris *Landzmæn*, qui expediunt negotia cætera, decretas à ſontibus pœnas ſumi faciunt, colligunt tributa, pacem ſervant publicam, & quæ alia ſunt hujus generis, procurant. Et hic quidem ſtatus publicus eſt apud Lapponas ad hunc diem, hoc ordine modoque à Suecis reguntur.

CAP.

CAP. XIII.

De Iudiciis apud Lapponas & tributis.

QUæ ratio ſit reipublicæ apud Lapponas, quo ordine, & à quibus regantur, ſupra demonſtratum eſt: Veniamus nunc ad res negociave, quæ per iſtud regimen curantur. Ea vero potiſſimum ſunt duo, quorum alterum ſpectat ad judicia, alterum ad tributa. De judiciis invenio pauciſſima. Reges ea, cum adhuc gens eſſet ſui juris, habuiſſe ſua in poteſtate, ac exercuiſſe videntur. Poſtea cum præſides haberent Birkarlos, ipſorum ab arbitrio pependiſſe. Zieglerus ſane nullos novit judices apud ipſos, ſed ſi controverſiæ fuiſſent ortæ, veniſſe ſcribit in Sueciam. *Populares*, inquit, *veniunt in Sueciam pro cognitionibus dubiarum cauſſarum.* Puto agere de controverſiis majoribus, & de quibus Birkarli cognitionem facere vel non poterant, vel non audebant. Quanquam hæ exiſterent rariſſimæ, cum vitia graviora, furta, rapinæ, cædes, adulteria, & id genus apud Lapponas fere ſint ignota, nec æs alienum ſumat quisquam, aut offerat, dum ſuis rebus vivunt ſinguli contenti, quæ præcipuæ ſunt cauſſæ controverſiæque, quibus fora omnia per gentes cæteras replentur. Unum eſt impietatis magicæ flagitium, quod jam olim prohibitum apud ipſos, & punitum. Ita colligo ex verbis Olai Magni, quando ait lib. III. c. 16. *Sed hæc gens aquilonaris, arte hac poſt ſuſceptum Chriſtianiſmum legis coërcitione nunquam in aperto viſa eſt uti, nec aliis eam ſub vitæ periculo tradidit in diſciplina.* At vero poſt, cum Guſtavus primus ſubmotis Birkarlis, dediſſet eis præfectos proprios, tum & inſtitutæ majori cura, diligentia, ordine, cognitiones cauſſarum, & exercita judicia. Imprimis autem Regem Carolum Nonum obſervo, dediſſe operam, ut docerentur leges Sueticas, & ad ipſarum præcepta, quantum poſſet, vitam inſtituere aſſuefierent. Ita

namque

namque habet instructio pro quodam Laurentio Laurentii, præfecto Lapponiæ, data Holmiæ die 10. Octob. Anno MDCX. à dicto Rege. *Wii Carl &c. foerordne denne vvaor tianare, Lasse Larsson, att han fougde uthoefvver vvaore undersaotare och Lappar, baode i Vma, Pitha, och Lula Lappmarcker vvara skall. Och skall han &c. desliikes haolla Lapparna vvidh Svveriges Lagh och rætt, alldeles effter dhen trychte lagbook, som vvii honom medh gifvvit hafvve, och icke laota them i nao gon maotto æfvvervvaold eller orætt vvederfahras.* Hoc est: *Nos Carolus &c. constituimus hunc ministrum nostrum, Laurentium Laurentii, ut sit subditorum nostrorum Lapponumque, in Vhma pariter & Pitha Luhlaque Præfectus. Qui proinde Lappones regat ad normam Legum Sueticarum prout continentur in libro typis edito, quem ipsi damus, neque patiatur illis fieri injuriam, aut vim, ullo modo.* Hodie fora habent triplicia, & præfectos tres, qui negotia in eis expediunt. Johan. Tornæus: *Vthi trenne Lagsagur æro Lappmarckarne foerdelte den foerste ær Anundsioe, eller Aongermanne Lappamarken, den andre ær Vhmeao, Pithaa, och Luleao Lappmarckar; den tridie Torneao och Kemi marcker. Dæsse hafvva dheras fougdar, som pao Cronones vvægnar i nærvvaru af domaren och præsten hvvariom och eenom rætt skepa skall.* Hoc est: *Lapponia omnis divisa est in tria fora Iudiciaria. Vnum Anundsiæense vel Angermannicum, alterum Vhmense, Pithænse, & Luhlense; tertium Tornense, & Kiemense. Hæc suos singula habent præfectos, qui nomine Coronæ in præsentia Iudicis & Sacerdotis, singulis jus dicere tenentur.* Ubi nota, præfectis jungi Sacerdotes, credo, ut eorum auctoritate ab omni incuria facienda deterreantur. Quibus anni temporibus judicia hæc olim habita, non invenio quidem, suspicor tamen factum, cum celebrarentur fora rerum venalium, & frequentes convenirent ad expedienda alia negotia. Id quod bis solebat fieri quotannis ex institutione Caroli Noni, semel hyeme, iterum æstate. Nunc fit mense Januario & Februario. Tornæus: *Hæc fora suos singula habent Præfectos, qui nomine Coronæ (alla aohr, uti Ianuarii och Februarii maonader) quotannis in Ianuarii Februariique mensibus jus dicere tenentur.* Habebantur autem habenturque iis ipsis in locis, qui-

bus fora nundinæque, quæ in qualibet Lappmarkia ſunt certæ definitæque, ut oſtendam in ſequentibus. Venio ad tributa. Hæc initio fuere pelles ferarum, quas dabant non tam Lappones, quam Birkarli, neque ideo, ut ex iis fructus dignus perveniret ad Coronam, quam ut ſignum eſſent ſubjectionis, qua Birkarli illi nominati Lapponum cauſſa Succiæ Regno erant obligati. Scheda Buræana tantum *naogra timber graoſkin* nominat. *Graoſkin* autem pelles ſciurorum ſunt, coloris griſei, quali ſolent eſſe omnes tempore hyberno, *Timber* vero notant numerum earum pellium, quadragenarium videlicet, cum timber quodlibet pelles habeat quadraginta in funem unum collectas. Faſciculos hujusmodi quot dederint Birkarli, ſcheda iſta non declarat. In pacto tamen, quod cum ipſis iniit Guſtavus Primus, tantum nominantur octo, id eſt pelles trecentæ ſexaginta, Lapponia Luhlenſi ac Pythenſi, totidemque ex Tornenſi, additis utrobique pellibus duabus ex martibus. *The Birkala uthaff Lula och Pytha hafvva icke hægre ſkatt gifvvit Cronan i foerledin tiid, æn VIII. timber Klockvværk, och II maordſkin uthaf dhe Lappar ſom the raoda uthoefvver, och the Birkala ſom boendes ære i Tonæ, hafvve och gifvvit ſao myckit, ſom foere ſkrifvvit ſtaor, foer theris Lappar.* Hoc eſt: *Birkarli Luhlenſes & Pythenſes tributum majus non pependerunt Coronæ ſuperioribus temporibus, quam faſces octo, quos appellant timber pellium de ſciuris, cum duabus pellibus de martibus. Idem dedere Birkarli Tornæ habitantes, quilibet de Lapponibus poteſtati ſuæ ſubjectis.* Atque hoc tributum, cujus mentionem facit Zieglerus in Lapponia ſua, ubi ait: *Gens Lapponum tributum pendit pretioſas ferarum pelles.* Nam & paulo poſt ipſius tempora, & ſub Guſtavo Primo, ita res ſervata, tantum ut is pellium numerus duplicaretur. Ita enim legitur in ſupra memorato pacto cum Birkarlis: *The Birkala uthaf Luhla och Pitha ſkulla aohrliga gifvva XVI. timber Klockevværck, och IV. maordeſkin effter dhenne dagh, och ſao myckit dhe Birkala af Tornæ pao ſine ſiido, ſao att ſumman blifvver tillhopa XXXVII. timber Klockevværck, och VIII maordſkin.* Hoc eſt: *Birkarli Luhlenſes Pithenſesque, dabunt quotannis faſces XVI. quos appellant timber pellium de ſciuris, & pelles IV. de martibus poſt hunc diem; idem facient Birkarli Tornenſes de ſua parte, ſic*

ut summa tota sit XXXVII. fascium, pelles de sciuris continentium, & pelles VIII. de martibus. Pactum hoc firmatum fuit An. 1528. quo proinde anno tributum, quod Birkarli quotannis debebant, primum auctum est ac duplicatum. Posteaquã vero Birkarli Juribus suis privati, ex causis, quas attulimus in præcedentibus, & per suos præfectos Rex à Lapponibus ipsis petere tributa instituit, tum in his quoque aliqua mutata esse, vero consentaneum videtur. A. certe MDCII. res deducta eo, ut loco pellium, decimumquemque rangiferum, item ex siccatis piscibus, decimum quodque pondo darent nomine tributi. Quod apparet ex mandato Regis Caroli dato Lapponum Præfectis, Olao Burman, & Hindrico Benegtson, Holmiæ die 22 Julii nominati anni. Diciturque hoc sic constitutum ideo, *effter Cronones under saother uthi Lappmarken hær till dags icke hafvva hafft naogon vviss ordningh opao theras uthlagor, effter hvvilken thee sigh hafvva Kunnat rætta, eller vvetterligen vvethe, hvvad foer pertzeler, eller huru miickit hvvar och een utgioera skulle.* Hoc est: *Quoniam subditi coronæ in Lapponia, in hunc diem non habuerunt legem certam suorum tributorum, secundum quam se possent regere, vel certe scire, quæ ipsis species, & quanto quisque numero pendere eas cogerentur.* Videntur nimirum inde à Gustavi Primi temporibus exegisse per Præfectos suos à Lapponibus, modo pelles, modo alia, prout quodque usibus præsentibus magis esset necessarium. Per mutationes vero istas frequentes, onus tributorum factum gravius, præbitamque occasionem Præfectis, sua procurandi commoda sub titulis publicis, dum Lappones ignari omnes incertique sunt, quid non dare teneantur. Constitutum ergo, ut prædicti Præfecti, *skole uthfordra och upbæra af Lapparne, hvvart tiionde styke af theras reenar, saosom och hvvart tiionde lispund aff allehanda slags torrfiske, som the braka och bekomma Kunne. Hvvilke reenar och torrfisk, them skall uthi deras rætte aohrlige utlagor reknade bliffvve, och inge andre smao pertzeler, anten uthi skinvvarer eller annat, som hær till skedt ær, skall hær effter af them i skatt uthfordras.* Hoc est: *Exigant & accipiant à Lapponibus decimum quemque ex ipsorum rangiferis, & decimum quodque pondo piscium exsiccatorum,*

quibus utuntur. Hos rangiferos & pisces exsiccatos, fore vera ipsorum tributa quotannis ferenda ipsis in accepto, non alias species minutas de pellibus & similibus rebus, quas nemini fas esse debeat in posterum ab eis exigendi. Sed nec ista ratio servata diu est, fortassis quod asperior videretur, quam ut sine damno Lapponum, quorum greges nimium exhauriebat, posset exerceri. Ergo quadriennio post, nimirum Anno MDCVI. constitutum, *att aff hvvar gill Lapp, som ær kommen till sin siuton aohr, skall uppbæras anten tvvao oxereenar, eller tree vvaiior, eller och otte pund torr fisk, och dher brede vvid, hvvar tiionde reenkalf af yngsiet, och hvvar tiionde tynne fisk af fiskeriit*, h.e. *, ut de quolibet justo Lappone, qui ad annum ætatis venit decimum septimum, accipiantur aut rangiferi duo sexus masculini, aut tres, sexus fœminini, aut pondo majora octo piscium exsiccatorum. Item decimus quisq; hinnulus de rangiferis domesticis, & decima quæque tonna piscium de piscatione.* Non autem Lappones solummodo, sed & Birkarli eo constitutum anno, ut titulo vectigalis tribuerent Coronæ *hvvart tiionde skin, och hvvart tiionde lispund fisk.* Hoc est: *Decimam quamque pellem & decimum quodque pondo piscium*, quotquot ex ipsis ad conventus nundinasque Lapponum essent accessuri, negotiationesque ibi suas exerecituri. Quod si qui ex his rangiferos haberent, decimum quemque eorum dare sunt compulsi. Imperatum enim Præfecto, exigendi *aff the Birkarlar, som reenar hafvva, hvvar tiionde rheen.* Hoc est *: Ex Birkarlis, qui rangiferos habent, decimum quemque.* Et hæc quidem constitutio servata longius, repetitaq; de novo ab eodem Rege Carolo Anno MDCX. Hodie tributa eorum consistunt tribus in rebus, nummis, rangiferis, & pellibus formatis in usus certos, vel non formatis. Hæc tributa pendunt pro ratione territoriorum, quæ ab ipsis insidentur. Quorum quæ sunt optima & spatiosissima, dicuntur *een heel skatt* singula, id est, *integri tributi, sive justi*, quæ vero deteriora, *een half skatt*, id est, *tributi dimidii*, atque sic deinceps. Qui ergo possidet territorium integri tributi, eum annis singulis oportet dare nummos imperiales duos. Samuel Rheen: *Lapparnas skatt ær foerst tvvao Richsdaler in specie, hvvilken the kalla skattadaler, den maostehvvar*

Lapp

Lapp uthgioera , somskattar een heelskatt. Hoc est: *Tributum Lapponum primo sunt imperiales nummi duo in specie (ut appellant) quos vocant skattadahler , eos dare cogitur quilibet* qui pendet integrum tributum. Iohann. Tornæus: *Dhensom drager een heel skatt giffver twao Rikſdahler om aohret till Cronan.* Hoc est: *Qui pendet integrum tributum, is quotannis Coronæ duos imperiales dare tenetur.* Qui vero minus possidet, ac tantum tributi dimidii, habet prædium, is solvit nummum imperialem unicum. Idem: *Andra uthgioera een Richsdaler, som skatta een half skatt.* Hoc est: *Alii unum dant imperialem, quorum tributum est dimidium.* Jam quia evenit non raro , ut sint quidam destituti nummis imperialibus, ideo eorum loco pelles præbent, aut pisces. Pelles fere sunt aut vulpium, aut sciurorum. Horum quinquaginta æquiparantur imperiali uni , illorum una cum calceis Lapponicis duobus. Pisces sunt siccati, quorum bina pondo similiter imperialis vicem præstant. Verum pondo quodlibet supra vulgarem consuetudinem libras quinque adjectas debet habere, quia fere cuilibet tantum decedit, priusquam recte pisces fuerint exsiccati. Atque pondo tale cum augmento suo vocant *Skattpund*, id est, *pondo in tributo dari solitum.* De rangiferis suis offerunt decimas, quas præbent non familiæ singulæ sed pagi. Sæpe laudatus scriptor: *Thegivva tiiondereenar, hvvar reen beræchnat foer tree daler soelfvvermynt, thesse reenar uthgioera the af hvvario by , och icke af hvvar familia, uthan hvvar by ær taxerat, huru maonge reenar the skole utgæra* Hoc est: *Decimas rangiferum dant, quolibet rangifero æstimato pro thaleris tribus monetæ argenteæ. Hos rangiferos dant de pagis singulis, non familiis, eo numero qui est constitutus, quantum pagus quilibet rangiferorum teneatur præbere.* Quod hic additum est de pretio rangiferi cujuslibet, eo spectat, ut si quis pro ipsis animalibus malit nummos dare, id ei liberum sit, neque exigi amplius possit. Tertium quod præbent, sunt decimæ pellium. Quilibet enim paterfamilias dare tenetur vel pellem unam vulpis albi , vel paria duo calceorum Lapponicorum, vel si hisce careat, pondo dimidium exsiccatorum luciorum. Idem: *Lapparna goera i tionde till cronan antin-*

 gen

gentvvao par ſkoor, *eller een hvviit ræf*, *eller ett halft pund giæddor*. Hoc eſt: *Lappones decimarum nomine dant coronæ vel duo paria calceorum*, *vel pellem unam vulpis albi*, *vel pondo dimidium luciorum*. Atque hæc tributa ſunt, quæ quotannis pendentur Coronæ à Lapponibus, quorum tamen pars ex indulgentia & conſtitutione ſingulari Regum cedit in uſus ſuſtentationemque ſacerdotum apud Lapponas, ut loco alio eſt indicatum. Quia vero, quæ ſic dantur à Lapponibus, ingenti maris terrarumve ſpatio ducenda eo, ubi adhiberi debent ad uſus Coronæ neceſſarios, iccirco conſtitutum, ut quisque tributo ordinario addat par calceorum, quod appellant *Haxapalcka*, id eſt, *pretium transvectionis*. Samuel Rheen: *Foeruthan detta gifvva Lapparna ett par Lappſkoor i Haxepalcka*, *det ær ſkipſlego eller fracht*, *hvvar med frachten betalas foer Cronegodzet*. Hoc eſt: *Præter iſta Lappones dant par unum calceorum Lapponicorum in Haxepalcka*, id eſt, *conductionem navigii*, *aut pretium transvectionis*, *quo ſolvitur*, *quod pro transvectione ſpecierum ad Coronam pertinentium debetur*. Cæterum qui hæc tributa nomine publico colligunt, Præfecti Lapponum, Suetice *Lappefougdar* appellantur, inſtituti primum à Guſtavo Primo poſt ejectos Birkarlos, ſicut alibi eſt dictum. Mentio hujus muneris eorum fit cum alibi, tum in literis Regis Caroli Noni pro Olao Burman & Hindrico Bengtſon ſcriptis Anno M DC II. item aliis pro Laurentio Laurentii ſcriptis Anno M DC X. ubi manifeſte: *Sedan hafvve vvii och gifvvit honom i befalning*, *att han ſkall upbæra ſkatten aff Lapparna i foerebemælte Lapmarcken*, *alldeles effter then ordning ſom vvii An.* 1606. *dher pao hafvva goera laotet*. Hoc eſt: *poſtea ei dedimus in mandatis*, *ut exigat capiatque tributum à Lapponibus in prædictis Lappmarkiis*, *eo proſus modo*, *quem in ſtatuto cadere Anno* 1606. *confecto definivimus*. Cæterum hæc ſoli Regi Sueciæ tributa pendent. At præterea, pendent & Regi Daniæ, & Magno Duci Moſchoviæ nonnulli. Cauſa, non quod tribus ſimul ſint ſubjecti regibus, ſed quod fruantur commodis quibusdam ex territoriis, ſpectantibus ad reges iſtos annis ſingulis. Adſcribam quæ de hac re habet Dn. Johannes Tornæus, ſed Latinis ſolum verbis: *Ex dictis Sueciæ Lapponi-*

ponibus, non omnes tum defuncti suo sunt officio, si uni regi pependerunt tributum, sed tenentur quidam pendere duobus, imo tribus, non quod omnes tres agnoscant pro Dominis suis, eorumque Iurisdictioni se subjiciant, sed quod in eorum territoriis libertatem habeant piscationis & venationis. Ex his sunt omnes Parœciæ Lapponiæ Tornensis, quæ habitant trans montes, quæ quia tempore æstivo fruuntur licentia deducendi pecoris sui ex jugis, calore nimio ardentibus, ad inferiora & vicina maris littora, ut possint sese recreare, simulque per occasionem eam piscandi, ideoque regi Daniæ tributum solent pendere, ad quem spectant illæ regiones, non tamen plus, quam dimidium ejus, quod pendere solent Sueciæ Regi. Dicit Parœcias transmontanas ad hoc teneri, sunt autem eæ Koutokeine, Aujouara, Teno, & Vtziocki, sicut docet in antecedentibus. Similis est conditio Lapponum Kiemensium, qui habitant in Enare Parœcia. Nam quia partim in territoriis ad Regem Daniæ, partim in territoriis ad Ducem Moschoviæ spectantibus venantur piscanturque, ideo præter Regem Sueciæ, his utrisq; etiam tributa pendent, Daniæ regi dimidiam, Moschoviæ Duci quartam partem ejus, quod Sueciæ Regi dare solent. Collectio vero facta olim quidem, quandocunque visum fuisset Præfecto, at post tempore hyberno. Quade re sic ait Andreas Buræus: *Hyeme, cum tributa ab illis exigenda sunt, certis quibusdam locis, certoque tempore quasi in hordas congregantur.* Ostendit certum ipsis significatum tempus quo deberent convenire tributi solvendi gratia in una markia hoc in loco, in alia alio. Nec in eo quid mutatum, donec instituerentur fora certa rerum venalium nundinæque solennes. Tum enim institutum, ut iis in locis, ubi haberentur nundinæ, illoque tempore, quo haberentur, solverent tributa sua, eaque ratio durat hodieque. Samuel Rheen: *Lapparna uthgoera sinskatt och tribut den tiiden marchnaden haolles, dao Cronones befallningzman dao kommer tillstædes, den att uppbæra.* Hoc est: *Lappones tributa sua solvunt eo tempore, quo celebrantur nundinæ, quando Coronæ Præfectus simul illuc venit, ad recipiendum illud.* Quod vero id sit tempus, apparebit ex iis, quæ mox indicabimus de nundinis ipsorum.

CAP.

CAP. XIV.

De Nundinis apud Lapponas.

AD negocia publica, de quibus actum hactenus, pertinent & commercia cum aliis. Ea quomodo temporibus priscis coluerint Lappones, non satis notum est. Refert Paulus Jovius, exposuisse merces suas, qui habebant venales, post consuevisse abire. Lapponas ex eis sustulisse, quod placeret, ejusq; loco reliquisse pelles, facta utriusque rei æquissima æstimatione, sine ullo colloquio contrahentium. Verba ejus. *Lappones candidissimas pelles, quas armelinas vocamus, cum varii generis mercimoniis permutant, sic tamen ut omne mercatorum colloquium conspectumque defugiant, adeo ut mutua rerum venalium collatione facta, & relictis medio in loco pellibus cum absentibus & ignotis sincerissima fide permutationes transigantur.* Defugisse dicit colloquium & conspectum mercatorum, nempe quia sic descripserat in præcedentibus, *quod sit gens agrestis, supra quam credibile sit, suspiciosa, & ad omnis externi hominis vestigium navigiique conspectum maxime fugax.* Verum hoc revellit Zieglerus. Commercia, exercere quidem scribit sine colloquiis, id vero facere propterea, quod sermonem habeant diversum sermone populorum reliquorum, neque possint intelligi. *Commercia permutatione & pecunia, agunt mutuo* (lege *nutu*) *consensum tantum & nullo sermone communicato, atque istud non propter ingenii inopiam & mores brutos, sed quod linguam habeant peculiarem & ignotam vicinis.* Quando ait, *non propter igenii inopiam, & mares brutos*, Jovii refutandi caussa facere videtur. Atque stat à partibus Ziegleri etiam Herberstenius. *Nullus*, inquit, *illis aureæ & argenteæ monetæ usus, sola rerum permutatione contentis, & cum aliorum idioma non calleant, apud exteros muti propemodum esse videntur.* Itemque Olaus Magnus, qui de hac re ita lib. IV. cap. V. *Commercia rerum absque pecunia, bonæ & fideli permutationi inhærentes*

tes, mutuo consensu, nullo communicato sermone, quia gens multiplex est, fideliter agunt, non propter ingenii inopiam & barbaros mores, sed quod linguam habeant peculiarem, cæteris vicinis parumper ignotam. Eadem confirmat quoque Damianus à Goës: *Permutatione tantum*, inquit, *annonam & pecuniam, nullo sermone adhibito, sed solis nutibus agentes, acquirunt. Id solum accidit ob linguæ barbariem & asperitatem.* Sed de lingua Lapponum peculiari capite agemus. De commerciis apparet, quod ab ipsis olim sint exercita cum vicinis, sed sine colloquiis, solo nutu. Sed nec emptio ea fuit & venditio, verum sola permutatio. *Permutatione tantum acquirunt,* ait Damianus. Et Olaus, *commercia rerum absque pecunia permutationi inhærentes agunt.* Ut sit cogitandum, annon *permutatione nec pecunia* scripserit Zieglerus, non vero *& pecunia*, sicut legitur in mea editione. Permutationem sane solam debuerunt adhibere temporibus antiquissimis, cum non apud ipsos modo, sed vicinos etiam nummorum propriorum usus esset nullus. Quod ex Suecia intelligitur, in qua argentum signatum olim vel nullum, vel ex vicinis regionibus Anglia & Scotia præcipue, illatum, credo, quod cudendæ monetæ artificium ignoraretur. Quo minus mirum videri potest, si apud Lapponas nummi essent nulli. Sed nec sequentibus temporibus, & postquam sub imperium Birckarlorum concesserunt, usus aliquis nummorum esse apud ipsos potuit, cum illi soli sibi vindicarent commercia cum Lapponibus, nec emerent pecuniis, sed oblatis rebus aliis, quarum usus esset apud Lapponas. Denique ignorant Lappones ad diem hodiernum nummos, præter Imperiales integros aut dimidios. Johannes Tornæus: *Monetam Lappo aliam non novit aut capit, quam Imperialem, aut quæ pondere & specie dimidio est minor. Sit alius nummus cupreus, argenteus, vel aureus, nihili tamen pendit.* Non potest ergo diuturna nummorum notitia esse aliqua apud ipsos, cum Imperiales sint inventi recentioris, neque usurpati ante inventionem fodinæ in valle Joachimica. Lappones non alios novisse nummos, etiam testatur Samuel Rheen. *Lapparna achta inga andra penningar, æn som Richsdaler, den the ræchna foer tvva lodh, sao att hoos dhem ær liika een Richsdaler, eller*

tvvao lood soelfvver. Hoc est: *Lappones non alios curant nummos, præter solos Imperiales, quorum singulos numerant pro duabus unciis argenti, sicut apud ipsos idem sit Imperialis unus, vel duæ unciæ argenti.* Liquet, Lapponas solos novisse Imperiales, ac ne hos quidem aliter æstimare, quam si rude ipsis præberetur argentum tanti ponderis. Unde suspicor, ne imperiales quidem vel habuisse olim cognitos, vel pro mercibus suis accepisse, priusquam nomine tributi dare singulos sunt compulsi, de quo supra diximus. Quod novissimis demum temporibus demonstravimus institutum. Ut non satis intelligam, quid sibi velit Damianus, quando ait, in verbis antea allatis, *permutatione tantum annonam & pecuniam acquirunt.* Ecquæ enim ea permutatio, qua acquiritur pecunia? Et quo tandem fine sibi acquirerent pecunias, qui eis neque inter se, nec cum aliis uterentur? An & apud ipsum *nec pecuniam* legendum? Ut sit sensus, non fuisse, aut esse sollicitos de pecunia sibi comparanda, sed annona, rebusque ad victum necessariis. Quanquam ne hoc quidem verum sit, quod nominatim tradit de annona, ut liquebit ex sequentibus. Quicquid vero sit de loco Damiani, permutatione quondam sola usos Lapponas in commerciis suis, certum est, ac ne hodie quidem cupidius expetere nummos, quam quantum ad solvenda tributa necesse est. Ideo Samuel Rheen, postquam nominasset merces, & earum pretia collata cum nummis: *Man skall achta, att foer ofvvan specificerade vvaror, icke utgifvvas reda penningar, uthan dhe byta godz, emoot godz.* Hoc est: *Observandum pro prædictis mercibus non dari nummos, sed merces permutari mercibus.* Apparet plane, hodieque permutationem apud Lapponas in usu manere, ac rarissime adhiberi nummos. Imo docet idem pecuniam vix exigi, nisi ubi vel Lappones, vel qui cum eis exercent commercia, quid habent venale, quod est generis non communis, verum singularis. *I fall*, inquit, *der borgaren eller Lapparna finnæ naogot godz, som dyrbart eller rart vvore, maoste saodant med specie mynt betalas.* Hoc est: *Quod si vel mercatores, vel Lappones quid invenirent inter merces, quod esset pretiosius vel rarius, id nummis ipsis solutis comparandum.* Exercent autem hodie commercia non

nutu

nutu, ſicut olim, ſed vel ſermone, cum ſint multi, qui calleant linguas vicinorum, vel ſaltem per interpretes, quos inter ſe habent plurimos. Idem: *Nær the hafvva naogot att uthfoera hoos thet folck, ſom æra af andra nationer, hvvilckas ſpraock the intet foerſtao, bruka the tolckar, ſom i Lappmarken maonge Finnas*: Hoc eſt: *Si quid agendum eis cum diverſæ nationis hominibus, quorum linguam non intelligunt, interpretibus utuntur, qui ſunt bene multi in Lapponia.* Illi quibus cum commercia exercent, vicini fere ſunt, ab una parte Sueci & Norvagi, ab altera parte Finnones & Ruſſi ſeu Moſchovii. Neque factum aliter temporibus antiquis, niſi quod, cum eſſent ſub poteſtate Birkarlorum, hi ſibi ſolis jus commerciorum cum eis quærerent vindicare, præſertim Sueciæ vicinioribus, & quantum poſſent alios excludere. Id quod colligo ex ſcheda Buræana, qua docetur, Regem Magnum Ladulaos Birkarlis tribuiſſe poteſtatem in eos, cujus non exiguam hanc ſuſpicor fuiſſe partem, cum præſertim jura ſpecialia commerciorum, quæ Birkarli longo tempore habuerint à majoribus ſuis, memoret Guſtavus Primus, uti alias oſtendi. Innuit hoc quoque Carolus Nonus, quando eis prohibet, ne in Lapponia commercia exerceant ſuo more. Verba ſunt diplomatis Anno M DC II. publicati. *Sao vvele vvii och ingalunda hær effter tillſtædie laotha, att Birkarlarne, eller naogre andre, ſkola drifvva dheras Koepmanskap opi Lappmarken, med ſkin vvahror och annat, ſom hær till dagz ſkedt ær.* Hoc eſt: *Non permittemus in poſterum, ut Birkarli, aliique per Lapponiam commercia ſua exerceant, cum pellibus aliisve rebus, ſicut ad hunc diem factum.* Ante id tempus igitur Birkarli vel ſoli, vel præcipue commercia coluere cum Lapponibus, ita ut cum ſuis mercibus tenderent in Lapponiam, & eam omnem circuirent, pellesque præſertim colligerent, pro quibus deinde pecunias ſibi acquirebant plurimas. Atque hoc præcipue obtinuit ante tempora Guſtavi Primi, & ablatum Birkarlis imperium in Lapponas, unde ſcheda Buræana divites ait factos, & ſuperbos. *Birkarlarna blefvve ſvvaora, mæchtige, och riicke, gofvvo them fattigom allenaſt een ſmutt, togo ſao bæſta haofvvorne.* Hoc eſt: *Birkarli evadebant graves, potentes, & divites,*

pauperibus res dabant nauci, sibi vero retinebant bona maxima. Neque potuit illorum artes omnes coërcere Gustavus; ut ut enim cæteram potestatem in Lapponas ipsis adimeret, pergebant tamen exercere commercia hoc felicius, quod regionis conditionem, moresque populi magis cognitos haberent, quam plerique alii. Donec Carolus Rex Anno MDCII. illam omni tempore, ac per regionem universam vagandi licentiam prædicto diplomate ipsis eriperet, sibique in usus Coronæ pellium coëmptionem, si quas venales haberent Lappones, vindicaret, constituto simul certo pretio earum, atque rerum, quas vicissim Lappones reciperent, si vellent. Verba diplomatis: *Hvvad skinnvvarur ther falla kunne, them skole foerbemælte Lappefougder vvara foerplichtade att obkoepa till vvaort bæsta, efter then ordning och vverderning vviither opao hafvva gioera laotit.* Hoc est: *Quicquid ibi reperiri potest pellium, id dicti Lapponum præfecti ut in utilitatem nostram coëmant, obligati sunto, secundum statutum & pretium à nobis propositum.* Idem repetitum A. MDCX. nisi quod excipiantur pelles alcium, quæ sine pretio in fiscum redigi jubentur. *Lapparne skola vvara foerplichtade, till att oplaota och hembiuda fougden pao vvaora vvægnar alla dhe skinvvahrur, hvvilcka han dhem betala skal af dhe vvaror, som till skinkoepet æro foerordnade. Men alle dhe elgzhuder, som han kan opspana, der i Lappmarken vvara slagne, dhem skall han uthan betalning till vvaort behof optaga och dhen mao behaolla koethet, som diuret hafvverfælt, men huden skall komma os och Cronan till.* Hoc est: *Tenebuntur Lappones offerre Præfecto nostro, nostro nomine, omnes pelles venales, qui earum solvet pretium per merces, ad pellium coëmptionem destinatas. Omnes vero pelles alcium, quæ in Lapponia sunt captæ, sine pretio, in usus nostros capiet. Is qui cepit feram, carnes sibi ut servet, licitum erit, at vero pellis ad nos & Coronam spectabit.* Hodie liberius commercia exercent cum aliis, atque illi quidem, qui in montium vicinia, quæ Norvagiam dividunt à Suecia, sedem suam habent, cum Norvagis simul atq; Suecis, qui inde longius, cum Suecis solis, sicuti hoc Sam. Rheen est proditum, qui magis versus Aquilonem atq; Orientem cum Russis etiam & Finnonibus. Venio ad merces

quas

quas permutant, eas Jovius appellat *candidissimas pelles, quas Armelinas vocant*. Zieglerus memorat pisces. *Tantum superat captura* (piscium) *ut ejus plurimum condant in cetariis, & exportent in vicinas terras, Northbothniam & Russiam albam.* Sed sunt plures aliæ, & *pelles pretiosas* rectius hic nominat Olaus Magnus, generaliori ratione. Samuel Rheen hunc earum habet indicem: *Lapparnas vvahror æro reenar, reens hudar, svvarte, ræde, blao, och hvviita ræfvvar, uttrar, jærfvvar, maordar, bæfrar graoskin, vvargar, bioernar, muddar, stoeflar, skoor, handskar torre gæddor, reenofter &c.* Hoc est: *Lapponum merces sunt rangiferi, pelles rangiferorum, vulpium nigrorum, ruforum, cæruleorum, alborum, lutrarum, gulonum, mardurum, castorum, sciurorum, luporum, ursorum, togæ Lapponicæ, ocreæ, calcei, chirothecæ, lucii arefacti, casei ex rangiferis &c.* Hæc Lapponum mercimonia, quæ permutant cum argento, nummis imperialibus, panno laneo lineoque, cupro, aurichalco, sale, farina, pellibus boum, sulphure, aciculis, cultris, spiritu vini, & quod mireris, tabacco etiam, quod genus diligunt impense, uti alibi ostendi. Harum rerum omnium, ut supra vidimus, à Rege Carolo constituta pretia fuere, secundum quæ permutatio instituenda esset cum Corona. Duratq; illa ratio & hodie inter ipsos, cum quibuscunq; denique contrahant, sic ut observent pretium aliquod commune rerum suarum pariter & alienarum, factum ex comparatione cum imperiali, vel quod idem apud ipsos valet, unciis duabus argenti. Sic rangiferum communis aut vulgaris generis æstimant pro imperialibus duobus, aut argenti unciis quatuor, pellē rangiferi feri pro imperiali uno cum dimidio, vel argenti unciis tribus, pellem rangiferi domestici maris pro imperiali uno, si castratus fuerit, pro tribus quartis partibus imperialis, fœminæ pro dimidio imperiali, pellem vulpis vulgaris pro imperiali uno, pelles quadraginta, quod vocantur *timber*, sciurorum grisei coloris, pro imperiali, marduris pellem simili pretio, tres pelles vulpium albas similiter pro imperiali, pellem ursi pro imperialibus duobus, lupi eodem pretio, togam lapponicam, quam appellant *mudd* vulgarem, pro imperialibus tribus, par ocrearum Lapponicarum pro dimidio imperiali. Eodem pre-

tio æſtimant & quatuor paria calceorum, ſive manicarum, item pondo unum luciorum exſiccatorum. Vice verſa ex mercibus ad ipſos advectis ulnam panni lanei vulgaris, quale Sileſium aut Tangermyndense ſolet nuncupari, æſtimant pro imperiali uno, ſeu duabus unciis argenti, tres libras cupri pretio eodem, toñam unam farinæ pro imperialibus duobus cum dimidio, ſeu argenti unciis quinq;, duas libras ſalis pro imperiali dimidio, decem ulnas panni viliſſimi, quale ruſtici conficiunt, & vulgo *Waldmar* nominatur, pro imperiali uno, ſpiritus vini cantharum pro imperiali dimidio, quemadmodum hæc omnia diligenter à Samuele Rheen conſignata ſunt. Quod ſi quæ res pretii minoris occurrant, comparantur cum pellibus ſingulis, binis, ternis ſciurorum griſeorum, atque ſic deinceps, donec veniatur ad pelles decem, qui numerus pellium apud Lapponas vocatur *Artog*, & imperialis parti quartæ æquiparatur. Atque hæ ſunt res quas Lappones commutant cum Suecis. Ad Norvagos deferunt ſtragula è pellibus rangiferorum, aut pelles nudas, tangiferos vivos, caſeos de rangiferis, plumas avium. Item quæ à Suecis ſibi comparant, vaſa cuprea vel aurichalca, & pannos viliores, à ruſticis Suecorum textos, quorum vice inde petunt tauros, boves, quarum per æſtatem fruantur lacte, hyeme vero carnibus, capras, oves, è quarum pellibus ſibi ſtragula conficiunt, argentum, pelles vulpium nigrorum, lutrarum, tegetes varias ex lana, piſces quoque, quos deinde vendant Suecis, ut haleces, aſellos duratos, rajas, & id genus, ſicut & hæc omnia memorantur antenominato ſcriptori. Johannes Tornæus brevius ſic complexus eſt: *Mercantur Lappones in Norvagia & cum Bothnienſibus, Coronæ Sueciæ ſubjectis. Emunt pannum laneum vulgare lineumque ex utroque genere, etiam generoſum, item cannabim, farinam, panem, ahena, ferramenta, aliaq; utenſilia ruſtica.* Sed ante omnia dant operam, ut ex Norvagia ſibi comparent animalia, quæ in victimas offerant idolis ſuis, uti Samuel Rheen teſtatur. *Synnerligen koepa Lapparna der creatur, ſom the om hoeſten offra vvillia till ſin afguder*, h. e. *Præcipue ibi emunt Lappones animalia, quæ tempore autumnali conſtituerunt offerre diis ſuis.* Loca temporave num peculiaria & certa obſervarint olim, quibus celebrarent hæc commercia, non ſatis ſcio. Affirmare

Olaus

Olaus Magnus videtur, quando ait lib. 4. c. 5. *Loca quoque constituta vel in campestri planitie, vel stagnata glacie, singulo anno ad hæc peragenda negotia, quasi nundinaria retinent, ut universis exhibeant, quod privatis ingeniis domi vel foris agnoverint se conquisivisse.* At vero loca illa temporave non definit. Et Rex Carolus Nonus ætate sua prohibet Birkarlis circumire totam Lapponiam, omnibus temporibus, utque nihilominus commercia exercere sua possint, loca temporaque certa quotannis sese ait constituere, quibus celebrari nundinæ solennes debeant. Verba diplomatis 1602. publicata, quia sunt prolixiora, Latine tantum proferam, sic autem sese habent. *Et quoniam non permittimus Birkarlis, ut commercia sua exerceant in Lapponia, sicut dictum est, idcirco constitui volumus in qualibet Lapmarckia nundinas binas annis singulis, unas hyberno, alteras æstivo tempore, quo commodissimum videbitur. Dispicereque debent præfecti Lapponum loca certa & idonea, ubi nundinæ illæ possint celebrari, atque definire certa tempora, & maxime accommodata, quibus convenire possint cum Lappones & Birkarli, tum Moschovii aliiq;, qui ad eas nundinas volent proficisci. Durabuntque illæ nundinæ singulæ per duas tresve hebdomadas, quibus inter se commercia exercere queant pro arbitratu commodoque quisq; suo. Iisque in locis præfecti ædificabunt tabernas, quod possibile fuerit.* Videtur ante nihil istiusmodi fuisse observatum in Lapponia, quandoquidem sic hac de re hic agit loquiturque Carolus, ut à se inventa, & tum primum instituenda. Idcirco neque tempora nominat certa adhuc, neq; loca, sed in posterum dispicienda & excogitanda à Præfectis Lapponum. Id quod factum etiam fuisse innuit Andr. Buræus, quando ait: *Hyeme cum tributa ab illis exigenda sunt, certis quibusdam locis certoque tempore quasi in hordas congregantur: ubi etiam mercatores illi, quos Birkarlos nominari dicebamus, suas exponunt merces.* Quanquam ne ipse quidem loca temporave certa nominet, videanturque illæ nundinæ non illo successu celebratæ, sicut ab initio spes fuerat. Regina Christina profecto postea eandem curam habuit, certiusque & tempora definivit, & loca, ubi nundinæ deberent celebrari. Extat diploma ejus editum Anno MDCXL. quo nominantur nundinæ binæ, unæ ad Arfwisierf, aliæ ad Arieplog, illæ in Januario, hæ in Februario frequentandæ.

Verba

Verba & ipsa Latine tantum dabo. *Secundo concessimus & constituimus, sicut per præsentia concedimus constituimusque nundinas solennes duplices, unas ad Arfvvisjerf, die S. Pauli, quæ est vicesima quinta Ianuarii, alteras ad Arieplog, die Purificationis Mariæ, quæ est secunda Februarii certis locis quotannis habendas per triduum integrum. Quo tempore cives Pithenses multitudinemque Lapponum convenire inter se suaque exercere mercimonia fas liberumque erit. Fietque initium harum nundinarum anno proximo* MDCXLI. Ab hoc igitur tempore majore studio celebratæ nundinæ istæ, quod ex eo liquet, quia hodieque istis temporibus frequentantur Samuel Rheen: *I alle Lappmarcker æro marknader, een vviss tiid om vvaoren, saosom trettonde dagh Iuuli i Vmeoa, Pauli omvvændelse i Luleao, Kindersmessa i Pithao, oc Torneao sampt kimi Lappmarcker.* Hoc est: *In omnibus Lappmarkiis certo tempore veris frequentantur nundinæ, ut festo Epiphanias in Lappmarkia Vmensi, festo conversionis Pauli, in Lappmarkia Luhlensi, festo Purificationis Mariæ, in Lappmarkia Pithensi, Tornensi & Kimensi.* Habes nominatim dies à Christina nundinis constitutas, exceptis nundinis Vmensibus quas iccirco verisimile est, jam inde à Caroli temporibus fuisse observatas magis, quam cæteras, cum præsertim illa vicinissima Sueciæ sit Lapmarkia. Norvagiam vero frequentant vicibus duabus, tempore beati Johannis in æstate, & omnium Sanctorum in autumno. Idem: *Fiæll Lapparne hafvva och sin handel i Norige, och ære ther besynnerligen tvvenne marknader, den ena Sancti Iohannis, vvid midsommars tiid, dhen dhe kalla Hansmessa, den andra Simonis Iudæ, eller all helgon tiid.* Hoc est: *Lappones montani commercia sua exercent etiam in Norvagia, ubi duæ sunt nundinæ celebres, una, tempore S. Iohannis, quas appellant Hansmæssa, altera, tempore Simonis Iudæ, vel omnium Sanctorum.* Atque hæc & tempora, quibus Lappones commercia sua colunt. In negotiatione ipsa olim fide atque æquitate summa usos esse ait Paulus Jovius. *Sincerissima fide*, inquit, *permutationes transigunt*. Ita Olaus Magnus quoque: *Bona & fideli permutationi inhærent.* At vero Damianus à Goës solertiam in ipsis & astutiam notare videtur. *In suis permutationibus sagaces & expertissimi sunt.*

sunt. Evidentius Samuel Rheen: *Lapparne are i sin handel myckit besvviikelige och betragelige, sao att dhen som icke foerstaor dheras rænckiar, kanknapt af them vvarda obedragen.* Hoc est: *Lappones in negotiatione sua fraudulenti admodum & dolosi sunt, ut qui artes eorum ignorat, vix deceptionem eorum possit effugere.* Nempe cum integrius cum ipsis versarentur peregrini, etiam ipsi, bona fide utebantur suis in negotiis. Postquam decipi cœperunt, metu ne decipiantur, ipsi didicerunt decipere. Sed de hac re actum in superioribus, & hæc satis explicare commercia eorum atque nundinationes videntur.

CAP. XV.

De Lingua & Sermone Lapponum.

Diximus superiori capite linguam talem apud Lapponas in usu esse, quæ recedat plurimum à linguis vicinorum: qualis ergo ea sit, videtur nunc dispiciendum. Cum præsertim lingua omnis sit, cujus usus vulgo publicus haberi consuevit. Zieglerus generaliter sic ait; *Linguam habent peculiarem & ignotam vicinis.* Damianus paulo specialius, *barbariem & asperitatem* in ea observat. Nostri ævi scriptores dicunt esse consutaneam & miscellam ex linguis vicinorum. Unde Johannes Tornæus: *Idioma Lapponum multum participat ab aliis linguis, proinde quidam arbitrantur Lapponicam vocari quasi corrasam, eet lappatspraock.* Et Samuel Rheen: *Lappeskan synes vvara ett Samman lappat spraok, af allehanda tungomaohl.* Hoc est: *Lingua Lapponica consuta ex pannis linguarum plurimarum videtur.* Atque ut hoc probet, ostendit occurrere in ea Finnonica plurima, multa Suetica, ut *Stour* Suetice *Stoor*, *Salug* Suetice *Saligh*, quædam etiam Latina, ut *porcus*, *oriens*, & id genus. Quanquam vero accepisse censeant non pauca

ex vicinis, multa tamen habere prorſus ſingularia, nec ulli genti alii recepta notave, ſunt, qui arbitrantur. Ipſe Dominus Johannes Tornæus, poſt ſuperiora. *Cæterum propria atque originalia tum vocabula, tum phraſes modosque loquendi maxima ex parte continet.* Tribuit linguæ Lapponum propria vocabula, proprias item loquendi formulas, atque adeo in linguis aliis minime receptas. At vero alii ortam linguam putant ex Finnonica. Finnonicæ profecto linguæ cognata habere plurima fatentur omnes. Jam olim ita Münſterus Coſmograph. Lib. 4. cap. 35. *Lingua Finnonica, ut in mediterraneis locis invenitur, in nullo communicat cum ſermone Suetico, ſicut nec cum Moſchovico, ſed eſt propria Lapponum populorum interioris Septentrionis.* Samuel Rheen: *Lappeſken hafvver meheendels ſin affinitet med Finska.* Hoc eſt: *Lapponica lingua potiſſimam affinitatem habet cum lingua Finnonica.* Et Dominus Zacharias Plantinus in præfatione Mſ. Lexici Lapponici. *De majori majorem partem cognatione utriusque linguæ* (Lapponicæ & Finnonicæ) *res eſt, ni fallor, quam ut multis ſit opus verbis manifeſtior. Quibus alterutrius ſuppeditat notitia, experientur eam facile.* Quam ſententiam exiſtimo eſſe veriſſimam. Ac ne dubium poſſit eſſe, en vocabula non pauca, quorum uſus eſt quotidianus, cum Finnonicis non multum abludentia.

Deus Lapponice eſt *Iubmal* aut *Immel*, Finnonice *Iumala*.
Ignis *tolle* Lapponibus, Finnis *tuli*.
Dies illis *paivve*, his *paivva*.
Nox illis *ii*, his *yæ*.
Fluvius illis *jocki*, his ſimiliter.
Lacus his *Iaur*, illis *Iarvvi*.
Glacies illis *Ienga*, his *Iææ*.
Mons illis *vvarra*, his *vvuori*.
Sylva illis *medz*, his *medza*.
Oculus illis *Silmæ*, his ſimiliter.
Naſus illis *niuna*, his *nenæ*.
Brachium his *Ketavverth*, illis *Kaſivverſi*.
Mans illis *Kiætt*, his *Kæſi*.

Pes

Pes illis *Ialk*, his *Ialka*.
Caſeus illis *Ioſt*, his *Iuuſto*.
Ocreæ illis *Sappad*, his *Saapas*.
Calceus illis *Kamath*, his *Kamgett*.
Caſa vel tugurium illis *Kaote*, his *Koto*.
Sagitta illis *niaola*, his *nuoli*.
Bellum illis *Tziaod*, his *ſota*.
Rex illis *Konnagas*, his *Cuningas*.
Pater illis *Atkia*, his *Aja*.
Mater illis *Am*, his *Ama*.
Frater illis *Wellje*, his *Weli*.
Sponſa illis *Morſvvi*, his *Morſian*.
Canis illis *Piednax*, his *Peinika*.
Martes illis *nata*, his *næta*.
Sciurus illis *orre*, his *oravva*.
Avis illis *lodo*, his *lindu*.
Piſcis illis *qvvælie*, his *cala*.
Salmo illis *loſa*, his *lobi*.
Pinaſter arbor illis *quaoſa*, his *cuuſi*.

Quæ omnia, niſi fallor, oſtendunt manifeſte illam, quam prædiximus, Lapponicæ linguæ cum Finnonica cognationem. Atq; quoniam vocabula quæ allata ſunt, exponunt res non peregrinas, ſed ab ipſa fere productas natura, quarumque uſu nunquam Lappones potuerunt carere, inde in eam adducor ſententiam, ut & ipſe credam, Lappones non habere certam aliquam, ut peculiarem quandam linguam, quæ genere toto differat à Finnonica, ſed ejus tantum aliquam propaginem. Etenim ſi, quod volunt aliqui, haberent linguam penitus diverſam, cur has res, quibus omni tempore, & quamdiu Lappones fuere, uſi ſunt, non ejus linguæ explicarunt verbis, ſed hujusmodi, quæ dubitare nemo poteſt, quin deſumpta ſint ex lingua Finnonica? Nulli certe alii fecere populi, ut ad rerum talium ſignificationem verbis uterentur peregrinis, ſed ſuis potius & propriis, ſi quam habuere linguam ſingularem, ut ex linguis Germanorum, Gallorum veterum, Hiſpanorum, Latinorum, Græ-

corum, & similium prolixe potest demonstrari. Nec est magna dubitandi causa, si, quod supra diximus, & ex hac ipsa linguæ utriusque similitudine haud difficulter colligitur, Lappones sunt orti ex Finnonibus. Cur enim alia uterentur lingua, quam quæ ipsis tradita est à majoribus? Quo argumento nititur & Wexonius, ut linguam Lapponicam ostendat ortam ex Finnonica. Verba ejus exstant in Descriptionis Sueciæ lib. 3. cap. 12. *Vt gens Lappica ex Fenningia orta videtur, ita lingua etiam congruit.* Putat ista sese mutuo naturali ratione consequi, esse oriundum ex gente aliqua, & illius gentis uti lingua, neque potuisse aliter evenire in Lapponibus. Quæ omnia vero admodum consentanea videntur. Sed hic dicat aliquis, non potuisse tamen eam sententiam, qua existimarunt nonnulli, peculiarem Lapponibus esse linguam, omni ratione esse destitutam, saltem necesse esse, ut in ea occurrant aliqua, quæ sententiæ huic dederint occasionem. Et profecto negari non potest qui reperiantur verba quædam nimis à Finnonicis discrepantia. Ut exemplis res appareat.

Sol Lapponibus significat *Beivve*, Finnonibus *Auringa*.
Cœlum illis *albme*, his *taivvas*.
Aqua illis *Kietze*, his *vvesi*.
Pluvia illis *abbra*, his *sade*.
Nix illis *mota*, his *lumi*.
Homo illis *Vlmugd*, his *ihminen*.
Vir illis *albma* vel *olma*, his *mies*.
Femina illis *nissum*, his *vvaimo*.
Capillus illis *vvaopt*, his *hiuxi*.
Os illis *nialbme*, his *suu*.
Mentum illis *kaig*, his *leuca*.
Cor illis *vvaibmi*, his *sydaon*.
Caro illis *ogge*, his *liha*.
Lupus illis *seibik*, his *susi*.
Ursus illis *muriet*, his *karhu*.
Vulpes illis *riemnes*, his *kettu*.

Atque ista dissimilitudo efficit haud dubie, ut existiment nonnulli, habuis-

habuiſſe quondam Lappones peculiarem linguam, penitus à Finnonica diverſam, cujus hæ reliquiæ. Neque ceſſant dare rationes; factum enim ajunt metu quodam ipſis à Lapponibus, novam ſibi fingentibus linguam, ne à vicinis Finnonibus intelligerentur, & in inſidias inciderent eorum. Olauo Petri: *Noctu ſæpe experti ſunt ſpeculatores circa tentoria, quid in animo haberent, auſcultantes. Quamobrem ad majorum ſuorum artificium in parochia Rengo in præfectura Nolnenſi, confugientes, ex pacto invicem novum penitus, quem jam uſurpant, ſermonem à Finnonico diverſiſſimum ſunt commenti, adeo ut pauciſſimæ in Lapponico Finnonicæ reperiantur & uſurpentur voces.* Speculatores hic intelligit Finnones, qui quid acturi eſſent ejecti per Matthiam Kurkium & Tavaſtios, explorabant, ut apparet ex iis, quæ apud ipſum præcedunt. Putant alii, eſſe has reliquias illius linguæ, quam primum intulerint in Lapponiam, quam non aliam ſuſpicantur, quam Tartaricam. Sed Tartarica quidem lingua differt toto cœlo à Lapponica, nec eſt unicum vocabulum, in quo conveniant, ut facile appareat, ſuſpicionem iſtam eſſe falſam. Atq; ne hoc gratis videar aſſerere, en tibi non pauca Tartarica plane alia.

Deus enim Tartaris eſt *Allah*, Lapponibus *Iubmel*.
Sol illis *Gyneſch*, his *Beivve*.
Cœlum illis *Gioech*, his *Alm*.
Ignis illis *Ataſch*, his *tulla*.
Aer illis *jusger*, his *biægga*.
Aqua illis *ſauf*, his *tziatz*.
Lacus illis *dannis*, his *jauur*.
Glacies illis *büüs*, his *jenga*.
Terra illis *Ier* vel *toprak*, his *ænnam*.
Mons illis *dagda*, his *vvare*.
Homo illis *adam*, his *aolmaitz*.
Crinis illis *ſadſch*, his *vvaopta*.
Oculus illis *gios*, his *tzialme*.
Naſus illis *burnum*, his *nierune*.
Barba illis *beichlar*, his *ſæmao*.

Brachium illis *æhl*, his *kiettavverdt.*
Manus illis *cholun*, his *kietta.*
Pes illis *ajach*, his *ivvobge.*
Cor illis *jurek*, his *vvaimao.*
Arcus illis *jay*, his *taugh.*
Sagitta illis *och*, his *niala.*
Pater illis *babam*, his *atzia.*
Mater illis *anaſſe*, his *ænnæ.*
Frater illis *cardaſch*, his *vviala.*
Soror illis *Kiscardaſche*, his *aobbe.*
Lupus illis *Sirma*, his *Kurt.*
Urſus illis *ajuf*, his *kvvoptza.*
Piſcis illis *balich*, his *kvvele.*

Atque ita res ſe habet & in cæteris, ut de lingua Tartarica ineptum fuerit hic cogitare. Sed nec illa altera fictitia, & ab ipſis excogitata videtur vero conſentanea. Cur enim in aliquibus ſolummodo vocabulis, non in omnibus mutarunt? Nec ſunt hæc vocabula, quæ conveniunt cum Finnonicis, earum rerum, quæ minus cognitæ vel neceſſariæ Lapponibus, quam cæteræ, ſed earum, quæ cum natura ipſa, ſpiritu ac luce ipſis traditæ fuerunt. Quare in diverſa ſum ſententia, nec hæc minus, quam cætera eſſe Finnonica exiſtimo. Nimirum qui ex his diverſam linguam colligunt, non attendunt id, quod evenire ſolet linguis omnibus, ut cum tempore mutentur, eoque magis citiusque, quo gens quælibet frequentiora cum aliis exercet commercia. Res eſt manifeſta, exemplo Islandorum atque Norvagorum, nam Islandos à Norvagis eſſe oriundos, nemo plane eſt, qui poſſit dubitare in clariſſima hac gentis utriusque hiſtoria. Jam vero plurima Iſlandis uſitata ſunt vocabula, quæ Norvagis non intelliguntur hodie Nec ideo Islandos aliam & peculiarem à Norvagica habere linguam ſtatuendum. Nempe illi, quia ſibi fere vixerunt ſolis, nec commercia cum aliis habuere, niſi rara, linguam, quam in eam inſulam perduxerunt ſecum, olim à majoribus acceptam, ad hunc diem

diem in plerisque ſervaverunt incorruptam. Alia Norvagorum fuit ratio, qui una cum imperio linguam quoque veterem perdidere. Pari modo factum cum Finnonibus videtur, qui poſtquam ſub alienam conceſſerunt poteſtatem, & commercia cum vicinis crebriora cœperunt exercere, multū amiſerunt ex lingua ſua veteri. Quam contra magis integram ſervaſſe Lappones eſt veriſimile, quippe qui vitam agerent ſolitariam, atque adeo nec mirum, ſi in ea occurrant vocabula, quæ collata cum hodierna Finnonum lingua, nihil videantur ſimile habere. Quanquam poſſit fieri, ut qui omnes linguæ Finnonicæ perſpectas habeat dialectos, etiam in ipſis inveniat, quæ doceant, hæc licet uſu vulgari diſcrepantia, in fonte convenire. Quod fit & in linguis aliis, ut in Germanica, in qua proinde non ſatis circumſpecte vir Doctiſſimus Olaus Wormius in litteratura Runicæ, ut vocat, cap. 27. tantam differentiam notavit. Nam & hodie illud *effter* non tantum *nach*, eſt uſitatum, quod ex *affterred*, *afterdarm*, & ſimilibus apparet. Sic non tantum *Geſicht*, ſed & *Antlitz*, Germani uſurpant, nec tantum *Verſtand*, ſed & *Vernunfft*, nec tantum *eſſen*, *anfangen*, *Schuſſ*, *Alter*, *Gefængnus*, *auffthun*, *Bett*, *Dopff*, & ſimilia, ſed & *as*, *beginnen*, *keimen*, *uralt*, *haffte*, *entdecken*, *Lægerſtad*, *locken*, quæ omnia cum Germanicis vetuſtioribus proxime conveniunt.

Opinione itaque mea iſtæc diſcrepantia vocabulorum nonnullorum, ſufficiens non poteſt eſſe, ad demonſtrandam linguam aliquam peculiarē, qua ſint uſi Lappones antiquioribus temporibus, cum ſint longe plura, quæ cum Finnonicis conveniant. Imo contra hoc oſtendet potius, non eodem omnes Lapponas è Finnonia profectos eſſe tempore, ſed aliquos vetuſtioribus, qui proinde obſoleta illa induxerint vocabula, aliquos recentioribus, qui uſurparint nova.

Atque iſta quidem mea eſt de lingua Lapponum ſententia, de qua nunc amplius & hoc notandum, quod ne ipſa quidem ſibi ſimilis ſit ubique, ſed & ſuas habeat differentias Dialectosque. Quæ quidem

quidem tantum discrepant inter se, ut vix se mutuo intelligant, qui alia & alia utuntur. Samuel Rheen: *I alla Lappmarker brukathe vvæl eenehanda spraok och tungomaol, men i dialecten variera the myckit, sao att den ena Lappen af annan nation næpligen kan foerst ao den andres taal.* Hoc est: *In omnibus quidem territoriis Lapponiæ, una utuntur lingua, sed in dialectis tanta est varietas, ut unius territorii Lappo, sermonem alterius vix queat intelligere.* Ostendit autem dialectos esse tres potissimas, unam Occidentalium, quales sunt Umenses & Pithenses Lappones, aliam Septentrionalium, quales Luhlenses, tertiam Orientalium, quales Tornenses & Kimenses. Quæ haud dubie & ipsæ inde duxerunt originem, quod non semel omnes & eodem tempore venerint in Lapponiam, verum alii citius, alii serius, & hi has, illi alias partes occuparint. Nulla autem harum dialectorum horridior & incultior Luhlensi. Verba ipsius. *Luhla Lappar saosom the ære grofvvast i seder och lefvverne, altsao i sit tungomaol.* Hoc est: *Sicut moribus vitâque Luhlenses Lapppones maxime sunt inculti & agrestes, ita etiam lingua sua.* Cæterum ut liqueat differentiæ magnitudo, ecce aliqua exempla. In Pithensa Lapponia dicunt *Iubmel*, in Tornensi *Immel*, in Pithensi *Iocki, vvarra, olbmo, nisvv, skaigki, kiist nissu pardei, seibig, muriet, reppi*: In Tornensi vero pro his *virte, taodar, almai, kab, kavvtza, raopaka, kaap, alik, ovvre, kops, riemnes.* Sicut autem hæc est lingua Lapponum, ejusq; varia diversitas pro diversitate territoriorum seu markarum, plane sicut fit in linguis aliis, aut exempli gratia in Germanica, quæ alia est apud Suevos, alia apud Saxones, alia apud Belgas, ita habet & hoc cum plerisque aliis commune, quod prout territorium quodlibet huic illive populo magis est vicinum, ita & de lingua ejus plus participet. Ita Tornenses & Kimenses plus inclinant in linguam Finnonicam etiam hodiernam, quam cæteri. Samuel Rheen: *Alldenstund Torna och kimi Lapparna grænsa Finnerna nærmest, alltsao inclinerathe myckit till thet Finsrea spraoket.* Hoc est: *Quandoquidem Tornenses & Kimenses Lappones vicini sunt Finnonibus, iccirco plurimum propendent in linguam Finnonicam.* Quinimo dant fere operam, ut & ipsas hasce discant linguas, Tornenses & Kimenses

ſes Finnonicam, Uhmenſes & Pithenſes Sueticam & Norvagicam. Idem: *Stverſte delen af Tornoe och Kimi Lapparna tala mæſt Finska. The andre Luhlea, Pithea, och ſærdeles Vmea Lappar Kunne och een ſtoor deel tala ſvvænſka.* Hoc eſt: *Pars maxima Lapponum Tornenſium & Kimenſium callet linguam Finnonicam. Cæteri Luhlenſes, Pithenſes & præcipue Vmenſes Sueticam quamplurimi.* Atque ſolet apud ipsos honoratus eſſe, ſi quis ſit peritus harum linguarum. *Qui promptiſſime has linguas addiſcit*, inquit nominatus ſæpe ſcriptor, *is præmium inde referre ſibi non exiguum videtur, cupitque cæteris anteferri.* Vel ſi ipſa ejus malis verba: *Den, ſom ær færdigſt ſaodant att læra, han ſynes vvinna ſtverſta priiſen, och vvilfoer andra æhrat vvarda.* Non igitur mirum poteſt eſſe, ſi & Suetica nonnulla in ſermone Lapponico inveniantur. Cum præſertim fieri non poſſit, quin quas res non à ſeipſo habet populus, ſed acceptas à peregrinis, ſimul cum rebus nomina earum etiam accipiat, & in uſus ſuos transferat. Quod exemplis plurimis probari poſſet, ſi hoc ageretur. In Lapponica lingua huc referri deben *Salug* beatus, quod Suecis eſt *Saligh*. *Niip*, culter, quod Suecis *kniif*. *Fialo*, tignum, quod Suecis *tilio*, atque hujus generis alia bene multa. De quibus omnibus rectiſſime Reverendus & erudītiſſimus Dn. M. Johannes Tornæus: *Imitationem aliarum linguarum videtur partim neceſſitas introduxiſſe, partim converſatio cum aliis hominibus. Quare qui cum Suecis converſantur, Suetica vocabula immiſcent, qui cum Finnis, Finnonica ſectantur, qui ibidem in Norvagia Germanos audiunt, Germanice aſsueſcunt. Atque hæc eſt cauſſa, quod una eademque res varias habeat appellationes. Exempli gratia, Equus vocatur Suetice hæſt, Finnonice hapoitz, Germanice Roſſ, ita etiam Lapponice, ſiquidem equi non ſunt in Lapponia. Oportet igitur, nomina cum rebus aliunde mutuari.* Quod de voce *Roſſ*, apud Lapponas obſervat Dominus Tornæus, idem pertinere puto ad vocabulum *porcus*, nec ex Latino, ſed Germanico veniſſe ſuſpicor, quum Germani *Borck*, appellent majalem ſeu caſtratum ſuem, quale genus cum acceperint ex Norvagia, ſimul & vocabulum eſt veriſimile in linguam ſuam transtuliſſe. Atque ita res ſe habet etiam in aliis. Quibus pro-

inde omnibus remotis, linguaque considerata ex eis, quæ non aliunde invecta, verum domi nata, semperque recepta Lapponibus fuere, superest, ut nec miscellam eam ex Latinis, Germanicis, Sueticis, ac similibus, nec peculiarem plane ac diversam ab aliis omnibus, suique generis statuamus linguam, sed propaginem linguæ veteris Finnonicæ, quæ ob vetustatem in non paucis hodie à Finnonibus ipsis difficulter agnoscitur. Cæterum hæc lingua non secus atque linguæ aliæ inflexiones sive declinationes suas habet, item comparationes, & variationes temporum modorumque. Res fortassis erit non ingrata plane, si nonnulla hic exhibeantur exempla, è quibus linguæ hujus indoles nonnihil innotescat. Dabo autem primo nomen per casus suos inclinatum cum declinatione Finnonica ejusdem nominis, ut ex collatione utriusque similitudo vel dissimilitudo linguæ utriusque cognoscatur. Nomen erit *Immel*, sicut quidem Lappones Tornenses efferunt (alii enim *Iubmel* dicunt) quod Finnonice est *Iumala*, & significat Deum.

Singularis.

	Lapp.	Finn.
N.	Immel.	Jumala.
G.	Immele.	Jumalan.
D.	Immela.	Jumalalle.
A.	Immel.	Jumalaa.
V. ô	Immel.	ô Jumala.
A.	Immelist.	Jumalasta.

Pluralis.

	Lapp.	Finn.
N.	Immeleck.	Jumalat.
G.	Immeliig.	Jumalden.
D.	Immelvvoth.	Jumalille.
A.	Immeliidh.	Jumalat.
V. ô	Immæleck.	ô Jumalat.
A.	Immæliie.	Jumalilda.

Ad-

Addam nunc & nomen aliud, ſimiliter per caſus flexum ſuos, ut res fiat clarior. Nomen eſto *Olmai*, quod deſignat virum.

Singularis.		Pluralis.	
N.	*Olmai.*	N.	*Olmack.*
G.	*Olma.*	G.	*Olmaig.*
D.	*Olmas.*	D.	*Olmaid.*
A.	*Olma.*	A.	*Olmaig.*
V.	ô *Olmai.*	V.	ô *Olmack.*
A.	*Olmaſt.*	A.	*Olmaija.*

Et hoc modo res ſe habet in nominibus cæteris.

Adjectiva comparantur quoque ſuis terminationibus. Ut, *Stoure*, magnus. *Stourapo*, major. *Stouramus*, maximus. *Enack*, multum. *enapo*, plus. *enamus*, plurimum. *Vtze*, parum. *utzapo*, minus. *utzamus*, minimum.

Exit Comparativus fere in ſyllabam *po*, Superlativus in *mus*.

Habent & articulos ſuos, ſed eos rarius nominibus præfigunt, uti fit & in linguis aliis.

Maſculini & Feminini generis terminationis eſt ejusdem, in neutro differt. Nam *tott*, & *hic* & *hæc* ſignificat, *tovvt* vero *hoc*.

Idem Pronomina, ut *mun* eſt ego, *tun*, tu, *ſun* ille,
mii nos, *ſii* vos, *tack* illi.

Finnones pro his uſurpant *minæ*, *ſinæ*, *han*, & in plurali, *me*, *te*, *he*.

Verba pariter inflexiones ſuas habent ſuis in temporibus. Exempli gratia, verbum *amo* ſic inflectitur in Indicativo Præſenti.

Singularis.	
Mun pvvoraſtam.	Amo.
Tum pvvoraſtack.	Amas.
Sun pvvoraſta.	Amat.
Pluralis.	
Mii Pvvoraſtop.	Amamus.
Sii Pvvoroſt.	Amatis.
Tack Pvvroſt.	Amant.

ad hunc modum flecti & alia verba solent, ut:

Singularis, *mun læm*, sum, *tun læck*, es, *sun lia*, est.

Pluralis, *mii læp*, sumus, *sii læ*, estis, *tack læ*, sunt.

Sed hæc satis esse possunt ad intelligendam linguæ Lapponicæ naturam indolemque, quantum spectat institutum nostrum, nec enim Grammaticam, sed descriptionem dare constituimus. Solent autem Lappones, in lingua sua uti genere sermonis aut pronunciationis singulari, quod nullis litteris vel elementis sat signari exprimive potest. Omnia enim verba plenis efferunt buccis, ut vocales audiantur clarissime, cæteræ litteræ natent velut in liquore, syllabas quoque ultimas nominum præsertim absorbent. Ipsi litteras habent nullas, neque habuerunt, neque magis hac in parte valent, quam majores ipsorum, Finnones. Nam Kalendaria, quibus consueverunt uti, non sunt alia, quam prisca Suetica, litteris notata runicis, nec nota ipsis ante, vel recepta, quam venissent in consortium Suecorum, ac ab ipsis observare dies festos didicissent. Observat quidem Johannes Buræus, relatum sibi à fide dignis, quod reperti quondam fuerint, ac fortassis etiam nunc reperiantur in Lapponia cippi lapidesque litteris inscriptæ runicis. Verum si reperti sunt, id non ostendit tamen, Lappones olim litteris istis usos, quia eas nesciunt Finnones, unde provenerunt, nesciunt ipsi Lappones, ac ne fando quidem ullas literarum, quarumcunqe formas in usu fuisse ullo tempore cognoverunt. Verum potius eo venisse Suecos vetustioribus temporibus, vel armis peretrasse, vel alias tenuisse ipsas. Hodie sicut Finnones, ita ipsi litteris utuntur Latinis, qualiter formare Sueci Germanive ipsas, in expressionem sermonis popularis consueverunt. Quanquam pauci sint ex iis, qui legere ipsas sciant, pingere vero aut scribere, paucissimi, neque alii, quam qui è Schola prodiere. Cæterum cum Linguæ hujus usus nusquam sit receptus, nisi inter solos Lapponas, præter ipsos fere nemo est, qui addiscere ipsam cupiat quæratve. Hinc si quando eis est negocium cum aliis, nec ipsi linguam teneant eorum, quod tamen fit non admodum frequenter, in subsidium vocare interpretes solent, quorum proper hanc ipsam causam, qui pauci linguam ipsorum addi-

addiſcunt, numerus eſt ubique ſatis magnus, ſicut alibi jam dixi. Loquuntur autem interpretes illi parum nitide linguas alias, Finnonica excepta. Id quod fit & cæteris Lapponibus, cum ægre addiſcant pronunciationem aliarum linguarum, & ſæpe unam cum altera permiſceant. Qua de re & Samuel Rheen: *Lappones qui commercia exercent ſimul in Norvagia, & in finibus ejus habitant, linguam Norvagicam cum Suetica permiſcent, cum loquendum eſt. Exempli gratia, jegh kiæmi, pro jag kom, jeg gaong, pro jag gaor. Sic pro huſtro, dicunt koona, pro min myſsa, mitt hofvvud &c. Sed de lingua Lapponum hæc poſſunt eſſe ſatis.*

CAP. XVI.

De Lapponum Domiciliis.

POſt publicam, de qua huc usque actum, progredimur ad vitam privatam. Videmur autem conſiderare in ea poſſe primum res, quarum copia præſentiave opus habent; deinde negotia, in quibus occupantur, poſtremo quietem otiumve, quibus ſeſe ſolent oblectare. Res vel ſubmovent incommoda malaq; vel ſubminiſtrant bona. Prioris generis ſunt domicilia & veſtes; poſterioris cibus & potus. Initium è domiciliis faciemus. Quanquam Lappones domicilia non habeant, qualia vulgo alii Septentrionis populi, ut qui priſcis temporibus Sueti fuerint incertis errare ſedibus, & nunc hic nunc alibi temporarium ſolummodo tugurium extruere. Herberſtenius in Moſchovia ſua de ipſis: *Nusquam certas ſedes habent, ſed abſumptis uno loco feris ac piſcibus, alio migrant.* Zieglerus; *Manſiones ſæpe transferunt.* Damianus à Goës: *Nec domus iis alicui uſui ſunt, quippe ſæpius hinc inde migrant.* Sed hanc quidem per omnem regionem vagandi licentiam peculiari edicto coërcuit Rex Carolus Nonus, ſingulisque familiis ſuum & peculiare aſſignari fecit territorium, anno M. DC. II. Edicti ejus formulam quia longior eſt, Latinis verbis ſolum apponam. *Conſi-*

gnentur primum, quod in qualibet Lappmarkia sint paludes, fluvii, lacus, item, qui sint, qui ex eis ad hunc diem cœperint utilitatem, quæ sint nomina singulorum. Deinde conferatur numerus familiarum cum paludibus & fluviis, & pro eo dividantur, ne una familia paludes, lacusve plures insideat, quam ut in usus suos commode possit vertere. Ad hunc modum divisa qualibet Lappmarkia negotium dabitur viris bonis probisque, qui familiis singulis suas assignent partes citra gratiam odiumve. Nec permissum sit ulli Lapponum errare per totam markiam suo arbitratu, sicut ad hunc diem factum est. Ex edicti hujus tempore cœperunt Lappones sua certaque habere spatia, familiis suis alendis sufficientia, sic ut neutri fas esset ingredi partem alterius, aut pro arbitrio, quo vellet concedere. Neque tamen illa sedium de loco uno in alium transferendarum consuetudo penitus sublata est, verum manet hodieque, sed fere intra limites spacii, quod cuilibet assignatum. Hinc Andreas Buræus, cujus descriptio confecta est, post edictum superius. *Certam mansionem non habent, sed ut fert commoditas piscationis & venationis per aliquod tempus apud lacum, flumen, sylvam, vel montem aliquem commorantur, exactisque itidem aliquot vel septimanis, vel diebus, habitationem alio ad locum commodiorem transferunt.* Et Samuel Rheen hodiernus scriptor; *Lapperna boo eller vvistas icke pao ett rum eller stælle, uthan flyttia ifraon thet ena rummet till det andra.* Hoc est: *Lappones non in uno loco fixam habent commorationem, sed ab uno migrant in alium.* Causa hujus incertitudinis & continuæ migrationis est non alia, quam ratio quærendi victus. Nam cum Lappones se alant ex rangiferis, vel ex piscibus, & feris, dare operam coguntur & illi, ut sufficiens semper rangiferis suis habeant pabulum, & hi, ut iis semper locis pisces ferasque captent, ubi copia est earum, nec tamen eam copiam exhauriant. Non autem unus idemque locus semper sufficit his omnibus. Et hoc est, quod Buræus ajebat, *ut fert commoditas piscationis & venationis, per aliquod tempus, apud lacum, flumen, sylvam, vel montem aliquem commorantur.* Commoditas ista non est semper omnibus in locis, pisces abundant

dant fere, cum prolis gignendæ causa congregantur. Id vero ab his isto, ab aliis alio fit tempore. Sed & hoc genus est in isto, aliud in alio lacu, ut qui huic venationi studentnon possint uno semper loco subsistere. Pari modo res se habet cum pabulo rangiferorum. Ideo Samuel Rheen: *The flyttia antingen, till at bekomma beet och fœdo fœr sina reenar, som the till een stoor mykenheet hafvva, eller och fœr fiskeleeken skull. Tyden tiden fisken Leeker i den eller den siœn, eller ælfvven, flyttier Lappen medh sitt huus och boning.* Hoc est: *Migrationes faciunt, vel ut Rangiferis suis quærant pabulum & victum, vel ut piscari queant. Eo enim tempore, quo pisces operantur veneri, vel in hoc, vel in isto lacu, fluviove, Lappo migrationem facit, cum domo familiaque sua.* Fit autem hæc migratio non eo modo, ut omnino deserant priora loca, nec ad illa unquam revertantur, sed in circulum quodammodo, idque quotannis, ut elapso anno, singula territorii sibi attributi spacia semel saltem recolant. Idcirco Samuel Rheen: *Lapperne reesa af och an, upp i fiællen, och aoter utfœr i skogarne,, sœkiandes beet fœr sina reenar.* Hoc est: *Lappones abeunt redeuntque ad montes, & inde rursum in sylvas, victum quærentes rangiferis suis.* Dicit abire & redire denuo, ad priores nempe sedes suas, atque sic ambulare veluti in circulum, renato videlicet pabulo, quod superiori tempore fuit absumptum. Ita quidem Lappones montani; At vero sylvestres non modo semel, sed frequenter sæpiusque in anno ad priores mansiones suas revertuntur. Unde Samuel Rheen, ubi agit de tuguriis ipsorum ad littora fluminum, vel lacuum erectis: *diit dhee fliittia aotskillige aohrsens tiider.* Hoc est: *Eo migrant pluribus diversisque anni temporibus.* Non uno solum, sed diversis temporibus, quotiens videlicet spes capiendorum piscium, avium, ferarum eos potest invitare. Solent autem suas hasce migrationes ita instituere, ut qui piscationi student, ii semper apud hos illosve degant lacus temporibus, quibus sui cujusque pisces veneris causa copiosissime congregantur; Qui vero pascunt Rangiferos, hyberno tempore sint in sylvis, æstivo adscendant versus montes Norvagiæ.

Verba Samuelis Rheen ſunt longiora, itaque Latine verſa tantum apponam. *Tempore hyberno in jugis montium non poſſunt verſari, propter tempeſtates & magnitudinem nivium, cum præſertim ligna ibi nulla habeant. Iccirco illo tempore deſcendunt inde ad ſylvas, montibus vicinas, ubi rangiferos ſuos inter nives altiores facilius junctos poſſunt continere, & ſic uno fere in loco, à feſto Nativitatis Chriſti, ad feſtum Annunciationis Mariæ ſubſiſtunt. At vero poſtquam nives incipiunt ſolvi, migrationem inde faciunt, magis magisque verſus montes, quorum in vicinia degunt, ne rangiferis evagandi licentia detur, usque ad feſtum Sancti Erici. Quo tempore fere quia femellæ rangiferorum partus ſuos edunt, ideo ſubſiſtunt uno in loco ad feſtum Sancti Iohannis ſive medium æſtatis. Poſt cum in montibus vallibusqe interjectis, gramen provenit copioſius, cum herbis variis, longius longiusque procedunt, quidam in ipſa montium editiſſimorum juga, quo rangiferi à muſcis ſeu culicibus minus infeſtentur. In quibus montibus huc illucque migrant usque ad feſtum Sancti Bartholomæi. Poſt incipiunt paulatim reverti ad ſylvas, donec circa feſtum Nativitatis eo veniant, unde fuerunt digreſſi.* Atque hæ migrationes Lapponum, cauſſæque, cur in uno loco commorari nequeant, tempora quoque, quibus hic illicque conſueverint verſari. Solent autem hæ migrationes aliquando fieri ad ſpatium non minutum, ſed bene longum, & milliarium multorum. Idem: *Somblige Lappar flyttia af och till in till tiugu miiler, och dær æfvver.* Hoc eſt: *Quidam Lappones abeunt redeuntque ad viginti usque milliaria, & longius.* Et quia pars in montibus, pars ad lacus fluminaque inter arbores, præſertim pinos degere conſueverunt, inde ſua certaque ipſis ſunt impoſita vocabula, & illi quidem dicti *Fiæll Lapper*, quia verſantur in montibus Norvagiæ vicinis, qui vocantur *fiæll*, hi vero *Graan Lapper*, quia verſantur inter pinos arbores, quæ dicuntur *graan*, apud Suecos & Norvagos. Samuel Reen. *Somblige Lappar kallas fiæl Lapper, af orſaak, at the mehrendels vviſtas och boo i fiællen; och ſomblige Kallas graan lapper, der fære, att the lefvva och vviſtas i skogen, och vvid ſtora ſiægar och ælfvver, ſækiandes der ſin fædo med fiikiande, jagande och skiutande.* Hoc eſt: *Lappones nonnulli nominantur fiæll Lappar,*

par, quia plurimum versantur habitantque in fiällen (id est montibus Norvagicis) nonnulli granlappar, quia vivunt versanturque in sylvis juxta lacus magnos & fluvios, ibique victum sibi quærunt per piscationes, venationes, & aucupia. Cæterum migrationes hæ instituuntur aliter æstivo, aliter hyberno tempore. Nam hyberno quidem tempore utuntur trahis suis, de quibus dicam alio loco; æstivo autem incedunt pedibus, res imponunt rangiferorum quibusdam veluti clitellis. Johannes Tornæus: *Itinera & profectiones hyeme faciunt usu rangiferorum, quibus unicum tantum collare cervici adaptant, vehiculo subtus, inter crura posteriora alligato &c. Æstate itinera ambulando conficiunt, sarcinas tantum, clitellas & infantes rangiferis imponentes.* Utriusque hujus rei meminit & Samuel Rheen his verbis. *The uppryckia sina tiäll, och them om vvintren i een ackia insvvepa, læggia dær till mæd alla sina huusgerad i aockiar, och fœra them frao thet ena rummet, till thet andra.* Hoc est: *Tentoriola sua tollunt, hybernoque tempore componunt in traha colligata, una cum supellectile in trahis aliis, & sic ista devehunt ab uno loco in alium.* Hæc ratio hyberno tempore usitata, æstivo vero ista. *Om sommaren kliifvvia the desse saaker pao reenarne sao ledes, att the hafvva tvvænne træ, them the binda kimg om reen, leggiandes pao dess rygg een hoop Klæder, dæt dhe kalla Tobbis, at rygen icke mao fœrderfvvas och skafvvas, ther pao binda the, hvvad hælst the pao reenare klifvvia vvilia i kiisor inlagt.* Hoc est: *Æstate vero res easdem imponunt clitellis rangiferorum tali modo; ligna habent duo, quæ religant circum rangiferum, repositis in tergo ejus vestibus, id quod Tobbis vocant, ne lædatur aut rumpatur, superne defindunt, quicquid imponere rangiferis volunt arculis inclusum.* Ligna ista duo, quæ hic memorat, sunt nonnihil lata, sed tenuia, ut possint flecti, ex abiete, ex qua vulgo capsulæ parantur. Ea ligna singula in capitibus junguntur, inserto unius quasi modo, alterius ad id facto foramini, ut quodlibet circularem habeat formam, atque qua junguntur ita, ea parte suspenduntur in tergo rangiferi, unum à dextra, alterum à sinistra parte, imo lignorum fune colliguntur, sub ipsius ventre, sic ut hæc ligna presse adhæreant rangifero. Arculæ ob-

longe rotundæ ſunt ex ſimili ligno in orbem flexo, ad modum capſarum aut tympanorum militarium, niſi quod figura ſint oblonga, ſicut dixi. Has arculas in imo claudunt virgis betulinis, craticulatim adtextis, in ſummo loris aut faſciis laneis, quas ſolvunt, quotiens quid eſt vel inſerendum, vel eximendum, atq; ne quid vel excidat, corticibus betulinis, veſtibus, aut pellibus, omnia involvunt. Has arculas loris aut funibus religant, ad capita prædictorum lignorum, ſic ut utrinque dependeant à latere rangiferi, ſumma parte exterius, ima interius ad ventrem rangiferi obverſa, ſpecies totius rei eſt ejusmodi.

Atque hæc eſt ratio, qua onerant rangiferos, non modo in utenſilibus & ſupellectile, ſed & infantibus, qui ambulare nequeunt, tranſportandis. Nam cum ipſis cunis infantem ſic ſuſpenſum à latere rangiferi vehunt, qua de re & in ſequentibus dicam. Servant autem in hac rerum ſuarum deportatione, certum ordinem, quem nemo temere immutat. Initio ambulat ipſe paterfamilias, poſt ſe habens aliquot rangiferos prædicto modo oneratos, ſequitur deinde uxor ejus pari modo. Poſt quicquid habent rangiferorum in gregem collectum, agentibus ante ſe liberis aut famulis eum gregem. Agmen claudit is, cui transportatio tympani eſt commiſſa. Ita Samuel Reen. *Fræmſt gaor huusbonden, och hafvver naogra Rheenar och laſſ, them han leeder efter ſig, ther næſt kommer hans huſtro, færandes och naogra laſſ, ſedan fælier heela reenhiorden, thæm deras barn och legofolck skola ſachta fær ſig drifvva, och æffterſt kommer den ſom færer trumman.* Hoc eſt: *Principio ambulat paterfamilias, cum quibusdam rangiferis oneratis cum ſarcinis, quos poſt ſe ducit. Poſt venit uxor ejus, quæ ſimiliter poſt ſe ducit partem ſarcinarum, tum ſequitur grex omnis rangiferorum, quem liberi & famuli moderate cogunt. Vltimo loco venit is qui ducit tympanum.* Solent autem hos rhenones ſeu rangiferos clitellarios cum ſarcinis ducere, non plures ſimul junctos, verum alium poſt alium, longa ſerie, ſic ut unus fune religatus ſit ad clitellas alterius antecedente homine Lappone, ac primum poſt ſe trahere, fune ad collum religato. Atq; ita quidē ambulando pergunt, donec ad idoneum perve-

nerint

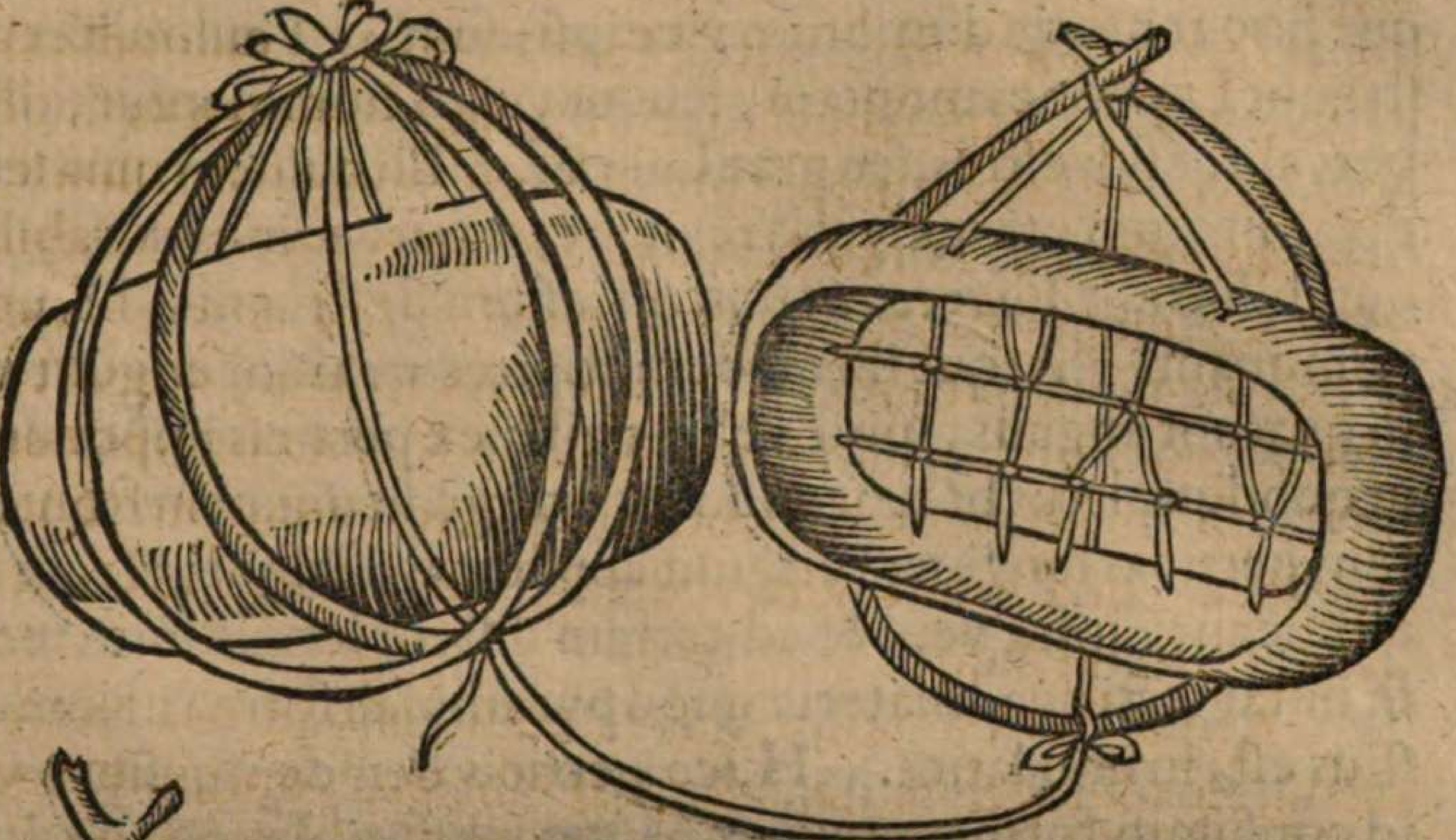

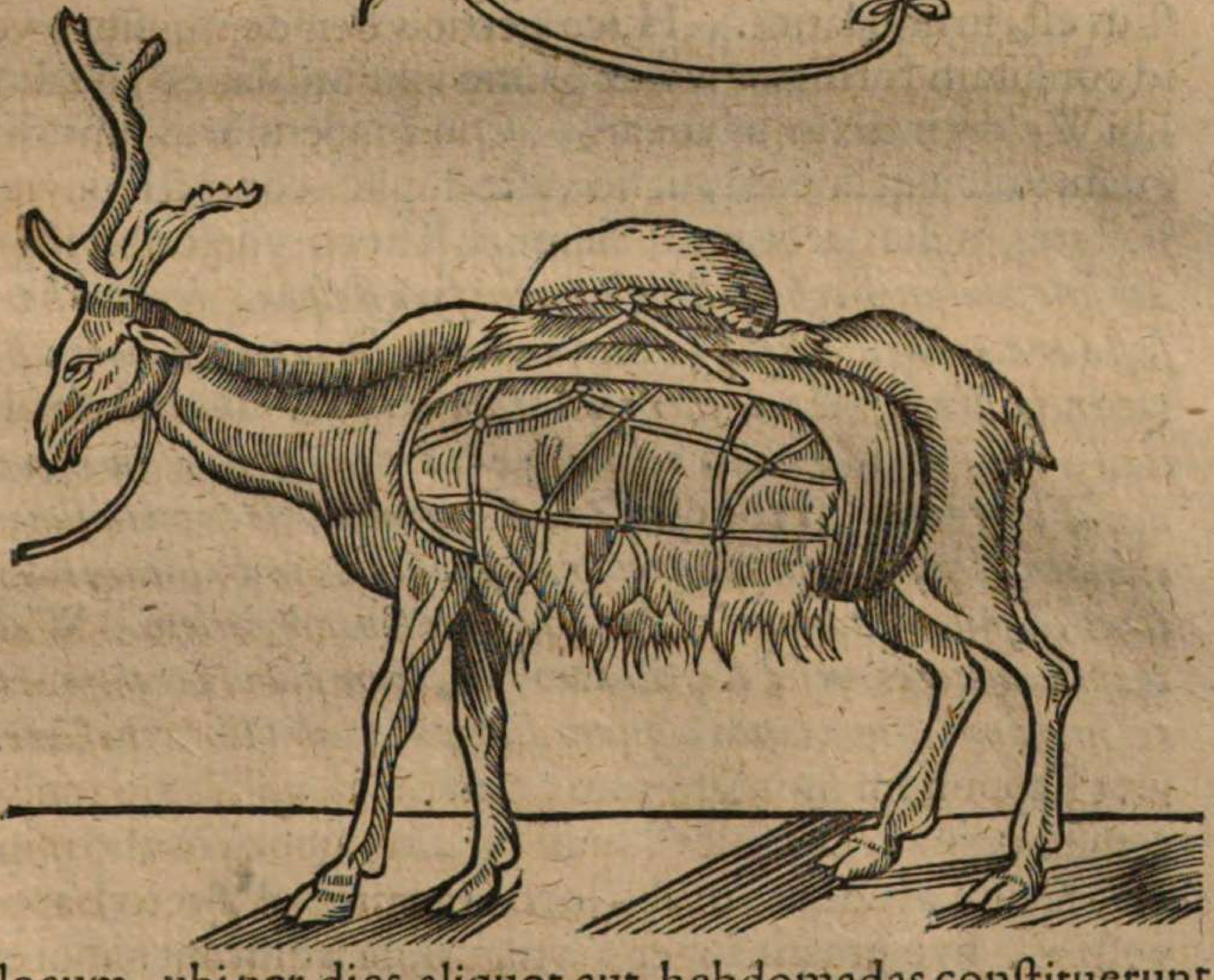

nerint locum, ubi per dies aliquot aut hebdomadas constituerunt commorari. Quo cum ventum est, tentoria seu tuguria sua figunt. Samuel Rheen: *Tao the nu komma till thet rum ther the vvillia aoter versera, up slao the igen sin tiæl.* Hoc est: *Quando ad eum venerunt locum, in quo denuo versari volunt, tentoria sua excitant.* At-

 que

quehæc tentoria domorum vice ipsis sunt. Paulo aliter autem ea struunt Lappones montani, seu, ut vulgo nominantur, illi fiællapper, aliter sylvestres, seu granLapper. Illi quidem quia semel duntaxat in anno priora spatia revisunt, opere minus durabili, hi vero durabiliori. Illi fere, ut post discessum destruant, hi, ut loco suo relinquant. Atque illi quidem stipites quatuor erigunt in altum, in quatuor angulis, post velut tigilla ex perticis imponunt tria, sic ut quodque latus habeat unum, & à tergo sit unum in fronte nullum, tum perticas longiores erigunt applicatas ad tigilla ista, ut supra pene coëant, infra vero & ad terram distent longissime, species tota sit instar tecti quadrilateri, quod pyramidali forma in summo angustius est, in imo latius. Hisce perticis deinde injiciunt vestem ad id consutam formatamve ex panno vilissimo laneo, quale genus alibi *Waldmar* diximus vocari. Qui opulentiores sunt, huic vesti etiam injiciunt lineam, ut sic veste duplici contecti pluvias & tempestates melius arceant. Samuel Rheen describit isti s verbis: *Till sine pauluner och tiæll hafvva the fyra stolpar, igenom hvvilka the fæsta træ aosar, och lægga ther omkring smao tiæll stænger, hvvar æfvver the draga sine tælt eller tiæll af vvaldmar. The riika bruka dubbla tiæll, nær stoort ovvæder och slagg ær, det ena af vvaldmar, och det andra af blaggarn.* Hoc est: *Ad tuguria vel tentoria sua, quatuor adhibent stipites, quibus tres firmant asseres, in ambitum collocant perticas, quibus induunt vestem tentorii laneam vilem, Waldmar dictam; ditiores veste duplici utuntur, cum pluviæ crebræ ac tempestates ingruunt, una lanea, quam diximus, alia linea crassiore.* Hæc sunt Lapponum montanorum tentoria, ex vestibus pannisque partem maximam confecta, quæ tollunt, quotiens alio migrandum est, secum avehunt, ut alio loco erigant. At vero Lappones sylvestres, sive graanLapper sua tuguriola ædificant aliqui ex tabulis ligneis, aliqui ex stipitibus sex superne coëuntibus in Conum, quibus deinde injiciunt vel ramos ex abiete aut pinea, vel cortices harum arborum, vel cespites excissos. De corticibus jam pridem testatus est & Herberstenius. *Tuguriola* inquit, *sua corticibus arborum tegunt.* Andreas Buræus cortices eos facit betulinos. *Pro*

domibus

domibus ex betulæ arboris corticibus consutis utuntur tentoriis. Idem docet Olaus Petri, simul addit, solere cortices eos diu coquere, ut fiant lenti ac tractabiles. *Corticibus betulæ ad lentitudinem coctis, vel diu coquendo redactis tegunt.* Olaus Magnus lib. 4. cap. 3. addit coria. *Pro domibus*, inquit, *habent tentoria, vel ex induratis animalium coriis, vel arborum corticibus* (sic mallem, quam *codicibus*, ut est in editis) cooperta. Atque hoc est genus, quod vidit Lomenius Comes, & descripsit hisce verbis in Itinerario suo. *Tentoria ex perticis & corticibus constantur.* Quod differt à priori, quia raro tegitur vestimentis, nec quadratum est, sed sexangulum. Samuel Rheen describit ita. *Graanlappar bruka kottor af bræder, med sex Wæggiar, somblige bruuka sine kottor af graanriis, eller tallriis, somblige af graanbark, och somblige af Torf.* Hoc est: *Lappones sylvestres tuguria sua faciunt ex tabulis ligneis, cum parietibus sex, quidam ad ea adhibent ramos abietinos, vel pineos, quidam cortices abietinos, quidam quoque cespites.* Wexionius numerum laterum auget binario, & octagona facit, præsertim Lapponum Kimensium. *Tentoria*, inquit, *ex asseribus, octagona sunt, inferius latiora, quinque circiter ulnas alta.* Idem prodit Olaus Petri de Lapponibus Pitensibus. *Ubi divertendi commoditas diuturnior, octangularia in ulnæ altitudinem tentorii jaciunt fundamenta.* Atque hæc tuguria non destruunt, tolluntve, quando migrant alio, sed relinquunt loco suo, ut eo reversi, usurpent denuo, injectis tantum ramis aliquibus, aut corticibus, aut cespitibus, ubi forte nudata interea fuere. Unde Samuel Rheen. *Och desse deras kottor stao vvid sioer och elfvver, ther the bruka sit fiskerii och iagande.* Hoc est: *Hæc ipsorum tuguria stant fixa juxta lacus fluminave, ubi piscationes vel venationes suas exercent.* Præter duo hæc tuguriorum genera recenset aliud Olaus Magnus istis verbis l. IV. c. II. *Pars eorum in arboribus quadrato ordine crescentibus domos collocant, ne denso nivium casu in campestribus suffocentur, aut à bestiis famelicis insuperabili agmine congredientibus devorentur.* Quis sit ille ordo quadratus arborum, non satis intelligo. Suspicor hoc velle, solere super arbores quatuor, ita natas, ut in quolibet domicilii quadrati futuri latere singulæ

gulæ fulcrum præbere possint, cui innitatur, velut basi aut columnæ, tuguria sua extruere. Sed hoc quidem genus nobis incompertum est. Fennos habitare *in aliquo ramorum nexu* scribit Tacitus, quod fortassis nostro præbuit occasionem ista memorandi. Nam & genus quartum non aliunde, quam ex Zieglero videtur habuisse. Scripserat Zieglerus, *amaxobii sunt*, inde Olaus Magnus: *Gens hæc in tentoriis, vel carris moratur.* Scilicet amaxobii, quantum attinet ad vocem, illi, qui in plaustris, atque carris vivunt, tales ergo Lappones Olaus credidit sermone Ziegleri inductus. At hoc prorsus falsum est. Carri, plaustra, & id genus penitus incognita Lapponibus. Et qui possent usurpare in lubrica glacie, & nivibus altissimis; Neque tali sensu amaxobios Zieglerus appellavit. Sed quia incertis vagentur sedibus instar amaxobiorum, quæ gens est notissima Scytarum. Ideo præcedit proxime apud ipsum: *tabernacula quasi Castrensia, mansionesque sæpe transferunt.* Manent ergo tantum duo illa domiciliorum genera, quæ prædixi. Nam & quintum genus de quo Paulus Jovius, vel est subitaneum, vel illis tantum usitatum, qui sunt sub imperio Moschovitarum. *Gentis cubilia*, inquit, *cavernulæ, siccatis repletæ foliis, cavique arborum stipites, quos vel intromissa flamma, vel ipsa vetustas inducta carie fabricavit.* Cæterum in utroque illo genere sic omnia sunt constituta, ut primum quodlibet tugurium duas habeat januas, unam à fronte, alteram à tergo. Illam majorem, quotidianam, omniumq;, & ad quæcunque negocia concessam usibus; hanc minorem, & per quam exire vel intrare nulli fas sit fœminæ. Samuel Rheen. *Pao bemælte sina kottor hafvva the een vvanlig dær, ther igenom the ingao, men back fœr kottorna hafvva the een liten dær, ther igenom the inkasta theras matvvaror, serdeles thet the faonge af skogen, saosom foglar och vvildbrao, eller af siøegar, saosom ær allehanda fiske. Detta mao icke inbæras igenom then rætta dæren, uthan thet skall inkastas igenom baakdæren.* Hoc est: *In his tuguriis suis duas habent januas, unam, usitatam, per quam solent intrare, aliam à tergo tugurii minutam, per quam conjiciunt in tugurium res ad victum pertinentes, præsertim venatione captas in sylvis, ut aves, & carnes ferarum, vel in*

lacubus

lacubus, ut genus omne piſcium. Has per communem januam inferri nefas eſt, ſed per poſticam conjicienda in tugurium. Habes hic januam duplicem, cum utriusque uſu, præſertim eius, quæ à tergo eſt. Per eam enim præda venatione capta conjicitur à viro ex venatione reverſo in tugurium. Per hanc exire nulli fas eſt fœminæ, quia, ſicut alias jam dixi, prohibitum mulieribus venire ad tergum tugurii. Cujus rei partim eam puto eſſe cauſam, quæ allata in ſuperioribus, quod ab ea parte Thorum ſuum habeant, & ſacrificia ei faciant; partim illam, quod occurſum fœminæ vel præſentiam inauſpicatam putent operam venationibus daturo. Quo videtur referendum, quod habet de hac janua Zieglerus. *Nefas eſt mulierem exire tabernaculum janua, qua vir eo die eſt ad venationem profectus.* Non de alia hoc intelligendum janua, quam quæ eſt à tergo tabernaculi, cujus uſus non illa ſolum die, ſed perpetuo mulieribus eſt interdictus. Wexionius hac de re ſic habet: *Ianua parva eſt, ſponte relabendo claudens, cui è regione feneſtra lumen admittens, per quam ex venatione reduces primum irrepunt, fruſtum carnis rhenanæ ſecum trahentes. In conclavi, quod intra feneſtram in caſa eſt, tres ulnas longo, unam lato, quo feminis introire nefas, veſtem venatoriam deponit.* Quæ Samueli Rheen *janua minuta*, ea Wexionio *feneſtra* eſt, admittens lumen, quia fere patet. Oſtendit autem & ipſe, virum venatorem, per hanc redire in tugurium, neque ad eam appropinquare conceſſum fœminis eſſe, quoniam ibi habeat maritus veſtem venatoriam, & cætera ad venationem pertinentia. Ipſe *conclave* vocat, ſed ejusmodi conclavia, clauſa ſuis parietibus, & quæ arcere alios & excludere aditu poſſint; Lapponum tuguria quidem habent nulla, tantum ſpatium eſt certum definitum per nonnullos caudices ligneos, tanquam limites. Id quod ſecundum eſt, de quo dicendum. Tugurii totius pavimentum ſive area ſic deſtinguitur, ut in medio quidem habeant focum munitum lapidibus in ambitum. Wexionius: *Focus in medio per tectum ſemper patens exhalat.* Samuel Rheen: *Mitt i Kotten hafwa the eld, ſom mæſt altid brinner, undantagandes mitt i natten, och att elden icke mao giæra ſkada, leggia the rund om kring eldſtaden, ſteenar.*

nar. Hoc eſt: *In medio tugurii habent ignem, perpetuo fere ardentem, excepto mediæ noctis tempore, ac ne afferat damnum aliquod, lapides deponunt circa focum in ambitum.* Poſt focum, verſus tergum tugurii, tria reponunt tigna, ſeu tres caudices, quibus illud ſpatium, de quo ſupra dictum, definitur. In hujus ſpatii medio, janua eſt minuta, viris ſolis intrare conceſſa, quam appellant *poſſe*, ei oppoſita eſt janua communis, quam appellant *ox*, ſpatium ipſum eis definitum caudicibus vocant *lops*. Hoc proprium eſt virorum, neque fas eſt ulli fœminæ transgreſſis tribus illis caudicibus id intrare. Samuel Rheen. *Kring om Kittilen leggia the tree ſmao ſtockar, ther pao the ſænder hugga Kioet, fisk, och annat hvvad the ſigh till fædo till reeda vvilia. Bemælthe rum Kalla the poſſe, æfvver hvvilka ingaqvvin nors perſooner mao gao.* Hoc eſt: *Circa ahenum (pendentem ſupra ignem) tres reponunt ſtipites, ſuper quos dividunt ſecuri carnes, piſces, aliaque, quæ in cibum volunt parare. Id ſpatium vocant* poſſe, *ſuper quod nulli fœminæ fas eſt ambulare.* Dicit quidem ſpatium vocari *poſſe*, verum ſpatii januam, ſive valvas intelligit potiſſimum. Eæ propriæ ſunt *poſſe*, ſpatium vero per ſe *Lops* appellatur. Solent autem januam communem fere ad Auſtrum habere, alteram ad Septentrionem. Olaus Petri, *januæ in tentoriis binæ, ad Auſtrum altera, exitu communi deſtinata, altera ad Septentrionem.* Latera utrinque ac in illis ſpatia vocantur *Loide*. Hic cubilia ſua habent, ab uno latere maritus cum uxore & liberis, ab altero huic oppoſito, famuli & ancillæ. Idem Scriptor. *I bemælte Kottor ligger alt huus folket, husbonden med ſin huſtro, och dættrena pao den ena ſidan om elden, drængier och pigor pao den andra ſian.* Hoc eſt: *In his tuguriis, tota recumbit familia, paterfamilias cum uxore ac filiabus ab uno latere ignis, famuli & ancillæ ab altero latere.* Solas filias hic nominat, & in vicinia parentum ait cubare, credo, quod pro harum pudicitia majorem gerant curam, & ita in perpetuo conſpectu ſuo velint verſari, filiis interea degentibus cum famulis. Quæ vero ſpatia utrinque reliqua ſunt ad januam, ea vocant *kitta*, & mulierum uſibus habent deſtinata, quemadmodum & puerperæ in eo lectum ſuum habet paratum, quod eſt poſt januam communem, & qua

quo-

quotidie utuntur. Cæterum ut cuncta rectius intelligantur, ecce tibi areæ delineationem.

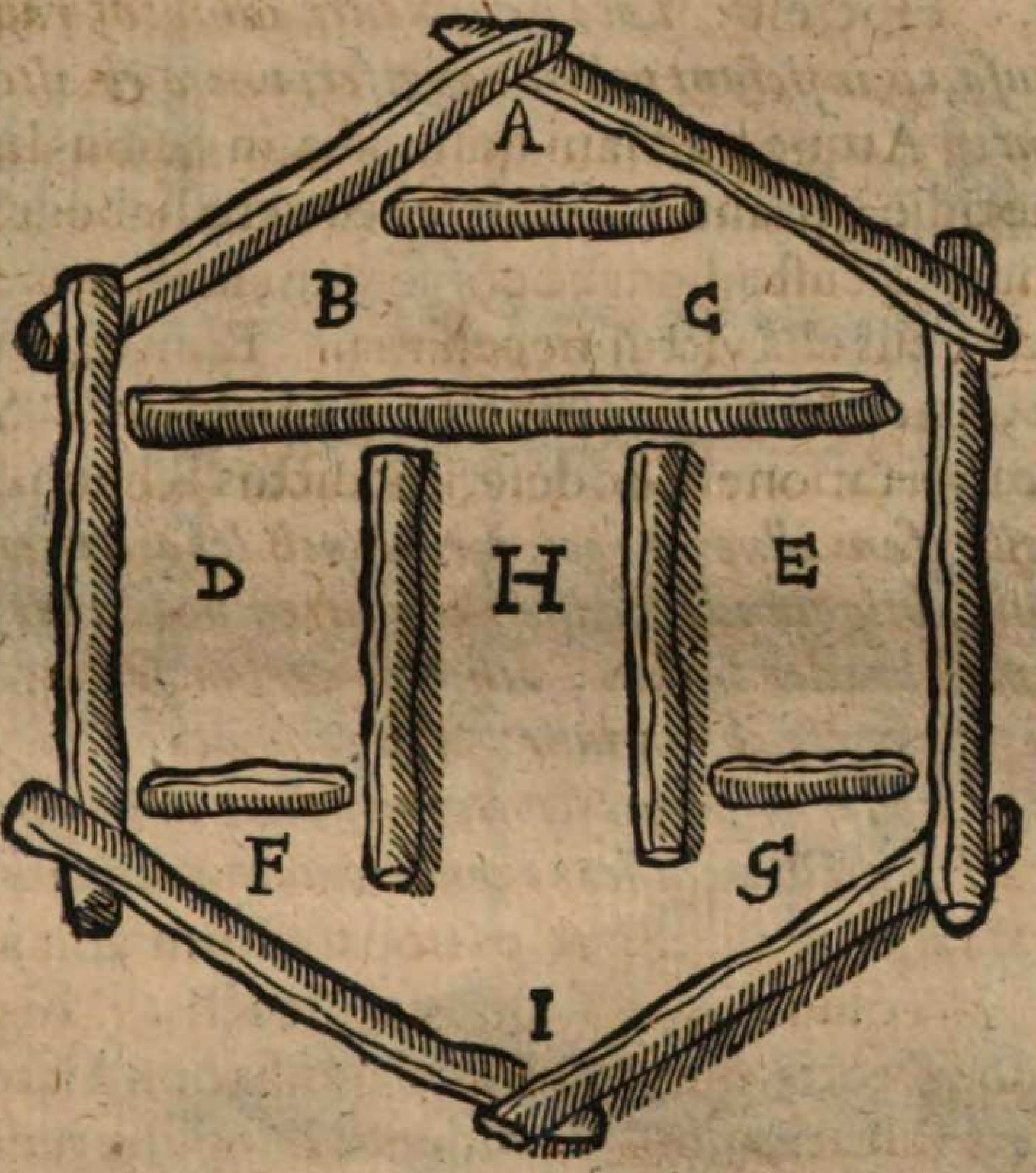

A. est janua minuta, quam appellant *Posse*. *B.* & *C.* vocatur *Lops*, ubi versantur viri, & instrumenta sua habent venatoria, cum aliis hujusmodi. *D.* & *E.* vocatur *Loide*, quorum alterum est proprium patrisfamilias, & uxoris ejus, alterum famulorum. *F.* & *G.* est *Kitta*, ubi fœminæ versantur. *H.* locus foci. *I.* Janua communis, quæ vocatur *ox*. Tres illi stipites, in quibus carnes scindunt, sunt duo illi ab *A* descendentes ad *I*, & tertius transversus, quo distinguit locum peculiarem virorum à cæteris, & in quo est *Posse*. Tertium quod notamus in tuguriis hisce est, quod eorum areas sternant ramis betulinis, ne ab aqua pluvia madefiant, neque alio utantur genere pavimenti. Ramis vero imponant pelles rangiferorum, in quibus cubent, sedeantve. Wexionius; iccirco

vocant *tentoria, mollibus ramis betulinnis*, *superstrata pelle rhenonis adornata.* Samuel Rheen: *Fær goef bruka the biærkriis, fær des renligheet skull, der pao Kasta the een reenhud, eller tvvao, pao hvvilka the liggia.* Hoc est: *Loco pavimenti adhibent ramos betulinos, munditiei causa, eis injiciunt pellem rangiferi unam & alteram, in quibus recumbant.* Atque hæc jam domicilia, in quibus habitant Lappones, ac quotidie versantur. Præterea vero habent ædificia nonnulla, in quibus res custodiunt ac conservant suas, carnes præsertim, & pisces, & id genus alia victui necessaria. Ea nominare lingua sua solent *Nalla*, ut ex Samuele Rheen cognoscimus. Speciem eorum & ædificandi rationem sic describit dictus Rheen. *The afhugga ett træ, fiira eller fæm allner ifraon jorden, och leggia thær pao fiira stockar i kors viis, biiggiandes sedhan een liiten bood ther ofvvan pao, den the och med bræder tæckia, och dær derfær settia.* Hoc est: *Arborem superiori parte abscindunt, sic ut remaneat stipes altus quatuor aut quinque ulnas à terra, huic stipiti imponunt duo tigna, collocata decussatim, in quibus deinde ædificant conditorium quoddam, tectum tabulis ligneis, clausumque janua.* Species non multum abit à columbariis vulgaribus, in columna vel stipite constructis. Id peculiare habent hæc reconditoria, quod janua earum sit non à latere, sed in pavimento, instar valvarum, ut descendente Lappone recidat superne, ac sic clausa sint omnia. Ascendit autem scalis erectis, quas habet formatas ex uno caudice, in quo nonnulli excisi sunt velut gradus. Quare vero sic in alto collocant hæc reconditoria sua, ejus rei causam esse dicit Samuel Rheen, ursos & gulones, carnibus repositis insidiantes. *Ordsaken att the desse boder sao hægt ifraon jorden sættia, skier fær bioern och jærfen skull, huilke them offta omkull Kasta, och gioera stoor skada, och teras goda foertæra.* Hoc est: *Causa, ob quam tam alte supra terram collocent hæc reconditoria, ursi sunt & gulones, qui sæpe ea evertunt, damnoq; ipsos afficiunt magno, comesis omnibus ipsorum bonis.* Solent eodem fine stipitem ungere, quo vestigia enitentium ferarum eludat. Olaus Petri c. 26. ubi totas sic describit; *Abietem vel pinum, quam inveniunt maximam, excoriant, & lubricam pinguedine propria vel adscititia efficiunt, ut neque à muribus, neque*

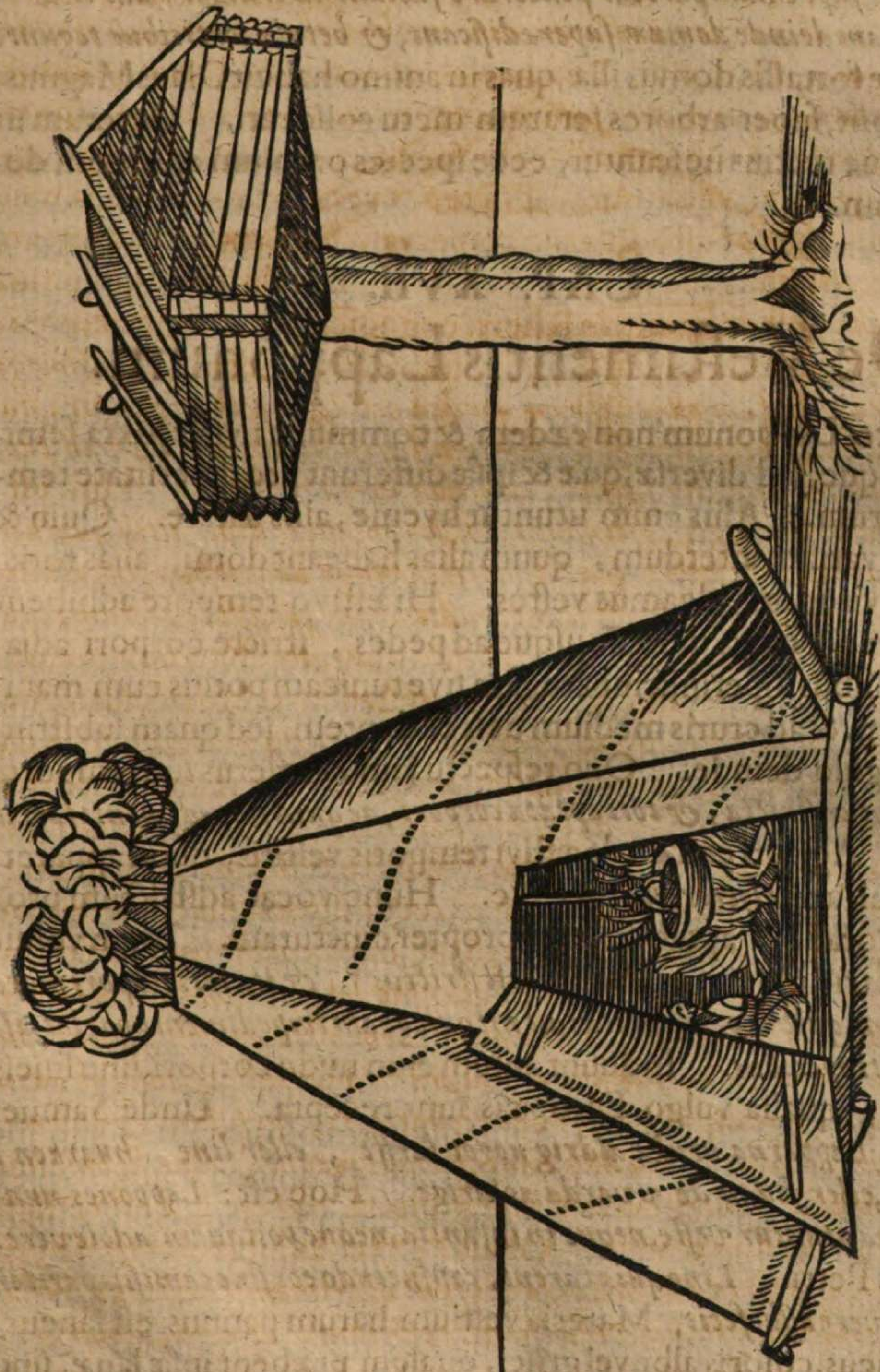

neque à feris possit scandi. Quam deinde sex ulnis à radice amputant. Amputatæ supremam partem penetrare faciunt in crucem duas trabes, quibus totam deinde domum superædificant, & betulæ corticibus tegunt. Atque hæ fortassis domus illæ, quas in animo habuit Olaus Magnus, cum scripsit, super arbores ferarum metu collocari. Cæterum ut ista quoque rectius noscantur, ecce species omnium ejusmodi domiciliorum.

CAP. XVII.

De Vestimentis Lapponum.

VEstes Lapponum non eædem & communes viris juxta feminisque, sed diversæ, quæ & ipsæ differunt pro diversitate temporum. Aliis enim utuntur hyeme, aliis æstate. Quin & pro locis variant interdum, quum alias habeant domi, alias foris. Primum virorum videamus vestes. Hi æstivo tempore adhibent femoralia per crura demissa usque ad pedes, stricte corpori adjacentia, quibus superinjiciunt togam sive tunicam potius cum manicis, largam, & ad cruris medium descendentem, sed quam substringunt cingulo deinde. Quo respectu jam Zieglerus suo tempore. *Veste utuntur stricta, & toti aptata corpori, ne quid impedimenti faciat corpori.* Agit uti censeo de æstivi temporis vestitu, quod apparet, quia sequitur. *Hyeme utuntur* &c. Hunc vocat adstrictum propter femoralia, aptatum vero propter cincturam. Idem voluit Olaus Petri, ubi ait: *Amictus est strictus, & ita toti corpori more Sclavorum, quibus orti, aptatus, ut nil quicquam impedimenti pariat assuetis genti operibus.* Induunt autem eum nudo corpori, sine lineis indusiis, qualia vulgo Europæis sunt recepta. Unde Samuel Rheen: *Lapparna bruka aldrig nogot lærfft, eller line, hvarken i barndom, eller sedan de vvarda aoldrige.* Hoc est: *Lappones nunquam linea utuntur veste, neque in infantia, neque postquam adolevere.* Et Olaus Petri. *Lino quia carent, consuetudo eos sine camisiis pariter omnes vivere assuefecit.* Materia vestium harum pannus est laneus, vilis, rusticus, coloris albi, vel grisei, qualem præbent ipsæ lanæ, sine

opera

opera tinctoris, qui vulgo *vvaldmar* nuncupatur. Dictus scriptor: *Manfolks Klæder æhro Kiortlar the fattige bruka them af vvaldmar.* Hoc est: *Vestes virorum sunt tunicæ, quas pauperes habent è panno, vvaldmar dicto.* Videtur idem voluisse Olaus Petri, quando scribit c. 15. *Liquido constat nobis hic viventibus, quotidie eos uti vestibus laneis in Suecia compactis, & à mercatoribus Bircarlis adventitiis materiam emere.* At vero ditiores pannum adhibent de lana pretiosiore, nec eum coloris ejusdem, sed alterius & alterius, modo viridis modo cærulei, creberrime vero rubri. Quare subdit. *Men the riike af graott, blaott, eller rædt klæde.* Hoc est: *At vero ditiores è panno griseo, cæruleo vel rubro.* Solum nigrum excipiunt, quem abominantur. Tornæus: *Svvart færga vvilja dhe intet draga.* Hoc est: *Colorem nigrum gestare detrectant.* Quanquam & ipsi aliquando genere utantur viliori, verum domi, atque cum in opere sordidiore occupantur. Foris vero elegantiæ sunt ad modum Studiosi. Joh. Tornæus. *Vtuntur quoque vili panno, quod nobis appellatur vvaldmar, in vestem quotidianam, sed panno generoso omnis coloris adeo gaudent, ut quantum supellex patitur, ornatum vestemque festivalem, ex illo genere procurent.* Cingulo utuntur coriacio, sed quem opulentiores distinguunt bullis argenteis, pauperiores stanneis creberrimis. Samuel Rheen: *The bruka dagligen hoelfverbælten om sig, som pao særdeles maner giorde æhro liika som stoora slæta knappar.* Hoc est: *Vtuntur quotidie cingulo argenteo circa se, peculiari facto ratione, instar planorum leviumque nodorum.* Nodos vocat bullas istas, quoniam nodorum instar prominent forma semirotunda. Huic cingulo adpendunt vaginam cum cultro, deinde peram forma quadrata paulo longiore, quam latiore, tum sacculum scorteum, & postremo thecam cum acubus & filo. Culter est, qualem vulgo emere in Norvagia solent, vagina è corio rangiferi, è latere filis stanneis consuto, & alias eisdem ornato, pendentibus in imo annulis aliquibus. Pera est & ipsa è corio rangiferi, sed pilis obsito, exterius additur corium aliud magnitudine totam æquans peram, quo injecto clauditur per tres nodulos, id corium panno vel rubro, vel alterius coloris est contectum, ornatum & ipsum filis stan-

ſtanneis. In hac pera recondunt pyritem, quem habent plerumque non ex ſilice, ſed cryſtallo, ut oſtendam alibi, dein chalybem cum ſulphure, ad excitandum ignem, quocunque venerint, tum tabaccum, & ſi quæ habent alia generis minuti. Sacculus ſcorteus, & ipſe ex prædicti generis corio, parique modo cultus, forma oblonge rotunda, piri modo, in quo recondunt nummos, & pretioſiora alia. Plures hic appenſos habent annulos. Acuum theca generis eſt ſingularis. Pannum habent ſimplicem, figura quadrata, ſed cujus pars ſuperior multo ſit minor inferiori ſive baſi, referatque triangulum oblongum, ſuperne detruncatum. Hunc pannum à lateribus corio muniunt, ut ſit firmior, atque ſic in eo figunt acus & ejusmodi. Inſerunt autem eum thecæ ſimilis figuræ, ſuperne panno rubro, vel alterius coloris, item filis ſtanneis culto, attractu lori, quo in capite pannus iſte ſuſpenſus eſt à cingulo. Præter iſta de cingulo dependent catenulæ aurichalceæ, cum numero non exiguo annulorum orichalceorum. Has annulorum catenulas ſuſpenſas habent circa corpus totum, pera imponitur imo ventri circa pubem, cætera rejiciuntur ad latus. Atque hic veſtitus ornatusque corporis. Caput vulgo operiunt pileo ſine limbo, ditiores limbum addunt ex pelle. Olaus Petri c. 16. *ditiores ſaltem vulpina, caſtorea, mardurea pellibus capitia exornant.* Forma talis, quali vulgo dormientes in cubiculis habemus. Fit vel è panno rubri, vel alterius coloris, vel è pilis leporinis albis, nendo ductis primum in fila, dein contextis eo fere modo, ſicut tibialia noſtra ſolent, vel denique è pellibus avis, *Loom* vocati, ſuis adhuc plumis ornatis. Aliquando avem totum ſic aptatum habent, ut ſervato capite alisque non indecorum præbeat tegmen capiti. Meminit jam Olaus Magnus. Lib. IV. c. 3. *Tegmenta capitum pro frequentiori uſu habent exuvia anſerum ſeu anatum ac gallorum, qui ut cætera volatilia ibidem reperiuntur innumerabili quantitate.* Loquitur de gallis hic, non gallinaceis, ſed urogallis, ſive tetraonibus, item anatibus, nam & has ſic accommodare conſueverunt. Effigiem exhibuit utcunque delineatam lib. XVII. c. 26. Manus muniunt chirothecis vulgari modo factis, pedes calceis ſui generis. Sunt hi

calcei de corio rangiferorum, pilis ſuis ad huc obſito, confecti toti, ea quoque parte, quæ pedis munit plantam, in qua id obſervant tamen, ut conſuant ex partibus duabus, quarum una pilos verſos habeat antrorſum, altera retrorſum, ne, ſi in unam tantum partem, ob lubricitatem minus firmum poni poſſit veſtigium. Nec hæc pars, quam cæteræ, pluribus munitur coriis, ut fit in noſtris calceis, ſed ſimplex eſt forma rudior, cum uno foramine ſuperne, ut pes poſſit inſeri, à fronte roſtrum eſt repandum, deſinens in acumen. Suturas tamen colunt immiſſo brevi panno, rubri, vel alterius coloris. Cæterum hos calceos nudis induunt pedibus, eosque loro circa imum cruris ter quater ligato revinciunt. Ac ne laxi fluant, addunt intus fœni quidpiam, peculiariter ad hoc ab ipſis parati. Samuel Rheen. *I ſine ſkoor bruka the inaga ſtrumper, utan allenaſt hoe. Ty the finna i Lapmarken ett laongt græs, huilket the kooka, och thet foervvara, att hafvva i ſine ſkoor.* Hoc eſt: *In calceis non habent tibialia, ſed fœnum. Reperiunt namq; in Lapponia genus graminis longioris, quod coquunt ſervantque, ut calceis immittant.* Venio ad veſtitum alium non ita communem, ſed ex cauſſa certa uſurpari ſolitum. Is eſt totus è corio contra morſus culicum paratus. De quo idem: *Am ſommaren bruka the och Klæder af ſkin, baode mæn och quinnor, af huilka ſomblige Lappar affyra, och ſomblige afklippa haoren, dem the ſedan bruka foer myggor ſkull, pao thet the ike ſkola kunna biita igiennom ſkinnet.* Hoc eſt; *In æſtate utuntur quoque veſtimentis e corio, viri juxta feminæque, cujus pilos pars per putrefactionem, pars forfice demunt. Ea deinde uſurpant contra culices, quum per corium morſu nequeant penetrare.* At vero tempore hyberno viri femoralia habent è pellibus rangiferorum hirſutis, tunicas item, quas appellant *mudd.* Idem auctor: *Om vvinteren att foervvara ſig foer kioelden bruka the ludna muddar. Manfolken bruka och byxor af Reenbælingar giorde.* Hoc eſt: *Hyeme ut ſe muniant contra frigora, muddas hirſutas adhibent, viri quoque uſurpant femoralia è pellibus, quas pedibus Rangiferorum detrahunt.* Muddæ iſtæ non ejusdem omnes generis, quædam præſtantiores, aliæ deteriores. Optimæ, quæ fiunt ex pellibus vitulorum rangiferino-

ferinorum, qui pilos primos poſt nativitatem mutarunt, ~~non~~ nam & teneriores, & delicatiores ſunt, & colore nigriores. Samuel Rheen: *Pilos primos abjiciunt circa feſtum Iacobi, eorum loco ſuccedunt pili nigri, ex quorum vitulorum eo tempore mactatorum pellibus fiunt tenerrimæ ac delicatiſſimæ muddæ.* Vel ut habet ipſe: *Afhuilka kalfveskin ſom dao ſlachtas, gioras the grannaſte och finaſte muddar.* Pedes muniunt ocreis ex eodem pellium genere, ſimiliter hirſutis, manus chirotecis ſive manicis ſimilibus, caput denique pileo, quo id totum cum parte humerorum tegunt, relicto foramine uno, per quod proſpiciant: de quo Samuel Rheen. *Pao ſitt hufvud bruka alle manfolken een hætta, then the draga oefvver hufvud foer koeld och uhrvvæder skull. In capite pileum habent viri largum, quem toti ſuperinducunt capiti contra frigora & tempeſtates.* Solent autem omnia hæc veſtimenta nudo corpori, ſine ſubuculis induſiisve inducere. Unde Wexionius. *Veſtis quotidiana pelliceum Lapponicum (en Lapmudd) nudo corpori applicatum, injectoque cingulo adſtrictum, ad medium femur demittitur, femoralia ex eadem materia (pelle rhenonis) corpus exprimunt.* Solas ocreas manicasque replent fœno, de quo ante dixi. Samuel Rheen: *Saodant hoe bruka the och i ſina hanskar, och ſællan om vvinteren vvanter.* Hoc eſt: *Idem fœni genus inſerunt & manicis ſuis, raroque tempore hyberno chirotecas è lana.* Atque hoc jam eſt, quod breviter de veſtitu Lapponum ait Joh. Tornæus. *Veſtes ex pellibus rangiferinis habent. Corium beſtiæ* (rangiferi) *tunicam, cruralia, chirotecas, ſandalia, calceos, & femoralia ſuppeditat, pilis extus ſemper verſis, ut toto habitu videantur piloſi, haud ſecus, ac ipſæ feræ.* Sed & Ziegleri verba hinc intelliguntur, quando ita de hoc Lapponum veſtitu tempore hyberno. *Hyeme utuntur veſte pellibus integris phocarum ſive urſorum, artificioſe laboratis, eas nodo adſtringunt ſupra caput, ſolique oculi patent, corpore reliquo toti contecti ſunt, quaſique in culeum inſuti, niſi quod hæc, expreſſa per membra omnia, ad commoditatem, non ad pœnam laborata ſit. Hinc puto temere creditum eſſe, quod ſint corpore hirſuto inſtar brutorum, pars ita referentes ob ignorantiam, pars ob voluptatem, quam inde plerique capiunt, ut ſupra fidem rerum*

dicant

dicant omnia comperta ſibi apud remotas terras. Recte ait, totos pellibus hirſutis contegi, nec ſine ratione colligit, hinc natam fabulam de hominibus corpore toto piloſis. Quales tamen an prodiderint hac in parte terrarum aliqui, haud ſcio. At vero *Cyclopas*, & *qui unum in fronte habeant oculum*, invenio hic collocatos ab Adamo Bremenſe pari cauſa, ut exiſtimo, & quia præter foramen in pileo, per quod proſpectabant, nihil deprehendi poterat nudum, ſed hirſuta omnia. Unde id foramen, oculum ſunt interpretati. Quod autem pelles eas facit phocarum vel urſorum, minus probum eſt, cum hæ pelles neque adeo frequentes ſint apud Lapponas, & uſibus longe aliis deſtinentur. Cæterum has veſtes quoque ſuo ſolent decorare modo, per appoſitas è panno rubro, vel alterius coloris plagulas, & expreſſos filis ſtanneis ductus varios in ſpeciem ſtellularum, florum, & ſimilium rerum, ſicut loco alio diligentius oſtendam. Venio ad veſtitum fœminarum. Eſt & ille alius æſtate, alius hyberno tempore. Æſtate gerunt tunicas, pectus, brachia, corpus totum velantes, circa medium rugis nonnullis ad ima deſcendentibus inſtructas, quas tunicas appellant *volpi.* Samuel Rheen: *Quinfolks klæder æro ryngte kiortlar, them the kalla volpi.* Hoc eſt: *Veſtes mulierum ſunt tunicæ rugis plicatæ, quas appellant volpi.* Tunicas haſce nudo injiciunt corpori, quoniam non viris magis, quam fœminis interularum uſus cognitus, impoſuitque mire Lomenio Comiti, qui ei aliud perſuaſit. Lomenius ſic habet. *Fæminus præter has pelles* (qualibet & viri utuntur, *muddar* dictis) *induſia, non linea quidem, ſed ex nervis ſiccatis ejusmodi pecudum, quæ in filamenta arte deducunt & poſtea nent.* Omnia hæc ſunt falſiſſima. Nervos quidem ducunt in fila, ut oſtendam alibi, ſed ex filis illis nullos pannos, nulla ſibi induſia conficiunt, pelles tantum eis conſuunt. Habent autem eas tunicas, viliores quidem è panno agreſti, opulentiores è panno pretioſiore, ſicuti & viri ſolent. Samuel Rheen: *The fattige bruka them af vvaldmar, the riicka af Klæde.* Hoc eſt: *Pauperes uſurpant ex panno, vvaldmar dicto, divites è panno pretioſo.* Olaus Petri: *Opulentiores optimo panno Anglico, rubro & purpureo ſatis ornatè ſeſe amiciunt.*

vocant *tentoria, mollibus ramis betulinnis*, *superstrata pelle rhenonis adornata.* Samuel Rheen: *Fær goef bruka the biærkriis, fær des renligheet skull, der pao Kasta the een reenhud, eller tvvao, pao hvvilka the liggia.* Hoc est: *Loco pavimenti adhibent ramos betulinos, munditiei causa, eis injiciunt pellem rangiferi unam & alteram, in quibus recumbant.* Atque hæc jam domicilia, in quibus habitant Lappones, ac quotidie versantur. Præter ea vero habent ædificia nonnulla, in quibus res custodiunt ac conservant suas, carnes præsertim, & pisces, & id genus alia victui necessaria. Ea nominare lingua sua solent *Nalla*, ut ex Samuele Rheen cognoscimus. Speciem eorum & ædificandi rationem sic describit dictus Rheen. *The afhugga ett træ, fiira eller fæm allner ifraon jorden, och leggia thær pao fiira stockar i kors viis, biiggiandes sedhan een liiten bood ther ofvvan pao, den the och med bræder tæckia, och dær derfær settia.* Hoc est: *Arborem superiori parte abscindunt, sic ut remaneat stipes altus quatuor aut quinque ulnas à terra, huic stipiti imponunt duo tigna, collocata decussatim, in quibus deinde ædificant conditorium quoddam, tectum tabulis ligneis, clausumque janua.* Species non multum abit à columbariis vulgaribus, in columna vel stipite constructis. Id peculiare habent hæc reconditoria, quod janua earum sit non à latere, sed in pavimento, instar valvarum, ut descendente Lappone recidat superne, ac sic clausa sint omnia. Ascendit autem scalis erectis, quas habet formatas ex uno caudice, in quo nonnulli excisi sunt velut gradus. Quare vero sic in alto collocant hæc reconditoria sua, ejus rei causam esse dicit Samuel Rheen, ursos & gulones, carnibus repositis insidiantes. *Ordsaken att the desse boder sao hægt ifraon jorden sættia, skier fær bioern och jærfen skull, huilke them offta omkull Kasta, och gioera stoor skada, och teras goda foertæra.* Hoc est: *Causa, ob quam tam alte supra terram collocent hæc reconditoria, ursi sunt & gulones, qui sæpe ea evertunt, damnoq; ipsos afficiunt magno, comesis omnibus ipsorum bonis.* Solent eodem fine stipitem ungere, quo vestigia enitentium ferarum eludat. Olaus Petri c. 26. ubi totas sic describit; *Abietem vel pinum, quam inveniunt maximam, excoriant, & lubricam pinguedine propria vel adscititia efficiunt, ut neque à muribus, neque*

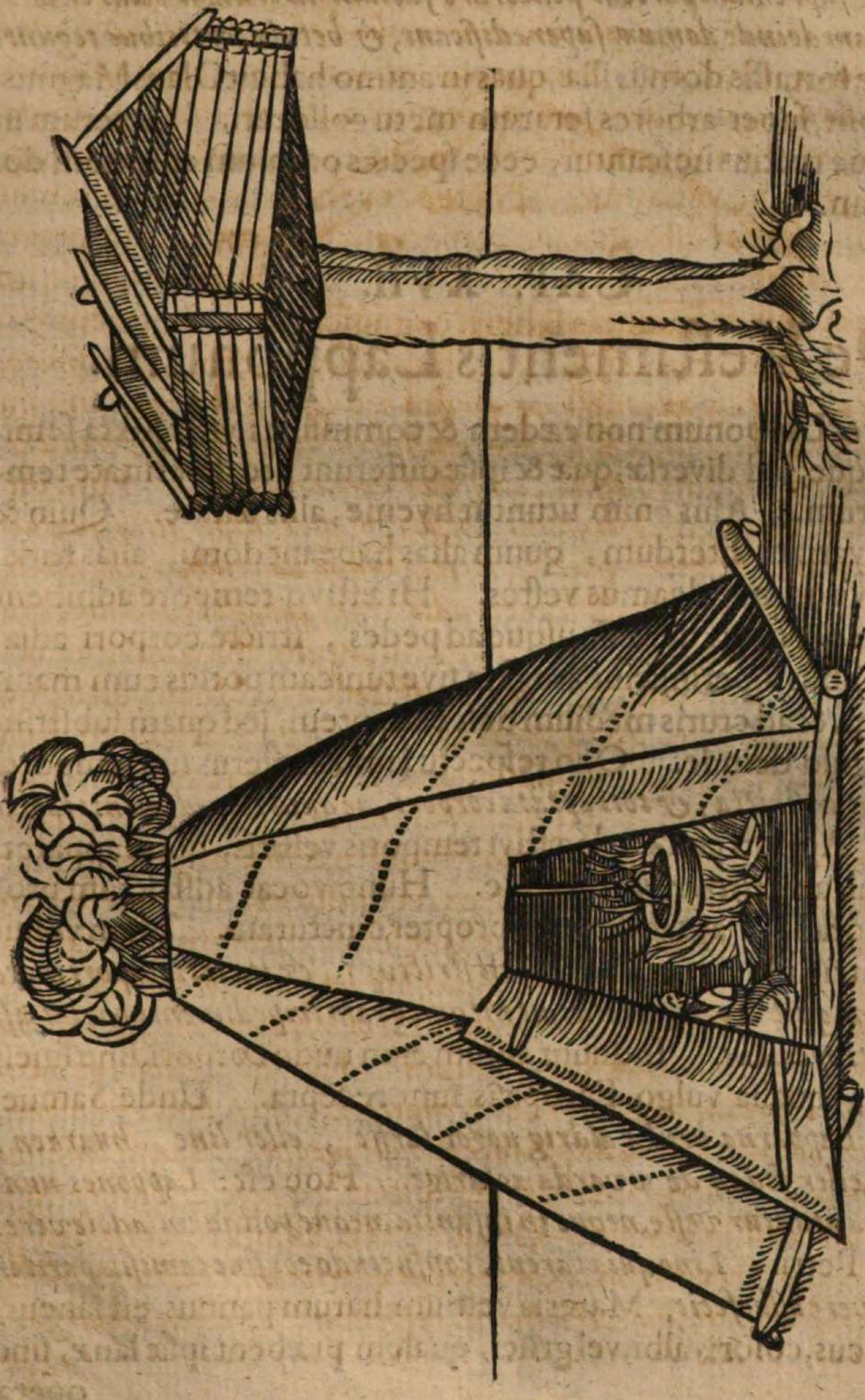

neque à feris possit scandi. Quam deinde sex ulnis à radice amputant. Amputatæ supremam partem penetrare faciunt in crucem duas trabes, quibus totam deinde domum superædificant, & betulæ corticibus tegunt. Atque hæ fortassis domus illæ, quas in animo habuit Olaus Magnus, cum scripsit, super arbores ferarum metu collocari. Cæterum ut ista quoque rectius noscantur, ecce species omnium ejusmodi domiciliorum.

CAP. XVII.

De Vestimentis Lapponum.

VEstes Lapponum non eædem & communes viris juxta feminisque, sed diversæ, quæ & ipsæ differunt pro diversitate temporum. Aliis enim utuntur hyeme, aliis æstate. Quin & pro locis variant interdum, quum alias habeant domi, alias foris. Primum virorum videamus vestes. Hi æstivo tempore adhibent femoralia per crura demissa usque ad pedes, stricte corpori adjacentia, quibus superinjiciunt togam sive tunicam potius cum manicis, largam, & ad cruris medium descendentem, sed quam substringunt cingulo deinde. Quo respectu jam Zieglerus suo tempore. *Veste utuntur stricta, & toti aptata corpori, ne quid impedimenti faciat corpori.* Agit uti censeo de æstivi temporis vestitu, quod apparet, quia sequitur. *Hyeme utuntur* &c. Hunc vocat adstrictum propter femoralia, aptatum vero propter cincturam. Idem voluit Olaus Petri, ubi ait: *Amictus est strictus, & ita toti corpori more Sclavorum, quibus orti, aptatus, ut nil quicquam impedimenti pariat assuetis genti operibus.* Induunt autem eum nudo corpori, sine lineis indusiis, qualia vulgo Europæis sunt recepta. Unde Samuel Rheen: *Lapparna bruka aldrig nogot lærfft, eller line, huarken i barndom, eller sedan de vvarda aoldrige.* Hoc est: *Lappones nunquam linea utuntur veste, neque in infantia, neque postquam adolevere.* Et Olaus Petri. *Lino quia carent, consuetudo eos sine camisiis pariter omnes vivere assuefecit.* Materia vestium harum pannus est laneus, vilis, rusticus, coloris albi, vel grisei, qualem præbent ipsæ lanæ, sine

opera

opera tinctoris, qui vulgo *vvaldmar* nuncupatur. Dictus scriptor: *Manfolks Klæder æhro Kiortlar the fattige bruka them af vvaldmar.* Hoc est: *Vestes virorum sunt tunicæ, quas pauperes habent è panno, vvaldmar dicto.* Videtur idem voluisse Olaus Petri, quando scribit c. 15. *Liquido constat nobis hic viventibus, quotidie eos uti vestibus laneis in Suecia compactis, & à mercatoribus Bircarlis adventitiis materiam emere.* At vero ditiores pannum adhibent de lana pretiosiore, nec eum coloris ejusdem, sed alterius & alterius, modo viridis modo cærulei, creberrime vero rubri. Quare subdit. *Men the riike af graott, blaott, eller rædt klæde.* Hoc est: *At vero ditiores è panno griseo, cæruleo vel rubro.* Solum nigrum excipiunt, quem abominantur. Tornæus: *Svvart færga vvilja dhe intet draga.* Hoc est: *Colorem nigrum gestare detrectant.* Quanquam & ipsi aliquando genere utantur viliori, verum domi, atque cum in opere sordidiore occupantur. Foris vero elegantiæ sunt ad modum Studiosi. Joh. Tornæus. *Vtuntur quoque vili panno, quod nobis appellatur vvaldmar, in vestem quotidianam, sed panno generoso omnis coloris adeo gaudent, ut quantum supellex patitur, ornatum vestemque festivalem, ex illo genere procurent.* Cingulo utuntur coriacio, sed quem opulentiores distinguunt bullis argenteis, pauperiores stanneis creberrimis. Samuel Rheen; *The bruka dagligen hoelfverbælten om sig, som pao særdeles maner giorde æhro liika som stoora slæta knappar.* Hoc est: *Vtuntur quotidie cingulo argenteo circa se, peculiari facto ratione, instar planorum leviumque nodorum.* Nodos vocat bullas istas, quoniam nodorum instar prominent forma semirotunda. Huic cingulo adpendunt vaginam cum cultro, deinde peram forma quadrata paulo longiore, quam latiore, tum sacculum scorteum, & postremo thecam cum acubus & filo. Culter est, qualem vulgo emere in Norvagia solent, vagina è corio rangiferi, è latere filis stanneis consuto, & alias eisdem ornato, pendentibus in imo annulis aliquibus. Pera est & ipsa è corio rangiferi, sed pilis obsito, exterius additur corium aliud magnitudine totam æquans peram, quo injecto clauditur per tres nodulos, id corium panno vel rubro, vel alterius coloris est contectum, ornatum & ipsum filis

 stan-

ſtanneis. In hac pera recondunt pyritem, quem habent plerumque non ex ſilice, ſed cryſtallo, ut oſtendam alibi, dein chalybem cum ſulphure, ad excitandum ignem, quocunque venerint, tum tabaccum, & ſi quæ habent alia generis minuti. Sacculus ſcorteus, & ipſe ex prædicti generis corio, parique modo cultus, forma oblonge rotunda, piri modo, in quo recondunt nummos, & pretioſiora alia. Plures hic appenſos habent annulos. Acuum theca generis eſt ſingularis. Pannum habent ſimplicem, figura quadrata, ſed cujus pars ſuperior multo ſit minor inferiori ſive baſi, referatque triangulum oblongum, ſuperne detruncatum. Hunc pannum à lateribus corio muniunt, ut ſit firmior, atque ſic in eo figunt acus & ejusmodi. Inſerunt autem eum thecæ ſimilis figuræ, ſuperne panno rubro, vel alterius coloris, item filis ſtanneis culto, attractu lori, quo in capite pannus iſte ſuſpenſus eſt à cingulo. Præter iſta de cingulo dependent catenulæ aurichalceæ, cum numero non exiguo annulorum orichalceorum. Has annulorum catenulas ſuſpenſas habent circa corpus totum, pera imponitur imo ventri circa pubem, cætera rejiciuntur ad latus. Atque hic veſtitus ornatusque corporis. Caput vulgo operiunt pileo ſine limbo, ditiores limbum addunt ex pelle. Olaus Petri c. 16. *ditiores ſaltem vulpina, caſtorea, mardurea pellibus capitia exornant.* Forma talis, quali vulgo dormientes in cubiculis habemus. Fit vel è panno rubri, vel alterius coloris, vel è pilis leporinis albis, nendo ductis primum in fila, dein contextis eo fere modo, ſicut tibialia noſtra ſolent, vel denique è pellibus avis, *Loom* vocati, ſuis adhuc plumis ornatis. Aliquando avem totum ſic aptatum habent, ut ſervato capite aliſque non indecorum præbeat tegmen capiti. Meminit jam Olaus Magnus. Lib. IV. c. 3. *Tegmenta capitum pro frequentiori uſu habent exuvia anſerum ſeu anatum ac gallorum, qui ut cætera volatilia ibidem reperiuntur innumerabili quantitate.* Loquitur de gallis hic, non gallinaceis, ſed urogallis, ſive tetraonibus, item anatibus, nam & has ſic accommodare conſueverunt. Effigiem exhibuit utcunque delineatam lib. XVII. c. 26. Manus muniunt chirothecis vulgari modo factis, pedes calceis ſui generis. Sunt hi

calcei

calcei de corio rangiferorum, pilis suis ad huc obsito, confecti toti, ea quoque parte, quæ pedis munit plantam, in qua id observant tamen, ut consuant ex partibus duabus, quarum una pilos versos habeat antrorsum, altera retrorsum, ne, si in unam tantum partem, ob lubricitatem minus firmum poni possit vestigium. Nec hæc pars, quam cæteræ, pluribus munitur coriis, ut fit in nostris calceis, sed simplex est forma rudior, cum uno foramine superne, ut pes possit inseri, à fronte rostrum est repandum, desinens in acumen. Suturas tamen colunt immisso brevi panno, rubri, vel alterius coloris. Cæterum hos calceos nudis induunt pedibus, eosque loro circa imum cruris ter quater ligato revinciunt. Ac ne laxi fluant, addunt intus fœni quidpiam, peculiariter ad hoc ab ipsis parati. Samuel Rheen. *I sine skoor bruka the inaga strumper, utan allenast hoe. Ty the finna i Lapmarken ett laongt græs, huilket the kooka, och thet foervvara, att hafvva i sine skoor.* Hoc est: *In calceis non habent tibialia, sed fœnum. Reperiunt namq; in Lapponia genus graminis longioris, quod coquunt servantque, ut calceis immittant.* Venio ad vestitum alium non ita communem, sed ex caussa certa usurpari solitum. Is est totus è corio contra morsus culicum paratus. De quo idem: *Am sommaren bruka the och Klæder af skin, baode mæn och quinnor, af huilka somblige Lappar affyra, och somblige afklippa haoren, dem the sedan bruka foer myggor skull, pao thet the ike skola kunna biita igiennom skinnet.* Hoc est: *In æstate utuntur quoque vestimentis e corio, viri juxta feminæque, cujus pilos pars per putrefactionem, pars forfice demunt. Ea deinde usurpant contra culices, quum per corium morsu nequeant penetrare.* At vero tempore hyberno viri femoralia habent è pellibus rangiferorum hirsutis, tunicas item, quas appellant *mudd.* Idem auctor: *Om vvinteren att foervvara sig foer kioelden bruka the ludna muddar. Manfolken bruka och byxor af Reenbælingar giorde.* Hoc est: *Hyeme ut se muniant contra frigora, muddas hirsutas adhibent, viri quoque usurpant femoralia è pellibus, quas pedibus Rangiferorum detrahunt.* Muddæ istæ non ejusdem omnes generis, quædam præstantiores, aliæ deteriores. Optimæ, quæ fiunt ex pellibus vitulorum rangi-

ferino-

ferinorum, qui pilos primos poſt nativitatem mutarunt, ~~non~~ nam & teneriores, & delicatiores ſunt, & colore nigriores. Samuel Rheen: *Pilos primos abjiciunt circa feſtum Iacobi, eorum loco ſuccedunt pili nigri, ex quorum vitulorum eo tempore mactatorum pellibus fiunt tenerrimæ ac delicatiſſimæ muddæ.* Vel ut habet ipſe: *Afhuilka kalfveskin ſom dao ſlachtas, gioras the grannaſte och finaſte muddar.* Pedes muniunt ocreis ex eodem pellium genere, ſimiliter hirſutis, manus chirotecis ſive manicis ſimilibus, caput denique pileo, quo id totum cum parte humerorum tegunt, relicto foramine uno, per quod proſpiciant: de quo Samuel Rheen. *Pao ſitt hufvud bruka alle manfolken een hætta, then the draga oefvver hufvud foer koeld och uhrvvæder skull. In capite pileum habent viri largum, quem toti ſuperinducunt capiti contra frigora & tempeſtates.* Solent autem omnia hæc veſtimenta nudo corpori, ſine ſubuculis induſiisve inducere. Unde Wexionius. *Veſtis quotidiana pelliceum Lapponicum (en Lapmudd) nudo corpori applicatum, injectoque cingulo adſtrictum, ad medium femur demittitur, femoralia ex eadem materia (pelle rhenonis) corpus exprimunt.* Solas ocreas manicasque replent fœno, de quo ante dixi. Samuel Rheen: *Saodant hoe bruka the och i ſina hanskar, och ſællan om vvinteren vvanter.* Hoc eſt: *Idem fœni genus inſerunt & manicis ſuis, raroque tempore hyberno chirotecas è lana.* Atque hoc jam eſt, quod breviter de veſtitu Lapponum ait Joh. Tornæus. *Veſtes ex pellibus rangiferinis habent. Corium beſtiæ* (rangiferi) *tunicam, cruralia, chirotecas, ſandalia, calceos, & femoralia ſuppeditat, pilis extus ſemper verſis, ut toto habitu videantur piloſi, haud ſecus, ac ipſe feræ.* Sed & Ziegleri verba hinc intelliguntur, quando ita de hoc Lapponum veſtitu tempore hyberno. *Hyeme utuntur veſte pellibus integris phocarum ſive urſorum, artificioſe laboratis, eas nodo adſtringunt ſupra caput, ſolique oculi patent, corpore reliquo toti contecti ſunt, quaſique in culeum inſuti, niſi quod hæc, expreſſa per membra omnia, ad commoditatem, non ad pœnam laborata ſit. Hinc puto temere creditum eſſe, quod ſint corpore hirſuto inſtar brutorum, pars ita referentes ob ignorantiam, pars ob voluptatem, quam inde plerique capiunt, ut ſupra fidem rerum*

dicant

dicant omnia comperta ſibi apud remotas terras. Recte ait, totos pellibus hirſutis contegi, nec ſine ratione colligit, hinc natam fabulam de hominibus corpore toto piloſis. Quales tamen an prodiderint hac in parte terrarum aliqui, haud ſcio. At vero *Cyclopas*, & *qui unum in fronte habeant oculum*, invenio hic collocatos ab Adamo Bremenſe pari cauſa, ut exiſtimo, & quia præter foramen in pileo, per quod proſpectabant, nihil deprehendi poterat nudum, ſed hirſuta omnia. Unde id foramen, oculum ſunt interpretati. Quod autem pelles eas facit phocarum vel urſorum, minus probum eſt, cum hæ pelles neque adeo frequentes ſint apud Lapponas, & uſibus longe aliis deſtinentur. Cæterum has veſtes quoque ſuo ſolent decorare modo, per appoſitas è panno rubro, vel alterius coloris plagulas, & expreſſos filis ſtanneis ductus varios in ſpeciem ſtellularum, florum, & ſimilium rerum, ſicut loco alio diligentius oſtendam. Venio ad veſtitum fœminarum. Eſt & ille alius æſtate, alius hyberno tempore. Æſtate gerunt tunicas, pectus, brachia, corpus totum velantes, circa medium rugis nonnullis ad ima deſcendentibus inſtructas, quas tunicas appellant *volpi.* Samuel Rheen: *Quinfolks klæder æro ryngte kiortlar, them the kalla volpi.* Hoc eſt: *Veſtes mulierum ſunt tunicæ rugis plicatæ, quas appellant volpi.* Tunicas haſce nudo injiciunt corpori, quoniam non viris magis, quam fœminis interularum uſus cognitus, impoſuitque mire Lomenio Comiti, qui ei aliud perſuaſit. Lomenius ſic habet. *Fœminus præter has pelles* (qualibet & viri utuntur, *muddar* dictis) *induſia, non linea quidem, ſed ex nervis ſiccatis ejusmodi pecudum, quæ in filamenta arte deducunt & poſtea nent.* Omnia hæc ſunt falſiſſima. Nervos quidem ducunt in fila, ut oſtendam alibi, ſed ex filis illis nullos pannos, nulla ſibi induſia conficiunt, pelles tantum eis conſuunt. Habent autem eas tunicas, viliores quidem è panno agreſti, opulentiores è panno pretioſiore, ſicuti & viri ſolent. Samuel Rheen: *The fattige bruka them af vvaldmar, the riicka af Klæde.* Hoc eſt: *Pauperes uſurpant ex panno, vvaldmar dicto, divites è panno pretioſo.* Olaus Petri: *Opulentiores optimo panno Anglico, rubro & purpureo ſatis ornatè ſeſe amici-*

 unt.

unt. Corpus medium & ipsæ ornant cingulo, sed quod nonnihil differt à cingulo virorum. Primum enim latum est admodum, & sæpe ad tres digitos. Idem. *Alle Lapquinfolk bruka teenbælter tree finger breda*. Hoc est: *Omnes fœminæ Lapponicæ usurpant cingula stannea, tres digitos lata*. Deinde ornatur non bullis, verum laminis integris digiti longitudine, vel majori, cælatis varia forma florum, avicularum, & similium. Has laminas suffixas habent in tænia coriacea unam prope alteram, ut eis cingulum totum sit opertum. Sunt porro eæ laminæ vulgo quidem è stanno, unde supra *stannea* cingula sunt vocata; ditiorum quarundam vero etiam ex argento. Ad hæc cingula suspendunt catenas plures orichalceas, & in harum una cultrum cum vagina, in alia vidulum seu marsupium in alia thecam cum aciculis, quibus addunt deinde numerum bene magnum annulorum orichalceorum. Habentque hæc suspensa non à latere, quod olim alibi receptum fuit fœminis, sed ante se in ventre. Supra dictus scriptor. *Widh samma bælten binda the een hoop messingekiædior, them the hængia fram fær sig, tær pao sitter kniif, naolhuus, pung och een stoor hoop ringar af messing fast bundna, som vvæl ær tillhoo pa ett lisspund till vvicht*. Hoc est: *Eo in cingulo suffigunt catenas multas orichalceas, quas habent ante se pendentes, & in iis cultrum, thecam acicularum, marsupium, & ingentem numerum annulorum orichalco firmata, ut pondus omnium æquet sæpe libras vulgares viginti*. Notabile profecto pondus, & cui quotidie circumferendo mireris sufficere. At ipsæ eo delectantur, imprimis annulorum numero, quorum concursantium strepitus eis est gratissimus, creduntque illo non parum commendari formam suam. Johannes Tornæus: *Annulos ex cupro & orichalco quamplurimos appendunt, qui ambulando aliasque mutuo conflictu tinnitum edunt. Est is sonus ipsis gratissimus, & indicium decoris*. Meminit verbo & Wexionius: *Fœminæ utuntur cingulo, annulis & catenis stanneis & orichalceis ornato*. Stanneas catenas sive annulos facit, quod vix puto reperiri. Vulgo certe omnes sunt ex orichalco, & nec durabiles ex stanno possunt esse, nec tinnitum edere. Habent aliæ peculiare ornamentum pectoris, quod vocant *Kracka*. Factum est

eſt ex panno, rubri vel alterius coloris, ambitque primo collum palmæ latitudine, dein deſcendit in pectus ab utraque parte, deſinitque ſub papillis in mucronem. Hunc pannum in pectore præſertim nonnunquam & in collo crebris deſtinguunt bullis, varia forma cælatis, cum appenſis bracteolis mobilibus, ditiores ex argento, quandoque inaurato, minus opulentæ ex ſtanno. Samuel Rheen. *Alla Lapquinfolk hafva een kraga fram i broeſtet, den de kalla kracka, pao den ſamma hy the en hoop ſo elfvver mallior, ſomblige hviite, och ſomblige foergylte, med hængande loefuthi hvilket ær theras ornat. The fattige, ſom icke ſao foer moegne æhro, att the kunna raoda ſig ſoelfvver-mallior kioepa, brucka i ſtaden antingen teen, eller meſſings mallior.* Hoc eſt: *Omnes fæminæ Lapponicæ inſtar collaris habent in pectore, quod vocant kracka, in eo figunt magnum numerum bullarum ſeu orbiculorum argenteorum, vel ſui coloris & nudorum, vel inauratorum, cum bracteolis dependentibus, & in hac re præcipuus earum poſitus eſt ornatus atque cultus. Pauperes, quarum facultates non permittunt, ut ex argento bullas ſibi emant, uſurpant eas ex ſtanno vel orichalco.* Deſcribit nobis hunc ornatum etiam Johannes Tornæus, verum breviter, ut ſolet. *Fæminæ* ait *argento deaurato pectus ita muniunt, ut inſtar clypei pectora fulgeant. Verum quia argentum omnibus non proſtat, monilibus itaque & annulis ex cupro & orichalco collum & pectus ornant.* Solent autem bullas haſce non in collari ſolum habere ditiores, ſed & tunica ipſa, qua claudit pectus, idque ſerie non modo ſimplici, ſed & duplici, & triplici. Quod nos rurſum docet. Samuel Rheen: *The bruka icke allenaſt ſaodanna mallior pao ſina kragar, uthan och pao ſina kiortlar faſt ſydda, ſa att ſomblige hafvva dubbelt, ſomblige tredubbelt ſoelfvver fram i broeſtet.* Hoc eſt: *Ditiores non in collaribus modo ſuis iſtiusmodi reponunt bullas, ſed & tunicis, ut nonnullæ habeant ſerie duplici & triplici in pectore.* Et hic quidem corporis veſtitus eſt. Caput operiunt mitra humili in ſummo plana, ſpecie rotunda, colore rubro. Samuel Rheen: *Quinfolken bruka een liiten roed myſſa, och dett bao de piigor och huſtrur.* Hoc eſt: *Fæminæ mitra utuntur parva, coloris rubri, virgines juxta & mulieres.* Ditiores, ſed paucæ, ſolennioribus diebus addunt

 plagu-

plagulam vestis lineæ, ornatus gratia. Olaus Petri. *Vxores duntaxat paucæ linteis capita habent redimita in nundinis, nuptiis, & festis.* Crura velant tibialibus ad pedes solum pertinentibus. Idem. *Om sommaren bruka quinno kioenet alle nast strumpor.* Hoc est. *In æstate tibialibus solum fæminæ utuntur.* Calceos habent, calceis virorum similes, quos eodem modo pedibus adplicant & succingunt. Vestitus fœminarum hyeme pæne idem, qui virorum. Nam & muddas habent è rangiferorum pellibus. Samuel Rheen: *The bruka ludna muddar baode mæn och quinnor.* Hoc est: *Tunicas hirsutas usurpant viri atque fæminæ.* Et femoralia. Idem. *Quinfolk hafva byxor om vvinteren liika som manfolk.* Hoc est: *Fæminæ pariter atque viri habent femoralia tempore hyberno.* Et Johannes Tornæus, qui simul prodit causam. *Femoralibus uterque sexus utitur propter nivem hyme altissimam, tempestates, atque itinerum difficultates.* Et pileos, quibus velent totum caput. Samuel Rheen, post explicatum pileum virorum. *Sammaledes bruka och quinfolk.* Hoc est. *eodem modo utuntur & fæminæ.* Pileos hujus speciei gestant aliquando & æstivo tempore, sed ex panno, ut obvelent faciem contra morsus culicum, quos adstrictos vinculo circa caput, ex parte inferiore, quæ dependet alias ad humeros, surrigunt universos, ut ultra caput promineant. Atque hic est habitus seu vestitus fœminarum, sive nuptæ fuerint, sive virgines. Nam eodem genere utuntur, neque in vestitu signum, quo genus unum differat ab alio. Præter vestes, quibus se amiciunt interdiu, habent quoque, quibus noctu utuntur, quales dormitoriæ vel cubiculares solent nuncupari. Nam lectos farctos plumis usurpant nullos, sicut alii Europæ populi. Erratque sine dubio Olaus Magnus Lib. IV. cap. 12. ubi ait. *Avium plumis mollioribus pro lectis, pannisque durioribus pro texturis nervorum utuntur.* Vestes illæ cubiculares generis sunt duplicis, unum, cui incumbunt, alterum quo se tegunt, quod & ipsum differt, pro diversitate temporum, hyemis nimirum ac æstatis. Illæ quibus incumbunt, rangiferinæ pelles sunt, quas injiciunt singulas binasve ramis foliisque betulinis. Hæc enim folia loco straminis aut mattarum nudo imponunt solo, quo mollius

ali-

aliquanto cubent, absq; ulla ſponda. Samuel Rheen. *Serpao Kaſta the een reenshud eller tuao, pao huilken the ligga.* Hoc eſt: *Eis* (foliis nimirum ramiſq; betulinis) *injiciunt pellem rangiferi unam duasve, quibus incumbunt.* Dicit, pellibus ipſis incumbere, atq; adeo nullis uti lodicibus ſubſtratis, quas ignorant penitus, quibus vero ſe operiunt ac tegunt, æſtate quidem tegetes ſunt è lana texta, quæ ab una parte de creberrimis filorum laneorum, minimi articuli longitudine prominentium, quaſi villis horrent, hirſutæque ſunt, & vulgo *raaner* ſive *ryer* nuncupantur. Idem: *Om ſommaren bruka the raaner.* Hoc eſt. *Tempore æſtatis tegetes uſurpant villoſas, textas de lana.* Atque hiſce quidem tegetibus tum non corpus modo reliquum, ſed & caput ipſum involvunt ac operiunt propter culices, quibus plurimum noctu rno tempore infeſtantur. Idem. *The draga them oefvver hufvvudei, foer myggornas mykenheet skull.* Hoc eſt: *Ipſi eas* (tegetes) *ſuperinducunt capiti, propter multitudinem culicum.* Solent autem, quo liberius ducere ſpiritum queant, nec ex pondere earum ſentiant calorem nimium, eas tegetes habere ſuſpenſas aliquantum, loris religando ad tectum tabernaculi. *Att the deſte bættre mao kunna liggia under raanerne, hængia the them liitet uppe oefvver hufvvud med remerne i koia taket faſta,* dicit idem ſcriptor. Hoc eſt: *Atq; ut commodius cubent ſub eis tegetibus, ipſas paululum ſuſpendunt prope caput, loris ad tectum tugurii firmatas.* Hæc operimenta tempore æſtivo: at hyberno tegunt ſeſe primum ſtragulis è pellibus ovium aut rangiferorum: poſt hæc ipſa, operiunt tegetibus, quas ſupra deſcriptas dedimus. *Ofvvan pao ſig hafvva the om vintren fællar af faoreſkin eller reenskin, och dær pao ſtora raanar, them the Kioepa af the noriska.* Hoc eſt: *Superne ſe operiunt tempore hyemis tegetibus è pellibus ovium aut rangiferorum, quas operiunt tegetibus magnis villoſis è lana, quales ſibi emere à Norvagis ſolent.* Nunquam autem ſub his ſtragulis tegetibusve jacent nec æſtate, neque hyeme, niſi nudi prorſus toto corpore. Sed hoc quidem ſatis de veſtitu Lapponum. Quem hic viri pariter ac fœminæ, æſtivum juxta & hybernum damus. Fœmina ſuperior infantem geſtat in cunis, religatis ad tergum: inferior eundem tenet ſuo more cunis incluſum in ulnis.

CAP. XVIII.

De Victu Gentis Lapponicæ.

POst res, quibus à corpore ſuo Lappones arcent injurias Cœli, aliave incommoda, venio ad eas, quibus alunt id, & ſuſtentant. Cibum inquam atque potum. Cibus non eſt generis ejusdem apud omnes Lappones. Nam cum alii ſint montani, vulgo *Fiel Lappar*, alii Sylveſtres, vulgo *Graan Lappar* appellati, cibus quoque alius eſt horum, alius illorum. Montani vivunt fere ex rangiferis ſuis, quorum lac, & caſeos, & carnes accommodant ſibi in cibum. Samuel Rheen: *Fiellapparna hafua ſin fœda af booskapp, och bruka fæga fiskerii, uthan æta kioett, oſt, och mioelk.* Hoc eſt: *Lappones montani vivunt ex pecore, nec fere piſcationibus utuntur, ſed veſcuntur carne, caſeo, lacte.* Habent hæc omnia ex rangiferis, qui pecora ipſorum. Niſi quod interdum emant ex vicina Norvagia oves, capras, boves, idque circa feſtum Johannis. Idem: *När Lapparna reeſa till Hansmeſſo marknaden, kioepa the Norige oxar eller koor, them the mioelka om ſommaren, och om hoeſtetiid ſlackta: Item. getter och faor.* Hoc eſt: *Cum Lappones proficiſcuntur ad Nundinas, Iohannis dictas, in Norvagia ſibi emunt tauros aut boves, quas emulgeant per æſtatem, in autumno vero mactent. Item capras atque oves.* Habent ergo lac, item carnes aliquando & ex ovibus, capris, bubus, tauris. Sed hoc minus frequenter, quia neque emere, neque alere multos poſſunt. Nam nec pabulum, nec ſtabula pro illis habent tempore hyberno ſervandis, nec habere poſſunt, quia ipſi diu nusquam manent in eodem loco. Et hæc cauſa, cur, quæ ſibi compararunt æſtate, hujus generis animalia, ea in autumno cum deficere pabulum pro eis incipit, mactare ſoleant. At vero quoniam rangiferos, & ſemper, & inſigni habent multitudine, idcirco cibus frequentiſſimus ex ipſis. Differt tamen is, quo utuntur hyeme, ab eo, quo utuntur æſtate. Hyeme namque carnibus fere

fere victitant, eisque coctis. Idem. Rheen. *Hoest och vvinter foertæra the foega annat, æn Kioett.* Hoc est: *Autumni tempore ac hyemis vix in cibum aliud absumunt, quam carnes.* At vero tempore vernali comedunt caseos, cum carnibus siccatis aëre hyberno. Idem. *Om vvinteren æta the mæst tort kioett och ost.* Hoc est: *veris tempore plerumque carnes edunt exsiccatas, atque caseos.* Solent nempe illi, quod & alibi fit per Septentrionem, carnes aëri exponere hyberno, quo perflante durentur, eductoque humore liberentur à putrefactione. Crudas carnes appellavit Comes Lomenius. *Cibus illis*, inquit, *carnes crudæ.* Verum non sunt crudæ illæ prorsus, atque quales mactatis recens pecoribus, quod nonnemo ista legens posset credere, sed subactæ domatæque frigoribus, quorum ad coquendas eas suo modo non est minor virtus, quam alibi locorum Solis. Tales ergo carnes vere habent pro cibo. At vero per æstatem lacte plurimum vescuntur ac caseo, eoque quod manet reliquum ex lacte serove, post confectum caseum, ipsisque *Kamadha* vocatur. Idem scriptor. *Om sommaren foertæra the mæst mioelk och ost, sao vvæl thet, som oefvverblifver, sedan the hafvva giort osten, hvilket the kalla kamada.* Hoc est: *æstate comedunt plerumque lac & caseum, idque quod est reliquum, postquam caseum fecerunt, Kamada eis dictum.* Nihil autem æque apud ipsos est in pretie, atque lingua rangiferi, & medulla. Joh. Tornæus: *Carnes rangiferinæ cibum ipsis præbent magis delectabilem. Pinguedinem certe ac medullam in lauticiis habent.* Wexionius, ubi de cœnis, quibus excipiunt sacerdotes: *Fercula carnes rhenonis arefactæ, ejusque lingua ad ignem tosta, ossaque foco excalefacta, quibus discissis medulla promitur.* Jo. Tornæus denuo de medulla seorsim. *Uti beenen finnes een besynnerlig gott marg, utaf hvvilken Lapparna oen saodan hoegtiid gioera, som vvii af ostrer eller naogon apkommen frucht.* Hoc est: *In ossibus* (rangiferorum) *optimi saporis est medulla, quam Lappones tanti faciunt, quanti nos ostrea, vel fructus alios recens advectos.* Superest adhuc unum cibi genus, Lapponum huic generi receptum. Est id sanguis rangiferorum decoctus in aqua, pultis instar. Samuel Rheen. *The tillreda och vvælling af reenblod i vatn koo-*

kookat, hvilket hoos them ær een brukelig och gemeen spiis. Hoc est: *Pultem quoque conficiunt ex sanguine rangiferorum, decocto aqua, quod est cibi genus apud ipsos vulgare.* At vero Lappones Sylvestres, sive Graanlappar, partim piscibus vescuntur, partim avibus & feris: Samuel Rheen. *Granlapparna hafvva sin foedo af fisk och vvildbrao, the faonga af skogen, then æta the vvinter och sommar, hoest och vvaor.* Id est: *Lappones sylvestres victum habent ex piscibus & feris, quas in sylvis capiunt. His utuntur hyeme juxta & æstate, autumno & vere.* Non est apud ipsos differentia ciborum pro diversitate partium in anno, sicut apud Lapponas montanos; credo quia omnibus temporibus harum rerum copia abundant. Atque de hoc genere accipiendus Olaus Magnus potissimum, quando ait ex venatione ac piscatione vivere. *Nullo*, inquit lib. IV. c. 3. *pane victitant, sed ex piscibus & venatione ferarum.* Item Peucerus in de Divin. *vivunt ex venatione & piscatione.* Piscium tamen usus apud eos frequentissimus & communissimus. Iccirco eos comparat Æthiopibus Ichthiophagis Zieglerus. *Pisces*, ait, *capiunt plurima copia, hocque proventu vivunt, Ichthiophagorum Æthiopum more.* Et Olaus lib. XVIII. c. 28. qui Zieglerum in his fere sequitur. *Pro majori parte Lappones Ichthiophagi sunt, inexhausta fertilium aquarum piscatura viventes.* Cæterum inter carnes ferarum, ursinas præferunt præ aliis, hisque potissimum delectantur. Olaus Petri: *Carnem ursorum præ cæteris Lappi amant, appetunt, inque summis deliciis habent.* Samuel Rheen. *Lapparna taolla bioernkioettet foer een synnerlig delicat maat, och foerdenskul vvillia the tractera sina bæsta vvænner med bioernkioett.* Id est: *Lappones carnes ursinas pro cibo habent delicatissimo, & iccirco summos amicos suos eis excipiunt.* Capiunt & aves generis diversi, quorum unum, quod appellant Sueci *Snioeriipor*, de genere Lagopodum, frequens apud ipsos in cibis. Idem. *Af Snioeriipor soekia Lapparna myket sin foedo och uppehællo.* Hoc est: *Ex Lagopodibus Lappones plurimum sibi quærunt victum & sustentationem.* Præter hos communes cibos habent Lappones & condimenta quasi quædam, alia ex vacciniis, rubis, fragis, & præsertim moris quibusdam sui generis, quæ noñul-

lis Norvagica dicuntur; alia ex anglica petrosa, item libris interioribus pini arboris, de quorum omnium usu, & præparatione dicam in sequentibus. Et hi quidem cibi Lapponum: panis enim salisque usus eis est incognitus plerisque. Herberstenius jam suo tempore: *Loppi pane, sale, aliisque gulæ irritamentis carent*. Unde Wexionius, post nominatos cibos: *Hæc sine sale & pane*. Joh. Tornæus: *Lappones neq; serunt neq; metunt, ideo panis & farina nutrimenta sunt illis peregrina, neq; admodum usurpata. Cum vero habent, tam parce iis vescuntur, ut nos melle vel azymo, sale, aut nullo, aut modico sane cibaria condunt.* Samuel Rheen. *Lapparnas foedo bestaor mast af booskap eller reenar, sampt vvildebrao, fogel och fisk, thet the foertæra vvinter och sommer, uthan broed, och mehrendels uthan halt.* Hoc est: *Victus Lapponum est ex pecore sive rangiferis, feris, avibus, piscibus, quæ hyeme juxta & æstate comedunt sine pane, ac plerumque etiam sine sale.* Ac pro pane quidem farinave usurpant pisces exsiccatos, & contusos comminutosve in pollinem. Meminit jam pridem Zieglerus. *Lappones,* ait, *frigore exponunt pisces, & edomant in farinam.* Et Samuel Rheen. *Lapparna æta foer bræd torkat fisk, som the vvaortiid och om sommaren torka i vvædret och solen.* Hoc est: *Lappones loco panis edunt pisces exsiccatos vere ac æstate vento atque sole.* Interdum pineæ arboris cacumina, si Olaum Magnum audimus, qui sic Lib. XII. c. 4. *Harum* (pinearum) *dulcibus medullis in cacumine, quæ cerebrum vocantur, regnicolæ, præsertim Lappones in principio æstatis recollectis, loco panis, ut Parthi palmis utuntur.* Pro sale vero usurpant libros pini arboris certo paratos modo, quem hac ratione describit nobis Samuel Rheen, cujus verba Suetica, quia longiora sunt, Latine solum proferam. *Pinos proceras decorticare, præsertim ea parte, quæ vicina solo est, consueverunt, & interiores capere libros, inque tenuissimas membranulas chartæ instar, divisas, bene purgare. Hos post exponunt soli, ut fiant aridi, tum eos in minutas lacerant particulas, quas conjiciunt in capsas majusculas, confectas è corticibus arborum. Capsulas sic repletas defodiunt in terra, sabulo opertas, vel arena. Atq; ita die integro sinunt suo calore macerari. Deinde superne, ubi capsulæ sunt defossæ, magnum excitant ignem per conge-*

stos

ſtos caudices ſtipitesque arborum. Ita ſub terra libri illi cocti colorem nanciſcuntur rubrum, ſaporem vero gratiſſime dulcem. Hoc ipſis condimenti ſaliſque loco in frequenti uſu eſſe, ab aliquibus accepi. Samuel Rheen: pro ſaccharo ait adhibere. *The foertæra thetta ſedan ſom ett confect.* Id eſt: *Hoc deinde comedunt pro rebus ſaccharo conditis.* Habent autem Lappones plerique hoc adhuc ſervatum reliquumque, ut opinor, ex dogmatibus pontificiis, ut ſingulis diebus veneris abſtineant ab eſu carnium, & vel piſcibus veſcantur, vel ſi eis careant, lacte caſeoque. Quod in Lapponibus montanis eo magis eſt conſpicuum, quia vulgo alias veſcuntur carnibus. Samuel Rheen: *Alla fredagar haolla alle Fiellappar ſin faſt edager, och villia tao icke æta nogot Kioett, uthan fisk, och ſao frampt the ey ſielfvve kunna fao fisk, Kioepa the honom af andra Lappar. Om the tao ingalunda kunna fao fisk till kioeps, eller den ſielfvve faonga, æta the mioelk och ooſt.* Hoc eſt: *Quibuslibet diebus Veneris Lappones montani obſervant quaſi jejunium, iisque carnis quid guſtare detrectant, verum comedunt piſces, quos ſi ipſi comparare ſibi nequeunt, eos ſibi emunt à Lapponibus aliis. Quod ſi vero nullo modo poſſunt habere, lac & caſeum uſurpant in cibum.* Cæterum hæc omnia, quæ ſupra dicta ſunt, ſic ſolent aptare. Carnes recentes coquunt, verum brevi tempore, vixque longius, quam ut vulgo piſces coqui ſolent, credo, quod ſic putent ſucci pleniores, & jus habeant ex eis copioſius, quo non parum delectantur, imo utuntur vice potionis, ut oſtendam in ſequentibus. Idem: *Kioettet kooka the ey haort, uthan med en ſackta eld, och foega længer æn fisk.* Hoc eſt: *Carnes non coquunt multum, verum igne minuto, nec fere longius, quam piſces coqui ſolent.* Quanquam cauſſa poteſt eſſe illa quoque, quod non ita pridem uti cœperint cibis coctis. Baro Herberſtenius, qui ſcripſit ante annos centum & triginta circiter. *Coctis jam cibis veſcuntur, humanioresque mores induunt.* Sua ætate demum, oſtendit coquere incepiſſe. Carnibus quandoque addunt piſces in eodem aheno. Rheen. *Offta kooka the kioett och fisk i een kiettel.* Hoc eſt: *Sæpe in aheno uno carnes ſimul atque piſces coquunt.* Carnes reliquas duratas aëre vel hyberno, vel æſtivo adhibent in cibum abſque coctione ulteriori.

Quare ipsas *crudes* dixit Lomenius. Lac & ipsum vel coquunt cum nonnulla portione aquæ, quia crassum est, ut ostendam in sequentibus, vel exponunt frigori hyberno, ut congelatum coeat instar casei, diutiusque possit servari. Idem. *The foervara och then reenmioelk, som the seendt pao hoesten maolka i stora faat, och laota then frysa saosom iis, then the skæra soender liika som ost.* Hoc est: *Servant quoq; lac rangiferorum, quod emulgent serius in autumno, repositum in vasis majoribus, sinuntque congelare in modum glaciei, quod post scindunt in partes instar casei.* Ad eundem modum pisces præparare solent. Alios enim coquunt, alios edunt exsiccatos. Unde Samuel Rheen de piscibus eorum: *The æta then undertiiden kookat, och undertiiden okookat.* Hoc est: *edunt eos quandoq; coctos, quandoq; non coctos.* Loquitur de exsiccatis piscibus, quos ait tempore veris vel æstatis exponere aëri aut soli, & sic exsiccare. *Fisken torka the vvaortiid och om sommaren i vvædret och solen.* Hoc est: *pisces tempore veris & æstatis exsiccant in aere ac sole.* Solent nempe postquam ceperunt, cujuscunque fuerint generis, præsertim vero lucios, primum exenterare, post in bacillis super furcas ad id excitatas, & superne munitas tecto, ne à pluviis madefiant atque corrumpantur, suspendere. Sic calore solis, & ventorum flatu durantur, ut servari queant aliquot per annos. Idem fit rigore frigoris si Wexionio adhibemus fidem, qui sic lib. IV. c. 1. *Pisces Lappi frigoris duritia hyeme absq; sale exsiccant.* Quos hoc modo non exsiccant, edunt coctos statim post capturam. Coctos autem vel per se ac solos, vel cum carnibus, ut dixi supra, sive avium illæ fuerint, sive animantium ferarum. Assare neque pisces, neque carnes consueverunt, excepta sola lingua rangiferi, & ossibus, in quibus medulla, uti supra indicatum est. Miror que plane, contrarium esse proditum ab Olao Magno, quando ait lib. IV. c. 12. *Carnibus horum animalium* (quæ capiunt venatione) *frequentius assis, quam lixis vescuntur.* Licet videatur in hanc sententiam inductus à Zieglero, apud quem cum veru porrigi legisset carnes à marito conjugi, ipse collegit, assare consuevisse, unde ait, *vir prædam dividit, veruq; designat assandam*, verbis Ziegleri, nisi quod de suo illud *assandam* adjiciat.

Bellaria quæ in defectu pomorum, nucum, & similium, habere solent è diversis fere baccis, parant in hunc modum. Chamæmora, quæ & mora Norvagica quibusdam, nostris *Hiortron*, coquunt sine aqua, tum insperso pauxillo salis, defodiunt in terra. Rheen: *Chamæmora cum matura fieri incipiunt, decerpunt, sicque sine aqua ulla proprio suo cum succo coquunt lento igne, ita chamæmora emolliuntur. Quibus post pauxillum salis comminuti inspergunt. Ita deinde conjecta in vasculum ex cortice betulino, bene circumligatum defodiunt in terra, eaque contegunt. Tum in autumno hyemeque, quando adhibere volunt in cibum, depromunt æque integra recentiaque, ac si nuperrime fuissent decerpta.* Hoc unum genus, quo vescuntur eo tempore, quo baccæ aliæ non habentur. Solent quoq; cum recentia adhuc sunt, eis addere carnes piscium, & peculiare quoddam cibi genus inde sibi coquere, hac ratione. Pisces primum coctos aqua exossant, tum eis addunt chamæmora, omniaque ligneo pistillo in pultis modum contundunt. Idem Samuel Rheen; *The Kookafisken, och uthskræda beenen, och sedan stoeta the fisken och bær till sammans med een traæstoetill, och supa thet sedan med skied.* Hoc est: *Pisces primum coquunt, omniaque ex eis tollunt ossa, tum eos una cum chamæmoris contundunt pistillo ligneo, & sic edunt cum cochlearibus.* Jusculi nimirum sive pultis modo. Nec hoc tantum faciunt cum chamæmoris, sed & cæteris baccarum generibus. Idem: *Sammaledes gioera the med lingon, kraokebær och blaobær, hvilka the æta tillsamman med fisk, sao tillred, som tillfoerne foermælt ær.* Hoc est: *Idem faciunt cum vacciniis rubris, chamætaxis, & myrtillis, quæ piscibus juncta edunt ita parata, sicut in superioribus est dictum.* Præter istud genus est & aliud in deliciis apud Lapponas, quod conficiunt ex angelica petrosa. Caulem, antequam ferat semen, decorticatum assant, atque ita comedunt. Idem, *Angelicæ græs stielke, foer æn thet skiuter sig i froe, æta Lapparna saoledes. The afskræda den yttersta barken, och innersta kiærnan steekia the pao gloed och then foertæra.* Hoc est: *Angelicæ caulem, priusquam ferat semen, Lappones comedunt ad hunc modum. Corticem ejus exteriorem abradunt, & interiorem medullam imponunt prunis, atque ita absumunt.* Addit autem esse hoc inter præcipuas Lapponum delicias. *Till denna spiis hafvva alla Lappar een ganska*

stoor lust och behag, ait. Hoc est: *Hoc genere cibi Lappones omnes summopere delectantur.* Solent & alio parare modo coctum cum sero lactis rangiferini, donec omnia fiant rubra. Quod genus servant etiam in hyeme. Samuel Rheen; sic de eo. *Setta angelica græs bruka och Lapparna saoledes; The af skiæra den stielken som begynnar att uthspricka till froe, huilken the Kooka i ostvvasla een heel dag, till des thet blifvver roedt som blod. Thet foervara the till vvinterenoch andra aohrsens tiider.* Hoc est: *Angelica ista utuntur & tali ratione, caulem, qui nunc incipit velle semen proferre, abscindunt, eumque coquunt cum sero lactis per diem integrum, donec colorem sanguinis referat. Hoc custodiunt in hyemem aliaque anni tempora.* Observat autem dictus Rheen, esse genus hoc admodum amarum, quod & alias quisque facile intelligit. Ipsis tamen usu consuetudineque fit jucundum, ut & valetudini servire credant. Adhuc unum genus habent ex acetosa majore, quam coquunt cum lacte. Idem. *Acetosam majorem coquunt unà cum lacte.* Ultimum est ex cortice piceæ, quo interdum utuntur & loco salis, ut superius ostendi. Ubi simul dixi defossum in terra coqui superposito igne valido. Lappones hoc genus *Sautopelzi* solent nominare, sicut idem auctor docet. Dixi paulo ante ultimum, quoniam ignoro, an butyrum quoq; ad hanc classem debeam referre. Inter communes profecto & quotidianos cibos Lapponum non numerant. Et sunt, qui ex lacte rangiferino negent posse fieri, ut alibi ostendi. Samuel Rheen tamen dicit ita confici. *The gioera och smioer af reenmioelk, i thet the ysta henne sao som ost i een kiettel, och roera tillsamman mioelken, ther af blifvver ett huit smoer sao som talg, huilket the liitet salta, och sedan foervara the thet i ett kiærelle.* Hoc est: *Butyrum etiam conficiunt è lacte rangiferorum, id enim coagulari faciunt instar casei in aheno, & bacillo diligenter miscent, ita nascitur butyrum albi coloris instar sevi, quod exiguo sale respergunt, & sic recondunt in vasculo.* Venio ad potum, is vero communiter est aqua. *Glaciem solutam* vocat Lommenius, minus probe, cum in tanta fluminum lacuumque copia nunquam ipsis vel per ipsam glaciem deesse possit aqua. Eam tamen ne à frigore constringatur, perpetuo suspensam habent super

ignem

ignem in aheno. Samuel Reen. *I kiættlen hafvva the altiid vvatu i foerraod, att dricka.* Hoc est. *In aheno semper paratam habent aquam ad potum.* Loquitur de aheno, quem in medio tugurii super ignem perpetuo suspensum ante ajebat habere. Ex eo tantum quisque haurit cochleari, quantum lubet, bibitque sic non frigidam, sed calidam, tempore potissimum hyberno. Præter aquam hanc communem adhibent in potum jus, in quo decocti pisces cum carnibus fuere, quod genus ipsi *læbma* solent nuncupare. Idem scriptor: *Nær the æta kioett eller fisk, drika the omkring den soppan, i huilken kioettet eller fisken ær kookat, then the kalla læbma.* Hoc est: *Quando edunt carnes, aut pisces, deinde jus, in quo decocta fuere, circumbibunt, idque læbma vocant.* Olaus Magnus lib. 17. cap. ult. addit serum lactis. *Lac* (rangiferorum) *deputatur in usum domestici nutrimenti, ac serum illius ad potum convenientem.* Et hi potus ad necessitatem. Nam cerevisiam, qua utuntur cæteri Septentrionis populi, ignorant, quia neque hordeum, neque lupulus apud ipsos nascitur, nec ad vectam peregre possunt conservare, destituti cellis, tempore potissimum hyberno. Wexionius lib. IV. cap. 8. Desc. Suet. *Cerevisia ob frigoris rigorem inutilis est. Lappi vero aquam in vasculo corticeo potui apponunt.* At vero si ad voluptatem, quod non raro faciunt, bibendum, spiritu vini, præsertim Gallici utuntur. Estque genus hoc ipsis longe acceptissimum, nec re ulla alia citius impetrari potest favor ipsorum atque gratia. Eum vini spiritum sibi fere comparant ex Norvagia in nundinis S. Johannis. De quo Samuel Rheen, *Ther kioepe the och den tiiden toback och Frantz brendevvün.* Hoc est: *Ibi* (in Norvagia) *eo tempore sibi quoque emunt tabaccum & Spiritum vini Gallici.* Utuntur autem isto potus genere potissimum in festis suis ac conviviis solennioribus, nuptialibus, similibusque, uti ostendam, cum ad ea ventum fuerit. Et quoniam de potu Lapponum huc usque dictum est, addamus, etiam tabacci usum apud eos esse admodum frequentem. Ideo inter merces peregrinas, quas ad eos mercatores afferunt, commemoratur, uti supra indicatum. Gaudentque gentes sale paneque destitutæ, fumo herbæ Indicæ, quo carere possunt minus

æquo

æquo animo, atque istis omnibus, quod profecto non exiguam habet admirationem. Sed nimirum isthoc nostri sæculi est fatum. Videamus ergo potius, quo pacto cœnas suas instruant. Locus tempore hyberno in tugurio est ab ea fere parte, qua versari paterfamilias cum conjuge filiabusque suis solet, & est à dextra per communem januam intranti: æstivo autem extra id in virenti cespite. Solent quoque aliquando considere circum ahenum & focum, qui est in medio, ut ait Samuel Rheen, vocat enim *sittiandes rund om kring kietteln.* Hoc est: *sedentes circum ahenum.* Ordinem non observant curiose, neque locum unum altero existimat magnopere honoratiorem, ideo eum usque occupat, quem potest, citra anxium dilectum. Ubicunque autem cibum capiunt, considere solent sine scamno vel subsellio humi, vel in pelle substrata, cruribus pedibusque flexis ad posteriora, idque in orbem sive circulum. Unde supra quoque Samuel Rheen *sedere* dicebat, *rund om kring kietteln.* Hoc est: *in orbem circum ahenum.* Sic in orbem sedentibus apponitur cibus non in mensa, sed tabula rudi, assereve, qui eis mensæ loco est, si Wexionium audimus. *Mensa*, inquit, *est asser humi positus.* Multi tamen ne hoc quidem aliquo utuntur, sed eadem pelle, in qua consident. Cibus ipse haustus ex aheno, si carnes fuerint aut pisces, vulgo imponitur panno laneo viliore, quem appellunt vvaldemar. Mappas enim, lances, discos, & id genus nesciunt. Quod si qui fuerint opulentiores, loco panni lanei, lineum solent adhibere. Samuel Rheen: *Tao Lappen hafvver kookat, æser han upp kioet, fisk, eller hvvad han kookat hafvver, legger han dett anlingen pao lerfft, som the riika Lappar bruka, eller pao ett stiike vvaldmar. Mennsellan brukar naogen Lapp faat eller tallrikar.* Hoc est: *Cum Lappo cibum coquendo apparavit, apponit eum, sive carnes, sive pisces, sive generis alterius fuerit, in panno lineo, ut Lappones opulentiores solent, sive laneo, vvaldmar dicto. Raro namque Lapponum aliquis lancem adhibet vel discos.* Sin vero jurulentum quid, ut lac vel simile, vas habent magnum ex caudice betulino excavatum specie oblonga, nec recedente multum à forma palæ, qua rustici ventilare frumenta solent. Unde dictus scriptor. *Nær the kooka mioelk eller*

eller vvelling, den oese the i faat. Hoc est: *Quando coquunt lac aut pulmentarium, tum id in vase quodam solent apponere.* Partem suam quisque tenet manu, sive carnes fuerint, sive pisces. Sæpe citra omnem aliam appositionem ex aheno ipso sibi quisque haurit, quantum necesse est, ac in defectu panni vel chirothecis suis, vel pileo imponit. Idem; *Om Lappen eii annat hafvvar at leggia fisk eller kioett uppao, brukar han sin hanskar, eller myssan, och læggier tær uppao sin maat.* Hoc est: *Si nihil aliud habeat Lappo, cui pisces carnesve imponat, chirothecas suas aut pileum usurpat, eique partem imponit suam.* Dicit, *si nihil habeat aliud*, quia sunt, qui vascula rotunda lignea solent adhibere, tali fine. Potum hauriunt cochleari ligneo, quod eis poculi vicem præbet. Nonnulli apponunt eum in vasculo corticeo. Wexionius: *Lappi aquam in vasculo corticeo potui apponunt.* In hoc negotio notandum, quod sint supra modum voraces, si copia cibi abundet, nec eo minus ferre possint famem, si sint eo destituti. Olaus Petri Niurenius cap. 17. *Vt aliquando & aliquandiu abundanter & intemperate victitant, ita etiam cum res flagitat, & necessaria desunt, famem, supra quam credibile est, possunt tolerare.* Idem: *A parsimonia valde sunt alieni communiter ursis & sylvestribus rangiferis cum in vere potiuntur copiose, copiose die nocteque vorant; nec quicquam esculenti, modo deglutire valeant, unquam reservant.* Cœna, sive prandio finito, duo solent observare, primum ut gratias agant Deo, deinde ut se mutuo ad fidem charitatemq; hortentur,, oblatis dextris, velut signo vinculi, quo teneantur sibi mutuo, qui unius mensæ socii sunt ac participes. De priori Samuel Rheen his verbis loquitur. *Nær the alla tillhoopa hafvva ætit, tacka the Gudh foer maad saoledes, att the uplyfta sina hænder, sæiandes, Gudh vvari tack, som os maaten till goda skapat hafvver.* Hoc est: *Postquam junctim omnes cibum absumserunt, Deo agunt gratias pro eo, in hunc modum, ut levent manus, orentque, Deo sit gratia, qui in commodum nostrum cibum condidit.* Ubi duo veniunt notanda, & devotionis significatio externa per sublevationem manuum, & beneficii divini professio per solennem gratiarum actionem. Et sic quidem in Lapponia Pithensi. Apud Lappones Tornenses paulo aliter

ter ſe habet iſta formula: nam ſua lingua ita orant: *Piaomaos Immel lægos kitomatz piergao odeſt adde miſg moſen vviekan ieggan taide ko mig læx iegnaſtan.* Quæ verba proprie hoc ſignificant: *Bone Deus, ſis laudatus pro cibo, fac ut fruamur ad corporis noſtri vires, eo, quem nunc abſumſimus.* De poſteriori verbis iſtis: *Sædan rækia the hvvar audra handeua, ſao maonga ſom ætit hafvva.* Hoc eſt. *Deinde ſibi mutuo porrigunt manus, quotquot ſimul ceperunt cibum.* Et hæc ſunt, quæ de victu Lapponum, & cœnandi ratione dicenda videbantur.

CAP. XIX.

De Lapponum Venationibus.

POſt res vel ad victum Lapponum, vel ad amictum & neceſſitates alias pertinentes, accedo ad negocia eorũ. Hæc ſunt vel quotidiana & vulgaria, vel non quotidiana, ſed peculiaria & ſolennia. Quotidiana duplicis ſunt generis, nam vel communia ſunt ſexui utriq; vel alterutri certa propriaque. Primum videamus ea, quæ ſunt propria virorum. Ex his præcipuum potiſſimumq; eſt venatio. Nam venari apud Lapponas non eſt conceſſum, niſi ſolis viris. Quod nos docet Johannes Tornæus, ubi ait: *Tenentur quoq; mulieres æque ac viri omnes labores ſubire, venatione excepta.* Contrarium quidem proditum legimus apud Olaum Magnum lib. IV. c. 12. ubi ait: *Sub polo habitantibus in vaſto nemorum circuitu tanta ferarum reperitur fœcunditas & multitudo, ut ſoli viri, niſi & fœminæ accurrant, non ſufficiant ad earum venationem inſtituendam. Igitur eadem agilitate & forſan majori fœminæ venantur ut viri.* Verum ſuſpicor hoc prodidiſſe, ſicut multa, non ex commemoratione fide dignorum, & de ſuo, ſed ſecutus veterum nonnullorum autoritatem. Quomodo hic reſpexiſſe Procopium potuit, qui lib. II. Gothicorum ita refert de Scritofinnis, quos Olaus vicinos facit Lapponum: *Nec viris mos agros exercere, nec feminis notus labor. Solus venatus utriq; ſexui ſufficit.* Aut Tacitum, qui ſic in de Mor. Ger. de Fennis: *Idem venatus viros pariter ac feminas alit. Paſſim enim comitantur, partemque prædæ petunt.* Quicquid autem fuerit de Fennis Scritifinnisve, & Procopii aut Taciti narratione, de

Lappo-

Lapponibus est certum, quod in tantum à venatione omni arceant mulieres, ut & ad instrumenta sua venatoria non admittant, ea janua non exeant venatum; neque intrent in tugurium, qua ipsæ solent, ac ne feram quidem à se captam sinant tangere suis manibus, ut mox singula uberius ostendam. Cæterum in venatione omni multa solent observare, pro sua superstitione. Primum est, ne inauspicato ipsam instituant tempore vel die. Habent autem pro inauspicatis cum nonnullos alios, tum præsertim S. Marci quem appellant *Cantepaive*, atque S. Clementis. Samuel Rheen; cujus verba etiam alibi adduxi: *Dies habent quosdam, quos observant, ut Catharinæ, Marci, vel Cantepaive, item Clementis, quibus diebus nemo Lappponum venari vult, aut sagittis feras petere: ferunt enim ita fore, ut multa ipsis eo anno improspere eveniant, si quid tali die venarentur, sagittisve peterent, atq; id inprimis, quod rumpentur arcus ipsorum.* Habes caussam, ob quam dies hosce habeant pro infaustis, atque illam duplicem, quod & instrumenta venatoria perdant istis diebus venaturi, & venationis successum toto illo anno amittant. Secundum est, ne venationem paulo justiorem suscipiant, nisi explorato ante numinis favore per tympanum Lapponicum. Nam & hic illius usus est, eoq; fine habent in eo depictas certas ferarũ imagines, qua de re jam docui alio loco. Ante omnia vero hæc observant, cum exire in venationem ursorum debent, quod ostendam, cum ad eam nominatim erit ventum. Tertium, ne exeant ea janua tentorii, qua exire vulgo solent, aut intrare; sed adversa, quam appellant *Posse*. Propter fœminas opinor, quarũ occursus creditur venantibus infaustus. Estq; hæc inter alias caussa, ob quam fœminis ad tergum tugurii, ubi ea est janua, interdictum venire, ut me docuit Ol. Matthiæ. Gentis Lapponicæ apud nos, dum ista scribo, Studiosus. Quia nempe credunt improsperas fore venationes suas, si obvias haberent sibi eo loco fœminas. Indicavit pridem jam Zieglerus, verbis licet aliquantum obscurioribus, quæ ex dictis tamen possunt intelligi & emendari. *Nefas*, inquit, *est, mulierem exire tabernaculo janua, qua vir eo die est ad venationem profectus.* Non una, & eadem solum die nefas est, sed perpetuo, quia nunquam alia venatum exit janua, quam quæ est à tergo tabernaculi, qua exire fœminæ non licet.

Et hæc quidem sunt, quæ fiunt ante venationem. Sequitur deinde ipsa, quæ non una eademque est, sed varia. Differt autem maxime respectu primum temporis, deinde & ferarum. Johannes Tornæus: *Pro anni ferarumque diversitate venatio quoque non uno modo instituitur.* Alia igitur est hyberna, & alia æstiva; alia minorum, & alia majorum grandiorumve ferarum. In æstate feras persequuntur fere ambulando pedibus, & sagacitate canum, quos Lappones habent bonos, animososque, ut non indicare tantum feram possint, sed & audeant invadere. Habentque ipsos illo fine ad tuguria sua perpetuo revinctos. Wexionius lib. IV. Desc. Suec. c. 8. *Canes semper vinctos tenent, ut venatum dimissi, feras avidius persequantur.* At vero hyeme vestigia ferarum nivibus impressa observant, easque intercipiunt cursu celerrimo cum tabulis repandis, pedibus aptatis, quas uberius alio loco describemus. Meminit Olaus Magnus lib. IV. c. 12. *In pandis*, inquit, *seu latis trabibus, seu lubricis tabulis pedibus alligatis, super valles nivososque montes ac cacumina montium celerrimo transitu lapsuque præcipites in bestias efferuntur.* Idem lib. I. c. 25. *Genus hominum sylvestre seu Lapponicum pandis trabibus sive longis stipitibus, plantis pedum affixis, supra nives in vallibus ac montibus, flexuoso & arbitrario motu cursum præcipitem dirigendo se transfert: Idque perfectissima arte facit, sive adversis casibus congrediendum sit, sive venationibus voluptuosis, quarum quæstu vivunt, & fortunas assequuntur uberiores, sit attentandum.* Feras minores capiunt arcu plurimum & sagittis; majores hastis & bombardis. Quanquam ne istorum quidem omnium eadem sit venatio. Nam hermelinos quidem, quos appellant, sæpius captare solent excipulis, isto fere modo, quo & mures vulgo. Non dissimilem multo commemorat prædictus Olaus hisce verbis lib. XVIII. c. 21. *Capiuntur positione transversorum lignorum, subtilissima chorda adhibitorum, quæ (ingredientibus hermelinis tribus, quatuor vel octo simul) mota, repente eos in sua pressura claudit.* Addit idem, capi quoque foveis, superne tectis nive, ne sentiant insidias; item canibus, qui sint *adeo celeres & sagaces, ut eas comprehensas morsibus occidant.* At sciuros petunt telis fere, nullo armatis spiculo,

ſed obtuſis, ne pelles, quarum gratia potiſſimum captari ſolent, corrumpantur. Eadem eſt mardurum, ut nonnulli vocant, etiam venatio. Prædictus ſcriptor lib. VII. c. 1. *Producuntur ligneæ ſagittæ, lato capite, pro marduris, zebellinis, ac pyrolis interimendis.* Non ſunt alii hoc loco *pyroli*, quam qui alias *ſciuri*, ſicut alibi oſtendam. Mardures aliquando telis aliis, & quæ armata ferreis ſunt ſpiculis, excipiuntur, neque illæ ſolum, ſed & feræ aliæ, ut vulpes, caſtores, & id genus. Ubi tamen Lappones dant operam, ut ſi fera pellem habeat pretioſiorem, ſic deſtinent ictum, ne per eum corrumpatur. Valentque hac arte ad miraculum, quod jam olim Herberſtenius in eis annotavit. *Sagittarii*, ait, *peritiſſimi omnes, ut ſi quas nobiliores venatione feras nanciſcantur, eas, quo pelle integra & immaculata potiantur, miſſa in proboſcidem ſagitta interficiunt.* Vulpes capiunt & foveis, ſuperne tectis ſarmento, & inſperſa nive, ut in eas prolabantur, dum appoſitum per inſidias appetunt pabulum. Item ferramentis, quibus ceu forcipibus quibusdam pedes eorum comprehenſi tenentur, dum incautius per ſolitas ambulant vias. Ponunt quoque ipſis eſcas venenis infertas, habentque in hos uſus Lappones peculiare genus muſci, de quo alibi pluribus dicetur. Unde Samuel Rheen, ubi mentionem facit murium agreſtium, quibus vulpes ſaginantur. *Ræfvvarne ſoekia ike den ſpiis, ſom Lapparna læggia foer them.* Hoc eſt: *Vulpes non appetunt eſcam, quam eorum capiendorum cauſſa Lappones ponunt*: quando nimirum copiam illorum murium habent. Lepores venantur laqueis, ad inflexos arbuſtorum virgultarumque ramos religatis, ut ſi tangant, everberati pendeant in aere. Item feras quasdam alias his ſimiles, nonnullas etiam ex ſuperioribus. Unde Johannes Tornæus receptum apud eos ait, ne quis feram in laqueo alieno inventam habeat pro ſua, verum reddat Domino. *Si quis*, inquit, *feram ex laqueo ſolverit, domino è veſtigio adfert.* Loquitur de laqueo, quo cum aliæ minutæ feræ, tum præſertim lepores capiuntur. Venio ad feras majores. Ex his lupos foveis plerumque circumveniunt, quod ubique vulgatiſſimum eſt. Non infrequenter tamen interficiunt & bombardarum glandibus ſeu globis plumbeis. Eſtque ipſis crebra cum

his pugna propter copiam, & damna, quæ perpetiuntur ab ipsis creberrima in pecore. Olaus Magnus addit falces, item sagittas. lib. XVIII. c. 13. *Falces ferreas alligato cadavere ponunt in nivibus, ut lupi prædam voraturi, pedibus amputatis pœnas luant, vel sagittis impediti, illico moriantur.* Pene ad eundem modum capiuntur lynces, & gulones. De gulonibus sic habet idem Olaus dicto libro cap. 9. *Occupatum* (in exonerando ventre inter duas arbores) *lata dimissa sagitta venator occidit. Est & alius modus hujus bestiæ capiendæ per trabes tenuissima chorda distinctas, ut ejus levi motu stranguletur, vel etiam in effossas scrobes, seu cavernas obliquas incidens capitur.* Hodie Lappones frequentius utuntur bombardis. Quibus alces quoque perimunt, si quando inveniant, quod tamen rarius solet fieri. Nullas autem feras majori persequuntur cura, quam rangiferos sylvestres, atque ursos. Ac rangiferos quidem omni genere armorum. Samuel Rheen: *Reenarne vvarda faongne med snaror, saosom och med spiut, piilar, och byssor dræpne och skutne.* Hoc est: *Rangiferi capiuntur laqueis, occiduntur ac trajiciuntur hastis, sagittis atque bombardis.* Fit hoc autem vel autumni tempore, vel veris. Tempore autumni, quo dare operam veneri solent, decipiuntur per appositas fœminas generis domestici, quas dum appetunt, à latente post fœminam venatore occiduntur: Johannes Tornæus: *Capiuntur rangiferis fœminis, quæ ferum marem ad se alliciunt, quousque venator pone latitans globulo eum attingere queat.* Pari modo Samuel Rheen: *Matthæi tiid om hoesten, nær reenarna loepa i sin braonna, tao gao Lapparna i skogen, ther the vveeta vvildree narna vvistas, och ther bonda the sina vvaiior. Nær tao vvildreenan vvill komma till vvaiian, vvarder han med byssa eller boga skutin.* Hoc est: *Circa tempus Matthæi in autumno, quando rangiferi venere sunt perciti, Lappones in sylvis eo concedunt, ubi sciunt rangiferos esse feros, ibique rangiferos suos fœminas religant, cumque ferus appropinquat fœminæ domesticæ, bombarda vel arcu trajicitur.* Tempore veris occupantur subsidio calceorum ligneorum sive tabularum, revinctarum ad pedes venatorum, dum luctantur cum mollicie ac profunditate nivium. Idem Rheen. *The vvarda och om vvaortiiden dræpne, nær snioen*

ær

ær diup, tao ranna the them up med ſkiid eller andrar, med huilka the loepa oſvvan pao ſnioen, men rhe en bryter igienom. Hoc eſt: *Occiduntur & veris tempore, cum prææltæ ſunt nives, tum enim venatores ſuper eas decurrunt ligneis ſuis tabulis in pedibus, rangiferosque occupant, qui nives pedibus perrumpunt.* Alias & canibus impelluntur in laqueos, de quo Joh. Tornæus: *Capiuntur alio modo laqueis & canibus.* Poſtremo adhibetur genus quoddam quaſi retium ex perticis contextis, modo ſepimenti agreſtris, quod utrinque decurrit tractu longiſſimo, ut compulſi conjectiq; intra illud cogantur tandem prolabi in foveam ad id paratam in fine operis. Deſcribit idem Dn. Tornæus verbis hiſce: *Capiuntur item ſæpibus per aliquot miliaria quemadmodum duo brachia extenſis, intra quas ferarum agmen clauſum in foveam demum præceps ruit.* Hæc rangiferorum eſt venatio. Sequitur urſorum, quæ plane ſingularis, & ritu ac ſuperſtitione multiplici referta, ut cum cura de ea ſit agendum. Primum omnium dant operam, ut in autumno explorent, ubi urſus fecerit cubile ſuum, in quo per hyemem velit latere. Quod qui primus didicit, dicitur *hafvva ringet bioern*, hoc eſt, circuiſſe urſum, eſtq; hujus præcipua in hoc negotio cura & autoritas. Nam ſic habet Anonymus Mſ. agens peculiariter de hac venatione: *Den Lappen, ſom vveet, hvvareſt bioern ligger, och hafvver, ſom the kalla, ringat eller hvverfft biorn, det ær, om hoeſtetiid, nær ſnoen alldrafoerſt faller, ræcht ſporen effter bioren, den ſamma Lapp ſkall gao alldrafrempſt, nær the utdraga* &c. Hoc eſt: *Lappo is, qui novit, ubi urſus habeat cubile ſuum, eumq;, ſicut ajunt, circuivit aut cinxit*, id eſt, *tempore autumni, cum primæ cadunt nives, veſtigia ejus obſervavit, is primus debet ire, cum exeunt contra urſum.* Solet autem hic poſt eam explorationem, cum gaudio venire ad cognatos & amicos, eosque ad venationem iſtam invitare, tanquam ad ſolenne aliquod convivium, quia, ſicut alibi eſt dictum, non alius delicatior eſt cibus apud Lapponas, quam urſina caro. Samuel Rheen: *Samma Lapp kallar tillhopa the nærmaſte af ſlechten och vvænnerna, liika ſom till ett foernæmligit collatz.* Hoc eſt: *Lappo ille* (qui nempe primus exploravit reperitque urſi cubile) *convocat proximos neceſſarios & amicos, haud ſecus, ac ad ſplendidum convivium.*

Fit

Fit autem convocatio non ante Martium vel Aprilem, quando soleis ligneis uti optime possunt. Olaus Petri, post ea, quæ de observatione cubilis in Octobri mense, vel circiter, convenientia prædictis memoraverat. *Postea in Martio vel Aprili, cum nix profunda & cursui in soleis ligneis apta fuerit, per canes venaticos investigant.* Postquam ita, quos prædixi convocavit, tum eligitur ex omni numero, qui præ cæteris pollet arte pulsandi tympani Lapponici, ejusque beneficio explorandi futura, ut pulsato eo videat, qualis futura sit venatio, prosperane, an infausta, numque ursum sint interfecturi. Dictus Rheen: *Foerst skall den, som foernæmbst och Konstigst trumbslagaren ær, slao pao trumban, och see till, om the skole fao bioern.* Hoc est: *Primum is, qui præcipuus maximeque artificiosus est tympanista, pulsare tympanum debet, ac videre, utrum ursum sint capturi.* Postquam ita certiores facti sunt, de successu prospero propositi sui, tum procedunt in sylvam ordine, sic ut quisque suum observet locum instar militum in acie locatorum. Dux reliquorum is est, qui primus cubile ursi exploravit. Samuel Rheen. *Lappen, som hafvver ringat bioernen, skall gao allerfræmst.* Hoc est: *Lappo, qui ursum circuivit, ambulare tenetur in fronte.* Armis utitur non aliis, quam fuste, cujus in manubrio ligatus est annulus ex orichalco, si audimus dictum scriptorem, cujus hæc sunt verba: *den skall hafvva een kiæpp, i handen, pao huilken een messing ring ær bunden.* Hoc est: *Oportet ipsum manu tenere fustem, cui alligatus est annulus orichalceus.* Nam Anonymus, cujus supra feci mentionem, virga dicit armari. *Den hamma Lapp skall gao alldra fræmpst, nær the utdraga att dræpa biorn, och bæra itt spoed i handen, pao hvvilket een messing ring ær bunden.* Hoc est: *Ille Lappo* (quem supra diximus primum exploratorem) *primus debet ambulare, cum exeunt ad interficiendum ursum, & in manu gestare virgam, cui alligatus sit annulus orichalceus.* Quanquam sit exigua hæc differentia, & alter baculum aut virgam pariter intellexisse potuit. Ab hoc duce proximus incedit tympani Lapponici pulsator, tum is, qui primum urso inferre debet ictum, post cæteri ordine, quorum quilibet peculiare mandatum sibi habet munus, post ursum interfectum, alius ut coquat carnes, alius ut eas

dividat

dividat in partes, alius ut ligna, alius ut aquam neceſſariam apportet, dantque operam ſedulo in hoc negocio, ne unus invadat officium alterius, ut hæc omnia teſtatur dictus auctor. Poſtquam tali ordine ventum eſt ad urſi cubile, tum aggrediuntur ipſum impavidi, haſtisque ſimul ac bombardarum globis conficiunt, neque alio majore artis ingenio utuntur. Idem: *Nær the thao komma till kulona, hvvarest bioern ligger, træda the frii modogt till, och medh ſpiut och byſſor doeda honom.* Hoc eſt: *Quando veniunt ad ſpeluncam, in qua urſus cubat, adoriuntur eum animoſe, atque haſtis & bombardis eum interficiunt.* Interfecto ad hunc modum urſo, certam ordiuntur cantilenam in ſignum quaſi victoriæ. Solent enim crebris uti cantilenis in hoc negotio, certis & ſolennibus quibusdam verbis, quarum prima eſt poſt interfectum urſum. Ritum hunc & verba ſimul cantilenæ docet nos Anonymus prædictus. *Nær bioern ær dræpin, ſiunga the foerſta gaongen, ſaoledes: Kittulis pourra, Kittulis in ſkada tekamis, ſoubbi jælla Zaiiti.* Hoc eſt: *Poſtquam urſus eſt occiſus, cantant primum, idque tali modo: Kittulis pourra, Kittulis ii ſkada, ſoubbi jælla Zaiiti.* Quæ ſententia ſit horum verborum Lapponicorum, declarat auctor iſtis: *The tacka bioern, ſom ær dræpin, bedia och honom vvællkommen, tackandes honom, at han intet hafvver giort dem naogon ſkada, ike ſoenderbrutit theras ſtaffrar eller ſpiut, dær med the honom dræpit hafvva.* Hoc eſt: *Gratias agunt urſo interfecto, adventum ejus ſibi ajunt eſſe gratum, agunt vero gratias ei, quod nullum ipſis attulerit damnum, nec diffregerit fuſtes haſtasque, quibus ipſum interfecere.* Solet autem cantilinæ hujus, ut & reliquarum, quoties canendum eſt, choragus ſeu præcentor eſſe is, qui gerit baculum ſeu virgam cum annulo orichalceo, dux reliquorum. Anonymus de eo: *Oen ſkall vvara ſom een chora eller capellmeſtare, ſom alltiid moſte begynna ſaongen eller biornvviiſa.* Hoc eſt. *Eſt hic inſtar choragi vel præcentoris, quem ſemper oporteat incipere cantilenam de urſo.* Poſtquam ita celebrarunt victoriam ſuam, tum urſum trahunt è cubili ſuo, virgisque ipſum cædunt, aut ferulis. Samuel Rheen: *Nær thet ær ſkiedt, draga the honom ſtrax uthur ſitt læger, och ſlao honom med riis eller miuka ſpoed: ther af ordspaoket, ſlao*

bioern med riis. Hoc est: *Eo facto, ursum extrahunt è cubili suo, ipsum verberant virgis, aut ferulis, unde natum proverbium, ferulis ursum cædere.* Postea imponunt eum trahæ, operaque rangiferi deferunt ipsum ad tugurium, ubi carnes ejus coquere proposuerunt. Prosequuntur autem ipsum omnes exultantes gaudio, aliamque canentes cantilenam, de qua re sic Anonymus. *Nær the fo era bioern, siunga the pao vvægen saoledes; ii paha talki oggio, ii paha talki pharonis.* Hoc est. *Quando deducunt ursum, in via canunt ad hunc modum: Ii paha talki oggio, ii paha talki pharonis.* Verborum horumce istum ait esse sensum: *The bedia biorn, det han intet vville laota komma naogot ovvæder, eller gioera dem naogot ondt, som hafvva vvarit i sællskap nær bioern blef drapin.* Hoc est: *Orant ursum, ne immittat ipsis tempestates, vel malo aliquo afficiat eos, qui participes fuerunt cædis in ipsum commissæ.* Dicere hoc joco videntur, sicut & in præcedentibus sibi gratulantur de adventu ursi, nisi credimus, habere sibi persuasum, feræ unius vel alterius cædem aliquando venatori esse noxiam, quod nonnulli hodieque persuasum sibi habent. Samuel Rheen diversum cantilenæ affert argumentum hisce verbis. *Ther effter begynna the med froegd siunga bioervviisan, som sao effter deras tungomaol lyder: att the tacka Gud, som creaturen them till godo skaapat hafvver, och behagat gifvva them friimodigheet och macht, att saodant grymt och mæchtigt creatur at æfervvinna.* Hoc est: *Postea exordiuntur cantilenam de urso, quæ hoc vult lingua ipsorum, ut gratias agant Deo, qui feras in ipsorum usus condiderit, dederitq; ipsis animum ac vires, quibus hanc licet truculentam atq; fortem bestiam potuerint superare.* Quanquam possint canere utroque modo, & hanc præcedenti consociare. Cæterum rangiferi, cujus opera ursum avexerunt, eo anno integro interdictus feminis est usus, neque ulli fas earum, adhibere ipsum ad vecturam. Samuel Rheen: *Med den reen, som drager bioern, mao ingen quinnesperson aoka pao dett aohret.* Hoc est: *Rangiferum qui devehit ursum, nulla femina eo anno fas habet adhibere ad vecturam.* Anonymus non modo fœminis, sed in universum omnibus prohibitum ait ejus usum. *Med den reen, som drager bieorn, faor ingen aoka sam-*

ſamma aohr. Hoc eſt: *Eo rangifero, qui devexit urſum, nemo uti poteſt ad vecturam illo anno.* Solent autem, ſi poſſunt, ibi ſtatim, ubi trucidarunt urſum, excitare tugurium, in quo excoriatum coquant, ſi adſit, copia rerum ad extructionem eam neceſſariarum, ſin minus, alio idoneo id faciunt loco, ubi habent arbores ramosque ad id utiles. Atque ibi quidem conjuges congregantur eorum, quæ adventum maritorum præſtolantur expectatione magna. Qui cum adpropinquant, novam incipiunt cantionem, qua uxores rogant ſuas, ut corticem arboris alni dentibus comminuant, & ſic expuant in eorum faciem. Anonymus. *Nær the kommatillthet rum, ther the vvillia foertera bioern, ther æro theras huſtror oc quinfolk foerſamblade, ſom med froegd foervvænta ſine mæns heemkompſt fraon biornefænge. Tao ſiunga Lapparna ſaoledes: Læibi ja tuoli ſuſco, dæt ær, the bedia ſine huſtrur tugga aalbark, ther med de ſkola beſtænkia eller ſpotta ſine mæn i anſichten.* Hoc eſt: *Cum veniunt eo, ubi urſum epulando volunt conſumere, ibi congregatæ ſunt uxores eorum feminæque, quæ magno gaudio expectant reditum ſuorum maritorum à venatione urſi.* Et tunc Lappones hoc modo canunt; *Læibi ja tuolo ſuoſco,* id eſt, *rogant uxores ſuas, ut dentibus comminuant corticem alni, quo reſpergant expuantve in faciem ſuorum maritorum.* Cauſſa, cur ſic rogent, ea eſt, quia poſt deductionem urſi occiſi ad tugurium, in quo debet coqui, quisque venit ad tugurium aliud, ubi debet ab uxore excipi prædicto modo. Utuntur autem mulieres alni cortice, quia comminutus dentibus, rubrum gignit colorem, quo & alia utenſilia ſua pingunt, ceu rubrica. In faciem vero maritorum tinctam hoc colore ſalivam expuunt, ut reſperſi, velut cruore urſi poſt venationem, videantur rem geſſiſſe fortiter, nec citra periculũ & laborem. Solent autem in tugurium id reverti non per januam communem, ſed alteram à tergo. Per quam cum quiſque introſpicit, ſic ab uxore reſpergitur, ut eſt dictum. Anonymus hæc cuncta tradit, additque ſolere mulieres clauſo uno oculo ſpectare per annulum orichalceum, tanquam ictum ad certam deſtinarent metam, atque ſic expuere. Verba longiora ſunt idcirco Latine tantum afferam. *Quando Lappones ad uxores ſuas revertuntur, primum intrant in tugu-*

ria ipsorum, non tamen per januam communem, sed à tergo aperiunt foramen, per quod cum introspectant, uxores ipsorum ore comminutum alni corticem tenent, oculo dextro spectant per annulum orichalceum, velut ad scopum, ut solent qui bombardas explodunt, atque ita expuunt in faciem suorum maritorum perinde, ac si sanguine ursino essent respersi. Habet eadem & Samuel Rheen, in eo solum differt, quod hoc dicat fieri ab uxore una, inque illius, qui dux fuit cæterorum, tantum faciem sic expui. Adscribam & ipsius verba, reddita à me Latine, ne Suecica, prolixa nimis, sint fastidio. *Post*, inquit, *uxores eas invitant in tugurium suum. Nemo tamen virorum ingredi id debet janua communi, sed à tergo aperiunt foramen, per quod introspicit is, qui ursum circuivit, atque sic respergitur cortice alni ab uxore Lapponis comminuto, id quod fit hoc modo. Una fœminarum Lapponicarum oculo dextro spectat per annulum orichalceum applicatum, sicut ad scopum ictus destinari oculo solet, & sic expuit in ejus faciem succum ex cortice alni, velut cruorem, qui primus tugurium introspicit, ac intrare quærit.* Nempe res se ita habet, solent duo minimum extruere tuguria, unum virorum, in quod deportandus est ursus, ut ibi excorietur, coquatur, scindaturque in partes; alterum mulierum, in quod post venationem, & ursi deportationem veniant viri, solenneque habeant convivium. In hoc tugurium cum veniunt, aut dux eorum solus, quod vult Samuel Rheen, aut una & cæteri quod vult Anonymus, excipiuntur ita, ut est dictum. Jam sic congregatis omnibus in tuguriis mulierum, mulieres primum canunt, gratiasq; agunt maritis, ob allatam prædam: Anonymus: *Nær manfolken ær inkommen i kottarna, siunga quinfolken med een laoger stimma saoledes. Kittulis pouro toukoris, det ær, hafwe tack i kiære mænn, foer den goda leek i nu hafwa hafft foer hænder, att i hafwa dræpit bioern.* Hoc est: *Postquam viri venerunt in tugurium, fœminæ submissiore canunt voce in hunc modum: Kittulis pouro toukoris,* h. e. *gratia vobis viri chari pro lusu jucundo quem habuistis, dum occidistis ursum.* Post instruitur convivium virorum juxta & mulierum in tuguriis mulierum, apponunturque cibi optimi pro copia præsenti, sine carne ursina tamen. Samuel Rheen: *Sedan settia the sig neder, och æta tillsamman aff then bæsta maat, the i foerraod hafwa.* Hoc est: *Post consident, & simul edunt, quod habent ciborum optimorum.* Convivio

finito,

finito, viri diſcedunt alterum in tugurium, in quo captus jacet urſus. Ibi eum detracta pelle ſcindunt in partes, coquuntque, atque novum inſtruunt convivium ſolorum virorum, in illo tugurio habendum. Dictus ſcriptor, *Mannfolken foerfoga ſig i ſine kottar, ther the ſlao bioernen, hvvilken the ſtrax koka.* Hoc eſt: *Viri digrediuntur in tugurium ſuum, ibi urſum excoriant, ſtatimque coquunt.* Digrediuntur, ait, nempe poſt convivium aut cœnam in tugurio mulierum, idque ſtatim, nec enim cuiquam eorum, qui venationi urſinæ interfuere, fas eſt pernoctare cum uxore ſua, ante integrum triduum elapſum. Idem: *Ingen Lapp ſom hafvver vvarit medh nær bioern blef dræpin, mao komma till ſin hustro pao tree dygn.* Hoc eſt: *Nullus eorum Lapponum, qui fuere præſentes, cum urſus interficeretur, per tres dies integros venire ad uxorem ſuam fas habet.* Quin imo qui reliquorum fuit dux, à cohabitatione cum uxore cogitur ſe abſtinere per dies quinque. Anonymus: *Sedan komma inga mæn till ſina huſtror pao tree dygn, oc den ſom baar ſpoedet och meſſingringen, faor ike komma till ſin hustru pao fem dign.* Hoc eſt: *Poſtea nemo virorum venit ad uxorem ſuam, per integrum triduum, is vero, qui geſtabat virgam cum annulo orichalceo, ne per quinque quidem dies.* Dicit, *poſtea*, quàm nimirum convivium eſt habitum in tugurio mulierum, poſt quod ſtatim abeunt in tugurium alterum, deſtinatum ad excoriationem coctionemque urſi. Pellis, quæ detrahitur, illius eſt, qui cubile ipſius primum reperit, cæteriſve monſtravit. Samuel Rheen. *Skinnet behaoller den Lappen foer ſigh allena, ſom vviſte, hvvar eſt Bioern vvar i ſitt vvinterlæger ingaongen.* Hoc eſt: *Pellem ſibi ſoli ſervat is, qui monstrabat cubile, in quo per hyemem commorari urſus deſtinaverat.* Ex urſo tria potiſſimum deputantur coctioni, caro, adeps, atque ſanguis. Inde dictus Scriptor. *Tao nu alt kioetet, blodet, och yſtret ær kockat.* Hoc eſt: *Poſtquam caro omnis, cum ſanguine, & adipe cocta eſt.* Coquuntur hæc in ahenis, & quicquid pinguedinis ſupernatet, id omne demptum colligitur in vaſa lignea, quibus tot affixæ ſunt laminæ orichalceæ, quot ſunt urſi, quorum caro coquitur. Idem: *Bioern koka the ſtrax, och ſyla af thet feeta, doch maoste alla kiærl, hvvaruti flaottet ſylas, vvara med meſſing beſlagene, ær thet een bioern, ſom dræpen ær,*

skall kiærillet vvara be slagit med ett stycke messing, men æro flere bioernar dræpne, skolo och flere stycken vvara pao kiærillet slagne. Hoc est: *Vrsum statim coquunt, pinguedinemque juri innatantem demunt, vasa tamen, in quæ ipsam colligunt, orichalceam laminam debent affixam habere, si ursus unus cæsus fuerit, unicam, si plures, plures.* Inter coquendum ordine suo sedent circum focum, qui fuerunt occupati in venatione, sic ut neuter ordinem eum turbet, aut alterius invadat locum. A dextra primum locum, sive summum, occupat explorator cubilis ursini, & dux cæterorum, proximum tympanista, tertium is, qui primum urso intulit ictum: à sinistra primum fissor lignorum, secundum aquæ portator, & post cæteri, qui fuere socii. Idem. *Medan bioern kioetett kookas, sittia the pao bægge siidor om elden alla i sin ordning, sao att den ena icke faohr træda i den andras rum: fræmst sitter den som ringade bioern, der næst som slog pao trumban, næst honom, som foerst skoet bioren: och sedan pao then vvænstra siidan vvæde huggaren, och vvatu bæraren.* Hoc est: *Dum coquitur caro ursina, utrinque circum ignem sedent omnes ordine suo, sic ut unus in locum alterius venire nefas ducat. Primo sedet is, qui circuivit ursum, post, qui pulsabat tympanum, tum, qui primus ursum petierat hasta vel globo. Et à sinistra fissor lignorum, & aquæ portator.* Caro cocta dividitur primum inter viros & mulieres, sic ut ipsæ quoque accipiant portionem suam & carnis & adipis, estque hoc de munere ducis, ut partes has definiat, & quid mulieribus sit dandum, seponat. Anonymus: *Nær bioern koettet ær kokat, bytet det emillan mæn och qvvinnor af den Lap, som hafvver spædet och ringen, hvvilken och hafvver ringat bioern.* Hoc est: *Postquam cocta est caro ursina, dividitur ea inter viros fæminasque per eum Lapponem, qui tenet virgam cum annulo, & ursum circuiverat.* In divisione hac observant, ne quid detur feminis de ursi clunibus seu femoribus posterioribus, ea enim pertinent ad viros solos. Samuel Rheen. *Ike gifvves naogot aoth hustrorne af baackdeelen utan af framdeelen.* Hoc est: *Mulieribus nil datur de partibus posterioribus, sed prioribus.* Facta hac divisione duo mittuntur ex Lapponibus, qui partem dictam deferant ad tugurium mulierum. Nulli enim earum fas est, venire ad tugurium

virorum

virorum, dum carnes ursinæ coquuntur, quod testatur dictus Rheen. *Ike mao naogon quinnes person kommai den kottan, ther bioern kokat vvarder.* Hoc est: *Nulli fœminæ concessum est venire in id tugurium, in quo ursus coquitur.* Duo illi, qui sic ferunt carnes ursinas ad mulieres, suam habent cantilenam, qua utuntur inter deportandum. Verba ejus lingua Lapponum sunt talia: *Olmai potti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis,* quibus simulant, se venire ex locis peregrinis, & hæc munera ferre mulieribus. Anonymus: *Tvvenne Lappar skohla bæra tillhustrorna debras dehl, och tao siunga the mæn, som komma, bærandes bioern koettet saoledes: Olmai potti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis, dæt ær, hær komma mænn fraon Svvergie, Poland, Engeland, och Frankiche.* Hoc est: *Lappones duo ad fœminas deferre solent partem ipsarum, tuncque ipsi, qui sic deferunt, canunt in hunc modum: Olmai potti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis,* hoc est, *hic veniunt viri ex Suecia, Polonia, Anglia, Francia.* Fœminæ cum adventum eorum audiunt, tum & ipsæ procedunt, canereque incipiunt cantilena sua, qua eos testantur venire optatos, simulque promittunt cincturos sese crura eorum filis laneis, coloris rubri. Dictus Anonymus. *Nær tao manfolk sao sunget hafvva, svvara quinfolcken them saoledes med siin saong: Olmai potti Svverigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis, kalka koubsis laigit touti tiadnat. Det ær: I mæn, som ære kombne fraon Svverigisland, Poland, Engeland, Frankiche, om edra been skole vvii binda roett færgat garn.* Hoc est: *Postquam ita viri cecinere, fœminæ respondent ipsis tali cantione: Olmai potti Svverigislandi, Polandi, Engelandi Frankichis, kalka kaubsis laigit touti tiadnat.* Hoc est: *Viri, qui venistis ex Suecia, Polonia, Anglia, Francia, circum crura vestra ligabimus fila, colore rubro tincta.* Atque ita eos postea cingunt ad prædictum modum. At vero eam carnem, quæ ad viros pertinet, distribuit tympanista, si credimus Samueli Rheen, quia sic de eo: *Trumbslagaren skall vvara skaffare, och deela soender kioetet, och iistret.* Hoc est: *Tympanistam oportet esse ministrum convivii, & dividere carnes cum adipe.* Distribuit autem non inter eos modo, qui supra nominati, sed & omnes socios, & qui convivio

inter-

intersunt. Idem. *Tao nu alt kioettet, blodet, och ystret ær kokat, deelar skuffaren thet sœnder emellan giæstarna, sao, at hvvar och een faohr sin deel, baode af kioett och yster.* Hoc est: *Postquam caro omnis, sanguis, & adeps cocta sunt, tum minister convivii ea dividit inter convivantes, sic ut quisque accipiat partem & carnis & adipis.* Consumpta omni carne cum à viris, tum à mulieribus, primum colligunt ossa, quæ non ut ossa reliquorum animantium ad eximendam medullam diffindunt, sed servant integra, & sic omnia junctim uno in loco defodiunt. Samuel Rheen: *Nær kiætett ær foertærdt, sambla the alla benen till sammans, them the ike soenderslao, utan them alla nedergræfa.* Hoc est: *Cum consumpta est caro, colligunt ossa omnia, quæ non confringunt, sed defodiunt.* Deinde is, qui habet pellem ursinam, eam suspendit in stipite, ut in ipsam, velut scopum tela emittant mulieres, velatis oculis. Anonymus. *Den Lappen upsætter bioern skinnet pao een stubba, som bar spoedet och ringen, och taoh skola quinfolken skiute till maols med handbogar och piilar aot bioern skinnet, doch med foerbundna oegon.* Hoc est: *Lappo is, qui ferebat virgam cum annulo, suspendit pellem ursinam in stipite, ut ad eam mulieres, ceu ad scopum, jaciant tela cum arcu, tectis tamen oculis.* Habent autem oculos suos tectos veste, seu velatos, uti Samuel Rheen nos docet, qui & de cæteris in hunc modum, ut Latine solum verba ejus proferam: *Pellem ursinam suspendunt in stipite, uxoresque suas in eam, ut scopum, tela faciunt dirigere, arcu emissa, oculis tamen veste obligatis.* Additur tunc quoque cantilena, quam decantant mulieres hisce verbis: *batt Olmai Kutti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis, potti, kalka vvoucki*, ut Anonymus est testis, qui hæc verba dicit hoc significare: *Telis nunc petemus eum, qui venit ex Suecia, Polonia, Anglia, Francia.* Cæterum illa, quæ ex mulieribus prima pellem telo tetigit, laudem consequitur ante cæteras, crediturque omen viro suo dare capiendi ursi ante reliquos. Samuel Rheen: *Den hustron, som foerst træffar bioern skinnet, behaoller priisen foer the andra, skall och vvaara & omen, att hennes man skall alldra foerst fao bioern.* Hoc est: *Ea mulier, quæ prima tangit pellem ursinam, antefertur cæteris, putaturq; ea res habere omen, fore nimirum.*

mirum, ut maritus ejus primus ursum capiat. Eidem mulieri datur negotium, ut in pannis singulis tot suat cruces filo stanneo, quot illa vice capti fuerunt ursi, unus sive plures, pannosque illos suspendat in eorum collo, qui venationi interfuere, teneturque quilibet pannum suum ferre in collo per triduum. Idem Rheen. *Den samma hustron skall soema pao Klæde sao maonga kors af teentraod, effter bioernernas taal, som dræpis, huilka hon skall hængia pao alla the Lappars hals, som hafvva vvarit med at dræpa bioernerna. Desse kors skohlen Lapparna laota hængia pao sine halsar alt in tilb afftonen pao tridie dagen emoot Solennes undergaong.* Hoc est. *Eadem mulier* (quæ nimirum telo pellem ursinam prima feriit) *in panno tot cruces suere tenetur filo stanneo, quot numero cæsi tum fuerunt ursi, & suspendere in eorum collis omnium, qui fuere socii cædendorum ursorum, cruces istas ferre Lappones in collis suis debent usque ad vesperam diei tertii, Solisque occasum.* Habet eadem Anonymus, nisi quod non illius fœminæ unius, sed & reliquarum dicat esse hoc officium, ut suant cruces istas, & suspendant in collis suorum maritorum: eosque ferre non per triduum solummodo, sed & quatriduum. Addit, similem crucem etiam à collo rangiferi suspendi, cujus ministerio ursus devectus fuit ad tugurium ex sylvis. *Sammalædes hænge the itt soemat kors pao dhen rehn, som hafvver dragit bioern, huilket dær blifvver hængiandes, till des han bandet sonders liiter.* Hoc est: *Ad eundem modum crucem sutam suspendunt in collo rangiferi, qui devexit ursum, manetque ea sic suspensa, donec lacerata fuerit tænia, ex qua pendebat.* Quæ sit caussa hujus ritus, necdum comperi, nisi quod existimem, eas cruces amuleti loco servire venantibus debere, contra mala, quæ ipsis ex interfecto urso à dæmoniis, sylvas colentibus immineant. Quasdam enim in tutela sua feras habere, vetus est opinio, quæ hodieque durat; estque hoc de urso magis verisimile, quia rex ferarum cæterarum apud Lapponas habetur. Ultimum, quo ista omnia clauduntur, h.e. quod sc. finito triduo, quo abstinere à consortio suarum conjugum coguntur, Lappones ad mulierum tugurium revertantur. Solet autem unus post alterum manu prius apprehendere catenam, ex qua in foco pendent ahenæ,

ficque ter ſaltare circum ignem poſtremo per conſuetam tugurii virorum pariter mulierumque januam excurrere. Mulieres addunt cantum, quo ſe cineres promittunt in ipſos jacturas; unaque mulierum cineres conjicit poſt quemlibet. Anonymus. *Effter tre dagars foerlop, nær Lapparna ſkola fao lof att komma till ſina huſtrur igen, tao taga the hvvar effter andra i den kædja, ſom hænger oefvver ellden, ther puo the hængia ſina kokekættlar, och ſpringa tree gaonger kring om eelden, och ther effter ſpringa the dhen ena effter den andra ut genom kottædoeren, och tao ſiunga quinfolken ſaoledes. Todna kalka kaino oggio; det ær, tu ſkall nu fao en skopa eller skofell full med aska pao tina been:* Hoc eſt: *Elapſo triduo, cum venia datur Lapponibus revertendi ad uxores ſuas, unus poſt alterum manu tenet catenam, ſuper ignem pendentem, in qua ſuſpenſa habent ahena ſua, ſimulque ter ſaltet circum ignem, ſicque excurrunt unus poſt alterum per januam tugurii, tunc fœminæ ſic canunt: Todna kalka kaino oggio,* id eſt: *accipies palam ſeu batillum cinerum in crura tua* Habet eadem & Samuel Rheen, additque hoc facto demum fas eſſe viris, ut ad uxores ſuas revertantur. Nempe hactenus impuri videbantur, propter cædem urſi. At hoc velut piamento liberati à priori vitio, ut diſertim Anonymus teſtatur. *Der med blifvva mannerna liika ſom rænſade, foer æn the fao loof, komma till ſina huſtrur.* Id eſt: *Hoc modo viri veluti purgantur, priuſquam veniant ad uxores ſuas.* Et hæc quidem urſorum apud Lapponas venatio, multiplexque in ea ſuperſtitio & cura. Cujus curæ pleraque ſunt ſingularia, quædam tamen communia cum venatione reliqua. Præſertim illud, quod à capta fera mulieres arceant, nec tractare ipſam velint ſuis manibus, quod in tugurium revertantur, non per juſtam januam, ſed eam, quæ à tergo eſt. Nam & alias hoc obſervant in venatione cætera. De mulieribus pridem teſtatus eſt Zieglerus. *Religio eſt, ne mulier manu contingat feram captam.* De janua Wexionius. *E regione* (januæ communis) *feneſtra lumen admittens: per quam ex venatione reduces primo irrepunt, fruſtum carnis rhenanæ ſecum trahentes.* Quin imo per hanc feneſtram ſive januam, quicquid eſt prædæ per venationem comparatæ, conjiciunt in tugurium. Olaus

Petri

Petri Niurenius de ea. *Altera janua ad Septentrionem ejusmodi superstitioni dicata, ut cum vel piscatum, vel venatum maritus exeat, per eam egrediatur, ac per eam rediens, quicquid cepit, imittat.* Dicit, *immittat*, quod fit jactu. Samuel Rheen: *Baakfoer kottarne hafvva the een liiten doer, ther igienom the inkasta theras maatvvaror, særdeles thet the faonga af skogen, saosom foglar, och vildbrao, eller af sioger, saosom ær allahanda fisk. Detta mao ike inbæras igenom den rætta doerem, uthan det skall inkastas, igenom baakdoeren.* Hoc est: *A tergo tuguriorum parvam habent januam, per quam conjiciunt res cibi, præsertim quas capiunt in sylvis, ut aves & carnes ferarum, aut aquis, ut omnis generis pisces. Hæc nefas est inferre per januam communem, sed debent conjici per januam à tergo.* Non deportant, sed conjiciunt in tugurium hæc omnia, sine dubio per superstitionem aliquam, quasi missa & delapsa cœlitus, & singulari numinis indulgentia in sinum veluti eorum conjecta. Quanquam ipsi harum superstitionum caussas plerasque ignorent, nudaque tantum exempla suorum majorum sequantur. De cætero nil apud Lapponas gloriosius, quam interfecisse ursum. Ideo palam facinoris hujus quasdam proferunt notas, lineas scilicet in pileis ex filo stanneo. Olaus Petri Niurenius. *Inter alia capitii frontem tot ex ejusmodi fili* (stannei puta) *lineolis insigniunt, quot ursos licuit gerenti interemisse, ut in occursu, quot necarit, confestim appareat.* Venio ad aucupia quæ & ipsa viri soli exercent. Sunt & illa non unius semper generis, sed differunt cum ratione temporis, tum ratione avium. Nam aliter venantur eas hyeme, aliter æstate; aliter hoc genus, aliter illud. Æstate aves plerasque conficiunt telis, aut glandibus bombardarum; hyeme vero laqueis captant. Est præsertim genus unum pertinens ad Logopodas, Sueci Sniœriper appellant, de quo dicam in sequentibus; id capiunt arte singulari, quam describit Samuel Rheen hisce verbis. *Sniæriper fanga the med snaror saoledes, att the af biorkriis gioera & liitet hag, med smao leed pao, ther uti the sættia snaror af traod giorde. Altsao emedan Sniæriiporne gemenligen vvistas neder pao markenen, och icke i træ, therfore nær the sao loepa af och an, vvarda the faongne i snarone.* Hoc est:

Logopodes nivales capiunt laqueis ad hunc modum: ex virgultis betulinis conficiunt instar sæpis exigui cum multis portis minutis, in quibus suspendunt laqueos è filo paratos. Cum igitur illæ aves humi plerumque versentur, non in arboribus, icciroo cum discurrunt huc illucque, laqueis facile capiuntur. Hæc illarum avium est captura. In cæteris occurrit nihil, quod peculiarem observationem promereret.

CAP. XX.

De Armis atque instrumentis ad venationem fere pertinentibus apud Lapponas.

EX superioribus apparet Lapponas diverso uti genere armorum in venatione sua; itaque de ipsis aliquid addemus. Primum, maximeque frequens genus sunt arcus, quos habent longos ad tres ferè ulnas, latos digitos duos, crassos pollicis crassitie vel paulo amplius, ex lignis duobus, quorum alterum alteri subjungunt. Nam ligno betulino affigunt lignum pini, copia resinæ lentum flexileque, ut virtute hujus habeat arcus vim propellendi tela & sagittas. Utrumque contra aëris injurias, pluviarum, nivium libro betulino exterius adaptato muniunt. Quod enim Lomenio est proditum, quasi fiant ex rangiferorum ossibus, id adeo est falsum, & ne quidem veri speciem præ se ferat, cum ossa omnia sint dura, neque tali ratione, qualis postulatur in arcubus, possint flecti, quod quilibet intelligit. *Rangiferi,* ait, *ossa asperantur in cultros, & curvantur in arcus congeneribus feris trucidandis.* Si de telis scripsisset, aliquid dixisset. At quia de arcubus, excusari nulla ratione potest. Suspicor interim, hoc accepisse ab Olao Magno, ut nonnulla alia huic parti, quæ desiderari poterat in Itinerario ipsius, explendæ. Olaus enim ita habet lib. XVII. c. 30. ubi de utilitatibus

tatibus variis, quas præbent rangiferi. *Oſſa atque cornua arcuum & balliſtarum artificibus, avide ea pro rerum commutatione quærentibus, applicantur.* Quia hic ab artificibus arcuum oſſa rangiferorum legerat appeti, Lomenius collegiſſe videtur, quod eorum uſus ſit in arcubus iſtis fabricandis, & ut ipſe loquitur, curvandis. At non hoc volebat Olaus, nec de iſto genere arcuum hic loquebatur, quod oſtendit ipſe, quando conjungit balliſtis; ſed de alio, quod eſt firmatum ad manubrium ligneum, continens impoſitum ſibi telum, quod emitti debet, atque à Germanis meis *Armbruſt*, Gallis *arbaleſtre* nuncupatur. Hoc genus non quidem fieri aut confici, quod eſt impoſſibile, ſed ornari tamen in manubriis ebore, concha margaritifera, & ejusmodi aliis conſuevit, quorum loco hic in terris Borealibus artifices oſſa rangiferorum adhibebant. Iſta mens Olai, quam non aſſecutus eſt Lomenius, ſi locum hunc reſpexit. Quicquid ſit, hoc plane manet certum, arcus Lapponum non oſſeos eſſe, verum ligneos, ac ne oſſibus ornari quidem, ut nullo inſtructos manubrio, ſed nudos, & ſimplices, & quorum nervus non inſtrumento aliquo, ſed nuda dextra intenditur, & tenetur. Dixi ſupra, fieri hos arcus ex lignis duobus inter ſe conjunctis; addo nunc, juncturam iſtam glutinis beneficio confici. Gluten illud Lappones hoc modo præparant. Percas piſces recens captas excoriant, pelles reponunt in aqua calida tamdiu, donec à ſquamis poſſint purgari: poſt cum pauxillo aquæ coquunt bene deſpumatas, bacilloque frequenter vertunt, tundunt, & comminuunt, donec pultis ſpeciem accipiant. Hoc effuſum ſiccant, & in uſus neceſſarios reponunt. Si glutinandum quid occurrit, aqua pauca maceratum uſurpant, ſicut cætera glutinis genera ſolent. Præter arcus iſtos, habent & alios ex ferro, quos ſupra dixi à Germanis *Armbruſt* nominari. Uſus eorum invaluit non parum proximis temporibus apud Lappones. Intendunt eos unco ferreo, quem cingulo habent ſuſpenſum, ut majore niſu & vi adducere queant nervum, dum pede in circulo ferreo à capite arcus repoſito, toto deinde corpore uncum trahunt ad ſe, donec nervum inſeruerint anſæ ad id in arcus manubrio factæ ex oſſe, atque ita arcum intenderint. Ab arcubus progredior ad tela.

ria ipsorum, non tamen per januam communem, sed à tergo aperiunt foramen, per quod cum introspectant, uxores ipsorum ore comminutum alni corticem tenent, oculo dextro spectant per annulum orichalceum, velut ad scopum, ut solent qui bombardas explodunt, atque ita expuunt in faciem suorum maritorum perinde, ac si sanguine ursino essent respersi. Habet eadem & Samuel Rheen, in eo solum differt, quod hoc dicat fieri ab uxore una, inque illius, qui dux fuit cæterorum, tantum faciem sic expui. Adscribam & ipsius verba, reddita à me Latine, ne Suecica, prolixa nimis, sint fastidio. *Post*, inquit, *uxores eas invitant in tugurium suum. Nemo tamen virorum ingredi id debet janua communi, sed à tergo aperiunt foramen, per quod introspicit is, qui ursum circuivit, atque sic respergitur cortice alni ab uxore Lapponis comminuto, id quod fit hoc modo. Una fœminarum Lapponicarum oculo dextro spectat per annulum orichalceum applicatum, sicut ad scopum ictus destinari oculo solet, & sic expuit in ejus faciem succum ex cortice alni, velut cruorem, qui primus tugurium introspicit, ac intrare quærit.* Nempe res se ita habet, solent duo minimum extruere tuguria, unum virorum, in quod deportandus est ursus, ut ibi excorietur, coquatur, scindaturque in partes; alterum mulierum, in quod post venationem, & ursi deportationem veniant viri, solenneque habeant convivium. In hoc tugurium cum veniunt, aut dux eorum solus, quod vult Samuel Rheen, aut una & cæteri quod vult Anonymus, excipiuntur ita, ut est dictum. Jam sic congregatis omnibus in tuguriis mulierum, mulieres primum canunt, gratiasq; agunt maritis, ob allatam prædam: Anonymus: *Nær manfolken ær inkommen i kottarna, siunga quinfolken med een laoger stimma saoledes. Kittulis pouro toukoris, det ær, hafvve tack i kiære mann, foer den goda leek i nu hafvva hafft foer hænder, att i hafvva dræpit bioern.* Hoc est: *Postquam viri venerunt in tugurium, fœminæ submissiore canunt voce in hunc modum: Kittulis pouro toukoris,* h. e. *gratia vobis viri chari pro lusu jucundo quem habuistis, dum occidistis ursum.* Post instruitur convivium virorum juxta & mulierum in tuguriis mulierum, apponunturque cibi optimi pro copia præsenti, sine carne ursina tamen. Samuel Rheen: *Sedan settia the sig neder, och æta tillsamman aff then bæsta maat, the i foerraod hafvva.* Hoc est: *Post consident, & simul edunt, quod habent ciborum optimorum.* Convivio finito,

finito, viri discedunt alterum in tugurium, in quo captus jacet ursus. Ibi eum detracta pelle scindunt in partes, coquuntque, atque novum instruunt convivium solorum virorum, in illo tugurio habendum. Dictus scriptor, *Mannfolken foerfoga sig i sine kottar, ther the flao bioernen, hvvilken the strax koka.* Hoc est: *Viri digrediuntur in tugurium suum, ibi ursum excoriant, statimque coquunt.* Digrediuntur, ait, nempe post convivium aut cœnam in tugurio mulierum, idque statim, nec enim cuiquam eorum, qui venationi ursinæ interfuere, fas est pernoctare cum uxore sua, ante integrum triduum elapsum. Idem: *Ingen Lapp som hafvver vvarit medh nær bioern blef dræpin, mao komma till sin hustro pao tree dygn.* Hoc est: *Nullus eorum Lapponum, qui fuere præsentes, cum ursus interficeretur, per tres dies integros venire ad uxorem suam fas habet.* Quin imo qui reliquorum fuit dux, à cohabitatione cum uxore cogitur se abstinere per dies quinque. Anonymus: *Sedan komma inga mæn till sina hustror pao tree dygn, oc den som baar spoedet och messingringen, faor ike komma till sin hustru pao fem dign.* Hoc est: *Postea nemo virorum venit ad uxorem suam, per integrum triduum, is vero, qui gestabat virgam cum annulo orichalceo, ne per quinque quidem dies.* Dicit, *postea*, quàm nimirum convivium est habitum in tugurio mulierum, post quod statim abeunt in tugurium alterum, destinatum ad excoriationem coctionemque ursi. Pellis, quæ detrahitur, illius est, qui cubile ipsius primum reperit, cæterisve monstravit. Samuel Rheen. *Skinnet behaoller den Lappen foer sigh allena, som vviste, hvvar est Bioern vvar i sitt vvinterlæger ingaongen.* Hoc est: *Pellem sibi soli servat is, qui monstrabat cubile, in quo per hyemem commorari ursus destinaverat.* Ex urso tria potissimum deputantur coctioni, caro, adeps, atque sanguis. Inde dictus Scriptor. *Tao nu alt kioetet, blodet, och ystret ær kockat.* Hoc est: *Postquam caro omnis, cum sanguine, & adipe cocta est.* Coquuntur hæc in ahenis, & quicquid pinguedinis supernatet, id omne demptum colligitur in vasa lignea, quibus tot affixæ sunt laminæ orichalceæ, quot sunt ursi, quorum caro coquitur. Idem: *Bioern koka the strax, och syla af thet feeta, doch maoste alla kiærl, hvvaruti flaottet sylas, vvara med messing beslagene, ær thet een bioern, som dræpen ær,*

 skall

skall kiærillet vvara be slagit med ett stycke messing, men æro flere bioernar dræpne, skolo och flere stycken vvara pao kiærillet slagne. Hoc est: *Vrsum statim coquunt, pinguedinemque juri innatantem demunt, vasa tamen, in quæ ipsam colligunt, orichalceam laminam debent affixam habere, si ursus unus cæsus fuerit, unicam, si plures, plures.* Inter coquendum ordine suo sedent circum focum, qui fuerunt occupati in venatione, sic ut neuter ordinem eum turbet, aut alterius invadat locum. A dextra primum locum, sive summum, occupat explorator cubilis ursini, & dux cæterorum, proximum tympanista, tertium is, qui primum urso intulit ictum: à sinistra primum fissor lignorum, secundum aquæ portator, & post cæteri, qui fuere socii. Idem. *Medan bioern kioetett kookas, sittia the pao bægge siidor om elden alla i sin ordning, sao att den ena icke faohr træda i den andras rum: fræmst sitter den som ringade bioern, der næst som slog pao trumban, næst honom, som foerst skoet bioren: och sedan pao then vvænstra siidan vvæde huggaren, och vvatu bæraren.* Hoc est: *Dum coquitur caro ursina, utrinque circum ignem sedent omnes ordine suo, sic ut unus in locum alterius venire nefas ducat. Primo sedet is, qui circuivit ursum, post, qui pulsabat tympanum, tum, qui primus ursum petierat hasta vel globo. Et à sinistra fissor lignorum, & aquæ portator.* Caro cocta dividitur primum inter viros & mulieres, sic ut ipsæ quoque accipiant portionem suam & carnis & adipis, estque hoc de munere ducis, ut partes has definiat, & quid mulieribus sit dandum, seponat. Anonymus: *När bioern koettet ær kokat, bytet det emillan mæn och qvvinnor af den Lap, som hafvver spædet och ringen, hvvilken och hafvver ringat bioern.* Hoc est: *Postquam cocta est caro ursina, dividitur ea inter viros fæminasque per eum Lapponem, qui tenet virgam cum annulo, & ursum circuiverat.* In divisione hac observant, ne quid detur feminis de ursi clunibus seu femoribus posterioribus, ea enim pertinent ad viros solos. Samuel Rheen. *Ike gifvves naogot aoth hustrorne af baackdeelen utan af framdeelen.* Hoc est: *Mulieribus nil datur de partibus posterioribus, sed prioribus.* Facta hac divisione duo mittuntur ex Lapponibus, qui partem dictam deferant ad tugurium mulierum. Nulli enim earum fas est, venire ad tugurium

virorum

virorum, dum carnes ursinæ coquuntur, quod testatur dictus Rheen. *Ike mao naogon quinnes person kommai den kottan , ther bioern kokat vvarder.* Hoc est: *Nulli fœminæ concessum est venire in id tugurium, in quo ursus coquitur.* Duo illi, qui sic ferunt carnes ursinas ad mulieres, suam habent cantilenam , qua utuntur inter deportandum. Verba ejus lingua Lapponum sunt talia: *Olmai potti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis,* quibus simulant, se venire ex locis peregrinis, & hæc munera ferre mulieribus. Anonymus: *Tvvenne Lappar skohla bæra tillhustrorna dehras dehl, och tao siunga the mæn, som komma, bærandes bioern koettet saoledes: Olmai potti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis, dæt ær, hær komma mænn fraon Svvergie, Poland, Engeland, och Frankiche.* Hoc est: *Lappones duo ad fœminas deferre solent partem ipsarum, tuncque ipsi, qui sic deferunt, canunt in hunc modum: Olmai potti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis,* hoc est, *hic veniunt viri ex Suecia, Polonia, Anglia, Francia.* Fœminæ cum adventum eorum audiunt, tum & ipsæ procedunt, canereque incipiunt cantilena sua, qua eos testantur venire optatos, simulque promittunt cincturos sese crura eorum filis laneis, coloris rubri. Dictus Anonymus. *Nær tao manfolk sao sunget hafvva, svvara quinfolcken them saoledes med siin saong: Olmai potti Svverigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis, kalka koubsis laigit touti tiadnat. Det ær: Imæn, som ære kombne fraon Svverigisland, Poland, Engeland, Frankiche, om edra been skole vvii binda roett færgat garn.* Hoc est: *Postquam ita viri cecinere, fœminæ respondent ipsis tali cantione: Olmai potti Svverigislandi, Polandi, Engelandi Frankichis, kalka kaubsis laigit touti tiadnat.* Hoc est: *Viri, qui venistis ex Suecia, Polonia, Anglia, Francia, circum crura vestra ligabimus fila, colore rubro tincta.* Atque ita eos postea cingunt ad prædictum modum. At vero eam carnem, quæ ad viros pertinet, distribuit tympanista, si credimus Samueli Rheen, quia sic de eo: *Trumbslagaren skall vvara skaffare, och deela soender kioetet, och iistret.* Hoc est: *Tympanistam oportet esse ministrum convivii, & dividere carnes cum adipe.* Distribuit autem non inter eos modo, qui supra nominati, sed & omnes socios, & qui convivio inter-

interſunt. Idem. *Tao nu alt kioettet, blodet, och yſtret ær kokat, deelar skuffaren thet ſænder emellan giæſtarna, ſao, at hvvar och een faohr ſin deel, baode af kioett och yſter.* Hoc eſt: *Poſtquam caro omnis, ſanguis, & adeps cocta ſunt, tum miniſter convivii ea dividit inter convivantes, ſic ut quisque accipiat partem & carnis & adipis.* Conſumpta omni carne cum à viris, tum à mulieribus, primum colligunt oſſa, quæ non ut oſſa reliquorum animantium ad eximendam medullam diffindunt, ſed ſervant integra, & ſic omnia junctim uno in loco defodiunt. Samuel Rheen: *Nær kiætett ær foert ærdt, ſambla the alla benen till ſammans, them the ike ſoenderslao, utan them alla nedergræfa.* Hoc eſt: *Cum conſumpta eſt caro, colligunt oſſa omnia, quæ non confringunt, ſed defodiunt.* Deinde is, qui habet pellem urſinam, eam ſuſpendit in ſtipite, ut in ipſam, velut ſcopum tela emittant mulieres, velatis oculis. Anonymus. *Den Lappen upſætter bioern skinnet pao een ſtubba, ſom bar ſpoedet och ringen, och taoh skola quinfolken skiute till maols med handbogar och piilar aot bioern skinnet, doch med foerbundna oegon.* Hoc eſt: *Lappo is, qui ferebat virgam cum annulo, ſuſpendit pellem urſinam in ſtipite, ut ad eam mulieres, ceu ad ſcopum, jaciant tela cum arcu, tectis tamen oculis.* Habent autem oculos ſuos tectos veſte, ſeu velatos, uti Samuel Rheen nos docet, qui & de cæteris in hunc modum, ut Latine ſolum verba ejus proferam: *Pellem urſinam ſuſpendunt in ſtipite, uxoresque ſuas in eam, ut ſcopum, tela faciunt dirigere, arcu emiſſa, oculis tamen veſte obligatis.* Additur tunc quoque cantilena, quam decantant mulieres hiſce verbis: *batt Olmai Kutti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis, potti, kalka vvoucki,* ut Anonymus eſt teſtis, qui hæc verba dicit hoc ſignificare: *Telis nunc petemus eum, qui venit ex Suecia, Polonia, Anglia, Francia.* Cæterum illa, quæ ex mulieribus prima pellem telo tetigit, laudem conſequitur ante cæteras, crediturque omen viro ſuo dare capiendi urſi ante reliquos. Samuel Rheen: *Den hustron, ſom foerst træffar bioern skinnet, behaoller priiſen foer the andra, skall och vvaara & omen, att hennes man ſkall alldra foerſt fao bioern.* Hoc eſt: *Ea mulier, quæ prima tangit pellem urſinam, antefertur cæteris, putaturq; ea res habere omen, fore nimirum.*

mirum, ut maritus ejus primus ursum capiat. Eidem mulieri datur negotium, ut in pannis singulis tot ſuat cruces filo ſtanneo, quot illa vice capti fuerunt urſi, unus ſive plures, pannosque illos ſuſpendat in eorum collo, qui venationi interfuere, teneturque quilibet pannum ſuum ferre in collo per triduum. Idem Rheen. *Den ſamma huſtron ſkall ſoema pao Klæde ſao maonga kors af teentraod, effter bioernernas taal, ſom dræpis, huilka hon ſkall hængia pao alla the Lappars hals, ſom hafvva vvarit med at dræpa bioernerna. Deſſe kors ſkohlen Lapparna laota hængia pao ſine halſar alt in tilb afftonen pao tridie dagen emoot Solennes undergaong.* Hoc eſt. *Eadem mulier* (quæ nimirum telo pellem urſinam prima feriit) *in panno tot cruces ſuere tenetur filo ſtanneo, quot numero cæſi tum fuerunt urſi, & ſuſpendere in eorum collis omnium, qui fuere ſocii cædendorum urſorum, cruces iſtas ferre Lappones in collis ſuis debent uſque ad veſperam diei tertii, Soliſque occaſum.* Habet eadem Anonymus, niſi quod non illius fœminæ unius, ſed & reliquarum dicat eſſe hoc officium, ut ſuant cruces iſtas, & ſuſpendant in collis ſuorum maritorum: eosque ferre non per triduum ſolummodo, ſed & quatriduum. Addit, ſimilem crucem etiam à collo rangiferi ſuſpendi, cujus miniſterio urſus devectus fuit ad tugurium ex ſylvis. *Sammalædes hænge the itt ſoemat kors pao dhen rehn, ſom hafvver dragit bioern, huilket dær blifvver hængiandes, till des han bandet ſonders liiter.* Hoc eſt: *Ad eundem modum crucem ſutam ſuſpendunt in collo rangiferi, qui devexit urſum, manetque ea ſic ſuſpenſa, donec lacerata fuerit tænia, ex qua pendebat.* Quæ ſit cauſſa hujus ritus, necdum comperi, niſi quod exiſtimem, eas cruces amuleti loco ſervire venantibus debere, contra mala, quæ ipſis ex interfecto urſo à dæmoniis, ſylvas colentibus immineant. Quasdam enim in tutela ſua feras habere, vetus eſt opinio, quæ hodieque durat; eſtque hoc de urſo magis veriſimile, quia rex ferarum cæterarum apud Lapponas habetur. Ultimum, quo iſta omnia clauduntur, h.e. quod ſc. finito triduo, quo abſtinere à conſortio ſuarum conjugum coguntur, Lappones ad mulierum tugurium revertantur. Solet autem unus poſt alterum manu prius apprehendere catenam, ex qua in foco pendent ahenæ,

ſicque ter ſaltare circum ignem poſtremo per conſuetam tugurii virorum pariter mulierumque januam excurrere. Mulieres addunt cantum, quo ſe cineres promittunt in ipſos jacturas; unaque mulierum cineres conjicit poſt quemlibet. Anonymus. *Effter tre dagars foerlop, nær Lapparna ſkola fao lof att komma till ſina huſtrur igen, tao taga the hvvar effter andra i den kædja, ſom hænger oefvver ellden, ther puo the hængia ſina kokekættlar, och ſpringa tree gaonger kring om eelden, och ther effter ſpringa the dhen ena effter den andra ut genom kottædoeren, och tao ſiunga quinfolken ſaoledes. Todna kalka kaino oggio; det ær, tu ſkall nu fao en skopa eller skofell full med aska pao tina been:* Hoc eſt: *Elapſo triduo, cum venia datur Lapponibus revertendi ad uxores ſuas, unus poſt alterum manu tenet catenam, ſuper ignem pendentem, in qua ſuſpenſa habent ahena ſua, ſimulque ter ſaltet circum ignem, ſicque excurrunt unus poſt alterum per januam tugurii, tunc fœminæ ſic canunt: Todna kalka kaino oggio,* id eſt: *accipies palam ſeu batillum cinerum in crura tua.* Habet eadem & Samuel Rheen, additque hoc facto demum fas eſſe viris, ut ad uxores ſuas revertantur. Nempe hactenus impuri videbantur, propter cædem urſi. At hoc velut piamento liberati à priori vitio, ut diſertim Anonymus teſtatur. *Der med blifvva mænnerna liika ſom rænſade, foer æn the fao loof, komma till ſina huſtrur.* Id eſt: *Hoc modo viri veluti purgantur, priuſquam veniant ad uxores ſuas.* Et hæc quidem urſorum apud Lapponas venatio, multiplexque in ea ſuperſtitio & cura. Cujus curæ pleraque ſunt ſingularia, quædam tamen communia cum venatione reliqua. Præſertim illud, quod à capta fera mulieres arceant, nec tractare ipſam velint ſuis manibus, quod in tugurium revertantur, non per juſtam januam, ſed eam, quæ à tergo eſt. Nam & alias hoc obſervant in venatione cætera. De mulieribus pridem teſtatus eſt Zieglerus. *Religio eſt, ne mulier manu contingat feram captam.* De janua Wexionius. *E regione* (januæ communis) *feneſtra lumen admittens: per quam ex venatione reduces primo irrepunt, fruſtum carnis rhenanæ ſecum trahentes.* Quin imo per hanc feneſtram ſive januam, quicquid eſt prædæ per venationem comparatæ, conjiciunt in tugurium. Olaus

Petri

Petri Niurenius de ea. *Altera janua ad Septentrionem ejusmodi superſtitioni dicata, ut cum vel piſcatum, vel venatum maritus exeat, per eam egrediatur, ac per eam rediens, quicquid cepit, imittat.* Dicit, *immittat*, quod fit jactu. Samuel Rheen: *Baak foer kottarne hafvva the een liiten doer, ther igienom the inkaſta theras maatvvaror, ſærdeles thet the faonga af skogen, ſaoſom foglar, och vildbrao, eller af ſioger, ſaoſom ær allahanda fisk. Detta mao ike inbæras igenom den rætta doerem, uthan det skall inkaſtas, igenom baakdoeren.* Hoc eſt: *A tergo tuguriorum parvam habent januam, per quam conjiciunt res cibi, præſertim quas capiunt in ſylvis, ut aves & carnes ferarum, aut aquis, ut omnis generis piſces. Hæc nefas eſt inferre per januam communem, ſed debent conjici per januam à tergo.* Non deportant, ſed conjiciunt in tugurium hæc omnia, ſine dubio per ſuperſtitionem aliquam, quaſi miſſa & delapſa cœlitus, & ſingulari numinis indulgentia in ſinum veluti eorum conjecta. Quanquam ipſi harum ſuperſtitionum cauſſas plerasque ignorent, nudaque tantum exempla ſuorum majorum ſequantur. De cætero nil apud Lapponas glorioſius, quam interfeciſſe urſum. Ideo palam facinoris hujus quasdam proferunt notas, lineas ſcilicet in pileis ex filo ſtanneo. Olaus Petri Niurenius. *Inter alia capitii frontem tot ex ejusmodi fili* (ſtannei puta) *lineolis inſigniunt, quot urſos licuit gerenti interemiſſe, ut in occurſu, quot necarit, confeſtim appareat.* Venio ad aucupia quæ & ipſa viri ſoli exercent. Sunt & illa non unius ſemper generis, ſed differunt cum ratione temporis, tum ratione avium. Nam aliter venantur eas hyeme, aliter æſtate; aliter hoc genus, aliter illud. Æſtate aves plerasque conficiunt telis, aut glandibus bombardarum; hyeme vero laqueis captant. Eſt præſertim genus unum pertinens ad Logopodas, Sueci Sniœriper appellant, de quo dicam in ſequentibus; id capiunt arte ſingulari, quam deſcribit Samuel Rheen hiſce verbis. *Sniæriper fanga the med ſnaror ſaoledes, att the af biorkriis gioera & liitet hag, med ſmao leed pao, ther uti the ſættia ſnaror af traod giorde. Altſao emedan Sniæriiporne gemenligen vviſtas neder pao markenen, och icke i træ, therføre nær the ſao loepa af och an, vvarda the faongne i ſnarone.* Hoc eſt:

Logopodes nivales capiunt laqueis ad hunc modum: ex virgultis betulinis conficiunt instar sepis exigui cum multis portis minutis, in quibus suspendunt laqueos è filo paratos. Cum igitur illæ aves humi plerumque versentur, non in arboribus, iccirco cum discurrunt huc illucque, laqueis facile capiuntur. Hæc illarum avium est captura. In cæteris occurrit nihil, quod peculiarem observationem promereret.

CAP. XX.

De Armis atque instrumentis ad venationem fere pertinentibus apud Lapponas.

EX superioribus apparet Lapponas diverso uti genere armorum in venatione sua; itaque de ipsis aliquid addemus. Primum, maximeque frequens genus sunt arcus, quos habent longos ad tres ferè ulnas, latos digitos duos, crassos pollicis crassitie vel paulo amplius, ex lignis duobus, quorum alterum alteri subjungunt. Nam ligno betulino affigunt lignum pini, copia resinæ lentum flexileque, ut virtute hujus habeat arcus vim propellendi tela & sagittas. Utrumque contra aëris injurias, pluviarum, nivium libro betulino exterius adaptato muniunt. Quod enim Lomenio est proditum, quasi fiant ex rangiferorum ossibus, id adeo est falsum, & ne quidem veri speciem præ se ferat, cum ossa omnia sint dura, neque tali ratione, qualis postulatur in arcubus, possint flecti, quod quilibet intelligit. *Rangiferi*, ait, *ossa asperantur in cultros, & curvantur in arcus congeneribus feris trucidandis.* Si de telis scripsisset, aliquid dixisset. At quia de arcubus, excusari nulla ratione potest. Suspicor interim, hoc accepisse ab Olao Magno, ut nonnulla alia huic parti, quæ desiderari poterat in Itinerario ipsius, explendæ. Olaus enim ita habet lib. XVII. c. 30. ubi de utilitatibus

tatibus variis, quas præbent rangiferi. *Ossa atque cornua arcuum & ballistarum artificibus, avide ea pro rerum commutatione quærentibus, applicantur.* Quia hic ab artificibus arcuum ossa rangiferorum legerat appeti, Lomenius collegisse videtur, quod eorum usus sit in arcubus istis fabricandis, & ut ipse loquitur, curvandis. At non hoc volebat Olaus, nec de isto genere arcuum hic loquebatur, quod ostendit ipse, quando conjungit ballistis; sed de alio, quod est firmatum ad manubrium ligneum, continens impositum sibi telum, quod emitti debet, atque à Germanis meis *Armbrust*, Gallis *arbalestre* nuncupatur. Hoc genus non quidem fieri aut confici, quod est impossibile, sed ornari tamen in manubriis ebore, concha margaritifera, & ejusmodi aliis consuevit, quorum loco hic in terris Borealibus artifices ossa rangiferorum adhibebant. Ista mens Olai, quam non assecutus est Lomenius, si locum hunc respexit. Quicquid sit, hoc plane manet certum, arcus Lapponum non osseos esse, verum ligneos, ac ne ossibus ornari quidem, ut nullo instructos manubrio, sed nudos, & simplices, & quorum nervus non instrumento aliquo, sed nuda dextra intenditur, & tenetur. Dixi supra, fieri hos arcus ex lignis duobus inter se conjunctis; addo nunc, juncturam istam glutinis beneficio confici. Gluten illud Lappones hoc modo præparant. Percas pisces recens captas excoriant, pelles reponunt in aqua calida tamdiu, donec à squamis possint purgari: post cum pauxillo aquæ coquunt bene despumatas, bacilloque frequenter vertunt, tundunt, & comminuunt, donec pultis speciem accipiant. Hoc effusum siccant, & in usus necessarios reponunt. Si glutinandum quid occurrit, aqua pauca maceratum usurpant, sicut cætera glutinis genera solent. Præter arcus istos, habent & alios ex ferro, quos supra dixi à Germanis *Armbrust* nominari. Usus eorum invaluit non parum proximis temporibus apud Lappones. Intendunt eos unco ferreo, quem cingulo habent suspensum, ut majore nisu & vi adducere queant nervum, dum pede in circulo ferreo à capite arcus reposito, toto deinde corpore uncum trahunt ad se, donec nervum inseruerint ansæ ad id in arcus manubrio factæ ex osse, atque ita arcum intenderint. Ab arcubus progredior ad tela.

Habent ea duplicis fere generis, alia ferreis armata cuſpidibus, alia ſine ferro hebetia & obtuſa, feriendis minoribus animalculis, ut ſciuris, hermelinis, & ejusmodi. Meminit Olaus Magnus lib. VII. c. I. *Producuntur ligneæ ſagittæ, lato capite, pro marduris, Zebellinis, ac pyrolis interimendis.* Quibus verbis *pyrolos* appellat, qui Latinis ſunt *ſciuri*. At illa cuſpidata intentantur feris majoribus, cum occurrunt. Habent autem cuſpides non ex ferro ſolum, ſed & oſſibus interdum, cornuque, quod exempla eorum apud nos teſtantur. Lignum à capite forant ferro ardente, foramini immittunt ſpiculum corneum, glutine affirmatum, quod deinde cultro vel cote acuunt. Præter iſta inſtrumenta ſive arma, ſolent adhibere etiam bombardas. Nemo enim hodie eſt Lapponum, qui non hoc quoque genere ſit inſtructus ad venationem ferarum, maxime majorum & valentiorum. Quo fine ſuperſtitioſis quoque incantamentis bombardas eas ſuas præparant, ne ab avibus feriſve, quarum capturæ deſtinantur, ſi occurrant, poſſint aberrare. Quod quidem commune habent cum non paucis etiam apud gentes alias venatoribus. Habent autem eas ex vicinæ Bothniæ, ſeu Helſingiæ oppido, Soederhambn vocato, ubi officina celebris eſt, cum armorum aliorum, tum præcipue bombardarum; cujus oppidi cives Bothnienſibus, hi Lapponibus deinde cupientibus vendunt. Inde quoque ſibi Lappones pulverem ſulphureum, inde glandes plumbeos, vel plumbum ipſum, quod in glandes fundant, comparare ſolent. Aliquando etiam ex Norvagia iſthæc conſequuntur. Haſtis quoque in venationibus utuntur ſuis, maxime contra urſos. Meminit nominatim Anonymus in explicatione venationis ejus. *Adoriuntur*, ait, *urſum animosè, atque haſtis & bombardis eum interficiunt.* Sunt vero eæ nihil differentes à communibus & receptis vulgo, ut privatim explicatione nulla opus habeant. Et hæc quidem arma ſunt: venio ad inſtrumenta alia huic negocio ſervientia. Præcipuum ſunt calcei lignei, quibus decurrunt per nives congelatas. Olaus Magnus lib. IV. c. 12. *Inpandis ſeu latis trabibus ſeu lubricis tabulis pedibus alligatis ſuper valles nivoſosque montes ac cacumina montium celerrimo tranſitu lapſuque præcipites in beſtias efferuntur,*

arcubus & sagittis in venatione quærendas. Trabes lati, lubricæque tabulæ sunt calcei, quos vocamus, quorum usum esse ad venationes non exiguum ostendit. Populi Septentrionis *Skider*, & contracte *Skier* appellare solent, quod cum Germanorum *Scheitter* convenit, quo ligna fissa ipsis nuncupantur. Aliquando *andrer* vocant, sive *ondrur*. Magnus Olaus Islandus, in explicatione Eddæ, à Stephanio citatus ad Saxonem: *Skydi sive ondrur, asseres sunt oblongi* &c. *His etiamnum pedibus inductis, nostrates per superficiem profundissimarum nivium ingrediuntur.* Samuel Rheen: *The renna them upp med skiidh, eller andrar.* Hoc est: *Occupant eos calceis suis ligneis, skiidh vel andrar dictis.* Quæ illorum calceorum forma sit aut species, dictus ille Islandus sic conatur explicare: *Asseres sunt oblongi, & antrorsum sublevati, quinque vel ad summum sex ulnarum longitudine, latitudine vero transversam plantam non excedentes.* Verum apud nos vix fidem obtinet, qui vidimus alibi, & ipsi possidemus par ejusmodi solearum. Nam & latitudo paulo major, & longitudo multo brevior. Quod & in suis depræhendit Wormius. *Asservatur*, inquit, *inter ἀξιοθέατα mea par ejusmodi solearum trium duntaxat ulnarum longitudine.* Neque aliter se habent, quæ cernuntur Lugduni Batavorum, ut est testis Frisius in notis suis ad Balduinum. *Simplicissimæ*, ait, *sunt, longitudine septenum pedum, latitudine pollicum quatuor, & quod excedit.* Planeque sic necesse est, si valet ratio, quam in eis observari testatur Olaus Magnus, sicuti profecto valet omnium confessione. Ait enim libro I. c. 4. hunc in eis servari modum, *ut unum lignum altero sit longius, mensura unius pedis, juxta virorum vel mulierum proceritatem, utpote si vir vel mulier sit octo pedum longitudine, lignum unius pedis totidem habebit pedes in longitudine justa, reliquum vero novem.* Debet solea una longissima excedere viri, ea usuri, longitudinem pede uno, altera esse tanto brevior. Atque ita meæ sese habent, una brevior est altera integro pede. Facit quidem Frisius utramque Lugdunensem paris longitudinis, nec Olaus Wormius in suis notat differentiam; sed opinor esse illas soleas, non quales junctæ esse debent, verum ex duobus paribus solas majores. Plane namque mea major talis, qualis Frisio describitur, *superne resina vel pice* obducta, cum

minor

minor ſit ſimplex nudaque. Sed & majoris illius uſus eſt præcipuus in conficiendo itinere, ut nil mirum ſit, ſi eam ſolam exempli loco, vel binas ad exteros transmiſere. Atque quoniam Lugdunenſes illæ ſunt majores tantum, ideo apparet, nec proceri adeo fuiſſe hominis, ut putabat Friſius, ſed qui vir pedes ſex æquaret, qualis non eſt infrequens apud Lappones ſtatura. Et hæc quidem latitudo atque longitudo harum ſolearum, itemlongitudinis in pari uno eodemq; diverſitas. Species cætera ſe recte habet apud Islandum, ſimplices enim ſunt, & planæ, niſi quod ab anteriore parte nonnihil ſurſum erigantur. Ab anteriore dico parte, non poſteriori etiam, ut delineatæ apud Wormium cernuntur, vitio pictoris credo potius, quam auctoris, cum in Muſæi Wormiana prima tabula, quæ totum exhibet ſpectandum, aliter delineentur. Illud quoq; obſervavi in majori mea ſolea, non eſſe prorſus rectam per omnia, ſed parumper ſurſum curvari in medio, ubi pedem ſolent reponere. Speciem licet non inepte propoſuerit Friſius, quia tamen eſt unius tantum ſoleæ, & incurvationem iſtam non exprimit, ego quoque ad exemplum mearum hic apponere conſtitui, cum Lappone cum eis currente.

Cæte-

Cæterum has ſoleas aptare ſolent pedibus beneficio circuli viminei, qui trajectus eſt utrinque non per latitudinem earum, aut partem planam, ſed à lateribus per earum craſſitiem, ne vel lubricitatem earum in parte inferiori impediat, vel curſu frequenti detritus pereat, quod & ipſum in effigie Friſiana non eſt expreſſum. Circulus is eſt in medio ferè ſoleæ, ſic ut ſoleæ pars dimidia promineat ultra pedem, pars altera dimidia poſt pedem recedat, planta pedis fixa ſit in medio; pes autem circulo vimineo inſertus firmatur ad ſoleam faſciâ quâdam, ad poſteriorem pedis partem religata, ut ex pictura ſuperiori facile cognoſcitur. Nam ea quidem, quæ non ſemel cernitur apud Olaum Magnum, & exhibita quoque eſt à Friſio ad Balduinum, merum purumque pictoris eſt figmentum, qui degens in Italia, ligneas haſce ſoleas Lapponum non potuit intelligere, niſi ut formaret inſtar calceorum ligneorum, ultra pedes procedentium longiſſime, & deſinentium in repandum mucronem, quibus à poſteriori parte cavis inſerantur pedes, ſicut aliis in calopodiis. Quod omne ineptum eſt, nec conveniens ipſius Olai deſcriptioni planæ, ſicut & in aliis picturis factum apud ipſum obſervatur. Non in extremo ſoleæ, ſed in ejus medio pes ſolet reponi, neque ſine ſumma ratione, quoniam ſi reponeretur in extremo, nec moveri poſſet enormis ille ultra pedem proceſſus, nec in pede firmari aut teneri, cum ſuſtinendo tanto ponderi ab anteriori parte pes non ſufficeret, nec poſtremo illud effici, cujus cauſa ſoleæ iſtæ inventæ ſunt. Debent enim firmum in nivibus præſtare veſtigium, quod fieri non poſſet, ſi in ſoleæ extrema parte homo toto pondere incumberet. Nunc quia conſiſtit in medio ſoleæ, habet & à parte priori, & à parte poſteriori, quod eum ſuſtentet, nec ſinat nives pertundere. Curſum quomodo inſtituant his ſoleis, oſtendit Olaus lib.I.c.4. *Incolæ admirabili celeritate certis planis lignis, inſtar arcuum in anteriori parte curvatis, ac pedibus affixis, directione manualis baculi utuntur, quibus ſe arbitraria voluntate ſurſum deorſumque, vel oblique ſuper nivium cacumina transferunt expedite.* Docet, fieri hoc ope baculi manualis, quo ſcilicet in capite munito tabella rotunda, ne deſcendere poſſit per nives, ſe protrudunt, & ſic concitatiſſimo,

itinere per lubricitatem earum feruntur. Quod genus cursus proprio idoneoque apud Latinos destitutum vocabulo, quippe qui in usu nunquam habuere. Sueci vicinique populi *Skriida* vocant, quando sic per glaciem aut adstrictas gelu nives feruntur, calceis induti ligneis. Inde ortum nomen *Skridfinnorum*, quod & apud veteres occurrit. Paulus Warnefridi. lib. I. c. 5. *Scritobini à saliendo, juxta linguam barbaram etymologiam ducunt. Saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo ad arcus similitudinem feras assequuntur.* Subdit postea de rangiferis non pauca, quæ cum semper Lapponum peculiaria fuere pecora, vix est ambigendum, quin sint hi ipsi, qui priusquam isto nomine insignirentur, dicti fuerint *Skritobini*. Unde & Adamus, qui nullam Lapponum facit mentionem, de Skritobinis tamen, seu, ut ipse vocat, Skritofinnis: *Contra Boream habitant Scritofinni, quos ajunt cursu feras præire.* Loquitur de cursu non communi aut vulgari, sed qui nomen eis dedit, ut docebat Paulus, fitque ligno incurvo, id est, soleis istis, quas superius descripsimus. Hisce soleis quia celerrime ferebantur per nives, quod Arctois gentibus est *Skriida*, sicut alibi ostendi, de cætero ex Finnonibus erant oriundi, ideo *Skridfinni* dicti sunt. Est autem cursus iste, non in plano tantum, sed & aspero & inæquali. Quin & in ipsa montium enituntur cacumina, ut testatur etiam nostrorum temporum experientia. Saxo pridem docuit de Skritofinnis, artemque omnem descripsit in præfatione sui operis, his verbis. *Horum ortivas partes Scricfinni* (sic appellat ipse, qui aliis *Skridfinni*, causam alibi exposui) *incolunt, quæ gens inusitatis assueta vehiculis, montium inaccessa venationis ardore assequitur, neque enim ulla adeo rupes prominet, quin ad ejus fastigium callida cursus ambage perveniat. Primo siquidem vallium profunda relinquens, scopulorum radices, tortuosa gyratione perlabitur, sicque meatum crebræ declinationis obliquitate perflectit, donec per sinuosos callium anfractus destinatum loci cacumen exsuperet.* Inusitata nominavit vehicula, soleas ligneas, *Skiider* dictas, quod & cætera hujus loci ostendunt, & Olaus Magnus, qui lib. I. c. 4. ubi eas soleas, cursumque cum ipsis describit, verba

hæc

hæc Saxonis transtulit in suum. His ergo enituntur etiam in summa montium, itinere non quidem recto, sed per ambages, atque flexuoso, quod Papam Paulum Tertium credere non potuisse idem Olaus confitetur. Sed est majus, quod non enitantur modo in montium cacumina his soleis, verum & descendant ex eis ad inferiora nullo plane lapsu. Qua de re sic Samuel Rheen. *Lapparna ære alle ganska snælle och vvige, sao att Lappen kan med skiid loepa utfoere the fast hoega fiællen, som synas foernufftet oefvvergao.* Hoc est: *Lappones omnes prorsus celeres sunt atque agiles, sic ut Lappo soleis ligneis, Skiider dictis, possit cursu præcipiti descendere montes altissimos, quales vicini sunt Norvagiæ, id quod excedere captum rationis videtur.* Dicit esse rem, quæ omnem fidem superet, cum ex superioribus ad inferiora tendere, ubi omnia sunt lubrica, & ita sustinere se, ne sequatur præceps lapsus, impossibile videatur. Quanquam Lappones præter cæteram artem, etiam hoc observent in istis soleis suis, ut eas muniant pellibus vitulorum rangiferorum, quo pili contra nives versi, relapsum earum impediant. Olaus Magnus supra indicato loco: *Ligna illa* (soleas intelligit) *subducta sunt tenerrima pelle vituli rangiferorum. Cur autem pellibus tenerrimis hæc ligna subducantur, variæ redduntur causæ, ut videlicet celeriori lubricitate sese transferant per altas nives, ut expeditius rupium voragines & præcipitia transverso motu evitent, ut sursum dirigentes cursum, retrorsum non excidant: quia pili instar sudium aut echinorum se erigunt, miraque naturæ potentia, ne relabantur, obsistunt.* Meminit & munimenti hujus Wormius in suis soleis, sed ex vitulis marinis, credo, quod fuissent alicujus ex Sioefinnis seu Lapponibus maritimis, qui raro rangiferis utuntur. Et hoc quidem primum instrumentum, quo utuntur ad venationes suas, quanquam non has solas, sed & alia negotia, si quando tempore hyberno alibi conficienda. Neque enim aliter tum licet iter facere per altas nives. Quandocunque autem iis utuntur, si est libitum, celeritate feruntur tanta, ut & antevertant feras. Olaus Petri c. 14. *Soleis ligneis hyeme venatum egressi, aliis perniciores,*

& ita quidem ut in profunda nive ſylveſtres rangiferos, & lupos velocitate eximio curſu antevertant & interimant. Hinc de Scritofinnis Adamus verbis ſupra etiam laudatis : *Contra Boream habitant Scritofinni, quos ajunt curſu feras præire.* Alterum ſunt trahæ, quæ tametſi & ipſæ ad quævis pertineant itinera hyeme conficienda, tamen aliquando & venatum eis ſolent proficiſci, maxime contra rangiferos feros. Olaus Magnus lib. XVII. c. 29. ubi loquitur de eis: *Eo compendio viatores arcubus ſagittisq; extenſis ſylveſtres rangiferos venatu acquirere ſolent.* Quæ ſit ſpecies & ratio ejusmodi traharum, latius deberet explicari, quia necdum factum eſt ea cura diligentiaque, qua debebat. Verum cum non tam venationibus inſerviant, quam itineribus, aut transferendis rebus neceſſariis, propterea hoc quicquid eſt, in locum alium differemus.

CAP. XXI.

De Lapponum virorum artibus manuariis.

PRæcipuum negotiorum, quibus viri occupantur ſoli apud Lappones, venationem eſſe diximus, de quâ huc uſque actum. Præter eam autem etiam alias exercent artes ad vitam atque rem familiarem neceſſarias. Ex quibus prima eſt ars coquinaria. Quicquid enim venatione, aucupio, piſcatione, vel ratione alia ſibi compararunt edulii, hoc ſi coquendum eſt, à viris coquitur, non mulieribus. Samuel Rheen: *All maat, maoſte manfolken kooka, och tillredha, och ey qvvinfolken.* Hoc eſt: *cibum omnem coquere ac adparare viri debent, non feminæ.* Item paulo poſt: *Manſperſoners arbete ær foerskaffa, kooka och tillreda, hvvad the foertæra ſkola.* Hoc eſt: *virorum munus eſt, conquirere, coquere ac præparare, quicquid comedi debet.*

Fœminæ

Fœminæ igitur hujus artis, licet ſit exigua apud Lapponas, ſunt imperitæ, neque coquunt niſi per neceſſitatem, in virorum defectu, ſicut idem annotavit. *Aldrig kookar naogon quinna, undantagandes nær hon ær pao reeſan, ther inga manſperſoner æhro ſtadda.* Hoc eſt: *Nulla unquam coquit femina, niſi forte conſtituta fuerit in itinere, ubi viri nulli præsto ſunt.* Ars ſecunda virorum eſt naupegica. Fabricant enim ſcaphas ſuas ex tabulis pineis, quas non compingunt clavis, ut ſolent vulgo, verum conſuunt viminibus, plane ſicut veteres ſerilibus aut loris, quales propterea *ſutiles* appellavere. Meminit jam olim Zieglerus: *Navigiis utuntur nullis clavis, ſed nervis & viminibus compaginatis. His per rapidiſſimos fluvios inter montes Lapponiæ deferuntur, æſtate nudi, ut in periculo enatare valeant, & colligere ex naufragio merces.* Olaus Magnus loco viminum radices arborum nominat, nervos autem privatim uſurpari rangiferorum teſtatur. Verba ejus lib. IV. cap. 10. *Navigia fabricaturi maxime ad piſcatorium uſum, fiſſiles pinos & abietes, in eorum nemoribus ad ſubtiles tabulas redactas, nullo exiſtente ferreo clavo, tenerrimis arborum radicibus recenter extractis, quaſi canopeis funibus inſigni ingenio componunt. Alii fabricando naves verſis & contritis animalium nervis, præcipue rangiferorum ſolo ventoque ſiccatis, tabulas conjungunt.* Ita Johannes Tornæus: *Sennoma bruuka, at ſammenfoga dera, baotar.* Hoc eſt: *Nervi* (rangiferorum) *uſurpantur ad jugendas ipſorum ſcaphas,* His nervis, longeque frequentius radicibus funiculorum more tortis, ſcapharum tabulæ revera conſuuntur, haud aliter, atque panni lanei lineive conſui filis ſolent. Commiſſuræ vero denſantur muſco, ne per eas aqua poſſit penetrare. Iſtiusmodi ſcaphis addunt remos, modo duos, modo quatuor, paxillis in lateribus alligatos, ſicque diſpoſitos, ut ſinguli concitare duos poſſint. Ars tertia virorum eſt carpentaria, vel ea, qua vehicula conſtruuntur. Solent enim ipſi quoque facere ſibi trahas omnis generis, quibus utantur tempore hyberno. Nec enim ejusdem formæ ſunt, quibus iter faciunt, & quibus vehunt ſarcinas, & ideo nec nomine conveniunt. Illud genus vocant *pulca* fabricatum ſpecie ſcaphulæ dimidiæ, cum prora acuta ſurgente in altum, puppis plana eſt, una ſimplicique conſtans ta-

 bula.

bula. Corpus totum contexitur ex lignis pluribus, longitudinem trahæ æquantibus, ad quatuor aut plures velut costas intus firmatis per clavos ligneos, quæ costæ surgunt ex ligno densiore validioreque, ima parte subpacto, instar carinæ. Hæc quasi carina, est lata palmæ latitudine, versus proram curva, & elata in altum, ubi & foramen habet, per quod lorum trajicitur quo ad rangiferum firmatur. Ligna cætera paulo minoris sunt latitudinis. Nullos autem in imo habet asseres, sicut trahæ vulgares, quibus corpus reliquum innixum rotarum loco incedat, sed est per se nudum solumq;, neque planum in imo, sed convexum aut semirotundum, ut in latus utrumque possit volvi, atque sic facilius per altissimas duci nives. Hæc verissima trahæ Lapponicæ descriptio, & qualis cernitur apud me in Musæo meo. Meminit illius pridem Herberstenius, sed verbis paucis. *Vehiculo*, ait, *in scaphæ piscatoriæ formam facto cervos jungunt.* Item Olaus Magnus, qui hoc modo describit lib. XI. c. 3. *Vehicula eorum ab aliorum formis differunt, quia antrorsum instar calceorum sunt cuneata, ad penetrandum nives, veluti marina navigia ad dividendum fluctus & undas.* Quibus verbis habes causam, ob quam prora eorum sit acuta, sursumque flexa. Voluitque hoc ipsum Johannes Tornæus, quando sic de eis. *Est vehiculum à puppi in proram acuminatum & elevatum, ut vectioni sit commodum.* Cæterum ne nives inter vehendum obruant vehiculum, vehentisque adurant aut corrumpant pedes, versus proram ad ulnæ unius spacium vel amplius contegere solent pelle vituli marini, lignis quibusdam circularibus paulo supra vehiculum surgentibus affixa, idque spacium deinde gramine, quo utuntur & in calceis, & alibi est dictum, vel musco explent, pedibus contra frigora muniendis. Et hoc quidem genus unum est vehiculorum, quibus Lappones utuntur. Præter istud fabricant & aliud, quod appellant *achkio.* Id quoad structuram quidem cæteram nil differt à priori, majus tantum est. Nam cum prius illud ulnas longum sit fere tres, hoc interdum quinque ulnas superat. Deinde nec est tectum versus proram, sed apertum per omnia. De utroque Wexionius Desc. Suec.

lib.

lib. IV. c. 8. *Rhedæ ſunt duûm generum; alterum in modum cymbulæ Bothnicæ tranſverſim diſſectæ, duas cum dimidia ulnas longum, ſubtenſo pede levigato, quartam ulnæ partem in latitudine habente, affabre factum, Pulca vocant, à tergo aſſere clauditur. Alterum rhedæ genus, vehendæ ſuppellectili deſtinatum Achkio vocant, quinque ulnas longum, cætera eodem modo ſtructum; Sed undique apertum eſt. Vnde & contra nives crudo lino muniendum.* Habes expreſſum, quibus rebus differant. Id vero, quod de lino crudo additur, non aſſequor. Nam apud Lapponas quidem linum nullum naſcitur, neque uſus apud iſtos veſtis lineæ, quod alibi oſtendi. Et ſolent Lappones non tam ipſa munire vehicula, quam ſuppellectilem ſuam, in eis repoſitam, nec lineo crudo, verum coriis, aut pellibus, aut corticibus betulinis, quod & alias receptum iis eſt. Quod vero apud Olaum Magnum lib. XVII. cap. 25. depictum cernitur plauſtrum cum rotis, id apud Lapponas inauditum & inuſitatum eſt.. Deſcribit equidem Olaus iſtis verbis. *Qui domeſtici ſunt* (rangiferi) *curulibus plauſtris aptantur, optimeque graviſſima plauſtra per rura campoſque deducunt.* Sed quæ qualiave ſint curulia hæc plauſtra, non exponit. Cumque pictor alibi licentioſe aliqua confinxerit ad captum ſuum, ignoro, annon & hoc loco ſuum potius ſecutus ſit errorem, quam narrationem Olai, expreſſerit. Certum enim, ac in vulgus quoque notum, nulla eſſe apud Lapponas vehicula cum rotis, ſed ſi quæ æſtate veniunt deferenda, ea in clitellis rangiferorum ſuſpendi. Johannes Tornæus: *Æſtate itinera ambulando conficiunt, ſarcinas tantum clitellas, & infantes rangiferis imponentes.* Præter trahas autem iſtas, fabricant & ſoleas ligneas ſibi, quibus feruntur per nives. Dedi eas in ſuperiori capite deſcriptas, ut hic denuo referre fabricam earum ſpeciemque haud neceſſe ſit. Quartum quod exercent viri, artificium eſt arcularium, ut ſic dicam, ſeu capſarium. Nam & capſas ſive arcas omnis generis ovali fere figura conficiunt, & armaria ſeu repoſitoria alia. Teſtatur S. Rheen his verbis. *The äre och ganska behändige, att the gioera ſtoora aſkar eller kiiſor, them the med been inläggia, och thet artigt utriita.* Hoc eſt:

Prom-

Prompti quoque ſunt fabricandis capſis majoribus ciſtisve, quas & oſſibus immiſſis, varioque linearum inciſarum ductu cultis exornant. Et eſt ejus generis una apud me, Dn. Ludovici Ottonis Bothnienſis munere. Tota eſt ex tenuiſſima betulæ tabula confecta, quæ flexa eſt in oblongum orbem, ſic utrinque junctis capitibus, ut junctura quidem, nulli vero clavi, nulla vimina, quæ ipſam teneant, conſpiciantur. Operculum ex uno ligno eſt, quia quicquid oræ aut limbi vicem in eo debet præſtare, id omne tabulæ reliquæ ſic excavatæ annexum eſt. Cultus quoque additus ex oſſibus rangiferorum in laminas tenues ſectis, quarum aliæ oblongæ, aliæ orbiculatæ, variis ornatæ linearum ductibus, ut Samuel Rheen docebat. Quorum omnium ut ſpecies fiat manifeſtior, totam capſam delineatam dedimus in fine huius capitis litera C. notatam. Quintum artificium pertinet ad corbes ſive cophinos, de quibus idem ſcriptor: *The æro och ganska behændige att goera korgar.* Hoc eſt: *admodum quoque prompti ſunt faciendis cophinis.* Et eſt ars hæc inter ſingulares prorſusque ſpectatas in Lapponibus, quandoquidem gens nulla, quæ hac parte ipſis queat comparari. Materia ſunt radices arborum, quas contuſas maceratasque findunt in tænias longas, ut in quamvis rationem flecti poſſint. Meminit Johannes Tornæus. *Cophinos quoque omnis generis ex arborum radicibus combinant.* Modus combinandi non ut vulgo apud gentes alias receptus, verum circuli ea magnitudine, qua cophinum eſſe volunt, per hæc vincula radicum arctiſſime colligantur, unus ſuper alterum, donec creſcant in juſtam cophini altitudinem. Solent autem, quando adhibere volunt diligentiam, ea dexteritate vincula iſta inter ſe conjungere, ut arctiſſime condenſata, infuſam quoq; aquam inſtar vaſis ſolidi ſuſtineant, ne poſſit perpluere. Species non eſt eadem omnium, quidam enim ſunt majores, quidam minores. Plerique rotundi cum operculo, alii operti cum anſa ſemicirculari, qua brachio aptata poſſint geſtari, nonnulli etiam quadrate oblongi ſunt. Eſtque uſus horum cophinorum non apud ipſos modo, ſed & Suecos omnes frequentiſſimus, quin imo & ad exteros propter firmitatem operis & elegantium mittuntur. Delineationem unius rotundi,

qui

qui in crebro usu, dedimus, in fine capitis Litera B. signatam. Præter ista viri faciunt, quicquid supellectilis ex ligno aut ossibus est necessarium in familia. Unde generatim Johannes Tornæus. *Opera manuaria tractant viri, fabrilia, lignea, conficiendo vasa artificiosa satis.* Et jam olim Zieglerus. *Naves, dolia, & omne instrumentum domesticum probe fabricant.* Pertinent huc in specie cochlearia è cornibus rangiferorum, quæ memorat & Samuel Rheen. *Æhro och somblige myckit behændige att goera skiedar af horn, them the med sina knifvvar utsticka o ch in læggia sao en svvart færga.* Hoc est: *Quidam eorum admodum sunt prompti ad conficienda cochlearia, ex ossibus, quæ deinde exsculpunt cultris suis, coloremque immittunt nigrum in sulcos.* Est & hujus generis in Musæo meo unum, elegantissime factum cum striis suis justo ordine disposito, nec his modo, sed & annulis lamellulisque in capite manubrii appensis, ex uno eodemq; sive cornu, sive osse. Speciem istius postea delineatam dabo signatam littera A. Habeo ad eundem modum ex ossibus confecta instrumenta textoria. Radium oblongum longitudine duorum digitorum, atque amplius, rotundum, cum foramine in capite, littera D. Item pectinem palmæ fere longitudine, quibus fascias versicolores ex lana texunt littera E. notatum. Sunt & hi exculti ad prædictum modum, nec indigni, qui spectentur. Neq; deest theca pro tabacci pulvere servando, fabricata & ipsa non ineleganter ex osse, cum suis orbiculis seu annulis, incisis cultro, & alias ornatis. Omnia hæc vere talia, ut appareat, esse gentem non ita rudem, ut plerisque credi possit, vereq; dici à Johanne Tornæo: *cum expediant hæc omnia proprio captu, facere spem, si artifici polito adjungerentur, futuros esse minime inertes.* Quod ut manifestius appareat, prædicta omnia expressa diligentissime capitis proposuimus in fine. Adhuc unum est, quod memorari debet. Solent enim ossa etiam exsculpere diversis formis florum, animalium, & id genus, ac in iis velut modulis quibusdam fundere ex stanno clypeolos, orbiculos, lamellulas, quibus postea exornent sua cingula viri juxta fœminæque. Samuel Rheen: *Kunna och somblige uthskiæra former af been, ther uthi the giuta sina teenbælten, baode foer mans och qvvinnos*

personer. Hoc est: *quidam quoque sciunt exsculpere modulos ex ossibus, in quibus fundant cingula stannea, cum pro viris, tum pro mulieribus.* Nec ad cultum singulorum modo, istis modulis utuntur, sed & rerum aliarum, quas ornare stanno solent. Denique & ad glandes plumbeas formandas, quibus onerari bombardas receptum est, hoc utuntur adminiculo. Unde generatim de his omnibus Johannes Tornæus: *Fusilia, urgente necessitate, non ineleganter exequuntur.* Instrumenta lignea, quæ viri fabricant, & ipsa non ejusdem generis, quippe variis laboribus servientia. Nam & culinaria sunt quædam, quædam pastoritia, quædam ad venationes, quædam ad itinera spectantia. De supellectile venatoria nominatim prædictus Tornæus: *Vtensilia & venatoria instrumenta ex ossibus ferarum ingeniose fabricant, ornant.* Ubi non hoc dicit, esse instrumenta illa ex ossibus, nam è lignis confici pleraque superius jam est ostensum, verum ossibus ornari, modo scilicet, quo solent omnia eorum utensilia, quod exemplo capsæ in superioribus ostensum est. Dolia memoravit Zieglerus in verbis ante recitatis, quæ magis cupæ sunt, aut ex caudice uno excavata vasa, qualia lintres & id genus. Vascula corticea occurrunt apud Wexionium, potui apponendo idonea. Neq; alia nunc addo, cum fere sint vulgaria. Hæc omnia viri fabricare tenentur, quilibet in sua familia per se, edocti non à magistris, sed parentibus suis, pro ingenii dexteritate. Quod testatur Samuel Rheen: *Lapparna læra icke naogot handvværck af naogon mæstare, utan barnen vvarde af foerældrarne tillhaolldnè att gioera saodant.* Hoc est: *nullum opificium ab opificibus magistris, Lappones discunt, sed parentes in his omnibus erudiunt filios suos.* Et quia singuli sufficiunt artibus operibusque istis omnibus, propterea & Andreas Buræus de ipsis. *Sunt etiam agiles, atque in manualibus artibus pro sua consuetudine solentes.*

B
A
E
C
F
D
I
G
H
I

CAP. XXII.

De Negotiis Mulierum apud Lapponas.

PErſecuti hactenus negotia virorum, veniamus nunc ad fœminas, & qui labores ſint, quibus ipſarum ſe induſtria exerceat, videamus. Duæ autem artes nominantur, quas curare ſolent ipſæ, ſine auxilio virorum, prima eſt Sartoria, altera Sutoria. Quicquid enim veſtium uſurpant, non ipſæ ſolum, ſed & viri, hoc omne ſarcire mulieres tenentur. Olaus Petri c.16. *Feminarum eſt conſuere veſtes.* Sic Johannes Tornæus: *Veſtes ex pellibus rangiferinis mulieres conſuunt, nam nulli certi ſartores, aut pelliones apud eos.* Samuel Rheen: *Qvvinfolcks arbete ær att ſyy allehanda klæder, baode foer mæn och qvvinnor.* Hoc eſt: *mulierum labor eſt, ſarcire omne genus veſtimentorum pro viris pariter atque feminis.* Idem loco alio: *Qvvinnornas arbete ær gæra klæder, handskar, muddar &c.* Hoc eſt: *Mulierum labores ſunt conficere veſtes, manicas, togas &c.* Sicut autem veſtes ſarciunt, ita quoque ſuunt calceos & ocreas. Idem auctor: *Idem qvvinfolcks arbete ær, gæra skoor och ſtoeflar.* Hoc eſt: *Eſt & fœminarum negotium, ſuere calceos & ocreas.* Et rurſum alio loco de his omnibus fœminarum occupationibus: *Lapparnas doettrar læra ſy klæder, lappſtoeflar, skoor, handskar, muddar, ty ingen mansperſon gær naogot ſaodant, uthan qvvinfolcken.* Hoc eſt: *Lapponum filiæ docentur ſarcire veſtes, ſuere ocreas Lapponicas, calceos, chirothecas, togas, nemo enim virorum, ſolæ mulieres iſta conficiunt.* Hinc generatim Johannes Tornæus: *Mulieres ſutilia tractant.* Et hæc quidem opera & negotia præcipua ipſarum. Occurrit & tertium, nam & quicquid pertinet ad jungendos vehiculis ſive trahis rangiferos, qualia ſunt tæniæ pectorales, copulæ; ornamenta dorſi, monilia, & id genus, ipſe ſolent conficere.

ficere. Itaque in prædictis locis omnibus Samuel Rheen fere addit: *reen aoketyg*, hoc est; Instrumentum omne pertinens ad juncturam rangiferorum. Ut in isto: *Mulierum labores sunt, conficere vestes, manicas, togas*, *och all reenaoktyg*, i. e. *& omne instrumentum, quo utuntur ad jungendos trahis rangiferos.* Cæterum ut ista omnia, sicut convenit, expediant, opus habent artibus aliquibus ministris quasi ac subsidiariis. Harum prima est, qua omnis generis ducunt fila. Solent autem ea communissime conficere ex nervis rangiferorum, quoniam ignorant linum. Andreas Buræus; *Linum non habent, sed ejus loco ab exsiccatis animalium nervis tusisque, ac in modum lini paratis, fila nent, quibus vestes consuunt.* Generatim vocat animalia, sed præcipuè rangiferi intelligendi. E cujus nervis fila servo ipse in Musæo meo. Olaus Magnus lib. XVIII. c. 30. ubi loquitur de utilitate capienda ex rangiferis: *Nervi loco lini, ibidem ob frigora non crescentis, ad indumentorum usum instar fili præparati deputantur.* Hic, quod Buræus dicebat, fila nere, *ut iis vestes consuant*, Olaus reddit *ad indumentorum usum*, quæ loquendi ratio paulo obscurior imposuit Lomenio, ut crederet mulieres hæc fila texere in pannos, eisque indusia parare sibi. Observo enim, non semel usum opera Olai Magni, ad absolvendam Lapponicæ descriptionem, quam habet brevissimam, & pagella unica, nec integra constantem in Itinerario suo, sed ubique fere mentem ejus parum esse assecutum. Sed Lomenii quidem narrationem alibi jam ostendi esse falsam. Olaum vero nihil aliud intellexisse, quam quod dixi, patet vel ex eo, quia ibi dicit tradidisse se similia his libro quarto quoque, capite decimo. Nam eo loco nihil legas de vestimentis aut indusiis contextis ex nervis rangiferorum, verum ista tantum: *Hi nervi instar stuparum sunt à subtilioribus nervis pro usu filorum purgatis extracti & excrescentes.* Non ait, nervos illos contexi in pannos, sed subtiliores separari à crassioribus & durioribus, purgarique, ut ex iis fila ducantur; Fila, inquam, quibus postea utantur in consuendis vestimentis. Id quod adeo est certum, ut nulla hodie occurrat vestis Lapponica, sive toga, sive manicæ, sive calcei, sive ocreæ, quæ non tali genere filorum sit con-

ſarcinata. Suntque fila hæc non unius ejusdemque omnia ſpeciei, quædam enim craſſiora, quædam tenuiora, quædam quoque ſubtiliſſima, præſertim illa, quibus ſtannum poſtea inducunt, ut deinde dicam: non continua tamen, multasque ulnas longa, ut ſolent fila linea ſeu cannabina, ſed brevia, vixque duas tresve ulnas longitudine æquantia, pro longitudine videlicet nervorum. Equidem invenio apud Olaum, quo videtur juvari poſſe Lomænius: Sic enim habet lib. XIII. c. 48. *Texturis lineis laneisque Aquilonares fœminæ miro ingenio callentes incumbunt, exceptis Lapponum mulieribus, quæ ex nervis animalium, ut alibi dictum eſt, conficiunt telas, & de pellibus diverſarum beſtiarum accommodas veſtes.* Sed hæc verba, ſicut non pauca alia Olai, prorſus ſunt obſcura. Poſſunt enim ſic intelligi, quaſi Lapponum mulieres texturas nullas faciant, ſicut reliquæ aquilonares, non modo reſpectu materiæ, ſed texturæ in univerſum, quæ ſententia eſt veriſſima. Certe telas, quæ contextos ex filis pannos denotant, conficere, alibi non dicit, verum ſola fila, ut ex locis ejus jam allatis palam eſt. Telæ igitur hoc loco non contexti panni, verum abuſive & per figuram, nuda fila, quibus ad conſarcinanda veſtimenta utuntur. Quod ſi aliud Olaus voluit, dubium eſt nullum, quin à vero aberraverit. Ut autem fila iſta commode ex nervis ducant, nervos ipſos primum bene purgant, atque quod in eis durius aſperiuſque eſt, reſcindunt, ut in præcedentibus docebat Olaus. Poſt, exſiccant & contundunt. Quod ex Buræo liquet, quando ait, fieri *ex exſiccatis animalium nervis, tuſisque, ac in modum lini paratis.* Et Olaus Petri: *Fila ex nervis arefactis & contuſis more lini, nent & conficiunt.* Poſtremo addunt adipem è piſcibus, qua emolliant, reddantque lentos. Wexionius lib. II. Deſc. Suec. c. 8. *Hæ,* (mulieres) *ſedulæ ſunt acu & filo, è nervis rhenonum aridis, contuſis, & adipe piſcium mollitis.* Præter hæc ex nervis, maxime rangiferorum, fila quoque ducunt, interdum ex lana ovina, tæniis & faſciis texendis; interdum ex pilis leporinis, ad pileos & manicas. Solent enim ex pilis leporinis coloris candidiſſimi facere pileos ratione haud abſimili ab ea, qua paſſim per Europam tibialia ex lana ſericove, in fila ductis, & ſubſidio trium quatuorve bacillorum tenuiſſimo-

issimorum ex ferro, crebris velut annulis inter se consertis, quod Germani mei *stricken* nuncupare solent. Sunt hi pilei delicatissime molles, ut mollitia colla etiam cygnorum, quibus mulieres utuntur, æquent, si non superant, calorem autem foveant facilime, & servent. Pari arte faciunt & chirothecas quæ & ipsæ usum contra frigora habent eximium. Sed nec textura fasciarum, quas prædixi inepta, quando beneficio instrumentorum textoriorum, ex ossibus paratorum, ut ostendi in superioribus, varias in eis reddunt figuras, quod apparet ex effigie illius tæniæ, quæ servatur in Musæo meo; & expressa est in fine capitis præcedentis sub litera I. Et hæc quidem secunda tertiaque ars est, cui dant operam mulieres; textoria inquam eaque duplex, una cum radio & pectine, altera cum bacillis ferreis. Quarta, atque ea plane singularis est, qua filis superius explicatis scitissime inducunt stannum. Andreas Buræus: *Stannum in modum auri, in tenuissima ducunt fila iisque supradictos nervos investiunt.* Duo sunt, quæ faciunt, primum, stannum ducunt in fila, deinde fila stannea induunt filis aliis ex nervis rangiferorum. Ad prius illud adhibent cornu variis foraminibus, aliis arctioribus, aliis laxioribus pertusum, per quæ stannum immissum dentibus attrahunt, ut sic tenuius paulisper factum in filorum speciem formetur. Samuel Rheen: *Thee draga och teentraod igenom horn, pao hvvilcka the hafvva grofvva och granna hooll. Nær teenet ær smæltat een aln laongt, draga the med sine tænder foerst igenom the grofvva hohlen och sedan igenom thee grannare.* Hoc est: *Fila quoque trahunt ex stanno per cornu aliquod, in quo sunt foramina, quædam largiora, quædam angustiora. Cum stannum fusum habent ulnæ longitudine, trahunt id dentibus suis, primum per largiora, post per angustiora foramina.* Jam quia fila sic formata sunt rotunda, & iccirco filis aliis induci nequeunt, cum ut iis presse inhæreant, ab una parte debeant esse plana lataque, iccirco foramina ista in cornu immisso officulo, dimidia sua parte claudunt, & sic denuo fila stannea trahunt; ita fiunt dimidia sua parte plana. Idem: *Tao teentraoden ær long blefvvin, och skall sedan dragas bred, att han mao kunna spinnas, sættia the ett liitet been i thet hool, thee draga traoden igenom, ther*

ther af vvarder traoden breder, att han ſpinnes. Hoc eſt: *Poſtquam filum ſtanneum factum eſt bene longum, reddique debet planum, quo poſſit nendo alii induci, parvum quoddam os immittunt foramini, per quod trahendum eſt, ita filum fit latum, & aptum ad inducendum.* Hæc prima mulierum ars, quâ ducunt fila ſtannea, eaque nunc rotunda, nunc ſemirotunda, & ab una parte plana faciunt. Effigiem hic appoſui.

Sequitur ſecunda, qua fila eadem inducunt filis aliis. Fit hæc beneficio fuſi, quo filum utrumque jungunt, ita ut illud, quod è nervis eſt, altero quod eſt è ſtanno obtegatur, totumque videatur ſtanneum. Faciunt hoc vero ſtatim, poſtquam fila duxerunt ſtannea, ne ſibi mutuo implicata confundantur perdanturque, quo fine quoque quicquid prædicto modo duxerunt, ſtatim ligant vel circa caput ſuum, vel circa pedem. Idem. *Nær bemælte teentraodh blifvver naogre alnar laong, linda the honom vvid the draga, kringh om hufvvudet, ſombliga kring om foetterna, att han icke ſkall oreedas. Sedan ſpinna thee honom med een liiten ſlanda ſkring om een annan grann traod.* Hoc eſt: *Quando filum ſtanneum factum eſt ulnas quasdam longum, id, dum trahunt, ligare ſolent circum caput, quædam quoque circum pedes, ne implicetur. Poſt fuſo parvo, nendo volvunt circum*

circum filum aliud exile. Atque hæc eſt ratio, qua ut gentes aliæ aurea, & argentea, ſic Lappones ſtannea ſibi parant fila. Cæterum filorum iſtiusmodi creberrimus apud eos uſus, cumprimis verò ad ornandas omnis generis veſtes arte Phrygionum. Eſtque ars hæc quinta, qua mulieres Lapponicæ valent. Meminit illius pridem etiam Zieglerus. *Pars*, inquit, *artificia exercent, pingunt acu ad delicias, & faciunt veſtes intextas auro & argento*. Quod de auro & argento addit, neſcio an verum ſit. Hodie profecto nihil ejus apud Lapponas reperitur. Sed nec intexunt, quicquid denique metalli fuerit, veſtimentis ſuis, cum in univerſum veſtes nullas, neque lineas neque laneas texant, ſed quas habent è lana, eas textas jam emant, aut permutando ſibi comparent à mercatoribus Bothnienſibus vel Norvagis. Non igitur intexunt ita, ſed plane acu pingunt veſtes ſuas. Andreas Buræus: *Ne deſint ornamenta acu picta, ſtannum in modum auri in tenuiſſima ducunt fila, iisque ſupradictos nervos inveſtiunt, quibus deinde veſtes ſolenniores ſuo modo acu pingunt*. Atque ſic debebat reddere & Wexionius, qui maluit altera uti formula. *Stannum*, ait, *etiam artificioſe intexunt, prout calcei & chirothecæ, quæ hic quotidie proſtant, teſtantur*. Nihil tale teſtantur calcei & chirothecæ, verum id, quod dicebat Buræus, pictas eſſe acu, filis è ſtanno formatis. De quibus & Johannes Tornæus: *Nervum feræ, ſicut uſus exigit, in filum tenuiſſimum explicant & extendunt, cui poſtea ſtannum iterum nendo, obducunt, eoque veſtes pelliceas opere vermiculato ornant*. Solent autem genere hoc ornare veſtes prope omnes, quæque ex fœminis optime pulcherrimeque artem hanc exercet, cæteris antefertur, atque vulgo in majori eſt exiſtimatione. De quo teſtis eſt & Samuel Rheen. *The qvvinfolk ſom ſnællaſt æro, och nættaſt omgao med bemælte traodragande och burderande, haollas hoos them i ſtoerſta æhra*. Hoc eſt: *Mulieres, quæ optime ſcitiſſimeque, cum fila ducunt ſtannea, tum opus Phrygium ex eis conficiunt, in ſumma ſunt exiſtimatione apud ipſos*. Idem nominat & veſtimenta, in quibus hic ornatus frequentiſſime ſolet adhiberi. *Med denn teentraod, barderas muddar, ſtoeflar, handskar, ſkoor*. Hoc eſt: *His filis ſtanneis Phrygio modo exornant togas, mud-*

dar dictas, ocreas, chirothecas, calceos. Addit dein: *Och reenaoktyg* h.e. *omneque instrumentum, quo rangiferi vehiculis junguntur.* Solent autem hunc ornatum ponere non in ipsis hirtis pellibus, sed limbis plagulisve, quibus eas distinguunt, factis è panno laneo coloris cærulei, obscure viridis, cum primis vero rubri. Tales plagulas habent oppositas in togis sive muddis suis circa collum manicasque, idem deorsum per pectus & latera; in chirothecis ea parte, qua non manum ipsam tegit; sed inde descendit ad brachium, in ocreis circa genua, in calceis circa cavum cui pes solet inseri vel mucronem in quem desinunt. Et est hic ornatus verè artificiosus, quo reddunt non solum species varias, stellarum, florum, rosarum; sed & aves pingunt filis illis stanneis, & quadrupedes, præcipue ran-

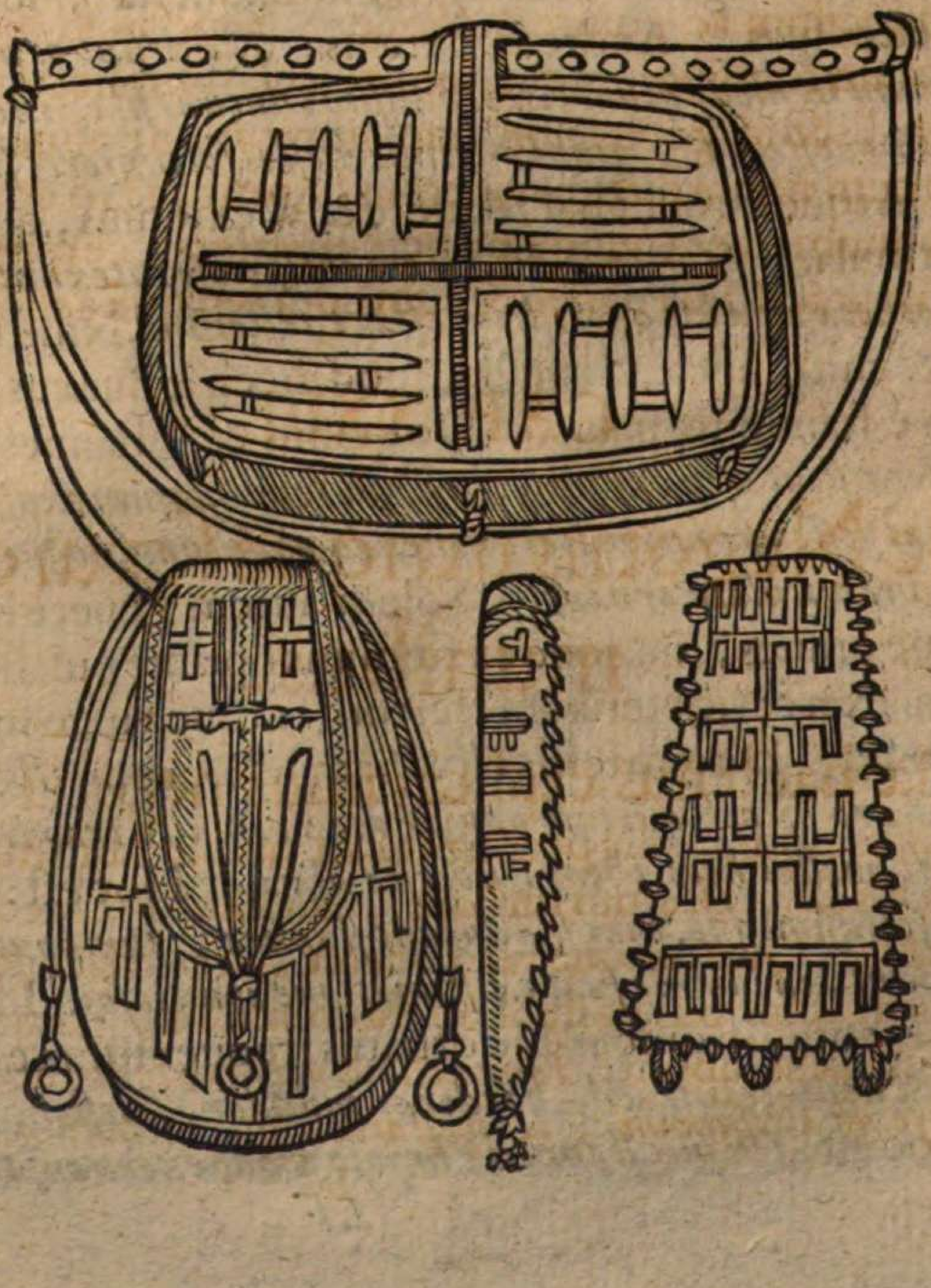

gife-

giferos ſuos, non absque jucundiſſimo ſpectaculo. Et quo faciant ſplendere omnia, paſſim opus id diſtinguunt orbiculis minutis ſtanneis malleo complanatis levigatisque, in quos cum ſol incidit, velut fulgorem aliquem emittere videtur. Accedunt tæniæ, ligulæ, noduli, & id genus, hic illicque penduli eisdem ornati filis ſtanneis, ac in capitibus veſtiti floccis, è ſegmentis panni lanei, coloris diverſimodi. Quorum omnium ſpecimen utcunque delineatum dedi in fine capitis ſuperioris ocreas litera F. chirothecas litera G. & calceos litera H. ſignatos. Non autem veſtes modo eas ſuas ſic exornant, ſed & juncturas rangiferorum, & quicquid alias decoris elegantiæque gratia eis ſolet imponi. Omnia filis ſtanneis ſunt diſtincta, & ſegmentis è panno in oris ſuis munita. Nihil denique habent, quod quidem viſui aliorum patet, quod non arte iſta reddant conſpicuum ac commendabile. Sunt apud me ſic ornatæ peræ virorum fœminarumque, ſunt acicularum thecæ, ſunt vaginæ cultrorum, & id genus non ſine admiratione aliqua ſpectanda. Quod ne cum figura dictum videatur liqueatque iis etiam, ad quos hac Lapponum opera nunquam pervenerunt, ecce quædam exempla deprompta è Muſæo meo & cum cura fideque delineata.

CAP. XXIII.

De Negotiis utrique ſexui communibus.

QUæ hactenus explicavimus negotia, ea ſunt hujusmodi, ut alia pertineant ad viros, alia ad mulieres, nec in eis alter alterum turbare, aut illius invadere munus fas exiſtiment. Quæcunque vero præter iſta peragenda ſunt, ſive domi, ſive in itineribus, ea fiunt opera communi. Quod voluit Johannes Tornæus, ubi ait? *Femoralibus uterque ſexus utitur, propter nivem hyeme altiſſimam, tempeſtates atque itinerum difficultates.*

Tenentur enim mulieres æque ac viri omnes labores ſubire, venatione excepta. Dicit, venatione excepta, tanquam re præcipua, non quod neget cætera quoque propria mulierum eſſe, quæ hactenus à nobis ſunt propoſita. Omnia promiſcue ait expedire, præſertim vero ea, quæ ſpectant ad itinera frequentiſſima Lapponibus, & quotidiana fere, ob quæ & mulieres æque atque viri femoralibus ſint inſtructæ. De itineribus nominatim teſtatur quoque Samuel Rheen, cujus verba alibi à nobis ſunt allata. Latine ſic ſe habent: *Principio ambulat paterfamilias cum quibusdam rangiferis oneratis cum ſarcinis, quos poſt ſe ducit. Poſt venit uxor ejus, quæ ſimiliter poſt ſe ducit partem ſarcinarum.* Vides, parem utriusque laborem in itinere ac commutanda ſede. Ac æſtate quidem ambulant pedibus, uxor pariter ac maritus ejus; hyeme vero vehuntur trahis, quas delineatas dedi in ſuperioribus. In traha iſtiusmodi ſedet, qui vehitur religatus faſciis ad ejus trahæ latera utrinque, præſertim ſi concitatius iter faciendum, ſic, ut pectore tenus tantum extet ſupra vehiculum, brachiis capiteque liberis, tergum habeat reclinatum ad tabulam, quæ trahæ velut puppim facit. Wexionius: *A tergo aſſere clauditur* (traha) *in quem vehendus (ſingulæ enim unum tantummodo hominem capiunt) dorſum reclinat. Ad umbilicum uſque in hanc rhedam immerſus ligamine lineo vel coriaceo adſtringitur.* Johannes Tornæus: *In vehiculo vir, quaſi infans, faſciis involutus, dimidia parte brachiis & trunco tantum eminentibus.* Rangifer adjungitur longe aliter, ac equi ſolent. Habet enim circa collum faſciam latam, à qua in pectore per media crura priora æque ac poſteriora ejus deſcendit copula, firmata in foramine, quod traha habet in extrema prora. Wexionius: *Proræ rhedæ acuminatæ helcium (adſtrigmentum villoſum) per foramen innexum, ſub alvo rhenonis, inter crura, ut rectum teneat curſum, continuatur, & circulo cervicem Rhenonis (ex pelle villoſa ejusdem animalis) cingente inligatur.* Joh. Tornæus: *Rangifero unicum tantum collare cervici adaptant, vehiculo ſubtus inter crura & poſteriora alligato, quod puer una manu facile elevare poteſt.* Plurimum igitur aberravit à vero pictor Olai Magni, qui nobis hos rangiferos adjunxit ad traham haud ſe-

cus

cus atque equi ſolent, cum helciis utrinque à lateribus lib. XVII. c. 29. Sed & rangiferi collo impoſuit, præter tæniam, pectus ambientem, ſemicirculum, qualis eſt receptus in vehiculis ſeu trahis vulgaribus. Solent quippe trahis vulgo adjungere equos, per ligneos baculos duos, utrinque funium loco firmatos ad traham, inter quos, ut liberius minoreq; cum moleſtia equus currat, addunt ſuperne circa equi cervicem ſemicirculum ligneum, qui eos baculos teneat, nonnihil ſummotos ab equi corpore. Semicirculum iſtum *lochrancka* nuncupant. Talem ipſe ſemicirculum impoſuit & rangifero, cujus tamen non eſt uſus, niſi inter iſtos baculos, qualibus rangiferi ad traham non junguntur, verum tænia tantum unica, ut dixi. Neq; melior eſt in delineatione modi, quem æſtivo tempore ſervant. Exhibet rangiferos duos junctos ad vehiculum cum rotis, quod plane apud Lappones ignotum eſt, ut alibi jam dixi. Non ſolent æſtate uti vehiculo, ſed res ſuas & ſupellectilem ſuſpendere in clitellis. Omnium vero maxime deflexit à vero, cum repræſentavit Lapponem, rangifero inſidentem, velut equo, cum ephippiis libro eodem cap. 26. & frenis in ore, lib. IV. c. 9. Equidem Olaus quoque dicto cap. 26. lib. XVII. *Ejus curſus etiam admiſſo ſeſſore, fit ſuper altas nives.* At Lapponibus hoc penitus ignotum, quod jam ante Olaum obſervavit Zieglerus. *Equitem*, inquit, *dorſo non fert, ſed antilena impoſita jungitur vehiculo.* Non equitant æſtate Lappones, cum faciendum iter, nullo cum rotis utuntur curru, cui inſideant, ut eſt in picturis Olai, ſed incedunt pedibus. Hyeme vehuntur traha ſinguli ſua, faſciis in ea religati, ſicut dictum eſt, ſingulis rangiferis trahentibus, eo modo ad plauſtrum, quo monſtravimus, revinctis. Solet autem Lappo qui ſic vehitur, feram regere loro, eoque unico ac ſimplici, non inſerto ori, ſed religato circum caput cornuaque, quod tenet dextra firmatum ad baculum, ut modo ad dextram, modo ad ſiniſtram ſuper dorſum rangiferi poſſit jactari. In quamcunque enim partem jactatur, in eam rangifer ſcit ſibi eundum. Wexionius: *Super dorſum beſtiæ habenæ, una ſcilicet lata corrigia, de pelle canis marini, caput ſtringit, qua dextrorſum vel ſiniſtrorſum jactata vectus curſum altera manu moderatur.*

Habet lorum unum, idque ad caput firmatum, de quo & Tornæus: *Cursu velocissimo fertur, unico loro bestiam regens*. Sed quid est, quod de altera addit manu? nimis enim brevis est. Hoc vult, una manu rangiferum regere, altera traham. Nam quia traha est instar Scaphulæ in imo semirotunda, idcirco nunc in hanc, nunc in illam sese flectit partem, ut ei semper succurrendum sit, inclinatione corporis in latus contrarium, & manu vectoris, ne penitus evertatur. Ita pridem Herberstenius, qui & de cæteris in hunc modum. *Vehiculo in scaphæ piscatoriæ formam facto, cervos jungunt* (Ita vocat hic rangiferos) *in quo homo ne citato cervorum cursu excidat, pedibus alligatur lorum, quo cervorum cursum moderatur sinistra, dextra vero manu baculum tenet, quo vehiculi, si forte in aliquam partem plus æquo vergeret, casum sustineat*. Ita Herberstenius. Sed baculus ad dextram pertinet, habetque adjunctum sibi lorum, quo regitur bestia, in capite, quod eo fit, quo sedens in vehiculo, loco humili, supra dorsum bestiæ, nunc in hoc, nunc in illud latus, pro ratione itineris, possit trajicere; neque ita baculo illo sese ac vehiculum sustinet, ut inclinatione corporis & manu. Facies negotii totius est hujusmodi.

Tali modo iter faciunt per hyemem, cum contecta omnia sunt nivibus. Neque desunt ornamenta ipsis, quibus excolant rangiferum, ut dorsuale, item tænia de collo pendens, cum campanula, qua mirifice rangiferi delectantur, omnia acu filisque stanneis picta, & in oris vestita segmentis panni, diversis tincti coloribus, ut ex effigie præmissa intelligitur. Faciunt autem iter nunc tardius, nunc celerius, prout ratio negociorum postulat. Si mutandæ sedis tantum gratia, vehuntur lentè, quia post se trahunt supellectilem, & id genus collecta in genus alterum traharum, quod diximus esse paulo longius, & vocari *achkio*, quod & ipsum trahitur à singulis rangiferis. Præcedit vir aut mulier cũ sua traha, sequuntur ipsi cum sarcinis vel religati longa serie unus ad præcedens vehiculum, alter ad sequens, vel etiam libere. Unde Wexionius: *Hujusmodi achkios trahentes rehnones multi unum Lappum præagitantẽ velut ducem sponte sequuntur*. Dicit, sponte sequi, quoniam libere, ac ex consuetudine, qua quotidie inter se vivunt juncti, sequuntur. Si vehuntur propter

certa

certa negotia, nullis gravati ſarcinis, tum volant curſu celerrimo. Zieglerus: *Aſſequitur viginti quator horarum ſpatio centum quinquaginta millia paſſuum, ſive ſchœnos triginta quod ipſum ſpatium dicunt lingua patria, ter mutare horizontem, hoc eſt, ter contingere ſignum, quod eminus extremum proſpexerint.* Miliaria viginti uno die conficere ait Herberſtenius. *Eo vehiculi genere viginti miliaria ſe uno die confeciſſe ait.* Nempe Herberſtenius de die naturali agit. Zieglerus de civili viginti quatuor horarum. Quanquam fieri vix poſſit, ut uno eodemq; rangifero, tantum itineris continuo conficiatur, cum ne viginti quidem miliaribus abſolvendis ſufficiat, niſi validiſſimus, viisque optimis, nivibusque bene lubricis. Communiter duodecim, quatuordecim, ſedecim abſolvere poſſunt miliaria ſpatio decem circiter horarum. Et hoc iter eſt celerrimum, quod conficit rangifer unus, uno & continuo curſu. Quod ſi duplicatur, fit quidem, quod dicebat Zieglerus, ut ſpatio horarum viginti quatuor dici poſſit miliaria triginta confeciſſe. Sed ut ajebam, fieri vix poteſt, ut tanto tempore continuetur curſus rangiferi unius, ſic ut ipſi Lappones mihi confirmarunt. Et Olaus Petri. *In tanta perſeverare celeritate, ut virum quempiam ſupra duodecim miliaria, nulla intermixta quiete, una die trahere queat, falſum eſſe, eſt compertum, & una die ſi id præſtiterit, altera ſi non propediem moriatur, neceſſum habet quieſcere.* Curſus hic ſimiliter utrique ſexui communis, ſciuntque non viri magis quam fœminæ hoc adminiculo per nives iter ſuum promovere, quemadmodum & ex Olai Magni lib. V. cap. 12. & multo magis ex noſtrorum quoque temporum experientia eſt notum. Nam Olaus quidem facit fœminas uti ſoleis in venatione, quas oſtendi jam excluſas eſſe à venationibus. Etſi autem iis non venentur, tamen alia expediunt negotia, quotiens neceſſe fuert. Quemadmodum & trahis, prorſus ad virorum conſuetudinem. Jam ut communi opera conficiunt itinera, viri juxta fœminæque, item alia, quæ ad receptas ipſis pertinent migrationes, ita & cum ſubſiſtunt, certo aliquo in loco per tempus, mutuo ſibi ſunt auxilio in paſcendis pecoribus, & exercenda piſcatione. De rangiferis eſt notiſſimum, quod curentur à viris juxta atque à fœminis,

quod

quod habeantur in pascuis, observentur, ad postremum etiam emulgeantur. Samuel Rheen aperte, ubi loquitur de ratione, qua utantur, cum emulgent: *hvvilcket arbete goera man och qvvinnor, unga och gambla.* Hoc est: *Quid negotium viri pariter ac fœminæ, juvenes pariter ac senes expedire solent.* De piscatione quoque certum est, non à viris coli magis, quam à fœminis, quæ sæpe quando viri absunt, peregre per aliquot hebdomadas interdum, magno studio, capiunt pisces, exenterant, exsiccant, & in hyemis necessitates recondunt Ratio laboris parum differt à consuetis alibi rationibus, nam & nassas ponunt piscibus, & tendunt retia, & in sagenas impellunt, & verriculis excipiunt. Ut ignorem, quid voluerit Paulus Jovius, quando artem scripsit adhibere ineptam. *Ineptis,* inquit, in Moscoviæ suæ descriptione, *sed felicibus artificiis piscantur.* Nihil scio in piscatione Lapponum inepti. Et Olaus Petri: *Piscandi instrumenta nunquam audivi Lappos usurpare alia, quam ea, quæ in consuetudine habentur.* Nisi forte Paulus ita scripsit in respectu ad hamos ipsorum, quos plerumque habent non ex ferro, sed ex ligno. Paxillum bifurcatum ex juniperi ramo asperant in capite ad modum hami, eum alligant funiculo, & revinciunt ad baculum, atque ita cum baculo infigunt suis in flumine locis. Ita dum affixam paxillo prædam captant pisces majores, nullo negocio capiuntur. Baculos enim istiusmodi plurimos uno tempore habent defixos in flumine. Id vero genus, quo ad arundinem aut perticam longiorem setæ equinæ adminiculo revinctus hamus demittitur in aquam, & si adhæserit piscis, ab hamiota educitur, ipsis penitus ignotum est. Differt autem piscatio eorum pro diversitate anni. Nam æstate verriculo fere piscantur, quod inter scaphas duas habent protensum, ut in ambitum actis scaphis, pisces circumveniant; & includant. Habent & ferramentum peculiare ad stipitem instar hastæ firmatum, cujus species similis tridenti Neptuniæ, quem & fuscinam appellant, nisi quod non tribus sola, sed & pluribus sit armatum spiculis. Hoc ferramento transverberant lucios præsertim, cum ad splendorem solis procedunt ex imo ad summa, & conspiciendos sese præbent. Idem faciunt nocturno tempore, ac-

censis lignis aridis in prora scaphæ, quibus lucentibus pisces eliciant. Hyberno tempore tendunt retia sub glacie, certis perforata intervallis, ut ope bacilli tanti, quantum intervallum est inter singula foramina, subtus retia promoveant, donec ad ripam alteram pervenerit, tum superne facto strepitu pisces in retia compellunt. Et hæc quidem omnia, solæ nonnunquam fœminæ conficiunt. Id quod eo minus mirum est, quia ubique piscibus Lapponia est abundans, uti alibi ostendam. Præter ista sunt non pauca alia, quibus quotidie mutuo sibi adjumento sunt viri fœminæque, ut in comportandis lignis, in construendis sæpibus pro rangiferis claudendis, & quæ hujus generis sunt alia. Quæ quia fere minuta, iccirco singula seorsum hic commemorari non merentur.

CAP. XXIV.

De Otio & ludis Lapponum.

QUandoquidem huc usque actum de negotiis quotidianis Lapponum, addamus & de otio ipsorum, quibusque otium id fallant. Ante omnia hoc certum, Lappones in universum otii esse amantissimos, neque laborem suscipere, nisi ubi exigit necessitas, victusque penuria. Quod videntur accepisse primum à majoribus suis, Finnonibus, ut dixi alio loco. Postea frigidiorem ipsorum accessisse constitutionem, ex regionis cœliq; asperitate, quæ sola etiam pigriores facit homines. Item noctes longas, multumque somnum, quibus & ipsis languidiores redduntur. Ut de cætera infirmitate ipsorum nihil nunc dicam, qua efficitur, ut labores graviores ægre perferant diuturniore tempore. Amant ergo otium, idque strenue sectantur. Sed quid est, quo fallant illud otium? Communissima & omnibus recepta ratio est ea, ut se mutuo invisent ac confabulationibus se oblectent. Nam cum vivant vitam fere solitariam, suisque singulæ familiæ versentur in tuguriis,

guriis, non exiguo ſæpe intervallo remotæ ab aliis, proinde confabulatio cum aliis ſingulari eis eſt oblectamento. Samuel Rheen: *Inboerdes gæſta Lapparne hvvar andre ganska offta, ty theras tiid foerdriif beſtaor maſt ther uthinnan, att then eena, beſoeker then andra af flacht och vvænner.* Hoc eſt: *Mutuo ſeſe Lappones frequenter ſolent inviſere, omnis enim ratio fallendi temporis apud eos conſiſtit fere in eo, ut alter alterum ex cognatis & amicis viſitet.* In his viſitationibus præcipuum confabulationes ſunt, quarum argumenta res vulgares & quotidianæ, de valetudine, negociis ſuis, & ſimilibus. Nec eſt infrequens apud ipſos loqui de populis aliis, quorum nomina vivendique rationes eis per commercia poſſunt eſſe nota, eosque cognomentis jocularibus, & ſimilibus exagitare. Quod peculiariter in ipſis obſervavit dictus ſcriptor: *Nær tvvao, eller tree komma tillſamman, ſao kunna the ey annat, æn ſom foertala, ſærdeles folck af andre nationer, gifvvandes them oeknampn eller tillnampn.* Hoc eſt: *Quando duo tresve inter ſe congrediuntur, vix poſſunt agere aliud, quam ſermone alios traducere, præſertim gentis diverſæ populos, quibus cognomenta per jocum varia imponunt.* Quidam tamen qui ſunt locupletiores, eos, à quibus inviſuntur, excipiunt hilariori quoque ac inſtructiori menſa. Ideo is idem ſubdit poſtea, quæ de viſitationibus docuerat. *Tao hvvar och een goer ſin fliit, att plæga ſiina gæſtor af thet, the kunna komma till vvæga.* Hoc eſt: *Tum quilibet dat operam, ut adventantes ad ſe bene excipiat, iis omnibus quorum copiam poteſt habere.* Præter iſtas viſitationes habent quoque ludos, quibus ſe ſublectent, hyeme præſertim, ubi tempore nonnullo vivunt non ſic ſparſi, ut per æſtatem, ſed conjunctiores, & cum conveniunt in locis, ad judicia & fora rerum venalium exercenda deſtinatis. Ludorum eorum aliqua ad ſolos ſpectant viros juveneſque, aliqua viris juxta atque fœminis ſunt communia. Virorum juvenumque ludicrum eſt hujusmodi. Ducunt in nive lineam, velut metam; poſt illam lineam ſpatio nonnullorum paſſuum reponunt ſignum. Tum ſinguli ab illo ſigno procurrunt ad metam, ad quam cum eſt ventum, ſaltu, quam quiſque poteſt, longiſſimo corpus ſuum

jactant, quique spacium uno saltu complexus est maximum, is cæterorum victor habetur. Et hoc primum ludicrum ex cursu & saltatione junctum. Habent & aliud, in quo certant solo saltu, eoque non in longum, sed in altum. Stant duo viri juvenesve erecti, non longo inter se spacio divisi, manibusque tenent nunc funem, nunc baculum, nunc depressius, nunc altius, prout inter certantes fuerit conventum, sæpe viri altitudine. Tunc alter post alterum superare baculum istum conatur saltu, ex præscripto loco quiquę hoc efficit optime, is laudem præ cæteris consequitur. Tertium ludicrum eorum fit arcu atque telis. Loco certo collocant scopum minimæ magnitudinis, eumque petunt sagittis è præscripto spatio. Qui tetigit, aut tetigit frequentius, is sodalibus cæteris antefertur. Et hi quidem ludi laudis ferè solius gloriæque studio inter ipsos instituuntur. Aliquando tamen certant & de præmiis, de quibus ipsi inter se conveniunt, & in medio ejus loci, ubi celebrant certamina & ludos, reponunt. Suntque illa præmia rarissime nummi, frequentissime pelles, imprimis vero sciurorum, modo singulæ, modo plures, prout visum ac conventum fuerit. Viri autem fœminæque ludos habent aliquos communes, cosque cum pila, quam ex corio habent consutam, farctamque fœno, pugnæ magnitudine. Multitudo quantacunque virorum fœminarumque dividitur in partes duas. Una occupat hoc spatium, altera aliud, huic oppositum, distansque aliquo intervallo. Tum pilam singuli unius partis ordine percussam fuste, everberant in aërem, quanta maxima vi possunt, excipientibus eam prolapsam illis, qui sunt alterius partis. Quod si manibus unus alterve exceperit, priusquam humum tetigerit, tum vertitur ludus, & hæc pars pilam excutit, altera cogitur excipere. Hoc modo ludunt viri fœminæq; junctim, pueri item ac puellæ, neque viri promptiores hic, quam fœminæ se præbent. Alius est ludus, qui & ipse fit pila. In nive gelata pingunt duas lineas spatio nonnullo inter se distantes, tum multitudine sexus utriusque promiscua in duas divisa partes, pars una defendendam sumit hanc, altera alteram lineam. Post coëunt in spatium medium inter istas lineas, ibique pilam projiciunt:

jiciunt: quam mox fuſtibus & baculis propellere conantur, hæc pars ad oppoſitam ſibi lineam, altera ad lineam adverſam, prohibentibus vi ſumma, qui tueri lineam illam debent. Quod ſi pars una pilam ſupra lineam partis alterius pellere baculis (nam manu projicere nefas habent) & ſic ſpatium illius occupare poteſt, ea victrix ex hoc ludo digreditur. Quos hactenus enumeravi, ſive ſint virorum proprii, ſive viris juxta atque mulieribus communes, pertinent ad juniores æquæ ac adultos: at quem nunc exponam ludum, proprius eſt fere virorum, eorumque adultorum. Solent inter ſe in duas diviſi claſſes, congredi lucta. Stat claſſis una, longa ſerie in frontem, velut verſus militum, ei oppoſita eſt claſſis altera. Singuli ſuos apprehendunt adverſarios cingulo, quo ſunt cincti omnes Lappones, ut alibi oſtendi. Cingulum bis ter ambit corpus cujusque, unde firmum eſt, & habile ad hoc negotium. Ita alter alterum cingulo prehenſum, qui quanta poteſt, ſtudet ad terram proſternere. Quod tamen dolo & fallacia, per oppoſitionem pedis ſimiliſve modo, fieri non debet. Quod qui fecerit, pro homine iniquo ludiq; hujus indigno rejicitur. Et hi quidē ludi, qui Lapponibus quaſi proprii. Præter eos habent, quos acceperunt aliunde. Qualis primo ludus eſt cum chartulis, notiſſimus plerisq; per Europam populis. Nam & Lappones hoc genere non parum delectantur, chartulas iſtiusmodi à mercatoribus vicinis ad eos quotannis venditantibus, ſolent comparare. Genera ludorum à vulgaribus & receptis nihil differunt. Pertinent huc quoque ludi teſſerarum, ſeu cuborum potius. Cubos hoſce ſibi fabricant ipſi Lappones è ligno, ſpecie vulgari: differentia in eo tantum ſervata, quod cum cubi cæteri habeant inſcriptos ſibi numeros in omni latere, hi tantum exhibeant in unico, ſpecie litera X. Victor in hoc ludo cenſetur, quisquis jactis cubis duobus, in alterutro ſignum dictum poteſt monſtrare collocatum in ſummo. Solent autem & in ludis hiſce præmia proponere victoriæ, nunc pelles ſciurorum, nunc minuta alia, & in defectu horum, globos plumbeos, quibus ad bombardas in venationibus utuntur. Fitque nonnunquam, ſpe reparandi prius accepti damni, ut quis omnibus iſtis globis ſuis privatus, non in præſens mo-

do sentiat incommodum, sed & impedita venatione, plurimum de copia suorum alimentorum amittat in posterum. Hi sunt modi receptissimi apud Lappones, quibus fallunt tempus, otiumque suum oblectant, sicut ex relatione Olai Matthiæ Lapponis Tornensis accepi.

CAP. XXV.

De Sponsaliis & Nuptiis Lapponum.

VIdimus hucusque negotia vulgaria Lapponum ac quotidiana pene, tum alterutri sexui singularia, tum communia utrique, item otia ludosque, quibus ista solent negotia distinguere: Superest, ut ea explicemus negotia, quæ non quotidiana sunt, sed singularia & solennia & ex peculiaribus caussis suscepta. Ex his primum est, quod spectat ad conjugia Lapponum, de quibus ista maxime sunt memorabilia. Primum qui proposuit sibi ducere uxorem, is dat operam, ut inveniat puellam copia rangiferorum pollentem ac divitem. Solent enim Lappones, quod dicetur post, suis liberis recens natis donare rangiferos nonnullos, è quibus quicquid natum fuerit, non parentum esse censetur, verum liberorum. Quæ igitur puella plurimos habet istiusmodi rangiferos, ea facilime procum invenit. Neq; quidquam aliud attendunt, non probitatem, non decus formæ, aliudve, quod vulgo invitare procos solet. Samuel Rheen: *När naogon Lappskall begynna sitt friieri, seer han mæst pao den lycka, han foermenar sin tillkommande fæstergvvinna hafvva haft med hennes gifna reenar, sao att, om een Lapp hafvver fleera æn een dotter, begærar fryaren alltiid den, soin han seer hafvva baesta lyckan med sina reenar, oachtandes, om den samma ær æhrlig eller oæhrlig, deiielig eller vvanskapelig.* Hoc est: *Quando vult ambire puellam Lappo, id ante omnia attendit, ut eam sibi selegat,*

gat, quam videt habuisse plurimum successus cum donatis ipsi rangiferis, ut si Lappo plures, quam unam habet filias, eam inter illas semper ambiat procus, quam videt majori successu fructuque habuisse rangiferos suos, nec attendit, honesta num fuerit, nec ne, pulchra, num deformis. Scilicet qui loca colunt aspera & horrida, de victu maxime sunt solliciti, quem quia præstant rangiferi, hoc quisque putat se ab gravi paupertatis onere magis fore liberum, quo magis copia eorum abundat. Postquam ergo juvenis circumspexit sibi de puella, quod solet fieri plerumque publicis in conventibus eorum, qui tributi exsolvendi, vel nundinarum gratia sunt instituti, tum ad parentes ejus suscipit iter assumpto patre suo, si in vivis est, item uno alterove speratæ parentibus grato, præcipue vero eo, qui exponere desideria sua, & conciliare sibi puellæ parentes debet. Cum ad tugurium eorum ventum, invitantur omnes, proco excepto, qui foras stare, & vel ligna findere, vel aliud quid negotii minuti solet expedire, donec ipse quoque in tugurium venire jubeatur, nam sine peculiari venia incivile habetur, si introëat. Johannes Tornæus, cujus verba Latine hic propono: *Si quis Lapponum proposuit ducere uxorem, confert sese ad puellæ, quam ambit, parentes, vel tutores, una cum patre suo, & proxeneta, aliisque, qui negotium promovere debent. Sumit quoque secum spiritus vini optimi cantarum unum, duos, tres. Proxeneta cum cæteris intrat ad hospitem, socerumve futurum. Pater proci stat ad januam, cum lagena spiritus vini in manu, præbetque ipsis bibendum. Procus ipse non fas habet intrare, sed exesse cogitur, more janitoris, vel canis. Quod si intraret, antequam invitaretur, factum haberetur incivile ac impudens, quo totum perderet negotium suum.* Postquam de spiritu vini nonnihil biberunt, tum proxeneta suum expedire munus aggreditur, proci aperit desiderium, patremque puellæ orat, ut eam dare ipsi velit in matrimonium. Quod ut felicius obtineat, patrem ornat titulis nominibusque splendidissimis, quos potest comminisci, adque singulos flectit genua, tanquam cum principe negotium sibi foret. Dictus scriptor: *Han kallar honom Stoorfader, som vvore han en Patriarch, ervværdig fader, bæsta och ypperstafadar, hoegsta fader derhoos alltiid brukandes knæbæxanda. Och om den Konungslicha titeln Maje-*

stet

stet vvaore dem sao bekant, toorde han vvæl kalla honom Majestetlich fader. Detta hafvver jag sielf nærvvarendes sedt och hoert. Hoc est: *Appellat eum patrem magnum, ac si Patriarcha quidem esset, patrem venerabilem, patrem optimum & supremum, patrem summum, adjuncta semper flexione genuum. Quod si eis Regius Majestatis titulus æque notus esset, haud ambigeret eum nominare patrem Majestaticum. Sicut isthæc omnia præsens vidi & audivi.* Vinum illud quod à proco adfertur, vocant *pouristvviin*, id est, *vini prosperi adventus*, vel *soubovviin*, id est, *vinum procorum.* Verba Samuelis Rheen de ea re, quia longiora sunt, Latine tantum afferam. *Quando procus*, inquit, *ad puellæ venit parentes, quam ambit, secum attulisse debet spiritum vini, ut eo parentes ejus honoret, id quod vocant pouristvviin*, hoc est, *vinum prosperi adventus, aut id vinum, quo vult salutare futurum socerum socrumque; vel etiam soubovviin*, h. e. *vinum procorum, quod procos dare oportet, quo impetrent veniam colloquii cum filia ipsorum, & ambire gratiam & amorem sponsæ futuræ.* Observandum autem, quod non agatur primo cum puella, sed cum parentibus ipsius de negotio proposito, nec cum ea loquatur procus, nisi prius ab ipsis impetrata venia. Olaus Matthiæ in peculiari descriptione hujus rei: *Nær friiaren hafvver kommit till sin kiærsta, gaor han icke strax till henne, ut han till hennes slecht. Och hennes slæcht biuda honom i kaotan sin, och ther faor han maat.* Hoc est: *Quando procus venit ad amicam suam, non ipsam statim adit, sed prius salutat propinquos ejus, qui ipsum invitant in tugurium, ubi cibum ipsi præbent.* Quin imo solet ipsa plerumque ablegari longius à tugurio, nec conspicienda dari proco, vel comitibus ipsius. Prædictus Johannes Tornæus: *I mædler tiid færskickes dottern, som brud skall vvarda, uti Reenskogen eller naogen annan kata, sao att ingen af hesterne henne mao see.* Hoc est: *Interea temporis filia, quæ futura est sponsa, mittitur ad rangiferorum pascua in sylvis, aut aliud tugurium, ut ab hospitum nemine possit conspici.* Quod si tandem sive illa, sive alia uxor veniam à parentibus vel propinquis alloquendi ejus impetravit, tum ad traham suam è tugurio egreditur, exque ea promit primum vestes panni lanei, qualibus ornati solent esse publicis in festivitati-

bus

bus, aut solennioribus negotiis, cæteraque quæ ipsi necessaria negocio futuro. Idem: *Naer han har faot maat, sao gaor han till pulkan sin, och tager sin klæds klæder, eller annat, som han har, och klæder them pao sigh, och gaor till sin kiærsta, till att hælsa pao henne.* Hoc est: *Prandio finito, egreditur ad traham suam, inde capit vestes laneas, vel quicquid habet, easque induit, tum pergit ad amicam, ut eam salutet.* Salutatio fit osculo, in quo id præcipue intendunt, ut sibi mutuo non os solum ori, sed & nasum naso imprimant. Idem: *Han hælsar med næsan moot næsan, och mun emoot mun, elliest tycke the intet hafvva hælsat.* Hoc est: *Salutat naso applicito naso, & ore ori, nam alias vere salutasse non existimant.* Post salutationem offert amicæ donaria quædam de præstantissimis apud Lapponas eduliis, linguam rangiferi, carnes castoris, & id genus quæ ipsa præsentibus aliis accipere detrectat. Mox secreto evocata extra tugurium, si testetur, se accipere paratam, rogat porro procus, utrum sibi veniam det juxta ipsam dormiendi in tugurio, si permittit, transactum inter ipsos de conjugio futuro, simul offert dona supra memorata. Si vero negat, omnia ad pedes ejus projicit. Solet autem procus priusquam offerat, ea portare in sinu suo. Idem Olaus. *Han hafvver i barmen bæste maat, rheen tunga bæfvværkætt, och annat saodant; Men hon vvill detta intet taga sao, att det the andra hennes meddoettrar seer. Therfære vvinkar hon honom uth, och faor han sao gifvva henne, thet som han hafvver, och fraogar han strax, om han faor liggia hoos henne. Sæyer hon ney, sao kastar han strax bort. Sæger hon ia, sao ær fullkomligit skett.* Hoc est: *In sinu gestat cibum optimum, linguam rangiferi, carnes castoris, & id genus: Sed hæc ista capere detrectat in conspectu suarum sororum. Idcirco nutu eum extra vocat, ubi facultatem accipit, isthæc offerendi. Qui ex ea statim quærit, an permittat sibi dormire juxta ipsam. Si negat, omnia prius dicta projicit, si permittit, negotium inter ipsos confectum habetur.* Solet autem approbatio plena parentum, & celebratio nuptiarum differri sæpe longo tempore, nonnunquam per duos tresve annos. Sam. Rheen: *Theras fryerii paostaor i ett, tu, eller tree aohr.* Hoc est: *ambire autem amicas suas solent sæpe per annum integrum, biennium, triennium.* Causa tam

Nn longæ

longæ ambitionis seu procacionis est, quod donis multis procus amicæ suæ parentes & proximos necessarios conciliare sibi cogitur, sine quorum omnium venia non potest compos fieri suæ sponsæ. Verba Samuelis Rheen de hac re, quia longiora sunt, Latine solum adferam. *Procus*, ait, *qui ambit filiam viri opulentioris, parentibus ipsius & cognatis proximis donare tenetur munus honorarium, quantum facultates ejus permittunt, quod munus sive donum vocant Peck, id est, partes. Pars qualibet hujusmodi minimum debet continere marcas duas argenti, hoc est sex uncias, quædam quoque sunt, quæ debent continere viginti, quadraginta imo sexaginta uncias. Has partes procus donare tenetur parentibus amicæ suæ proximisque ejus cognatis.* Quibus in rebus nominatim dona hæc consistant, dicam in sequentibus, nec enim nude præbent argentum, sed factum, aut res alias. Donec igitur eas partes sibi omnes procus comparaverit, non profecto parum temporis elabi solet. Interea subinde visitat amicam suam, ad quam dum tendit, cantione amatoria se oblectat, viæque fallit tædium. Solent enim uti plerumque cantionibus ejusmodi, non certa quadam modulatione, sed quam quisque putat optimam, nec eodem modo, sed alio & alio, prout inter ipsum canendum cuique jucundissimum videtur. Exemplum unius communicatum mihi ab Olao Matthiæ Lappone, quo hyberno utuntur tempore, subjicio.

Kulnasatz niraosam ængaos joao audas jordee skaode:
Nurte vvaota vvaolges skaode:
Abeide kockit laidi ede:
Fauruogaoidhe sadiede:
Ællao momiaiat kuekan kaigevvarri.
Patzao buaorest kællueiaur tuuni:
Maode paoti millasan:
Kaiga vvaonaide vvaiedin:
Aogo niraome buaorebæst:
Nute aotZaon sargabæst:
Taide sun monia lii aigaomass:
Saraogaoin vvaolgat amass:
Ios inao sarga aoinasim.

Kiure:

Kiuresam katzesim
Kulnaasatz nirasam
Katze aoinakaos tun su salm.

Sententia hujus cantionis utcunque reddita Latine, ita sese habet: *Kulnasatz, rangifer meus parvus properandum nobis iterque porro faciendum, loca uliginosa vasta sunt, & cantiones nos deficiunt. Nec tamen tædiosus mihi palus kaige es, tibi palus kailvva dico vale. Multæ cogitationes animum meum subeunt, dum per paludem kaige vehor. Rangifer meus simus agiles levesque, sic citius absolvemus laborem, eoque veniemus, quo destinamus, ubi videbo amicam meam ambulantem. Kulnasatz rangifer meus prospice ac vide, utrũ non cernas eam se lavantem.* Hæc est cantio amatoria apud Lapponas, qua suos hortantur rangiferos, ut iter prompte expediant. Omnis quippe quamvis brevis mora, longa est amantibus. Solent & alias se oblectare cantilenis istiusmodi, constituti longius ab amicis suis puellis, earumque repetere secum memoriam, & laudare venustatem. Qualis ista, quam ab eodem Olao acceptam, quia versamur in hoc argumento, hic propono.

Pastos paivva Kiufvvresist javvra Orre lavvra
Ios kaosa kirrakeid korngatzim
Ia tiedadzim man oinæmam jaufre Orre Iavvra
Ma tangast lomest liesun lie
Kaika taidæ mooraid dzim soopadzim
Mak taben saddesist oddasist
Ia poaka taidæ ousid dzim karsadzim
Makqvvodde roamaid poorid ronaid
Kulikedpalvvaid tim suttatim
Mak kulki vvoasta laufræ Orre Iaufræ.
Ios mun tæckas dzim kirdadzim sææst vvorodzæsææst
Æ muste læ sææ dziodgæ sææ maina taockao kirdadzim
Æka læ lulgæ songiaga lulgæ, ækalæ siædza
Fauron sietza, maan koimalusad
Dzim norbadzim.
Kalle ju læck kucka madzie vvordamadzie

 Mor-

Morredabboit dadd paivvidad, linna sabboid
Dadd salmidadd liegæ sabboid vvaimodadd
Ius kuckas sick patæridziek
Tannagtied sarga dzien iusadzim
Mi os mattà lædæ sabbo Korrassabbo
Nu ly paddæ soona paddæ, ia salvvam route salvvam
Kæk dziabræi siste karrasistæ.
Ia kæsæ myna, tæm aivvitæm punie poaka
Tæmæ jardækitæmæ Parne miela
Piægga miela noara iorda kockes jorda
Ios taidæ poakaid læm kuldælæm
Luidæm radda vværa radda
Ouita lie miela oudas vvaldæman
Nute tiedam poreponne oudastan man kauneman.

Sententia cantilenæ hujus est talis: *Sol, clarissimum emitte lumen in paludem Orra. Si enisus in summa picearum cacumina, scirem me visurum Orra paludem, in ea eniterer, ut viderem, inter quos amica mea esset flores, omnes sucscinderem frutices recens ibi enatos, omnes ramos præsecarem, hos virentes ramos. Cursum nubium essem secutus, quæ iter suum instituunt versus paludem Orra, si ad te volare possem alis, cornicum alis. Sed mihi desunt alæ, alæ querquedulæ, pedesque, anserum pedes planæ ve bonæ, quæ deferre me valeant ad te. Satis expectasti diu, per tot dies, tot dies tuos optimos, oculis tuis jucundissimis, corde tuo amicissimo. Quod si longissime velles effugere, cito tamen te consequerer. Quid firmius validius ve esse potest, quam contorti nervi catenæ ve ferreæ, quæ durissime ligant? Sic amor contorquet caput nostrum, mutat cogitationes & sententias. Puerorum voluntas, voluntas venti, juvenum cogitationes, longæ cogitationes. Quos si audirem omnes, omnes, à via, à via justa declinarem. Vnum est consilium, quod capiam, ita scio viam rectiorem me reperturum.* Cantiones istas Lappones appellant *Morse faurog*, id est, *cantiones nuptiales*, quas, ut dixi, cantant non certis quibusdam numeris & certo quodam sono, sed ut visum est cuivis. Olaus dictus: *Desse vviisor begynna the pao detta och annat sætt, siungandes sombliga mehra, sombliga mindre, effter som hvvar och een inbillar sigh dhem bæst kunna fatta och componera.*

Stundom

Stundom repetera dhe samma saong offtare. Icke heller hafvva the naogon vviss thon, uthan siunga eller joiga denne vviisa (hvvilcken dhe kalla Morsæ freurogh, eller brudevviisa) effter dheras vvahna, och som dhem bæst tycker liuda. Hoc est: *Cantiones hasce* (quales præmisimus) *hoc similive modo ordiuntur, cantantes nunc amplius, nunc minus, prout quisque se eas putet posse optime reddere vel componere, quandoque eandem cantionem sæpius repetunt. Sed nec modum sive sonum habent certum, sed cantillant eam (quam vocant Morsæ faurog, sive cantionem nuptialem) sua quadam consuetudine, ac prout ipsis suavissime sonare videtur.* Quotiescunq; vero veniunt, ut amicam suam visitent, afferre simul secum vini spiritum, ut singulare gratissimumque donum, coguntur, item, tabaccum. Quod si interea contigerit ex quacunque causa, ut parentes eis negent puellam, tum itur ad judicem, & refundere hos ipsis debent sumptus, excepto eo, quem fecerunt in spiritum vini oblatum, primo colloquii tempore, ipsisq; *Pouristvviin*, vocatur, sicut Samuel Rheen confirmat. Nisi forte parentes simpliciter negaverint proco filiam suam, & is nihilominus perstiterit in proposito negocio, sæpiusque reversus fecerit sumptus. Vulgo enim non negare solent, sed differre tantum responsum in annum proximum. Johannes Tornæus. *Sæpe accidit, ut pater proco præsenti dare filiam suam nunquam cogitet. Quo tamen sæpius se inebriare possit spiritu vini ab ipso allato, differt responsum de anno uno in alterum, donec procus sentiat, se esse deceptum, cogaturque exigere frustra factas impensas. Neque aliud tum superest remedium, quam ut res deducatur ad judicem, ubi pater puellæ damnatur ad refundendum integrum dimidiumve summæ, prout caussa se habuerit. Ubi tamen hoc notandum, quod sumptus, facti à proco in spiritum vini, cum veniret prima vice, in compensationem non veniant, eosque ipse solus solvere teneatur. Quod si vero post negatam puellam ipse ultro volet se præstare liberalem, ipse suo periculo rem tentare poterit.* Sin vero cuncta succedunt ex voto, tum certus nuptiis destinatur dies. Pridie illius diei omnes necessarii & propinqui cum sponsi, tum sponsæ conveniunt ad tugurium, quod parentes sponsæ incolunt, sponsusque omnibus offert munera nuptialia, de quibus est conventum, quarumque in

ſuperioribus mentio eſt facta. Samuel Rheen ea ſic deſcribit: *Friiaren ſkall gifvva aoth fadren i hedersgaofvva ett ſoelfvverſtoop att dricka uthur, hvvilcket ær thet foerſta ſtycke, det andra ſtyckie een ſtoor kiettil, antingen af koppar eller meſſingh, det tridie ſtyckie ær een ſæng eller ſængeklæder. Modrens ſtyckien æhro foerſt ett ſoelfvver bælte, det andra een æhreklædning, ſom the kalla volpi, det tridie een kraga, ſom thee hafvva om ſin hals, att med ſoelfvver mallior beſatt, den de kalla kracke. Och deſſe æro fadrens och modrens æhroſkiænkar. Sedan gifvver friiaren broederne, ſyſterna, och the andra aff ſlæchten ſoelfvverskiæder, ſoelfvver mallior, och annat ſoelfvver, men hvvar och een maoſte hafvva af friiaren ſin hedersgaofvva, ſao frampt han ſkall blifvva ſiin brüd mæchtig.* Hoc eſt: *Procus dare tenetur patri in donum honoris cyatum argenteum, ex quo bibat, hoc primum ex eis, quæ appellant ſtycke. Secundum eſt ahenum magnum, ſive cupreum, ſive orichalceum. Tertium lectum, ſive veſtes ad lectum inſtruendum. Matris dona ſunt, primo cingulum argenteum, ſecundum veſtimentum honoris, quale volpi ſolent appellare, tertium collare, quod geſtant circa collum demiſſum in pectus, diſtinctum bullis argenteis per omnia, quod vocatur ipſis krake. Hæc dona patri matrique offerenda. Præterea donat fratribus, ſororibus, & conſanguineis proximis cochlearia argentea, bullas argenteas, & id genus alia ex argento. Quilibet enim eorum dono quodam debet honorari à proco, ſi ſponſam ſuam velit conſequi.* Hæc ſunt dona, quæ proximo ante nuptias die ſocero ſuo futuro, ſocruique, cæteriſque affinibus ſponſus cogitur offerre. Offert autem omnia in tugurio ſoceri, omnibus ſpectantibus. Sequenti die celebrantur nuptiæ, primo per copulationem ſacerdotis in templo, deinde per ſolenne convivium. Nupta nova cum ſponſo ſuo incedunt veſtibus ornati, quas ipſi ſibi comparare poſſunt optimas, ſuo ſumptu. Nam alienis ac mutuatitiis veſtibus uti apud eos indecorum habetur. Samuel Rheen: *Aldrig begæra the naogon brudeskrud, uthan bruka, den dhe ſielfvva foermao att komma tillvvæga.* Hoc eſt: *Nunquam utuntur ornatu nuptiali mutuo ab aliis petito, verum eo, cujus ipſi habent facultatem.* Quibus verbis agit non de veſtimentis modo, de quibus nominatim quoque

que

que paulo ante ; *dhe klæda sig i sina heders skrüüd*, hoc est: *sua induunt ornamenta honoris*, item de sponso, *han tager pao sig sine bæste Klæder*, hoc est, *sua induit vestimenta, quæ habet optima*; Sed de ornamentis aliis, qualia vulgo solent adhiberi in hujusmodi negocio, quando e.g. sponsæ imponunt coronam, collo ejus addunt torques, digitos inserunt annulis, qualia servari publice, petentibusque sub certa pecunia elocari solent. Nihil, inquit, tale receptum apud Lapponas, suis utuntur vestimentis, suo se ornant mundo, nec quidquam mutuo ab aliis accipiunt. Atque sponsus quidem, ut jam indicatum est, vestitur vestimentis suis optimis. Qualia ea sint, videtur explicare Olaus Magnus lib. IV. c. 7. ubi ait de Lapponibus: *Maritus lynceis ornatus pellibus, aut mardurinis, tanquam patricius vir Venetus aliquis incedit, pretio pellium æque æstimandus, ut alii gemmis onusti, vel torquibus deauratis*. Sed hæc consuetudo fuerit superiorum temporum & ætate ipsius. Quanquam valde dubitem, an unquam Lappones mardurinis & lynceis pellibus fuerint vestiti. Quotquot certe eos descripsere nobis, solas rangiferorum pelles memorant in ipsis. Ætate nostra vestes Lapponum optimæ non sunt è pellibus, sed lana sicut alias ostendi. Johannes Tornæus: *Panno generoso omnis coloris adeo gaudent, ut quantum supellex patitur, ornatum vestemque festivalem ex illo genere procurant*. Habes expresse vestem festivalem, sive cujus usus est diebus festis & solemnioribus, non ex pellibus, sed panno pretioso. Vestes hasce sponsus succingit cingulo argenteo. Samuel Rheen: *Brudgummen tager ett soelfvver bælte om sitt liif*. Hoc est: *Sponsus cingit corpus suum cingulo argenteo*. Sponsa vero primum solvit crines, tæniamque qua in nodum eos antea collegerat, proximæ donat cognatæ virgini. Idem: *Bruden tager uthur sitt haor sitt flætebànd, thet gifvver hon aoth een pigha som nærmast af slæchten ær*. Hoc est: *Sponsa è capillis suis solvit tæniam, quâ erant religati, donatque eam virgini, quæ proxima ejus est cognata*. Capiti deinde nudo crinibusque solutis, imponit cingulum argenteum deauratum, vel duo, qualibus cingulis & alias uti fœminæ consueverunt, loco serti, aut coronæ, ita ut quanto cingulum est laxius, quam ut caput solum

ambiat,

ambiat, tantum in eo dependeat à tergo; corpori quoque medio cingulum argenteum circumdat. Idem: *Sedan uthborſtar hon uth ſitt haor, och ſætter itt færgylt ſælfvver bælte eller tu pao ſitt hufvvud. Item, binder och kring om ſigh itt ſælfvver bælte.* Hoc eſt: *Tum ſolutos pectit capillos, eisq; imponit cingulum argenteum deauratum unum, vel duo, corpori quoq; circumligat cingulum argenteum.* Hic ſponſæ ornatus eſt. Niſi quod & veſtis lineæ nonnihil, inſtar flammei quandoque capiti imponant, quod & alias mulieres ſolent, cum ſe multum volunt ornare. Nam quod veſtes attinet, jam ſupra vidimus, utrumque ſponſum & ſponſam uti propriis, iisque optimis, ac qualibus in feſtis diebus ſolent ornati eſſe. Mulierum oſtendimus alio loco nominari *volpi*, eſſeque ex lana pannove pretioſiore. Ut ne hic quidem convenienter ſatis hodiernæ conſuetudini Olaus Magnus loco ante indicato de ſponſa Lapponica: *Sponſam armelinis pellibus ac Zabellinis ornatam rangifero imponunt.* Ornati ambo hodie deducuntur ad templum vel ſacerdotem. Samuel Rheen: *Andra dagen ther effter, reeſa the till kirkian eller præſten att copuleras.* Hoc eſt: *Poſtridie* (quam convenerunt omnes in tugurio parentum ſponſæ) *proficiſcuntur ad templum, ſeu ſacerdotem, ut copulentur.* Olim aliter factum eſt, ſi credimus Olao Magno. Nam copulabantur domi, nec à ſacerdote, ſed parentibus. Verba ejus lib. IV. c. 7. quo loco agit de nuptiis Lapponum, ut docet titulus ejus capitis: *Præſentibus amicis & ſanguine junctis, parentes per ignem fœderant conjugia natorum, & hoc ferro & ſilice per excuſſionem.* Nominatim hic parentes facit copulantes ſive fœderantes, additq; modum etiam, per ignem ſcilicet, excuſſum ſilice, quod ſine dubio, ut alia nonnulla, ex Ziegler o hauſit. Sed Zieglerus nihil habet de parentibus; modum tantum copulationis explicat his verbis: *Fœderant conjugia: ea auſpicantur in igne & ſilice, myſterio conjugali tam apto, ut putant, ut eo nihil ſit aptius. Vt enim ſilex latentem in ſe ignem habet, qui concuſſione emicat, ſic in utroque ſexu eſt recondita vita, quæ tandem profertur mutua copula in prolem viventem.* Atque ita plane & Olaus, ut vix poſſit eſſe dubium, quin ſecutus ſit Zieglerum. Addit tamen & hoc, quod ſponſa imponatur rangifero. *Nuptiis*

his

his more præmisso, per ignem celebratis, sponsam armelinis pellibus ac Zabellenis ornatam, rangifero quasi domesticato cervo amicorum insigni caterva, juxta germinis excellentiam comitatam, agnati imponunt, atque ita in thalamum vel tentoria, mediantibus tripudiis, fœcunditatem & sanitatem precantes, inducunt. Verum metuo, ne istæc hauserit ex rumore vano. Nam rangiferis, ut equis, insidere homines, jam in superioribus ostendi, falsum esse. Præterea nec docet, unde ducatur sponsa. Ex tugurio parentum duci falsum est, quia in eo omnia nuptiarum solennia & inchoantur, & finiuntur. Neque thalamus est alibi, quam isto in tugurio. Ex alio duci non potest, quia singulæ familiæ tuguria habent sua, nec ut aliunde in thalamum, quam ex laribus paternis ducatur, verisimile est. In quibus ipsis cum sit thalamus, deductio erit supervacua & nulla. Interim deducuntur hodie, sed in templum, vel ad sacerdotem, qui nuptias debent celebrare sponsi sponsæque, ac deducuntur per rangiferos, si iter fuerit longius, tempusque hybernum, vecti non ipsorum tergo, sed adjunctis trahis. Cum ad templum ventum est, certus incedentium observatur ordo. Primum ambulant viri, post fœminæ. Dux virorum Lappo unus est, quem *Automvvatze*, hoc est, *præambulonem nominant*, sequitur deinde sponsus, post eum cæteri. Mulierum agmen ducunt virgines aliquot, sequitur sponsa in medio viri ac fœminæ, post ipsam cæteræ mulieres. Illud observandum, quod sponsa velut reluctans & contra nitens trahatur à duobus istis ipsam comitantibus viro feminaque, velitque videri invita venire ad matrimonium, eoque dolorem & mœstitiam vultu quoque præ se ferat. Samuel Rheen: *Tao thee gao i kyrkian, gaor een Lapp næst fram fære brudgummen, then the kalla Automolma eller færman, eller Autovvatze, een foeregaongare, sedan fælia the andre Lapparne efter. Næst fær bruden gao naogre piigor, der efter bruden, som gemenligen drages och slæpas af een mans och qvvinnos person. Och seer bruden myckit sorgse och bedræfvveligen uth, stællandes sig, somhon intet gerna vvoro tillfredz, att in laota sig i naogot æchtenskapp.* Hoc est: *Quando ingrediuntur templum, proxime ante sponsum ambulat Lappo unus, quem vocant Automolma, sive du-*

cem, aut Automvvatze sive præambulonem; post reliqui sequuntur Lappones. Proxime ante sponsam virgines nonnullæ incedunt, tum sequitur sponsa, quæ plerumque trahitur à viro quodam & muliere. Soletque sponsa mæstitiam & luctum præferre vultu, quasi ægrè ferat, sibi matrimonium esse ineundum. Sic deinde in templo, ritu Christiano per preces & benedictionem inter se junguntur. Pari modo rem hanc memorat & Johannes Tornæus, nisi quod sponsam dicat duci à duobus viris, patre, ac fratre, si vivant, vel alias proximis consanguineis. Verba ejus sic Latine habent: *Tum observare licet dolorem & luctum in puella, quod cogatur relinquere patrem matremq;, ac venire in potestatem viri. Deducuntq; ipsam pater & frater ejus, aut consanguinei proximi, si parentibus sit orbata, ad copulationem. Illa incedit capite demisso, ac si ad supplicium duceretur. Cumque sacerdos ex ea quærit, utrum præsentem hunc sibi sumere velit in maritum, tum se præbet mutam, donec necessarii proximi adhortentur eam, ut sermonem velit proferre. Tandem præbet consensum verbo, quod vix exaudire sacerdos potest. Id quod habent pro signo pudoris atq; castitatis, licet*

post-

postquam copulata est, satis sit cordata, monstretq; maritum se amare. Effigiem sponsæ cum ornatu suo, & duobus deducentibus hic subjeci.

Post copulationem sequitur convivium nuptiale. Id habetur in tugurio parentum sponsæ. Cibum ad id confert quisque suum ex iis, qui ad convivium sunt invitati. Samuel Rheen: *Effter færnettat copulation, færfoga the sigh till dhen kotta, dher dhe skole haolla sitt gæstebod, till hvvilcket hvvar och een som budin ær, bær sin gæstebodz kost.* Hoc est: *Finita copulatione, conferunt se ad tugurium, in quo habendum est convivium, eo quilibet ex iis, qui, sunt invitati, cibum suum defert, convivio serviturum.* Quanquam cibum eo non tum demum ferant, sed pridie, quando sponsus munera sua distribuit inter parentes sponsæ ac propinquos. De eo enim nominatim præcepit apud dictum: *Dao och hvvar och en færer sin maat eller giæstebudz kost med sigh.* Hoc est: *Tum quoq; quilibet cibum suum ad convivium spectantem adfert.* Crudus autem cibus est, quem ideo dant Lapponi, ad hoc munus constituto, ut eum à quovis accipiat, coquat deinde, & inter convivantes distribuat. Quanquam pars maxima præbeatur à parentibus sponsi juxta atque sponsæ. Idem: *Mæst spenderas af brudgummens och brudens færældrar.* Hoc est: *Maxima pars* (cibi) *datur à parentibus sponsi & sponsæ.* In consessu eum servant ordinem: primo loco sedent sponsus & sponsa juxta sese. Idem: *Brudgummen och bruden sittia alldra fræmst hoos hvvar andra.* Hoc est: *Primo loco juxta sese sedent sponsus & sponsa.* Sequuntur deinde cæteri parentes & consanguinei. Cibum quisque accipit non per se, sed oblatum sibi à Lappone, coquo simul, & dispensatore. Idem: *Een Lapp kookar saodant, och sedan utdelar ibland gæsterna.* Hoc est: *Lappo coquit* (cibum allatum) *& distribuit deinde inter convivas.* Primum omnium offertur sponso sponsæque sua portio, & post demum cæteris. Idem: *Brudgummen och bruden vvarder gifvvin theras deel af gæstebodz kosten, sedan aot the andre gæsterna.* Hoc est: *Sponso sponsæque primum datur pars sua, de cibis convivii, post sua cæteris convivis.* Jam quos angustia tugurii non capit, ut sunt pueri &

puellæ, hi enituntur in tectum tugurii, indeque demittunt fila cum hamulis, ad quos religantur frusta carnis, & id genus, ut prædictus ait, ita ipsi quoque sua convivii parte fruuntur. Finita cæna, gratias agunt Deo, solita consuetudine. Idem: *Nær the hafvva ætit, tacka the Gud, och taga hvvar annan i hand.* Hoc est: *Postquam comederunt, gratias agunt Deo, sibique mutuo porrigunt dextras.* Ultimum quo clauditur hæc lætitia convivii, est potus spiritus vini, quem si possunt sibi comparare, tunc emunt. Idem: *Sedan begynna the att koepa brandevviin, foerst brudgummens, och sedan brudens færældrar, och sedan hvvar fær sigh, gærandes sig saoledes lustige och glade.* Hoc est: *Tandem incipiunt emere sibi spiritum vini, primo sponsi, post sponsæ parentes, tum singuli pro se, atque ita hilares se faciunt.* Sed hoc opulentiores saltem observant, & quibus emendi occasio est ex præsentia eorum, qui has merces habent venales. Cæteri oblectare se colloquiis consueverunt. Nam quod de citharœdis & saltationibus habet Olaus Magnus lib. IV. cap. 8. id vero nihil est. *Gens hæc*, inquit, *sub rigidissimo Septentrionis climate alternate luce & tenebris habitans, instruit alacria convivia, citharœdis accitis, ut convivantes hilariores, licet usu durissimarum dapium effecti, excitentur ad saltum, quem vehementius citharœdo sonante ducentes, veterumq; heroum ac gigantum præclara gesta patrio rhythmate & carmine, quid scilicet gloria laudisq; virtute sua meruere, canentes, in gemitus & alta suspiria, hinc luctus, & lachrymas, ac ululatum resoluti dimisso ordine in terram ruunt.* Si hæc de antiquis Suecis protulisset Olaus, aliquid dixisset. At vero in Lapponibus, de quibus agit ibi, hujus rei neque vola extat, nec vestigium. Citharœdos & in universum musicam ignorant omnem, saltationes & choreas, tanquam res ineptas, rident. Heroum vero ac gigantum res gestas adeo tenent nullas, ut ignorent, quid ante annos centum gestum sit inter ipsos, quod Olaus Matthiæ, gentis Lapponicæ studiosus mihi pluribus confirmavit. Neque possum divinare, unde hoc habuerit Olaus, cum præter ipsum extet nemo, quantum scio, qui vel uno verbo mentionem harum rerum fecerit. Porro sic finitis nuptiis, maritus novus fas non habet sumere uxorem suam, cum bonis opibus-

busque ejus, ſed cogitur apud ſocerum ſuum in miniſterio manere per annum integrum. Eo elapſo, ſi ita viſum fuerit ſuam ſeorſum inſtituit familiam. Atq; tum diſcedenti filiæ pater dat rangiferos, qui debentur ipſi, donati quippe in ætate prima. Reddit & alia munera, & ſupellectilem novis conjugibus neceſſariam. Idem faciunt propinqui cæteri. Verba Sam. Rheen quia nimis longa ſunt, Latine ſolum proferam: *Poſtquam quis duxit conjugem, ſtatim poſt copulationem nuptiasque ſequi tenetur uxorem ſuam ad parentes ejus, ſoceroque ſuo miniſteria præſtare ſua per annum integrum, priusquam conjugem impetrare ſuam queat à parentibus, & rangiferos, qui ad ipſam ſpectant. Cum circumactus eſt is annus, genero dant ſuam conjugem, ejusque rangiferos, una cum fœtu, quem genuerunt rangiferi fœminæ, ipſi donatæ, cum adhuc eſſet infans, quas dentis rangiferos appellant. Sic evenit non raro, ut puella Lapponica centum pluresque rangiferos poſſideat. Poſtea parentes filiæ ſuæ dotis nomine donant rangiferos centum & plures, item argentum, cuprum, orichalcum, tentorium, veſtes ad inſtruendum lectum, & ſupellectilem aliam, quicquid denique neceſſe eſt ad inſtruendam domum. Poſt tenentur & propinqui, fratres ſororesque & quicunque à ſponſo dona honoraria accepere, ipſi reddere invicem munus quoddam, ita ut qui à proco ſive ſponſo accepit unam duasve marcas argenti, is reddat pro dono iſto, unum duosve rangiferos bonos. Ita fit, ut Lappones, qui facultatem habent multis muneribus ornandi affines & propinquos alios, ſi ducant Lapponis divitis filiam, magnas conſequantur opes in rangiferis per matrimonium ejusmodi.* Et hæ quidem ſunt, quæ apud Lapponas in ſponſalibus, nuptiisque obſervantur. A quibus priusquam plane abeamus, annotabimus primo, nefas eſſe apud Lapponas uxorem ducere, quæ ſit nimis propinquo juncta ſanguine. Tornæus: *Lapparna obſervera mykit grant ſchlæet linierna och gradus affinitatis & conſanguinitatis; færdens kull dhe och ſo aldrig friia uthi dæ foerbudne læder.* Hoc eſt: *Lappones ſollicite obſervant gradus affinitatis & conſanguinitatis, idcirco nunquam matrimonia petunt ex gradibus prohibitis.* Deinde nefas itidem eſſe, aliam inducere priori, ac ſimul plures habere conjuges, aut ſemel ductam per divortium à ſe repellere. Idem ſcriptor. *Polygamia och di-*

vortium ær bland Lapparna all drig hært vvordet, hvvarken i hedendomen, eller fædan, uthan dhe hafvva altiid lafvvat ufi fitt echtenskap æhrligen och chriftligen. Hoc eft: *Polygamia & divortium nunquam audita ſunt inter Lapponas, neque tempore paganiſmi, neque poſt, ſed matrimonium honeſte ſemper atque Chriſtiane coluerunt.* Priſcis tamen temporibus fortaſſe non omnino alieni erant ſaltem ab uxorum ſuarum communione, quas permittebant advenis præſertim ac hoſpitibus. Ita ſane ſcribit Herberſtenius, cujus verba recenſebo capite ſequenti. Sed & recentius exemplum memorat Johannes Tornæus, teſtimoniumque Lapponis cujusdam Luhlenſis, quanquam de ipſius fide dubitet. Apponam verba, ſicut Latine ſeſe habent: *Relatum mihi, quod temporibus Anteceſſoris mei ex Lapmarkia Luhlenſi Lappo quidam immodeſtus venerit in hoſpitium alterius in Lapponia Tornenſi, viri probi honeſtique, cum omni familia ſua, qui legere literas poterat, vitamque vivebat piam, unde & ab irriſoribus Zuan Biskop*, id eſt, *Zuan Epiſcopus appellabatur. Is ergo Luhlenſis poſtquam factus eſſet à ſpiritu vini ebrius, tempore nocturno applicabat ſe uxori hoſpitis ſui ſpe illius ſtuprandæ. Sed quia ſimul aderant duo præfecti, qui venalem habebant vini ſpiritum, is Zuan Biskop eos compellabat, ajebatque, hic fœdas meditatur nuptias, eumque uxore mea quærit concumbere. Vos, qui eſtis in Coronæ miniſterio conſtituti, capite ac ligate ipſum. Ita ipſi captum religant ad arborem, ſinuntque tota nocte hyemali uri frigoribus. Tandem cogebatur libertatem redimere pecunia Lulhenſis ille, qui loco excuſationis addebat, hanc eſſe conſuetudinem in markia Luhlenſi, ut ſi quis alterum inviſet, is eum ſinat concumbere cum uxore ſua.* Hæc Tornæus, ſed ut dubitet, ſicut dixi, & poteſt homo alias impurus ſui excuſandi cauſa iſtoc facile confinxiſſe. Nemo certe alius in Luhlenſibus hoc annotavit. Nam apud cæteros communio illa ignoratur adeo, ut quidam ferre nequeant, ſi uxores ſuæ viros alios adſpiciant. Idem: *Lappones verſus Norvagiam ad flumen Tornæ habitantes tam acres Zelotypi ſunt, ut ſi mulier occurrat viro in via, & paucorum verborum cum eo habeat colloquium, ſtatim apud ipſos incidet in ſuſpicionem pravam,*

CAP.

CAP. XXVI.

De Puerperio & Educatione Liberorum.

POst conjugium de puerperio & liberis Lapponum agendum. De qua re notamus primum, esse nihil eis magis optabile, nihil quo lætentur magis, quam matrimonium fœcundum. Samuel Rheen: *Ibland alle nationer kan ingen hoegre ælska och aostunda fruchtsamheet, sampt att the maoge populerade vvarga, æn Lapparna.* Hoc est: *Ex omnibus gentibus nulla est, quæ magis aveat ac desideret fœcunditatem, & multiplicationem sui, quam Lapponica.* Atq; hinc opinor, quod sint proni ad libidines, sicut alibi est ostensum. Quanquam vero mire hoc desiderent, raro tamen sunt fœcundi, ultra octo liberos nemo eorum gignit. Idem: *Thee æro mæste dels ett ofruchtsamt folck, ty the kunna sællan oefvver aotta barnfæda, som ræchnas det hoegsta, uthan gemenligen fæda the ett, tu eller tree.* Hoc est: *Gens est infœcunda plerumque, vix enim generare possunt ultra octo liberos, qui numerus est maximus, sed plerumque gignunt unum, duos, aut tres.* An hinc olim apud eos fuit receptum, quod memorat Herberstenius, ut ad uxores admitterent & peregrinos? *Mercatores*, ait, *aliosque hospites peregrinos domi cum uxore, venatum euntes, relinquunt. Reversi, si uxorem hospitis consuetudine lætam ac solito hilariorem reperiant, munere aliquo hunc donant, sin minus turpiter expellunt.* At contra fœcundos facit Olaus Magnus lib. IV. cap. 11. *Mulieres*, ait, *ac puellæ earum regionum valde fœcundæ sunt.* Firmat item Johannes Tornæus, c. 13. *Vthi fruchtsamheet*, inquit, *æra dhe alt annat Nordlænskt folk liike, hafvvendes der igenom deras slehte temmeligen foeroekt.* Hoc est: *Fœcunditatis respectu similes sunt cæteris Septentrionis populis, per*

per quam & genus suum non parum auxerunt. Sed Olaum quidem etiam ex aliis intelligimus rerum Lapponicarum haud satis fuisse peritum. Tornæum vero suspicamur respexisse prima Lapponum initia, quæ facit exigua, eaque comparasse cum hodierna multitudine. Nam alias est certum, jam inde à Caroli IX. temporibus, qui familias omnes per Lapponiam universam curavit consignari describique, adeo se non amplificasse, ut potius familiæ aliquæ defecerint. Liquetque idem ex Lapponibus passim per Sueciam errantibus, quorum nemo reperitur, qui copia liberorum vel mediocri sit instructus. Infœcunditatis ejus caussam Samuel Rheen putat esse *dheras svvaga spiis*, i.e. *cibum pravum eorum*. Item, *stoora kiæld*, i.e. *frigus regionis summum*, id quod arbitror verissimum. Addit & iram divinam, quod ex eo colligit, quia licet neque bellis, neque peste atterantur, regio tamen eorum nihilo fit populosior, gensque Lapponum decrescat potius quotidie. Iræ autem ejus causam censet esse pertinaciam gentis in retinenda veteri impietate. Solent sane hodieq; non minus in puerperio, quam aliis in rebus, de futuro esse solliciti, atque per superstitiosos ritus suos explorare. Prima cura est de sexu. Postquam enim gravidam sentiunt uxorem, puerumve editura sit, an puellam, isthoc modo sese posse discere opinantur. Lunam statim considerant (putant enim lunę similem esse gravidam, ut audiemus) si stella quædam posita fuerit supra lunam, inde colligunt, partum fore sexus masculini, sin vero infra, sexus contrarii. Samuel Rheen: *The taga marcke af maonen, vvid hvvilcken the likna een hafvvande qvvinna. Om the nu see naogon stiernastao nær æfvver maonen, ær ett tecken, det hustrun gaor med piltebarn; staor naogon stierna nær under maonen, ær ett tecken, att hustrun gaor med piigobarn.* Hoc est: *Signum futuri capiunt ex luna, cui comparant gravidam feminam. Si cernunt stellam aliquam stare proxime supra lunam, signum est, puerum utero ferre. Si stare proxime infra lunam, signum est, utero suo uxorem ferre filiam.* Miror, gravidam comparare lunæ. Ecquæ namque ratio similitudinis? An quod lunæ instar crescat cum fœtu, eoque edito decrescat? Magis suspicor has esse reliquias superstitionis paganicæ, quæ lunam

nam faciebat præsidem & tutelarem quasi Deam gravidis. Sic enim plerique pagani consuevere. Qua ratione abolita, vel oblivione oblitterata, similitudinem quandam inter lunam gravidamque sunt commenti. Secunda cura est de prolis valetudine vel morbo, quam rem & ipsam sese putant posse discere ex luna. Si enim stella quædam proxime præcedat lunam, signum putant esse fœtus optime valentis crescentisque; sin vero proxime sequatur, ex eo fœtum augurantur morbidum, & brevi post partum interiturum. Idem Rheen: *Om naogon stierna gaor næst foer maonen, ær ett tecken, att barnet skall vvæll triifvvas och foedas, uthan vvanck och lythe: gaor naogon stierna effter maonen, betyder, att barnet skall foedas med lythe, eller och strax effter foedelsen doe.* Hoc est: *Si qua stella proxime præcedit lunam, signum est fœtum pulchre crescere, editumque iri absque vitio; Si qua proxime sequitur, signum est fœtum iri editum vel cum vitio, vel statim post partum moriturum.* Gravida infantem edit in tugurio quidem, sed (quod quilibet intelligit) sat frigido. Tornæus: *Kommer foedslan om vvinteren upao, maoste hon foeda i kioelden.* Hoc est: *Si tempus pariendi inciderit in hyemem, partum edere in frigore cogitur.* Licet enim, inquit, ignem habeant excitatum in medio tugurii, parum is tamen potest calefacere. Puerperæ primum solatium & levamentum est ex potu adipis, desumptæ è cetis quam sibi fere comparant ex Norvagia. Idem: *Efter fædzlen dricker hon een god drick af hvvalfiskefeet, som dhe hempta ifraon Noriget, och ær sao vvedervværdigt att færtæra, liika saosom siælspeck.* Hoc est: *Post partum haurit puerpera haustum bonum adipis cetaceæ, quam sibi comparant ex Norvagia, cujus tam gravis est sapor, ac laridi è vitulis marinis excocti.* Infans editus abluitur ut solet. Hoc tamen singulare habent Lappones, quod infantes suos abluant prius aqua frigida vel nive, ac tum demum immittant calidæ, cum anhelare incipit, ac spiritum vix potest revocare. Sic invenio in schedis Johannis Buræi: *Lappa konorne loega sine barn foersta resan i kalt vvatn, eller i snoen, till thes thet kiknar, nær thet kommer sig aother vvæll fære, lægger hon thet aoter i vvatnet.* Hoc est: *Mulieres Lapponicæ infantes suos omnium primum*

lavant aqua frigida vel nivibus , donec spiritum ægre possit recipere : Postquam cœpit respirare, denuo immittunt aquæ. Deinde quod immittant aquæ membra cætera, caput ante non abluant, quam infans fuerit baptizatus. Samuel Rheen: *Dhe vværma vvatnet i en kiettel, i hvvilcken the sine barn nedersættia allt in till hufvvudet ; men intet vvatn vvillia the laota komma pao barns hufvvud foerr, æn thet af præsten vvarder doept.* Hoc est: *Aquam calefaciunt in aheno, in eo reponunt erecte infantem usque ad caput. In caput venire ullam aquam nolunt , priusquam à sacerdote infans fuerit baptizatus.* Involvitur autem infans recens editus pro fasciis lineis, pelli leporinæ. Buræus prædicto loco : *Barnen lægga the sedan i haarskin.* Hoc est : *Infantem postea (*quando est ablutus*) reponunt in pelle leporina.* Puerpera suum & peculiarem habet locum in tugurio , ubi decumbit, donec convalescat. Is est prope januam à parte sinistra. Caussa non datur alia , quam quod eo loco minus frequenter alii versentur. Samuel Rheen: *Tao Lappe qvvinfolcken liggia i theras barns suagheter, hafvva the ett særdeles rum i sine kottar eller koiier, vvid doeren , och gemenligen pao then vvænstra siidan, ther intet annat folck then tyden synnerligen vvistas , hvvarest them blifvver gifvvin then deel, the till sine fædo hafvva skole.* Hoc est: *Quando feminæ Lapponicæ decumbunt ex puerperio, peculiarem habent locum in tuguriis seu tentoriis suis, juxta januam, & plerumque partem ejus sinistram, ubi tum alii vix versantur, ibique ipsis præbetur , quod ad sustentationem earum est necessarium.* Quanquam hæc infrequentia fit propter ipsam puerperam ibi decumbentem, ut ex verbis hisce intelligitur. Sive eam frequentia sua nolint offendere, sive isto tempore (quod magis suspicor) eam habeant pro parum munda. Solent autem tempore brevissimo Lapponicæ mulieres decumbere post partum , ac interea sollicitæ esse de Baptismo infantis. Postquam enim diligentius instrui cœperunt in religione Christiana, omnem impendunt operam , ut infantes suos citissime faciant baptizari. Superioribus temporibus res aliter se habuit, plerique sero & adulti baptizari solebant, quidam differebantur omni tempore. De quo posteriori testis est Gustavus Primus in diplomate

cujus

cujus verba alibi attulimus. De priori firmat Gustavus Adolphus in diplomate alio, & in præfatione præmissa illi diplomati, publicata Anno 1634. in qua status religionis in Lapponia pluribus exponitur: *Dopsens sacrament blifvver them och sao meddelt, doch icke offtare, æn pao fære sagdan tiid. Hinna theras barn sao længe læfvva, att the kunna undfao dopet, ær thet gott. Hvvar och icke, sao doe the odæpte. En del af dheras barn blifvva aohrs gamble, sao att man medh them, som till mogen aolder komne æhre, hafvva till att skaffa, nær the dæpas skole.* Hoc est: *Baptismus administratur quidem ipsis, non tamen sæpius, quam prædicto tempore: Si liberi eorum vitam eo usque possunt protrahere, ut baptizari queant, bene res se habet; sin minus, sine Baptismo moriuntur: Quidam ex eorum liberis fiunt annui, sic ut cum adultioribus non parum deinde sit molestiæ quando baptizari debent.* Tempus prædictum quod hic vocat, est tempus hyemis, quo nec sæpius, quam binis vicibus, semel circa festum novi anni, iterum circa festum Annunciationis Mariæ, conciones tum apud ipsos habebantur, & administrabantur Sacramenta, qua de re jam alibi est actum. Ante ista tempora ne id quidem fiebat, sed cogebantur Lappones venire cum liberis suis ad vicina templa Suecorum, in Angermannia & Bothnia sita. De quibus est intelligendus Olaus Magnus, quando ait lib. IV. c. 17. *Semel aut bis in anno visitant Ecclesias baptismales, liberosque lactantes cophinis impositos post tergum ligatos secum baptizandos comportant.* At nostris temporibus quæ possunt, nec graviori prohibentur morbo, post diem decimum quartum à partu liberos suos perferunt ad sacerdotem, ut ab ipso baptizentur, tantum effecerunt templa exstructa in ipsa Lapponia, & conciones sacræ habitæ, non peregrina, verum ipsa Lapponum lingua. Sam. Rheen: *Med barnsens doop och christendom, skynda the siggemenligen sao att een lappqvvinna otto eller fiorton dagar efter fædzlovvaondan, reesar een long vvæg, ofvver hæga bergh och fiæll, stoorasiæar och skogar, med sitt barn, till præsten.* h. e. *Cum Baptismate infantis plerumq; festinant, sic ut femina Lapponica octo aut quatuordecim dies post labores partus iter faciat longissimum, per juga montium altissima, per lacus vastos, & profundas sylvas, cum infante suo, ad sacerdotem.* Ubi nota, esse hanc feminarũ ferè curam, easq; huic labori sufficere.

Nimirum duræ ſunt & patientes, & quæ quidvis citra moleſtiam ferant. Idem de hac natura ipſarum : *Lappqvvinfolcken hafvva een ſtarck natur, oanſedt the i ſin ſvvagheet een ringa ſpiis foertæra, och ey annat, æn vvatn dricka, liikvvæl komma the ſnart till ſina krafter igen.* Hoc eſt: *Lapponicarum feminarum natura eſt dura, ideo licet vili utantur cibo in morbo ſuo, nec niſi aquam bibant, cito tamen convaleſcunt.* Ferunt autem infantes ſuos ad ſacerdotem, aliter æſtivo, aliter hyberno tempore. Hyberno tempore imponunt trahæ, æſtivo clitellis rangiferi. Dictus ſcriptor : *Om vvinteren binder hon barnet i een ackiia, hvvar uthi det foeres: Men om Sommaren Klyfvviar hon barnet pao ree nens rygg.* Hoc eſt: *Hyemis tempore, infantem religat in traha, qua vehitur, æſtatis vero, in clitellis ſuper tergum rangiferi.* De poſteriori firmat & Tornæus. *Om Sommaren taga dhe ſina reenar, och binda ſmao byltor, och ſina ſmao barn pao baoda ſydor om ryggen af dhem.* Hoc eſt: *Æſtate adhibent rangiferos ſuos, & ab utroque latere rangiferi religant res in ſarcinas minutas compoſitas, infantesque ſuos.* Non imponitur infans ipſi tergo rangiferi, ſed clitellæ, ad quas cum cunis ſuis religatur, tali ſpecie.

Olaus;

Olaus Magnus eos collocat in cophinis ſeu corbibus, ut præcedentia ejus docent verba, ligatis poſt terga parentum. Et exhibet pictura ejus non modo mulierem, ſed & virum ita oneratum, quemlibet cum liberis duobus, ut ſimul iter fecerint cum liberis quatuor, & ſoleis ligneis in pedibus. Verum & hic metuo, ne pictor plurimum indulſerit ſuo animo. Corbes certe, quales ibi cernuntur, non ſunt ſimiles Lapponicis. Lappones hoc genus, quod ſic geſtatur in tergo, & à Latinis *aro*, ſive *phormio* vocatur, penitus ignorant. Nec ipſorum corbes ex erectis in tabula, velut fundo, lignis in altum, ceu exhibet figura, ſed ex circulis, quorum alter alteri incumbit, ſicut alibi jam dixi. Cæterum in Baptismo ſuis liberis imponi fere volunt nomina, quale unius vel alterius ex proximis neceſſariis & conſanguineis. Samuel Rheen: *Barn laota the gemenligen næmpna nær the Chriſtnas, effter nærmaſte affſlæchten.* Hoc eſt: *liberos ſuos in Baptismate plerumque curant nominari de nomine unius ex cognatis proximis.* Idem addit, liberis ſuis dari deſiderare nomina paganica, qualia ſunt, *Thor*, *Guttarm*, *Finne*, *Pagge*, ſed Sacerdotes eos, quantum poſſint, ab hoc propoſito avertere. Habent & hoc peculiare, quod non raro nomina eorum mutent, imponantque liberis alia, quam quæ ipſis data in Baptiſmo, amore defuncti alicujus ex propinquis conſanguineisq; cujus ita conſervare memoriam quærunt. Idem: *Offta hænder dhet, att dhe ombyta ſine barns nampn, och gifvva them andre nampn, æn ſom the færſt i doop bekommit hafvva. Ty om naogon af theras anfærvvanter doer, then the hægt ælska, næmpna the ſtrax ſine barn effter then ſamma.* Hoc eſt: *Sæpe accidit, ut immutent nomina ſuorum liberorum, imponantque ipſis alia, quam quæ in Baptiſmo accepere. Nam ſi propinquorum aliquis moriatur, quem valde diligunt, nomen ejus ſtatem liberis dant ſuis.* Tornæus fieri hoc ait &, ſi quando in ætate prima incidant in morbum, tuncque eis nomen in Baptismo impoſitum uſurpare loco cognomenti. Speciatim vero in pueris hoc receptum eſſe. *När ett piltbarn vvarder ſiukt*, inquit, *ſao gifvva the thy ett annat nampn, æn det i Chriſtendom faodt hafvver, hvvilcket liikvvæll ſædan brukas foer hans tillnampn.* Hoc eſt: *Cum in-*

fans puer incidit in morbum, aliud ei dant nomen, quam quod acceperat in Baptismo, quo tamen deinde loco cognomenti utuntur. Quamvis autem uxores Lapponum sint duræ, ut & post unam alteramque hebdomadem à partu iter possint facere, cæteraque obire negotia; quamvis sese stiterint in templo, precibusque solitis sint dimissæ à Sacerdote, tamen à maritis suis habentur pro immundis ante finitas 6. hebdomadas, ut & à cohabitatione tactuque omni conjugali penitus se abstineant toto illo tempore. Id. *Lapparna hafvva intet omgænge medh sine hustrur, foer æn sex vveckor æhro framgaongen, uthan haolla them i medler tiidh oreena, oansedt the æn hade haollit sin kyrckiogaong.* h.e. *Lappones nullam habent consuetudinem cum uxoribus suis ante finitas sex hebdomadas, verum toto eo intervallo ipsas habent pro immundis, licet se exhibuissent in templo.* Atque hæc de puerperio. Venio ad educationem. In hoc occurrit primum nutritio, quæ fit lacte materno. Nutrices enim Lappones ignorant. Sam. Rheen: *Alla Lappqvvinfolck foeda, och upfostra sine barn med sin egen mioelk.* Hoc est: *Omnes mulieres Lapponicæ infantes suos alunt nutriuntque proprio suo lacte.* Faciunt hoc autem tempore non exiguo, sed per biennium plerumque, triennium, imo quadriennium. Idem: *Mehrendels foeda the sine barn med sin broest, offta in till tvvao, tree, eller fyra aohr.* Hoc est: *Infantes suos, suis plerumque lactant uberibus, sæpe ad biennium, triennium, vel quadriennium.* Quod si morbo, aliisve causis impeditæ prorsus nequeant lactare infantem, lac rangiferinum ei præbent cochleari, qui crassius est, quam ut sugendo è corniculo, sicut alias consueverunt alibi, possint attrahere. Idem: *Reenmioelk ær foer sin tiockheet skull icke beqvvemlig att gifvva barnen med næpp, uthan om hoegsta noeclen fordrar, gifvva the bemælte mioelk sine barn med skied.* Hoc est: *Lac rangiferorum propter crassitiem suam non potest præberi infantibus, per lagenulam, sed si summa urgeat necessitas, offerunt id eis cochleari.* Præter lac maternum infantes suos statim assuefaciunt ad usum carnium, carnis enim rangiferinæ frustulum ori eorum inserunt, ut ex ea succum attrahat. Idem: *The gifvva sine barn reenkiatt, af hvvilcket barnet*

net suga maoste, och dher af hafvva sin foedo. Hoc est: *Infantibus suis præbent carnem rangiferinam, ut eam exsugat, & ita habeat alimentum suum.* Sequitur infantis agitatio in cunis, qua conciliatur ipsi somnus. Cunas illas habent ex stipite uno excavato, instar lintris, has inducunt corio, eaque parte, qua infantis collocari debet caput, tectum arcuatum extruunt similiter ex corio. In cunis hisce repositum ligant infantem absque ullis vestibus lineis aut lodicibus, quorum loco infanti supponunt genus quoddam musci delicatioris; à lateribus & superne muniunt eum pelle molli vituli rangiferini. Samuel Rheen: *Sine barn linda the i korgar af træ utholkade, hvvilcke the oeffvverdraga med skin, saosom och goera ett tæcke oefvver barnsens hufvvud af skin. Vthi bemelte korger linda the barnen med een reem, och i stellet foer linne eller lerfft, bruka the nedan i korgen roed, leen mossa, then the om sommaren torcka, och mycket finnes i Lappmarcken, hvvilken sao offta, the uptaga sine barn, ombytes. Ofvvan till i korgen, eller kring om lyfvvet pao barnen bruka the unge reenkalfskin, som ære granne och leene.* Hoc est: *Infantes suos collocant in corbibus è ligno excavato, quas inducunt corio, quemadmodum & supra caput infantis operimentum faciunt ex corio. In has corbes religant infantes suos loro, & loco vestium linearum adhibent in imo corbis muscum rubrum colore, mollem, delicatum, quem æstate arefaciunt, bonaque copia reperiunt in Lapponia, eumque renovant toties, quoties infantem eximunt. In summo vel circa corpus infantis usurpant pelles de vitulis rangiferorum molles.* Corbes sive cophinos, has cunas nominat, unde mihi fit suspicio errandi præbitam occasionem sive pictori Olai Magni, sive ipsi etiam Olao Magno formandique nobis phormiones seu ærones, quos prædiximus, quippe qui eum audivissent, Lappones habere infantes suos religatos in corbibus, non alios potuerunt animo concipere, quam quales hodie cernuntur expressi eo capite. Cum præsertim Olaus his in corbibus gestare dicat religatos ad tergum. Ita enim solent hodieque mulieres Lapponicæ, cum gestandus infans est, habent eum cum cunis ipsis, quas diximus, religatum post tergum instar peræ, sic ut pars ea, qua repositũ

est

est caput, altiori loco nonnihil collocetur, forma, quæ superius est proposita, ubi de vestimentis Lapponum agebatur. De cætero cum non gestandus, verum agitandus infans, cunas suspendunt loro ad tectum tugurii, impulsis cunis, eum ultro citroque jactatum incitant ad somnum. Idem Rheen: *Nær the vvillia sæfvva, eller vvagga sine barn, binda the upp korgen vvid een reem i kottaket, och hissa den af och till.* Hoc est: *Quando somnum conciliare liberis, aut agitare ipsos cunis volunt, corbem supradictum loro suspendunt revinctam ad tectum tugurii, & sic huc illuc eos agitant.* Solent & crepundiis quibusdam oblectare infantes suos; nam ad cunas religant annulos orichalceos, qui strepitum sonumque faciant. *Wid barnsens korg binda Lapparna messings ringar*, inquit Samuel Rheen, i.e. *ad corbem infantis, annulos orichalceos Lappones revinciunt.* His annulis, crepitaculorum vice servientibus, addunt & sigilla quædam, quibus liberi admoneantur sortis suæ ac officii futuri. Si puer est infans, ad cunas suspendunt arcum, sagittas, hastam facta non ineleganter è cornu rangiferorum. Dictus auctor: *Ær det, itt piltbarn, binda the vvid thes korg boghe, spiut, piilar, hvvileka af teen eller reenhorn giorde æhro, till een betrachtelse, att theras barn skola besliita sigh vvarda snælle och beqvvemlige, till att bruka boghar och spiut.* Hoc est: *Si puer est, ad corbem ejus revinciunt arcum, hastam, sagitas è stanno vel cornu rangiferi facta, quo significetur, liberos dare operam debere, ut sint apti promptique in utendis arcubus ac hastis.* Si puella est, alas, pedes, & rostrum avis candidissimi coloris de genere lagopedum, quam vocant Snioeriipa. Idem: *Ær thet ett piigobarn, bindes vvid des korg, vvingarna, foetterna och næfvvet af een snioeripa, till een betægnelse, att theras doettrar skole besliita sig vvara reenlige, och saosom riipor behændige, och snælle.* Hoc est: *Si est puella, revinciunt ad corbem ejus alas, pedes, & rostrum alicujus lagopedis, quo significetur, filias ipsorum operam impendere debere, ut sint mundæ, ac instar avium illarum agiles ac promptæ.* Postquam liberi eorum adoluere nonnihil, ipsos erudiunt in artibus sibi necessariis, patres pueros, matres puellas. Nec enim magistros habent alios, sed ipse quilibet liberis suis pro ma-

unt

gistro est. Samuel Rheen: *Lapparne læra icke naogot handtvværck af naogon mæstare, uthan barnen vvarda af foeraldrerne tillhaoldna att goera saodant arbete, som hoos them ær brukeligit.* Hoc est: *Lappones artem nullam discunt à magistro, sed liberi à parentibus compelluntur eo, ut faciant opera ejusmodi, qualia in usu sunt apud ipsos.* Pueros potissimum erudiunt in arte jaculandi, ac sagittas emittendi ad certum aliquem scopum; nempe quia ope sagittarum olim cibum sibi fere cogebantur comparare, cum pars magna Lapponum se alat per venationes. Itaque si usum arcus vel tantillum didicere, non ante pueris præbetur cibus, quam certum scopum telo tetigerint. Ita pridem Zieglerus de ipsis: *Artem jaculandi docentur à pueris, utque antiquitus apud Baleares, sic apud Lappones ætate nostra, puero non datur cibus, priusquam attigerit sagitta propositum signum.* Firmat Samuel Rheen hodiernus scriptor. *Theras piltar skola hvvar dagh skiuta till maols med handbogar, i det dhe pao een staong uppsætta een næfvver, hvvilckett maol foerr, æn the træffa, blifvver them ingen maat gifvvin.* Hoc est: *Pueri eorum singulis diebus coguntur ictus sagittarum dirigere ad certum scopum, dum in pertica longa imposita eis particula libri betulini, velut signum erigitur, quod priusquam tetigerint sagitta, cibus eis nullus datur.* Habes ecce signum, ad quod colliment sagittis suis, particulam libri betulini scilicet, de quo idem alio loco. *Særdeles læra fæderna sine soener skiuta med handbogar, i det foer them vvarder upsatt een næfvver pao een paole, och foerr æn sænnerna hafvva treffat bemælte næfvver, vvarder them ingen maat gifvvit, hvvar af hænder att the med skiutande vvarda snælle.* Hoc est: *Patres præcipue filios suos erudiunt in arte sagittas emittendi arcu, dum eis proponunt particulam libri in pertica, quam priusquam tetigerint sagitta, cibus eis denegatur, ita præstantissimi jaculatores evadunt.* Olaus Magnus, qui & ipse hujus parentum studii mentionem facit, mire hanc peritiam & artem sagittandi prædicat in ipsis, imo semetipsum ait vidisse, qui obolum vel acum possent ictu certo tangere, tanto à se distantem intervallo, ut videri saltem daretur. Verba ejus sunt lib. IV. cap. 11. *Præcipue masculos instruunt, quomodo manuales arcus (nam alio sagittarum genere non utuntur:) teneant, elevent,*

 depri-

deprimant, vel obliquent in telis excutiendis &c. Pueris ut diligentius metam tangant, candidum aliquod cingulum, quo mire delectantur, atque novi arcus apponuntur. Tamque periti evadunt, ut magno interstitio mediante obolum vel acum, quatenus videre poterunt, infallibiliter attingant, prout personaliter anno prædicto MD XVIII. in terris eorum constitutus vidi. Scribit eodem loco Olaus, etiam puellas erudiri in hoc genere artis, & ideo in pictura fœminas quoque exhibet, armatas arcubus & sagittis. Sed hoc non est verosimile, ut ostendi jam, ubi de venatione egi, certe hodie apud ipsos fieri non solet. *Puellæ Lapponum*, inquit Samuel Rheen, *docentur suere ocreas, calceos, manicas, togas, & omne instrumentum quo utuntur ad trahas adjungendis rangiferis.* Vel, ut ipsa ejus sonant verba: *Lapparnas doetrar læra sii klæder, lappstoeflar, skoor, handskar, muddar, och reenaoktygh.* Istæ sunt artes puellares & fœmineæ apud Lapponas, non telo ferire scopum. Sicut autem Lappones suis liberis in tempore prospiciunt de artibus ad vitam necessariis, ita & de rebus. Quo imprimis pertinet, quod in more positum apud ipsos, donare infanti rangiferum fœminam, statim postquam natus baptizatusque fuerit, si fuerit sexus fœminini. Johannes Tornæus: *Nær ett piigebarn vvarder fædt, och sao snart det doop och Christendom faodt hafvver, dao foeræhras henne af foerældrana en reenkalf, som ær hoon, och schæres hennes mærke uti hornen af samma kalf.* Hoc est: *Cum nascitur puella, statim postquam baptizata est, parentes ei donant vitulum rangiferinum, sexus feminini, cujus cornibus insculpunt signum puellæ illius.* Nota, quod fidei certitudinisque causa donatis hisce rangiferis imprimant notam sive signum certum, idque in cornibus, ita namque fit, ut certamen nullum de iis possit oriri. Eidem altera donatur vice, quando ipsi primus dens enasci cernitur. Samuel Rheen de hac consuetudine ipsorum ita loquitur: *Ibland annan sedvvænio Lapparna brucka ær och denna, at nær dheras barn fao foerst tand, hvvilcken som dao aldra foerst faor honom see i barnsens mun, antingen dhet ær fader, moder eller naogon af slæchten, den samma skall gifvva barnet een vveiiareen, dendhe kalla Pannikeis, det ær een tandvvæiia.* Hoc est: *Inter consuetudines cæteras, quas observant Lappones, & hæc est, quod cum infantes ipsorum dentes primum accipiunt, quisquis dentem primum ante alios cernit in ore infantis, sive pater*

ſit, ſive mater, ſive alius propinquorum, is ipſi donet rangiferum fœminam, quam appellant Pannikeis, id eſt, *rangiferum dentis.* Johann. Tornæus dona iſtæc ſcribit à mulieribus dari. *Denn quinnan, ſom den foerſta tanden faor ſec uthi hennes mund, hon maoſte begaofvva henne mæd een ſaodan kalf.* Hoc eſt: *Femina illa quæ primum dentem conſpexerit in ipſius ore, ea cogitur ipſam honorare dono vituli rangiferini, qualem ante diximus.* Nata conſuetudo hæc ab initio videtur ex eo, quia poſtquam infantes accepere dentes, ſolidiore opus habent cibo, qualis apud Lapponas præcipue ſunt carnes rangiferorum. Solet autem rangiferus iſte ſervari, & quicquid ex eo naſcitur in futuros infantis uſus, quemadmodum ex iis liquet, quæ alibi in capite de nuptiis attulimus. Atq; ita fit & cum altero rangifero, quem ſeorſum infanti donant parentes. Nam & in uſu apud ipſos, ut parentes prædicto rangifero addant alium, quem appellant *Waddom*, id eſt, rangiferum donatum. Sam. Rheen: *Sedhan gifvva foerældrarna aother ſtrax dher effter aot ſin ſohn eller dotter dhen andra vvajan, dhen dhe kalla vvaddom, det ær een gifvvin vvaja. Hvvadh af bemælte vvaiarne foeroekes hoerer barnet till. Och nær naogot ſlachtas eller bortſælles af bemælte barns reenar, antingen foer ſoelfvver, koppar meſſing, eller klæder, blifvver vværdet forvvahrat till barnſens nytta och gagn.* Hoc eſt: *Statim poſt parentes filio filiæve ſuæ donant rangiferum feminam ſecundam, quam appellant Waddom, id eſt, datam. Quicquid ex rangiferis hiſce naſcitur, id pertinet ad infantem, ſiq; quid ex eis mactatur, aut permutatur, cum argento, cupro, orichalco, veſtibus, id, quod permutatione comparatum eſt, ſervatur in uſus commodaq; infantis.* Dicit, *ſtatim poſt*, ut hæc fœmina rangiferina ſit non ſecunda, verum tertia. Niſi putamus, Tornenſes dare ſtatim poſt infantem baptizatum, cæteros poſt donatam fœminam rangiferinam, viſo primo dente. Et hæc cura præcipua, quam apud Lappones de prole ſua habent parentes. Parentum autem loco, ſi deceſſerint, perinde apud ipſos, ſicut gentes alias, ſunt tutores, qui proinde curam gerunt horum omniũ. Solent vero eos eligere è cognatis conſanguineisq; proximis, ut fit vulgo apud alios. Tornæus: *Foermyndare uthvvælia the, ſaoſom annat folck, effter foerældrarnas dœdeliga afgaongh, af nærmeſta flæcht*, h. e. *Tutores eligunt, modo aliarum gentium, poſt obitum parentum è cognatis proximis.*

CAP. XXVII.

De Morbis Lapponum, Obitu & Sepultura.

LAppones tametſi aſpere duriterque vivant, tamen commodiſſima utuntur valetudine. Teſtatur Olaus Petri Niurenius cap. 9. *Indigenarum firma valetudo, ut Medicos nec habeant, nec iis ſe indigere exiſtiment.* Idem Samuel Rheen: *Lapparna*, inquit, *æro af Naturen ett hellſo ſamt folek, ſom med kropſſens bræckelighecter ieke gemenligen bekayadhe æro, ſvvoſom annat folek af andra nationer.* Hoc eſt: *Lapponum gens natura eſt bene valens, quæque corporis ægritudinibus plerumque non affligitur, perinde uti gentes aliæ.* Morbos ignorant pleroſque, ac ne iis quidem infeſtantur, qui alioquin totas gentes ſolent populari. Febres acutæ ac ardentes nullæ, nulla peſtis apud ipſos. Idem: *Ibland Lapparna finnes ey hethige febras, eller Peſtilentia.* Hoc eſt: *In Lapponibus nec febres ardentes, nec peſtilentia reperiuntur.* Quod ſi peſtilens quid eo fuerit allatum, ſtatum amittit vires ſuas. Olaus Petri Niurenius cap. 9. *Ante aliquot annos peſtilens lues ſecuta eſt cannabim in Laplandiam. Sed præter fœminas nendo eam maſticentes meminem interemerit. Frigus enim ſeptentrionale venenoſum halitum facile diſſipat.* Morbus frequentiſſimus unus, quo affliguntur, eſt ophthalmia & lippitudo, unde non raro cæcitas. Cauſſa ejus, quod à prima ætate, plerumque cogantur verſari in fumo, quo tuguria ipſorum æſtate juxta atque hyeme abundant. Idem: *Ibland Lapparna finnes ſærdeles ægnaſots, thii rætten i theras kothur plagar dheras ægen, att ſtorſta delen emots alder domen vvardhe blinde.* h. e. *In Lapponibus præcipue occurrit ophthalmia, fumus enim in tuguriis ipſorum oculos eorum infeſtat ita, ut plerique in ſenio reddantur cæci.* Pari modo & Ericus Plantinus, niſi quod addat ſplendorem ignis.

Lap-

Lapparna blifvva gemenligen blinde uthant erifvvet der af, att dhe af ungdom sittia vvedh elden och ræcken. Hoc est: *Lappones plerumque ad postremum fiunt cæci, sine dubio ex eo, quod à prima ætate sedeant ad ignes atque fumum.* Sic Olaus Petri Niurenius, pater ejus: *Hoc iis modestissimũ & miserrimum, quod eorum senectus plerumque in cæcitate absolvatur, quæ apud eos, præ aliis nationibus est crebrior. Totumque existit illud malum ex ignis aspectu ab infantia die nocteque, hyeme æstateque. In medio enim tabernaculi ignis semper ardet.* Affliguntur quoque interdum à pleuritide, peripneumonia, tergi ac spinæ doloribus, item capitis vertigine. Ita testatur idem Plantinus, cujus verba sunt in Responsis ad quæsita per epistolam meam. *Mest kall dheras Siukdomb vvara sting, och hafvva ont i brystet och ryggen, suosom och hufvvudh hyran.* Hoc est: *Frequentiores morbi eorum sunt pleuritis, & dolores in pectore ac dorso, capitisque vertigines.* Etiam varioli nonnunquam eos invadunt. Idem: *Messlingen plagar och undertyden der vvancka.* Hoc est: *Solent ibi aliquando & variali vagari.* Jam ut morbi apud ipsos rari, sic ignota medicina. Contra quosvis morbos interiores usurpant radicem musci alicujus, quam vocant *Ierth*; vel in defectu ejus caulem angelicæ. Dn. Ericus Plantinus: *Fær invertes le kedom bruka dhe Maosaroot, den de kalla jerth: men der hon icke vvæxer, brukas angelica, som af dem kallas fadno, och finnes mæst allastædes.* Hoc est: *Pro medicina intus sumenda usurpant radicem musci, quam vocant Iert; ubi vero non nascitur, substituunt angelicam, fadno eis dictam, & ubique fere invenitur.* Solent autem in hos usus angelicam decoquere cum sero lactis rangiferini, sicut ipsis receptum esse dixi in capite de victu eorum. De hoc decocto enim etiam Samuel Rheen: *Detta vvarder brækat, saosom een medicin.* Hoc est: *Usurpari hoc medicamenti loco solet.* Si quos sentiunt dolores in membris, loco affecto ignitum imponunt fomitem, ut ulcus attrahat humores vitiosos, & sic mitigetur dolor. Item Plantinus: *Den ær en gemen lækedoom, att taga fnæsk, eller dat, som væxer pao biærken som en kiuka, och sedan eeldt der itænt ær, læggia & liite stykke pao dæt rum, han kænner sin svveda och vværck stao. Och nær man nu Drabbar*

just dat ſtællet, ſao ſpringer fnoſken bort af ſig ſielf, och blifvver alt gott igenom boolnande. Hoc eſt: *Vulgare hoc remedium apud ipſos, quod capiant fomitem, ſive fungum, arboribus betulinis placentæ inſtar adhærentem, eumque accenſum igne imponant eo loco, ubi ſentiunt dolorem atque cruciatus, quem ſi recte tetigerunt, ultro deinde fungus ignitus reſilit, dolorque tollitur per exulcerationem ſubſequentem.* Vulnera non alio curant unguento, quam reſinæ ex arboribus exſudantis. Idem: *Nar the hugge ſig ſaor, taga the kaodhen till plaoſter.* Hoc eſt: *Cum ictu vulnerantur, reſinam emplaſtri loco adhibent.* Si quæ membra frigore aduruntur, medicinam ipſis præſentiſſimam exhibet caſeus rangiferi, cui ferrum igne candefactum intrudunt, & quicquid ex eo mox educto deſtillat velut olei, id illinunt læſo membro, ſucceſſu & virtute incredibili. Alii imponunt ipſum in tenuem tabulam ſciſſum. Olaus Petri. *Si etiam aliquod membrum frigore lædi contigerit, caſeus ille inſtar laminæ ſeu folii calefactus & applicatus, medetur optime.* Idem caſeus decoctus lacte, tuſſim levat, & quæ alia pulmonum pectorisve vitia ex frigore oriuntur, ſi ſic calidus fuerit hauſtus. Stomacho quoque prodeſt, ne contrahat vitium ex continuo potu aquæ. Idem Olaus Petri: *Stomachum, ne perdatur continuo aquæ potu, caſeus ille præſervat.* Cæterum quia morbi apud ipſos rari, ut eſt dictum, plerique veniunt ad ultimam ſenectutem. Idem: *Lapparna komma till een hog alder.* Hoc eſt: *Lappones ad ſenectutem admodum provectam veniunt.* Samuel Rheen: *Suoſom Lapparna icke ſynnerligen vveta af ſuoer ſiukdomar, altſuo varda the gambla, och komma till een ſtuor aolder.* Hoc eſt: *Sicut Lappones ignorant fere graviores morbos, ita fiunt ſenes, adque provectam admodum veniunt ætatem.* Quin imo ait eſſe inter ipſos nonnullos, qui centeſimum quoque ſuperent annum, plerosque ſeptuagenarios, octogenarios, & nonagenarios evadere. Atque in ætate hac, licet gravi, plerosque dicit manere ſatis alacres ac vegetos, qui negotia ſua commode poſſint expedire, facere iter, decurrere per ſylvas atque montes, & id genus alia efficere. *Te æro i ſin aolder vvyge och ſnalle,* inquit, *att gioera ſitt vværck arbete, och att reeſa, och loepa i ſkog och i marck.* Denique ne cito facile-

que

que quidem canescere. *De graone doch ganska sællan* dicit, hoc est, *prorsus raro fiunt cani.* Ita plerique Lapponum non conficiuntur morbo, verum senio. Cæterum si quis graviter decumbat, sive senio confectus, sive caussis aliis, de eo primum explorant per tympanum suum, an sit recepturus valetudinem, num obiturus, sicut alibi hoc fine usurpari tympana monstravi. Docetque idem Cl. M. Matthias Steuchius in suis ad me litteris. *Memini me à Lappone quodam audivisse, posse eos horam genusque mortis iisce tympanis suis divinatoriis scire.* Ericus Plantinus. *De taga fram trumman, soekiandes igienom spelande pao henne uts slag till doeden, haeller hifvvet.* Hoc est: *Per tympanum, ejusque pulsationem quærunt explorare, mors ne, an vita sit expectanda.* Postquam constitit, vicinum esse morti, tum ex præsentibus si qui magis dediti sunt religioni Christianæ, agonizantem hortantur, ut Dei Christique sit memor. Ericus Plantinus. *Mig berættades af een graohaorig Lapp, som hafuer foordam varit i Pita Skolen, att dhe, som færstao sin Christendom, foermana den siuka, att tænckia pao Gud.* Hoc est; *Memoratum mihi est à Lappone quodam cano, qui olim Scholam Pithensem frequentavit, solere tum, qui versatiores sunt in Religione Christiana, hortari ægrotum, ut DEVM habeat in memoria.* Si fuerint religionis Christianæ negligentiores, ægrotum deserunt, solliciti tantummodo de convivio funebri, quod quandoque ante obitum defuncti celebrare incipiunt. Steuchius. *Lappo pecuniosus vocabatur Thomas, qui cum gravi detineretur morbo, adeo ut nullam recuperandæ salutis spem haberet, convocat ad se cognatos & amicos. Illi ubi exigua in spe hunc animam ducere vident, adeunt cauponarium, qui euntibus in Norvegiam & Iamptlandiam commodum præbere solet hospitium, & ab eo emunt cerevisiam, ac spiritum vini, inferias acturi vivo adhuc altero, ubi sic diem integrum inter pocula consumserunt, adeunt casam ægrotantis, & inveniunt ipsum jam mortuum.* Est hoc recentissimum exemplum, quod his annnis accidit, unde satis constat, quam justæ sint querelæ, quæ præmittuntur diplomati Gustavi Adolphi de Schola Lapponica, ubi inter cætera de Lapponibus.

Them

Them siu kom hoos them uti Lappafiellen besockias, eller gifs aldrig naogen reeda med træst och sacramente, uthan dæ siin koos oskriffdede, otræstade, och oaslæste. Hoc est: *Ægrotis, si qui sunt in longissime dissitis jugis montium Norvagicorum, nemo consolationem affert, nemo præbet Sacramenta, verum moriuntur sine examine, sine consolatione, sine peccatorum remissione.* Causa memorabilis adjicitur: *Ty den onde anden, som them tao anfechtar, goer med sine lægner siin hogste fliit, at blifua færvvissat om theras siæl.* Hoc est: *Malus enim spiritus tum eos tentans hoc agit omni opera, ut animarum ipsorum possit potiri.* Quod fit quando eos jubet istæc omnia, tanquam vana, contemnere, ac ne amicos quidem admittit, deditos religioni Christianæ, sed qui se, ventremque suum, quam ægroti salutem æternam malunt procurare. Cæterum si quis fuerit mortuus ex quacunque causa, omnes tugurium id deserunt, in quo jacet defunctus. Credunt enim (quod jam alibi ostensum) superesse ex defunctis quidpiam, quale veteres Latini appellarunt manes, idque non benignum semper, sed non raro noxium existere. Hinc defunctorum cadavera ipsa verentur. Samuel Rheen: *The sky myckit fær the doeda. Ty strax en menniskia doer, fly the samma dag ifraon that rummet.* Hoc est: *Mortuos plurimum metuunt, statim enim postquam homo est defunctus, ex eo loco aufugiunt illa etiam ipsa die.* Solent autem cadaver defuncti involvere veste linea, si fuerit opulentior, sin minus, lanea obsoleta; sic ut corpus totum, ipsum quoque caput obveletur. Idem: *Then doeda svvepa the saoledes, att vær naogen riik eller foermoegen doer, svvepa the honom med lerft, thet de draga æfuer heela Kroppen och hufvudet, som en duuk. The fattiga bruka gammalt valdmar.* Hoc est: *Mortuum involvunt sic, ut si quis opulentior fuerit defunctus, eum operiant panno lineo totum, nec corpus modo, sed & caput; pauperiores adhibent pannum viliorem laneum Waldmar dictum.* Ita quidem, qui sunt observatiores rituum Christianorum. Alii defunctos suos operiunt propriis suis vestimentis, iisque, quæ habuerunt optima. Quod ad me perscribit vir egregius. N. Matthias Stauchius, firmatque exemplo nupertimo, quod ipsi retulit vir fide dignus, Parochus Undersaokerensis,

korensis, Lapponiæ vicinissimus. *Corpus demortui*, ait, *vestibus optimis, quas vivus habuit, tegunt, loculoque includunt.* Corpus sic involutum reponunt in capulo, seu capsa funebri. Quod fit per quendam peculiariter ad hoc negotium exoratum, qui alligatum dextro brachio debet habere annulum orichalceum, à proximo cognato defuncti acceptum. Samuel Rheen: *Nær then doeda skall nederlæggias i kistan, maoste den doedas efterlefne man, eller hustru, fader eller barn gifva aoth den, som liiket i kistan skall nederleggia, een messingring, huilken skall bindas om dens hoegre arm, som det hanerar.* Hoc est: *Cum defunctus deponendus est in loculum, maritus ejus, sive uxor, parentes sive liberi annulum orichalceum dare debent illi, qui corpus defuncti debet deponere in cistam Funebrem annulusque ille religatur circa brachium dextrum ejus, qui hoc negotium conficit.* Causa hujus annuli alligati, qui credunt amuletum quoddam adversus noxam, quam afferre ipsis posse manes defuncti verentur. Idcirco cogitur is gestare dictum annulum, donec defuncti corpus traditum fuerit sepulturæ, credo, quod deinde manes existiment quietiores fieri, quæ vetustissima est superstitio Græcorum pariter, ac Romanorum. Idem: *Denna ring maoste han draga pao sin arm, in till des liiket nederleggies i grafvven, pao det honom i medler tiid icke naogot ondt vvederfahras.* Hoc est: *Eum annulum gestare tenetur in brachio suo, donec funus reconditum fuerit in sepulchro, ne interea quid mali ei possit accidere.* Capsa funebris plerumque est ex trunco arboris excavato. Idem: *Kistan ær ut holkat af ett stort træa eller stock.* Hoc est: *Capsa est excavata ex arbore vel stipite.* Ericus Plantinus. *Istallet foer kistan brukas ofta i holkistræ.* Hoc est: *Pro capsa usurpant sæpe arborem excavatam.* Ubi materia formandæ capsæ ipsis deficit, quod fit, cum in nudis montibus, Norvagicæ vicinis, versantur, defuncti cadaver communi vehiculo sive trahæ suæ, quam appellant *akia*, capsæ loco imponunt. Idem Ericus Plantinus. *Nær de æræ sig læmnade, læggia de den doeda kroppen i en ackia.* Hoc est: *Ubi suo vivunt arbitrio, cadaver defuncti reponunt in traha, quam vocant ackia.* Locus sepulturæ vetustioribus temporibus fuit quilibet obvius,

præsertim sylva. Tornæus: *Foer æn dhe blefvve Christne, och naogot dær effter, hafvva dhe sina doeda begrafvvit uti skogar.* Hoc est: *Antequam facti sunt Christiani, & aliquanto post, defunctos suos sepeliverunt in sylvis.* Neque hodie omittunt, ubi longius absunt à templo. Aliqui nuda terra obruunt defunctum una cum traha. Idem Ericus Plantinus: *Sombliga bruka, att dhe den doeda kroppen nedergrafvva i jorden, besiinerlig der snoeda fiællet ær, och ingen vvedh vvancker.* Hoc est: *Quorundam consuetudo est, ut defuncti corpus terra defodiant, præsertim ubi nudæ sunt rupes, neque arbores inveniuntur.* Aliqui traham cum defuncti cadavere undiquaque muniunt stipitibus arborum, subtus, superne, ac à lateribus, ne facile situm contrahat & corrumpatur, cadaverque laceretur aut devoretur à feris bestiis. *Somblige (som mæst skall skee der skogs finnes) læggia vved under, vviid kring om och ofan uppao akiam, att hon icke skall snart rota, och odiuren fao gioera kroppen skada.* Hoc est: *Nonnulli (quod plerumque solet fieri, ubi sylvæ sunt frequentiores) ligna reponunt infra, & in ambitum, & supra traham, ne facile possit putrescere, feræque corpori inferre malum.* Sunt & qui reponunt in speluncis, osque earum obturent lapidibus, id quod Dn. Matthias Steuchius me docet. *Corpus*, ait, *in speluncam deferunt, quam lapidibus postea onerant.* Quod autem Peucerus scribit, cadavera defunctorum defodere sub foco, idque ea de caussa, ut sic effugiant vexationes Manium, id nec notum nec auditum unquam est Lapponibus. *Cum*, inquit, *præcipue terreantur & exagitentur à manibus cognatorum post mortem, ne id fiat, prohibent, cadaveribus defossis & sepultis sub foco. Hac medicina sola, contra dæmonum sese vexationes & terriculamenta muniunt ac tutos præstant. Id enim si faciant, nullæ imposterum illorum umbræ comparent amplius; si negligant, observantium perpetuo cognatorum umbris turbantur & infestantur.* Cadavera adeo non defodiunt sub foco, ut potius longissime à se submoveant. Id vero singulare atq; memorabile, quod defunctis suis addant fere, præsertim qui ritus Christiani minus observantes sunt, primo securim, deinde silicem cum chalybe. Cujus ritus hanc dant rationem, quod si quando resurgent, in istis tenebris opus habituri sint

ſint lumine, quo conducat chalybs cum ſilice; item via idonea, qua ferantur ad cœlos, quo conducat ſecuris, præſertim inter ſylvas denſiores ſepultis. Idem Steuchius. *Loculo addunt ſecurim, chalybem, quo eliditur ignis, & ſilicem. Interrogavi, quid ſibi vellent ſecuris & ſilex? reſpondit, eos ea regi ſuperſtitione, ultimo die, quando hic reſurget, opus illi fore lumine aliquo, ut viam ſibi ad beatorum ſedes paret, & ſi quæ obſtant arbores, ſecuri eas exſcindat, his per ferrum & ignes ad cœlos graſſari conſtitutum eſt.* Ita quidem hodie loquuntur, poſtquam de die noviſſimo & reſurrectione mortuorum audiverunt. Credo autem, eſſe ſuperſtitionem prorſus veterem hiſce in terris, nec Lapponibus ſolis uſurpatam. Vidi certe apud virum Illuſtriſſimum Regni hujus Theſaurarium magnum, Dominum Stenonem Bielke chalybem cum ſilice è ſepulchro eruta paucis miliaribus ab Upſalia diſtante, quod paganicum fuiſſe non modo locus, ſed & injectus tumulus teſtabatur. Certe mortuis ad ſedes lætiores iter aliter non eſſe, niſi per tenebras, vetus paganorum eſt perſuaſio, quas hoc magis timuiſſe hic videntur, quo ipſa regionis natura ſit, ut tenebræ ſint longiores atque ſpiſſiores. De ſecuri quoque mirum non eſt, cum & alias receptum fuerit, apponere defunctis arma ſua, qualia Lapponibus præcipue ſunt ſecures. Quod vero Lapponas hodiernos attinet, exiſtimat Olaus Petri ideo iſtæc addere defunctis, quod credant fore, ut poſt reſurrectionem idem vitæ genus inſtituant, quale antea coluere. *Ignitabulum*, ait, *arcum, & ſagittas penes mortui cadaver clam ſepeliunt, nati, eum, cum tandem ſurrexerit, idem aggresſurum vitæ genus.* Atque ita quidem illi, qui minus obſervantes ſunt religionis Chriſtianæ, longiusque remoti à templis Chriſtianis vivunt. Cæteri defunctos devehi curant ad cœmeterium templo adjunctum. Id quod Sacerdotes quoque exigunt ab eis. Ericus Plantinus. *Hær till hallas de af prædiko æmbetet, att æntligen begrafvva ſina doeda vvid kurckian.* Hoc eſt: *Hactenus à Sacerdotibus ſevere illuc adiguntur, ut defunctos prope templa ſepeliant.* Idem ait, eſſe nonnullos etiam ambitioſos inter ipſos, poſtquam aſſvefacti ſunt à ſepeliendos defunctos ſuos tali loco, nam offerre pecunias

 & id

& id genus, ut non tam in cœmeterio, quam templo ipso sepeliantur. Cæterum effodere sepulchrum nemo vult libenter ex Lapponibus, nisi prorsus pauper fuerit, qualem ditiores pretio conducunt ad hujusmodi negotium, vel alium aliquem, quem possunt. Samuel Rheen. *Tao the komma till kiirkiogarden, vvilt ia the riika Lappar icke sielfvver upkasta gristerna, uthan the laiia antingen naogon Suensk, om han ar foerhanden, eller naogen annan fattig Lapp.* Hoc est: *Cum venerunt in cœmeterium, ditiores Lappones ipsi sepulchrum fodere nolunt, sed conducunt pretio vel Suecum aliquem, si sit præsens, vel Lapponem alium pauperem.* Sic deinde ritu Christiano defunctus sepelitur postquam prosecuti sunt eum luctu, induti vestes, quas habent, vilissimas. Tornæus. *Foeljandes dhem till grafvvenuti sina vværste klæder.* Hoc est: *Prosequentes eos ad sepulchrum, cum vestimentis suis deterrimis.* Illud singulare, quod in cœmeterio post se relinquant traham, qua devectum funus est ad cœmeterium, item omnia defuncti vestimenta. Idem. *Alla the klæder, som then doeda hafvver lægat uti, foera the till grafuen eller kiirckiogaorden, och lemna them ther quar, sampt den ackia, der uthi liiket foert vvarder.* Hoc est: *Omnia vestimenta, in quibus cubuit defunctus, deferunt ad sepulchrum sive cœmeterium, ibique relinquunt, una cum traha, qua devectum est funus.* Omnia vestimenta dicit, sed in quibus æger decubuit, qualia lectus, tegetes, & si quibus æger ipse fuit vestitus. Hæc ad sepulchrum deferunt, metu credo, ne quid eis mortiferi adhæreat, & ideo sine noxa usurpari ab aliis non possit. Ita sepulto defuncto, instituitur convivium funebre. Tempus ejus dies tertius post sepulturam. Epulum fit ex carnibus rangiferi, quo funus perductum est ad cœmeterium & sepulchrum. Samuel Rheen: *Tree dagar efter liikes jordafærd taga the reenen, som det till kiirckiogarden dragit hafvver, och honom then doeda till æhra slachta, huilken the med sine slæcht och færvvanter foertæra.* Hoc est: *Triduum post funeris deductionem rangiferum, cujus ministerio devectum fuit ad cœmeterium, in honorem defuncti mactant, & cum consanguineis propinquisque suis epulantur.* Docet simul, qui adhibean-

hibeantur huic convivio, consanguinei videlicet ac cæteri, qui cognatione propinqua mortuum contingebant. In convivio hoc id dant operam, ne ossa perdant, sed colligant omnia studiose, ac reponant in cista, sicque cum ista defodiant. Idem: *Alla benen samka the tilhopa, och gioera een kistan, thær uti the læggia them och nedergrafvva.* Si est copia ipsis comparandi spiritus vini, eum circumpotare solent in memoriam defuncti, vocantque vinum illud *Saligaviin*, hoc est *vinum beati.* Verba Samuelis Rheen de hac consuetudine sunt ista. *Kunna the fao brendeviin, drioka the och det then doeda till aominnelse, det the kalla saligaviin.* Ubi per *beati vinum*, seu, ut vocant ipsi, *Saligaviin*, existimo significare vinum, quod in jam beati, per discessum nempe suum ex his terris memoriam dari, atque bibi solet. Ut adeo ante tempus justum sumserint illi Thomæ Lapponis propinqui, de quibus in superioribus ex litteris Steuchianis dixi. Cistæ, quæ inclusa habet ossa rangiferi, à ligno formatam utcunque imaginem hominis imponunt majorem minoremve pro habitu illius, qui defunctus est. Samuel Rheen: *The gioera ett bælete aftræ thet the læggia ofvvan pao kista, huilket bellete ær stort eller litet, eftersao som den var, som doed blef.* Hoc est: *Imaginem fabricant ex ligno, eamque imponunt cistæ, magnam vel parvam, prout fuit defunctus.* Et hic quidem finis rituum funebrium, nisi quod nonnulli opulentiores quotannis convivium soleant repetere in memoriam defuncti, modo, qui jam ante memoratus est. Verba dicti scriptoris: *Ær den doeda riik och foermoegen. Offra och slachta the honom till aminnelse naogra reenar pao att, tvvao, eller tree aohr efter hans doets, och nedergræfvva beenen i jorden, som foermæltar.* Hoc est: *Si defunctus fuerit dives ac opulentus, sacrificant mactantque in memoriam ipsius aliquot rangiferos per annum unum, duos, aut tres, post ejus obitum, ossaque defodiunt prædicto modo.* Ubi nota, non convivii solius gratia mactari hos rangiferos, sed & sacrificii caussa, offerrique ossa velut manibus defuncti, quod uberius est explicatum alio loco.

Liquet autem ſimul, eſſe apud Lapponas non brevem luctum, ſed durare bene longo tempore. Præſertim vero luctus iſte diuturnus in jactura conjugum vel liberorum, de quo docet Ericus Plantinus: *De ſoerja myeket och længe makar och barnen.* Hoc eſt: *Conjuges ſuos atque liberos plurimum diutiſſimeque lugent.* Eſt autem luctus is in animo ſolummodo, nec declaratus per externa quædam ſigna in veſtitu vel ornatu quo utuntur omni tempore eodem, ſive conſtituti in luctu, ſive extra eum. Idem: *Ingen ſorgedræcſt drages.* Hoc eſt: *Habitu certo lugubri non incedunt.* Venio ad Hæreditatem & diviſionem bonorum, quæ plerumq; mortem ſequitur. Ubi animadvertendum primo, habere & Lappones divitias, ſua bona. Ea conſiſtunt fere in pecore, argento, vaſis æreis, cupreiſve, ac ſimilibus. Samuel Rheen: *Lappernas egendom beſtaor mæſt uti roerliga ſaker, ſom ær reenar ſoelfvver, penningar, kappar, mæſſing, och klæder.* Hoc eſt: *Opes Lapponum præcipuæ ſunt ſitæ in mobilibus rebus, ut rangiferis, argento, nummis, cupro, orichalco, & veſtimentis.* Nulla vero re cenſentur magis, atque copia vel numero rangiferorum. Itaque ſunt Lappones, qui centum, imo qui mille poſſident. Idem: *Maonge Lappar æga hundra, ia tuuſent reenar, och ſamblige theræfter.* Hoc eſt: *Multi Lapponum poſſident rangiferos centum, imo mille, quidam quoque numerum majorem.* Dimidium tantum hujus numeri recenſet Olaus Magnus lib. XVII. c. 27. *Quidam terrarum incolæ poſſident decem, quindecim, triginta, ſeptuaginta, quadringentos vel quingentos, qui paſtorum cura ad paſcua ducuntur.* Alterum tamen, & majorem longe numerum firmat, quod legitur in ſchedis Johannes Buræi: *Orovein vvar ſao riik pao reenar, att ingen vviſte taal pao them. Arent loſting tog hundrade ther af, och ſaknas inthet.* Hoc eſt: *Orovein tam dives erat rangiferorum, ut eorum numerus neſciretur. Arent Ioſtinus clam ſurripiebat centum ex eis, neque poterat intelligi, numerum eſſe minutum.* Atque cætera quidem, quæ quotidianis uſibus inſerviunt, habent in propatulo, vel clauſa in reconditoriis ſuis, uti alias oſtendi. At vero argentum factum, nummosve defodiunt in terram, locumque vocant *Roggai.* Solent autem reponere in ciſta clauſa, ciſtam in aheno cupreo, quem dein-

deinde tegunt tabula lignea, & superne insternunt terram muscumque, ne quis res absconditas ibi possit intelligere. Samuel Rheen: *The Lappar, som af penninger och soelfvver æro foermægen, foernara thet neder i jorden, thet the kalla Roggai eller groop, huilket skier saobunda. Lapparna taga een stoor Koppar eller Messing Kittil, ten sættia the neder i jorden, och i hannom læggia the & skrün eller kista med laos foere. Huar uti pænningar och soelfvver foervvaras, ther ofvvanpao læggia the bræder, och ofvvertackia sao med iord, tarf och mossa, pao det ingen mao mærckia, hvvarest the hafvva bemelte gropar och giæmor.* h. e. *Lappones qui sunt divites nummorum ac argenti, custodiunt id in terra, quod appellant Roggai, sive foveam, idque fit hoc modo. Capiunt Lappones ahenum cupreum vel orichalceum magnum, id reponunt in terra, & in eo cistam capsamve cum appensa sera, in qua nummi vel argentum servantur, ei imponunt tabulas ligneas, conteguntque deinde terra, cespitibus, & musco, ne quis intelligere queat locum, ubi eam foveam paraverint.* Faciunt hoc autem tam occulte, ut ne uxores quidem ac liberi intelligant, unde fit, ut quandoque si celeriter & ex non opinato moriantur, omnia defossa maneant, nec perveniant ad hæredes. Quæ autem in ipsorum potestate sunt, ita dividuntur inter ipsos, si bona sint mobilia, ut frater accipiat eorum duas tertias, soror unam, sicut legibus provincialibus Suecorum constitutum est. Samuel Rheen: *Alt ærfvas efter landzlag, att brodren tager tvvao deelar, och systren en tridiedeel.* Hoc est: *Hæreditas dividitur secundum leges provinciales, ut frater capiat partes duas, soror unam tertiam.* Solent autem hic excipere primo rangiferum donatum ob dentum primo visum in ore infantis, deinde alterum rangiferum oblatum infanti à parentibus, & denique cæteros omnes, quotquot tandem ex his nati sunt, qui sæpe magnum facere solent numerum. Idem: *Hvad som foerst i barndomen ær gifvit af foeraldrana, thet kommer icke till nagot byte eller arfs skifte.* Hoc est: *Quicquid in prima infantia datum est à parentibus, id in hæreditatis divisionem non venit.* Idem: *Hvart och itt barn behaoller the reenar, som af the vvæyor tilloekade eller foedde ahro, som fadren eller modren gaf barnet, nær te færst finge see tanden i barnsens mun.* Hoc est: *Quilibet libero-*

rum

rum sibi retinet rangiferos, qui nati sunt ex rangifero fœmina, data cuilibet à patre matreve, cum primum cernerent dentem in ore infantis. Si bona fuerint immobilia, ut territoria, lacus, montes, & id genus, ea citra divisionem possident liberi cujuscunque sexus post parentes suos æquali jure, & in usus suos adhibent. Idem: *Fast ægendom, som ær land, sioegar, fiæll, eller fiskievvatn skiftes icke ibland barnen, uthan sao vvatze broder sam siister aoboor sin faders och moders land. Therfoere ræchna the vvara sit land, sine skogar, fiæl och fiskevvatn, ther theras foerældrar lefvvat och bodt hafvva.* Hoc est: *Bona immobilia, ut sunt territoria, lacus, montes, aquæ piscationibus servientes inter liberos non dividuntur. Sed frater perinde, ut soror habitat patris matrisque suæ territorium. Idcirco suum putant territorium, suas sylvas, montes, aquas, ad quas parentes ipsorum habitare consueverant.* Quanquam hæc non nuda sit persuasio, sed fundamentum suum habeat in divisione Lapponiæ à Carolo Nono facta, per quam familiæ cuilibet suum territorium, sui lacus, sylvæ, montes, & id genus sunt tributa, sicut loco alio à nobis memoratum est. Ex quo simul credo fieri, ut hæc indivisa maneant familiis singulis, nec ut bona cætera, inter hæredes distribuantur. Nec enim hæc ita, sicut bona cætera, sunt propria ipsorum, sed à Corona Sueciæ concessa, sic, ut usumfructum inde capiant, eoque nomine quotannis certum pendant tributum. Sed hoc alibi à nobis jam expositum, ut addendum nihil videatur.

CAP.

CAP. XXVIII.

De Quadrupedibus Lapponiæ Domesticis.

POstquam prolixe satis de Lapponiæ incolis, eorumque ingenio, ac moribus disseruimus, addamus aliqua & de rebus cæteris, notatu digna. Primum sese offerunt quadrupedes, quarum quædam ibi non reperiuntur, quæ in Regionibus vicinis, quædam reperiuntur Ibi, quæ alibi non, quædam & ibi, & alibi reperiuntur. In Lapponia nulli reperiuntur equi, nulli asini, nulli boves, tauri, oves, capræ. Ac equos quidem plane negligunt incolæ, quippe quorum eis usus esse potest nullus. Boves, oves, capras, & id genus nonnunquam sibi comparant ex vicinis propter lanas, carnes & vellera, sed per æstatem unam tantum servant, hyeme appropinquante mactant, uti alibi jam dixi. Propriæ quarupedes Lapponiæ, ac quæ nusquam alibi terrarum inveniuntur sunt rangiferi, de quibus ideo agendum est cum cura. Peucerus nominavit *tarandos*, quod, cur fecerint, ignotum mihi est. Verba sunt ipsius in de Divinationum generibus p. m. 202. *Hi* (Lappones) *nec agros colunt, nec ullum animal alunt, præter tarandum, quo utuntur pro jumento, tempore hyemis, quando congelatæ aquæ constiterunt, & omnia obriguerunt frigoribus.* Sane qui tarandum à Plinio descriptum conferet cum rangifero, pene nihil simile inveniet. Est enim tarandus bovis magnitudine, capite majori, quam cervi, villis magnitudine ursorum, quos in omnes vertere potest colores, ut ostendit lib. VIII. At nil tale in Rangifero, quod ex sequentibus constabit. Ut ne Gesnerus quidem, aliique recte fecerint, qui ex duobus diversissimis animalibus formarunt unum. Nomen rangiferi quis primus usurpaverit, ignoro. Non fuit is Herberstenius, nec Zieglerus, ac ne Damianus quidem, cum hi no-

minarint *rhen, reen, rengi*. Magis credo, sic vocatum ab Olao Magno, cum præsertim reddat rationem appellationis hujus, lib. XI. c. 37. *Rangiferi à tractoriis instrumentis ita dicti*, ait. Et lib. XVII. c. 26. *Bestia rangifer duplici ratione dicta, una, quod in capite ferat alta cornua, velut quercinarum arborum ramos: alia, quod instrumenta cornibus pectoriq; quibus hyemalia plaustra tradit imposita, rancha & locha patrio sermone vocantur*. Quantum ex his verbis colligo, vel ipse primus Latine sic vocavit hanc bestiam, vel aliorum ante ipsum; hic in Suecia Latine sic vocantium explicavit animum, & cur *rangiferos* nominare voluerint, ostendit. Putat autem hoc factum ideo, vel quod *ferant ramos* quasi cornuum, vel quod *ferant ranchas*, id est, juga, seu potius circulos ligneos in collo, quando trahunt plaustra hyemalia, id est, trahas Lapponicas. Verum hoc posterius est falsum, nunquam enim ranchæ in jungendis rangiferis usurpantur, id quod alibi jam indicavi. Prius quoque non videtur admodum conveniens. Nam ex *ramo* & *ferre*, fit non *rangifer*, sed *ramifer*. Deinde nec peculiare quid hac voce notaretur: nam, ut maxime concederetur, ramos posse accipi de cornibus, talia tamen cornua non significarent, quæ sunt propria rangiferorum. Debet autem vox significare tale quidpiam quo hæc bestia ab aliis sit distincta. Quare si Rangiferi vocabulum Olaus non excogitavit (quod videtur inde intelligi, quia de illius caussis non est certus satis) verum ante se usurpatum reperit ab aliis, existimo id potius formatum à vocabulo *rangi* & *fera*, ut significet feram, quæ dicatur *rangi*. *Rængi* enim, sive *rængi* per diphthongum, puto aliquando nominatam hanc bestiam à Suecis. *Ranger* sane dicitur Scaligero, Exerc. CCVI. p. 2. & Damianus: *Loco equorum utuntur animalibus, quæ Rengi suo sermone vocant*. Vides, nomen *rangi*, *rengi*, vel ut ego malo, *rængi* non ignotum his in regionibus. Nam quod dicit, *suo*, id est Lapponum sermone sic vocare, falsum est. Lappones appellant *Herki* sive *Puatze*, adeo hoc non Lapponicum est vocabulum, sed Sueticum. Sueci alias & *Rheen* appellant. Unde Herberstenius. *Referebat præterea, cervorum ibi greges, ut apud nos boum esse, qui Nordvvegorum lingua Rheen vocantur*. Non est alia

Nord-

Nordwegorum & Suecorum lingua, istac quidem parte. Erratque etiam Zieglerus, quando Lappones sic ait nuncupare. *Equos non habent, sed eorum loco feram domant, quam ipsi Rheen dicunt.* Non ipsi, hoc est, Lappones, sed Sueci & Norvagi sic appellant. Quare vero Rheen sit dicta Suecis fera hæc, non magis constat, quam cur rængi sive Rangifer. Sunt, qui nomen putant accepisse à cursu. Verum *currere*, Suecis *Renna* cum *e* brevi, & *n* duplici, cum *rheen* unico scribatur & pronuntietur *n*; *e* autem longo sive duplici. Quare aliqui existimant à munditie sic dici, quoniam in ejus intestinis nullæ reperiantur sordes cum mactatur. Schedæ Johannis Buræi. *Reenen nær han slachtas, fins intet oreent i hans tarm, tii ær han kallat Reen.* Hoc est: *Quando rangifer mactatur, nullæ sordes inveniuntur in ejus intestinis, inde reen est dictus.* Olaus Petri mundiciem illam de externa putat accipiendam in corpore. *Reen purum denotat*, inquit, *uti & revera est. Nam hyeme nil quicquam impuritatis in eo externe apparet.* Quicquid sit, vocabulum & hoc, & cætera sunt recentia, dum animal ipsum pridem fuerit haud incognitum. Primus qui memoravit, Paulus Warnefridi seu Diaconus videtur esse, qui floruit circa annum MCCLXX. Ita enim habet lib. I. de Gest. Longob. c. 5. *Apud hos est animal, non satis assimile cervo, de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunicæ, genu tenus aptatam conspexi, sicuti jam fati, ut relatum est, Scritobini utuntur.* Dubium vix potest esse, quin describat vestem, qualis *mudd* Lapponibus, eisque propria est, ex proprio ipsorum animali rangifero formata. Quam cum tribuat Scritobinis sive Scritofinnis, hos eosdem esse, qui deinde Lappones sunt dicti, manifestum est. Animal ipsum, ex cujus corio vestem scribit consarcinatam, cervo facit haud dissimile, quod idcirco esse aliud, quam rangifer, non potest. Ideo & Herberstenius eorum greges supra nominabat *greges cervorum.* Et Damianus ait, *formam atque cornua cervorum habere.* Olaus Magnus. *In partibus magnæ Lappiæ bestia bricornis est, de genere cervorum.* Etsi autem non dissimilis sit multo, differt tamen in aliquibus. Primum enim major est. Olaus Magnus. *Est de genere cervorum, sed longe procerior.* Quod

tametsi sit, qui neget, tamen firmat etiam Jonstonus, allato Alberti testimonio. *Albertus*, ait in Historia Quadrup. p. 95. *speciem cervi repræsentare dicit, sed majorem esse.* Item Herberstenius: *Nostratibus cervis*, inquit, *aliquanto majores sunt.* Nempe non sunt cervi omnes generis ejusdem, & platicerotes cæteris magnitudine cedunt plurimum, qui fere soli per Septentrionem occurrunt. Sed & aliud est, loqui de altitudine, aliud magnitudine. Licet enim cervi etiam cæteri sint altiores ob gracilitatem longitudinemque pedum, corpore tamen facile à rangiferis superantur. Deinde habet cornua non duo solum, verum tria. Olaus idem. *Cornuum duo cæteris majora, eo loco, quo cervus habet, aliud vero in medio capitis, ramusculis circumstantibus cæteris brevioribus, situm est, caput undique contra inimicas bestias, præcipue lupos, armatum reddens.* Etiam hoc negant, verum sine caussa, & tantum, quia Olaum non intelligunt. Nec enim ea mens ipsius, quasi tertium hoc cornu plane sit à cæteris divisum, & seorsum extet, in eorum medio, magnitudine sola differens, in cæteris simile ipsis, quomodo pictor ineptus delineavit lib. VII. c. 27. hoc tantum voluit, provenire ramum quendam inter duo cornua majora, ortum quasi ex utroque, qui procedat versus anteriora, cumque dividatur & ipse in nonnullos velut digitos, sit instar eorum alicujus tertii. Atque tali modo armati hodieque rangiferi cernuntur non pauci. Duo habent cornua retroflexa, sicut vulgo cervi, ab his procedit ramus in medio, brevior quidem, sed & ipse instar cornu cervini divisus in digitos, conversus ad anteriora, qui ob speciem & divisionem illam non inepte cornu tertium vocatur. Quanquam sit frequentius adhuc, ut utrumque cornu talem ex se natum ramum, & sic cornu quasi aliud minutum habeat, in frontem versum, cornuaque videantur esse non tria solum, sed & quatuor, duo retroflexa, uti habent cervi, duo in frontem prominentia, quod rangiferis est peculiare. Observavit etiam Lomenius, ac iccirco ita scripsit suo in Itinerario de rangiferis: *Certant velocitate cum cervis,*

mole

mole corporis cedunt : hoc discrimine , quod duplicem cornuum ordinem gestent. Ubi ordinem duplicem intelligit unum ante , alterum retroflexum , quod apparet ex adjecta ibi pictura , in qua tamen pictor naturam rei minus probe assecutus est , quod constabit ex pictura nostra , quæ ad vivum est confecta. Quin imo Albertus Magnus eis triplicem tribuit ordinem , quod & ipsum aliter intelligendum non est. Jonstonus sic ex eo , lib. de Quadrup. p. 95. *Tres secundum eundem cornuum ordines in capite gerit , ita, ut in singulis bina sint cornua , & caput ejus virgulis compositum videatur. Ex his duo cæteris majora , in loco cornuum cervi , quæ ad perfectam magnitudinem augentur , adeo, ut quinque cubitorum mensuram aliquando attingant , & ramis viginti quinque conspiciantur. Duo etiam in medio capitis , ut Damarum habentur, mutilis & brevibus ramis mucronata. Denique alia in fronte anteorsum versa, ossibus similiora, quibus in pugna potissimum utitur.* Nil à vero Albertus dicit alienum, nam & sic formata cornua ipsorum aliquando deprehendentur, ut duo retro sint flexa , duo minora surgant in altum, duo alia minora tendant antrorsum, omnia suis divisa sint ramis ac digitis , ex communi tamen simul omnia proveniant radice , sintque ea , quæ prominent in anteriore , & quæ tolluntur in altum , velut augmenta & accessiones cornuum justorum , quæ ad tergum habet flexa instar cervi. Et huc pertinet effigies à Jonstono prolata tabula XXXVI. sub titulo *cervi mirabilis* , nisi quatenus in ea ex arbitrio pictoris quædam paulo alieniora. Cæterum hoc non est usque adeo frequens, frequentiora tria cornua , quatuor frequentissima , sic intellecta , sicut dixi. Quæ de cornibus eorum dixi , pertinent ad masculos potissimum , nam feminarum cornua & minora sunt , & in ramos pauciores divisa. Tornæus : *Hornen hafvva oxerenarna mæchta stoora , vviida , och maonggrænada , men reenkoon har dem mykit smærre.* Id est: *Cornua rangifer masculus habet magna, ampla, & ramosa, femina vero minora.* Est & hoc peculiare in rangiferis,

quod eorum cornua hæc obſita frequenter ſint velut aliqua lanugine. Notavit Damianus à Goës in Hiſpania Illuſtrata ubi de ipſis: *Cornua lanugine quadam cooperiuntur.* Quanquam hoc tum maxime contingat, poſtquam projecta denuo recruere. Olaus Petri. *Vere incipiunt erumpere, mollia, hirſuta, & intus plena ſanguine. Cum ad juſtam magnitudinem pervenerunt, pilos autumno amittunt.* Porro diſtat rangifer à cervo etiam in eo, quod ipſius pedes breviores multo craſſioresque ſint, nec diſcedentes longe à pedem bubulorum ſpecie. Ideo in eis ungulas notavit rotundas Olaus, tales enim boum aut taurorum. *Habet*, inquit, *ungulas biſulcas & fere rotundas à natura tributas.* Articulis pedum, quoquo modo ambulet, crepitum valde ſonorum edit haud ſecus, ac ſi colliderentur ſilices, aut nuces, cui collidunt, non male comparuit Damianus, quod & ipſum eſt peculiare quid in rangifero. Verba Damiani ſunt. *In eorum progreſſu lento vel celeri in tibiarum articulorumque agitatione ad inſtar nucum colliſionis crepitus auditur.* Meminit etiam Olaus Magnus. *Fragor*, inquit, *ac ſtrepitus pedum ungularumque tantus eſt, ut æque cito ſonus audiatur, ac beſtia concernatur.* Color denique ipſorum alius, quam cervorum, magis enim vergit in cinereum, præterea non ſub ventre modo, verum & lateribus ſcapulisque albicat. Ideo hoc parte aſinos referre potius, quam cervos, Damianus ait, ſupra dicto loco. *Magnitudinem & colorem aſini habet*, inquit. Idem firmat & Zieglerus: *Pilo*, ait, *prope aſini hirſuto.* Quod vero jubam eis tribuit Olaus Magnus, neſcio, qui fiat. *Iuba tum*, inquit, *habet collum, veluti equus.* Habent equidem ſub collo præſertim villos longiores atque pendulos, ſed qualis & in capris hircisque, & in animalibus aliis creberrime cernuntur, nec conferri ullo modo poſſunt cum jubis equinis. Illud etiam notandum, quod tametſi ſit biſulcum, tamen ruminare non conſueverit. Sic teſtatur Johannes Tornæus. *The ære tvveklæfvvade, och doch intet idiſſla.* Hoc eſt: *Habent quidem ungulas biſulcas, nec tamen ruminant.* Item, quod pro fellea veſicula ductum quendam nigrum habeant in hepate. *Hoos dem finnes ingen galla, allenaſt i ſtællet fær henne een liiten ſvvart rand vvid leſtren, hvvilken*

ken ike heller af saodan bitterheet ær, som elliest i gallan vvara plægar. Hoc est: *Fel in eis reperitur nullum, sed ipsius loco ductus tantum parvus, coloris nigri, in hepate, cujus amaritudo quoque non est, qualis vulgo esse fellis solet.* Effigiem animalis, sicut à me ipso ad vivum est delineata, habes hic appositam.

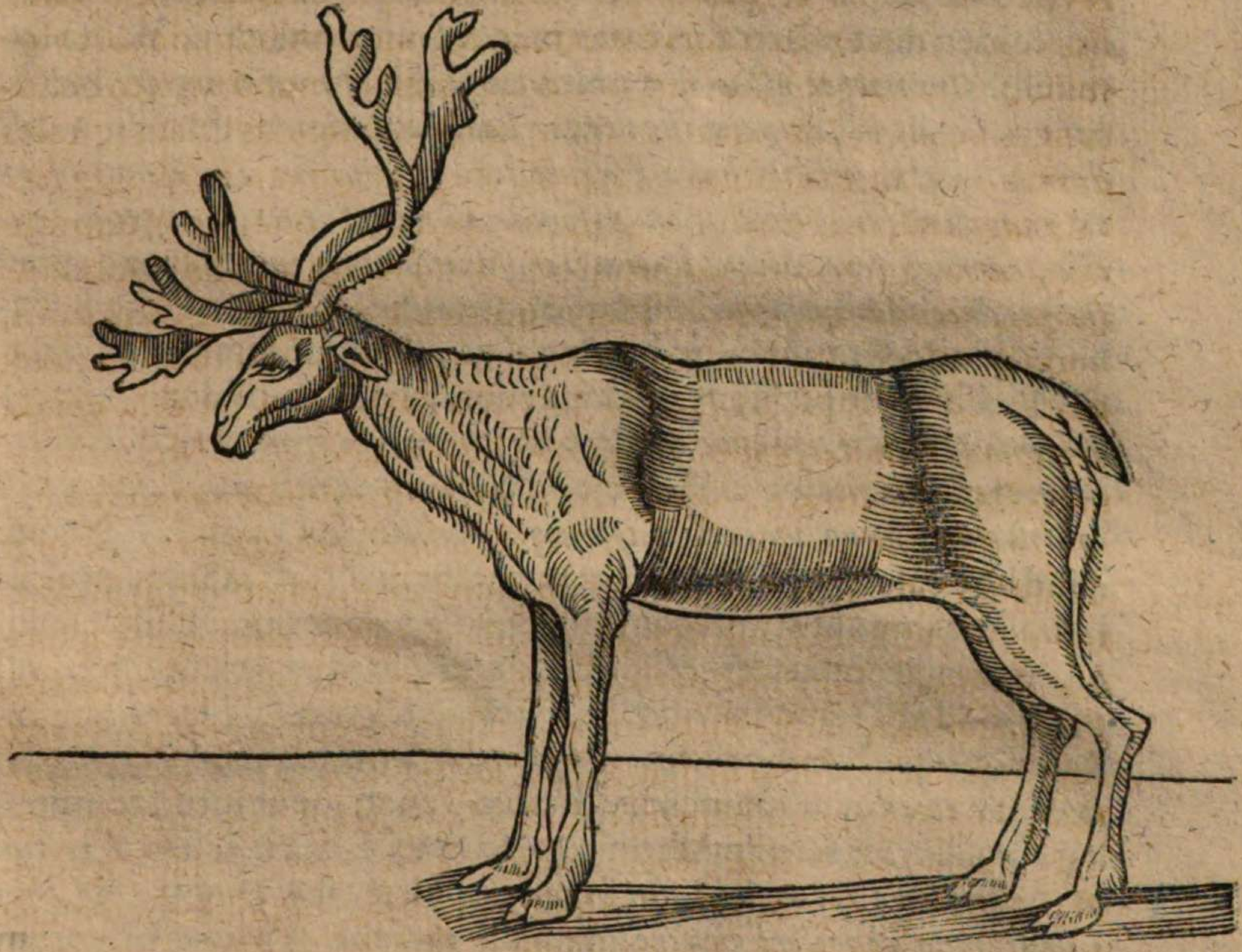

Cæterum hæc bestia natura quidem fera est, feraque reperitur bona copia per Lapponiam; gens vero Lapponica, vel quicunque eam etiam præcessere, in usus domesticos cicurare ipsam cœpere. Unde recte Zieglerus: *Equos non habent, sed eorum loco feram domant, quam ipsi Reen dicunt.* Quæ nascitur ex sic cicurata, vere est domestica & mansueta, cujusmodi greges integri multique per Lapponiam omnem visuntur. Est & genus tertium, inter

feras

feras & domesticas medium, natum quippe ex utroque. Solent enim, quod testatur Samuel Rheen, & alibi à me dictum est, ferarum capiendarum causa domesticas feminas Lappones exponere eo tempore, quo veneri dant operam. Ita fit, ut quandoque feminæ concipiant, tertiumque illud genus edant, quod Lappones peculiari voce *kattaigiar* vel *Peurach* appellant, majus cæteris, ac robustius, & ideo ducendis trahis maxime accommodatum. Verba Samuelis: *Om naogot aflas af vvildreenar och Lapparnas vayar, som the hafvva luppit bilsamman, the reenar kallas kattaigiar, hvvilka varde store och starka, och the bästa kiærreenar.* Hoc est: *Si qui nascuntur ex rangiferis feris & Lapponum fœminis inter se venereo congressu junctis, eos rangiferos vocant Kattaigiar, fiuntque proceri & fortes, & ad trahas ducendas aptissimi.* Id quoque ait hoc genus habere peculiare, quod retineant quippiam feritatis, fiantque subinde refractarii, pedibusque pugnent adversus eum, qui trahæ insidet. *Om the begynna tredskas, vvænde the sigemot them, som them kiorer, och slao them med sina fætter.* Hoc est: *Cum fiunt refractarii, vertunt sese contra eum, à quo aguntur, ipsumque pedibus suis pulsant.* Neque aliud hoc casu remedium, quam ut vector invertat traham, seque illa superne imposita protegat, donec ira deferbuerit. Validi namque sunt, nec compesci verberibus possunt, neque datur tempus vel occasio ad alia remedia vinculis in traha religato. De feritate testatur quoque Joh. Tornæus. *Ejusmodi fœtus*, inquit, *præ cæteris insolentior evadit.* Omnes hæ bestiæ veneri operantur tempore autumnali circa festum Matthæi. Samuel Rheen: *Matthæi tiid om hosten læpa reenarna i siin braona.* Hoc est: *Tempore Matthæi in autumno rangiferi venere stimulati currunt.* More hircorum aut cervorum fit congressus. Quod si qui eo tempore mactantur masculi, eorum caro fœtet, sicut hircorum. Ideo non facile tum Lappones hoc faciunt, sed aliis temporibus, quibus saporem habent bonum, ipsis certe cibum præbent optimum, quod jam alibi ostendi. Fœminæ (quas Lappones sua lingua vocant waiiar) ferunt uterum per hebdomadas quadraginta, fœtum edunt fere in Majo, id est, eo tempore, quo Sole denuo gramineque sese possunt recreare.

Idem:

Idem: *Waiiorna gao med sine ahlster i 40 oec kor, och bæra the gemenligen foersta Philippi Iacobi tiid, eller den tridie Maii, den de kalla Creutzmasso, eller Erici tiid, eller Vrbani, den de kalla Cantepajue.* Hoc est: *Feminæ ferunt uterum per hebdomadas quadraginta, fœtumque edunt plerumque circa festum Philippi Iacobi, aut tertiam diem Maji, quam vocant missam Crucis, aut circa festum Erici, vel Vrbani, quod vocant Cantepajue.* Edunt autem singulæ singulos tantum. Olaus Petri: *parentes plures quam unum, non pariunt.* Sunt tamen plurimum fœcundæ, ita ut ex fœminis centum vix sint decem, quæ non concipiant. Et hæ quidem, quæ non concepere proprium suum sortiuntur nomen, ac vocantur *Raonæ.* Samuel Rheen: *The ofruchtsamme vaiiar kalla the, Raone.* Hoc est: *Feminas steriles appellant Raone.* Fiuntque carnium succique plenæ, tanquam essent saginatæ appropinquante autumno, unde postea mactari solent. Quæ vero conceperunt, fœtumque ediderunt, fœtum illum suum alunt lacte suo sub dio. Idem Samuel Rheen. *Kalfreenarna hafva sin foeda af sin moders miölck, och komma aldrig under nagot taak.* Hoc est: *Vituli rangiferorum nutrimentum accipiunt suum ex lacte materno, neque unquam tectum ullum subeunt.* Atque hac in re nullum ex multitudine impedimentum. Suam quisque vitulus matrem, suum quæque mater vitulum novit, non ex visu modo, sed & voce. Idem: *Kalfreenarna foelia altid sina moedrar, the griinta ochemot hoar andra, modren emot kalfvven, och kalfvven emot modren, sao att e huruvval noegra hundrade vvaiior vvistas tillsammen, kenna likuel modrarna sine fostar igien, och kalfvvarna sine modrar, ia ofta igen kenna modren och fostret hvar andra efter tvvao, eller tree aohrs foerlop.* Hoc est: *Vituli perpetuo sectantur matres suas, adhinniunt mutuo mater & vitulus, sic ut tametsi aliquot centuriæ fæminarum congregatæ sint, matres tamen fætum suum, & vituli matres suas noscant, imo sæpe mater fætusque se agnoscunt mutuo post duos tresve annos.* Postquam vituli aliquantum adolevere, pabulum eorum gramen est, edunt & folia, item herbas, quæ nascuntur in montibus. Vitulorum color primo ex rufo & flavus mixtus.

Johannes Tornæus: *Kalfvvar æra i foerstene roedlætta.* Hoc est: *Vituli ab initio rubicundi sunt.* Post circa festum Jacobi mutant pilos, & loco dictorum accipiunt, qui sunt coloris nigricantis. Samuel Rheen, *Reenfostren æro i foerstanna roedbleka, sedan fælla the bort the forsta haoren vid Iacobi tiid, eller litet til foerenne, och tho ige vvæxta svvarte haor.* Hoc est: *Fœtus rangiferorum ab initio sunt coloris flavi vergentis in rubrum, post pilos eos mittunt circa tempus Iacobi, vel paulo ante, aliosque recipiunt nigros.* Tornæus colorem eum facit non nigrum, sed qualis solet esse capillorum. *Emot Iacobi tiid fella dhe haoren, och fao i stællat rætt haorfærgat haor.* Hoc est: *Circa tempus Iacobi mittunt pilos, recipiuntque qui plane referunt colore capillos.* Ubi eos intelligit capillos, qui obscurissime flavent, peneque nigri sunt. Magnitudinem acquirunt justam anno quarto ætatis Olaus Petri. *Quale ætatis anno rangifer ad justam corporis magnitudinem pervenit & rebus.* Interea certis ætas ejus distinguitur nominibus. Nam anno primo ætatis Lappones eum vocant *Mees*, secundo *Orach*, tertio *Worsu*, quarto *Kosott.* At sequentibus temporibus vocatur *Namiloppu*, id est, *nomine destituto*, & si fuerit masculus, *Hiruas*, ut est testis Johannes Tornæus. Nam Samueli Rheen est *Herki.* Postquam justas adquisivit sibi vires ad necessaria facienda opera domatur, alius, ut trahas cursu veloci ducat, quod genus vocant Lappones *Vajomherki*, alius ut vehat onera, quod genus dicunt *Lykamherki*, teste Samuele Rheen, notat autem illud rangiferos vehiculares, hoc vero onerarios. Omnes hos, ad opera facienda destinatos, castrare plerumque solent. Idque propterea, ut sint tractabiliores. Olaus Petri: *Animal est mansuetum, & utilissimum, & præsertim mas centerius. Mas enim non castratus, est ferus & immorigerus.* Castratio fit statim post ætatis annum primum. Idem: *Elapso anno castrant pullos rangiferorum.* Faciunt hoc autem Lappones, dentibus & morsu debilitando comminuendoque nervos circa genitale. Samuel Rheen. *Reenarna som the villia bruka till arbete, biter Lappen med sine tænder the senor, som æro kring om theras hemlige ting, att the sedan icke hafva naogen natürlig kraft.* Hoc est: *Rangiferorum illorum, quorum uti*

ministe-

ministerio ad opera varia constituerunt, nervos Lappo dentibus suis admorsicat, qui cingunt genitale eorum, ut deinde vires nullas habeant naturales. Cæteri, qui augendæ prolis gratia servantur integri, Lapponibus dicuntur *Servi.* Numerus ipsorum non est tantus, quantus feminarum, nam ad centum feminas vix viginti mares jungunt, sicut idem testatur. Feminæ Lapponibus præstant lac, caseum, & fœtum. Lac emulgent viri pariter ac feminæ, procumbentes in genua, manuque altera tenentes vasculum ligneum, quo lac excipiant, altera emulgentes. Solent autem emulgere modo liberas, modo religatas ad palum. Fit hoc fere circa horam secundam vel tertiam pomeridianam, nec nisi semel de die. Quicquid enim post id tempus ad horas matutinas lactis habent, id servant vitulis suis alendis. Solentque hæ uberius præbere lac, quam quæ vitulis sunt destitutæ. Idem: *The vvaiiar, hvvilkes kalf bortdae, eller slachtade varda, molka icke sao miicket, som the, hvvilkas kalf var lefua.* Hoc est: *Earum ex rangiferis feminarum, quarum mortuus est fœtus, aut mactatus, lac non æque copiosum præbent, ac quorum fœtus est vivus.* Porro maxima censura, qua ex una lac haberi potest, stofa & dimidia Suecana, id est, paulo plus, quam pars quarta canthari, quo ad Rhenum vulgo vinum solent metiri. Idem: *Den vagen som mæst molkar om sommartiid, kan vara till ett halft stoop.* Hoc est. *Femina pro lacte peribit plurimum in æstate, dat circiter stofam dimidiam.* Est autem lac rangiferorum natura sua crassum, atque densum, itaque alit plurimum. Idem: *Reenmiölck ær ganska kræftig, och vvarder tiock, som æggemiëölck.* Hoc est: *Lac rangiferorum vires habet copiosas, estque densum, ac si admixta ova haberet.* Ex hoc lacte plurimum alimenta sua capiunt Lappones, ut alias est dictum. Quod non coquunt, ex eo caseum conficiunt. Ratio conficiedi talis est, ut eam describit Samuel Rheen, cujus verba Latine tantum apponam. *Mulieres Lapponicæ primum lac sinunt coagulari, deinde sic coagulatum pala hauriunt ex aheno, cumque eo formulam impleverunt unam, aliam ei imponunt, quam & ipsam implent lacte coagulato, & huic rursum aliam pari modo, donec sex, vel octo formulas impleverint, tum vertunt eas formulas, ut quæ ima fu-*

 erat,

erat, fiat summa, neque manibus suis premunt caseum, sed ipsi sese casei, alius alium. Singuli hi casei requirunt tantum lactis, quantum ex rangiferis decem potest haberi, sicut idem testatur. Species rotunda est, magnitudine orbis lignei, quo vulgo utimur in mensis, crassitie pollicis aut duorum digitorum. Natura casei hi pingues atque oleosi. Idem: *Denna ost ær ganska feet, som giors af den feeta micelken som vvaiiorna molka om sommartiid, medam the foertæra thet feeta græset, som vvæxer i dalerna emellam fiællen.* Hoc est: *Caseus hic admodum est pinguis, quia fit ex lacte pingui, quod præbent rangiferi fœminæ per æstatem, quando comedunt gramen succulentum, quod in vallibus montium Norvagiæ nascitur.* Licet autem caseos hosce faciant ex lacte, butyrum tamen facere non possunt. Olaus Petri. *Non tamen ex lacte butyrum conficiunt, sicuti aliqui frustra tentarunt.* Habent tamen istar ejus quiddam, quod ad sevum pæne accedit, ut ostendi, ubi egi de victu Lapponum. Jam quia Lappones utilitates has, & plures alias accipiunt à rangiferis, iccirco curam habent eorum, & in pascua studiose deducunt, eosque tuentur contra vim ferarum. Samuel Rheen. *Reenarna maoste skoetas natt och dag, Winter och Sommar, att the icke mao bortkomma, eller af vvildiuren foerskingras.* Hoc est: *Rangiferorum cura est habenda noctes atque dies, hyeme ac æstate, ne amittantur aut à feris dispergantur.* Solent autem, quo curare possint melius, adesse semper pascentibus, una cum uxoribus, liberis, famulisque ac ancillis, eosque circuire, longiusque evagantes increpare, ac compellere ad gregem, cum tempus emulgendi venit, vel in septum ad id locum agere, vel religare ad palos. Sepimento utuntur in locis saltuosis, ubi spatium quoddam, quantum sufficit, includunt stipitibus longis, collocatis in ambitum super furculas cum duabus portis, per quarum alteram sepimento immissi rangiferi includuntur, per alteram emissi, reducuntur in pascua. Quod si veniant in juga montium nuda, & destituta lignis, ad palos minutos fœminas rangiferorum religant, donec lac eis fuerit collectum, ut hæc omnia prædictus scriptor testatur. Pabulum, quo vescuntur rangiferi per æstatem, sunt herbæ optimæ, quæ nascuntur in vallibus, item folia

vir-

virgultarum. A gramine junceo, aſpero, duro, penitus abhorrent. Idem Scriptor. *Am ſommaren ſoekia the i dalerna the bæſta oerter och græs, ſom the kunna finna, item loef, och i ſynnerheet thet i fiellen vvarer, pao ſmaott riis, huilket ær ett tiukt och feet loef, men aldrig æta reenerna ſtarr eller annat groft græs.* Hoc eſt: *Rangiferi per æſtatem in vallibus quærunt herbas optimas, graminaque, quæ poſſunt reperire, item folia, præſertim quæ naſcuntur ad montes Norvagicos in virgultis humilioribus, quæ craſſa ſunt & pinguia. Nunquam vero edunt gramen durum aſperumve.* At vero reliquo tempore victum ſuum habent ex peculiari genere muſci albi, quod & in montibus, & in ſylvis naſcitur copioſiſſime per Lapponiam omnem. Muſcum eum, cum ſunt omnia contecta nivibus, effodiunt pedum ungulis. Idem. *Maoth hoeſta tiid nær jorden ofvertæckes med ſnioe, ſoekia the mæſt efter huita moſſen, ſom finnes bæde opp i fiællen, och ſkoglandet, efter denna moſſen græfuæ reenarna med ſinæ foette, i det the kaſte undan ſig ſnioen, och thet lilla, the under honom finna, foertæra the.* Hoc eſt. *Circa autumnum cum terra nivibus obtegitur, plerumque quærunt muſcum album, qui reperitur cum in montibus, tum in ſylvis ſubjectis. Hunc muſcum rangiferi pedibus ſuis fodiendo inveſtiant, ſubmoventes nives, & exiguum illud, quod ſub ipſis inveniunt hujus muſci, illud comedunt.* Eadem habet etiam Olaus Magnus lib. XVII. cap. 26. *Cibus*, ait, *hujus beſtiæ eſt muſcus montanus, candidus, præſertim in hyeme, nivibus in ſuperficie ſoli coopertus, quas nives, licet denſas, naturæ inſtinctu, quaſi ſylveſter equus perforat, cibum quæſiturus. In æſtate vero foliis ac frondibus arborum, ſtando eundoque melius, quam ſe inclinando floribus ac herbis propter cornua nimis antrorſum incurvata veſcitur.* Obſervat autem hoc peculiare Samuel Rheen, quod licet muſco veſcantur exiguo hybernis menſibus, plus ſaginentur tamen, evadantque nitidiores, quam temporibus reliquis. *Chururo al ſaodant ſiiner vvara een ringa ſpiis och foedo, vvardarenarna gemenligen fetare om hoſten, ſedan de begynna æta af bemælte moſſa, æn the æro om ſommartiid, mædan the æta loef, oerter och græs.* h. e.

Licet cibus hic videatur exilis, tamen obesiores fere rangiferi evadunt in autumno, postquam cœperunt vesci dicto musco, quam in æstate, cum ederent folia, herbas, atque gramen. De habitu corporis eorum optimo per hyemem, testatur & Olaus Petri: *Autumno*, inquit, *& hyeme in optima & carnis & corporis constitutione. Eo tempore est hirsutus, sed in vere miserrimum habet aspectum.* Cur autem æstate sint deteriores, fit, quod perferre nequeant calorem. Idem: *Caloris æstivi est impatientissimus, adeo, ut eo tempore nil quicquam, nisi ossibus, nervis & cute constet.* Est & morbis suis genus hoc obnoxium, qui, si ingruunt, gregem totum solent pervagari, & ad necem dare. Qua de re Johannes Buræus ita habet schedis suis. *Vppao renarna kommer stundom en siuke, liika som pestilentia, sao att the doe alla bort, att Lappen maotte koepa ao niio reenar.* Hoc est: *Solet interdum rangiferos morbus quidam, velut pestis invadere, sic ut moriantur omnes, Lappoque compellatur novos sibi comparare rangiferos.* Sed hic morbus rarior. Ille annis singulis infestus ipsis, quem describit Olaus Petri ad hunc modum: *Post mensem Martium incipiunt vermes in dorso generari, qui postea vivi facti ex dorso prodeunt, coriumque, si tunc mactatur, plenum faciunt foraminum instar cribri, ut ad paucos usus sit idoneum.* Insidiantur eis & lupi, licet sese cornibus tueri studeant. Idem: *Vargen plægar och sarga och doeda them.* Hoc est: *Lupus quoque eos mordere, ac interficere solet.* De cornibus docet Olaus Magnus, præsertim iis, quæ prominent in frontem. *Caput undique contra inimicas bestias, præcipue lupos, armatum reddunt.* Nimirum ut omittam alia, ne quidem semper cornibus sunt armati, nam quotannis ea abjiciunt, nec recipiunt nisi paulatim. Olaus Petri. *Cornua eorum quotannis sicuti crescunt æstate, ita & decidunt hyeme.* Samuel Rheen. *Alla renarna bortfælla sine horn een gaong om aoret, och the reenar, som æro bæsbe, fælla forst sin hora, huilka smaoningom igen vvæxa och æro i begynnelsen ludna.* Hoc est. *Rangiferi omnes semel annis singulis cornua sua abjiciunt, quia optimi sunt, faciunt hoc primi, succrescuntque illa paulatim, ac initio sunt lanuginosa.* Feminæ hoc non faciunt, priusquam conceperunt.

Idem

Idem: *Vajorna behaolla sine horn intill den tiiden, the alstra, och bærasina kalfvvar.* Hoc est: *Feminæ sua cornua non abjiciunt, priusquam conceperunt fœtumque ferunt suum.* Quanquam rangiferi non tam cornibus adversus lupos pugnent, quam pedibus prioribus, quibus eos imminentes validissime pertundunt. Olaus Petri Niurenius: *Quando evenit interdum, rangiferum incidere in lupum, hostem suum infensissimum, tuetur se plus anteriorum pedum depalmatione & ictibus, quam cornibus.* Alias adversus eos malunt se tueri fuga. Idem: *Tota salus ejus posita in pedibus, & si nix non adeo copiosa fuerit, pedum velocitate fugere lupum potest, & salvus elabi.* Tertium est incommodum, quod nisi bene custodiantur, sparsi dissipatiq; abeant. Itaque notare illos solent certis signis, quo evagatos longius, aut permixtos aliis dignoscant. Johannes Buræus in schedis suis: *Sina reenar hauo the alla sitt mercke pao.* Hoc est: *Omnibus rangiferis imposita habent signa sua.* Notant autem, signa ea imponentes cornibus, ut alibi est dictum, vel quia cornua amittit, auribus. Unde Tornæus: *Lapparna hafvva saodana vvildrenar faongit, som deras egit mærke i œrat burit hafvva.* Hoc est: *Lappones multos ceperunt rangiferos sylvestres, qui propria ipsorum signa gestarunt in auribus.* Quod si mala superarunt omnia rangiferi, vix ultra annum decimum & tertium ætatem producunt. Olaus Petri: *Rangifer raro supra annum decimum & tertium vivit.* Et hæc de rangiferis. Quod est genus unicum, quo explentur vices equorum, ovium, & aliorum animalium, alios apud populos, & igitur huic unico dant operam, omissis aliis. Nisi quod & canes alant, custodes domus, pecorisque, & ministros venationum, uti alias ostensum est, ubi de venationibus agebamus. Olaus Petri cap. 19. *Animalia Lapponum domestica non plura sunt quam duo, canis venaticus, & secundum rangifer, Suetice reen.*

CAP.

CAP. XXIX.

De Quadrupedibus Lapponiæ Feris.

INter feras, quæ reperiuntur per Lapponiam, principatum tenet Ursus, hunc quasi Regem esse volunt sylvarum. Samuel Rheen *Biornen haolla Lapparna foer ett fornæmligit diur. Kalla honom foer den skull skogbonda, thet ær, een saden, som ær een husbonde oefvver alle andre diur i skogen.* Hoc est: *Ursum Lappones pro fera præstanti habent; Ideoque vocant eum dominum sylvarum, id est, eum qui sit herus omnium animalium reliquorum in sylvis.* Addit ibi causam, quod viribus ferociaque antecedat cæteras feras omnes, vel, ut ipse loquitur, *efter han med sin grymheet och starkheet the andre diur ofvvergaohr.* Numerus eorum non exiguus, alii aliis truculentiores, præsertim illi, qui circa collum albo signantur annulo seu torque, quales per Septentrionem non pauci occurrunt. Lapponum infestant pecora, reconditorie, in quibus super arborem succisam collocatis servant carnes, pisces, alia, ad victum suum pertinentia, subvertunt, & sic dominum omnibus suis nocte una privant alimentis, uti loco alio est dictum. Post ursos occurrunt alces, quas & onagros vocat Olaus Magnus, quanquam alia onager sit fera. Scaliger confudit cum rangiferis, & pro iisdem habuit. Ita enim scripsit Exerc. CCVI. *Alce nostra pilo asinino est: Ranger dicitur à Suecis, à quibusdam Gothis, Rangifer, à Germanis Ellend, à Moschovitis lozzi. Inveni in quibusdam Commentariis, in Norvagia Rehen appellari.* Qui sint illi commentarii, in quibus Scaliger hoc invenit, ignoro, illud scio certo certius, Norvagos alcem, & quam Germani *Ellend* vocant, nunquam appellasse *rehen*, sed *ælg*, estque hæc earum hodieque appellatio communis, per Septentrionem omnem. Convenit Olaus Magnus, quando lib. XVIII. cap I.

Alces

Alces sunt ab Aquilone, ubi vulgariter Elg, vel Elgar appellantur. Neque aliter ſentiendum de Moſcovitarum *Lozzi*, quippe quæ ſit eadem cum *Loſs* Lithuanorum, Herberſtenius: *Quæ fera Lithuanis ſua lingua loſs est, eam Germani Ellend, quidam Latine Alcen vocant.* Loſs ergo, Lozzi, ælg, Ellend, una eademque fera eſt, diverſiſſima à Rangifero, contra quam exiſtimabat Scaliger, vel Rheen Norvigarium. Nam magnitudine primum ſua ſuperat rangiferum non parum, cum & equis par ſit, iisq; altiſſimis, deinde cornua habet breviora, ſed latiſſima, duorum & amplius palmorum latitudine, quæ diſtinguuntur à fronte ac lateribus in digitos nec ita multos. Pedes quoque non rotundos, ſed longos, præſertim priores, ita ut his pugnet acerrime, atque longis, & in acutum deſinentibus ungulis canes hominesve obvios pertundat. Neque magis convenit capite, quod ei longiuſculum eſt, cum labris magnis, craſſis, propendentibusque. Sed nec color ejus æque albet, ſed per corpus totum æqualiter vergit magis in obſcuriſſime flavum, cum cinereo permixtum. Jam quando ambulat, nullus crepitus articulorum editur, quod fit in omnibus rangiferis. Deniq; qui vidit animal utrumque, quod mihi contigit non ſemel, tantam intelligit diverſitatem, ut ſit mirum, poſſe quenquam habere pro eodem. Cæterum has alces parvo numero Lapponia nutrit, magisque aliunde accipit, præcipue ex Lithuania; accipit tamen, unde per edictum publicum Carolus Nonus pelles earum, ſi quæ occiduntur à Lapponibus, fiſco ſuo addixit, uti loco alio monſtratum eſt. Olaus Petri ſic de alce. *Alces in Laplandiæ auſtrali duntaxat parte verſantur, & capiuntur maxima ex parte eo vel Lapporum inſectatione, vel ruſticorum venatione adacti. In cæteris ſunt vel rariſſime, vel nunquam. Ex Carelia tamen certum eſt, alces bis in anno in maxima copia per fluvium Nivæ tranſire. Vere ſcilicet catervatim in Careliam tendunt, & autumno rurſus remeant in Ruſſiam.* In Lapponia inveniuntur & cervi. Sam. Rheen, enumerans feras præcipuas, quæ ibi occurrunt: *I Lappemarken finnes mongehanda slags diur, ſaoſom uildreenar, biærnar, Siorter, vargar, jerfuar, bæfrar, ottrar, ræfuar, vvaordar, och ikornar.* Hoc eſt: *In Lapponia variæ ſpecies animantium reperiuntur, ut rangiferi ſylve-*

 ſtres,

stres, ursi, cervi, lupi, gulores, castores, lutræ, Vulpes, mardures, & sciuri. Sed sunt cervi illi similiter non usque adeo frequentes, præterea minuti, quales vulgo damacervi aut platicerotes nuncupantur. Qui cum nihil habeant peculiare præ iis, qui reperiuntur alibi terrarum, suffecerit, quod nominati sint à nobis. Cervis jungi possent rangiferi sylvestres, quorum numerus est ingens per Lapponiam. Verum quia nihil differunt à Domesticis, nisi sola magnitudine, quæ in eis major, & colore, qui est nigrior, idcirco ne de iis quidem amplius quid addimus. Olaus petri: *Rangiferi sylvestres magnitudine duntaxat à domitis discrepant.* Cervis addit lupos Samuel Rheen. Et reperiuntur magna copia per Lapponiam, qui in eo fere differunt à vulgaribus in terris aliis, quod coloris sint vergentis plus in album, unde quoque albi lupi à quibusdam nuncupantur. Sed & pilos habent densiores, longiores, atque spissiores. Hi plurimum infestant Lapponum rangiferos, qui se contra ipsos cornibus tuentur. Olaus Magnus lib. XVII. c. 26. de ipsis, & eorum cornibus: *Caput undique contra inimicas bestias, præcipue lupos, armatum reddunt.* Reperi, quod est prorsus singulare, in schedis Buræanis, quas jam memoravi aliquoties, nunquam lupos impetum solere facere in rangiferos, fuerint alligati ad stipitem. Verba Schedæ: *Renen nær han ærtunden, byter han aldrig vargen, mæn ær han loes, blifuer han vargamath.* Hoc est: *Si alligatus fuerit rangifer, nunquam morsu eum appetit lupus, at si fuerit liber, luporum fit pabulum.* Et potest esse causa, quia lupus metuit insidias, quando cernit funem, quo est rangifer ligatus. Est enim animal suspicacissimum lupus, & rem quamlibet accipit pro laqueo, vel dolo alio, quo possit circumveniri. Item, quod vicinos credat homines, à quibus possit occidi, cum Lappones religare funibus ad palos soleant rangiferos, cum lac debent emulgere, sicut alibi ostensum est. Quanquam non modo rangiferos, sed ipsos quoque homines aliquando invadant, mulieres præsertim, & gravidas. Quod docet Olaus Magnus lib. IV. c. 11. ubi agit de Lapponibus, & modo, quem observant in tentoriis suis: *Pars eorum*, inquit, *in arboribus quadrato ordine crescentibus domos collocat, ne denso*

nivium casu in campestribus suffocentur, aut à bestiis famelicis insuperabili agmine congredientibus devorentur. Quo casu magna custodia fit prægnantium mulierum & parvulorum, quos avidius tanquam delicatiorem escam insequuntur, prout inferius de luporum natura dicetur. Locus, quem his ultimis indigitat, est libro XVIII. c. 13. ubi ita habet: *Viatores armatos incedere oportet, præcipue mulieres partui viciniores, quibus lupi capto odore magis insidiantur. Ideoque nulla fœmina sola permittitur itinerari, quin armatus custos illi assistat.* Unde liquet, lupos esse, unde maximum prægnantibus accidat periculum, & hoc in Lapponia præcipue timeri Lupos apud Samuelem Rheen in verbis antea prolatis excipiunt gulones. Sunt & hi non infrequentes apud Lapponas. Caput habent rotundius non nihil, dentes validos acutosque, similis Lupinis, corpus amplum, pedes breviores quales lutrarum solent esse. Pellis est nigerrimi coloris de qua verissime Olaus Magnus. *Candet fuscata nigredine, instar panni Damasceni, diversis ornata figuris.* Sunt, qui Zabellinis pellibus quodammodo æquiparent, nisi quod habeant delicatiores molliores que pilos Zabellinæ. Animal ipsum non in terris modo degit, sed plerumque etiam in aquis, ritu lutrarum, quanquam majus sit, & validius. Unde aliqui ad lutras referunt, quippe quarum æquat magnitudinem vel superat. Neque cedit verocitate, quin imo antecellit, unde nomen etiam accepit. Olaus: *Patrio sermone* (Suetico) *Ierff dicitur, & lingua Germanica Vilefraß, à multa comestione.* Scaligero Exerc. CCIII. vocatur *Wildfraß.* Verba ejus: *Rosomachæ nomen Sclavum est. Suetici Ierf dicunt, Germani Wildfras.* Sed Germanicum hoc vocabulum non notat devorantem multa, sed sylvestria & fera. *VVild* enim Germanis *ferum* significat. Itaque vel non intellexit satis Scaliger Germanicum vocabulum, vel quod magis puto, amanuensis aut typographus scripturam ejus minus probe secutus est. Quod ex eo quoque patet, quoniam gulo non feras modo consectatur, sed & animantia domestica, ut in Suecia non semel est compertum, imo aquatilia quoque, cum in aquis degere non infrequenter soleat. Castores in Lapponia sunt plurimi, quia tota regio piscibus abundat, unde copiosum habent

victum. Putant Olaus Magnus, etiam ex eo copiam hanc esse, quod minus turbentur à navigantibus. Verba ejus extant lib. XVIII. c. 5. *Maxima horum animalium (castorum) abundantia est in septentrionalibus aquis, eo, quod quietiores sunt, quam Rheni vel Danubii, ubi strepitus est, & incessabilis navigantium labor.* Sed de his, quia nihil differunt à vulgaribus, non habemus, quæ addamus. Quemadmodum nec de lutris, quas post castores memorat Samuel Rheen in superioribus. Subdit his vulpeculas, quarum copia & varietas per Lapponiam est maxima. Et recenset ipse nominatim, præter vulgares *Svvarte, brande, och Korsræfuar, sampt blao och huiita ræfvar.* Hoc est: *Nigras, fuscas, cruce notatas, cinereas, & albas vulpes.* Nigræ pretiosissimæ, quoniam rarissimæ. Apud Moschovios viri maxima in dignitate constituti pellibus eorum utuntur in pileis, qua de re jam olim Herberstenius: *Vulpinæ pelles, & præsertim nigræ, ex quibus plerumque tegmina capitis facere solent, plurimi fiunt, decem enim, nonnunquam quindecim aureis venduntur.* Olaus Magnus lib. XVIII. c. 37. *Nigræ pelles pretiosiores cæteris æstimantur, quia Moschovitarum principes frequentius his utuntur.* Fuscæ inter nigras, & rufas communes, sunt mediæ. Cruce notatas Jonston *crucigeras* appellat, describitque in hunc modum. *Crucigera ab ore per caput, tergum & caudam recta nigri coloris linea notatur, deinde alia transversa per armos ad pedes anteriores, quæ duæ lineæ crucis figuram exprimunt.* Hæ vulgaribus rufis anteferuntur, & plerumque majores, pilisque densioribus sunt vestitæ. Cinereæ sunt, quas Jonston nominat *Isatidas*. Color enim earum velut ex cinereo & cæruleo, qualis Isatidis herba solet esse, mixtus ac compositus. Quanquam color hic nec omnium, nec totorum sit pilorum. Nam qui pili longiores sunt, in extremitatibus suis nigrescunt, alii qui brevissimi, & lanuginosi; fere albi sunt, ut is color ex mixtura quadam horum resultet. Olaus Magnus supra indicato loco vocat *cælestini aut asurini coloris* vulpes, uti simul docet, cæteris haberi viliores

liores. Quemadmodum & albas, quas apellat *candidas*, quia pili ſunt albiſſimi citra ullam alterius coloris admixtionem, quales cuniculorum ſolent eſſe. Cauſa, quia numerus earum maximus, pili quoque haud durabiles: Idem Olaus: *Candidæ pelles minoris ſunt reputationis, & coloris cœleſtini, aut aſurini, propter multitudinem, & pilorum caſum; minus enim cutibus adhærentes durant.* Quod autem tanto pelles albarum habeantur numero, fieri ex eo poteſt, quoniam facilior venatio ipſarum, cum verſentur non in ſylvis, verum nudis montibus, Norvagiam Sueciamque interpoſitis. Samuel Rheen: *Hvvyta ræfvar finnes allenæ op i fiellen, och icke ſynnerligen neder, ſkoglands.* Hoc eſt: *Vulpes albæ tantum ſuperius in montibus reperiuntur, non inferius in ſylveſtri regione.* Poſt vulpes nominantur mardures in verbis ſuperius allatis. Ergo ipſæ etiam in Lapponia frequentes. Et profecto vix aliunde pelles earum, aut præſtantiores, aut numeroſiores habentur. Differunt tamen, meliores enim, quarum guttur pilos habet lutei coloris, quam albi. Sed hæc nota. Id peculiare, quod Lapponia martes ſive marduros (nam & ſic appellant mardures) non alat, niſi ea parte, qua ſylveſtris eſt. Idem: *Maorder finnas allenaſt i ſkoglandet, men icke opp i fiællen.* Hoc eſt: *Mardures inveniuntur tantum in ſylveſtri regione, non ſuperius in montibus.* Pabulum quoque ſingulare, nam ſciuris veſcitur potiſſimum, & avibus Olaus Petri: *Nocte quia acutiſſimis donatus eſt unguibus, arbores aſcendit, & ſciuri multi ibi illi fidunt præda. Sciurus cum æqualis ſit agilitatis, ſed non roboris, ſalvat ſe per arborem, circum trabem currendo. Id imitari hoſtis nequit. Si ad cacumen cogitur, aliterque evadere nequit, ex ſupremitate unius ſalire in alteram arborem ſolet. Hiſce non ſolum animal illud eſt infeſtum, ſed etiam avibus majoribus & minoribus. In arboribus pernoctantes ſuis unguibus apprehendit, & vorat. Si majores fuerint apprehenſæ, ſtatim ad volatum ſe conferunt, eo inſidente, & tam diu mordente, quoad in terram mortuæ ceciderint.* Sequun-

quuntur sciuri, quorum copia est incredibilis per Lapponiam, habent ibi hoc peculiare, quod colorem mutent quotannis, & appropinquante hyeme pro rufo griseum accipiat, qui color maxime in pellibus eorum æstimatur. Samuel Rheen: *The ombyta hvvart aohr sitt haor, sao att om sommaren æro the ræda, om hæstetiid vvarda the grao igien.* Hoc est: *Annis omnibus singulisque pilos mutant suos, ita ut æstate sint rufi, tempore autumnali vero evadant denuo grisei.* Color hic quo longius Septentrionem versus degunt, hoc est, incorruptior, minusque permixtus cum rufo; item, quo tempus anni longius abest ab æstate. Itaque in media hyeme præcipua venatio ipsorum, in æstate nulla. Quanquam vero mira sit eorum copia, solent tamen annis nonnullis agminatim abire, ut vix aliqui supersint. Idem: *Ickornar finnas icke alla aohr af allaymnogheet, tii somblige aohr vvanckas the i stoor myckenheet, men somblige færsvinna the sin koos.* Hoc est: *Sciuri non pari multitudine reperiuntur annis omnibus. Aliquibus enim copia eorum est maxima, aliquibus vero plane disparent.* Causa discessus istiusmodi non satis nota est. Sunt, qui metu famis putant fieri, dum præsentiunt inopiam pabuli, quo utuntur, imminentem; alii putant alias cœti subterfugere injurias. Modum describit idem Rheen. *Nær the viliafærsvinna, læpa the hæpetals tillsiæarne, sattia sig pao smao barchstiicken, up sættiandes sin suants, viliandes dær med segla ofver sioear, mæn moste foer storm och ovvæder sættia kiæra liifuet till.* Hoc est: *Cum disparituri sunt, agminatim decurrunt ad lacus, corticibus arborum insident minutis, caudasque simul elevant, quasi velificaturi per eos, sed à tempestatibus ventisque obruti, vitam amittunt.* Firmat idem Olaus Petri, seque ipsum vidisse testatur. *Corticibus*, inquit, *pini vel abietis, ad ripas aquarum repertis sese imponunt, vi venti solvunt à littore, caudam pro velo in altum erigunt, & quo ventus spirat, eo feruntur, quoad fluctus aquarum evertat navigium, & nautam obruat. Ejus autem naturæ est corpus, ut non sidat, sed aqua examinatum ad littora feratur, & aliquoties in magno numero ibidem colligantur, & nisi diutius ibidem non conspecti jacuerint, pelles eorum ad suum usum commode transferatur.* Nempe sic & alias trajicere flumina consueverunt,

ut est auctor Olaus Magnus libro XVIII. c.12. *Tranat*, inquit, *hæc bestiola per omnes exiguo ligno, caudam habens pro velo expansam.* Licet autem pauci casu isto maneant reliqui, tamen cito genus suum reparant, cum fœmellæ singulæ catulos edant quatuor, quinque, imo plures. Samuel Rheen: *Detta kioenet tillockas med hast, tii een i korn hafver fiira, fem, eller sex unger i en boerd.* Hoc est: *Genus hoc celerrime augetur; unus enim sciurus catulos edit quatuor, quinque, vel sex, uno partu.* Et hæ quidem feræ, quæ à Samuele Rheen commemorantur. Præter ipsas sunt & aliæ in Lapponia, quas dicto loco non recenset, quales primum sebellinæ. Zabællos nominavit Olaus Magnus, de quorum pellibus Jonstonus in Historia Animalium p.1. v. 6. *præstantissimæ sunt pelles quas Tartari & Lappones mittunt.* Sane Zabellinis pellibus apud Lapponas uti fœminas interdum, imprimis vero *Sponsam armelinis & Zabellinis pellibus ornari*, etiam Olaus Magnus autor est lib. IV. c.7. Est tamen copia earum infrequens & prorsus rara ibi. Feram ipsam faciunt nonnulli speciem mustelæ, alii, & præsertim Scaliger, marduris. Et profecto proxime accedunt ad mardures, sive corporis spectes magnitudinem, sive formam cæteram. Color quanto ad piceum venit propius, tanto habetur pretiosior. Inveniuntur tamen & coloris albi sive candidi, quales Regibus nostris per legatos Muscoviticos loco muneris singularis oblatas semel iterumque ipsi vidimus. Quos jam olim sub *mardurum alborum* nomine intellexisse ac indigitasse Adamus Bremensis in Scandinavia videtur. Etiam hermelinos omisit, quod tamen genus Lapponibus præcipue debetur. Pridem Jovius de ipsis: *Candidissimas pelles, quas Armelinas vocamus, cum varii generis mercimoniis permutant.* Sunt autem hermelini nihil aliud, quam mustelæ albæ, quarum cauda in mucronem desinit nigerrimum. Observavit pridem Albertus Magnus, & ex eo Jonstonus, qui sic habet, p.15.3. *Albertus de mustela candida scribens dicit, Ermineum esse animal candidum figura mustelarum, & in extremitate cundæ nigerrimum.* Vocat *Ermineum*, quod aliis est *Armelinus*, vel *Hermelinus*, nec figura modo, sed natura sua tota mustela est. Neque color obstat; talem enim accipit hybernis mensibus, æsti-

vis rutilat , ut locis aliis muſtelæ ſolent. Docuit jam olim Olaus Magnus lib. XVIII. c. 20. *Si hyeme clauderentur & aſperrimo gelu, nunquam appareret albiſſima pellis hujus beſtiolæ, quæ æſtate ſubrufa editur in fine Maji, quando depoſita albedine propagationi intendit:* Et Olaus Petri: *De muſtela ſubjiciam pauca, quæ hyeme eſt albiſſima, & pulcherrima beſtiola, æſtate autem ſubrufa & cæſia ex parte* Pari modo venatur & muros, ſicuti muſtelæ ſolent, unde Sueci *lekat* nuncupant. Neque poteſt illi eſſe dubium, qui & alibi, & in Septentrione vidit. Unde nollem cum Scaligero *murem Suecicum* vocare. Majori jure inter mures referuntur beſtiæ minutæ, *Lemmus* dictæ, quarum carnibus veſci hermelinos & ſaginari ſcribit Olaus Magnus dicto loco. Samuel Rheen ſubinde inveniri docet in Lapponia. *Ther vanker och itt ſlags miiß, ſom the kalla fiällemæß, eller lemblar.* Hoc eſt: *Invenitur ibi* (in Lapponia) *etiam genus quoddam murium, quod appellant mures montanos ſive lemblar.* Deſcripſit, delineatosque diligenter dedit, Olaus Wormius in Muſæo ſuo, ex quo pictura liquet tamen, caudas habere breviſſimas, & ſirtis pilis, atque ita non per omnia muribus eſſe ſimiles. Ut de colore nihil dicam, quem Olaus dicit eſſe varium. Samuel Rheen rufum nigro diſtinctum. Qui obſervat ſimul; ex improviſo venire, terrasque multitudine velut obtegere. *Deſſe vanka icke aohrligen , uthan ſombliga tiider, och komma ex abrupto i een ſaodan ſtoor myckenheet, att the uthbreda ſig æfvver heela jorden, ſaoſom foglar om vaortiid.* Hoc eſt: *Non apparent hæ quotannis, ſed quibusdam tantum temporibus, veniuntque ex abrupto tanta copia, ut per totam ſe diffundant terram, haud ſecus atque ſolent aves tempore vernali.* Olaus obſervat, hoc accidere, dum pluit. *Per tempeſtates,* inquit, *& repentinos imbres è cælo decidunt.* Putat Olaus, depluere, ſive in inſulis remotioribus, adferantur vento, ſive in ipſis naſcantur nubibus, de quo tamen dubitat. At vero Wormius eo inclinat plane , quod in nubibus naſcantur, quem Cl. Iſaacus Voſſius in Notis ad Pomponium Melam ſuſcepit revellendum , tandem pluviis provocari tantum ex cavernis ſuis ſcribit: *Ratio,* inquit, *quam ob rem animalia iſta cælo cadere vulgo exiſtiment, hæc eſt, quod cum antea non compareant, poſt pluviam illico è cavernulis ſuis prodeant; vel quod illæ aquæ implentur,*

uti

uti existimat Theographus, vel quod genus hoc animalium pluvia maxime vegetatur. Atque hæc ſententia mihi quoque maxime probabilis videtur. Sunt vero non meticuloſæ, verum audaces, nec ad ſtrepitum prætereuntium auffugiant, ſed procedunt clamoresq; edunt. Quin imo ſi quis eas inſequatur fuſte, obvertunt ſeſe, ſubſiliunt. Samuel Rheen: *Nær the foernimma naogen framgao, loepa the honom emoth, och skialla, ſom ſmao hundar, oactandes hvarcken ſtaf eller ſpiut, utan ſpringa op i vadret med ſtor iifrigheet, nær man them doeda vill.* Hoc eſt: *Cum quem ſentiunt prætereuntem, obviam ſe ipſi dant, & latrant inſtar canum minutorum, nullum neque fuſtem curantes, neque haſtam, ſed proſiliunt in altum magna ira, ſi quis eas quærat interficere.* Olaus Petri. *Latrant ut caniculæ, & baculo vel fuſti, quando petuntur, dentibus adhærent, ut canes rabidi.* Etiam hoc peculiare habent, quod in domos nunquam veniant vel tuguria, & damnum ibi faciant. Idem: *Aldrig kommæ them uthi huſen, ther at gioera naogen skada, utan foervvara ſigs i buskar och tafvvar.* Hoc eſt: *Nunquam ædes ingrediuntur ad faciendum ibi damnum, ſed recondunt ſe in virgultis & clivulis.* Solent aliquando ſeſe mutuo invadere bellantium more, in duos diviſæ velut exercitus. Idem: *the loepa och ſom kriegsharar emot huarandra pao ſioear eller engiar.* h. e: *Concurrunt quoque inter ſe more exercituum in lacubus aut pratis.* Hos concurſus ſolent Lappones putare quædam eſſe omnia, vel præludia futurorum in Suecia bellorum. Quin imo & unde hoſtis ſit venturus colligere ex eo, unde ipſæ venerint, quæ inter ſe certamina inſtituerunt. Idem. *Nær Lapparna narda the touarſe, ſeiia the, at om the komma fraon oeſten, skola vara ett omen, dæt vaor kiæra fædernesland skall raoka i krig med Riisſen, komma the ifraon væſtar, thao med the danska.* Hoc eſt: *Quando Lappones hoc obſervant*, (concurre videlicet prælio inter ſe) *fuerunt, ſi ex oriente veniant, omnem eſſe futuri patriæ chariſſimæ belli cum Ruſſis, ſi ex Occidente, cum Danis.* Habent hæ beſtiolæ ſuos adverſarios, primum hermelinos, ut prædixi, Olaus M. lib. XVIII. c. 20. *Ab his beſtiis, dictis vulgariter Lekat, vel hermelini, conſumuntur, unde iidem hermelini pingueſcunt.* Deinde vulpes, quæ magno numero eas trahunt ad ſpeluncas ſuas. Samuel

muel Rheen. *The varda mycket aff ræfvarne ihælrefuen , huilkæ draga naogra tusond tillsamman till sine kulor.* H. e. *Plurimum discerpuntur à vulpibus, quæ aliquot millia earum deferunt in speluncas suas.* Scilicet & vulpes hoc genere utuntur pro cibo, sicut ipse docet, ostenditque, ideo non parum Lapponibus afferri damni, quia vulpes hoc cibo satiatæ non attendunt escas, per quas alias à Lapponibus capiuntur. Tertio rangiferos qui eos itidem devorant. Idem: *Renarna upsluka och desse fiellmoes i siinnerheet om sommartiid.* Hoc est: *Etiam rangiferi deglutiunt mures hosce montanos , præsertim tempore æstatis.* Ad postremum insidiantur & canes ipsis, quibus pariter præbent pabulum, sed quod observandum, priore tantum sua parte, posteriorem aspernantur, forte, quod malignum quid in ea, canibusque noxium. Idem: *The varda miicket af hundarne ihiatrefna, men the foertæra allenast den fræmdre , och icke den efdre deelan.* Hoc est: *Discerpuntur plurimum à canibus, sed hi priorem tantum partem eorum , non vero posteriorem absumunt.* Sicut autem malum hoc per hæc remedia submovetur, ita sibi ipsi aliquando pœna solet esse. Ut cum gustat herbam ab eo renatum tempore, quo priorem absumsit. Olaus Magnus. *Vivit hoc agmen , donec non gustaverit herbam renatam.* Vel cum alias se privat vita sua, id quod duplici fit ratione, nam vel inter ramos suspensa diem obit, vel in aquas præcipitem se agit. De quo utroque Samuel Rheen: *Nær the vilia foers vinna, loepa sombliga af them opitræn, och hængia sig emellam tvve klufueta quistar, sombliga dranckia sig sielva, vvatnet ther naogre tusende pao ett rum finnes liggia doedæ.* Hoc est: *Cum disparere volunt, quædam enituntur in arbores, & se inter ramos suspendunt bifidos, quædam se sponte suffocant in aquis ubi sæpe aliquot millia eorum uno loco in cumulum conjecta reperiuntur mortua.* Quod videtur innuisse etiam Olaus Magnus, quando ita scripsit in superiori loco: *Conveniunt gregatim, quasi hirundines evolaturæ, sed stato tempore moriuntur acervatim cum lue terræ.* Ultimum genus, quod & ipsum nominari à Samuele Rheen debuerat, sunt lepores. Nam & hi numero non exiguo in Lapponia occurrunt. Æstimantur propter pellem, maxime hyberno tempore, quo mire candet, sicut vulpium.

um. Solent enim quotannis mutare colorem, atque appropinquante hyeme albeſcere, cum ob cauſas, alias tum præſertim ſingulari. Naturæ providentia, ne ſi inter nives candidiſſimas colore diſſimili eſſent notabiles, ab hominibus feriſque juxta oppreſſi penitus delerentur. Quam ob cauſam idem fieri non in aliis modo quadrupedibus, ſed avibus exiſtimamus, ut oſtendam in ſequentibus. De leporibus Olaus Magnus lib. XVIII. cap. 10. *Eſt igitur certiſſimum, omnes lepores Aquilonares poſt Æquinoctium autumnale, primo præſertim nivium caſu, candidum (dimiſſo griſeo) induere pilum.* Et capiuntur illo tempore non infrequenter dimidia ſui parte ſoliti coloris, altera dimidia albi, quod ipſi vidimus ſæpiſſime, media hyeme vero non niſi albi. Sed de hac re alibi jam dixi.

CAP. XXX.

De Avibus, & Piſcibus, & aliis.

VEnio nunc ad aves, quas & ipſas copia ingenti alit Lapponia. Recenſet eas his nominibus Samuel Rheen: *Svvanor, gias, ander, ſkræckior, kniipos, och ſedan allehanda ſlagz ſioefoglar. Item, Skogzfoglar, ſaoſom kiædrar, orrar, ierpor, ſnioeriipor.* Hoc eſt: *Cigni, anſeres, anates, upupæ, knypes, omneque genus avium aquaticarum, item ſylveſtrium, ut urogalli, tetraones, attagenes, lagopodes.* Ubi facit alias aquaticas & paluſtres, alias ſylvicolas, & utrumque genus oſtendit magna reperiri copia, per Lapponiam, quoniam & lacubus, paludibus, aquis, & ſylvis montibusque abundat. Sunt autem ex his quædam alibi quoque notæ quædam peculiares regionibus ſeptentrionalibus. Ex priori genere ſunt cygni, qui ſat cogniti. Anſeres item, atque anates, quas aves hic non domeſticas intelligit, ſed feras. Nam dome-

sticas quidem habent neque has, neque ullas alias. Olaus Petri. *Aves domesticas habent nullas.* Ubi domesticas vocat non anseres modo, anates, columbas, & ejusmodi, sed & gallos gallinaceos, & gallinas omnis generis, Lapponibus ignotas penitus. Habent autem hoc peculiare aves feræ, quod in regiones has septentrionis veniant ex locis Australibus, ibique struant nidos, gignant prolem, pullosque alant, quod non faciunt tanta copia, & tam frequenter locis aliis. Credo, quod minori quiete ac securitate alibi versari possint, ac fortasse nec tam copiosum comparare sibi victum, ut sit in Septentrione. Samuel Rheen. de cygnis. *The komme i en ganska stor miicken heeten vaortyden i fraon uaster hafuet.* Hoc est. *Ingenti copia primo vere illuc veniunt à mari seu oceano Germanico.* Et de aquaticis in universum. *The byggia ther om somaren boo, varpæ, sine unger ut klæckia.* Hoc est: *Æstate ibi nidificant, ponunt ova, & pullos excludunt suos.* Idem pertinet & ad upupas, quæ pari modo veniunt primo vere, pullosque suos excludunt. Sic Olaus Petri de istis omnibus. *Vernali tempore ea copia accedunt, ut cælum videantur operire, & ubi in itinere pernoctant, vel alias escam quærunt, per dimidium miliaris audiuntur vociferantes.* Knyper esse puto de posteriori genere, nec alibi facile inveniri. Caput & tergum habent nigrum, alas quoque partem maximam, pectus venterque albent, rostrum rubrum est, prælongum, & denticulatum, pedes breves, itidem rubræ, cum pellicula inter digitos, ut habent aves aquaticæ omnes, species tota, qualis hic subjicitur.

Pertinet hoc genus, quos omisit Samuel Rheen, vulgo *Loom* vocatæ, nisi existimamus genere communi avium aquaticarum voluisse compræhendere. Tanta quippe copia earum & diversitas, ut enarrari paucis nequeat. Describit avem Loom Olaus Wormius in Musæo suo. Unde & pictura ejus potest peti. Non est de genere anatum, quod ex rostro liquet, quod non latum,

sed

ſed acutum habet. Id peculiare ipſi, quod non exeat in terras, ſed aut volet, aut in aquis natet. Habet quippe pedes, ſed breves admodum, ſi cum reliquo componas corpore, multumque ad poſteriora rejectos, ut natare quidem poſſit optime, ſuſtinere vero ſe in terra iterque inſtituere haud valeat. Unde quoque nomen ei inditum, nam *loom*, eſt claudum, & inhabile ad procedendum. Ex avibus ſylveſtribus hic nominatur *K. der*, à Samuele Rheen, quo *Wogallum* reddidimus, genus innuendo maximum, quod & circa Tridentum *Cedron*, voce non diſſimili, appellant, ſi Geſnero fides eſt, qui & de cætero non inepte deſcribit. Ad quod fœminam à mari nil differre putat colore, niſi quod ſit minus nigra, in eo quidem falſus eſt. Color enim plane luteus, nigris tantum diſtinctis punctis. Idem obſervandum de tetraone, ſeu urogallo minore, quem appellat. Nam & ejus fœmina colore differt plurimum, cum ipſe fere totus niger ſit, illa vero lutea, ſicut urogalli fœmina, à qua non differt multum, niſi ſola magnitudine. Cinerei coloris eſſe dixit Olaus M.

quoniam non est exacte luteus, sed ex luteo & cinereo compositus, interdum quoque plus in cinereum inclinans. Plane namque hoc est genus, quod describit lib. XIX. cap. 33. ubi *gallos sylvestres* appellat. *Sunt*, inquit, *in septentrionalibus terris galli sylvestres, quantitate similes phasianis, licet multo breviore cauda, & absoluta nigritia in toto corpore, & candentibus aliquot pennis in extremitate alarum & caudarum. Mares rubea & eminenti crista, feminæ vero humili, & toto colore griseo decorantur.* Non sunt alii galli hi sylvestres, quam qui Suecis *Orrar*, Latinis *tetraones*, seu *urogalli minores*. Neque aliter intelligendæ cristæ, quam quales habent urogalli, non in vertice capitis, sed utrinque supra oculos, quod non intellexit pictor ejus, gallosque domesticos eorum loco expressit. Hi urogalli minores sive Orrar, perinde, ut majores, sive Kiedrar habent feminas colore plurimum dissimili, isti quidem magis luteo, hi ad cinereum magis inclinante, sicut dixi. Sunt, qui genus hoc appellant phasianos, sed est longe alia horum species, quod intelligit quilibet, qui conferre inter sese voluit. Quanquam vero genus utrumque reperiatur in Lapponia, posterius tamen esse solet infrequentius. Samuel Rheen: *I skoqueland æro mäst allelanda skoquefoglar saosom kiædrar, menganska fao orrar.* Hoc est: *In regione sylvestri omne genus avium sylvicolarum reperitur, ut urogalli, at tetraones minores, prorsus pauci.* Sed nec reliquorum eadem semper copia, quibusdam enim annis reperiuntur prorsus nullæ. Olaus Petri. *Aliquando plane videtur earum fuga mirabilis, ut per aliquot emaneant annos. Iterum non redeunt, totum replent desertum, pluribusque tum Lappi potiuntur, quam devorare queant.* Venio ad Attagenes, sic enim recte puto nominari, qui sunt *jærpe* Suecis, ei modo attagen, quod Germanis *Haselhun*, id est gallina corylorum, de quo dubitant. Prorsus enim *jærpe* Suecorum & Germanorum Haselhun conveniunt, nec paludes colunt, sicut veterum attagenes, sed nemora sylvasque, unde Rheen, inter aves, sylvas frequentantes numeravit. Sunt & ipsi bona copia in Lapponia, incolisque cedunt in cibum. At nullum

genus

genus frequentius lagopode, quod non in ſylvis modo reperitur, ſed & montibus altiſſimis, ubi pleraque ſunt nuda & contecta nivibus. Idem ſcriptor. *Deſſe foglar finnes i skoglandet, och vid ſtroemar, och ſioear. Maen ſaoſom i fioellenaer ingen skog, utan allenaſt ſmao ſioear, altſo kunna inga skog foglar der viſtas, foer uthan fiael riipor, hvilka ſomblige aohr ther finnas i ſtor myeken heet.* Hoc eſt. *Hæ aves* (urogalli, tetraones, attagenes) *inveniuntur in regione ſylveſtri prope flumina & lacus. Sicut vero in montibus Norvagiam verſus ſylvæ nullæ ſunt, ſed parvi tantum lacus, ita nullæ aves ſylvicolæ ibi poſſunt verſari, exceptis lagopedibus, quæ nonnullis annis ibi reperiuntur in copia ingenti.* Ita verto iſtæc, & *lagopedes* appello, quæ Samuel Rheen modo *Fial riipor*, modo *ſnioeripor* nominantur. Germani, ac præcipue Helvetii vocant *Schnæhüner* id eſt, *gallinas nivales*, aut *Schnævoegel*, id eſt, *aves nivales*, quia gaudent nivibus, & in jugis montium Helveticorum Alpibusq; ubi omnia nivibus ſunt opperta, reperiuntur. Habent autem pedes ſimiles leporinis, & pro plumis villum, unde nomen lagopodum, acceperunt. Deſcribit eas alias his verbis Samuel Rheen. *Deſſe fiælrypor æro om vintertiid heel ſnioehvita, och hafva den tiiden ingen ſvart fiæder, foeruthan the ſom æro af ſexu fœminino, hafva allenaſt een ſvart fiæder under vingan. Men in emoth vaohren varde the grao, ſaoſom orro hoener, hvilken færga the behaolla in til vinteren, tao the aoter varda huita.* Hoc eſt: *Hæ lagopodes hyberno tempore penitus ſunt candidæ inſtar nivis, neque ullam nigram habent pennam, exceptis eis, quæ ſunt ſexus feminini, quæ pennam nigram habent unicam ſub una alarum. Appropinquante aute Vere, griſeum accipiunt colorem, qualem habent fœminæ tetraonum minorum, quem & ſervant usque ad tempus hyemale, quo denuo fiunt candidæ.* Quibus verbis quod de coloris traditur mutatione, obſervandum, quia alii notare omiſerunt. Nominat quidem Olaus Magnus aliquas *aviculas nivales*, quas aït, *ab albedine in cinereum colorem naturali varietate tranſire.* Verum intelligere lagopodas ex eo haud videtur, quod ipſis tribuat *pedes rubeos*, *ut nigrarum ciconiarum*

lib.

lib. XIX. cap. 35. Longe namque alii lagopodum ſunt pedes, ut jam dixi. Alias & hoc in lagopodibus obſervat Samuel Rheen, quod non facile verſentur in arboribus, contra quam aviculæ nivales pinguntur apud Olaum. Verba Samuelis: *Snioeryperna viſtas gemenligen nedan pao marken, och icke i træ.* Hoc eſt: *Lagopodes plerumque verſantur humi, non in arboribus.* De cætero lagopodes ſunt aves nitidæ, ac quæ continuo huc & illuc currant, neque unquam ſedeant ſegnes & immotæ. *The loepa af och an*, item Samuel Rheen, id eſt, *accurrunt, & recurrunt.* Et alio loco: *The æro reenligæ behændige och ſnælle*, id eſt, *mundæ ſunt, agiles & feſtinæ.* Effigies earum talis.

Venio ad piſces, quorum incredibilis eſt copia in Lapponia. Zieglerus pridem: *Piſces capiunt plurima copia, tantum denique ſupereſt captura, ut ejus plurimum condant in cetariis, & exportent in vicinas terras.* Jovius. *Ad mare eſt ingens captura piſcium.* Ad mare, dicit, quia Lappones Moſcoviæ vicinos deſcribit, cæteri etiam ex lacubus & fluminibus habent. Genus optimum, quod apud ipſos reperitur ſunt Salmones, de quibus jam olim teſtatus eſt Olaus Magnus lib. XX. cap. 3. *Vix alibi in tota Europa uberior Sal-*

monum piscatura reperitur, quam in Bothnico mari versus Lappones, è quorum montibus & terris vastissima flumina dulcium aquarum descendunt: contra quæ pulcherrimo spectaculo quasi milites micantibus armis, sub solari æstu ascendere videntur Salmones, tanto præsertim agmine, ut superiores montium aquæ prædam reservent piscatoribus suis. Etiam Samuel Rheen primo loco eos memorat inter pisces, quos alat Lapponia, dicitque fluvios ascendere, quasque possint, descendere vero tempore Matthæi. *Lax*, inquit, *kommer af stora hafvet, och gaor alt opp till Lapmarcken sao laongt han kan komma, och nær han icke længer fær stora forsar upkomma kan, maoste han altsao om hæsten vid Matthæi tyd vænda tilbaka.* Hoc est: *Salmo venit ex mari, & adscendit in Lapponiam, quousque potest, & si longius nequit, obstantibus cataractis magnis, vertit cursum suum circa autumnum tempore Matthæi, & descendit iterum.* Solet autem, ut observat ipse, descendens multo esse deterior, quam cum adscendit, quod videtur evenire, partim quoniam exhaustus est labore, quem adhibuit innitendo contra flumen, partim quoniam & debilitatus venere, quam exercet in locis superioribus, & partibus fluviorum remotioribus à mari, unde descendentem solum *Lax* appellant Argentoratenses mei, quibus ascendens *Salm* est, quod tum vere sit *Laß*, id est, lassus & fatigatus venere, alioque labore. De copia & multitudine docent nonnihil ista Olai Petri c.13. *Retulit teloniarius ejus loci* (Tornæ) *quodam anno exportatas esse mille trecentas tonnas.* Secundum genus piscium, quod in Lapponia occurrit, sunt lucii. Idem Rheen. *I desse sioar finnes giædder, stora och smao.* Hoc est: *In his lacubus inveniuntur lucii magni & parvi.* Olaus Magnus, sic de ipsis, lib. XX. c.8. *Sunt lacus dulcium aquarum in montanis Lapponiæ CCCC. miliarium Italicorum longitudine, latitudine vero C. & amplius, in quibus tanta est luporum aquatilium (quamvis & aliorum piscium) copia, ut non solum alendis hominibus per quatuor amplissima septentrionalia regna sufficiant, sed etiam latius, sale soloque siccati, navigiis, velut lignorum magnæ strues, in amplam Germaniam vendendi exportentur.* Vocat *lupos*, qui Suecis sunt *giæddor*, nobis *lucii*, pisces aquis dulcibus assueti, ac ubique notissimi, capite prælongo,

muel Rheen. *The varda mycket aff ræfvarne ihælrefuen , huilkæ draga naogra tusond tillsamman till sine kulor*. H. e. *Plurimum discerpuntur à vulpibus, quæ aliquot millia earum deferunt in speluncas suas*. Scilicet & vulpes hoc genere utuntur pro cibo, sicut ipse docet, ostenditque, ideo non parum Lapponibus afferri damni, quia vulpes hoc cibo satiatæ non attendunt escas, per quas alias à Lapponibus capiuntur. Tertio rangiferos qui eos itidem devorant. Idem: *Renarna upsluka och desse fiellmoes i siinnerheet om sommartiid*. Hoc est: *Etiam rangiferi deglutiunt mures hosce montanos , præsertim tempore æstatis*. Ad postremum insidiantur & canes ipsis, quibus pariter præbent pabulum, sed quod observandum, priore tantum sua parte, posteriorem aspernantur, forte, quod malignum quid in ea, canibusque noxium. Idem: *The varda miicket af hundarne ihiat refna, men the foertæra allenast den fræmdre , och icke den efdre deelæn*. Hoc est: *Discerpuntur plurimum à canibus, sed hi priorem tantum partem eorum , non vero posteriorem absumunt*. Sicut autem malum hoc per hæc remedia submovetur, ita sibi ipsi aliquando pœna solet esse. Ut cum gustat herbam ab eo renatum tempore, quo priorem absumsit. Olaus Magnus. *Vivit hoc agmen , donec non gustaverit herbam renatam*. Vel cum alias se privat vita sua, id quod duplici fit ratione, nam vel inter ramos suspensa diem obit, vel in aquas præcipitem se agit. De quo utroque Samuel Rheen: *Nær the vilia foers vinna, loepa sombliga af them opitræn, och hængia sig emellam tvve klufueta quistar, sombliga drænckia sig sielva, vvatnet ther naogre tusende pao ett rum finnes liggia doedæ*. Hoc est: *Cum disparere volunt, quædam enituntur in arbores, & se inter ramos suspendunt bifidos, quædam se sponte suffocant in aquis ubi sæpe aliquot millia eorum uno loco in cumulum conjecta reperiuntur mortua*. Quod videtur innuisse etiam Olaus Magnus, quando ita scripsit in superiori loco: *Conveniunt gregatim, quasi hirundines evolaturæ, sed stato tempore moriuntur acervatim cum lue terræ*. Ultimum genus, quod & ipsum nominari à Samuele Rheen debuerat, sunt lepores. Nam & hi numero non exiguo in Lapponia occurrunt. Æstimantur propter pellem, maxime hyberno tempore, quo mire candet, sicut vulpium.

um. Solent enim quotannis mutare colorem, atque appropinquante hyeme albescere, cum ob causas, alias tum præsertim singulari. Naturæ providentia, ne si inter nives candidissimas colore dissimili essent notabiles, ab hominibus ferisque juxta oppressi penitus delerentur. Quam ob causam idem fieri non in aliis modo quadrupedibus, sed avibus existimamus, ut ostendam in sequentibus. De leporibus Olaus Magnus lib. XVIII. cap. 10. *Est igitur certissimum, omnes lepores Aquilonares post Æquinoctium autumnale, primo præsertim nivium casu, candidum (dimisso griseo) induere pilum.* Et capiuntur illo tempore non infrequenter dimidia sui parte soliti coloris, altera dimidia albi, quod ipsi vidimus sæpissime, media hyeme vero non nisi albi. Sed de hac re alibi jam dixi.

CAP. XXX.

De Avibus, & Piscibus, & aliis.

VEnio nunc ad aves, quas & ipsas copia ingenti alit Lapponia. Recenset eas his nominibus Samuel Rheen: *Svvanor, gias, ænder, skræckior, kniipos, och sedan allehanda slags sioe foglar. Item, Skogs foglar, saosom kiædrar, orrar, ierpor, snioeriipor.* Hoc est: *Cigni, anseres, anates, upupæ, knypes, omneque genus avium aquaticarum, item sylvestrium, ut urogalli, tetraones, attagenes, lagopodes.* Ubi facit alias aquaticas & palustres, alias sylvicolas, & utrumque genus ostendit magna reperiri copia, per Lapponiam, quoniam & lacubus, paludibus, aquis, & sylvis montibusque abundat. Sunt autem ex his quædam alibi quoque notæ quædam peculiares regionibus septentrionalibus. Ex priori genere sunt cygni, qui sat cogniti. Anseres item, atque anates, quas aves hic non domesticas intelligit, sed feras. Nam dome-

sticas quidem habent neque has, neque ullas alias. Olaus Petri. *Aves domesticas habent nullas.* Ubi domesticas vocat non anseres modo, anates, columbas, & ejusmodi, sed & gallos gallinaceos, & gallinas omnis generis, Lapponibus ignotas penitus. Habent autem hoc peculiare aves feræ, quod in regiones has septentrionis veniant ex locis Australibus, ibique struant nidos, gignant prolem, pullosque alant, quod non faciunt tanta copia, & tam frequenter locis aliis. Credo, quod minori quiete ac securitate alibi versari possint, ac fortasse nec tam copiosum comparare sibi victum, ut fit in Septentrione. Samuel Rheen. de cygnis. *The komme i en ganska stor miicken heeten vaortyden i fraon uaster hafuet.* Hoc est. *Ingenti copia primo vere illuc veniunt à mari seu oceano Germanico.* Et de aquaticis in universum. *The byggia ther om somaren boo, varpæ, sine unger ut klæckia.* Hoc est: *Æstate ibi nidificant, ponunt ova, & pullos excludunt suos.* Idem pertinet & ad upupas, quæ pari modo veniunt primo vere, pullosque suos excludunt. Sic Olaus Petri de istis omnibus. *Vernali tempore ea copia accedunt, ut cœlum videantur operire, & ubi in itinere pernoctant, vel alias escam quærunt, per dimidium miliaris audiuntur vociferantes.* Knyper esse puto de posteriori genere, nec alibi facile inveniri. Caput & tergum habent nigrum, alas quoque partem maximam, pectus venterque albent, rostrum rubrum est, prælongum, & denticulatum, pedes breves, itidem rubræ, cum pellicula inter digitos, ut habent aves aquaticæ omnes, species tota, qualis hic subjicitur.

Pertinet hoc genus, quos omisit Samuel Rheen, vulgo *Loom* vocatæ, nisi existimamus genere communi avium aquaticarum voluisse compræhendere. Tanta quippe copia earum & diversitas, ut enarrari paucis nequeat. Describit avem Loom Olaus Wormius in Musæo suo. Unde & pictura ejus potest peti. Non est de genere anatum, quod ex rostro liquet, quod non latum,

sed

ſed acutum habet. Id peculiare ipſi, quod non exeat in terras, ſed aut volet, aut in aquis natet. Habet quippe pedes, ſed breves admodum, ſi cum reliquo componas corpore, multumque ad poſteriora rejectos, ut natare quidem poſſit optime, ſuſtinere vero ſe in terra iterque inſtituere haud valeat. Unde quoque nomen ei inditum, nam *loom*, eſt claudum, & inhabile ad procedendum. Ex avibus ſylveſtribus hic nominatur *Ki der*, à Samuele Rheen, quo *Wogallum* reddidimus, genus innuendo maximum, quod & circa Tridentum *Cedron*, voce non diſſimili, appellant, ſi Geſnero fides eſt, qui & de cætero non inepte deſcribit. Ad quod fœminam à mari nil differre putat colore, niſi quod ſit minus nigra, in eo quidem falſus eſt. Color enim plane luteus, nigris tantum diſtinctis punctis. Idem obſervandum de tetraone, ſeu urogallo minore, quem appellat. Nam & ejus fœmina colore differt plurimum, cum ipſe fere totus niger ſit, illa vero lutea, ſicut urogalli fœmina, à qua non differt multum, niſi ſola magnitudine. Cinerei coloris eſſe dixit Olaus M.

quoniam non eſt exacte luteus, ſed ex luteo & cinereo compoſitus, interdum quoque plus in cinereum inclinans. Plane namque hoc eſt genus, quod deſcribit lib. XIX. cap. 33. ubi *gallos ſylveſtres* appellat. *Sunt*, inquit, *in ſeptentrionalibus terris galli ſylveſtres, quantitate ſimiles phaſianis, licet multo breviore cauda, & abſoluta nigritia in toto corpore, & candentibus aliquot pennis in extremitate alarum & caudarum. Mares rubea & eminenti criſta, feminæ vero humili, & toto colore griſeo decorantur.* Non ſunt alii galli hi ſylveſtres, quam qui Suecis *Orrar*, Latinis *tetraones*, ſeu *urogalli minores.* Neque aliter intelligendæ criſtæ, quam quales habent urogalli, non in vertice capitis, ſed utrinque ſupra oculos, quod non intellexit pictor ejus, galloſque domeſticos eorum loco expreſſit. Hi urogalli minores ſive Orrar, perinde, ut majores, ſive Kiedrar habent feminas colore plurimum diſſimili, iſti quidem magis luteo, hi ad cinereum magis inclinante, ſicut dixi. Sunt, qui genus hoc appellant phaſianos, ſed eſt longe alia horum ſpecies, quod intelligit quilibet, qui conferre inter ſeſe voluit. Quanquam vero genus utrumque reperiatur in Lapponia, poſterius tamen eſſe ſolet infrequentius. Samuel Rheen: *I skoqueland æro maſt allelanda skoquefoglar ſaoſom kiædrar, menganska fao orrar.* Hoc eſt: *In regione ſylveſtri omne genus avium ſylvicolarum reperitur, ut urogalli, at tetraones minores, prorſus pauci.* Sed nec reliquorum eadem ſemper copia, quibusdam enim annis reperiuntur prorſus nullæ. Olaus Petri. *Aliquando plane videtur earum fuga mirabilis, ut per aliquot emaneant annos. Iterum non redeunt, totum replent deſertum, pluribusque tum Lappi potiuntur, quam devorare queant.* Venio ad Attagenes, ſic enim recte puto nominari, qui ſunt *jærpe* Suecis, ei modo attagen, quod Germanis *Haſelhun*, id eſt gallina corylorum, de quo dubitant. Prorſus enim *jærpe* Suecorum & Germanorum Haſelhun conveniunt, nec paludes colunt, ſicut veterum attagenes, ſed nemora ſylvasque, unde Rheen, inter aves, ſylvas frequentantes numeravit. Sunt & ipſi bona copia in Lapponia, incoliſque cedunt in cibum. At nullum genus

genus frequentius lagopode, quod non in ſylvis modo reperitur, ſed & montibus altiſſimis, ubi pleraque ſunt nuda & contecta nivibus. Idem ſcriptor. *Deſſe foglar finnes i skoglandet, och vid ſtroemar, och ſioear. Man ſaoſom i ſioellenær ingen skog, utan allenaſt ſmao ſioear, altſo kunna inga skog foglar der viſtas, foer uthan fiæl riipor, hvilka ſomblige aohr ther finnas i ſtor myeken heet.* Hoc eſt. *Hæ aves* (urogalli, tetraones, attagenes) *inveniuntur in regione ſylveſtri prope flumina & lacus. Sicut vero in montibus Norvagiam verſus ſylvæ nullæ ſunt, ſed parvi tantum lacus, ita nullæ aves ſylvicolæ ibi poſſunt verſari, exceptis lagopedibus, quæ nonnullis annis ibi reperiuntur in copia ingenti.* Ita verto iſtæc, & *lagopedes* appello, quæ Samuel Rheen modo *Fial riipor*, modo *ſnioeripor* nominantur. Germani, ac præcipue Helvetii vocant *Schnæhüner* id eſt, *gallinas nivales*, aut *Schnævoegel*, id eſt, *aves nivales*, quia gaudent nivibus, & in jugis montium Helveticorum Alpibusq; ubi omnia nivibus ſunt opperta, reperiuntur. Habent autem pedes ſimiles leporinis, & pro plumis villum, unde nomen lagopodum, acceperunt. Deſcribit eas alias his verbis Samuel Rheen. *Deſſe fiælrypor æro om vintertiid heel ſnioehvita, och hafva den tiiden ingen ſvart fiæder, foeruthan the ſom æro af ſexu fœminino, hafva allenaſt een ſvart fiæder under vingan. Men in emoth vaohren varde the grao, ſaoſom orro hoener, hvilken færga the behaolla in til vinteren, tao the aoter varda huita.* Hoc eſt: *Hæ lagopodes hyberno tempore penitus ſunt candidæ inſtar nivis, neque ullam nigram habent pennam, exceptis eis, quæ ſunt ſexus feminini, quæ pennam nigram habent unicam ſub una alarum. Appropinquante aute Vere, griſeum accipiunt colorem, qualem habent fœminæ tetraonum minorum, quem & ſervant usque ad tempus hyemale, quo denuo fiunt candidæ.* Quibus verbis quod de coloris traditur mutatione, obſervandum, quia alii notare omiſerunt. Nominat quidem Olaus Magnus aliquas *aviculas nivales*, quas aït, *ab albedine in cinereum colorem naturali varietate tranſire.* Verum intelligere lagopodas ex eo haud videtur, quod ipſis tribuat *pedes rubeos*, *ut nigrarum ciconiarum*

lib.

lib. XIX. cap. 35. Longe namque alii lagopodum ſunt pedes, ut jam dixi. Alias & hoc in lagopodibus obſervat Samuel Rheen, quod non facile verſentur in arboribus, contra quam aviculæ nivales pinguntur apud Olaum. Verba Samuelis: *Snioeryperna viſtas gemenligen nedan pao marken , och icke i træ.* Hoc eſt: *Lagopodes plerumque verſantur humi, non in arboribus.* De cætero lagopodes ſunt aves nitidæ, ac quæ continuo huc & illuc currant, neque unquam ſedeant ſegnes & immotæ. *The loepa af och an*, item Samuel Rheen, id eſt, *accurrunt*, *& recurrunt.* Et alio loco: *The æro reenligæ behændige och ſnælle*, id eſt, *mundæ ſunt*, *agiles & feſtinæ.* Effigies earum talis.

Venio ad piſces, quorum incredibilis eſt copia in Lapponia. Zieglerus pridem: *Piſces capiunt plurima copia, tantum denique ſupereſt captura, ut ejus plurimum condant in cetariis, & exportent in vicinas terras.* Jovius. *Ad mare eſt ingens captura piſcium.* Ad mare, dicit, quia Lappones Moſcoviæ vicinos deſcribit, cæteri etiam ex lacubus & fluminibus habent. Genus optimum, quod apud ipſos reperitur ſunt Salmones, de quibus jam olim teſtatus eſt Olaus Magnus lib. XX. cap. 3. *Vix alibi in tota Europa uberior Salmonum*

monum piſcatura reperitur, quam in Bothnico mari verſus Lappones, è quorum montibus & terris vaſtiſſima flumina dulcium aquarum deſcendunt: contra quæ pulcherrimo ſpectaculo quaſi milites micantibus armis, ſub ſolari æſtu aſcendere videntur Salmones, tauto præſertim agmine, ut ſuperiores montium aquæ prædam reſervent piſcatoribus ſuis. Etiam Samuel Rheen primo loco eos memorat inter piſces, quos alat Lapponia, dicitque fluvios asſcendere, quasque poſſint, deſcendere vero tempore Matthæi. *Lax*, inquit, *kommer af ſtora hafvet, och gaor alt opp till Lapmarcken ſao laongt han kan komma, och nær han icke længer fær ſtora forſar upkomma kan, maoſte han altſao om hæſten vid Matthæi tyd vænda tilbaka.* Hoc eſt: *Salmo venit ex mari, & adſcendit in Lapponiam, quousque poteſt, & ſi longius nequit, obſtantibus cataractis magnis, vertit curſum ſuum circa autumnum tempore Matthæi, & deſcendit iterum.* Solet autem, ut obſervat ipſe, deſcendens multo eſſe deterior, quam cum adſcendit, quod videtur evenire, partim quoniam exhauſtus eſt labore, quem adhibuit innitendo contra flumen, partim quoniam & debilitatus venere, quam exercet in locis ſuperioribus, & partibus fluviorum remotioribus à mari, unde deſcendentem ſolum *Lax* appellant Argentoratenſes mei, quibus asſcendens *Salm* eſt, quod tum vere ſit *Laſs*, id eſt, laſſus & fatigatus venere, alioque labore. De copia & multitudine docent nonnihil iſta Olai Petri c.13. *Retulit teloniarius ejus loci* (Tornæ) *quodam anno exportatas eſſe mille trecentas tonnas.* Secundum genus piſcium, quod in Lapponia occurrit, ſunt lucii. Idem Rheen. *I deſſe ſioar finnes giædder, ſtora och ſmao.* Hoc eſt: *In his lacubus inveniuntur lucii magni & parvi.* Olaus Magnus, ſic de ipſis, lib. XX. c. 8. *Sunt lacus dulcium aquarum in montanis Lapponiæ CCCC. miliarium Italicorum longitudine, latitudine vero C. & amplius, in quibus tanta eſt luporum aquatilium (quamvis & aliorum piſcium) copia, ut non ſolum alendis hominibus per quatuor ampliſſima ſeptentrionalia regna ſufficiant, ſed etiam latius, ſale ſoloque ſiccati, navigiis, velut lignorum magnæ ſtrues, in amplam Germaniam vendendi exportentur.* Vocat *lupos*, qui Suecis ſunt *giæddor*, nobis *lucii*, piſces aquis dulcibus aſſueti, ac ubique notiſſimi, capite prælongo,

mandibula inferiore prominente, dentibusque armata & frequentibus, & acutissimis, qui Germanis meis *Hæcht* dicuntur. Occurrunt ibi magnitudine insigni & frequenter, qui exæquent virum longitudine, aliquando & superent. Verissimeque Olaus. *Si aquas cibumque pro vita sufficientem habuerit, successu temporum ad longitudinem octo pedum evadet.* Tertium est genus, quod à Suecis *Syck* vocatur. Specie non differt multum à ciprino lato, nisi quod os habeat longius & acutius, nec sit æque latum. Vulgo ciprinorum magnitudinem vix æquat; in Lapponia vero maximum reperitur, & quod libras pendeat duodecim. Samuel Rheen: *Sykær mycket stoor, haollandes somblige i vvicht tie, eller tolf marker, som ær ganska feeter, och væhlsmakande.* Hoc est: *Genus id, quod vocatur syk insigni est magnitudine ibi ut nonnulli pendeant libros decem vel duodecim, sint opimi, & saporis optimi.* De horum magnitudine firmat & Johannes Tornæus, qui simul saporis docet esse optimi gratissimique, ut vix pisces alii ei possint comparari. Verba ejus: *Ibland andra fiskar faongas dær och ett slag af stort Syk besynnerlig uthi dhe smao træsken, hvilken ofta sao nær en aln laong ær, denna ær sao feet, och behagelig at æta, sao att jag intet veet af hvad foer slags fisk man i stællet foer honom spysas ville.* H.e. *Inter pisces cæteros ibi capitur species magni syk, præcipue in lacubus minoribus, qui sæpe ulnam æquat longitudine. Hic tam est pinguis, gratique saporis, ut ignorem, quænam piscium species in cibo vicem ejus possit explere.* Quartum genus vocant *abbor*, quod latinis *perca.* Etiam hoc frequens est, & magnitudinis nonnunquam incredibilis. Servatur hodieque caput ejus piscis exsiccatum in templo Luhlensi, quod à vertice suo ad imas mandibulas latum, superat duos palmos magnitudine. Reperiuntur ibi & mustelæ fluviatiles, rutili, alburni, sed potissimum in lacubus mari vicinioribus. Samuel Rheen: *I the nederste sioeger finnes laakar, moest, och loyor.* Hoc est: *In lacubus inferioribus inveniuntur mustelæ fluviatiles, rutili, & alburni.* At in lacubus, qui sunt plurimi inter montes Norvagiæ, duplex potissimum occurrit genus, quod Sueci vocant *Ræding*, & *ærlax.* Idem: *I the siæar som hægst opp i fiællen æro belægne, finnes allenast ræding, och ærlax.*

Hoc

Hoc est: *In lacubus sitis superius inter montes, tantum inveniuntur ræding & æhrlax.* An hoc genus alibi reperiatur, nec dum mihi cognitum est. Prius sic describit dictus Rheen: *Denna ræding hafver sit nampdær af, att han hafuer een ræd purpurfærga under sin buuk, och seer mycket vacker uth.* Hoc est: *Ræding hic nomen suum habet ex eo, quod colore sit rubro & purpureo in ima parte ventris, prorsusque pulcher videatur.* Posterius convenit specie cum Salmonibus, sed differt magnitudine, quia multo minus est, sunt, qui habent pro Salmonibus necdum adultis, sed revellitur hæc sententia ex eo, quia capiuntur pisces hi in lacubus, qui ad mare non pertingunt, undiquaque etiam sunt clausi, nec Salmones habent ullo tempore. Mallem ego referre ad tructas, quandoquidem externa specie vix differunt, nisi quod tructarum carnes magis rubeant, sintque molliores atque delicatiores. Præter hos & alii sunt pisces plurimi in Lapponia, sed neglecti ac propemodum ignorati, quia victui non serviunt. Quare ne nos quidem aliqua de ipsis prodere valemus. Olaus Petri c. 13. nomina eorum, ambiguus tamen incertusque, sic recenset. *Salario, cobitis, barbatula, rubellis, borbocha, oculata, prasinus, Cyprinus cobitis aculeata.* Reptilia haud multa in Lapponia occurrunt: Serpentes nulli, Zieglerus. *Terra serpentem non fert.* Debet tamen hoc præcipue intelligi de regione superiore, quæ est versus montes Norvagicos, nam in inferiori ac sylvestri reperiuntur, licet nec ibi quidem multi admodum. Samuel Rheen. *Ormar æro icke synnerligen i Lappmarcken, uthan allenast naogre fao neder i Skoglandt, doch finnes icke een op i fiællen.* Hoc est: *Serpentes non reperiuntur multum in Lapponia, tantumque pauci aliquot inferius in regione sylvestri; at superius versus montes ne unicus quidem.* Insecta quoque ibi non admodum frequentia. Pulices penitus ignoti. Olaus Petri. c. 17. *Pulicum molestia prorsus carent.* Sed sunt ibi culices, à quibus multa patiuntur incommoda. Zieglerus; *Culices ibi sunt grandes, & infesti.* Olaus Magnus lib. XXII. c. 5. *Versus extremas Septentrionis terras & aquas maxima est molestia grandiorum culicum, præsertim inpunctura fastidiosissimo sono.*

Solent hi culices non hominibus solum esse molesti, sed & bestiis, præcipue rangiferis, quos iccirco in summa montium cacumina educere coguntur. Samuel Rheen. *Somblige fly till fiællryggen, och somblige æfver fiællryggen, och det fær myggare skull, som ther færmyeket uanka, och giæra theras Rheenar stor vanda. Hvarfære at undvyka desse ohyror, som dæras rænar haort plaoga, moste the med them fly pao tha hoegsta berg the finna och kunna komma.* Hoc est: *Quidam ascendunt ad juga montium, quidam ea transeunt, idque propter culices, qui nimis multi existunt apud ipsos, rangiferosque ipsorum ingenti molestia affligunt. Quare ut hanc pestem effugiant, qua rangiferi eorum vehementer læduntur, discedere cum eis compelluntur ad montes editissimos, quos possunt invenire, & in quos eniti valent.* Homines adversus eos sese armant domi quidem fumo perpetuo in suis tuguriolis Johannes Tornæus; *Fumo quotidiano æstate culices & tabanas abarcent.* Item, si sit dormiendum, tegete lanea, qua non corpus modo, sed & caput operiunt. Samuel Rheen: *Raanar draga the oefver hufuudet, foer myggernas myckenheet skull, som daer oefvermaotten vankas.* Hoc est: *Tegetes etiam capiti inducunt* (dormituri) *propter copiam culicum, qui sunt illic plurimi.* Foris vero, & cum prodeunt, corpus muniunt pellibus, seu potius vestimentis confectis è corio. Idem: *Om sommaren bruka the och Klæder af skinn, baode mæn och quinnor foer myggen skull, pao det the icke skole kunne byte igenom.* Hoc est: *Æstate utuntur & vestimentis ex corio, viri pariter ac feminæ propter culices, ne possint rostro perforare.* Capiti eodem fine imponunt pileos è panno, quibus etiam faciei partem magnam obtegunt. Sunt, qui adversus odiosissimum hoc genus faciem, quaqua patet, solis oculis exceptis, pingant resina vel pice, quod ab ipsis mihi dictum est Lapponibus. Idem testatur Olaus Petri Niurenius c. 9. *Difficultatem hanc æstas secum habet, ut aerem muscis, culicibus, aliisque insectis ita impleat, ut nisi quis pice faciem obleverit, vix eam sartam tectamque retineat.* Præter culices etiam vespæ ibi sunt majores, quæ & ipsæ rangiferos præsertim infestant. Solent autem ita quandoque cutem eorum perforare, ut vestigia post se relinquant, etiam

cum

cum mactati excoriantur rangiferi. Foramina videlicet minuta comparent etiam in corio, quæ populari lingua *kaorm* appellant. Schedæ Johannis Buræi: *Kaorm aro smao hohl pao ranskin, ther getingen byterśig in om sommaren.* Hoc est: *Kaorm vocantur foramina exilia in pelle rangiferi, per quæ morsu appetere ipsum solet tempore æstatis.* Etiam his remedium à fumo. Olaus Petri Niurenius: *Æstate vehementer ab insectis torquetur, & si ab eis liber erit, necessum est, semper iis in eorum usum habere accensum ignem, in cujus fumum ingressus possit requiescere rangifer.* Quod si eo destituuntur, aquis se immergunt. Idem. *Secus si fit, se immergit totum aquis, ut aliquando & pereat, vel fragilior evadat.* Atque hæc de animalibus Lapponiæ sufficiant.

CAP. XXXI.

De Arboribus & Plantis.

POst animalia venio ad Arbores. Habet has quoque Lapponia numero non parvo, sed primo frugiferas, ut pomos, piros, cerasos, & id genus nullas. Jovius: *Lapponum gens neque fruges, neque poma, neque ullam omnino vel terræ, vel cœli benignitatem novit.* Olaus Petri, c. 14. *Arboribus, poma, & id genus alia ferentibus omnino caret.* Deinde ne quidem ex sylvestribus, quæ minus frigoris sunt patientes, ut quercus, fagos, & hujusmodi. Olaus Petri hac de re sic habet: *Quercum, corylum, fagum, platanum tiliam non possidet; pinum duntaxat, & abietem, juniperum, betulam, sorbum, salicem, tremulam, frangulam, alnum, cornum.* Quibus verbis tamen malè *cornum* ponit pro *ribibus*, per *tremulam* vero populum Lybicam vulgo dictam, per *frangulam*, alnum nigram intelligit. Sed & quæ nascuntur ibi, non promiscue nascuntur locis omnibus. Nam montes quidem Fellici, ut vocant, qui Norvagiam inter & Lapponiam sunt siti, nullas prorsus habent arbores. Olaus Petri: *In superioribus locis Sevonum seu Alpium, quod per multa miliaria ne*

una quidem arbor inveniatur, *non tacendum.* Johannes Tornæus. *Montes Fellici glabri existunt, nullaque arbore sati.* Samuel Rheen, cujus verba Suetica produxi alio loco: *Montes plane sylvis omnibus sunt destituti.* Accidere hoc putat Petrus Claudi propter vim continuam ventorum, sicut alibi ostendi. Sed fortassis caussa verior est frigus perpetuum & intensissimum, præcipue in jugis atque cacuminibus eorum montium. Proxima montibus consita quidem sylvis, verum hoc discrimine, quod in prima regione non nascantur, nisi meræ betulæ, quarum magnitudo & proceritas notabilis, adspectuque latissima, cum sint à natura per ordines pulcherrimos dispositæ, hortique speciem procul præbeant amœnissimi. Samuel Rheen. *Nædan fær fiælle begynnes Skoglandet, och nærmast fiællen ær ingen tall eller gran, uthan biorck, huilka vvæxa stora och hœga, lyka, som the i een oertegard vvoro planterade.* Hoc est: *In imo montium incipit regio sylvestris, sed in parte montibus proxima nullæ nascuntur abietes, vel piceæ, verum betulæ, quæ fiunt magnæ altæque, haud secus, ac si in horto satæ forent.* At regio, quæ distet longius à montibus, præter betulas fert & abietes, & piceas, estque consita quasi nova quædam sylva, mixta & composita à triplici eo genere arborum. Idem. *Nedan fær bioerkskogen finnes annan skog och træ, som ær tall och græhnskog, med bioerckskog tillsamman, does ær thet icke naogen fast, uthan loes skogh.* Hoc est: *Post sylvam betulinam, reperitur alia ex abiete ac picea, junctisque betulis. Non tamen densa ea sylva est, sed rara.* Præter hás arbores aliæ in Lapponia rarissime inveniuntur. Frutices frequentiores sunt. Ribes præcipue ibi proveniunt ingenti copia. Sam. Rheen: *Opp in emoth fiællen vvæxa skœna och stora vvynbær i stor imnogheet.* Hoc est: *In superiori regione versus montes nascuntur ribes pulchræ magnæque ingenti copia.* Sed hæ prorsus negliguntur à Lapponibus, ut idem indicat. Forte quod ingratioris sint saporis, cum baccis præsertim nigris. Habent enim fruticem hunc non cum rubris tantum acinis, sed & cum nigris, cujus copia longe major & frequentior apud Lappones. Non minor apud eos frequentia juniperi, quæ lætissime ibi nascitur, & surgit in altum. In Lapponia nascuntur quo-

quocq; baccæ omnis generis. Nobilissimæ sunt, quæ Suecis *hiortron*, Latine quibusdam *chamæmora*, sive *mora Norvagica* vocantur. Species earum, qualis quæ proveniunt in rubis, singulæ namq; baccæ sunt divisæ in pluscula quasi grana, colore primum pallide luteo, qui cum maturuerunt, incipit rubere. Nascuntur autem in locis uliginosis & palustribus. Olaus Petri: *Habent chamæmorum, (hiortron) in paludosis crescentem locis, sapore satis jucundo in maxima ubertate.* Samuel Rheen. *Therwaxe och hiortron i stor ymnogheet pao moraas eller myror.* Hoc est: *Nascuntur, ibi quoque chamæmora in copia ingenti in uliginosis & palustribus locis.* Serpunt humi, & exiguo sustinentur pedicello, ut inter frutices referri non debeant. Baccæ autem sunt saluberrimæ, præsentemque contra scorbutum præbent medicinam. Lappones eis gaudent in cibo non modo recentibus, sed & sale conditis, de quo genere alibi à me dictum est. Pari modo apud eos nascuntur rubi Idæi baccæ, Suecis *hallon* dictæ, uti constat ex Olai Petri indice, item ericæ bacciferæ tenuifoliæ, quas & chamætaxos aliqui appellant, Suecis *Kraokebær* vocata, credo quod petantur à cornicibus. Item vaccinia rubra minora, Suecis *lingon*, & vaccinia nigra minora, Suecis *blaobær*. Meminit omnium prædictus scriptor, istis verbis: *Sammatunda giœra the med lingon, Kraokebær, och blaobær.* Hoc est: *Idem faciunt cum vacciniis rubris, chametaxis, & vacciniis nigris* Lappones. Et Olaus Petri. *Habent similiter & myrtillos, blaobær, & in autumno vaccinia rubra, lingon, & ericam bacciferam.* Loquitur de modo, quo has baccas præparant in cibum, & à me est indicatus in superioribus. Unde simul constat, non minorem harum baccarum apud eos esse copiam, quam præcedentium. Proveniunt & aliæ, sed quæ in minore apud incolas sunt pretio, omneque genus vacciniorum. Inveniuntur & herbæ utiles in Lapponia. Quales primum angelica petrosa, quam Lappones ipsi suam herbam, & herbam Lapponum, seu *Samigraes* appellant, quia delectantur ea plurimum in cibo, item *Posko*. Nascitur autem caule quidem brevi, sed denso atque crasso. Samuel Rheen. *I Lappmarken waxer angelica petrosa i en stor myckenheet, hwilken ær*

tiuck

tiuck och ſtackot. Hoc eſt. *In Lapponia naſcitur angelica petroſa in copia ingenti , quæ eſt craſſa & brevis.* Ibidem occurrit & acetoſa major, qua & ipſa Lappones utuntur in cibo, ſicut alibi eſt indicatum. Idem : *Acetoſa major vvæxer ther och i een ganska ſtaor ymnogheet.* Hoc eſt: *Acetoſa major quoque ibi creſcit, in copia maxima.* Inveniuntur ibi quoque herbæ quædam peculiares, & vel nuſquam alibi notæ , vel certe prorſus infrequentes. Id quod teſtatur idem ſcriptor hiſce verbis: *Ther finnes naogre græs , ſam pao andre orter eyvvæxa.* Hoc eſt: *Reperiuntur ibi herbæ quædam, quæ aliis in locis non naſcuntur.* Inter has ab ipſo memoratur herba, quam Lappones ſua lingua vocant *calceolum Lapponicum* , aut *braſſicam rangiferorum.* Quæ ſpecies ipſius ſit, oſtendit hiſce verbis, quæ licet longiora, integra tamen apponenda videntur, ut de herba rectius poſſit judicari. *Ther væxer ett græs, ſom Lapparna kalla reen kool, eller Lapp ſkogræs, efter des blomſtret ær i anſeende ſoom een Lappskoo, huilket blomſter ær blaodt, och med tree radher fræinne i blomſtret, des blad æro ſtora, ſom Koolblad, des ſtiælka ett finger tiock, des rooth ær ganska bitter.* Hoc eſt: *Naſcitur ibi herba, quam Lappones appellant braſſicam rangiferorum, vel calceolum Lapponicum, quia flos illius ſpeciem præ ſe fert calcei Lapponici, eſtque colore cæruleo, cum ſerie triplici ſeminis in calice, folia habet ampliora, quam braſſica vulgaris, caulem craſſum digiti craſſitie, radicem prorſus amarem.* Herbam hancce feſtinatione ſumma dicit capere ſua incrementa, late ſe diffundere, ac ſurgere in altum , ad trium cubitorum altitudinem, & quandoque majorem. Creditur inutilis & noxia, quoniam ab eſu ejus abſtinent animalia omnia. *Intet creatur æter detta græſet , uthan ſkyder fær, ſaoſom fær itt færgiff,* ait Samuel Rheen, id eſt: *Animal nullum herbam hanc guſtat, ſed fugit eam, tanquam venenum.* Eſt & alia herba ibi, verum utilis ac ſalutaris, & in multa apud Lappones exiſtimatione, quam Dauci ſpeciem putat Olaus Petri, qui ſic eam deſcribit: *Inſignis eſt Lappis medicina llerba quædam, Moſarooth, ſapore & flore pimpinellæ, in paludibus vel paluſtri loco creſcens, ad ulnæ altitudinem. Quam ſpeciem Dauci eſſe autumno.* Illud *Moſarooth* non Lapponica, ſed Suetica eſt herbæ illius appellatio

non Lapponica, ſed Suetica eſt herbæ illius appellatio, à *maoſa*, quod paluſtres locos, in quibus muſci plurimum generatur, ſignificat Lappones quo ſua lingua modo nominent, huc usque mihi non innotuit. Et hæ quidem herbæ, quas peculiares habere Lapponiam, nos cognovimus. Cæteri nec dum invenerunt, qui deſcriberent cum cura, & ad nos perferrent formam ſpeciemve ipſarum. Quanquam vero herbas habeat Lapponia, quasdam ſingulares, quasdam alibi quoque notas, vix tamen multæ ſunt earum ſpecies. Id quod colligit & Olaus Petri ex Bothnia occidentali, quæ Lapponiæ eſt viciniſſima. Nam in ea numero inveniuntur exiguo. Verba ipſius hæc ſunt. *Herbarum ſpecies in Lappia non ea multitudine qua alibi in Suecia, proveniunt. Iudicium ex vicinia (cum æſtate ibi non fuerim) fieri poteſt. In Bothnia occidentali, ad cujus latus maxima pars Lappiæ ſita eſt ſupra octoginta (ut loquuntur) ſimplicia in meum nunquam venere conſpectum. Nunquam autem agrimonia, chelidonia, conſolida regalis, hypericon, pimpinella, eſula, aliæque in Suecia vulgares.* Venio ad muſcum, quem varium & multiplicem gignit Lapponia. Primus eſt arboreus, villorum longiorum modo dependens à ramis piceæ arboris potiſſimum, non raro tamen etiam reliquarum. Sueci *laaf* appellant. Secundus, qui per totam naſcitur Lapponiam ingenti copia, rangiferisque per hyemem præſertim præbet pabulum pæne ſolus, terreſtris eſt, coloris albi foliis longis, tenuibus, exilibus, ſurgens ad pedis altitudinem. Tertius eſt & ipſe terreſtris, ſed brevior, foliis exilioribus colore elegantiore, ex flavo virenti. Hic muſcus eſt exitioſus vulpibus, ideo conciſum Lappones admiſcent eſcæ, qua propoſita capiuntur. Quartus eſt ſimiliter terreſtris, brevis, molliſſimus, & maxime delicatus colore rubro. Samuel Rheen appellat *Roedt, leen moſſa, them myeket finnes i Lappmarken.* Hoc eſt: *Muſcum rubrum molliculumque, qui plurimum reperitur per Lapponiam.* Et quoniam tam mollis delicatusq; eſt plumarum vice ipſum ſubſternunt infantibus recens editis, ut loco alio monſtratum eſt. Oblatus nobis etiam eſt quintus, foliis latioribus longioribusque, quem *fathna* Lapones vocare putantur, contra animi deliquia conducens, ſi bibatur in jusculo contuſus. Verum dubito, an pertineat ad muſcos, potiusq; credo eſſe

tenuiter sectæ angelicæ herbæ particulas, ita paratas, & sub terra coctas, sicut alio loco diximus. Ultimum quod hic memorari debet, gramen est. Nascitur & hoc in Lapponia non unius generis. Optimum, quod reperitur in vallibus inter montes Fellicos, molle, breve, succulentum. Aliis in locis quod provenit, est longius, spissius, asperius, & aridius. Est & genus, tertium longum, molle, foliis tenuissimis & maxime exilibus, quo Lappones armant muniuntque pedes & manus contra frigoris inclementiam, immisso calceis ac chirothecis, sicut alias est dictum. Et hæc sunt, quæ de herbis, fruticibus, arboribus illius regionis ad notitiam nostram pervenerunt.

CAP. XXXII.

De Metallis Lapponiæ.

METalla nasci in Lapponia, extremisque partibus Scandinaviæ ac Septentrionis, suspicati magis veteres sunt, quam certo sciverunt. Ideo eorum nemo facit mentionem, negatque aperte Olaus Magnus, ad suam usque ætatem ibi fuisse reperta. Verba leguntur lib. IV. cap. 10. *In extremis aquilonaribus terris nullæ mineræ ferreæ, cupreæ, aut argenteæ adhuc repertæ sunt, licet beatissimus Iob dicat, ab Aquilone venire aurum.* Atque hanc ob causam ait Lappones compelli, ut navigia sua consuant viminibus, absque clavis ferreis, quod ferro omni careant. At vero hujus sæculi trigesimo & quinto anno, imperante CHRISTINA Regina, inventa est argenti vena in Lapponia Pithensi prope Nasafiæll, non procul à jugo montium, qui Sueciam à Norvagia dividunt, de qua re sic Samuel Rheen: *Detta soelfver streeck ær belægit sextio gambla mylar ifraon Pitheo eller skiællefteao sochn, icke laongt ifrao skiellefteos ælfvens uthsprong in vvid fiælryggen, som ær landemære emellan de Suenskie och Narska.* Hoc est: *Hæc vena argenti extat sexaginta miliaribus veteribus à Pithensi, vel Skiælleftensi parœciæ*

ræcia, non longe ab origine fluvii Skiællefftheo ad jugum montium, quod terminus est inter Norvagos. Meminit ejusdem & Joh. Tornæus, cujus verba, licet longiora, subjiciam. *Si Paracelsi Prophetia vera erit, in IX. Libro scribentis, quod in Borea inter gradum* 60. *&* 70. *tantus invenietur metallorum thesaurus, ut in Oriente similis non sit inventus, tempusque illius inventionis supputat ex Apocalypsi, certe vastissima illa loca* (de montibus Fellicis inter Sueciam & Norvagiam loquitur) *ingenti metallorum copia abundare necesse est. Quam vero præsagium illud non sit spernendum, monstrat argentifodina Nasafiæll in Lapponia Pithensi uberrima.* Et hæc quidem prima est fodina omnium, quæ unquam cognitæ sunt in Lapponia. Inventa est à quodam Lappone, Loens Person dicto tempore, quod jam supra indicavimus. Samuel Rheen. *Detta nasafiælls soelfver streek ær foerst opfunnit Anno* MXXXXV. *af en Lapp och demantbrytare, sampt parle soekiare, benembt Lons Person i Pitheo.* Hoc est: *Hæc argenti vena primum inventa est Anno* MXXXXV. *à quodam Lappone, & adamantum excisore, investigatoreque margaritarum, Lons Person, habitante in Pitheo.* Aperiri eam fecit primus, constituta ibi officina, ordinatisque rebus omnibus ad id necessariis publico nomine, Vir Illustris Excellentissimusq; Dominus Ericus Flemming L. Baro in Lais &c. Regni nunc Senator, & Collegii, cujus curæ res metallica est commissa, Præses. Delineatio brevis vitæ ejus: *Anno MDCXXXV. blef han af then hoglofligen dao varande regiering med sahlig Assessoren Hans Philip foerskiket till Naasa Sælfeurberg, i Pithao Lappmarcken belægit, det foerste gaongen uptaga och i tillboerligit bruck att kommalata.* Hoc est: *Anno MDCXXXV. à summe laudandis tum temporis Regni Gubernatoribus una cum b. m. Assessore Hans Philip missus est ad argentifodinam Nasa in Lapponia Pithensi, ut primum eam aperiri, & debito modo excoli faceret.* Est autem vena plumbi, quam argenti feracior, quæ facile elaboratur, sive cum est eruenda, sive cum jam eruta purganda, & in justam redigenda formam. Samuel Rheen de eare: *I detta soelfver streek finnes en ryck blymalm, myket bequæmligit att utharbetæ, efter solfuerbærg; sarten icke ær haord, uthan merendels bestaor af kis, och arbetades i be. grufven med nafrar och*

ſprængdas med krut. Hoc eſt: *In illa fodina reperitur vena dives plumbi, quæ facile poteſt elaborari, quia non eſt dura, ſed ex lapide in ſabulum reſolubili conſtat, eruiturque beneficio terebrarum, disjecta pulvere nitroſo.* Sententia ipſius hæc eſt, ſolere montem aperiri non ſciſſum ferramentis malleoque, aut cuneis, ſed terebris facto foramine, cui deinde immittatur aliquantum pulveris nitrati. Cumque foraminis os bene occluſum fuerit, per foramen aliud minutum addatur ignis, qui vi pulveris ſaxa, quamvis duriſſima, disjiciat. Manſit autem fodinæ hujus uſus non ita longo tempore. Nam in bello, quod geſtum inter Suecos Danosque imperante Carolo Guſtavo Rege circa annum M DC LVIII. à quodam von Anen, Regis Daniæ per Norvagiam Præfecto, disjectis operibus corrupta eſt. Idem: *Naſafiæll ær af hands herren i Norige, Breben von Anen vid ſidſte feigd foersſtoert och ruineradt.* h. e: *Naſafiæll à Præfecto Regio per Norvagiam, Breben von Anen, in bello ultimo dirutum & corruptum eſt.* Nec ex eo tempore ad hunc diem eſt inventus, qui ſumptus facere ad fodinæ illius repurgationem & culturam ulteriorem vellet. Quia impendendi multi, priuſquam fructus aliquis expectari, vel haberi poteſt, quod difficile admodum eſt privatis. Secunda argentifodina eſt in Lapmarkia Luhlenſi. *Kiedtkievari* nomine. Hæc reperta primum anno hujus ſæculi ſexageſimo, per quendam Lapponem, Ionan Petri dictum, in Torpenjaur habitantem. Qua de re ſic Samuel Rheen. *I Luleao Lappmarck trettiio tvao Svenska mylar i fraon Luleao Sochn kyrckia, ær och eet ſoelfver ſtreek A MDCLX. benembt kieedkyvary, det ær ſteen fiæll, af een Lapp, Ion Pederſon i Torpenjaurby uppfunnit och uthvviiſt.* Hoc eſt: *In Lapponia Luhlenſi triginta duobus miliaribus Sueticis à templo paræciæ Luhlenſis itidem inventa eſt vena argenti A. MDCLX. Kiedtkiuari*, hoc eſt, *mons ſaxeus dicta, per Lapponem quendam Ionam Petri in Torpenjaurby degentem.* Sita eſt, ut teſtatur idem, fere in pagi medio, qui Torpenjaur vocatur, in præalto monte miliaribus duobus à jugo, quod Sueciam dividit à Norvagia miliaribusque ſex à Rœdſtad, pago Norvagæ, inter quod Rœdſtad & Kiedtkievarri interpoſitum eſt altiſſimum, & apud Lapponas celebratiſſimum jugum,

Daor-

Daorfiæll dictum, quod viæ imminet, quæ ab argentifodina ducit in Norvagiam, nec hyberno tempore à quoquam potest superari, propter summam altitudinem, & quibus ideo est obnoxium, tempestates vehementissimas, quæ iter omne reddunt prorsus impeditum. Vena satis dives est argenti, diffundit se latissime, ubique sibi similis. Continetur autem pyrite duro coloris albi. Dictus Rheen: *Denne soelfuergrufva hafver ett laongt och vyd begrypit streek, och ær af en haord huyt flintesteen, ther aothskillige groopar æro uptagne, och finnes ett aslag malm.* Hoc est. *Hæc argentifodina longe lateque prolatam habet venam, in pyrite duro & albo, ejusque diversi aperti sunt aditus, sed ubique metallum generis ejusdem repertum.* Illud habet incommodum, quod in vicinia sylvæ occurrant nullæ, neque possint propius haberi ligna, quam miliari uno & dimidio inde distantibus locis. Itaque pro lignis pulvere utuntur nitrato, ad modum, qui superius est indicatus. Officina, ubi venam purgant coquuntque, distat à fodina miliaribus quinque, sita in loco amœno, ubi fluvii conveniunt plures, præsertim Quickjock, unde nomen quoque suum habet, item Darrijock. Sylva ibi est spaciosa, ingensque copia fruticum, præsertim ribis, item herbarum graminisque. Neque minor frequentia omnis generis piscium optimorum, ut Salmonum, Salmunculorum, luciorum, percarum, ac similium. Æstivo tempore navibus adiri potest inde à templo Luhlensi, paucis miliaribus exceptis, nec ita magno sumptu tum ad Officinam, quidquid est necessarium, deferri, tum exinde, quicquid confectum est metalli, ad sinum Bothnicum deferri. Exercetur itaq; fodina ista & in diem hodiernum non sine commodo lucroque illorum, qui in ipsam sumptus impendunt. Præter duas hasce argentifodinas, aliæ reperiuntur plures, sed quas cum cura excolere nemo adhuc aggressus est, sive quod in locis tam remotis, & in quibus ipsi domini præsentis esse, difficulter possunt, nemo libenter impendere vult pecunias suas, sive quod, priusquam lucrum quoddam sese offert, erogari plurimæ debent, quod facere potest nemo, nisi qui earum copia abundat, quorum numerus nusquam magnus esse consuevit.

Una monstrata est per quendam Laurentium Andreæ Lapponem in monte Fiærrovari. Alia ab eodem, miliari tantum unico distans à fodina, Kiedtkyvari dicta. Est & tertia, duobus inde miliaribus dissita, versus Orientem magis. Vena ejus continetur in Lapide molliori, sed qui mox durior & intractabilior futurus videtur. Prima reperta est Anno M DC LXX. ut testatur idem Samuel Rheen. *Idenna foerledna sommar ær af een Lapp, Lars Anderson i Torqenjaur, ut vyst een stoor soelfvermalm steen, nederfallen af een hog klint, om tiio famnar hoeg, oefverst af ett hiskeligit hægt fiæll, Fiærrevari benæmt, pao huilket ingen, ut han stoerste moedo och lifs fahra up komma kan.* Hoc est: *Nuper præterita æstate à quodam Lappone, Laurentio Andreæ in Torpenjaur exhibitus est Lapis magnus, dives argenti, qui delapsus est ex quodam saxo, ulnas decem* (singulæ spatium inter duas manus extensas complectuntur) *alto, in summo editissimi montis Fiærrovaari, in quem eniti nemo sine maximo labore vitæque periculo potest.* Scripsit hæc Samuel Rheen Anno 1671. Unde sequitur, ut inventa sit fodina anno præcedente. Cæteræ prius sunt repertæ, spesque est, nunc quoque fore, ut inveniantur plures. Qua de re jam dictus Rheen. *Foerutan desse soelfuer streekær formodandes, att ænn flera finnes skote, huilka att uppenbara och uthv vysa naogre Lappar lofvat hafve.* Hoc est: *Præter dictas venas argenti verisimile est, plures alias repertum iri, & quasdam manifestaturos monstraturosque sese Lappones nonnulli sunt polliciti.* Quod autem venas hasce habeant in occulto, causa non est alia, quam quia metuunt, ne ad faciendum opus in fodinis istis compulsi, sueta multumque amata ipsis vivendi libertate excidant. Unde Samuel Rheen sic post superiora. *Non est dubium, quin pluribus in locis inveniantur venæ variæ, nec ignorant Lappones. Sed quia semper amant cupiuntque esse liberi, non addicti gravioribus laboribus, iccirco eas occultant, ne in servitutem aliquam compellantur.* Præter has argentifodinas in Lapponia sunt & fodinæ cupri. Una est in Lappomarkia Tornensi. *Svappavvahra* nominata, distans à Taorne oppido miliaribus viginti septem circiter, non longe à fluvio Taorne. Inventa est circa Annum M DC LV. à quodam Lappone, lapi-

ſapidem ærarium monſtrante Erico Ericſonio cuidam, qui primus eam manifeſtavit. Vena eſt pura, ſatisque dives, ſed ad quam nonnulla neceſſaria paulo difficilius ſubvehuntur. Alia eſt in Lapmarchia eadem, diſtans à prædicta miliaribus fere tribus, Septentrionem verſus. Inventa circa annum MDCLXVIII. & ipſa à quodam Lappone. Vena ejus minus bona propter admixtum ferrum. Ideo non tanto ſtudio excolitur, ut altera. Nomen ejus eſt Wittangi. E fodinis hiſce æs rude ſeu cuprum devehitur navigiis ad Koengis officinam, ut coctum fornacibus fiat purum. Poſt defertur ad Torna. Occurrunt ibi & fodinæ ferri. Ac in Lappmarkia Tornenſi quidem una juncta eſt fodinæ cupri. *Svvappevahra* dictæ, ſicut ex eodem monte una huc, altera illuc tendat. Ferrum ibi reperitur optimum. Altera eſt in eadem markia, Junesuando dicta, inventa circa annum hujus ſæculi quadrageſimum, à Laurentio quodam ibi habitante. Diſtat autem à Tornenſi oppido miliaribus circiter viginti duobus, quo deportatur cuſum malleis in bracteas vel bacillos in officina Koengis, ubi & cuprum crudum coquitur. Johannes Tornæus Præpoſitus Tornenſis. *Ferrum in Lapponia Tornenſi juxta Iuneſuando nuper erutum, procul inde in fabrili, Kengær in laminas excudendum, metallum ſui generis pretioſum, cujus tanta copia cernitur, ut nunquam defuturum putetur.* Quibus verbis ſimul liquet, venam eſſe præſtantiſſimam. Metalli ejusdem alia exiſtit vena in Petzivvara, quod eſt in Lappmarkia Luhlenſi. Samuel Rheen: *Iſiællen hittes och ſao oefvermattan skioent jern malm ſtreek, Petzivvari benembt, een och een fiærdendeet myt ofvan hylten Quikiock, ther malmen i een ſtoor ymnogheet af bemelte fiæll nederraaſat hafver.* Hoc eſt: *In montibus Fullicis elegantiſſima quoque vena ferri reperitur. Petzivvarri nomine, uno miliari cum illius parte quarta diſtans ab officina Quikioch, ubi lapides metallici magna copia lapſi ex prædictis montibus.* Cæterum ex his venis duæ priores tantum excoluntur. In tertiam nemo adhuc, quantum ſcio, ſumptus facere ſuſtinuit. His metalli varii venis acceſſit anno ſuperiori ſeptuageſimo primo, quæ putata eſt continere aurum. Sed de ea, quia nihil certi adhuc eſt compertum, dicere ſuperſedeo.

Illud

Illud tantum hac occaſione noto, fuiſſe, qui de iſtiusmodi fodina reperta, ſed in Suecia, proderent temporibus Guſtavi Primi. Teſtis eſt Olaus Magnus lib. VI. cap. 12. ubi inter alia ſic habet. *Mineras auri Iob dicit ab Aquilone venire. Eas jam inveniſſe dicitur Rex Guſtavus pretioſiſſimæ æſtimationis.* Sed fuit ea fama tantum incerto Auctore divulgata, nec ullo probata eventu, quod ex eo patet, quia in hunc diem nemini fodina illa innotuit.

CAP. XXXIII.

De Lapidibus, Gemmis atque Vnionibus.

A Metallis venio ad Lapides. Eos habet Lapponia ingenti numero & magnitudine, ſed aſperos, duros, intractabiles, nulloque ferro in uſus inſigniores aptandos. Coloris fere ſunt cinerei, ſicut vulgo ſaxa ſolent. Præter eos in littoribus fluminum & paludum reperiuntur aliquando, qui qualemcunque referunt ſpeciem animalium, quos in pretio habent Lappones, erectoſque numinis inſtar colunt, & ſub nomine Stoorjunkare venerantur, ſicut in ſuperioribus à me jam eſt oſtenſum. In Lappmarkia Tornenſi prope fodinam Juneſuando in littore fluvii Torno Lapides inveniuntur plani, figura circulari, numerorum inſtar, magnitudine imperialis dimidii, colore luteo, & ex luto videantur facti, ſed duritie ſilicibus non cedunt. Meminit eorum Dn. Grape in quadam ad me ſchedula. *Strax nedan foer Iunesuando, vel Ionusuando vvyd ſioeſtranden finnes uthi ſtor myken heet af ett ſlag leerpenningar.* Hoc eſt: *Statim infra Iuneſuando vel Iunuſuando juxta littus reperitur magna copia genus quoddã nummorum luteorum.* Speciem eorum dabo in ſequentibus delineatam, junctam cryſtallo, ſignatam littera B. In fodina ipſa reperiuntur Metallici octaedri

ſpecie perfecta, politi, ſplendidi, ſic ab ipſa elaborati natura, nec tamen magni, ac qui avellanæ magnitudinem vix æquent, plerumque ſint minores. Æris continent nihil, aut exiguum, ſulphuris plurimum. Speciem eorum addidi ſuperiori in calce hujus capitis, litera C. ſignatam. An & Magnes in Lapponia reperiatur, adhuc certo ſcire datum non eſt. Nam quod prodit Olaus Magnus, reſpicere neſcit quos montes ſuppolares videtur, quos nonnulli finxere magnete prægnantes. Verba ejus extant lib. II. cap. 26. *Magnetes etiam, in extremo Septentrionis veluti montis, unde nautica directio conſtat, reperiuntur.* Quibus verbis cum exæquet montibus, ſaltem de Lapponicis, non poteſt agere, cum ibi montes nulli ſint magnetici. Sunt tamen, qui & ipſum teſtantur ibi reperiri. At vero lapides pretioſi alii non plane infrequentes in Lapponia. Buræus pridem. *In quibusdam Lapponiæ montibus etiam gemmæ inveniuntur.* Subdit deinde nominatim Adamantes, & Amethyſtos, Topazios. Adamantes vocat vulgi conſuetudine, quæ potius ſunt cryſtalli, quod figura earum teſtatur. Reperiuntur paſſim per Lapponiam adnatæ ſaxis petrisque, aliæ majores, aliæ minores. Sunt nonnullæ, quæ caput puerile propemodum æquant ſua magnitudine, quales me vidiſſe apud Illuſtriſſimum Comitem Magnum Gabriel De la Gardie, Regni hujus Cancellarium ſummum recordor. Figura plerarumque eſt hexagona ſive conſtans ſex lateribus, deſinentibus in cuſpidem, totidem laterum, quanquam in nonnullis ea figura rudior ſit atque imperfectior. Color in quibusdam elegans ſatis, clarus, candidus, & qui nihil cedat Cryſtallis orientalibus. In quibusdam nebuloſior, & maculis flavis, & ſubnigris corruptus. Quidam puræ ſunt, quædam venis quibusdam huc illuc diſcurrentibus, quaſi rimis fiſſæ. Quædam leves naturaq; politiſſimæ, quædam ſcabræ atq; inæquales. Duritie ſuperant omnes alias, eas etiam, quæ Adamantes Bohemicæ nuncupantur. Apud Lapponas ſilicibus ſuccedunt, quando ignem excitare debent, quem majori fere reddunt copia, quam ipſi ſilices, ſi chalybe percutiantur. Cujus habeo ſpecimen in Muſæo meo cryſtallos aliquot cum chalybe in pera Lapponica, quæ vicem ſilicum præbuere Lapponi, cujus uſibus ſervierant.

 Solent

Solent has Cryſtallos ſive adamantes Lapponicos Gemmarii quandoque expolire, atque Adamantes veros tanta dexteritate imitari eis, ut peritos quoque fallant, cujus rei non pauca, etiam in vulgus nota, ſunt exempla. Speciem majoris alicujus iſtiusmodi ſeu adamantis, ſeu cryſtalli, nativa ſua magnitudine formaque, ut ſervatur in Muſæo meo, capiti huic ſubjeci, littera A. ſignatam, Adamantibus adjungit amathiſtos Buræus in ſuperioribus, & vidiſſe memini allatos ex Lapponia. Sed erant fere pallidi, nubeculisq; crebris obfuſcati, ut cum iis, qui huc adferuntur ex Bohemia, vix poſſint conferri. Quanquam audiam, inveniri & præſtantiores, licet rarius. Et eſt genus hocce totum minus frequens, ac ſuperius. Idem etiam dicendum de Topaziis, quos tertio loco nominat Buræus. Servo unum in Muſæo meo ex Lapponia allatum, cætera Cryſtallo ſimilem, excepto ſolo colore, qui ad dilute flavum magis inclinat. Atque tales audio eſſe reliquos pleroſque, nec in tantum fulgere, ſicut ſolent alii, qui alibi naſcuntur. Quod accidere plerisq; harum regionum gemmis compertum eſt, quando gignendis coloribus vividis alacribusque, non ſunt habiles perinde, ſicut Orientales. Refero ad hoc caput Uniones etiam, ſeu margaritas, licet non ſint lapides. Producit & eas Lapponia in fluminibus quibusdam. Ideo ſunt conſtituti certi quidam ex Lapponibus, qui eas expiſcantur. Qualis ſupra memoratus fuit à Samuele Rheen, Johannis Peterſon, ſeu Petri filius, Lappo, qui fodinam argenti Naſafiæll vocatam, primus invenit. Dicitur enim *een Diamantz brytare ſampt pærleſoekiare* hoc eſt, talis qui effringit adamantes, & inveſtigat margaritas. Scilicet ne harum quidem regionum margaritæ contemnendæ. Olaus Magnus quidem pallidiores eſſe dicit lib. XXII. cap. 21. ubi hæc ſunt ejus verba. *Ne autem margaritarum delicata materia poſt deſcriptionem piſcium omiſſa intactaque relinquatur, inprimis faciendum eſt, in aquilonaribus terris quosdam eſſe amnes gemmiferos, quoniam hi conchas producunt, è quarum teſtis albicantes margaritæ, licet pallidæ, propter aërem gelidũ extrahuntur.* Nec negari poteſt, quin plerisq; deſit vigor iſte, qualis cernitur & laudatur in Orientalibus. Inveniuntur tamen ſubinde,

quæ

quæ vix, ac ne vix quidem eis cedant bonitate pulchritudineque. Nam magnitudine ac rotunditate prorſus exacta plurimum eas quoq; ſuperant. Adeo ſunt paucæ, quæ non habeant figuram plane ſphæricam, ſi modo fuerint maturæ. Reperiuntur enim magno numero & immaturæ, dimidia parte rotundæ, altera dimidia planæ, ab ea parte, quæ rotunda eſt, pulchræ nitentesque, ab altera vero flavo vel luteo colore fuſcæ ac obſcuræ. Sicut utrarumque exempla in Muſæo meo teſtantur. Denique ante annos pauculos conſpecta mihi margarita eſt à Bothnia Holmiam allata, tam magna, tam exacte rotunda, tam vividis coloribus fulgens, ut eam ſibi fœmina illuſtriſſima unicam ſolamque pro centum viginti nummorum imperialium pretio addici voluerit. Firmante gemmario, ſi ejus alteram haberet parem, ſe id par margaritarum memini minoris, quam imperialibus quingentis venditurum. Habet igitur & hac parte Lapponia, qua poſſit cenſeri.

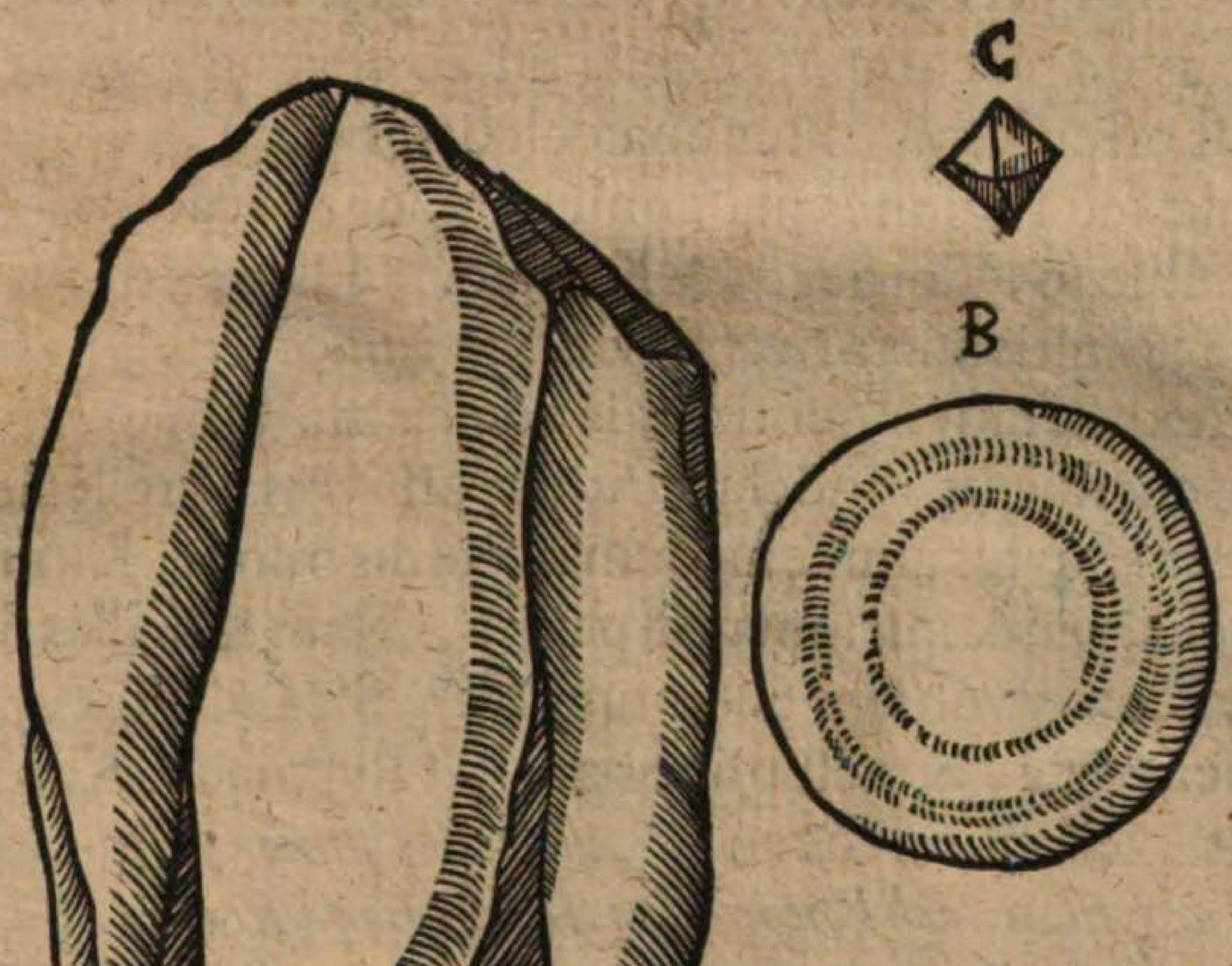

Naſcuntur autem non in conchis ejusmodi, in qualibus per Orientem, latis, planis, figura pæne circulari, ſicut oſtrearum teſtæ ſolent eſſe; ſed oblongioribus, magisque cavis, qualis teſtæ ſunt earum, quæ à vulgo muſculi ſeu mytuli appellantur, nec in mari, ſed fluminibus, quod etiam ex Olao Magno intelligitur. Quibus quæ margaritæ, nec dum maturuerunt, adhærent affixæ, quæ maturuerunt, inſunt liberæ ac ſolutæ, ſuaque ſponte, cum apertæ teſtæ fuerin, telabuntur.

CAP. XXXIV.

De Aquis & Fluminibus.

LApponia, ſi quæ ulla regio, aquis, fontibus, fluminibus, & lacubus frequens eſt ac irrigua, ſicut loco alio jam eſt oſtenſum. Flumina celebriora ſunt, à quibus marchiæ ſingulæ ſeu regiones ſua conſecuta ſunt vocabula, Umeao, Pitheao, Luhleao, Torneao, & Kimiao. Hæc ex montibus Norvagicis orta, multis aucta rivis fluviisque minoribus, in ſinum Bothnicum ſe exonerant ingenti copia aquarum. Umao fluvium reddit ampliorem fluvius Vindela, Pithao, fluvius Skiellefte. Luhleao majorem fluvius alius ejusdem nominis minor, Kimiao, fluvius Auilajocki, qui & ipſi ſunt non parvi. Nam & in illas decurrunt alii minores cum rivulis ingenti numero. Sic Luleao, cujus duplex eſt origo, ea parte, qua eſt minor accipit Pyrriiaus, Kardiioch, & plures alios. Samuel Rheen: *Alleſtedes finnes ſmao ælfuar, ſom loepaneder af fiællen, och komma ſao tillſamman i ſtoerre ælfuar. Och æro efter ſoetiande i Luleao Lappmarck: Pyrrijaur elf, kardiioch. Quickioch, Kittagioch, Laitiiock, Siitiioch. Alle deſſe elfvver komma tillſamman till Luleao, och gioera een ælf, ehuru vvæl maonga hundrade andre komma och der till.* Hoc eſt: *Omnibus in locis reperiuntur fluvii minores, qui ex montibus Fellicis decurrentes conveniunt in flumini-*

minibus majoribus. Sequentes sunt in Lappmarkia Luhlensi, Pyrrijaur fluvius Kardiioch, Darriioch, Quickioch, Kittagjoch Laitijoch, Siitijoch. Omnes hi se exonerant in Luleao minorem, unumque faciunt flumen, licet adhuc centeni quidam alii accedant. Pari modo res se habet cum parte illius altera, quæ est major, & vocatur *Stoor Luleao.* Samuel Rheen. *Sammaledes till stoor Luleao komma manga elfvvar tilhopa.* Hoc est: *Pari modo fluvii plures conveniunt in flumine, stoor Luleao vocato.* Sic Tornæo accipit fluvium Kæungemæ, item Tængeleao, & alios minores rivos. Atque ita res se habet etiam cum cæteris. Ex quo fit ut fluvii prædicti majores paucis cedant, sive pernicitate cursus, sive copia & multitudine aquarum. Et quoniam per regiones montuosas inæqualesque feruntur, hinc in eis id peculiare, quod crebris impediti cataractis prolabantur per præcipitia magno strepitu, nec sint navigabiles ubique. Talis cataracta est in territorio Luhlensi, quam appellant Muskaumokke, aliaque, quam vocant Sao, & rursum alia, quæ Niomelsaski, hoc est, Saltus leporinus dicitur, quoniam Luhla fluvius per angustissimum tramitem inter montes duos sese dejicit, tam propinquo brevique spatio distinctos, ut à lepore transmitti saltu possit.

Similes occurrunt in territorio Tornensi. Memorabiliorum ista sunt vocabula? Tarrafors, quæ abest proxime à montibus Norvagicis. Et & à Johanne Tornæo dicitur: *een starck brinnandefors*, hoc est, *cataracta vehemens & impetuosissima.*

Sequitur deinde Cœngerbruks fors, tum Lappia fors, post tres aliæ mutuo se excipientes, uno vocabulo Pælloforser dictæ, tum Kettillefors, & demum Kukulafors, quæ à Torne oppido distat proxime.

Quanquam vero cataractæ hæ navigantibus injiciant impedimenta, suos tamen præbent usus officinis metallicis non exiguos, & piscium fere copiam subministrant incredibilem. Præter fluvios ingens per Lapponiam universam copia est lacuum, ut in tanto eorum numero nominari possint paucissimi. Ex eis est *Lulatræsk* Lacus territorii Luhlensis

lensis, per quem decurrit flumen Luhlao, quod vocant majus, item *Lugga* lacus, uterque Salmonibus abundans, quemadmodum & *Subbaig* lacus. Ad flumen vero Luhlao, quod appellant minus, occurrunt, *Saggatt*, *Ritfack*, *Pirrijaur*, *Skalka*, lacus, item *Sytijock*, & *Waykijaur*, & qui cæteros excedit multum magnitudine, *Karragien* vocatus, omnes piscibus diversi generis abundantes. Eadem est ratio territorii Pithensis, in quo memorabiles ante cæteros *Hornafvaudiiaur*, *Arfuisierf*, & *Pieskejaur* lacus, imprimis vero *Stoor Afuan* dictus, lacus tam amplus spatiosusque, ut in eo tot numerentur insulæ, quot per annum dies. Johannes Tornæus. *Stoor Afuar i Pitheo Mark begryper sao maonga holmer i sig, som dagarna i aohret.* Hoc est: *Stor Afvan in territorio Pithensi tot continet insulas, quot annus dies.* Omnes autem lacus harum, regionem superat magnitudine, qui vocatur *Enaretræsk*, in Kimi territorio situs. Wexionius ipsius facit mentionem hissce verbis lib. I. Desc. Suec. c. 33. *Vt ingentem lacum Lappiæ Enaratresk, sub ipso fere polo situm, taceam, qui innumeras continet insulas, collibus in pyramidum modum assurgentes, sed hominum habitationibus insuetas.* Nulla est figura, sed ipsa rei veritas, quando lacum vocat ingentem, & insulas in eo *innumeras*. Narrat quippe Joh. Tornæus, tantum ejus esse spacium, ut adhuc repertus sit nemo ex incolis, qui totum viderit, omnesque ejus sinus habuerit exploratos. Verba ejus: *Sammaledes och Enaretræsk, uti Kiemi marck, huilket otalige maonge smao oeyar innefaltandes, sao stort och vidt ær, att ingen Lapp annu sao længe lefvat, som alla des uraor, viiker, och vinklar in till denna dag hafuer kunnat opsoekia.* Hoc est: *Similiter & Enaretræsk in marchia Kiemensi, qui innumeras complectitur insulas parvas, tamque latus est & spatiosus, ut Lapponum adhuc nemo vixerit tam diu, qui omnes ejus angulos, recessus, & sinus ad hunc diem usque potuerit investigare.* Sunt nonnulli lacus in Lapponia minuti quidem, sed piscium copia sic abundantes, ut videri mirum possit, Lappones appellant sua lingua *Saiuo* id est, *Sanctos*, nefasque putant eos ulla modo conspurcari. Dictus Dn. Tornæus: *Saodana sioegar varda af Lapparna kallade Saiuo, det ær helgade siægar, huilket dhe och uthi saodant værde holla, att sig ingen at*

dem

dem foerdrister att giæra den ringaste oreenligit deruthi. Hoc est: *Lacus hi à Lapponibus vocantur Sajuo, id est Sacri, quos & in tanta veneratione habent, ut eorum nemo ausit vel minimum spurcitiei in eos immittere.* Aliqui ex his lacubus hoc habent singulare, quod fundo uni & superiori subjectus sit alius inferior, sic ut inter fundum utrumque intercedat novus quasi lacus, in quem pisces subinde se recipiunt, deserto superiore. Quod cum fit, superstitiosiores quidam ex Lapponibus sacrificia faciunt Deo præsidi ejus lacus, quibus mitigetur ira ejus, ex qua subductos pisces arbitrantur. Johannes Tornæus. *Efter dhe samma siægar gemenligen ære tuebotnade, och fisken sig altsao ofta undanstickar, dærfor taora dhe vælmaonga gaonger offra der uthi, behaollandes ænnu nægot oefrigit af den forna grofua vedskepelsen hoos dem uarit, saosom & Træske Raan vvaore them vreder, och han pao saodant sætt blidkas maoste.* Hoc est: *Quoniam lacus isti plerumque fundos habent duplices, & sic pisces sæpe se occultant, ideo non raro sacrificia in eis facere audent, quia servant reliquum aliquid ex superstitione crassa, quæ quondam viguit apud ipsos, quasi dæmon quidem lacus ejuscemodi præses eis esset iratus, cujus ira tali modo debeat mitigari.*

CAP. XXXV.

De Terris Montibusque.

TErra, quam postremo loco, & in fine hujus operis commemoro, non ejusdem est conditionis per Lapponiam universam. Ubi est vicina Bothniæ, habitus illius melior, & accipiendis quarundam herbarum olerumve seminibus accommodatior. Quod testantur, qui uno alteroque loco instruxerunt hortos, & in eis provenire brassicam, rapa, pastinacas, raphanos, & id genus depræhenderunt. Cæteris in locis vel ob paludum frequentiam est uliginosa, vel ob rupium petrarumque copiam saxuosa. Jacent passim steriles arenæ, quæ huc illucque vi ventorum

actæ

actæ, ſpatia ingentia inſtar nivium obruere contegereque ſolent. Inprimis ea, quæ viciniora montibus Norvagicis. Johannes Tornæus: *Hær ær alt ofruchtbart, och næſtan oefvver alt med torr ſandt betæckt.* Hoc eſt: *Ibi omnia ſunt ſterilia, & prope quaquaverſum ſiccis arenis contecta.* Sic Olaus Petri Niurenius: *Lappia in æſtate ſalebroſa, & minime pervia: alibi per aliquot miliaria eſt arenoſa, alibi lapidoſa.* Solent illæ arenæ peregrinantibus creare pericula non levia, dum vel nives obtegunt, efficiuntque ut ea cum, qua debebant, minime caveantur, vel ingenti copia moleque homines ipſos opprimunt. De priori Johannes Tornæus ita ſcribit, ut quidem ſe Latine habent verba ejus. *Iacent hic illicque nivium cumuli, qui quia vento diſſipari nequeunt, ideo interdiu à Sole, noctu ab umbris ita incruſtantur, ut pæne ſimiles fiant glaciei. Quod ſi arenæ, quæ à flatu ventorum ſparguntur, eos ſimul tegant, ab iis, qui faciunt iter, prævideri nequeunt. Ex quo accidit, ut ſi ſuper eos conſcendant, ferantur deorſum fracta incruſtatione, nec ſalvari à quoquam poſſint, ibiq; ſepulturam ſuam conſequantur.* De poſteriori iſto modo: *Si forte fiat, dum quis iter facit per montes Fellicos, ut exoriatur tempeſtas aliqua, fortuna ſingulari quem oportet uti, ſi vivus eos poſſit ſuperare, hyberno quidem tempore propter nivium copiam, æſtivo vero, propter multitudinem arenarum, quas dejiciunt tempeſtates illæ.* Verſus Norvagiam attollit ſe in montes editiſſimos. Eos Sueci voce priſca vocant *Fiæll*, Tornæus: *Deſſe Lappiſca bærgen vvarda med det forna hvvenska eller Iſlandska nampnet kallade Fiæll.* Hoc eſt: *Montes hi Lapponici priſca voce Suetica, vel Iſlandica nominantur Fiæll.* Lapponibus ſua lingua ſunt *Tudderi.* Samuel Rheen: *Deſſe fiæll kalla Lapparna Tudderi.* Hoc eſt: *Hos montes Fellicos Lappones vocant Tudderi.* Cluverius perpetuum eorum jugum vocat *Sevonem.* Ubi enim agit de Norvagia, *Sevone monte orientale ejus latus* ait, *claudi.* Hauſit hoc ex Plinio, qui ſic lib. IV. cap. 13. *Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingevonum, quæ eſt prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immenſus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit ſinum, qui Codanus vocatur, refertus inſulis, quarum clariſſima Scandinavia eſt.* Ab Adamo dicuntur

montes

montes Riphæi. Sic enim in Scandinavia sua, ubi agit de Norvagia: *tandem in Riphæis montibus limitem facit , ubi & lassus deficit orbis.* Sed hoc fit non satis diligenter aspecto Plinio, aliisque, Solino inquam & Orosio, ut loco alio monstrabitur. Quicquid autem sit de nomine, de monte constat esse verum, quod à Plinio traditur, immensum scilicet existere, nec Riphæis montibus minorem. Olaus Petri Niurenius. *Alpes sunt insignes, quæ cacumina in cœlum videntur elevare.* Johannes Tornæus: *Montes hi Suetice vocantur Fiæll, Finnonice Tundur, Lapponice Tuddur, suntque spatiosissimi & altissimi, ut plerisque eminus conspecti nubis speciem ostentent.* Idem alio loco: *Det ær otroligt, utaf hvvad hoegd och vvid som desse bestaor. Nær man dem pao naogro müler nær kommen ær, so opne dhe sig vvid horizonten saosom de hoegsta maolnvvæggar, och den reesandom sig hehl skrækeliga beter, effter deras vvæg dær æfvver ledes maoste in uti de Norske orter.* Hoc est: *Fidem exsuperat, quantæ montes hi sint altitudinis & vastitatis. Cum ad miliaria nonnulla eis appropinquatum est, elevare se incipiunt prope horizontem nubium maximarum instar, non sine horrore ingenti peregrinantium, quoniam per eos iter ipsis faciendum in Norvagiam.* Montium horum juga contecta sunt vel nivibus perpetuis, vel arenis atque saxis. Idem: *In jugis nihil, præter harenam & passim saxa.* Et Samuel Rheen. *I den oefersta deelen af Lappmarken æro snæde och ganska hoege fiæll , med snæ æfvvertæchte baode vvinter och sommer.* Hoc est: *In superiori parte Lapponiæ montes sunt nudi, summeque alti, operti nivibus æstate juxta atque hyeme.* Porro tractum eorum, unde incipiant, & ubi desinant describit istis verbis. Olaus Petri Niurenius: *Mons ille, qui limitem facit inter Norvagiam & Lappiam, incipit insigniter elevari penes Zemptlandiam, continuaque altitudine ab ea versus Septentrionem directa, per centum miliaria se extendit, quoad in Titusfiord, vel ulterius forsan, qui est sinus glacialis oceani finiatur.* Atque isto tractu dividuntur Sueciæ provinciæ à Norvagia, velut muro, limiteque à natura ipsa formato. De quo Johannes Tornæus: *Quasi natura Sueciæ provincias, Bothniam occidentalem, Angermanniam, Medelpadiam, Zemptiam, Herrendaliam, Helsingiam, Gestriciam,*

& Daliam à Norvagis dividunt. Cæterum tametsi montes hi continuo cohæreant tractu, surgunt tamen jugis & verticibus distinctis, hic altioribus, ibi minus altis, numero maximo. Et hi vertices, qui aliis aliisque veniunt nominibus apud Lapponas. Recenset ea aliqua, quæ notabiliora sunt, Sam. Rheen, in Lappmarkia Luhlensi, verbis hisce: Waisavvaari, Skipoiue, Nasavvari, Ceruioiue, Kioldavvaari, Niottusvvagg, Keidtkivvaari, Zeknavvaari, Fierrovvaari, Cardavvaari, Steikavvaari, Skalopacht, Darravvaari, Woggousaari, Niynnas, Kaskaoiue, Wallavvaari, Skieldavvaari, Harravvaari, Portavvaari, Kafla, Seggock, Ultivis. Pari modo occurrunt alia aliaque eorum vocabula in cæteris Lapponiæ provinciis. Sed quia ea omnia explorare difficile, nec ad rem magnopere faciunt, iccirco hic claudemus.

INDEX

INDEX
Capitum, quæ in hoc Opere continentur.

CAP.		Pag.
I.	De Vocabulo Lapponiæ.	1
II.	De Situ Lapponiæ.	8
III.	De Lapponiæ Cœlo reliquaque Natura.	16
IV.	De Diviſione Lapponiæ.	23
V.	De Lapponicæ gentis habitu cum corporis, tum animi.	28
VI.	De Origine gentis Lapponicæ.	42
VII.	De Religione prima Lapponum.	56
VIII.	De Religione Lapponum ſecunda, ſive Chriſtiana.	63
IX.	De Reliquiis nonnullis paganiſmi apud eos hoc tempore.	86
X.	De Diis Lapponum paganicis eorumque cultu hodierno.	94
XI.	De Sacris magicis & magia Lapponum.	119
XII.	De Republica Lapponum.	149
XIII.	De Judiciis apud Lapponas & tributis.	160
XIV.	De Nundinis apud Lapponas.	168
XV.	De Lingua & ſermone Lapponum.	177
XVI.	De Lapponum Domiciliis.	189
XVII.	De Veſtimentis Lapponum.	204
XVIII.	De Victu gentis Lapponicæ.	215
XIX.	De Lapponum venationibus.	226
XX.	De Armis atque inſtrumentis ad venationem fere pertinentibus.	244
XXI.	De Lapponum virorum artibus manuariis.	252
XXII.	De Negotiis mulierum apud Lapponas.	260
XXIII.	De Negotiis utrique ſexui communibus.	267
XXIV.	De Otio & ludis Lapponum.	274
XXV.	De Sponſaliis & Nuptiis Lapponum.	278
XXVI.	De Puerperio & educatione liberorum.	295

XXVII.	De Morbis Lapponum, Obitu & Sepultura.	308
XXIIX.	De Quadrupedibus Lapponiæ domesticis.	321
XXIX.	De Quadrupedibus Lapponiæ feris.	336
XXX.	De Avibus, piscibus, & aliis.	347
XXXI.	De Arboribus & Plantis.	357
XXXII.	De Metallis Lapponiæ.	362
XXXIII.	De Lapidibus, Gemmis, & Unionibus.	368
XXXIV.	De Aquis & Fluminibus.	372
XXXV.	De Terris montibusque.	375

FINIS.